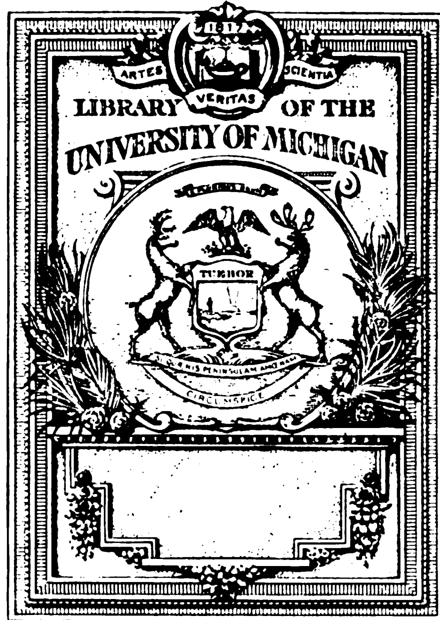
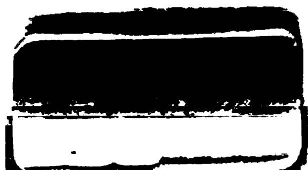

ARTES
VERITAS
SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
CIRCUMSPICE

HET GRONINGSCHE GILD- EN STAPEL-RECHT TOT DE REDUCTIE IN 1594.

Bos, Pieter Gerrit

HET GRONINGSCHE GILD- EN STAPELRECHT TOT DE REDUCTIE IN 1594.

PROEFSCHRIFT TER VERKRIJGING VAN DEN GRAAD VAN DOCTOR IN DE RECHTSWETENSCHAP AAN DE RIJKSUNIVERSITEIT TE GRONINGEN, OP GEZAG VAN DEN RECTOR MAGNIFICUS DR. U. PH. BOISSEVAIN, HOOGLEERAAR IN DE FACULTEIT DER LETTEREN EN WIJSBEGEERTE, TEGEN DE BEDENKINGEN DER FACULTEIT IN HET OPENBAAR TE VERDEDIGEN OP ZATERDAG 2 JULI 1904 DES NAMIDDAGS TE DRIE URE DOOR

PIETER GERRIT BOS, GEBOREN TE GRONINGEN.

TE GRONINGEN BIJ J. B. WOLTERS, 1904.

STOOMDRUKKERIJ VAN J. B. WOLTERS.

AAN MIJNE MOEDER EN AAN DE

NAGEDACHTENIS MIJNS VADERS.

Op mij rust thans, Mijne Heeren Hoogleeraren in de faculteit der Rechtsgeleerdheid, de aangename verplichting, U dank te zeggen voor het onderwijs, dat ik van U mocht ontvangen. Professor LAND is helaas uit Uw midden weggenomen; zijne nagedachtenis zal ik steeds in eere houden.

Het valt niet te ontkennen, dat ik tot U kwam met eenigen schroom, hooggeleerde REIGER, mijn geachte promotor. Het onderwerp van dit proefschrift is van anderen aard, dan hetgeen eene dissertatie, waarop men den graad van doctor in de rechtswetenschap wenscht te verkrijgen, gewoonlijk behandelt. De wijze, waarop Gij mij hebt ontvangen, heeft mij dien schroom doen overwinnen. Voor de talrijke wenken en belangrijke terechtwijzigingen, waarmede Gij mij bij de bewerking van achterstaande bladzijden hebt bijgestaan, zal ik U steeds ten zeerste erkentelijk blijven.

Niet licht zal ik kunnen vergeten, wat Gij voor mij hebt gedaan, hooggeleerde BUSSEMAKER. Gij hebt den jurist, die slechts één Uwer colleges heeft gevolgd, wel als een Uwer leerlingen willen behandelen en dat op zulk eene wijze, dat zonder Uwe hulp dit proefschrift niet tot stand was gekomen. Ik hoop, dat ik mij, nu ik ook Uw leerling in den meer letterlijken zin van het woord denk te worden, steeds evenzeer verzekerd mag houden van Uwe mij op zoo aangename wijze verstrekte hulp.

Uwe lessen, waarde SCHOENGEN, hoop ik nog langen tijd te volgen.

—

Gij kunt er U van verzekerd houden, in Uw Groningschen ambtgenoot steeds een der meest belangstellenden Uwer hoorders te vinden.

Naast mijne academische leermeesters noem ik U, hooggeachte FEITH, mijn chef sinds straks een viertal jaren, mijn leermeester sinds bijna zes. Het onderwerp voor dit proefschrift hebt Gij mij aan de hand gedaan; bij de bewerking ervan mocht ik steeds Uwe welwillende belangstelling en zaakrijken bijstand ondervinden. Ik dank U voor de hulp mij bij mijne studiën verleend, maar niet minder hiervoor, dat Gij zoo menigmaal mijn raadsman zijt geweest ook op ander dan archivalisch gebied.

Ook Gij, mijn hooggeachte ambtsvoorganger RUTGERS, hebt aanspraak op mijne erkentelijkheid voor alles, wat Gij voor mij hebt gedaan gedurende den tijd, dat ik volontair was op het Groningsche Archief, voor de blijvende belangstelling, die Gij steeds jegens mijn werk en mijn persoon hebt betoond.

Aan Heeren Burgemeester en Wethouders der gemeente Groningen voor den mij verleenden toegang tot het op het Raadhuis berustende gedeelte van het Oud-Archief der gemeente, aan allen, die mij hun steun niet hebben willen onthouden, betuig ik mijn hartelijken dank.

INHOUD.

Achtereenvolgens worden nagegaan de verschillende bevoegdheden van het in het vorige hoofdstuk bedoelde college, het Gildrecht.

A. Het spreekt recht in handels- en scheepszaken – 69 tot 72. *B*. Het geeft regelen voor den lakenhandel – 73 tot 75. *C*. Het verleent aan den Groningschen koopman, die zich daarvoor opgeeft en een bepaalde som gelds stort (een hense, het gildrecht wint) zekere bescherming. Het stelt enkele bepalingen vast, waaraan dezulken zich moeten houden, alsmede eenige algemeene verbodsbepalingen – 75 tot 94. *D*. Het handhaaft den Groningschen stapel en verbiedt aan de vreemdelingen handel te drijven in de rondom de Stad liggende landstreek – 94 tot 96. Verder wordt nog een overzicht gegeven van de straffen en van de procedure in het Oldermansboek – 96 tot 98. De verkiezing der leden van het Gildrecht wordt dan nog nagegaan – 98 tot 100.

Uit verschillende omstandigheden kan worden afgeleid, dat de werkzaamheid van het Gildrecht, als beschermer van Groningens handelsbelangen in het midden der veertiende eeuw sterk op den achtergrond treedt. Hoe anders is het te verklaren, dat in 1362 een afzonderlijk koopliedengild opkomt – 101, 102 en dat het Stadboek artikels bevat, waarbij aan den Raad soortgelijke bevoegdheid, als vroeger aan het Gildrecht toekwam, wordt toegekend – 102, 103, terwijl bovendien een schuttencollege wordt belast met handhaving van de bepalingen tegen den voorkoop, die anders wel op den weg van het Gildrecht zoude hebben gelegen – 104, 105. Eén bevoegdheid van het Gildrecht echter treedt in het begin der vijftiende eeuw sterker op den voorgrond, de in het vierde hoofdstuk sub *D* genoemde. Met verschillende omstandigheden hangt dit samen en de omstreeks dien tijd plaats gehad hebbende gildewoelingen hebben hier haar' invloed doen gelden. Groningen tracht door verschillende verbonden invloed in de Ommelanden te krijgen. Maar Groningen moest ook worden gemaakt tot uitsluitende woonplaats van ieder, die handel in de Ommelanden wilde drijven. Vreemdelingen, die dit wilden, vielen onder het stapelartikel en Groningers,

---

O = Oorkondenboek van Groningen en Drente, uitgegeven door Prof. Dr. P. J. Blok, Mr. J. A. Feith, Mr. S. Gratama, Prof. Dr. J. Reitsma en Mr. C. P. L. Rutgers. 2 deelen. Groningen, J. B. Wolters 1896–1899.

Bijdr. = Bijdragen tot de Geschiedenis en Oudheidkunde, inzonderheid van de provincie Groningen door Mr. H. O. Feith, Dr. G. Acker Stratingh en Mr. W. B. S. Boeles. 10 deelen. Groningen, J. B. Wolters 1864–1873.

G. V. A. = Groningsche Volksalmanak. Jaarboekje voor Geschiedenis, Taal- en Oudheidkunde der provincie Groningen, onder redactie van Mrs. J. A. Feith en J. E. Heeres, sedert 1898 onder redactie van Mr. J. A. Feith. Verschenen sedert 1890 te Groningen bij de Erven B. van der Kamp.

Stukken uit het Register van het Archief van Groningen, uitgegeven door Mr. H. O. Feith, 6 deelen met twee vervolgen, Groningen A. L. Scholtens 1853–1877 (een geschreven vervolg, waaruit ook herhaaldelijk is geciteerd, bevindt zich op het Groningsche Rijksarchief) zijn op een verkorte wijze aangehaald. 1500 n° 1 bijvoorbeeld is het als zoodanig gemerkte stuk uit dit Register.

Stukken, waarvan de plaats van bewaring niet staat opgegeven, berusten in het Rijksarchief te Groningen.

INLEIDING.

In de achterstaande bladzijden wordt een overzicht gegeven van het ontstaan en van de nadere ontwikkeling van het belangrijkste „recht" der oude stad Groningen, van het Gild- en Stapelrecht. Het aanvankelijk bestaande plan, de geschiedenis van dit recht in zijn geheel te behandelen, dat wil zeggen eigenlijk wel tot den Franschen tijd, moesten wij spoedig laten varen. Een grens diende te worden gesteld en wij hebben gemeend, die het best te kunnen vinden bij de Reductie, of liever in den tijd, waarop de Reductie haar beslag gekregen heeft: de eerste jaren der zeventiende eeuw. Men pleegt, bij het stellen van een grens gewoonlijk op te merken, dat zulk een daad altijd willekeurig is, maar men tracht dan tevens aan te toonen, dat in het geval, waarover het gaat, voor de aangenomen verdeeling toch wel een en ander te zeggen valt.

Wij zullen dat ook doen. Zeer zeker is het in hooge mate willekeurig en schijnt het zelfs zeer irrationeel, de geschiedenis der ontwikkeling van een recht, als het hier behandelde, te gaan onderbreken en op een bepaald punt een grenspaal: tot hier en niet verder, op te richten. Ter rechtvaardiging van een dergelijke daad zijn echter argumenten genoeg aanwezig.

Er zijn ongetwijfeld niet veel steden en landstreken in Nederland, die een zoo opmerkelijk feit als de Reductie in hare geschiedenis kunnen vermelden. Een bijna negentigjarige krijg had in Stad en Ommelanden gewoed: menigmaal bestookt door vreemde overheerschers, hadden deze streken voortdurend door binnenlandschen twist geleden. Gedurende dien woeligen tijd bijkans geen vrije ontplooiing van handel, landbouw en industrie: geen welvaart van eene partij zonder verdrukking van de andere. Totdat verademing

komt en Stad en Lande (zij het gedwongen) worden vereenigd. Het zwaard wordt in de schede gestoken, de pleitzak tot geldbuidel bestemd. In de Stad gaan handel en industrie zich meer ontwikkelen; in de Ommelanden wordt, door de secularisatie der geestelijke goederen, de hoeveelheid land tot vrije bebouwing aanzienlijk vermeerderd; door nadere regeling van de quaesties betrekkelijk de Oostersche dijken wordt de Dollard een minder te duchten vijand.

In dit proefschrift wordt dan getracht een overzicht te geven van de geschiedenis van het „recht", dat als voornaamste oorzaak van de voortdurende oneenigheid tusschen Stad en Lande mag worden beschouwd.

De ontwikkelingsgang van dit recht is zeker allerminst met volstrekte nauwkeurigheid aan te geven. Het „Oldermansboek", onze hoofdbron, bevat tal van zonderlinge bepalingen, zoodat het in zijn geheel een zeer weinig afdoend antwoord geeft op de vraag, welke ons zal bezighouden. Er moet getracht worden, analogieën te vinden voor de Groningsche bepalingen: het is toch zeer moeilijk aan te nemen, dat een stad een geheel eigen ontwikkelingsgang heeft gevolgd, waarmede alle gelijkenis in andere steden zou ontbreken. Voor Groningen moeten deze gelijksoortige bepalingen eerder in de Duitsche, de zoogenaamde „Oostersche steden", worden gezocht dan in Holland. Wij hebben getracht enkele analoga hier en daar te vinden, al willen wij dadelijk toegeven, dat voor meer afdoende vergelijking een andere weg zou moeten zijn ingeslagen. Dengene echter, die zich mogelijkerwijs mocht voelen aangelokt, in buitenlandsche archieven een meer diepgaand onderzoek naar gelijksoortigheid van bepalingen in te stellen, zouden wij, met het oog op verschillende hoogsteigenaardige omstandigheden, die van Groningens positie het gevolg zijn, een vrij schralen oogst durven voorspellen.

Om op de vraag, die zich bij het nagaan van verschillende bepalingen uit Stadboek en Oldermansboek dadelijk voordoet, wat namelijk moet worden verstaan onder „burger" en ook wat onder

„buer", een eenigszins bevredigend antwoord te geven, diende een vrij uitgebreid onderzoek te worden ingesteld. Ten einde niet later, te min geschikter plaatse, of wel in het voorbijgaan, tot behandeling van dit onderwerp te worden genoodzaakt, hebben wij het in het eerste hoofdstuk besproken. Dit heeft grooten omvang gekregen: hiervoor moge als verontschuldiging worden aangevoerd, dat gelegenheid tot verwijzing naar vroegere mededeelingen hieromtrent zoo goed als geheel ontbrak.

In de volgende hoofdstukken wordt het „Gildrecht" behandeld. Hier zij er reeds op gewezen, dat dit woord in verschillenden zin wordt gebruikt. De voornaamste beteekenissen zijn wel de volgende: er wordt onder verstaan 1°. een complex van bepalingen, ten doel hebbend de regeling van den Groningschen handel; 2°. het college, aan hetwelk de handhaving van die bepalingen werd opgedragen; 3°. een recht, dat moest worden „gewonnen" door dengene, die deel wilde hebben aan verschillende, met verloop van tijd varieerende, handelsprivilegiën. Wanneer het nog eens een enkele maal in een anderen, eenigszins gewijzigden zin voorkomt, zullen wij dit vermelden.

Om den lezer op de hoogte te stellen van de aandacht, die het gildrecht bij buitenlandsche historici heeft getrokken, is het volgende hoofdstuk gewijd aan de bespreking van de oordeelvellingen van verschillende Duitschers en van een' enkelen Nederlander. In de daarop volgende hoofdstukken wordt een overzicht gegeven van het ontstaan en de ontwikkeling van het college, dat onder den naam „Gildrecht" bekend staat. Deze drie hoofdstukken zijn als eene interpretatie van het Oldermansboek te beschouwen. Sinds het midden der vijftiende eeuw is de voornaamste taak van het Gildrechtscollege de handhaving van den Groningschen stapel, m. a. w. dit lichaam had er voor te zorgen, dat – om het eens zeer algemeen uit te drukken – vervoer van Ommelander waren niet anders plaats greep dan over Groningen. Dit althans is het oorspronkelijke karakter van het stapelrecht. Hier zij echter reeds opgemerkt, dat dit recht in verschillende tijden nu eens

meer, dan weer minder uitgebreid werd toegepast: op welke wijze zal in het vijfde en de daarop volgende capita worden nagegaan. Naar aanleiding van de toepassing van het stapelrecht door de stad Groningen zijn, vooral sinds het midden der zestiende eeuw, talrijke en uitermate heftige geschillen tusschen Stad en Ommelanden ontstaan. Welken vorm deze geschillen ook mogen hebben aangenomen en over welk onderwerp zij ook mogen hebben gehandeld, een economische ondergrond is toch in geen van alle te miskennen. Stad en land hebben — vooral naar middeneeuwsch-economische opvattingen — in menig opzicht hoogst tegenstrijdige belangen en Groningen is geenszins de eenige stad, die met het haar omringende land in twisten is gewikkeld geweest. Moeilijk zal echter een landstreek kunnen worden aangewezen, waar de twisten zoo langdurig en zoo heftig zijn geweest als tusschen Groningen en de Ommelanden, waar zij zoo lang hebben nagewerkt.

De behandeling dezer strubbelingen schijnt geen aantrekkelijke taak: Mr. H. O. FEITH verklaart immers, (bladzijde 77 van „De „Gildis Groninganis") hierover maar niet te willen spreken: „earum „omnium narratio lectoribus meis nauseam crearet". Wij hebben ons door deze weinig aanmoedigende voorspiegeling niet laten weerhouden, al de gewisselde stukken na te lezen, en wij hopen, dat het ons gelukt moge zijn, den lezer van achterstaande bladzijden niet te zeer te plagen met de onaangename gewaarwording, hem door den schrijver van „De Gildis Groninganis" voorspeld.

Bij de bewerking van de laatste hoofdstukken, waarvan die geschillen het onderwerp uitmaken, is het ons ten duidelijkste gebleken, hoezeer het te betreuren is geweest, dat Mr. H. O. FEITH indertijd het advies van den toenmaligen Substituut-archivaris des Rijks, Jhr. Mr. J. C. DE JONGE, heeft gevolgd en bij de ordening van het Groningsche archief een chronologisch systeem heeft toegepast. Zeker is het practisch nut van een dergelijke wijze van ordening in vele opzichten niet te ontkennen; waar zij echter dossiers van processen uit elkaar haalt en verschillende processtukken — zoo goed en zoo kwaad als het gaat — in chronologische

volgorde achter elkaar in „Verzamelingen van stukken" inbindt, is zij ook uit practisch oogpunt niet goed te keuren. Te meer nog, omdat een dergelijke werkwijze, bij den overstelpenden voorraad documenten, niet nauwkeurig kan worden volgehouden.

Bij de geheele bewerking van het achterstaande is er zooveel mogelijk naar getracht, in aanraking te blijven met de „geschiedenis" van Stad en Lande: een recht, als het hier beschrevene, grijpt toch zoozeer in alle mogelijke gebeurtenissen en handelingen in, dat afzonderlijke bespreking ervan – de mogelijkheid worde een oogenblik verondersteld – hoogst ongewenscht zijn zou. Op den voorgrond is telkenmale de houding der gilden gesteld: het optreden dezer corporatiën hangt immers ten nauwste samen met de wijze, waarop het stapelrecht werd toegepast. Bij een onderwerp als het hier behandelde vooral, blijven steeds nog een groot aantal vragen ter beantwoording overig: hetzij, dat de schrijver uit gemis aan nauwkeurigheid, ze niet onder het oog heeft gezien, hetzij, dat beantwoording hem, door ontoereikendheid zijner bronnen, niet wel mogelijk was. Ongetwijfeld gaat het achterstaande aan dergelijke euvelen mank. Het moge echter eenige waarde hebben als bijdrage tot een der belangrijkste gedeelten van de Groningsche geschiedenis: de verhouding tusschen de Stad en de Ommelanden.

EERSTE HOOFDSTUK.

De ligging eener plaats bepaalt haar karakter als handels-, als industriestad, wijst de richting aan, waarin de energie der bewoners zich te bewegen hebbe, willen deze hunne stad tot grootst mogelijken bloei brengen [1]). De Drentsche marke of beter marken, die op het einde van den Hondsrug, „up ein stert van Drentland" als het ware, tusschen twee Drentsche rivieren, de Hunze en de A waren gelegen, boden in velerlei opzicht geschikte gelegenheid tot vestiging van eene marktplaats voor het omliggende gebied. Reeds zeer vroeg werd dan ook op zeker „praedium" aldaar markt gehouden en onder de giften, die Keizer Hendrik III aan de Utrechtsche kerk heeft gedaan, zal de gift van dit praedium, met al de daaraan verbonden rechten, met munt en tol, geen onbelangrijke plaats hebben ingenomen [2]).

---

1) Vgl. over de ligging van Groningen, uit aardrijkskundig oogpunt beschouwd: P. R. BOS, „De ligging der steden en dorpen in de pro„vincie Groningen", in den feestbundel aangeboden aan professor Veth. (Leiden, 1894).

2) Deze gift had plaats bij de veelbesproken oorkonde van 1040 (O. no. 17). Ofschoon wij het hier de plaats niet achten, dieper op de voorstelling, in deze oorkonde gegeven, in te gaan, wenschen wij toch het denkbeeld te opperen, of onder „praedium in villa Cruoningha" ook zoude kunnen worden verstaan „een stuk land, gelegen in Groninghe guedt". Wij kiezen hier met opzet een middeneeuwsch Drentsche vertaling van de Latijnsche uitdrukking. De beteekenis toch van het woord „villa" is zeer zwevend en het is zeer wel mogelijk, dat wij in het Latijnsche „villa" eene vertaling van het Drentsche begrip „guedt" voor ons hebben. Evenals een Iddekinghe guedt, een Alinghe guedt, een Nydinghe guedt (dat in

Bijomstandigheden ook werkten tot Groningens opkomst mede: terwijl de bewoners der stad Groningen zich zoo goed als alleen van rogge bedienden voor hun brood, werd in de Ommelanden integendeel bijna uitsluitend gerstebrood gegeten. Daar rogge nu bij verre het belangrijkste uitvoerproduct van Drente en Westfalen was, laat het zich hooren, dat dit van grooten invloed op het directe ruilverkeer tusschen deze streken en de Ommelanden zal zijn geweest. Bovendien sprak ongetwijfeld het exclusivisme der Ommelanders (van Frieschen stam immers) sterk: zij konden „bij „oldes exoticos advenas . . . niet dulden" [1]). Zoo kwam het den vreemdeling geraden voor, zich niet in het land zelf, in Winsum,

---

de stad zelf lag) kan men een Groninghe guedt hebben gehad. Men moet zich dan dit „guedt" vrij uitgestrekt denken, mogelijk samenvallende met het gebied, waarover de jurisdictio in Groningen, (de grenzen hiervan worden omschreven in het verdrag van 1405 met Frederik van Blankenheim, O. n⁰. 1223) zich uitstrekt. De kern van deze villa (men houde wel in het oog, dat wij aan deze voorstelling niet meer waarde wenschen te zien gehecht, dan men aan een bloote veronderstelling pleegt te hechten) is het genoemde praedium, het „predium Grueninghen", zooals het in eene oorkonde van ± 1350 (O. n⁰. 1233 Supplement) heet, dat om zijn gunstige ligging van ouds een drukbezochte markt was. Dit praedium toch bezit, blijkens de oorkonde van 1040, verschillende rechten, die alle als appendices van het marktrecht moeten worden beschouwd. Dikwijls wordt eene plaats, waar reeds vroeger een markt werd gehouden, weggeschonken, zonder uitdrukkelijke vermelding van het marktrecht, hoewel dit recht toch ook onder de schenking begrepen is. (Dr. K. RATHGEN, Die Entstehung der Märkte in Deutschland, 1881, bl. 51, 52). Wij meenen te mogen aannemen, dat ook hier zoo zal zijn gehandeld.

[1]) Dit, evenals de mededeeling over het voedselkoren van de Ommelanders (waarover mede Prof. Dr. P. J. BLOK, „Studiën over Friesche „toestanden in de middeleeuwen", in Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde, derde reeks, zesde deel, bl. 22), uit de werken van den Ommelander edelman JOHAN RENGERS VAN TEN POST, uitgegeven door Mr. H. O. FEITH, (Groningen, 1852), I, bl. 72.

in Garrelsweer [1]) of in Appingedam te vestigen, maar scheen het hem verkieslijker zich op den rand van het Drentsche plateau, op eene plaats, toch ook „continens mit Vrieslant" neder te zetten. Van hunne zijde wenschten de Ommelanden [2]) later ook nog liever met éene stad te doen te hebben, dan dat zij, als hunne westelijke buren, met tal van steden zouden moeten trachten in vrede te leven [3]).

Wanneer de „villa" Groningen of beter misschien wanneer het „praedium" in de „villa" feitelijk stad is geworden, schijnt niet uit te maken: tot grooten bloei is de plaats spoedig geraakt. In het laatst der twaalfde eeuw was zij reeds versterkt: hierdoor had zij

---

[1]) Dezen beiden plaatsen was toch ook in 1057 (O. n⁰. 24) door den Keizer het recht verleend, markten op te richten, met munt- en tolrecht. Een enkele munt van beide is bewaard gebleven. Van eenig gevolg van deze oorkonde is verder niets bekend.

[2]) De naam Ommelanden komt het eerst voor in 1380 (O. n⁰. 762). Herhaaldelijk en heftig is getwist over de vraag, of men Friesche, dan wel Groningsche Ommelanden moest zeggen. De stad spreekt reeds vroeg van „onse Ommelanden". Volgens RENGERS II, bl. 99, komt de naam hiervan, dat het zijn landen, „tusschen den Eemse ende Lauwerse bij „den seecante omher gelegen". Bij de Reductie wordt steeds van de „Friesche Ommelanden" gesproken. SICKE BENNINGHE, onvervalscht Groninger, spreekt (Kroniek, uitgave BROUERIUS à NIDECK, Middelburg, 1725), bl. 3 van „Vrieslandt tusschen de Eemse en de Lauwersche" en ten slotte hebben ook de zestiendeeuwsche Groningsche stadsrekeningen, wanneer zij van opkomsten uit de Ommelanden melding maken, het steeds over „renten uit Friesland".

[3]) Voorstelling ontleend aan ABEL EPPENS, „Der Vresen Chronicon „sonderling der stadt Groningen unde Ommelanden" (H. S. in folio n⁰. 7*b*) fol. 242. Deze kroniek zal eerlang door Prof. Dr. H. BRUGMANS in de werken van het Historisch Genootschap te Utrecht worden uitgegeven. De kroniek bevat veel specifiek Ommelandsche bijzonderheden. Zij is hierom vooral merkwaardig, omdat zij gelegenheid geeft, over dezelfde feiten naast het oordeel van den Ommelander edelman Johan Rengers van ten Post, dat van zijn' tijdgenoot uit anderen stand, den huisman en eigenerfde van Equardt, Abel Eppens, te hooren.

het voornaamste kenmerk gekregen, dat haar van een dorp onderscheidde [1]). De ook in ouden tijd reeds voorkomende twisten met omwonenden leidden, wanneer zij in Groningens nadeel uitvielen, telkenmale tot eene uitspraak, die het karakter der plaats *als stad* aantastte: hetzij, dat de afbraak der muren werd bevolen [2]), hetzij, dat gelast werd, een gedeelte van den steenen muur wederom door een houten omheining te doen vervangen [3]).

In 1224 worden Groningsche kooplieden in Engeland, vijf jaren later in Smolensk aangetroffen; naar Noorwegen zond de stad hare handelaren uit en de Engelsche Koning en de Graaf van Holland verleenden haar in de dertiende eeuw reeds handelsvoorrechten in hun gebied [4]). In 1215 wordt Groningen reeds als

---

1) Onder de „Merkmale in der Verfassung der Gemeinden, deren „Mitglieder als Bürger gelten", noemt Prof. Dr. G. VON BELOW (artikel „Bürger, Bürgertum" in „Wörterbuch der Volkswirtschaft", Jena 1898) vooraan: „Jede Stadt ist befestigt". Nog eenigszins meer absoluut drukt Prof. Dr. R. SCHRÖDER (Lehrbuch der Deutschen Rechtsgeschichte, Leipzig 1902) het uit, wanneer hij bl. 621 de spreuk aanhaalt: „Bürger und „Bauer scheidet nichts als die Mauer".

2) Zoo b.v. in 1251.

3) 1338 (O. n⁰. 354). „Gronienses ob honorem Frisonum murum suae „civitatis lapideum ab Ebbedingheporte inclusive usque ad turrim proxi„miorem ad occidentalem portam, Buteringheporte etiam inclusive, Gro„nienses destruant funditus cum omnibus suis intermediis et ligneus „murus cum portis ligneis reparentur". De uitdrukking „reparentur" duidt er op, dat de houten omheining nog niet zoo heel lang geleden door een muur zal zijn vervangen. In 1338 dus had de stad, hoewel haar buitenlandsche handel toen reeds zeer belangrijk was, zich nog te onderwerpen aan een uitspraak, die voor haar, tegenover de Ommelanden, zeer vernederend was.

4) De eerste opkomst van Groningen is meermalen geschetst. Zie bijvoorbeeld bij Mr. S. GRATAMA, „Het ontstaan en de ontwikkeling van het „eigenlijke stadsbestuur te Groningen tot in het begin der 15e eeuw" in Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde, derde reeks, zesde deel, bl. 181. Vergelijk ook de oorkonden van 1284 (O. n⁰. 163) en 1308 (O. n⁰. 227), die tot aanvulling van het bij GRATAMA vermelde kunnen dienen.

een „civitas opulentissima", iets later als een „civitas nobilis et „cesarea" aangeduid.

Evenmin als het met zekerheid te zeggen valt, wanneer Groningen tot *stad* geworden is, kan beslist worden uitgemaakt, wanneer hier van een bepaalden *burgerstand* kan worden gesproken.

In de benaming van de bewoners van Groningen heerscht gedurende langen tijd weinig vastheid. Ondanks het feit, dat de plaats in menig opzicht voldeed aan de voorwaarden, waaraan een middeneeuwsche stad, om als zoodanig te worden beschouwd, voldoen moest, schijnt Groningen op vele andere punten een uiterlijken dorpstoestand vertoond te hebben. Zoo kan het gebeuren, dat de inwoners der plaats, die in het begin der dertiende eeuw reeds als „civitas opulentissima" wordt aangeduid, in 1245 [1]) met denzelfden naam worden genoemd als de bewoners van het naburige gehucht Helpen: de Groningsche aldermans spreken dan in eene acte van „cives nostri et cives de Heltmen". Een honderd jaar later wordt als gewone toestand nog opgegeven, dat de Groningsche cives elk aandeel hebben in de „communis

---

1) In deze oorkonde (O. n⁰. 105), lezen wij, hoe „aldermans ac uni- „versitas in Groninge" verklaren dat eenige personen eenig land onder Essen aan het klooster aldaar hebben verkocht. Deze verkoop geschiedt ten overstaan van getuigen, waaronder optreden 24 met name genoemde personen (N.B. Er is hier een drukfout in het Oorkondenboek: men leze regel 6 van beneden: Dodo Ebbinga, scultetus Ado, Alaydus . . . enz. vgl. O. n⁰. 112 en 142, waar ook de schulte Ado voorkomt), „et" volgt er dan, „omnes aldermanni et cives nostri et cives de Heltmen". Het stuk is genomen naar een afschrift, in het laatst der achttiende eeuw door A. J. de Sitter vervaardigd; ik zou hier een conjectuur willen wagen en het eerste „et" weg willen laten, zoodat eenvoudig wordt gelezen: „– – – – Winricus domini Johanni filius, omnes aldermanni et cives „nostri et cives de H". Anders toch zou het beteekenen, dat behalve de genoemde 24 nog alle aldermans en nog alle Groningsche en Helpensche cives als getuigen waren opgetreden.

„marka" [1]). Langen tijd nog worden de bewoners van Groningen aangeduid met den gemeenschappelijken naam van dorpelingen, „bueren". Een dergelijke herinnering aan dorpstoestanden komt trouwens in menige stad voor [2]). Enkele voorbeelden uit plaatsen in het Noorden des lands mogen hieronder volgen.

Appingedam, dat in 1308 [3]) zijne markt, die zoo goed gelegen is en zooveel veiligheid voor den reizenden man aanbiedt, bij den Utrechtschen bisschop aanbeveelt, ontvangt negentien jaren later zijn' bekenden „*buurbrief*" [4]); de inwoners van deze plaats, die zich zelve in de vijftiende eeuw als „loeg" qualificeert, zweren, wanneer ze hun' burgereed afleggen, dat zij „goed, oprecht und „froem *borger*" zullen zijn, „unde nae dessen daege het *buir-* „*recht* . . . van den Dam . . . mit lijff und guet . . . helpen" [5]). Eveneens wordt bijvoorbeeld in een stuk van 1435 het Leeuwarder stadrecht aangeduid met den naam „*stedriucht*" en in een ander stuk van datzelfde jaar als „*buerriuchte*" [6]). Het Bolswarder stadrecht van 1479 noemt ook nog in art. 38 het geld, waarmede het burgerschap wordt gewonnen, „*buurghelt*" [7]).

Als voorbeeld voor iets dergelijks in een Duitsche stad moge een passage gelden uit een' privilegiebrief van bisschop Frederik van Halberstadt voor deze plaats (1105). Deze maant daarin de

---

1) 5 Februari 1346 (O. n⁰. 385). Hierbij wordt de verhouding geregeld tusschen de bewoners van het Aduarder refugium en de Groningsche cives. Van de kloosterlingen wordt onder meer het volgende gezegd: „Eciam ut communi marka nostra, quantum ad omnem utilitatem, utatur „dicta domus sicut alius civis noster".

2) Vgl. SCHRÖDER a.w. bl. 635.

3) O. n⁰. 227.

4) 17 Mei 1327 (O. n⁰. 307).

5) Naar zeventiendeeuwsche afschriften uit H. S. in folio n⁰. 511.

6) A. TELTING, Het Oud-Friesche stadrecht (academisch proefschrift, 's Gravenhage, 1882) bl. 39, n. 2.

7) Mr. A. TELTING, De Friesche Stadrechten (Oude Vaderlandsche rechtsbronnen, eerste reeks n⁰. 5, 's Gravenhage, 1883) bl. 153.

„incole loci nostri, *cives* videlicet *forenses*", aan, dat zij „*burmal* . . . „diligenter observent" [1]). SCHILLER en LÜBBEN beschrijven bovendien nog „burmal" als synoniem met „burgerschap" [2]).

De eigenaardige overgangstoestand tusschen stad en dorp, welken ook Franeker vertoont, wanneer deze plaats zichzelve in 1374 schroomvallig als „Fraenkera *sted jef buren*" aanduidt [3]) en haar stadrecht van 1417 [4]) zelve als *buurrecht* qualificeert, heeft in Groningen lang geduurd.

Na het midden der veertiende eeuw begint echter in een en ander verandering te komen. Groningens positie tegenover de Ommelanden wordt sterker; vernederingen als die van 1338 blijven de stad in later jaren gespaard. Ook op een ander punt zien wij toestanden verdwijnen, welke de herinnering aan het vroegere dorp zouden hebben kunnen levendig houden. In 1375 toch wenscht het stadsbestuur een nieuwe -- wat men nu zoude noemen kadastrale regeling in te voeren [5]). Raad en Wijsheid der stad laten 1 Februari van dat jaar bij kerkspraak bekend maken, dat elk die

---

1) Dr. F. KEUTGEN, Untersuchungen über den Ursprung der Deutschen Stadtverfassung (Leipzig 1895) bl. 205.

2) Mittelniederd. Wörterbuch in voce „burmal". „Und de vrien heren „wunnen burmal in der stad = plures domini terrae facti sunt cives in „Magdeburg". Zie ook bij „burschap": „So welic man sine burschap winnen „scal (var. unse borger werden wil)". Bij DU CANGE is burmal ook = burgerschap.

3) TELTING, Het Oud-Friesche stadrecht, bl. 45.

4) Afgedrukt in „De Friesche stadrechten", bl. 109.

5) Art. 21 bk. 7 Stadboek van Groningen, uitgegeven door Prof. Mr. J. DE RHOER in dl. V der Werken van het Genootschap: „Pro Ex„colendo jure patrio" te Groningen (Groningen, 1828). Van dit stadboek is een latere uitgave (naar een ouder handschrift) bezorgd door Mr. A. TELTING in de „Oude Vaderlandsche rechtsbronnen" (eerste reeks n°. 9, 's Gravenhage 1886). Hier is dit artikel als art. CXCIII opgenomen. In het vervolg zullen beide uitgaven worden aangehaald respectievelijk als „P. E." en „T." Gedeeltelijk is het hier bedoelde artikel herhaald in 1488 (art. 19 bk. 9 P. E.).

„guet wilde anspreken mit olden breven", deze brieven vóor Paschen op het raadhuis moest laten teekenen; werd dit verzuimd, dan verloor men zijn recht.

In de tweede helft der veertiende eeuw worden de bepalingen betreffende het burgerrecht nader omschreven en meer uitgebreid: rechtsbepalingen uit dien tijd beginnen de *burgers* bepaaldelijk te noemen en hun, naast de overige bewoners der stad eene bevoorrechte plaats aan te wijzen.

„De overige bewoners der stad." Wie moeten hieronder worden verstaan? Waren alle „buren" „burgers" geworden? Hadden alle inkomelingen – want deze vormden toch het grootste gedeelte van de bewoners eener stad, die haar ontstaan hoofdzakelijk aan de aanwezigheid van eene markt te danken heeft – voldaan aan de vrij zware eischen, welke het winnen van het burgerschap stelde? In menige stad had men eene onderscheiding tusschen groot- en kleinburgerrecht. Groningen kende in de middeneeuwen die onderscheiding niet, maar een analoge toestand bestond toch. De Raad had namelijk vergunning gegeven, dat personen, die aan enkele voorrechten van het stedeling-zijn: het winnen van een gild, het recht tot het drijven van koophandel enz. wilden deelnemen en die het burgerrecht niet konden of wilden winnen, konden volstaan met het winnen van het oude recht, dat de dorpelingen hadden gehad: het „buermaal". Velen van de oude dorpsbewoners zullen nu – hoewel zij binnen de muren woonden – het burgerrecht niet hebben gewonnen: tal van inkomelingen ook zullen zich met het „buermaal" hebben tevreden gesteld. Maar ook kwamen er vreemdelingen in de stad, die aan geen enkel voorrecht wenschten deel te nemen, die alleen bescherming van lijf en goed verlangden: de *„inwoners"* zonder meer.

Naast elkaar bestaan dus, wanneer in de vijftiende eeuw Groningens stadsinrichting tot vollen wasdom is gekomen: de *burgers*, de *buren* en de *inwoners*.

Over de laatste klasse, die elk speciaal recht mist, zullen wij niet spreken.

Wij willen nu, hetgeen wij hier betrekkelijk Groningen hebben gezegd, nader uit de stukken aantoonen en bovendien de verdere ontwikkeling van burgerschap en buurmaal bespreken.

Achtereenvolgens zullen wij hebben na te gaan:

A dat op veel plaatsen de benaming „buren" voorkomt als omvattende alle bewoners van stad en stadsmarke, dat „buer" en „burger" niet, althans niet streng, van elkaar onderscheiden voorkomen;

B dat later een afzonderlijke burgerstand in Groningen opkomt, waarnaast een stand van buren blijft voortbestaan;

C dat deze buren gedeeltelijk dezelfde rechten en verplichtingen, gedeeltelijk minder rechten hebben dan de burgers. Deze verschillende rechten zullen achtereenvolgens worden nagegaan;

D dat in het laatst der zestiende eeuw het burgerschap het buurmaal geheel verdringt en dat dit eerste recht in het midden der zeventiende eeuw nader wordt georganiseerd en in groot- en klein burgerrecht wordt verdeeld;

E dat het buurmaal dan nog alleen maar recht geeft tot het „winnen" van het „gildrecht" en dat langzamerhand „buermaal" met „gildrecht" synoniem wordt.

A Voor de oudste bepalingen moet het „Oldermansboek" [1]) onze hoofdbron zijn en wel voornamelijk het tweede boek daarvan, hetwelk bevoegdheden omschrijft van een college, dat „het Gild- „recht" heet en dat gelegenheid gaf tot het „winnen" van een recht, dat eveneens „gildrecht" werd genoemd. Van dit tweede boek geven wij hierachter in Bijlage I eene lezing, ouder nog dan de tekst, die tot grondslag heeft gediend voor de copie, waarnaar FEITH uitgaf [2]).

---

[1]) Het Oldermansboek of verzameling van stukken, behoorende tot het gild-, water- en stapelrecht van de stad Groningen, van 1434 tot 1770. Uitgegeven en met eenige aanteekeningen voorzien door Mr. H. O. FEITH, Groningen 1850. (In het vervolg aangehaald als tekst F).

[2]) Deze lezing (overgeleverd door den Ommelander syndicus Verrutius en in het vervolg aangehaald als tekst V), wordt, evenals het geheele Oldermansboek, in de volgende hoofdstukken uitvoerig besproken.

In dit tweede boek komt in de artikelen 1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 11, 12, 14, 15, 18, 20 het woord „buer" voor in algemeenen zin, omvattend alle inwoners van stad en stadsplicht[1]. Evenzoo in art. 56 bk. 5 P. E. (CCVII T.), ongetwijfeld een der oudste artikelen van het Stadboek[2], in art. 8 bk. 5 P. E. (XCVII T.), in het opschrift van art. 35 bk. 3 P. E. (CV T.)[3], en in het opschrift van art. CVI T.[4], dat „van loffnisse de onsse buer doen „voer uutebuer" spreekt, terwijl het artikel handelt over „borgher „of buer". Eveneens art. 28 bk. 6 P. E. (CLXXXV T.)[5], waar de begrippen „buer" en „uutebuer" de begrippen „inwoner der „stad, wie dan ook" en „vreemdeling, wie dan ook" moeten

---

1) Stad en stadsplicht (stadsplicht = stadsvrijheid, stadsmarke, vgl. Dr. I. H. GOSSES, Stadsbezit in grond en water gedurende de middeleeuwen, (Leiden 1903) bl. 54). Immers als het gebied, waarover het Gildrechtscollege, zijne macht „binnenslands" uitstrekt, wordt in art. 36 bk. 2 Oldermansboek „des rechtes richte" („des kindes rechte") genoemd: de prefectuur dus. Hierover later meer.

2) Art. CCVII Stadbk. T., dat eenigszins anders geredigeerd is dan de correspondeerende artikelen P. E. heeft ook „burghers" tot getuigen.

3) Het opschrift P. E. is juister dan het opschrift T.

4) Het hiermede correspondeerende art. 18 bk. 6 P. E., heeft tot opschrift: „Van loefte die onse borghere of buer doet voer uutburen".

5) Uit dit artikel blijkt ten duidelijkste, dat een „utebuer" een vreemdeling is. Vgl. art. 6 bk. 5 P. E. (XCVI T.), waar utebuer wordt gelijkgesteld met „enighen man van buten" en art. 29 bk. 2 P. E. (XXX T.), waar utebuer mede gelijk is aan „ienich man van buten" (hieruit blijkt tevens, dat een utebuer geen goed in de marke bezat). In art. 23 bk. 6 P. E. (CLXXXI T.), staat ook „utebuer" tegenover menschen „bynnen „Groninghe". Het opschrift van art. 18 tekst V., in Bijlage I, hetwelk handelt over het geval dat „unse buer een uthbuer te knechte hevet", heeft tot opschrift: „Van uutheemden knechten". Een bepaling tegenover „utebueren" als in art. XXXVI T., ontbreekt in P. E. Zie ook nog „utebuer" in art. 24 bk. 1 P. E. (XVII T.) en art. 17 bk. 4 P. E. (CIV T.). Anders wordt het begrip „uutbuer" bijvoorbeeld opgevat in Leeuwarden: zie „De „Friesche Stadrechten", ed. TELTING, bl. 270. Vergelijk over dit alles ook Dr. J. B. SCHEPERS, Groningen als Hanzestad, (Groningen, 1891) bl. 62.

dekken[1]). Dergelijke constructie vermoedelijk ook in de laatste woorden van art. 33 bk. 1 P. E. (art. 7 T.), en in art. 18 bk. 2 (tekst V.)[2]) en art. 5 bk. 1 Oldermansboek[3]). De gemeenschappelijke grond der daartoe gerechtigde Groningsche stadsbewoners heet „buermande"[4]). Volkomen synoniem met „burgerschap" wordt „buermael" in art. 27 bk. 2 P. E. (CCXXIII T.) gebruikt. „Trouwt „een man, „„de hier in de stad wonet"", staat daar, „heimelijk „een Groningsche jonkvrouw, dan worden beide beboet en uit „de stad gebannen. Komt, na den dood van een van beide, de „ander weer in de stad, „„soe mach de ander sijn buermaal weder

---

1) Op een dergelijke wijze staat bijvoorbeeld in de beide stadrechten van Bolsward „buerman" tegenover „uutman". Friesche Stadrechten ed. TELTING bl. 30, 165. Vergelijk ook „borgher" tegenover „unborgher" in art. 42 bk. 8 P. E. (CCV T.).

2) In tekst F. is „een utebuer" uitgevallen: het artikel wordt daardoor onduidelijk.

3) Wij moeten hier ook nog wijzen op art. XL Stadbk. T. Wanneer wij dit artikel vergelijken met het daarmede correspondeerende art. 4 bk. 4 P. E., dan komen wij tot de conclusie, dat het artikel bij T. òf verkeerd is gelezen (of dat de schrijver van het origineel zich heeft verschreven) òf dat verkeerdelijk is geïnterpungeerd. T. leest: „Derwyle dat de schulte of „de raed tho rechte sytten ende dat recht duerd van onssen buren, wort „daer ienich man doet geslaghen" enz. P. E. heeft: „Der wile dat de schulte „mitten rade of de borghermestere ende raet bi hem selven to rechte „sitten ende dat recht duret vor den hove wort daer yenich man doet „gheslaghen" enz. Een van tweeën: er moet bij T. worden gelezen: „vor „den hove" in plaats van „van onssen buren", of de zin moet eenigszins worden gewijzigd en er moet worden gelezen: „ende dat recht duerd, „wort daer ienich man doet gheslaghen van onssen buren". In dit laatste geval heeft het woord „buur" een algemeene beteekenis, vandaar, dat het artikel hier is geciteerd.

4) „Buermande": hetgeen de „buren" gemeenschappelijk bezitten, „in „de mande" hebben, in het Latijn letterlijk vertaald door „civium com- „munitas". Deze term komt in 1258 voor (O. nº. 123. Zie voor de dateering dl. II, O., bl. 509). Had Dr. GOSSES a. w., deze plaats gebruikt, dan zou zijne redeneering op bl. 65 en 66 vermoedelijk eenigszins gewijzigd hebben moeten worden.

„wynnen mit IIII olden Francschen schilden". Zoolang beide partijen leven — het wordt nog eens uitdrukkelijk herhaald — mogen zij „negheen borgher" worden. Hier is buermael volkomen gelijkwaardig met burgerschap en te duidelijker blijkt dit nog, omdat de som, (vier oude Fransche schilden), die hier voor het winnen van dit recht noodig is, dezelfde is, als die bij het winnen van het burgerschap moet worden gestort (art. 1 bk. 6 P. E. CXL T.). Eveneens zijn de woorden burger en buer synoniem in de volgende artikelen: terwijl het opschrift van art. 7 bk. 2 Oldermansboek (tekst V.) luidt: „We synen buer brenget to sweren", begint het artikel: „Soe we synen boerger brenget to sweren"; terwijl art. 21 bk. 2 Oldermansboek (tekst V.) heeft: „So wert oeck enich „unse buer buten lande begrepen met valschen gelde, daer sall ne „geen unser boerger voerstaen", heeft tekst F. in plaats van het woord „boerger" hier ook „buer". Iets dergelijks hebben wij in art. CIII Stadbk. T.: wel worden „buer" en „burger" daar naast elkander genoemd, maar zij worden volkomen gelijkgesteld, als volkomen gelijkwaardige individuen beschouwd: als een „utebuer" in vereeniging met een' burger of een' buer een' burger of een' buer aanvalt, dan zal de burger of de buer de boete dragen. Het opschrift van dit artikel: „Als een uutebuer vechtet op onssen borgher", vereenigt ook nog beide categoriën onder één' naam [1]).

B Met zekerheid valt niet te zeggen, wanneer het eerst in Groningen van een bepaalden ***burgerstand*** zal zijn sprake geweest: Latijnsche stukken zijn hiervoor geen betrouwbare bronnen, wegens eene en dezelfde vertaling, die verschillende begrippen in het woord *civis* [2]) vinden. Enkele van de oudere stukken in de lands-

---

[1]) Dit artikel, dat ook nog den „rechte" onder de magistraten kent, behoort tot de oudere artikelen uit het Stadboek: het is in de ed. P. E. verdwenen.

[2]) Ook de vertaling „burghenses", die bijvoorbeeld in 1298 en 1365 (O. n^{0}. 202 en 541) voorkomt, geeft geen steun: bovendien zijn deze stukken uit Holland afkomstig. Dikwijls wordt ook ter vertaling het woord

taal gewagen ook van het voorkomen van „burgers" te Groningen. Zoo spreekt het bekende vonnis van bisschop Guy van Avesnes van 1310[1]), naar aanleiding van eene oneenigheid tusschen den praefect van Groningen en de „Westerpartie" aldaar, van „doet-„sclaghe tvisken borgheren to Groninghe" en verklaart Reinout van Koevorden in 1350[2]), dat hij de „borgers van Groninghen" in zijne bescherming nemen zal. In een ander verdrag, eveneens

„mercatores" gebruikt: een naam, die wel op het handeldrijvend karakter der stad duidt, maar aan welks voorkomen – immers de beteekenis ervan is niet altijd dezelfde en ook lang niet altijd identiek met „burger" – men niet te vèrstrekkende gevolgen moet vastknoopen (vgl. GRATAMA a. w., bl. 183 en vooral KEUTGEN, Untersuchungen, bl. 189 vgg., 213 vgg.). Soms komt de benaming voor in tegenstelling met „milites", (EMO en MENCO, ed. FEITH en ACKER STRATINGH bl. 203, vgl. GRATAMA a. w., bl. 199). In de straks geciteerde oorkonde van 1298 wordt zij min of meer met „borghenses" gelijk gesteld: „borghenses civitatis de Groninghe „sive mercatores qui hactenus in Flandria . . . . . cum suis mercimoniis „se transferre consueverint". In de mede in het begin dezer noot genoemde oorkonde van 1365, waarbij het charter van 1298 wordt bevestigd, worden beide groepen naast elkander gesteld en wordt gesproken van de voorrechten, die graaf Jan, „discretis et dilectis nostris burgen-„sibus et mercatoribus opidi de Groninghe", heeft verleend. Bepaaldelijk als beroepsnaam komt „mercator" voor in een stuk van 1308 (O. n°. 227). Hierbij wijzen Fivelgoërs en Appingedammers den Utrechtschen bisschop er op, dat de rust, welke voor de „mercatores ceterique peregrinantes" zoo noodzakelijk is, op de Groningsche markt, die toch „per vestros [scl. „episcopi Traiectensis] burgenses ceterosque mercatores" steeds wordt bezocht, niet te vinden was. Zij vestigen daarom des bisschops aandacht op de Damster markt. Eveneens als beroepsnaam in een stuk van 1306 (O. n°. 226), waar Andreas Popyn „mercator" uit Groningen voorkomt en waar ook in het algemeen van Groningsche „mercatores" wordt gesproken. Ook in een stuk van 1360 (O. n°. 477), hetwelk eenige beschikkingen bevat van „parvus Theodericus, mercator"; in ditzelfde stuk wordt een ander persoon als „civis in Groningen" aangeduid.

1) O. n°. 229. Zie voor verandering in de dateering: Oorkondenboek van Gr. en Dr., II, bl. 509.

2) O. n°. 415.

met Drentsche heeren, van 1352[1]), wordt ook „jenich borgher „in Groningen" tegenover een „landman" gesteld; in 1360[2]) sluit de Utrechtsche bisschop Jan van Arkel een „vaste zoene mit der „stat van Groninghen ende al horen borghers". Deze stukken bewijzen echter zeer weinig[3]).

De plaats, waar wij voor dit onderwerp vooral onze gegevens moeten zoeken, is het Stadboek. De oudst gedateerde bepaling daarin betrekkelijk het burgerschap (1383)[4]) is art. 10 bk. 6 P. E. Hier wordt gezegd, dat men vóor Palmzondag in dat jaar klachten moet indienen, wanneer men dat van plan is, tegen personen, die, ingevolge de bepalingen van het toen geldende stadboek hun burgerrecht, door verblijf buiten de stad enz. zouden hebben verloren. Kort daarop vinden wij nog een andere

---

1) O. n⁰. 419.

2) O. n⁰. 483.

3) Wij gelooven dan ook veiliger te doen, ze buiten het geding te laten. Vooral het stuk van 1310; ten eerste, omdat het zooveel ouder is en ten tweede, omdat hiervan als zeker mag worden aangenomen, dat het in eene Utrechtsche cancelarij is opgesteld. De Drentsche stukken kunnen natuurlijk wel in Groningen zijn opgemaakt en naar Koevorden ter zegeling zijn gezonden. Stukken, die uit den vreemde afkomstig zijn, zijn dikwijls minder nauwkeurig met de plaatselijke nomenclatuur op de hoogte en zijn geneigd eene terminologie aan te nemen, die op de plaats van afzending in zwang is. Spreekt bijvoorbeeld niet eene oorkonde van 1398 (O. n⁰. 1020), door Albrecht van Beieren uitgevaardigd, van het recht „die scepenen te setten binnen Groninghen"?

4) Het hiermee correspondeerende art. CXLVII T. heeft 1373. Waar nu de officieele stadstekst, die toch door PRO EXCOLENDO is gevolgd: „dusend driehonderd dre ende tachtentich" heeft en de tekst-TELTING MCCCLXXIII (in Romeinsche cijfers), meen ik het geschreven jaartal als het juiste te moeten aannemen. Lichter vergeet een copiïst een X, dan dat hij (in een officieele afschrift) „tachtig" zet in plaats van „zeventig". Toch hebben de uitgevers van het Oorkondenboek van Groningen en Drente in n⁰. 610 hier 1373 als jaartal aangenomen en eenvoudig in eene noot gezegd: „Dit jaartal volgens TELTING, andere mss. hebben 1383", alsof onder die „andere mss." niet het officieele exemplaar aanwezig was, dat toch in een geval als dit den doorslag had moeten geven.

bepaling omtrent hetzelfde onderwerp in het Stadboek: art. 2 bk. 6 P. E. (CXLI T.) van 1388 [1]) bepaalt, dat vrouw en kinderen van gehuwde burgers facto burgeressen en burgers zullen zijn.

In de zuiver Groningsche stukken in het Oorkondenboek van Groningen en Drente komt ook omtrent dezen tijd het woord „burger" voor: het eerst in den koopliedengildebrief van 1362 [2]); dan in 1372 [3]): een „borgher in Groninghen", Johannes Benneveld, wordt tot executeur-testamentair benoemd; in 1377 [4]) wordt van Ecbert Verhouwens, „borgher in Groninghen", gesproken.

De oudere artikelen van het Stadboek stellen voor het winnen van het burgerschap niet een bepaald bezit als eisch; dit wordt in 1534 [5]) echter uitdrukkelijk gevorderd. Vrije geboorte was noodig; vier oude schilden bedroeg de som, waarvoor het recht kon worden gewonnen. Verblijf buiten de stad gedurende langer dan zes weken was voldoende (tenzij men was uitgetrokken om turf te graven)

---

1) Mede afgedrukt O. n⁰. 782.

2) O. n⁰. 514. Wij zullen dezen brief, evenals de gildebrieven van de schoenmakers (1373, O. n⁰. 613) en van de schuitenschuivers (1403, O. n⁰. 1134) voorloopig buiten bespreking laten. Later hebben wij gelegenheid hierop terug te komen.

3) O. n⁰. 602.

4) O. n⁰. 654. Verder in 1388 (O. n⁰. 783): Evert Sickinghe, borgher in Groninghe; in 1404 (O. n⁰. 1175): Albert Eysinghe, borgher in Groningen; verschillende „borgheren van Groningen" in 1393 (O. n⁰. 1016); B. en R. spreken in 1405 (O. n⁰. 1216) van hunne „medeborghers . . . „Berneer Solleder ende mester Alberd zin zone".

5) Art. 50 bk. 9 P. E. Het vereischte van een bezit van dertig mark wordt in de oudere artikelen van het Stadboek ook voor enkele andere zaken gesteld, zooals voor „kercken ende scholen tho gheven" (art. 18 bk. 7 P. E., CXCV T.); ook voor elk „man" die „mitter clucht tughen" mag (art. 19 bk. 5 P. E.), CXCI T.; (het artikel bij TELTING toont hierdoor zijn hoogeren ouderdom, doordat het nog niet noodig acht, de waarde van een mark nader te specificeeren). Nu blijkt uit andere artikelen, dat het alleen burgers waren, die met de kluft mogen „tughen", zoodat indirect hieruit zou kunnen worden afgeleid, dat ook vroeger reeds voor het burgerschap een bepaald vermogensvereischte bestond.

om het burgerrecht verloren te doen gaan; nog enkele andere omstandigheden, die bij SCHEPERS[1]) staan opgegeven, konden hetzelfde gevolg hebben. Ook verbeurde men het, wanneer men een' stadsvrede brak[2]), dien de Raad tusschen twee partijen had gesteld en wanneer men, zonder toestemming van dat college, deelnam aan een „dagvaart" buiten de stad van meer dan zes personen[3]). Bovendien hing het nog altijd van het goedvinden des Raads af, of iemand als burger zou worden opgenomen; dit college moest oordeelen, of het den gadingmakende als burger zou willen „ontfaen"[4]). De Raad kon altijd, wanneer hij vond, dat iemand „sich also tierde"[5]), dat hij zijn burgerschap niet langer waardig was, den onwaardige dat recht ontnemen[6]). Het recht was ten slotte erfelijk (onechte kinderen moesten het echter opnieuw winnen)[7]), vrouw en kinderen van den burger waren ipso facto reeds burgeressen en burgers[8]). Later werd ook nog, behalve voor Drenten en Friezen, eene inwoning in de stad gedurende den tijd van een jaar vereischt[9]). Hollanders mochten niet als burgers worden opgenomen buiten toestemming van de meerderheid der gezwoorne meente. Deze vergunning werd in 1446 ingetrokken en deze intrekking leidde tot een absolute uitsluiting van Hollanders en Zeeuwen[10]).

---

1) Groningen als Hanzestad, bl. 61. De heer SCHEPERS kent alleen (vgl. a. w., bl. 51) het Stadboek naar de uitgave TELTING en is daardoor met zijne verschillende opgaven niet overal volledig.

2) Art. 31 bk. 6 P. E. (niet bij T.)

3) Art. 48 bk. 3 P. E. (niet bij T.)

4) Art. 1 bk. 6 P. E. (CXL T.) Iets dergelijks bijvoorbeeld in het Sneeker stadrecht, art. 144 (uitg. TELTING).

5) Deze uitdrukking ook in verschillende gildebrieven.

6) Art. 14 bk. 6 P. E. (CLII T.)

7) Art. 3 bk. 6 P. E. (22 T.)

8) Art. 2 bk. 6 P. E. (CXLI T.)

9) Art. 9 bk. 6 P. E. (niet bij T.)

10) Art. 17 bk. 6 P. E. (niet bij T.) Over de reden van deze uitsluiting vgl. de aanteekening bij art. 9 bk. 6 in dl. V der Werken van P. E.

Bij de opkomst van den burgerstand bleven er vele inwoners in de stad over, die aan de voor het burgerschap gestelde eischen niet konden of wilden voldoen. Niet alle *buren* werden *burgers*. In het begin schijnen eerstgenoemden, om binnen de muren te mogen blijven wonen, de toestemming van den Raad te hebben noodig gehad [1]); later wordt van een dergelijk vereischte niets meer vernomen. In enkele – ongetwijfeld oudere – artikels van het Stadboek wordt nog van dergelijke binnen den stadsmuur wonende buren als van iets buitengewoons melding gemaakt [2]). Deze buren nu hadden wel het burgerschap niet gewonnen, maar genoten toch meer voorrechten dan de eenvoudige *inwoner*. Zij hadden echter ook aan meer verplichtingen te voldoen dan deze.

Het laat zich hooren, dat deze buren – in het begin een uitzonderingsgeval – met verloop van tijd een afzonderlijke klasse onder de stadsbewoners worden: de buren in Groningen komen tot de burgers aldaar te staan als in menig Hollandsche stad de klein-burgers tegenover de groot-burgers. Een vreemdeling, die zich in Groningen vestigdę, kon, wanneer hij de daarvoor gestelde vereischten bezat, burger worden, maar hij kon ook het buermaal winnen [3]).

---

1) Vgl. art. 20 bk. 6 P. E. (CLXXIII T.): „van onssen buren de „by des rades orlove hijrbynnen wonachtich is ende gheen borgher en is".

2) Vgl. de uitdrukkingen: „Ienich man van onssen buren die in onsser „stad wonet", art. 7 bk. 4 P. E. (LXXV T.), art. 8 en 9 bk. 4 P. E. (LXXVI en LXXVII T.); „buer, de mit ons wonachtich is", (art. 19 bk. 4 P. E. (CIX T.); „besetene buren, de hijr schot ende schulde geven", art. 3 bk. 3 P. E. (CXXXVIII T.), art. 2 bk. 3 P. E. (CXXXVII T.). Vgl. mede art. 39 bk. 3 P. E. (niet bij T.) en de raadskeuren van 1446 in het Oldermansboek, ed. FEITH, bl. 33. „Huusfestige buren", art. 6 bk. 3 P. E. (niet bij T.); „seker buer", art. 30 bk. 6 P. E. (CCXXXVII T.). Zie ook artt. 1 en 4 bk. 1 Oldermansboek.

3) Vgl. de bepaling betreffende de buermaal in den schuitemakersgildebrief (gedrukt hierachter, Bijlage II). Zie in den algemeenen gildebrief de bepaling bl. 222, reg. 2 v. o. in dl. V de Werken van P. E. Vgl. ook art. 1 bk. 1 Oldermansboek. Zie echter bl. 21 n. 9.

C Welke de vereischten voor het buermaal waren, toen het als een speciaal recht naast het burgerschap bestond, staat nergens opgegeven. Op enkele plaatsen wordt iets gevonden omtrent verlies van het recht: artt. 48 bk. 3 en 31 bk. 6 P. E. gelden evengoed voor buermaal als voor burgerschap. Hetzelfde is het geval met de bepalingen betrekkelijk Hollanders en Zeeuwen. Evenals het burgerschap was ook het buermaal erfelijk: onechte kinderen van buren moesten het echter opnieuw winnen. De buren moesten, evenals de burgers (of het bedrag hetzelfde is, is niet bekend) „schot en schulde" geven [1]); zij moesten, evenals deze, stadsdiensten doen met waken en graven [2]). Buer en burger waren voor verschillende misdrijven gelijk strafrechtelijk aansprakelijk [3]). Wanneer met een' vreemdeling een verdrag werd gesloten, moest deze beloven, aan burgers en buren evenzeer bescherming te zullen verleenen [4]). Gelijkelijk zijn beide, buer en burger, bevoegd tusschenbeide te treden, wanneer een Ommelander op te ruwe wijze binnen de stad huishoudt [5]). Tegenover menschen „van buiten" zijn zij in civilibus gelijk gerechtigd [6]). Zij genieten dezelfde bescherming van den Raad, wanneer zij varen „up den water mit [hun] „guede" [7]) en wanneer zij dan door eenen vreemde worden aangevallen. Op dezelfde wijze worden zij ook behandeld in het geval

---

1) Vgl. bl. 22 n. 2.

2) Art. 1 bk. 1 Oldermansboek.

3) Art. 24 bk. 1 P. E. (XVII T.), art. 9 bk. 3 P. E. (CLXXIX T.), artt. 7, 9, 17 bk. 4 P. E. (LXXV, LXXVII, CIV T.), artt. 7, 22, 15, bk. 5 P. E. (XCIX, 5, CCXI T.), art. 31 bk. 6 P. E. (niet bij T.), art. 22 bk. 7 P. E. (CLXXXIX T.). Wij bepalen ons hier eenvoudig tot die artikels, waar burger en buer naast elkaar staan; in het algemeen zijn de strafrechtelijke artikels gericht tegen elk „de in der stad wonet".

4) 1392 (O. n°. 831).

5) Art. 18 bk. 4 P. E. (CX T.). Eigenaardig is het, dat dit artikel alleen gericht is tegen de Ommelanders, niet tegen vreemden in het algemeen.

6) Art. 6 bk. 5 P. E. (XCVI T.)

7) Art. 21 bk. 5 P. E. (CXC T.)

van art. 31 bk. 6 P. E. en in den algemeenen gildebrief van 1436 [1]. Een verbod, om over de Eems handel te drijven in goederen, waarin de handel daar verboden is, is ook gelijkelijk tegen buer en burger gericht [2].

In velerlei opzicht is er echter verschil tusschen de beide categoriën [3]. Wanneer zij al beide in een bepaald geval bescherming genieten of in eenig geval tot eene zelfde zaak gerechtigd zijn, geniet de burger menigmaal deze bescherming in sterkere mate, kan hij zijn recht gemakkelijker doen gelden dan de buer. Tot sommige dingen zelfs is de burger alleen gerechtigd, met uitsluiting van den buer. Bescherming van lijf en goed genoten beide: doodslag van een' buer werd echter minder zwaar gestraft dan die van een' burger [4], ten minste wanneer een burger dader is; doodslag tusschen buren onderling werd berecht geheel alsof het burgers gold [5]. Eveneens is dit het geval wanneer een utebuer medeplichtig is [6], of wanneer een „overmarkeman" de schuldige is [7]. Wanneer een burger

---

1) Gedrukt dl. V der Werken van P. E., bl. 217 vgg.

2) 1458. (Art. 11 bk. 1 Oldermansboek).

3) Dr. E. KRUSE (Die Kölner Richerzeche, Zeitschrift der Savigny-stiftung für. Rechtsgeschichte, 1888, bl. 152 vgg.) wijdt ook enkele opmerkingen aan deze quaestie. Vooral naar aanleiding van het verschil tusschen burger en buer ziet hij in Groningen „ein prächtiges Analogon" met Keulen. „„Borger"" heissen hier (in Groningen, a. w., bl. 195) die„jenigen Stadteinwohner, welche Mitglieder der alten Kaufgilde bezw. ihrer „Rechtsnachfolgerin, der Brauerzunft, sind. „„Bueren"" heissen die übri„gen, welche diesen Vorzug nicht besitzen. Es existieren so zwei Bürger„rechte, ein grosses und ein kleines, neben einander". Om den gang onzer redeneering niet te onderbreken, maken wij hiervan slechts in eene noot melding. Afzonderlijke wederlegging behoeven deze beweringen niet.

4) Art. 8 bk. 4 P. E. (LXXVI T.)

5) Art. 9 bk. 4 P. E. (LXXVII T.)

6) Art. 17 bk. 4, art. 23 bk. 6 P. E. (CIV, CLXXXI T.)

7) Art. 19 bk. 4 P. E. (CIX T.). De moordartikelen worden in 1551 herzien (art. 55 bk. 9 P. E.); de terminologie met „buer" is er dan uit verdwenen. Overmarkeman = iemand buiten de Ommelanden en buiten Drente. Aant. Stadbk. art. 33 bk. 4.

buitenlands gevangen genomen was, werd te zijnen bate veel meer moeite aangewend, dan wanneer hetzelfde met een' buer was gebeurd; het desbetreffend artikel schrijft alleen uitvoerig voor, hoe moet worden gehandeld, wanneer het eerste het geval is. Van een' buer wordt eenvoudig gezegd in het volgend artikel, dat men hem zal helpen, al naar de Raad en de Achte het verkiezen. Is echter de buer „ute . . . . van der stad weghen", dan zal hij als burger worden behandeld [1]).

De getuigenis van een' burger, wanneer die niet uitdrukkelijk vereischt werd [2]), was in het algemeen tweemaal zooveel waard als die van een' buer [3]), soms ook is de verhouding iets anders [4]). Een enkele maal wordt geen andere getuigenis geëischt dan van twee „besetene bueren" [5]).

Ook valt eenig verschil tusschen burger en buer op te merken in boek II van het Oldermansboek. Op artt. 7 en 21 wezen wij bl. 17 reeds. Een eenigszins ander geval is art. 43. De tekst V. (het artikel handelt over het geval, dat een Groninger buitenslands eene keur overtreedt, die de vreemdelingen in dat land verplicht zijn in acht te nemen) heeft hier eenvoudig: „burger", de tekst F. stelt hiervoor in de plaats: „Soe wellic onser borghere „of buer". Evenzoo art. 29. De tekst V. schijnt het alleen aan burgers te vergunnen, eene „hense" te winnen, de tekst F. heeft weer „so welck onser borghere of buer jenighe hense winnen

---

1) Artt. 19 en 20 bk. 6 P. E. (CLXXII en CLXXIII T.)

2) Art. 33 bk. 1 P. E. (7 T.)

3) Art. 6 bk. 3 P. E. (niet bij T.), art. 30 bk. 6 P. E. (CCXXXVII T.), art. 31 bk. 6 P. E., artt. 27 en 28 bk. 8 P. E., artt. 40 en 42 bk. 9 P. E. (deze ontbreken alle bij T.). Verder alle raadskeuren van 1446 in het Oldermansboek ed. FEITH, bl. 33, voor zooverre in die artikelen van bewijzen sprake is.

4) 2 burgers = 3 buren (art. 39 en 40 bk. 3 P. E. niet bij T.). Evenzoo is gewoonlijk de getuigenis van een raadman gelijk aan die van twee burgers. Soms ook 2 raadmannen = 3 burgers.

5) Artt. 2 en 3 bk. 3 P. E. (CXXXVII en CXXXVIII T.)

„wil", en breidt dit voorrecht dus ook uit tot de buren. Art. 25 staat in beide teksten slechts aan burgers toe, een willekeur buitenslands te maken. In geval van overtreding van die willekeur mogen echter weer alle buren getuigen. Art. 27 heeft het alleen over valschelijk beschuldigen buitenslands van Groninger „bor„ghere". Uit deze artikelen durven wij echter geen bepaalde conclusies trekken, noch durven wij ze aanwenden als steunsels voor eenige theorie: de terminologie van het Oldermansboek is te vaag, dan dat groot gewicht zou kunnen worden gehecht aan verschilpunten van zoo minutieuzen aard. Niet geheel uitgesloten is de mogelijkheid, dat iets meer gewicht kan worden gehecht aan de bepalingen van artt. 13 en 28, waar in beide teksten „burger" staat. Beide artikels hebben betrekking op den lakenhandel en het zou kunnen zijn, dat de burgers speciaal voor zich op dezen belangrijksten tak van handel zouden hebben aanspraak gemaakt, evenals zij ook zich uitsluitend de brouwerij, Groningens aanzienlijkste tak van nijverheid, hebben voorbehouden [1]). Aan een dergelijke gissing wordt echter veel van haar goeden grond ontnomen door de woordenkeus van art. 31, dat ook over lakenhandel spreekt en dat lakenverkoop en gros in de Ommelanden verbiedt aan elk „soe we binnen Groninghen wont",

---

[1]) Art. 52 bk. 5 P. E. (CCXII T.) Algemeene gildebrief, dl. V der Werken van P. E., bl. 219. De menschen, die op het oogenblik van het uitvaardigen van den algemeenen gildebrief burger waren, konden het brouwersgild winnen met eene ongeveer vijftien à twintig maal geringere geldsom dan de andere burgers, n.l. met veertien butkens. Zie verder A. J. DE SITTER: „Onderzoek over het voorregt dat zommige geslagten „in Groningen hebben om het Brouwersgild met veertien butkens te „kunnen winnen" in dl. III (2e stuk, bl. 179 vgg.) der Werken van P. E. Het mouten stond wel aan buren vrij (art. 51 bk. 5 P. E., CCXI T.) Later is hierin verandering gekomen: een artikel uit den brouwersgildebrief van 1546 staat het mouten (voor geld) alleen aan de brouwers toe, aan burgers dus. Over den lakenhandel zie hoofdstuk IV.

dat dus niet alleen burgers, maar blijkbaar ook andere bewoners van de stad als lakenverkoopers kent.

Als bewijsgrond voor eene stelling, dat in Groningen oorspronkelijk alleen de burgers handel zouden mogen drijven, kan ook nog worden gebruikt de terminologie van den oudst bekenden Groningschen gildebrief, dien der kooplieden van 28 Mei 1362 [1]). Het gild, waarvan hier sprake is, werd gewonnen, zooals uit de hierachter in Bijlage III afgedrukte bepalingen blijkt, zoowel door groot-kooplieden, als door degenen, die in het klein met schaal en el verkochten [2]). Dat de burgerij voor zich uitsluitend aanspraak

---

1) O. n⁰. 514. Deze brief is genomen naar een afschrift van 1580 uit het Kremergildeboek. Zooals het stuk in het Groningsche Oorkondenboek is uitgegeven, zou men bezwaar kunnen maken, het aan het kremergild, of aan wat voor gild ook, toe te kennen. Iedere bepaling omtrent het ambt zelf ontbreekt daar. Hetgeen gezegd wordt omtrent de gildebroeders die, om der wille van hunne koopmanschap, buitenslands zijn, behoeft waarlijk volstrekt niet alleen op het kremergild te slaan. Anders wordt het, wanneer men het afschrift in het kremergildeboek raadpleegt. Dan volgt daar achter het stuk, zooals het Oorkondenboek dat geeft, eene bepaling over het staan met kramen op de markt, welke van 1460 dateert. Aangezien dit artikel met een bepaald jaartal was voorzien, hebben de uitgevers van het Oorkondenboek gemeend, dat alles, wat hierna volgde, ook van het jaar 1460 moest zijn. Dit behoeft volstrekt niet het geval te wezen: omdat in het stadboek verscheidene gedateerde bepalingen staan, is het daarom noodwendig, dat alles, wat daarna volgt, van datzelfde jaar is? Het kan immers zoo zijn, dat het artikel, hetwelk over dat bepaalde onderwerp handelde, in 1460 gewijzigd is, en, met vermelding van het jaartal, op zijn oude plaats, tusschen de andere artikels, is gesteld. En bovendien, de waarschijnlijkheid pleit ook tegen de opvatting van het Oorkondenboek. Immers de nu volgende artikels behelzen juist de bepalingen over het bedrijf; zij staan hierachter in Bijlage III afgedrukt. Mr. H. O. FEITH: „De Gildis Groninganis" (Groningen, 1838) bl. 179, zegt ook, sprekende van de gildebepalingen der kremers van 1362: „*Partim* exstant in Monumentis Groninganis DRIESSENII". Door DRIESSEN is hetzelfde afgedrukt, wat ook in het Oorkondenboek staat.

2) De toestand schijnt in den aanvang, – althans zoo beweren de schroders (kleermakers) in hun proces met de kremers, in het midden

maakte op den groothandel, laat zich hooren; dat voor het winnen van het koopliedengild het burgerschap een vereischte was, lijkt niet onwaarschijnlijk. Zeker was dit echter een te zware eisch voor de kleinhandelaren, de menschen, die met schaal en el op de markt hunne waren verkochten, de „ghuytgens" misschien van bl. 27 n. 2. Het is daarom volstrekt niet te verwonderen, wanneer ongeveer tachtig jaar later, 8 Juli 1434[1]), B. en R. aan „den „ghemenen ghildebroders van der kremergilde" een nieuwen brief toestaan, waarin zij de eischen voor toelating aanmerkelijk vergemakkelijken en deze vergunnen aan allen, die het buermaal gewonnen hebben. Deze oorkonde toch, die steeds als de stichtingsbrief van het gild beschouwd is[2]) en die ook vooraan staat in het kremergildeboek, bepaalt, „dat nyemant kremerye veyle „hebben en sal bynnen onser stad he en hebbe yersten zijn buer„mael ghewonnen ende daer nae der kremerghilde, mit vorwarden, „dat men nyemant, die buten inkompt in desse ghilde ontfangen „en sal, he en brenge breve, dat he vry sy ende nicht eyghen „ende dat he sy van gueden gheruchte en de sine zaken recht„schichtich sijn als enen gueden knapen toe behoirt". De burgers

---

der zestiende eeuw (1544 n⁰. 7), – te zijn geweest als volgt: „mach daer „gewest wesen negen offte tijn kremers, de heelden jonghe ghuytgens „ende drogen hem dat ghuet aff ende makeden em dat guet to gelde ende „de cremers vercoften den ghuytkens dat ghuyt int gros". De kremers bestrijden deze voorstelling in den aanvang, omdat hun daardoor het detailmonopolie wordt ontzegd. Later komen zij er niet weer op terug.

[1]) 1434 n⁰. 3.

[2]) In het bl. 27 n. 2 gememoreerde proces beweren de kremers zelf, dat hun gild dan (in 1544) honderdtien jaar oud is; het kleermakersgild van 1373 erkennen zij als ouder dan het hunne. Dat zij den brief van 1362 zelfs niet kennen, blijkt hieruit, dat zij, hun gild aanprijzende, zeggen, dat geen leerjaren er voor noodzakelijk zijn, terwijl toch een der artikelen, in Bijlage III afgedrukt, spreekt van de leerjongens van de riemslagers en van de schedemakers, die onder het kremersgild behooren. De schedemakers worden echter in art. 60 bk. 9 P. E. (1584) weer gerekend tot geen enkel gilde te behooren.

echter genieten belangrijke voordeelen bij het winnen van dit gild: degenen, die ruim twintig jaar lang burger waren geweest[1]), mochten het met half geld winnen. Ook bleef hun op de jaarmarkten (zie de bepaling van 1460, deze brief spreekt alleen van de Maandagsche weekmarkten) een plaats in de eerste rij gereserveerd.

Van denzelfden aard als in den kremergildebrief van 1434 is de verhouding tusschen burger en buer in den algemeenen gildebrief van 1436[2]). Behalve voor het brouwersgild, wordt daarin voor alle gilden slechts het winnen van het buermaal geëischt, en elk gild staat, tegen betaling van twee tot vier oude schilden – al naar zijne belangrijkheid – voor ieder buer open. Degene echter, die in 1436 burger was, kon elk gild, zonder onderscheid, winnen voor de som van veertien butkens.

Hoewel de bepaling in den algemeenen gildebrief in dezer voege is gesteld, zijn er enkele oudere brieven van gilden, welke ook in den algemeenen brief staan genoemd, waarin andere eischen worden vermeld[3]). Wij zullen ze in het kort nagaan en aanwijzen waarin –

---

1) Er staat in dezen brief: „Item alle deghene die borgher weren in „der tijt do Emeden ghewonnen wart, dat was in den iaer domen screef „dusent vierhondert ende derteyn, die moghen desse ghilde wynnen ok „mit halven ghelde". De inneming van Emden is in die dagen eene gebeurtenis van groote beteekenis geweest: . . . „der tijt, dat Emden ge„wonnen wort" komt ook tot tweemalen toe als dateering voor in 1422 n⁰. 4. (Zie Kroniek van VAN LEMEGO ed. Mr. J. A. FEITH (Utrecht, 1887) bl. 111, 113). Geen reden is hier om met SCHEPERS (Groningen als Hanzestad, bl. 75 n. 3) eene schrijffout aan te nemen: men mag bovendien in een origineel, en daarmede hebben wij het hier te doen, niet denken aan een zoo uitgebreide fantaisie van den stadhuisklerk als S. veronderstelt.

2) Gedrukt dl. V der Werken van P. E. bl. 217 vgg.

3) Het kremergild staat niet in den algemeenen gildebrief genoemd, evenmin het knokenhouwersgild, dat ook in 1434 een' brief heeft ontvangen (1434 n⁰. 20). Deze brief is slechts gedeeltelijk (en in afschrift) aanwezig. Als eisch van toelating wordt alleen het winnen van het buermaal genoemd. Misschien was het om de reden, dat zij nog pas twee jaren geleden een' brief hadden ontvangen, dat deze gilden niet in den algemeenen brief staan opgenomen.

naar onze meening – de reden van dat verschil moet worden gezocht.

Na den kremergildebrief van 1362 is de brief van de schoenmakers de oudste. Hij is van 25 October 1373[1]) en uit een laat zestiendeeuwsch afschrift bekend. In dit afschrift zijn zonder twijfel latere bepalingen opgenomen: de uitgevers van het Oorkondenboek hebben daarop ook in noten gewezen. Al dadelijk laat zich art. 3 niet met art. 1 rijmen. Art. 28 luidt als volgt: „Item soe „wel desse gilde winnen wil, de sal sijn gelt voll ende all betalen „ende leggen dat by synen brief, des rades gelt gelijck der gilde gelt, „eer men hem ontfangen off inscriven sal voer een gildebroeder". Dit art. bepaalt dus niets – ondanks zijn algemeenen titel: „Van desse „gilde toe winnen" – over een vereischte van burgerschap of van buermael. Een artikel echter aan het eind van den brief, tusschen latere artikels in, stelt het winnen van het burgerschap verplichtend. Indien deze eisch, zooals dat bij den koopliedengildebrief van 1362 het geval was, direct bij de oprichting van het gild was gesteld, dan zou hij ook, evenals daar, in een der eerste artikels van den brief moeten zijn uitgedrukt, en niet eerst aan het einde[2]). Wij gelooven, dat de vereischten voor het winnen van het burgerrecht uit het midden der zestiende eeuw, toen dit recht zoo sterk tegenover het buermaal naar voren drong (in 1597 is het burgerrecht al een vereischte voor alle gilden), aan den brief zal zijn toegevoegd, zonder vermelding van het jaartal, waarin dit is gebeurd.

Een eigenaardig voorbeeld, hoe veranderingen in dit opzicht kunnen worden aangebracht, leveren de gildebrieven van 1382 van het schuitemakersgild[3]). In het gildeboek, waaruit de achterstaande

---

1) O. n°. 613.

2) Bovendien is het niet zeer waarschijnlijk, dat de burgers, zooals zij voor zich aanspraak maakten op uitsluitenden toegang tot het brouwersgild b.v., dit gedaan zouden hebben bij het zoo weinig aanzienlijke gild der schoenmakers.

3) Deze brieven zijn niet opgemerkt door de uitgevers van het Oorkondenboek. Een zestiendeeuwsch afschrift, uit de gilderol der schuitemakers (H. S. in octavo n°. 16) is hierachter in Bijlage II afgedrukt.

stukken genomen zijn, staat eerst de tekst, hier gemerkt B, dan volgt een afschrift van den algemeenen gildebrief en daarna de tekst, hier gemerkt C, alle drie met eenzelfde hand geschreven. Geen van beide teksten zijn te beschouwen als afschriften van den oorspronkelijken gildebrief. Bij B zijn de latere toevoegsels duidelijk merkbaar, zij zijn aan het slot geplaatst; bij C hebben wij te doen met een „verbeterde" editie. Dit stuk is meer één geheel: de bijvoegingen zijn in den tekst verwerkt. Wij willen een en ander trachten aan te toonen voor de artikels, welke handelen over het onderwerp, dat ons hier op het oogenblik bezig houdt.

In B wordt gezegd, dat het gild mag worden gewonnen met vier oude schilden, half ten behoeve van het gild, half ten behoeve van de stad. Wie het gild mag winnen, staat er niet duidelijk in omschreven. Wij vinden daarover alleen de zinsnede: „is hie van „bueten, soe sal hij eersten sijn buermael winnen". In elk geval heeft het gild dus ook voor buren opengestaan. Desniettegenstaande luidt het op één na laatste artikel [1]) van den brief: „Item oick die desse „vorscreven ghilde wynnen wil, die sal eerst borger wesen, eer „hi die ghilde wynnen mach". Dit is dus in tegenspraak met de eerste bepaling, de geheele vorm duidt bovendien op een later toevoegsel. Deze contradictie nu heeft de „verbeterde editie" weggenomen: de beide laatste artikels zijn daar vervallen. Het artikel over het winnen van het gild (waar het buermaal ook in werd genoemd) is veranderd en luidt nu, „Item soe en sal men niement „in desse ghilde ontfanghen, he en hebbe eersten die borgherscap „ghewonnen tegen den raet ende daer nae mach hie die ghilde „wynnen met paymente als vorscreven is". Ondanks deze klaarblijkelijk latere toevoeging, blijft het jaartal 1382 aan het hoofd van het stuk staan. Was dus alleen het laatste stuk bekend, dan zou men er toe kunnen komen aan te nemen, dat bij de oprichting van het schuitemakersgild direct het winnen van het

---

[1]) Het laatste artikel is stellig na de uitvaardiging van den algemeenen gildebrief van 1436 geschreven.

burgerschap een vereischte zou zijn geweest voor het lidmaatschap van dat gild.

Dergelijke ondervindingen maken ons tegenover andere gildebrieven eenigermate wantrouwend; zelfs indien, zooals in den schuitenschuiversgilderol van 1403 [1]) de eisch van het winnen van het burgerschap in de eerste alinea voorkomt. Wij zouden geneigd zijn te vermoeden, dat deze brief verkeerd gedateerd is. Het afschrift uit den eersten tijd der zeventiende eeuw begint in zijn eerste artikel al dadelijk met eene vergissing: het woord: „to „schepen" achter: „in aldus daner manieren" hoort er niet. Het is het zelfde woord, dat in een der volgende regels voorkomt. Ook is het artikel, bovenaan bl. 342 dl. II O.: „Van moneken" enz. zeer bepaald uitgevaardigd na den algemeenen gildebrief van 1436, omdat daarin voorkomen bouwmeesters en hoofdelingen. Bovendien zou het nog zeer vreemd zijn, dat in 1403 reeds voor een gild als dat der schuitenschuivers, het burgerschap een bepaald vereischte geweest was. Het doet ook zonderling aan, wanneer wij zien, dat de algemeene gildebrief van 1436 verschillende bepalingen, welke eveneens in O. n°. 1134 voorkomen, uitvoerig mededeelt, zonder met één woord te reppen van den hier besproken gildebrief, die dan toch pas dertig jaar oud is [2]). Het vermoeden zou kunnen opkomen, dat de uitvoerigheid van den algemeenen gildebrief op dit punt, evenals dat bij de regeling van het mennersbedrijf in genoemden brief het geval is, tegemoet diende te komen aan het ontbreken van een brief van dit gild zelf. Alles te zamen

---

1) O. n°. 1134.

2) De algemeene gildebrief geeft eerst eenige bepalingen omtrent de eischen van toelating voor het schuitenschuiversgild, welke dezelfde zijn als die voor de andere gilden. Verder wordt (regel 6 van beneden bl. 220 dl. V P. E.) bepaald, dat niemand mag varen met schepen, die roer en roef hebben, om daarmede geld te verdienen, voordat hij „buer" is. Dan volgt nog eene reeks bepalingen, die evenzoo in de schuitenschuiversgilderol staan opgenomen. Opmerking verdient, dat in den algemeenen gildebrief geen andere eisch wordt gesteld dan het buermaal.

genomen, lijkt het ons waarschijnlijk, dat de brief van dit gild op een lateren datum moet worden gesteld [1]).

Evenmin als de voorgaande stukken, geeft ons in deze een vast richtsnoer de rol van het gild der timmerlieden enz. van 28 Mei 1404 [2]). Hierin staat geen enkele bepaling opgenomen betrekkelijk eenige noodzakelijkheid van het winnen van burgerschap of buermaal voor het gild. Het afschrift echter, waarnaar deze brief in het Oorkondenboek gedrukt staat, is ouder dan dat van eenigen anderen gildebrief. Het dateert nog uit de vijftiende eeuw, zoodat de mogelijkheid van latere toevoegingen hier geringer is dan bij de andere brieven [3]).

Een ander stuk, dat veertig jaar later is uitgevaardigd [4]) en dat

---

[1]) Hier zij nog gewezen op de bepaling van art. 8 van dezen brief: „Item een ghildebroders kint, de borger was, eer em den ghewonnen „wart" enz. SCHEPERS vermoedt (a. w. bl. 75, n. 3), dat hier geen sprake kan zijn van de stad Emden. E. werd toch in 1413 ingenomen en de brief in quaestie is van 1403. Wij meenen bl. 29 n. 1 het waarschijnlijk te hebben gemaakt, dat in een dergelijk geval wel aan de verovering dier stad moet worden gedacht. De spelling in het Oorkondenboek vinden wij dan ook niet juist, evenmin als wij SCHEPERS' eenigszins gedwongen verklaring kunnen aannemen. Wij gelooven, dat dit art. van lateren datum dan 1403 moet zijn.

[2]) O. n⁰. 1180.

[3]) Eene noot aan den voet van bl. 370 dl. II Oorkondenboek teekent bij een der artikelen, waarin wordt verwezen: „nae uutwisijnghe der „ghemene gijldebrieff", aan, dat dit artikel na 1434 (bedoeld is na 1436), na de verschijning van den algemeenen gildebrief moet zijn opgemaakt. In den algemeenen gildebrief van 1436 vinden wij echter geen bepaling, die herinnert aan de quaestie in het hierbedoeld artikel van den gildebrief der timmerlieden enz. besproken. Zou het niet mogelijk kunnen zijn, dat ook hier werd verwezen naar denzelfden onbekenden brief der „teyn „gilden", waarnaar ook de kremergildebrief van 1434 zegt zich te regelen? (Vgl. FEITH, De Gildis Groninganis, bl. 181).

[4]) 1444 n⁰. 7. Dit is het stuk, dat FEITH in De G. G., bl. 90 en 198 aanhaalt als: „sine die et anno". Uit dit stuk behoeft niet te volgen, wat op bl. 90 van De G. G. wordt medegedeeld, dat buer en burger hetzelfde zouden beteekenen.

eenige mededeelingen omtrent eene loonregeling inhoudt, begint als volgt: „Wij Borgemesteren ende Raet in Groningen bekennen „ende tughen mit dessen openen breve dat wy by consente onser „geswoerner meente hebben toghestaen en teghenwordich tostaen „den steenmeslers, tymmerluden, kistemakers ende holtsniders in „onser stadt ene ghilde in dusdane manere dat niemande in desse „vorscr. ghilde mach off sall wesen hie en sy borger off buur ende „hebbe sine ghilde ghewonnen eer hie arbeiden moghe". Hierbij wordt dus – en men kan deze oorkonde eenigermate als eene aanvulling van den brief van 1404 beschouwen – bepaald, dat het gild zoowel voor burgers als voor buren openstond.

Wij hebben nu kunnen zien, dat burgers zoowel als buren lid van een gild konden worden; wèl was er een gild, dat der brouwers, hetwelk alleen voor burgers toegankelijk was, maar als algemeen geldend mogen toch worden aangenomen de regels in den algemeenen gildebrief van 1436 gesteld. Hieruit blijkt, dat de burgers wel enkele faciliteiten bij het winnen van een gild genoten, maar dat elk gild toch ook voor de buren openstond. Enkele van de oudere gildebrieven stellen nog andere vereischten. Dat het koopliedengild van 1362 alleen voor burgers toegankelijk is, laat zich wel hooren, maar het is zeer natuurlijk, dat hierin in 1434 verandering gekomen is. De niet altijd nauwkeurige bepalingen van andere oudere gildebrieven kunnen ons geen vast richtsnoer bij de behandeling van deze quaestie zijn.

Behalve tot het lidmaatschap der gilden, gaf het buermaal nog recht tot het „winnen" van het „gildrecht". Dit eigenaardige recht, hetwelk wij in de volgende hoofdstukken uitvoerig zullen bespreken, gaf verschillende bevoegdheden. Hiervan was de voornaamste, althans in latere tijden, het recht, handel in de Ommelanden te drijven. In het vijfde hoofdstuk zullen wij ook nader nagaan, aan welke vereischten, althans bij de instelling of liever de vernieuwing van dit recht, de buer moest voldoen om het deelachtig te worden. Wij zullen daar tevens gelegenheid hebben, op te merken, hoe een burger ook hier, evenals bij de gilden, sterk boven een'

buer was bevoordeeld. Eene raadsresolutie van 1534 [1]) bepaalde, dat het gildrecht slechts door burgers kon worden verkregen. Deze resolutie is niet lang van kracht geweest: in eene bepaling van 1599 vinden wij b.v. al weer gesproken van menschen, die buermaal en gildrecht hadden gewonnen. Verder schrijft nog eene raadsordonnantie van 23 Februari 1526 [2]) voor, dat elk, die „vey-„linge" wil houden, het buermaal winnen moet, eene bepaling, die vijf jaren later nog weer eens in ongeveer dezelfde bewoordingen wordt herhaald [3]). Ruim vijftig jaar later [4]) echter besluiten B. en R. enz. „na der tijden gelegentheytt" [5]), dat alle mannen en vrouwen, „de hoer koepenschap, neeringe oft handtwarck binnen deser stadt „doen, ende onder gheen ghilden staenn .... tusschen ditt ende „Jacobi eerstkumpstich .... de borgerschap moeten winnen ofte „die gerechticheytt van dien anden Rentemester betalen, by pene „van dubbelden gelde, ende verlues der neeringe, alse: koeren-„copers, bottercopers, lakensnyders, wyntappers, advocaten ende

---

1) Art. 50 bk. 9 P. E.

2) 1526 n⁰. 15.

3) In den schuttenbrief van 1482, hierachter afgedrukt als Bijlage IV.

4) 9 Juni 1584 (art. 60 bk. 9 P. E.)

5) Het zal geweest zijn om den drukkenden geldnood, waarin de stad in dien tijd verkeerde. Ook hieruit valt dit op te maken, dat het blijkbaar niet zoozeer om het burgerschap zelf te doen is, als wel om het geld, hetwelk daarvoor moest worden betaald. Men moet, zoo staat er, het burgerschap winnen „ofte die gerechticheytt van dien anden Rente-„mester betalen." Op de penningen kwam het dus aan. Mede op ander gebied trachtte de Raad aan meer geld te komen: omtrent dezen tijd zijn ook de boeten verhoogd en in de stadsrekening van 1583 vinden wij eene aanteekening, dat 23 September van dat jaar B. en R. hebben bevolen, dat „alle vrouwen persoenen so hijr binnen dese stadtt tappen „ofte harbaergen holden", „de vryheyt derselver" moesten winnen tegen betaling van 8 Philips guldens. De som, welke de gelden van het burgerschap en van de hier genoemde „vryheyt" opbrachten, bedroeg in 1583 1058 Rijders, 4 st.; in 1584 (toen de ordonnantie van 9 Juni al gewerkt had) vrij aanzienlijk meer, nl. 1608 R., 16 st.; in het volgende jaar gaat het alweer achteruit: 982 R., 5 st.

„procureurs, peerdecopers, varwers, moltmakers, swiertfegers, „barbiers, apothekers, pasteybackers, koeckenbackers, crudeners, „vettewareers, bontwarckers, boeckvercopers, potgieters, kooper-„slagers, pannebackers, pottebackers, holtkoopers, stelmakers, „raemakers, schemakers, teemsmakers, touwslagers, korffmakers, „luchtemakers, kleerkoepers, vischweekers, parkelment ende lijm-„bereiders, ende voert andere dergelycke koepenschap, neeringe „oft handtwarckenn all hir plegende". Dit is wel afgekondigd tot wederopzeggens toe, maar er bestaat toch alle reden om te gelooven, dat het niet weer ingetrokken is.

D Het buermaal had door deze bepaling veel van zijne beteekenis verloren, maar nog grooter slag kreeg het eenige jaren later, toen bij raadsresolutie van 10 Januari 1597 werd bepaald, dat niemand als lid van een gild mocht worden aangenomen, of zelfs als knecht werk zoude mogen doen „voer ende alleer he sijn „borgercedell, bij den Heren Stadt Rentemester geschreven, den .... „bouwmester overandtwordet sall hebben". En niet gering was de boete, die op verzuim van dit voorschrift stond: tien goudguldens. Deze resolutie wordt 15 Februari 1620 nog eens uitdrukkelijk herhaald. Het buermaal was nu zoo goed als geheel op den achtergrond gedrongen. Het laat zich hooren, dat het burgerrecht, dat nu eigenlijk wel zoo wat ieder stadsinwoner, wilde hij tenminste ook maar eenigszins deel hebben aan politieke rechten, winnen moest, eene scheiding moest ondergaan in groot- en kleinburgerrecht, evenals dat in andere steden bestond en zooals in vele opzichten dit hier vroeger het geval was geweest met burgerschap en buermaal. B. en R. besluiten dan ook, „om moverende „reeden . . . . nae het exempel van verscheiden welbestelde repu-„bliquen ende steden", dat naast elkaar zullen bestaan „het groote „offte volle" en „het cleyne ofte gemeene borgerrecht". Dit laatste zal bestaan in „vrijen coophandel, ambachten en neringen te „moogen doen, als oock in het genieten van alle stadtsrechten „ende vrijheden, soo nochtans dat die geene hetselve maar alleene

„hebben, niet zullen mogen participeren aen hooge ambten van „regieringe, noch andere honorable bedieningen".

Het grootburgerrecht, dat dit laatste (en er wordt in deze ordonnantie een lange lijst „honorable bedieningen" opgenoemd) toestaat, vraagt voor dengene, die uit den vreemde komt, een admissiegeld van 300 Car. gulden, voor iemand uit Drente en Westerwolde 100, voor iemand uit de Oldambten, het Goorecht, Sappemeer en de Ommelanden 75 Car. gulden, boven de som van het gewone burgerrecht. Iemand, die in 1666 gewoon burger is, kan, wanneer hij zich binnen drie maanden daarvoor opgeeft, tegen betaling van eene recognitie van 30 Car. gulden grootburger worden: laat hij den termijn van drie maanden voorbijgaan, dan staat het grootburgerrecht nog voor hem open tegen betaling van 50 Car. gulden.

E Wij zagen, dat het buermaal zijne waarde heeft verloren voor het recht, veiling te mogen houden, terwijl voor het lidmaatschap van een gild ook al een hooger vereischte wordt gesteld. Het bleef nog van kracht voor het gildrecht, maar dit was dan nu ook het eenige recht, tot het winnen waarvan het toegang gaf. Overigens had het buermaal geen beteekenis meer.

Het laat zich zoodoende zeer goed verklaren, dat de woorden „buermaal" en „gildrecht" synoniem worden, dat „buermaal win- „nen" en „gildrecht winnen" dezelfde beteekenis krijgen. Zoo kunnen wij dan ook in een vonnis van het Gildrechtscollege van 10 Januari 1663[1]) de mededeeling vernemen, dat iemand werd veroordeeld wegens het drijven van veehandel in de Ommelanden, terwijl hij „het giltrecht ofte buermael" niet had gewonnen.

Dit blijkt ook nog nader, wanneer wij nagaan, bij wien het buermaal moest worden gewonnen.

---

[1]) In het protocol der vonnissen voor het gild-, water en stapelrecht. Rechterlijke Archieven III, K 4.

De oudste plaatsen, waar dit recht zelfstandig naast het burgerschap voorkomt, bepalen hieromtrent niets. De algemeene gildebrief [1]) wijst den Raad aan als het college, dat daarvoor bestemd was; de stadspublicatie van 23 Februari 1526 [2]) schrijft bepaaldelijk voor, dat het buermaal moet worden gewonnen bij den stadsrentmeester; uit art. 50 bk. 9 P. E. schijnt hetzelfde te moeten volgen. Dit artikel stelt de som, welke voor het winnen van het buermaal moest worden betaald, op 2 Philipsguldens vast, een vierde gedeelte van hetgeen voor het winnen van het burgerrecht was vereischt. De stadsrekening van 1526/27, de oudst bekende, heeft, misschien als gevolg van de ordonnantie van 23 Februari 1526, eene opgave van tien personen, die het buermaal hebben gewonnen. De som, daarvoor gestort, bedroeg een vierde gedeelte van hetgeen voor het burgerschap (dat dit jaar door 62 menschen werd gewonnen) vereischt werd. Deze post staat onder de gewone stadsinkomsten, onmiddellijk achter de burgergelden [3]). De daaropvolgende stadsrekening, die van 1536/37, houdt opgave van slechts één persoon, Johan Bassens van den Dam, die het buermaal heeft gewonnen. In de latere rekeningen missen wij dezen post geheel: alleen in die van 1549 wordt de volgende aanteekening gevonden: „dat buermael boeren „de clufftmesters, daervoer se bedenen dat cluffmester ampt". Hieruit volgt, dat de Raad de voor het buermaal geïnde gelden afstond aan de kluftmeesters. Deze functionarissen stonden tot het buermaal verder in geen betrekking.

In de zeventiende eeuw echter zien wij een ander orgaan optreden als ontvanger der buermaalgelden. In de uitvoerige ordonnantie van 11 Januari 1634, die een „redres van finances" inhoudt, lezen wij het volgende: „Het buermael sal voortaen gewonnen

---

1) Bl. 219, dl. V P. E.

2) 1526 nº. 15.

3) Hier moet worden opgemerkt, dat in het in Bijlage V hierachter afgedrukte register het jaar 1526 ontbreekt.

„worden met dree rijxdaler, ende het waterrecht met dree Carolus-„gulden, twelck d'Olderman van 't giltrecht zal innen ende ont-„fangen, te verdielen tusschen de Stadt ende de Olderman als de „broecken wegens de contraventien tegens het stapelrecht, waervan „een apart capittel in desselffs Oldermansrekeninge gestelt zal „worden" [1]).

Hier int dus de Olderman de gelden voor het buermaal en voor het waterrecht. Hetgeen vroeger te zamen gildrecht heette, is nu gesplitst in tweeën: buermael en waterrecht, het eerste omvat nu hoofdzakelijk het recht, veehandel in de Ommelanden te drijven, het laatste moest door de schippers worden gewonnen. Ook wordt wel eens het eerste aangeduid met den naam „gild-„recht", den naam van het geheele recht dus, waarvan het vroeger een gedeelte uitmaakte. Zoo zien wij het bijvoorbeeld in het boven aangehaalde gildrechtsvonnis van 10 Januari 1663. Nadere bewijzen hiervoor in het volgende. In 1663 wordt in het Gildrechtsregister [2]) gesproken van personen, die „het gildrecht" hebben gewonnen; achter ieders naam wordt afzonderlijk vermeld, of de persoon

---

[1]) Het directe resultaat van deze ordonnantie kunnen wij in de Oldermansrekeningen niet nagaan. Deze zijn eerst aanwezig (Rechterlijke Archieven III O.) van 1665 af en dan nog alleen voorzoover het stapelrechtsbreuken betreft. In de stadsrekeningen worden (en eerst sinds 1558) de ontvangst en uitgaaf van den Olderman zeer gebrekkig verantwoord. Hier zij nog gewezen op de „ordinantie vant giltrecht" van 1439 (art. 10 bk. 1 Oldermansboek), welke aan iedereen verbiedt in de Ommelanden koopmanschap te drijven „he en zie borger ofte he en hebbe „syn buermalen ende syn ghiltrechte ghewonnen van de Oldermannen." Hieruit zou kunnen worden opgemaakt, dat toen ook het buermaal bij den Olderman moest worden gewonnen; na hetgeen boven is meegedeeld, is het voor waarschijnlijker te houden, dat men hier aan een onnauwkeurige uitdrukking moet denken en dat men deze bepaling moet opvatten, alsof er stond: „he en hebbe syn buermalen [gewonnen scl. „bij den Rentmeester] ende syn ghiltrechte [gewonnen scl. bij den „Olderman]".

[2]) Zie Bijlage V.

„buermaal" dan wel „waterrecht" had gewonnen. In 1656 heet het: „het buermael ende waterrecht gewonnen", in 1642 „hebben „dese naebescreven personen het buyrmael gewonnen". Overigens blijft de terminologie de oude en wordt van het „gildrecht" gesproken [1]). Tot slot nog, als bevestiging van hetgeen wij in de voorgaande regels gezegd hebben, eene aanhaling uit eene raadsresolutie van 3 Juni 1634, waarbij B. en R. op verzoek van den Olderman dezen toestaan „om met pandthaelinghe op de „per„soenen, so notorie het buermael exerceren, ende de penningen „daerop gesteld, niet betalen, te mogen procederen" [2]).

Wij vatten samen. In Groningen, dat reeds vroeg een aanzienlijken, wijduitgestrekten handel had, bleef in menig opzicht nog vrij lang een dorpstoestand bestaan. Hiermee houdt verband, dat de gezamenlijke inwoners der stad, nog lang na de opkomst van een eigenlijken burgerstand, den naam „buren", dorpsbewoners, dragen. In het laatst der veertiende eeuw komt de burgerstand – op menigerlei gebied heeft in Groningen dan reorganisatie plaats – meer op den voorgrond, zoodat de algemeene benaming „buren" voor „gezamenlijke inwoners" gaat verdwijnen. Naast het nieuw opgekomen burgerschap blijft evenwel het buermaal bestaan en het winnen van dit recht opent voor velen de gelegenheid, aan menig voorrecht, dat het burger-zijn

---

1) Zie ook 1655 n⁰. 45.

2) BERNHARD ALTINGH spreekt in zijn Pilaren en Peerlen (midden zeventiende eeuw) ook van het buermaal als van een afzonderlijk recht. Het zal bij hem met „gildrecht" synoniem zijn. Hij noemt de vele kosten op, die de stedeling voor verschillende zaken meer dan de landman moet betalen. „Te lande" aldus gaat hij voort „wind men geen Borger„schap, daer wint men geen boermael, daer wint men geen gilde, daer „doet men" (deze waarschuwing tegen opkomende examenwoede zij er hier nog even bij vermeld) „tot bezwaringe der nieuwe gildebroeder geen „preuve, die somwijlen wort opgenomen van luyden die minder konste„naers zijn, als diegeene, die deselve preuve doen, ende dat met „kosten." (Bl. 180; 1e deel, uitgave van 1750).

in de stad biedt – zij het dan ook op andere voorwaarden als een eigenlijk burger – deel te nemen. Geruimen tijd bestaan zoo naast elkander „burger" en „buer", totdat de laatste op het eind der zestiende eeuw, behalve op één enkel gebied door den eerste geheel wordt verdrongen. Dit eene gebied is het gildrecht. In de zeventiende eeuw zien wij het woord „buermaal" van beteekenis veranderen. Het wordt geheel synoniem met het eenige recht, waarvoor het nog toegang geeft: buermaal wordt gelijk gildrecht.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Groningens handel, reeds vroeg aanzienlijk, eischte regeling en bescherming. Voordat wij in bijzonderheden zullen mededeelen, hoe hij zich deze had verworven, hoe de handeldrijvenden zich tot een groot gild, een „hense" hadden vereenigd, hoe later het karakter van vereeniging in de koopliedenorganisatie meer en meer op den achtergrond trad en hoe ten slotte een college, ondergeschikt aan den stedelijken Raad, de Groningsche handelsbelangen bezorgde, willen wij de meeningen mededeelen, welke door verschillende, vooral Duitsche schrijvers, betrekkelijk dit college, het „Gildrecht", zijn ontwikkeld.

Het „Gildrechtcollege" vindt zijn' werkkring omschreven in het reeds aangehaalde Oldermansboek. Sedert het midden der zestiende eeuw vooral is als hoofdbestanddeel van dien werkkring overgebleven de handhaving van het „stapelrecht" der stad Groningen. Deze werkkring is zelfs steeds als de eenige functie van het Gildrecht beschouwd door de Groningsche schrijvers sinds Emmius [1]. Een andere meening wordt verkondigd door Rengers, Eppens, Van Idsinga en gedeeltelijk door Bernhard Altingh.

Een kwart eeuw geleden echter liet de Berlijnsche hoogleeraar K. W. Nitzsch zijn oog op het Groningsche Gildrecht vallen en deze geleerde zag in de organisatie daarvan een der meest hechte steunsels van zijne theorie. Deze theorie [2] heeft vooral onder Wirt-

---

1) Zie bijv. Tegenwoordige Staat van Stad en Lande, 1793, II, bl. 166 vgg.

2) Zie Monatsberichte der Kön. Preuss. Acad. von Wissenschaften, 1879 en 1880 (in het vervolg aangehaald als „eerste" en „tweede" opstel) en een postuum opstel, bezorgd door Dr. E. Liesegang, onder den titel „Die Niederdeutsche Kaufgilde" in Zeitschrift der Savignystiftung für Rechtsgeschichte, 1892.

schaftshistoriker grooten aanhang gevonden, maar wordt tegenwoordig, dank zij de critiek, waaraan VON BELOW en vooral HEGEL haar hebben onderworpen, weinig meer gehuldigd. NITZSCH' beweringen komen in hoofdzaak hierop neer, dat, vooral in Nedersaksische steden, een groote „gilda mercatoria" zou zijn ontstaan, welke „nicht nur den eigentlichen Kaufmann, sondern „auch sonstige am Verkehr Betheiligte[1]) umfasste", en die niet alleen sociale beteekenis zou hebben gehad, maar ook, door hare organisatie, van invloed zou zijn geweest op de ontwikkeling van stadsrecht en stadsbestuur. Met Münster en Dortmund rangschikt NITZSCH Groningen onder de eigenlijk gezegde gildesteden. Hij houdt het tweede boek van het Oldermansboek[2]) voor eene codificatie van reeds lang bestaan hebbende rechtsbepalingen, ettelijke tientallen van jaren ouder dan de bepalingen van het eerste boek[3]) en hij ziet daarin „vollständig ungebrochen" de wetgeving van eene gilda mercatoria[4]), zooals hij zich die voorstelt. Het Oldermansboek biedt hem „ein so vollständiges Bild einer älteren Kauf-„gilde wie wir es kaum sonst noch nachweisen können"[5]), van een gild, dat zonder uitzondering allen omvatte, die handel dreven in de stad, eene gilda mercatorum „in die jeder „„buer"" eintreten „könnte", die oorspronkelijk en vóor het ontstaan der bedrijfsgilden

---

1) Eerste opstel bl. 18. Deze uitdrukking is al dadelijk niet gelukkig. Niet scherp omschreven, is zij verschillend opgevat: volgens VON BELOW (CONRADS Jahrbücher LVII, bl. 58, aangehaald bij A. DOREN, Untersuchungen zur Geschichte der Kaufmannsgilden des Mittelalters, Leipzig, 1893, (bl. 131) zouden dan tot deze gilden ook alle ambachtslieden hebben behoord, terwijl HEGEL (zie mede bij DOREN t. a. p.) van oordeel is, dat aangezien ieder inwoner „am Verkehr betheiligt" was, alle inwoners eener stad tot een dergelijk gilde zouden hebben moeten behooren.

2) Dit bestaat uit drie boeken. Het tweede is het oudste, het derde bevat het „waterrecht", bijna geheel gelijk aan de Amsterdamsche ordonnantie.

3) Tweede opstel bl. 397.

4) Eerste opstel bl. 23.

5) Tweede opstel bl. 403.

eene vereeniging was „an der sich auch die Handwerker bethei-„ligten" [1]). Het gild verleent gildrecht en hanse [2]); het is in het kort „unter ihren Aldermann und Büchsenherren, mit ihrem Gilde-„recht, burger und buer zugänglich, Ausgangspunkt, Muttergilde „und Oberhof für eine Reihe von Tochtergilden, die je nach „Bedürfniss unter dem Schutze des Hanserechts entstehen, wieder „verschwinden oder sich behaupten" [3]).

Den gang van zaken te Groningen stelt NITZSCH zich, voornamelijk in zijn tweede opstel, in hoofdzaak voor als volgt. De groothandel had zich georganiseerd in een grootkoopliedengild, welks wetten (immers de bepalingen hebben vooral betrekking op buitenlandschen handel) men in het tweede boek van het Oldermansboek vindt opgeteekend. Daarnaast – en spoedig daartegenover – consolideerden zich kleinhandel en handwerk in bedrijfsgilden, eene beweging, die een aanvang nam in 1362 met het ontstaan van het koopliedengilde en die haar beslag kreeg in 1436, toen de algemeene gildebrief door den Raad werd verleend. De groothandelaars bleven echter voortbestaan. Hunne organisatie moest zich naar tijdsgelegenheid wijzigen . . . en in 1424 vinden wij hen weer in het brouwersgild [4]). Hierin hadden zich – in overleg met den Raad – de rijkste burgers der stad, die groothandel en uitvoer beheerschten, vereenigd. Naast de andere gilden blijft, gedurende geruimen tijd, het brouwersgild min of meer afgezonderd voortbestaan, zoodat wij nu ook hierin weer, zij het dan in een eenigszins anderen vorm, den groothandel tegenover den kleinhandel zien. Dit brou-

---

1) Tweede opstel bl. 398.

2) Eerste opstel bl. 28. „Gildrecht" en „hanse" hier het recht, handel te drijven.

3) Tweede opstel bl. 403.

4) Ditzelfde wordt ook nog verkondigd door Dr. E. KRUSE, (Die Kölner Richerzeche, Zeitschrift der Savignystiftung für Rechtsgeschichte, 1888, bl. 152 vgg.). Over diens daarmede samenhangende beweringen betreffende de begrippen „burger" en „buer", vgl. het voorgaande hoofdstuk, bl. 24, n. 3.

wersgild heeft nu het „gildrecht" in wezen gehouden: zijne leden, de rijkste handelaren, hebben, in nauwe verbinding met den Raad (vele brouwers zijn ook magistraatspersonen) „der stat rechte van „Groninghen in der morghensprake binnen ende buten lande" bezorgd en zoodoende de absolute heerschappij der ambachtsgilden verhinderd [1]).

Een gedeelte van deze voorstellingen, die tot zeer veel verschil van gedachten aanleiding hebben gegeven, is door latere onderzoekers, die zich overigens niet met NITZSCH' resultaten hebben kunnen vereenigen, overgenomen. Zoo o. a. (wij houden ons natuurlijk zooveel mogelijk bij Groningen) door VON BELOW in een artikel: „Die Bedeutung der Gilden für die Entstehung der deutschen „Stadtverfassung" [2]). VON BELOW erkent voor Groningen wel het bestaan van een gild, maar daar is dat gild „erst spät und „nicht mit der von NITZSCH zugeschriebene „„Verfassung"", wie „kürzlich GRATAMA eingehend dargelegt hat", voor den dag gekomen. Over Groningen spreekt VON BELOW verder niet, maar later beweert hij nog eens uitdrukkelijk het volgende: „Man wird „die Beweisführung, wie wir sie bei NITZSCH finden, nicht gerade „methodisch nennen. Es musz jedoch zu seiner Ehre hervorgehoben „werden, dasz er nur mit Beispielen solcher Orte operiert, in welchen „wirklich Gilden irgend welcher Art vorkommen". Hier bevestigt VON BELOW dus nog eens, dat hij ook voor Groningen een gild accepteert. Hetzelfde doet GRATAMA [3]), wiens opstel VON BELOW ook aanhaalt. Hij geeft NITZSCH toe, „dat wij hier werkelijk voor „ons zien de organisatie van een gilde, dat den geheelen handels- „stand omvat", maar hij ontkent den directen invloed van de organisatie van dat gild op die van het stadsbestuur. Ziet NITZSCH in den olderman van het Gildrecht en in de „aldermans", die b.v.

---

1) Zie ook nog hierover Zeitschrift für Rechtsgeschichte 1892, bl. 23 en 29.

2) HILDEBRANDS Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik, LVIII, bl. 56 vgg. Hier zijn speciaal aangehaald bl. 59 en 61.

3) A. w. bl. 213.

voorkomen in de reeds vroeger aangehaalde oorkonde van 1245 [1]) dezelfde personen, voor GRATAMA is deze bewering „een bloote „gissing en niets meer".

Wellicht het meest grondig is NITZSCH' theorie bestreden door KARL HEGEL [2]). Deze geleerde meent, dat het Oldermansboek het wetboek is van een college, dat den naam „Gildrecht" draagt, „weil die Gildrechts-„leute unter sich in einem Verbande nach Art einer Gilde standen, „ohne doch eine eigentliche Gilde zu sein . . . Was sie mit einander „verband, war allein das Gericht, welches gleichfalls Gildrecht „heisst, wo die Gildrechtsleute auf Ladung des Aldermanns er-„scheinen mussten" [3]). Hij merkt ook op, dat het woord „gildrecht" in meerdere beteekenissen voorkomt, en dat er ook onder moet worden verstaan het recht om handel te mogen drijven. De theorie van NITZSCH verwerpt hij geheel en hij qualificeert haar als de oorzaak van een „Wirrsal von Irrtümern", aangezien haar „das Wider-„sprechende angepasst [moet worden] so gut oder schlecht es geht" [4]).

Zooals boven is gezegd, heeft NITZSCH' theorie niet alleen bestrijders, maar ook veel warme aanhangers gevonden, waaronder er zijn, die haar hebben geparaphraseerd en daardoor niet verbeterd. Dit is bijvoorbeeld gebeurd door A. DOREN, die onder meer beweert, dat, al moge HEGELS critiek vele van NITZSCH' voorstellingen hebben doen vallen, deze toch blijven gelden voor Keulen, Göttingen en Groningen [5]). Vooral in de laatste stad is de vereeniging

---

1) O. n⁰. 105, zie bl. 10, n. 1.

2) Städte und Gilden der Germanischen Volker im Mittelalter, 2 deelen, Leipzig, 1891.

3) A. w. II, bl. 309.

4) A. w. II, bl. 312. In zijn Ursprung der Deutschen Stadtverfassung, Düsseldorf, 1892, volgt VON BELOW (bl. 138) HEGEL, wat Groningen betreft, geheel. Eveneens K. KUNZE in Hansische Geschichtsblätter 1894, bl. 129. Wij kunnen ons in vele opzichten met H.'s uiteenzettingen wel vereenigen, op détails komen wij in de volgende hoofdstukken terug.

5) Untersuchungen zur Geschichte der Kaufmannsgilden des Mittelalters, bl. 145, n. 1.

van alle handeldrijvende burgers in één groote „Genossenschaft" duidelijk te zien. „Hier bildet die günstige Lage der Stadt als „Centrum des Handelsverkehrs in ganz Friesland, das Stapelrecht, „das sich an diese günstige Position knüpfte und in der Bestäti-„gung durch die mächtige Hansa seine sichere Stütze fand, in „der That für alle Kreise der Bevölkerung die Basis ihrer wirt-„schaftlichen Existenz; ein Gegensatz der productiven und der „verteilenden Kräfte im wichtigsten Erwerbszweige der Stadt konnte „sich hier nicht herausbilden, da hier die Brauerei der Tuch-„industrie mindestens die Wage hielt. Und die rechtliche Fixierung „der Handelsmonopole der Gesammtstadt konnte auch dann noch „für alle Kreise der Bevölkerung ihre Geltung behalten, als sich „innerhalb derselben die einzelnen Gewerbe in besonderen Ge-„nossenschaften organisiert und das Monopol errungen hatten" [1]).

Zijn deze beweringen al vrij gewaagd, zij moeten nog achterstaan bij hetgeen door LAMPRECHT, op autoriteit van NITZSCH, betrekkelijk Groningen wordt medegedeeld [2]). Na eene uiteenzetting van het gewicht van het koopmansgild in het algemeen, begint de Leipziger hoogleeraar te betoogen, dat een dergelijk gild zijn oorsprong zal hebben gehad in koopmanskaravanen. Deze karavanen hebben zich later tot vaste gezelschappen vereenigd en zijn in aanraking gekomen met de overheid, zoodat zij zich meer en meer ontwikkelden. Zij voerden eenvormige waag- en gewichtsregelingen in, richtten stapelplaatsen op en werkten tot verbetering van handelswegen mede. Zij hielden rechtspraak in handelszaken, schiepen zich wetboeken van gewoontehandelsrecht en streefden ernaar, haren leden het monopolie van den stedelijken handel te verzekeren over een zoo groot mogelijk gebied rondom de stad. Volgens LAMPRECHT draagt dan dit handelsmonopolie den naam „hanse" en hij voegt er, verklarenderwijs, in een noot aan toe:

---

1) A. w. bl. 175, n. 1.

2) In zijn opstel: Der Ursprung des Bürgerthums in Deutschland, Historisches Zeitschrift, LXVII, bl. 385 vgg.

hanse staat tot gilde als Zunftzwang staat tot Zunft. In dezelfde noot zegt hij ook nog: „Weithin erreicht ist das Ziel der Hanse „von Groningen" [1]). In het vervolg van zijn opstel wil de schrijver aantoonen, dat de gilda mercatoria „die groszen, fernreichenden Ge„sichtspunkten ihrer Vorläuferin, der temporären Kauffahrtgilde" niet opgaf. „Nach wie vor schützte sie die Karawanenreisen ihrer Mit„glieder, wie deren Schicksal überhaupt in der Fremde; zu ihrer „Unterstützung bildete sie an den besuchtesten Handelsplätzen „Tochtergilden, welche aus den jeweils anwesenden Brüdern der „Muttergilde wie anderweitig aufgenommenen Mitgliedern be„standen und ihren Mitgliedern den vollen Ersatz der Heimat „bieten sollten. So hatte Köln seit uralten Zeiten eine Tochtergilde „in London, so besasz die Groninger Gilde Zweiggilden in Köln „und Utrecht, sowie vermutlich in Ripen und in den „ „fünf Hafen" " „Englands; sie könnten in Sachen der Gildebrüder urtheilen, „sobald sie mit sechs Brüdern besetzt waren, von ihnen ging der „Rechtszug an die Muttergilde daheim, sie waren gleichsam „Groninger Enklaven im Ausland" [2]). Op dit artikel van LAMPRECHT levert VON BELOW een wel vermakelijke kritiek in het voorbericht tot en in den „Anhang" bij zijn „Ursprung der „Deutschen Stadtverfassung". Hij wijst vooral op de romantische verdiensten ervan en verklaart, hoe hij vrij zeker meent te weten, dat LAMPRECHT bezig is aan een groot historisch verhaal, waarvan hij in zijn artikel eenige fragmenten publiceert en dat tot titel zal hebben: „Dietgund, die Tochter des Aldermanns der „Groninger Muttergilde" [3]). Naar aanleiding van deze beweringen en die van b.v. KRUSE [4]) zal VON BELOW wel gekomen zijn tot de sterke qualificatie van „Phantaisiegebilde", die hij in het Wörterbuch der Volkswirtschaft voor NITZSCH' theorie bezigt.

---

1) A. w. bl. 402, n. 1.
2) A. w. bl. 403.
3) Urspr. d. D. Stadtverf., Vorwort bl. XII, n. 1.
4) Vgl. bl. 44 n. 4.

Wij hebben hier, zoo volledig als ons dit mogelijk was, getracht, een overzicht te geven van hetgeen door binnen- en buitenlandsche schrijvers omtrent de organisatie van het Gildrecht is verkondigd.

Hoewel de algemeene titel van het boek: „Les gildes marchandes „dans les Pays-Bas au moyen-âge" [1]) zou doen vermoeden, dat ook de schrijver dezer studie, de Antwerpsche hoogleeraar HERMAN VANDERLINDEN, zijne meening omtrent den gang van zaken te Groningen had gezegd, is dit niet het geval.

Eene verklaring voor deze weglating wordt, indirect, eenigermate gegeven op de laatste bladzijde van het boek in de op één na laatste noot [2]), waar wordt gezegd, dat in de vijftiende eeuw niet alleen het karakter van de „gilde marchande" zoo goed als overal verdwenen was, maar dat ook bijna in alle plaatsen de naam „gild" zelfs op den achtergrond was getreden. „Le nom „même de gilde ne se conserva que dans quelques rares localités „pour désigner une corporation politique, qui ordinairement „n'avait plus qu'une importance secondaire". In de noot wordt dan gezegd: „Il semble s'être conservé dans une ville qui se „trouvait, pendant le moyen-âge, en quelque sorte en dehors des „Pays-Bas ou qui, du moins, n'avait avec nos grandes villes que „des rapports très rares, notamment Groningue, où les gildes „sont, au XVe siècle, des corps politiques, composés de plusieurs „métiers". Voor deze bewering haalt de schrijver aan bl. 305, dl. II van HEGEL, waar de algemeene gildebrief van 1436 wordt besproken en bl. 179 vgg. van „De Gildis Groninganis". Op bl. 179 begint FEITH met de behandeling van het kremergild. VANDERLINDEN blijkt hier niet geheel tehuis te zijn in de Noord-Nederlandsche geschiedenis. Waar is echter, hetgeen hij omtrent Groningen beweert, dat deze stad gedurende de middeneeuwen eigenlijk buiten Nederland stond. Overeenkomst van Groningsche

---

1) Gent, 1896.

2) Bl. 98, n. 3.

toestanden en van gebeurtenissen, die door VANDERLINDEN worden beschreven, is dan ook, behalve voor zeer vage algemeenheden, zoo goed als niet aan te wijzen.

De verschillende theorieën, waarvan de hoofdinhoud in de voorgaande bladzijden is medegedeeld, steunen in hoofdzaak op hetgeen omtrent een en ander te vinden is in de dissertatie van Mr. H. O. FEITH: „De Gildis Groninganis", in het Stadboek naar de uitgave van P. E. I. P. en vooral op het reeds aangehaalde Oldermansboek, zooals dit door Mr. H. O. FEITH in 1850 is uitgegeven naar een exemplaar, thans berustende in de rechterlijke archieven der stad Groningen [1]). Dit exemplaar is een afschrift van het origineel, dat in 1642 in de stadskist zou worden „versloten" [2]). Ondanks deze zorgvuldigheid is het origineel echter uit het stadsarchief verdwaald geraakt

---

1) Gedeponeerd in het Rijksarchief te Groningen, aldaar bekend als R. A. III P. Het is geschreven op perkament, hoog 190, breed 137 m.M. 15 katernen van 8 bladen elk, hiervan beschreven 135 bladzijden, de bladzijden omlijst met een paarschrooden rand, zóo, dat het beschreven gedeelte der pagina's meet 150 bij 115 m.M.; de regelafstand is niet nauwkeurig overal dezelfde; bij het Oldermansboek zijn de opschriften der artikelen met rooden inkt geschreven. Het Oldermansboek zelf beslaat 59 bladzijden, de rest is gevuld met ordonnanties enz. zooals dat door Mr. H. O. FEITH is opgegeven. Het boek is gebonden in houten band, bekleed met licht blauw fluweel, waaraan nog sporen van lichtblauwe zijden linten. Een en ander is aan den buitenkant thans tot een vaal groen verkleurd. Het is over het geheel goed geschreven, vooral het eerste gedeelte: „met een bequaeme handt" schreef de raadsresolutie van 1642 voor, dat het moest gebeuren. Twee exemplaren moesten worden afgeschreven: éen ten dienste van den Olderman van het Gildrecht en éen ten dienste van het brouwersgild. Het laatste is, althans in Rijks- of gemeentearchief, niet meer aanwezig.

2) Een dergelijke bepaling, uit zorg voor het behoud der origineele stukken genomen natuurlijk, was ook reeds bij raadsresolutie van 12 Mei 1636 vastgesteld: alle origineele brieven betrekkelijk het stapelrecht moesten worden gecopieerd, de afschriften moesten aan den Olderman worden terhandgesteld, de origineelen in de stadskist worden bewaard.

en beland in de collectie van den verzamelaar Mr. H. J. Arntzenius, uit wiens nalatenschap het, als n⁰. 1516 van den catalogus, in 1832 door het Rijk voor de Universiteitsbibliotheek te Groningen werd aangekocht. Uit deze inrichting werd het in 1897 naar het Rijksarchief te Groningen overgebracht [1]). Het afschrift van 1642 is vrij nauwkeurig, kleine spellingsverschillen, die een enkele maal — zooals wij zullen zien — ook eene wijziging aan den zin van het artikel geven, worden opgemerkt. Wanneer wij in het vervolg uit het Oldermansboek eene aanhaling doen, gebruiken wij de spelling van het oudste afschrift, dat wij hierachter in Bijlage I als tekst A afdrukken.

---

[1]) Aldaar bekend in het geschreven vervolg van het register als H. S. in octavo n⁰. 63. Het is geschreven op perkament, hoog 183, breed 127 mM.; regelbreedte 91 mM., regelafstand 6½ mM., op éene bladzijde 19 regels. Drie sierletters: I, B en D aan het begin van elk boek. De opschriften grootendeels en verder enkele andere regels geheel in rood; elk artikel beginnend met een groote roode of blauwe letter. Zooals het zich op het oogenblik vertoont, is het gebonden in een band als het bl. 50 n. 1 genoemde handschrift, en bestaat het uit twee gedeelten, n.l. 1 katern van 4 bladen (nieuw), 7 katernen van 8 en 1 van 4 bladen (oud, fol. 60v onbeschreven, vuil), 1 katern van 8 en 1 van 14 bladen (beide nieuw). Deze nieuwe bladen zijn in het begin van de 17e eeuw erin gevoegd; het laatste stuk, in dit boek geschreven, is het directorium van 15 October 1649.

Het boek bevat:

Fol. 1. Waarde van eenige Groninger munten, in het boek genoemd. (Dat deze waardebepaling afzonderlijk wordt vermeld, duidt hierop, dat die munten, op het oogenblik, dat dit boek werd geschreven, buiten omloop waren).

Fol. 1v. Onbeschreven.

Fol. 2–4v. Inhoud van het Oldermansboek.

Fol. 5. Des Oldermans eed.

Fol. 5v–8v. Onbeschreven.

Fol. 9–13v. „Eerste boek" van het Oldermansboek.

Fol. 14–27v. „Tweede boek" van het Oldermansboek.

Fol. 27v–39. „Derde boek" van het Oldermansboek.

Fol. 39v–43v. Nieuwe bepalingen van 1446 en 1510.

Fol. 43v–46. Uitspraak in het geschil tusschen de Ommelander abten

Van wanneer dateert nu deze compilatie? Wanneer is dit boek aangelegd? Wij beginnen met op te merken, dat de voornaamste bron voor de Groningsche geschiedenis der vijftiende eeuw, de kroniek van VAN LEMEGO, nergens van een Oldermansboek spreekt, maar wel het „stapelrecht" memoreert. Vervolgens vinden wij in een der (ongedateerde) processtukken [1]) uit de geschillen tusschen Stad en Lande van Ommelanderzijde opgemerkt, dat het Oldermansboek eerst van 1515 dateert. Letten wij er dan op, dat foll. 9 tot 43v zijn beschreven door éenzelfde, zgn. fraterhand, terwijl de uitspraak van 1520 met een zelfde soort hand, doch slordiger, is geschreven, dan gelooven wij, dat wij eenige aanleiding hebben om te mogen vermoeden, dat deze verzameling, zooals zij daar ligt, is aangelegd tusschen 1510 (van dat jaar dateert immers de laatste bepaling) en ± 1520, in den tijd van Wilhelmus Frederici [2]). Nadat het

---

en de Groningsche gilden door Wilhelmus Frederici. Vrijdag na Pinksteren 1520.

Fol. 46–46v. Ordonnantie van B. en R. van Groningen betrekkelijk het bevrachten van Groningsche schepen door vreemden. 11 Juli 1553.

Fol. 47–51. Uitspraak van Alva over het Stapelrecht. 7 Augustus 1571.

Fol. 51v–60. Interpretatie van deze uitspraak door den Geheimen Raad. 16 Augustus 1576.

Fol. 60v. Onbeschreven.

Fol. 65–65v. Eeden van Gildrechters en Olderman.

Fol. 66. Onbeschreven.

Fol. 66v–70v. Ordonnantie van B. en R. voor de binnen- en buitenschippers. 24 November 1605.

Fol. 71. Onbeschreven.

Fol. 72–80. Directorium dienende tot naerder observantie van het Stapelrecht enz. 15 October 1649.

Behalve hetgeen op foll. 1 tot 4v en 72–80 te vinden is, bevat ook dit boek hetzelfde als het afschrift van 1642, dat door Mr. H. O. FEITH is uitgegeven.

[1]) Stukken zonder jaar- en dagteekening n⁰. 5.

[2]) Mijn Leeuwardsche collega, Dr. M. Schoengen, wiens oordeel ik hieromtrent vroeg, deelde mij mede, dat hij uit palaeographische overwegingen tot een zelfde tijdsbepaling zou komen: in elk geval dateerde, volgens hem, dit boek *niet* uit de vijftiende eeuw.

„Oldermansboek" was geschreven, zijn foll. 1–4v opgesteld door een zeer gewone stadshand uit het begin der zestiende eeuw; ruim een halve eeuw later is fol. 5 beschreven (met dezelfde hand als die, welke de ordonnantie van 1553 (fol. 46) schreef). Deze compilatie nu is het standaardexemplaar geweest voor langen tijd; alle mij bekende latere afschriften zijn ernaar genomen, meer of minder nauwkeurig.

Bevat nu dit manuscript uit de zestiende eeuw wel de oorspronkelijke lezing van het complex van bepalingen, dat men als gildrecht qualificeert? Tegenstrijdigheden tusschen verschillende artikelen in eerste en tweede boek reeds wekken twijfel en deze twijfel wordt versterkt door de beweringen van den Ommelander syndicus Dr. Hieronymus Verrutius in een repliek van de Ommelanden, 21 Januari 1595 (nieuwe stijl) overgeleverd[1]). In artt. 160 vgg. van deze repliek betoogt de geleerde advocaat der Ommelanders, dat het oorspronkelijk karakter van het Oldermansambt geheel iets anders was, dan het karakter, hetwelk het in zijn tijd had: „immers zal niet bevonden noch bewezen konen worden „dat der Oldermannen van Groningen ampt ende officie sich „wijder gestrect hefft als over den borgeren ende inwoonderen „der stad Groningen, um under den zelvigen het giltrecht te doen „observeren, ende den overtreder te straffen offte broeken, sonder „hem eenichsins met den ingezetenen van den Ommelanden off „oock met eenigen vreemden coopluyden aldaer handelende to „bemoeyen, als binnen korten jaren uut anreitzingen van sommigen „schadelicken roervincken deser stadt hij hem wel stoutelick heft „understaen te doen" (art. 160). „Soe doch het giltrecht selffs, daer „up de Oldermannen met haren busheeren zijn gesworen, niet „disponeert over den ingesetenen van den Vrieschen Ommelanden, „maer alleen van den borgeren ende buren van Groningen woe

---

1) 1595 n°. 52. Mr. H. O. FEITH kende dit stuk ook; zonder verder daaromtrent iets te vermelden, drukt hij er twee artikels op bl. 96 van zijne uitgave van het Oldermansboek uit af.

„die haer binnen ende buten der stadt Groningen in haren coop- „handel sullen geholden wesen te dragen. Blijckende uut een „Giltrecht- offte Oldermansboeck hijer geexhibeert met 69[1]" (art. 161). „Welcke giltrecht van den eersten ende oltsten is, zeer „ungelijck ende verscheyden van den giltrechten ofte Oldermans- „boeck als nu up de baene zijnde, daer in naderhant, ten appetyte „ende guetduncken van de van Groningen verscheyden puncten „ende articulen angelapt ende ingescruuft zijn als voornemlick „mede het pretense artyckel van den stapel ende daernae oeck „zeeckere vermeente sciprecht, waervan niet een woordt in den „olden giltrechte wort gefunden, als beyde giltrechten, de olde „ende nyeuwen, tegene malcanderen geconfereert zijnde, ogen- „scijnlijck zullen uutwysen" (art. 162).

Het is niet goed aan te nemen, dat de syndicus hier een geheel valsch document zou pousseeren: het zou met zijnen naam als ernstig geleerde en als practisch advocaat[2]) niet strooken. Bovendien, de zaak (het was na de Reductie) stond te zeer „op de snede van „een scheermes", om hier met dergelijke practijken te beginnen. De dupliek van de stad op deze Ommelander repliek ontbreekt. Ongetwijfeld zal Verrutius' collega Hammonius, de stadssyndicus, dit voor „glossemata" hebben uitgemaakt, en dit alles „ganz im- „pertinent" hebben gescholden, zonder het echter te hebben kunnen weerleggen. Wij zullen toch in het laatste hoofdstuk gelegenheid hebben, uit het particulier verbaal van dienzelfden Hammonius aan te toonen, dat de Stad zich toen volkomen geslagen gevoelde, hoewel zij voorgaf, dat zij bewijzen te over had voor hare

---

1) 1434 n^{0}. 11. Zonder reden op dit jaar gezet.

2) Verrutius was een geleerde van Europeeschen naam, oorspronkelijk een Stads-Groninger. Daar hij de partij der Ommelanden had gekozen, was hij bij zijne vroegere stadgenooten zeer gehaat. Bij de Ommelanders stond hij in hoog aanzien: als „enen vromen, drivenden und behertzten „man", en als „eenen vrimoedigen, gelerden unde drifftigen heren" qualificeert RENGERS hem (resp. Kron. II, bl. 11 en I, bl. 343).

beweringen [1]). De oudere kleur der bepalingen in dit stuk vervat en hunne grootere duidelijkheid dikwijls, heffen allen twijfel aan de echtheid ervan op [2]). Het stuk staat hierachter in Bijlage I afgedrukt. Al gelooven wij Verrutius in zooverre, dat wij hier met een oudere lezing van het tweede boek van het Oldermansboek te doen hebben, met zijne beweringen over de oorspronkelijke uitgestrektheid van de macht van den Olderman gaan wij niet mee. Evenmin zien wij in het in Bijlage I afgedrukte stuk één geheel van bepalingen: in deze bijlage is echter nog meer van het oorspronkelijk over dan in den tekst, zooals die door FEITH is afgedrukt. Hierbij moeten wij intusschen opmerken, dat „het pretense artyckel van den „stapel" (als ook art. 44, ofschoon dat minder ter zake doet) wel degelijk tot de oudere artikels van het Oldermansboek zal hebben behoord, zooals wij dat in het vierde hoofdstuk meenen te kunnen aantoonen. Het kan natuurlijk zijn, dat het jonger is dan vele artikels, welke Verrutius aanhaalt, maar het is ook zeer wel mogelijk, dat de copiïst van dit stuk gezwicht is voor de ongetwijfeld zeer sterke verleiding, art. 45 weg te laten. Op zich zelf is het artikel onschuldig, maar de uitgebreide beteekenis, welke het woord „stapel" in de zestiende eeuw langzamerhand had gekregen, maakte het gebruik van dit woord uitermate gevaarlijk.

---

1) Wel komt Hammonius' opvolger, Houfflin, er nog eens op terug in eene memorie van 24 Juni 1596 (H. S. in folio n°. 288), maar deze zegt er niets anders van, dan dat het een „cartabel" is. Het stapelrecht, beweert Houfflin, is veel ouder dan 1434: de Ripperda's bevestigen immers den stapel, „die te Groningen gelegd is", die toen dus al lang bestond.

2) Hier zij ook reeds gewezen op de bepalingen aangaande den lakenhandel, die in het vierde hoofdstuk nader zullen worden besproken.

DERDE HOOFDSTUK.

In alle plaatsen, waar van eenig verkeer sprake is geweest, hebben de kooplieden zich onderling vereenigd [1]); meestal was de plaatselijke overheid nog niet genoeg ontwikkeld, om zelve regelen van handels- en verkeersrecht te geven [2]); de kooplieden hadden zich zelf te organiseeren tot eene vereeniging, tot een gild zoo men wil, tot eene „hense" [3]), zooals het op vele plaatsen ook heet. In later tijd wijzigde zich het karakter dier algemeene hense. In sommige plaatsen veranderde de algemeene koopliedenvereeniging in eene corporatie van groothandelaren, of in een gild van handelaren in bepaalde goederen. In andere plaatsen was de gang van zaken anders: daar trad het vereenigingskarakter geheel op den achtergrond; de band, die de verschillende henseleden onderling bond, was losser geworden, was langzamerhand verdwenen. Toch moest, in vele van dergelijke plaatsen, nog door de inwoners,

---

1) Zie b.v. VANDERLINDEN a. w. chap. 1, vgl. ook R. H. INGLIS PALGRAVE, Dictionary of political economy (London 1901) i. v. „corporations „of arts and trades".

2) Dit is trouwens in het algemeen een der oorzaken van het ontstaan van gilden. „Die Existenz der Gilden erklärt sich teilweise daraus, dasz „der Staat die Aufgaben noch nicht zu lösen vermag, die sie sich setzen". (VON BELOW in Art. „Gilden" in Wörterb. der Volkswirtsch.). In verschillende Duitsche steden vindt men mede naast den Raad een afzonderlijk college, dat zich verschillende zaken des maatschappelijken levens aantrok. Zoo in Soest en Medenbach (VON BELOW, Urspr. d. D. Stadtverf. bl. 71 vgg., KEUTGEN, Unters. bl. 222 vgg., voor Soest: HEGEL S. u. G. II, bl. 383 vgg., KEUTGEN, Urkk. zur städtischen Verfassungsgeschichte, bl. 139 vgg.). Zie ook C. KOEHNE, Das Hansgrafenamt, 1893, bl. 118 en n. 40 en 41.

3) Hanze, hense = broederschap, gild. Zie SCHRÖDER a. w., bl. 644 en het daar aangehaalde, alsook de bij VANDERLINDEN bl. 9 n. 8 geciteerde bepaling uit de hansewetten van Saint-Omer: „une confrarie ke on apele hanse".

die aan bepaalde handelsvoorrechten deel wilden hebben, zekere recognitie worden betaald aan een lichaam, dat – herinnering aan het bestaan eener hense – de belangen van den geheelen handel of van een bepaalden tak daarvan behartigde. Het verkrijgen dezer voorrechten werd het „winnen" van een „hense"[1]) genoemd, dezelfde benaming, als die, welke gebezigd was voor het lidworden der vroegere koopmansvereeniging.

Wij zullen – alvorens wij overgaan tot de bespreking van de Groningsche toestanden – nagaan, wat hieromtrent in enkele vreemde steden valt op te merken.

In Regensburg waren allen „die auf der Strasse, dem Lande „und dem Wasser fahren", in eene hense vereenigd[2]). Deze koopliedenvereeniging had ook het toezicht op de verkeerswegen[3]) en hieruit sproot weer voort de rechtspraak over het varen met vlotten op de aan dit toezicht onderworpen rivieren. Op hunne reizen naar buiten werden de Regenburgsche kooplieden vergezeld door den man, die aan het hoofd der hense stond, den „Hensegreve", of door zijn' vertegenwoordiger[4]), die zorgde, dat de Regens-

---

1) Hier hebben wij schijnbaar een andere beteekenis van „hense" dan een paar regels te voren. Wanneer men bl. 512, dl. II van HEGELS Städte und Gilden ziet en nog hierbij vergelijkt n. 38*a*, 58 en 63 uit KOEHNES Hansgrafenamt, moet men wel tot de conclusie komen, dat het woord „hense" een cameleontisch begrip vertegenwoordigt. Wij zouden willen gelooven, dat men bij al die begripsonderscheidingen wat te ver gegaan is en te veel het grondkarakter van het woord „vereeniging", het grondkarakter der geheele instelling dus ook, uit het oog heeft verloren. Zie ook VANDERLINDEN a. w. bl. 27.

2) KOEHNE a. w. bl. 12.

3) KOEHNE a. w. bl. 18.

4) Het was toch wel onmogelijk, dat de Hansgraaf zelf telkenmale medeging op de verschillende reizen: alomtegenwoordigheid immers kon van hem niet worden geëischt. KOEHNE schijnt (a. w. bl. 23, 24) aan de mogelijkheid van een' vertegenwoordiger niet te hebben gedacht: toch is een dergelijke opvatting met de gegevens uit de door hem gebruikte bronnen niet in strijd.

burgers, indien zij op vreemde markten onderling oneenigheden kregen, zich niet aan het oordeel der vreemde rechters hadden te onderwerpen, maar door eigen magistraat, naar eigen wetten konden worden geoordeeld [1]). Later verandert in Regensburg het karakter der hense geheel; de vereeniging verdwijnt; van eene vergadering van leden der hense vindt men niet meer gesproken. Naast den Hensegreve echter staan nu de „Herren in der Hans", de „Rat der Hans", een „Ausschusz", welke later „Hansgericht" wordt genoemd. Dit wordt een zelfstandige commissie, omtrent wier vergaderingen in den loop van den tijd nog weer enkele bepalingen worden gemaakt [2]). Als herinnering aan den ouden toestand mag het worden beschouwd, dat nog in de achttiende eeuw ieder „Hanseherr" bij zijne benoeming aan zijne „Mitassessoren" een maaltijd moest aanbieden [3]). Dit Hansgericht breidde zijne bevoegdheid uit, ook ten koste van den Raad, vooral op het gebied der „Wohlfahrtspolizei" en van handelszaken. Van zijne vonnissen was echter steeds appèl op den Raad. Het oefende ook eenig toezicht uit op de handwerksgilden [4]).

In Oostenrijk bestonden ook dergelijke vereenigingen: de Oostenrijksche hanse had te zorgen voor de instandhouding van het Weenensche stapelrecht [5]) en de instructie voor den Stiermarkschen hansgraaf bepaalt, dat hij ook „den gemeinen Nutzen" moest behartigen, door ten strengste tegen voorkoop en tegen „unredliche „Hantierung" te waken, en den handel op het platteland moest beletten [6]).

Eveneens in Noordduitschland: zoo bij voorbeeld in Bremen. Eene omstreeks 1300 uitgevaardigde ordonnantie bepaalt, dat ieder

---

1) Dit is een algemeene karaktertrek van al dergelijke hensen. Vgl. SCHRÖDER a. w. bl. 644.

2) KOEHNE a. w. bl. 26.

3) KOEHNE a. w. bl. 28.

4) KOEHNE a. w. bl. 31, 35, 257.

5) KOEHNE a. w. bl. 51.

6) KOEHNE a. w. bl. 97.

nieuw burger, wil hij handel drijven, „vor sine hense" vier schellingen moet geven [1]). Niet alleen konden Bremensche burgers deel hebben aan de voorrechten, die het lidmaatschap van zulk eene „hense" bood, ook aan vreemden was dit toegestaan; de minder goede verkeerswegen deden ook dikwijls een langer verblijf in een plaats noodig zijn; overwintering buitenslands was menigmaal noodzakelijk. Bovendien lag het voor de hand, dat eene koopmansvereeniging, die dikwijls groote sommen besteden moest tot bevaarbaarmaking van de naar de stad voerende waterwegen, tot onderhoud der landwegen, tot betonning en bebakening van den naastbij gelegen zeeboezem, verlangde, dat boven de gewone tollen, die aan den Raad of aan den landsheer toevielen, ook aan haar zekere som werd betaald. In Bremen was dit dan het geval: de menschen moesten, al naarmate zij uit verschillende plaatsen kwamen, verschillende sommen betalen, wilden zij, zooals de terminologie in de desbetreffende oorkonde [2]) luidt: „de hense wynnen". In later tijd bleef het toezicht op de wegen buiten de stad de voornaamste werkzaamheid van Hansgraaf en „Elterleute". Beide, Hansgraaf en „Elterleute" oefenden de functiën uit van hoofd van de hense; oorspronkelijk stonden zij naast elkaar, later liepen hunne werkzaamheden uiteen [3]).

Gelijksoortig was de toestand in Hameln. Ook hier moest voor het recht, koophandel te mogen drijven, naast het burgerrecht, een bepaalde som als „copfarth" worden betaald; voor het recht van verkoop van het voornaamste handelsartikel, laken, moest ook een afzonderlijke recognitie, de „schere" worden voldaan. Beide sommen moesten bij den Hansgraaf worden gestort, beide rechten waren van vader op zoon erfelijk. In 1428 ging het Hansgrafenambt geheel aan den Raad over [4]).

---

1) KOEHNE a. w. bl. 119 en n. 45.
2) Bremisches Urkundenbuch IV n°. 430, eind 14e eeuw.
3) Vgl. b.v. KOEHNE a. w. bl. 136, 145.
4) KOEHNE a. w. bl. 183 vgg., KEUTGEN, Aemter und Zünfte, bl. 214, 215.

In vele andere plaatsen [1]) komt een dergelijke hanse voor. Wij hebben slechts hier en daar een greep gedaan en vooral die punten op den voorgrond gebracht, die als analoga voor Groningsche toestanden zouden kunnen dienen.

Wij zullen thans overgaan tot de bespreking van den gang van zaken, zooals die, naar onze voorstelling, in Groningen is geweest. Als hoofdbron gebruiken wij, althans voor de oudste geschiedenis, het zoogenaamde Oldermansboek en dan wel vooral het tweede boek, naar den door Verrutius medegedeelden tekst, die als tekst V. wordt aangeduid en welke hierachter in Bijlage I staat afgedrukt. Het zij hier nog eens uitdrukkelijk herhaald, dat wij in den tekst V. niet één geheel van bepalingen zien. Ook hierin zijn bepalingen uit verschillenden tijd; het meest sprekend is wel art. 36, dat naar „des Giltrechtes boeck", als naar iets bestaands verwijst.

Dit artikel is het eenige in het geheele Oldermansboek, waaraan eenig vermoeden omtrent den tijd van ontstaan zou zijn vast te knoopen. HEGEL [2]) spreekt ook over den tijd, waaruit het Oldermansboek zou dateeren. Uit art. 56 bk. 5 Stadbk. ed. P. E. leidt hij af, dat op het oogenblik van de uitvaardiging van dit artikel, welk feit hij in 1425 stelt, nog geen sprake kon zijn van het bestaan van een Gildrecht. In dit artikel van het Stadboek staat immers, dat ieder „de mit ons woenachtich is" zooveel rogge in Drente mag opkoopen, als hij wil. Hier is echter geen sprake van handel, het is hier een maatregel van overheidszorg in zake de regeling van den voedselvoorraad der bevolking. Waar HEGEL beweert, dat het niet voorkomen van het Gildrecht in het Stadboek wijst op een later ontstaan van dit college, zouden wij juist het tegenovergestelde willen volhouden en zeggen, dat het Gildrecht op het oogenblik van de afkondiging van het Stadboek een deel der functiën, welke

---

1) Vgl. b.v. het reeds aangehaalde boek van VANDERLINDEN.

2) Städte und Gilden II, bl. 311. Doordat H. het ontstaan van het gildrecht te laat stelt, komt hij a. w. bl. 312 (noot) tot de voorstelling, dat de gilden reeds lang bestonden „ehe es in 15 Jahrhundert ein all- „gemeines Gildrecht, d. i. Handelsrecht gab".

in het Oldermansboek staan omschreven, niet meer uitoefende. Liever vereenigen wij ons met het vermoeden van GRATAMA [1]), die uit bovengenoemd art. 36 (teksten A en F.), waar van een bepaald gebied als van „des kindes rechte" wordt gesproken, afleidt, dat dit artikel uit het begin der veertiende eeuw dateert. De tekst V. geeft voor een dergelijke tijdsbepaling geen gelegenheid. Hij duidt het gebied, dat hier met „des kindes rechte" wordt bedoeld, aan als „des rechtes richte". Met beide wordt het gebied bedoeld, waarover de praefect, des bisschops stedehouder, zijne rechtsmacht uitoefende. Kon van den praefect omstreeks 1310 als van een kind [2]) worden gesproken, waar hier van den „rechte", een man, wordt gewaagd, kunnen wij (in het oog houdende ook dat wij hier een oudere lezing voor ons hebben) dit artikel niet later stellen dan het eind der dertiende eeuw, vroeger natuurlijk wel. Bedenken wij dan nog, dat dit artikel noodzakelijk jonger moet zijn dan vele andere, dan mogen wij zeker wel concludeeren, dat het tweede boek van het Oldermansboek op zijn laatst uit de dertiende eeuw dateert [3]).

In hoofdtrekken kunnen wij het tweede boek van het Oldermansboek kenschetsen, als het boek, dat den werkkring omschrijft van het „Gildrecht" [4]), eene verzameling van bepalingen, die hoofd-

---

1) A. w. bl. 210. Den twijfel van SCHEPERS, a. w. bl. 52 deelen wij niet.

2) A. w. bl. 222.

3) Bij oorkonde van 20 October 1250 (O. nº. 114) schrijft Henricus, elect van Utrecht, aan den pastoor van Anlo, dat hij abt en convent van Aduard verlof heeft gegeven, in al zijne landen handel te drijven en speciaal in Groningen, vooral om hout en turf uit Drente te halen en vee door Drente uit te doen voeren. Bij dit alles moeten de Aduarders Groningen natuurlijk voorbij en uitdrukkelijk vermeldt de hier aangehaalde oorkonde, dat dit alles vrijelijk (nostro in omnibus jure salvo) moet gebeuren „consuetudine municipali vel alia qualibet non obstante". Zou hiermede ook bedoeld zijn art. 45 bk. 2 Oldermansboek? Met dit artikel kwamen toch de Aduarders, naar men zou meenen, telkens in botsing. Men vergelijke het hierover medegedeelde in het vervolg van dit hoofdstuk.

4) „Dit boec hoert den Giltrechte to Groninghen", luidt ook het opschrift in de teksten A. en F.

zakelijk betrekking hebben op de zorg voor den handel van Groningen. Het Gildrecht toch was een lichaam – uit hoeveel leden het bestond zegt de tekst V. niet – aan welks hoofd een „Olderman" stond, en dat zich de belangen van den Groningschen handel had aan te trekken. Voor wij verder gaan om te bespreken, op welke wijze het dit deed, willen wij eerst zijne herkomst aanduiden.

Naar onze meening is dit Gildrecht, evenals dat in Regensburg het geval was met de „Herren in der Hans", het „Hansgericht", een overblijfsel van een vroegere koopliedenvereeniging, eene gilda mercatoria, welke ook in Groningen evenals elders onder den naam „hense" bestaan heeft. Één enkel artikel gewaagt bepaaldelijk van een vereenigingskarakter. Vrij talrijk zijn de herinneringen er aan. Het artikel, dat wij op het oog hebben, is art. 30** uit den tekst V. [1]) Dit handelt over een bierfeest, hetwelk het Gildrecht, hier in zijne qualiteit van bestuur van het koopliedengild, aan de „hans-„broderen" aanbiedt, een feest, dat beperkt moest blijven tot de leden van de hense, en waarop – bij breuke van zes denarien sterling aan de schatkist van de hense, de „busse", te voldoen – niemand anders mocht worden genoodigd, „begevene" noch „onbegevene", klerken noch leeken. Behalve de „hansbroderen" mocht nog de Raad worden uitgenoodigd: een bewijs, dat tusschen de koopliedenvereeniging en dit college een vriendschappelijke betrekking bestond. Dit artikel is verdwenen in de teksten A en F., maar nog in de zeventiende eeuw, wanneer reeds lang het Gildrecht niet anders is dan een college, hetwelk zorg draagt voor een gedeelte der handelsbelangen van Groningen, vinden wij – ook in Regensburg bleef dit gebruik lang bewaard – van een' maaltijd gesproken, dien de Olderman bij zijne verkiezing aan de leden van het Gildrecht moest aanbieden. Deze maaltijd, „des Oldermans warschup" geheeten, werd bij gelegenheid van het

---

1) In noot 71 van FEITH'S uitgave van het Oldermansboek is deze bepaling ook overgenomen. De uitgever trekt hieruit hoegenaamd geen conclusie. Zij is ook door niemand van degenen, die over het Oldermansboek hebben gesproken, opgemerkt.

groot redres der stadsfinanciën van 11 Januari 1634 „expresselycken „affgeschaffet . . . zullende deselve Olderman in plaetse van wincop, „den Giltrechters vereren mit dartich Carolusgulden tot een tracte- „ment op het Wijnhuys, sonder meer". Een andere herinnering aan een' maaltijd is, dat de busheeren, de assessoren van den Olderman, zooals uit eene aanteekening in eene oldermansrekening van 1683 [1]) blijkt, „na ouder gewoonte" twee rozenobels en twee kabeljauwen ontvangen. Ook kan als zoodanig worden beschouwd, dat, sinds 1482 althans, het gildrecht door Groningsche burgers met „een kanne wijns" kan worden gewonnen, iets dergelijks als dat bij de boven aangehaalde Bremensche hense het geval geweest is. Overigens vonden wij nergens anders van deze of van eenige maaltijden van het Groningsche Gildrecht melding gemaakt en dit college mag in den loop der tijden door de Ommelanders al voor veel slechts zijn uitgemaakt, nooit heeft men het verweten, zooals dat met de Osnabrücksche hense is gebeurd [2]), dat het zijne gelden „nur zum sauffen undt spielen" aanwendde.

Nog andere herinneringen dan bovengenoemde zijn aan het bestaan van eene koopliedenvereeniging overgebleven. In art. 45 van het tweede boek en in art. 7 van het eerste boek van het Oldermansboek (teksten A. en F.) wordt gesproken van den „ghe- „meenen koepman" [3]), eene corporatie, eene hense.

Deze artikels maken melding van een bepaalde daad, door dien „ghemeenen koepman" verricht; zij doelen beide op éen zelfde feit. Art. 45 spreekt van een zelfstandig optreden van den „ghe-

---

1) In Rechterl. Arch. III O 1. De twee rozenobels worden hier berekend op 14 daalders en 20 stuivers; voor „tverteren van twee cabeljauwen" wordt 3 daalders en 10 stuivers berekend.

2) KOEHNE a. w. bl. 168 en n. 60.

3) Herhaaldelijk wijzen de Ommelanders in hunne zestiendeeuwsche processtukken er op, dat de „ghemeene koepman" toch zeker geen autoriteit was, die eenig recht had, dergelijke bepalingen vast te stellen. Wat onder den „ghem. koepm." moet worden verstaan, weten de Ommelanders klaarblijkelijk niet.

„meenen koepman", art. 7 gewaagt van eene handeling, door hem verricht in overleg met het stadsbestuur [1]). Art. 7 is uit later tijd; het is de ontkennende eed, die afgelegd moest worden door dengene, die er van verdacht werd, de bepalingen van art. 45 te hebben overtreden en die zich aan die overtreding onschuldig wist.

Art. 45 deelt dan mede, hoe de gemeene koopman heeft bepaald, dat de stapel en de hoogste markt van alle Friesche (Ommelandsche) goederen [2]) te Groningen is gelegd. Ieder vreemdeling [3]), die Ommelander producten uit die landstreek uitvoert anders dan over Groningen, is strafbaar. Alle handel in Ommelander waren zou op de stadsmarkt moeten worden voltrokken.

Hoe dit stapelrecht ontstaan is, valt niet met zekerheid uit te maken. „Wahrscheinlich handelte es sich dabei zunächst um Fest„halten eines thatsächlichen Zustandes, einer bisherigen Uebung" [4]). Het laat zich hooren, dat de voornaamste handelsplaats van een bepaalde streek hare positie als zoodanig ook door dwangmiddelen trachtte te handhaven.

---

1) „De *sic* mit onser stadt begrepen hebben". *Sic* staat zoowel in tekst A, als ook in de copie daarvan, waarnaar Mr. H. O. FEITH heeft uitgegeven; *sick* en *sich* hebben ook andere hss. „Begripen" beteekent verdragen; „sic begripen" dus „zich verdragen", overeenkomen. (Het Middelnederl. Woordenb. kent „begripen" in dezen zin niet reflexief, in een' anderen zin slechts als *ἅπαξ λεγομένον*). Door *sic* in plaats van *sie* te lezen, wordt de geheele constructie van den zin anders. Werd „die" door FEITH (n. 12 Old.) en door GRATAMA (a. w. bl. 212 n. 2) opgevat als een pron. rel. acc. sing., slaande op „wilkoer", wij zouden het als een pron. rel. masc. nom. plur. willen beschouwen en het willen laten terugslaan op de „ghemeene koepman", een verzamelwoord, waarop zeer goed een meervoudig betr. voornwd. kan slaan.

2) Bepaaldelijk van alle Ommelander goederen, niet van de vanbuiten inkomende waren. Dit zij hier opgemerkt, met het oog op den lateren omvang van het stapelrecht.

3) „Vremet man". In art. 44 wordt dit woord omschreven als „vreemden „luden de buten Vreeslant wonen".

4) Wörterbuch der Volkswirtschaft in voce „Stapelrecht".

Hier zij reeds gewezen op de eigenaardige inkleeding van dit artikel. Aangezien de gemeene koopman, zoo is in het kort de gedachtengang hier, bepaald heeft, dat Groningen de stapelplaats van alle Ommelander waren zou zijn, zoo is het strafbaar, dat dergelijke goederen langs andere wegen dan over Groningen worden uitgevoerd. De nadere inhoud van dit artikel – dat later door het Gildrechtscollege werd gehandhaafd – zal in het volgende hoofdstuk sub *D* worden besproken.

Van welken tijd dateert deze bepaling?

Voorbeelden van nauwkeurige toepassing ervan ontmoeten wij nergens; een enkele aanwijzing is misschien hier en daar te vinden. Het behoort tot de bepaald oudere artikels. Dat het door Verrutius in zijn' tekst is weggelaten, is wel vreemd, maar daarvoor kan, zooals wij op bl. 55 reeds mededeelden, voldoende reden hebben bestaan. Niet uitgesloten is de mogelijkheid, dat de „consuetudo „municipalis" welke in de bl. 61 n. 3 aangehaalde oorkonde van 1250 voorkomt, op onze stapelbepaling duidt.

Wie de stapelbepaling overtrad, maakte zich aan „voorkoop" schuldig. In eene oorkonde van 1338 (O. n°. 354) wordt aan de Groningers verboden, aan Friezen en Drenten eenigen hinder te veroorzaken „in forecap cujuscunque rei emende vel ven„dende". Kan dat slaan op toepassing door de Groningers van art. 45?

Ten slotte zijn er nog enkele benamingen in het Oldermansboek, die op het bestaan van eene gilda mercatoria wijzen. Het woord „gildrecht" in de eerste plaats. Dan de naam van de vergaderingen van het Gildrechtscollege „morgensprake" [1]), eene benaming, die, hoewel niet uitsluitend, toch hoofdzakelijk voorkomt als naam van vergadering van een gild. De voorzitter ervan heet „Olderman", eene benaming, mede zeer gebruikelijk voor het hoofd van een gild, ook dikwijls als hoofd van een hense, hier dus volkomen

---

[1]) Ook in andere talen: colloquium matutinum, morning speech. Vgl. Middelned. Wdbk. in voce.

analoog met het meer voorkomende woord „hensgreve" [1]). NITZSCH heeft in dien naam „Olderman" een steunsel gezien voor zijne

---

1) Dezen naam vinden wij ook in Groningen, maar niet voor onzen Olderman. Hieromtrent vinden wij een en ander medegedeeld bij Prof. BLOK: Hanzen en Hanzegraven te Groningen, in de Mededeelingen behoorende bij het Verslag van de commissie voor Geschied- en Oudheidkunde, Maatschappij van Ned. Letterk. te Leiden 1895/96, bl. 169 vgg. De paardenkoopers – of liever de veehandelaars (in het midden der zestiende eeuw wordt immers gesproken van „koemenschap van perde noch „ossen op Gronnijnger marckten" (BLOK, Meded. enz. 1896/97, bl. 33)) – uit het Sticht, uit het Geldersche en uit de Overijselsche steden hadden zich tegen het eind der veertiende eeuw (BLOK a. w. bl. 33; in het midden der zestiende eeuw wordt toch gezegd, dat „over de anderhalff hundert „jaer" geleden, de bepalingen betreffende de henzen gesloten zijn) in „hensen" vereenigd, om door hun „hensegreve", zoo heette de voorzitter dier corporaties, aan den ambtman van Selwerd zekere recognitie te doen betalen. Wij hebben hierbij niet te denken aan eenig verband met onze hense.

Een enkele maal vinden wij den Groningschen Olderman met een zeer eigenaardige benaming betiteld. In eene getuigenis van zekeren Brunt Siwart van 1541 in zake het groote Damster proces, vinden wij er melding van gemaakt, dat vele kooplieden met veulens in de Ommelanden kwamen. Toen hun aantal zeer groot werd „do werden eener opgeworpen, umb „den vreembden man sulcx te behinderen, die genoempt worde een „*meygreve*, die hadde sijn opsicht op den vreemden coopluyden, ende „nicht op den ingesetenen van den Damme, want die mochten coopen, „vercoopen und uuthvoren wat em lustede end gelevede, ende allent wes „se betalen kunden, zonder eenige bespierunge der van Groningen ofte „oeren *meygreven*, oder oeren Olderman als se em nu noemen". Hoe komt men aan den naam „meygreve"? Iets anders staat er niet in dit stuk (een zestiendeeuwsche copie uit H. S. i. f. n°. 511, gewaarmerkt door den secretaris der S. G., E. Both van der Eem). De „meygreve" of „mei- „coninc" is de man, die bij de Meifeesten vooraan ging. Zie Middelnederl. Woordenboek i. v. Ook bij gildefeesten komt hij voor, althans in art. 13 van de Groningsche schoenknechtengilderol staat: „de schoeknegten kunnen „niemand dwingen tot een meygreve te wesen". In Groningen schijnt wel steeds een Meifeest te zijn gevierd, althans EPPENS meldt (fol. 169), dat, ondanks al de ellende, die in 1582 in de stad heerschte, de burgers hun Meifeest vierden. „Mijt een vastelavendtslevendt" alsof er niets te

theorie: er komen immers ook „aldermanni" voor als hoofden van het stadsbestuur [1]).

Wanneer bepaaldelijk het genootschappelijk (gild-)karakter der Groningsche hense verdwenen is, valt moeilijk uit te maken [2]). Reeds zeer vroeg is – stellen wij ons voor – het gildverband

---

doen was, haalden zij „die Meybomen yn, hoveren aldaer, nodigen und „scenken den Koninck van Spanien in een personage gestalt, dragen den „Sint Jurgen, des darden Vrijdages na Paesschen, na hoer olde gewoente, „und maken zich in alles triumphanten". Ook in de Ommelanden wordt in het laatst der zestiende eeuw nog een Meifeest gevierd. EPPENS verhaalt (fol. 201) hoe de Winsummers „na manier des landes" op Meiavond een meiboom hadden geplant. De stadsoverheid, die na de Reductie op velerlei gebied krachtig was opgetreden, wilde ook aan deze stoutigheden in de stad een einde maken; in eene ordonnantie van 25 April 1607 wordt bepaaldelijk voorgeschreven, „dat geen gildeknechten" (deze schijnen zich dus vooral daaraan hebben bezondigd, vgl. ook de boven aangehaalde bepaling uit de schoeknechtengilderol) „sich onderstaen sullen in processie „met meyen, degens ende spill in offte buten dese stadt te wandelen bij „poene van vijff marck voor ijder persoon, de bij sulcke processie be„vonden zullen worden te wesen ofte gewest te zijnn."

Al deze mededeelingen (waarvan wij echter de vermelding volledigheidshalve wenschelijk achten) brengen ons weinig nader tot een antwoord op de vraag, waarom de Groningsche Olderman „meygreve" zou hebben geheeten. Wij willen hier nog niet aan eene verschrijving denken, maar wij zouden toch in elk geval de, zéer vage, veronderstelling willen opperen, of hierin misschien ook nog eene herinnering aan een vroegere benaming „hensgreve" zoude kunnen zitten.

1) Tweede opstel bl. 103. Zie O. n⁰. 105. De gissing van NITZSCH wordt niet alleen nergens door bevestigd, maar is ook met den logischen gang van zaken in strijd. De aldermanni van 1245 zijn eenvoudig aanzienlijke burgers, voorloopers van den Raad, seniores. Een verband tusschen deze aldermanni en de oldermans der Stadshamrikken, zooals GRATAMA (a. w. bl. 214) vermoedt, is ook onbewezen.

2) Mr. W. B. S. BOELES, bespreekt in zijn opstel: Groningen en de Ommelanden onder de heerschappij van Karel V en het bestuur zijner zuster Maria van Hongarije in Bijdr. II, bl. 112 zeer in het kort de stapelbepaling. Hij leidt uit art. 10 bk. 1 Oldermansboek voor 1439 nog

tusschen de verschillende personen, die een „hense" hebben „ge-„wonnen", losser geworden, en vrij spoedig is dit verband geheel verdwenen. Tusschen de menschen, die, zooals wij in het volgende hoofdstuk zullen zien, tot onderlinge bescherming op buitenlandsche reizen zich aaneensloten, de menschen „in waerschaps waer", bestond ongetwijfeld een onderlinge band; hier kan echter HEGELS definitie [1]) gelden: „Was sie miteinander verband, war allein das „Gericht, welches . . . . Gildrecht heisst".

---

het bestaan van een „hense d. i. koopmansgilde" af. Dat is zeer bepaald onjuist: in dien tijd was het onderling verband tusschen degenen, die het gildrecht (of de hense) hadden gewonnen, geheel en al verdwenen. Met de opmerkingen op bl. 113 a. w. kunnen wij ons ook niet vereenigen.

[1]) Städte und Gilden II, bl. 309.

VIERDE HOOFDSTUK.

Wij zullen thans organisatie en werkkring bespreken van het college, waarvan wij in het vorige hoofdstuk de wordingsgeschiedenis hebben nagegaan.

Het Gildrecht treedt ons uit het tweede boek van het Oldermansboek, het oudste, niet tegemoet als een college, waarvan de werkzaamheid scherp omschreven is; op onnauwkeurigheid in de bepalingen van dit wetboek zullen wij meermalen wijzen. Uit hoeveel leden het college bestond wordt in den oudsten tekst zelfs niet gezegd, later bestaat het uit zestien leden, dat wil zeggen: uit één *Olderman*, die als voorzitter fungeerde, uit twee *Busheeren*, die te zorgen hadden voor het beheer der *busse*, de schatkist van het Gildrecht, en uit dertien *Gildrechters* of Gildrechtsmannen.

Vierderlei werkkring van het college valt te onderscheiden:

A het spreekt recht in handels- en scheepszaken;

B het geeft regelen voor den lakenhandel;

C het verleent aan den Groningschen koopman, die zich daarvoor opgeeft en een bepaalde som gelds stort (een hense, het gildrecht wint), zekere bescherming. Het stelt enkele bepalingen vast, waaraan dezulken zich moeten houden, alsmede eenige algemeen geldende verbodsbepalingen;

D het handhaaft den Groningschen stapel en verbiedt aan vreemdelingen handel te drijven in de rondom de Stad liggende landstreek.

Deze vier verschillende werkzaamheden zullen wij achtereenvolgens eerst in dit hoofdstuk nagaan.

A BERNHARD ALTINGH, de Groningsche syndicus[1]), een nauw-

---

[1]) In December 1644 is hij wegens „continuele dronkenschap" uit zijn ambt ontslagen. 15 Juni 1650 is hem het burgerrecht weer toegekend,

keurig kenner van de geschiedenis der Stad, deelt mede[1]), dat oorspronkelijk — in later tijd is de zorg hiervoor door den Raad overgenomen — tot den werkkring van het Gildrecht heeft behoord de betonning en bebakening van den Scholbalch, de uitmonding in zee van het Reitdiep[2]), en verder die van den zeeweg ten Noorden van de Wadden tot aan de monden van de Eems. Dergelijke werkzaamheid hadden — wij zagen het in het voorgaande hoofdstuk — ook verschillende buitenlandsche hensen. In Regensburg[3]) had zich uit dergelijke functie ontwikkeld zekere jurisdictie over delicten gepleegd op de rivieren in den omtrek dier stad. Iets dergelijks was in Groningen eenigermate het geval: Olderman en Gildrecht beschikken namelijk over het recht van visscherij op het Reitdiep. Nergens vinden wij in het Oldermansboek ervan gesproken, dat de Olderman een dergelijk recht had. Uit velerlei andere aanwijzingen blijkt echter, dat Olderman en Gildrechters aan alle niet-Groningsche visschers het recht van uitoefening van hun bedrijf op het Reitdiep ontzegden. Tweemalen in het jaar kwamen de Groningsche visschers bij elkaar, om ten overstaan van den Olderman te loten, welke van de „stallen" (vischplaatsen) hun ten deel zouden vallen. Vooral in het laatst van de zestiende eeuw begon de Olderman tegen inbreuken op dat vischrecht gestreng te waken. Tot heftigen twist kwam het hierover niet eerder dan in 1642, toen de Ommelanders de Groningsche visschers verjoegen[4]).

ALTINGH deelt nog mede, dat het Gildrecht de jurisdictie uitoefende over delicten, gepleegd op de aan zijn toezicht onderworpen stroomen, alsook op de uiterdijkslanden, mits het feit

---

8 Februari 1653 werd hij tot Raadsheer gekozen, maar bij de volgende verkiezing viel hij uit.

1) Oudt en Nieu Groninghen, 20e discours. H. S. in folio nº. 293.

2) Hierover zijn later talrijke oneenigheden met Friesland geweest.

3) Zie bl. 57.

4) Vgl. de processen hierover, en, voor een kort overzicht, het Stadsplaccaat van 24 December 1642.

voorgevallen was op een afstand van éen roede van den dijk. „Waervan bescheyt in bewysende forme gesien hebbe", aldus besluit ALTINGH zijne mededeelingen. Mij is dit, bij het nalezen der verschillende Gildrechtsprotocollen, niet mogen gelukken.

Meer valt te zeggen omtrent de handhaving van het zeerecht, zelfs het geheele derde boek van het Oldermansboek is daaraan gewijd. Nu is dit derde boek – op enkele uitzonderingen na – een getrouwe copie van de Amsterdamsche ordonnantie, welke uit het begin der vijftiende eeuw dateert. Niet geheel zonder grond zou het vermoeden zijn, dat, bij de reorganisatie van het Gildrecht omstreeks 1434, het geheele derde boek aan de twee eerste zal zijn toegevoegd.

De wijzigingen, door het derde boek aangebracht in de Amsterdamsche ordonnantie, zijn van weinig belang: art. 20 is in den Groningschen tekst nauwkeuriger geredigeerd, art. 13 mist een onnoodige toevoeging, twee artikels zijn nog uit een Hamburgsch zeerecht overgenomen [1]). In de protocollen van het Gildrecht, die niet voor het midden der zestiende eeuw beginnen, komen vrij talrijke vonnissen in scheepszaken voor. Wij achten het niet noodig, die hier nader te bespreken. Behalve de bepalingen van de Amsterdamsche ordonnantie, die in het derde boek zijn opgenomen, is ook nog in het tweede boek, en wel onder de oudste artikels, iets over zeerecht te vinden. Art. 15 bevat namelijk eene bepaling over den verkoop van een in gemeenschap bezeten schip [2]). Het vaartuig moet worden „gesettet", op prijs gesteld, door dengene, die de scheiding verlangt, de andere mag dan „kesen", of hij het voor dien prijs wil hebben, of dat hij, ten behoeve van zijn' compagnon, de gemeenschap ontbonden wil zien. Tenzij partijen een anderen tijd wenschen, mag die gemeenschap alleen gedurende

---

1) Zie iets uitvoeriger hierover: Mr. M. TH. GOUDSMIT; Geschiedenis van het Nederlandsche Zeerecht, 1882, bl. 137 vgg.

2) Eveneens in verschillende oude Oostzeerechten te vinden; vgl. GOUDSMIT a. w. bl. 138 n. 1.

den winter worden ontbonden, tusschen Sint Maarten en Sint Pieter (11 November en 22 Februari). Een zeer rationeele bepaling: in dien tijd waren partijen meestal in Groningen.

Deze bevoegdheden van het Gildrecht kunnen den stadssyndicus Dr. George Westendorp doen zeggen, wanneer hij het oorspronkelijke karakter van dit college bespreekt, dat het is „een ma-„gistraat . . . . richtende over wateren, schepen ende koepman-„schapen" [1]).

B Dat het tweede boek van het Oldermansboek alleen over den lakenhandel spreekt en niet over handel in andere goederen, is geen wonder. Laken toch is in de middeneeuwen het belangrijkste handelsartikel: in Kassel wordt zelfs gesproken van de „pannicidae qui vulgo dicuntur cophlude" [2]). De achteruitgang der vroeger zeer aanzienlijke Friesche wolindustrie [3]) had het in de hand gewerkt, dat de Groningsche koopman naar Vlaanderen [4]) en naar Engeland [5]) reizen moest, om zich daar van het noodige te voorzien. Hoe hij zich daar te gedragen hebbe, kan hij vernemen uit artt. 28 en 32 bk. 2 Oldermansbk., welke artikels mededeelen, dat men in Engeland de usance volgt, het laken direct „bij der garde", bij zoo en zooveel van een bepaalde maat, te verkoopen, terwijl het in Vlaanderen gewoonte is, dat men het laken bij het stuk koopt, zooals het daar ligt en men het dan gaat uitmeten. Dit wetende, zal men zich tegen de marktgebruiken aldaar niet vergrijpen.

Op valschheid in het geven van merken of teekens aan laken bepaalt art. 13 bk. 2 eene boete van veertig schillingen voor ieder stuk,

---

1) 1571 n°. 60.

2) KOEHNE a. w. bl. 192 en n. 3*a*.

3) Men lette b.v. op de talrijkheid der pallia, genoemd in de Werdensche goederenregisters.

4) Handel van Groningen op Vlaanderen: O. n°. 202.

5) Handel van Groningen op Engeland: zie vooral SCHEPERS, Groningen als Hanzestad: hoofdstuk II en O. ns. 77, 84, 85, 87, 124.

voor elk van „onse borghere" [1]), die zich daaraan schuldig maakte. Opdat hierop goed toezicht zou kunnen worden gehouden, had het Gildrecht – of had mogelijk reeds de gilda mercatoria – (het is moeilijk uit te maken, wie het gedaan heeft, één ding is zeker, dat het *niet* van den Raad is uitgegaan, en hierop komt het aan) een bepaald gebouw aangewezen voor den lakenhandel. Dit gebouw toch – het „wanthuus" – viel onder de administratie van het Gildrecht: eene aanteekening uit het straks nader te bespreken Gildrechtsregister leert, dat Olderman en busheeren twee rentebrieven „uut den wanthuse" inlossen, dat zij dus geld hebben opgenomen, waarvoor zij als onderpand het wanthuis hebben gesteld [2]). In de raadskeuren van 1446 op bl. 33 Oldermansboek en eveneens in art. 48 bk. 2 Oldermansboek, dat ook van later datum is, spreken B. en R. wel van „onse wanthuus". Dit behoeft echter niet te beteekenen: het wanthuis, dat onder de administratie van B. en R. staat, maar eenvoudig, het wanthuis in de stad Groningen, het Groningsche wanthuis. In de stadsrekeningen immers uit het midden der zestiende eeuw, door BLOK uitgegeven, wordt wel melding gemaakt van inkomsten uit waag en wijnhuis (indirect ook van die uit het vleeschhuis), maar van het wanthuis wordt daarin niet gesproken. Desniettemin noemde de stad, wanneer zij in het begin der zestiende eeuw geld opnam onder verband van al hare bezittingen, daaronder ook het wanthuis op [3]). Indirect was

---

1) Vgl. bl. 26.

2) De aanteekening luidt in haar geheel: „In den jaer van XXXIIII „voirs. worden in gheloset twe breve een van vierdehalf Arnhemsche „gulden renthe ende een van twe ende viertich schillinge renthe uut den „wanthuse ende die losseden yn die Olderman ende bussheren voirgen." In het geheele boek vindt men een dergelijke aanteekening verder niet.

3) Zie 1501 n°. 13, 1505 n°. 27 en verder de stukken aangehaald door Mr. J. A. FEITH in G. V. A. 1904, bl. 88 n. 3. Een ander geval werd het in de zeventiende eeuw. In 1495 had zich in Groningen een afzonderlijk gild van lakenbereiders, van „wantscheerders", gevormd. In den eersten tijd beteekende deze nieuwe industrie heel weinig: in het

het ook eene bezitting, de inkomsten kwamen aan het Gildrecht en dit deed weer rekening en verantwoording aan den Raad. Hiervan vernemen wij, dit hier in parenthesi, vóor 1558 in de Stadsrekeningen niets.

Natuurlijk was het, dat het college, hetwelk geroepen was zich de belangen van den lakenhandel aan te trekken, verkoop van laken buiten de stad Groningen onwenschelijk vond. Wat zouden toch de inkomsten van het wanthuis beteekenen, wanneer daar niet alle contracten betreffende koop en verkoop van laken werden afgesloten? In de eerste plaats was het zaak, den verkoop van laken in de Ommelanden – want daar woonden talrijke afnemers voor den Groningschen lakenhandelaar – te verbieden. Verschillende artikelen zijn over deze quaestie in het Oldermansboek te vinden, en niet onbelangrijk is het op te merken, hoe hierin blijkt, dat het Groningsche Gildrecht zijne competentie, welke zich aanvankelijk slechts uitstrekte over degenen die tot de oude gilda mercatoria behoorden, later over alle burgers en buren van de stad Groningen, ten slotte uitbreidde over het omliggende gebied, over de Ommelanden, en ieder, die in dat gebied tegen de eenzijdig door hetzelve vastgestelde bepalingen handelde, aan zijne rechtsmacht onderwierp. Wij zullen daarvoor onderling vergelijken de artikelen 31 naar de teksten A, F. en V. en 19 naar de teksten A en F.

Art. 31 verbiedt aan elk „soe we binnen Groninghen wont", tusschen Eems en Lauwers laken te verkoopen, en gros of en detail: „bi helen lakene noch bi der ellen". In Appingedam echter mochten de Groningers en gros laken verkoopen. Dit artikel richt

---

laatst der zestiende eeuw begint zij eenigermate tot bloei te komen, vooral ook, doordat de overheid zich zoo sterk voor haar interesseert. Een „nije „halle" wordt opgericht en 27 Augustus 1602 (1602 n°. 81) wordt daarvoor eene instructie vastgesteld. Vgl. over Groningens lakenhandel en lakenindustrie en vooral over de verdere lotgevallen der nieuwe lakenhal Mr. J. A. FEITH, boven aangehaald opstel in den G. V. A. van 1904, bl. 97 vgg.

zich alleen tegen inwoners van Groningen: de boete op overtreding van deze bepaling gesteld, bedraagt volgens den oudsten tekst, zooals die door Verrutius is overgeleverd, 15 schillingen, in de latere teksten is zij verhoogd tot 20 schillingen. Maar nog in ander opzicht is er onderscheid tusschen beide teksten, wat dit artikel betreft. V. heeft boven deze bepaling geen opschrift, de beide andere lezingen wel. Zij zeggen, dat het artikel handelt *„van want to vercopen"*, maar zij deelen tevens mede, dat het is *„afgheset to des Ghiltrechtes wedersegghen"*, dat het Gildrecht deze bepaling tot wederopzeggens toe buiten werking heeft gesteld. Zij was niet uitgebreid genoeg: vreemdelingen werden er niet door getroffen. Daarom werd een ander artikel ervoor in de plaats gesteld: art. 19 bk. 2, dat in V. niet te vinden is. Het is een nieuw artikel, dit blijkt ook uit zijn opschrift bij A: *„Van want „to kopen tusschen de Lauwerse en de Emese. Dit holt men nu"*. Dit artikel is ook veel algemeener gesteld: het bepaalt, dat „nemant" tusschen Eems en Lauwers laken mag uitsnijden, op boete van 20 schillingen voor elk laken. De vreemdeling valt hier dus ook onder.

C Het Gildrecht gaf hun, die daarvoor een zekere som gelds stortten, gelegenheid zich bepaalde voorrechten op het gebied van den handel te verschaffen. Degenen, die van deze voorrechten gebruik maakten, „wonnen" dan – heette het -- „een hense" of „het „gildrecht". Deze beide uitdrukkingen bedoelen hetzelfde. Terwijl nu het oudere, het „hense winnen" hoofdzakelijk betrekking heeft op den buitenlandschen handel – immers in ouderen tijd was deze voor Groningen van het meeste belang – bepaalt het jongere, het „winnen" van het „gildrecht" zich tot deelneming aan de handelsprivilegies in de Ommelanden, het gebied, waarover de stad reeds zeer vroeg getracht had zich zeker gezag te verwerven. In beginsel staan echter het winnen van een hense en het winnen van het gildrecht gelijk [1]).

---

[1]) Het opschrift van art. 29 teksten A en F. luidt ook: „Van hense „ende dat ghiltrecht toe winnen".

Wij zullen eerst nagaan, hetgeen op te merken valt over het *winnen van eene hense.* Wij hadden in het vorige hoofdstuk gelegenheid op te merken, dat de teksten V. en A en F. betrekkelijk dit punt niet onbelangrijk verschillen. Terwijl V. in zijn „hense-„bier" nog de herinnering levendig houdt aan een bepaald gildeverband tusschen degenen, die een hense gewonnen hadden, zijn de sporen van een dergelijk verband in A en F. verdwenen.

Ieder Groninger[1]), zoo bepaalt artikel 29 kan tusschen Allerheiligen (1 November) en Paschen „ienighe hense" winnen, d.w.z. hij kan gedurende den winter – den tijd immers wanneer alle kooplieden tehuis zijn – zich het recht verwerven, deel uit te maken van het een of andere gezelschap Groningsche kooplieden, dat een reis naar de een of andere plaats onderneemt, of, wil men het uitgebreider, hij kan gedurende dien tijd het recht verwerven aan verschillende Groningsche handelsprivilegies deel te mogen nemen. De tekst V. voegt aan art. 30 nog toe, dat „alle hense" te Groningen moeten worden gewonnen[2]).

Alle hense. Naarmate toch de reis van den Groningschen koopman eenigen kant uitging, had hij een speciale hense te winnen. In het Oldermansboek komen in art. 29 verschillende soorten hensen voor. Wij zullen deze achtereenvolgens bespreken.

De tekst V. kent er slechts twee: een *Riper* en een *Hethekere* (*Herbere*), de teksten A en F. kennen behalve deze beide nog twee, een *Utrechtsche*[3]) en een *Keulsche.* De twee laatste behoeven geen verklaring: het zijn handelsgezelschappen, die op Keulen en Utrecht

---

1) „So welck unser borger" heeft V., terwijl A en F.: „soe wellick „onser borghere of buer" hebben. Aan dit verschil valt weinig waarde te hechten, vgl. bl. 25.

2) De beteekenis hiervan zal wel zijn, dat men zich op een morgenspraak buitenslands niet voor eene hense mocht aangeven.

3) In het verdrag, dat Frederik van Blankenheim in 1419 met de stad Groningen sloot, stond de bisschop aan al „dieghenen, die in der hansen „of die buten der hansen zijn" toe, te „copen ende vercopen, so als sij „over dertich jaren ende hiertoe gedaen hebben". Zouden wij hier moeten

reizen. Om daaraan deel te hebben, moest men voor een „onbe- „varen" [1]) hense acht penningen sterling betalen en voor een „be- „varen" viermaal zoo veel, en, zoo besluit het artikel, „zoe we de „ene wint van dessen tween, de hevet se beide". Hoewel deze beide laatste hensen niet in den tekst V. staan, willen wij nog niet dadelijk aannemen, dat zij daarom, van jonger datum dan de andere, later tusschengevoegd zijn. Het is waar, van Groningens handel op Utrecht of Keulen is uit zeer oude tijden niets bekend, maar voor den hoogen ouderdom van deze beide hensen pleit de onderscheiding tusschen „bevaren" en „onbevaren" gemaakt. En bovendien, zou het zin hebben, om na de vermelding van de Riper en Herbere hense alleen, waarvan de tweede een viermaal zoo hooge contributie als de eerste vordert, de bepaling te plaatsen, dat hij, die een van beide wint, ze alle twee heeft? Dit past wel na de vermelding van de Utrechtsche en de Keulsche hense. Voor

---

denken aan de Utrechtsche hense uit het Oldermansboek? Wij gelooven het niet, integendeel, wij meenen, dat deze in het begin der vijftiende eeuw sinds lang niet meer werd gewonnen. Veeleer zullen wij hier hebben te denken aan de Utrechtsche hense, waarvan in het vorige hoofdstuk wordt gesproken. In het laatst der veertiende eeuw hebben de Utrechtsche veekooplieden – zie bl. 66 n. 1 – zich vereenigd in hensen om op de Groningsche markt handel te drijven. Toen ontstond dus een meer levendig verkeer en Frederik van Blankenheim kon in 1419 zeggen, dat deze hense meer dan dertig jaren heeft gefungeerd. Maar die hense, waarvan het lidmaatschap geld kostte, was in zekeren zin ook eene belemmering voor den handel. Frederik stond nu niet alleen aan degenen die „in der hansen", maar ook aan hen, die „buten der hansen" waren, vrijen handel op Groningen toe. Daardoor verloor de Utrechtsche hanse zoo goed als alle beteekenis: zij staat ook steeds in de Selwerder rekeningen pro memorie aangeteekend. En het gevolg van Frederiks vrijgevige bepaling bleef niet uit: „doe voertan beginde de koepman tho reisen, unde tho verkeren „um leevendige beesten und ander goet, unde alle koepmanschafft tho „vermeren, dat also in voertijden niet wesen mochte". (VAN LEMEGO, ed. J. A. FEITH, bl. 83, RENGERS I, bl. 119).

[1]) Over de uitdrukkingen „bevaren" en „onbevaren" hanse zie het vervolg van dit hoofdstuk, bl. 81 vgg.

beide was een gelijke som verschuldigd, beide gingen denzelfden kant uit. Wij zouden eerder willen denken, dat de vermelding van deze beide hensen in den tekst V. vergeten is, dat zij zijn uitgevallen.

Minder eenvoudig is de quaestie met de beide andere hensen. Voor een Riper moesten „onbevaren" twee, „bevaren" acht penningen sterling worden gegeven, voor een Herbere (Hethekere) viermaal zoo veel, in beide gevallen. Met de meening van FEITH[1]), als zoude onder Riper hense moeten worden verstaan een hense, die handel drijft op de „ripa", de kust, kunnen wij ons niet vereenigen; liever zouden wij met HEGEL[2]) en KUNZE[3]) deze uitdrukking willen verklaren als een hense, die handel drijft op de Deensche stad Ripen, oudtijds een belangrijke handelsstad[4]). Het is waar, directelijk is er in geen enkele Groningsche oorkonde, voorzoover ons bekend, iets te vinden omtrent eenige relatie van Groningen met deze plaats. Prof. BLOK[5]) wil het daarom nog maar met FEITH's verklaringen houden. Toch zijn er enkele teekenen, die indirect wijzen op eenig verband tusschen Groningen en Ripen. Zoo komt in het nader te bespreken Gildrechtsregister voor o. a. een Meynolt van Rypen en vindt men onder de leden van het brouwersgild[6]) een' Clauwes van Rypen.

---

1) Oldermansboek noot 69.

2) St. u. G. II, bl. 310 n. 1.

3) Häns. Geschichtsbl. 1894, bl. 131.

4) Ook op Bremen dreef deze stad handel, de inwoners van Ripen hadden zelfs, evenals dat voor Groningen het geval was met de Gelderschen, de Utrechtschen en de kooplieden uit Deventer, Kampen en Zwolle, een hense op Bremen (Brem. Urkundenb. IV, n⁰. 430). Wij willen niet ontkennen, dat wij een oogenblik gedacht hadden „Riper hense" hier op te vatten in denzelfden zin als de Bremensche tolregeling het heeft. Wij hebben deze gedachte echter weer laten varen.

5) Hand. Maatsch. Ned. Lett. 1895/96. Hansen en hansegraven te Groningen, bl. 164.

6) Brouwersgilderol, (onnauwkeurig) gedrukt in de Werken van P. E. I. P. dl. III n⁰. 1 bl. 186.

Maar Herbere hense. In het duidelijk geschreven manuscript[1]), waarvan de editie FEITH een afschrift is, kan niets anders worden gelezen dan dit woord. De tekst V. is hier nog al onduidelijk, hij geeft echter, wanneer men goed ziet: Hethekere te lezen. De uitroepings- en vraagteekens, die Prof. BLOK tusschen zijne mededeelingen van KUNZE'S[2]) meening plaatst, duiden voldoende op de onhoudbaarheid van diens opinie in des hoogleeraars oog: de opinie namelijk, dat hier sprake zou zijn van handel op Diepenveen, omdat dit lag in het ambt Haaksbergen, dat vroeger Haarbergen geheeten heeft en dat langs de toenmaals, volgens KUNZE misschien gedurende het geheele jaar bevaarbare, Schipbeek zoude hebben kunnen worden bereikt. Deze uitlegging is, op zijn zachtst genomen, gezocht. Bovendien heeft nog de door KUNZE gevonden aanteekening niets met de hier besproken hensen te maken. Er zijn van Herbere nog andere verklaringen: FEITH[3]) leidt het af van „her" = algemeen en „baer" = zee, of van „her" = algemeen, terwijl „baer" dan eenvoudig als suffix moet worden beschouwd, zoodat hier dus sprake zou zijn van een algemeene hense, in tegenstelling van de andere hensen, die op verschillende bepaalde plaatsen reizen. Veel is hiervoor, naar onze meening, niet te zeggen, minder nog dan voor de meeningen van HEGEL en SCHEPERS. De eerste[4]) zou geneigd zijn, hier herber = harbour te beschouwen en er dan onder willen verstaan de hense, die op de een of andere bepaalde Engelsche haven reist, terwijl de tweede[5]) aan de „cinque ports" zou willen denken, eene meening, die Prof. BLOK[6]) overneemt. Aarzelend zouden wij nog willen opwerpen, of hier misschien zou kunnen worden gedacht aan eene hense op Harburg, in vroeger tijd een geduchte concur-

---

1) Zie hierachter tekst A in Bijlage I.
2) Häns. Gesch.bl. 1894, bl. 131 vgg.
3) Oldermansboek noot 70.
4) St. u. G. bl. 310.
5) Groningen als Hanzestad bl. 70 n. 1.
6) Hand. Mij Letterk. 1895/96, bl. 164.

rent van Hamburg, later achteruitgegaan. Wij hebben hiervoor echter al even weinig bewijsgrond als onze voorgangers voor hunne bewering; wij zullen dit woord dus maar onverklaard laten, na opgemerkt te hebben, dat het ongetwijfeld ook niet duidelijk was aan den zestiendeeuwschen Ommelander secretaris Van Gennep, die den tekst V. schreef. Anders zoude deze daarvoor niet, weifelend, een bijna onleesbaar woord hebben geschreven.

Behalve de sommen, die art. 29 voor het winnen van eene hense eischt, vraagt art. 30 nog éen Leuvensche penning (tekst V.), of vijftig dergelijke penningen (teksten A en F.), welke aan „des „ghiltrechtes knapen" moeten worden betaald [1]).

In het algemeen geldt als regel, dat een hense moet worden gewonnen tusschen Allerheiligen en Paschen; eene uitzondering wordt gemaakt voor een *„bevarene handt"* [2]) (tekst F.), een *„be-*

---

[1]) Het verschil tusschen beide artikels is zeker groot: het latere stelt een vijftig maal hoogeren eisch dan het vroegere. Een Lovensche penning is ongeveer gelijk aan een penning sterling; waar nu geen enkele der bijzondere hensen tot een hooger entreebedrag opklimt dan 32 penning sterling, lijkt het wat vreemd, dat hier een bedrag van vijftig Lovensche penningen wordt vereischt. Wij zouden eene gissing willen wagen, dat hier n.l. oorspronkelijk geen getal in letters, maar een cijfer heeft gestaan, een 1 is gemakkelijk met een *l* te verwarren. Het afschrift, waarnaar V. genomen is, zal nu het getal 1 in gewoon letterschrift hebben geschreven, terwijl A. en F., de 1 voor een *l* aanziende, „vijftich" hebben geschreven. Ondanks dat in het artikel staat, dat deze bijdrage aan „den Giltrechte(r)en" moet worden ter hand gesteld, zouden wij toch aan het opschrift meer waarde hechten. De betaling aan het Gildrecht zelf staat immers geregeld in art. 29; waarschijnlijker is het, dat men, bij zijne intrede, een klein bedrag ten behoeve van den „knape", den bode, verplicht was te geven. Iets dergelijks wordt bij het winnen van het gildrecht (art. 2 bk. 1) immers ook vereischt.

[2]) Dat „handt" hier gelijk is aan „hanse" blijkt reeds uit het verschil van lezing tusschen V. en F. Dat een dergelijk verschil meer voorkomt blijkt uit mededeelingen bij KOEHNE, das Hansgrafenamt. Sedert Ferdinand I wordt de Weenensche hansgraaf steeds als *„Handsgraf"* of *Handgraf* aangeduid. Evenzoo in Moravië. (Vgl. KOEHNE a. w. bl. 69, 80 vgg., 101).

„*ware hansen*" (tekst V.). Deze zullen dus het geheele jaar door mogen worden gewonnen[1]). Tegenover de „bevaren" hanse staat een „onbevaren" hanse. Deze uitdrukkingen, die wij in het voorgaande reeds aantroffen, zijn zeer verschillend uitgelegd. De uitgever van het Oldermansboek vat in noot 68 „bevaren" als „ervaren" op, maar hij verwerpt niet geheel de meening van N. WESTENDORP[2]), als zoude hier „;bevaren" in tegenstelling met „onbevaren" slaan op handel ter zee tegenover handel te land. Deze meening wordt overgenomen door HEGEL[3]), die echter (met het oog op zijne verklaring van „Herbere") de restrictie maakt, dat een „onbevaren" man iemand kan zijn „der selbst keine Schiffahrt treibt, aber sich doch „an dem Handel auf fremden Schiffen beteiligt". KUNZE[4]) vereenigt als het ware beide verklaringen met elkaar en interpreteert „bevaren", als „der Fahre kundig". Hierdoor is het, volgens hem, ook verklaarbaar, dat een bevarene meer betaalt dan een onbevarene, immers de eerste kon worden verondersteld grootere „Zahlungsfähigkeit" dan de tweede te bezitten. Van toepassing der hier ter sprake gebrachte bepalingen zijn geene voorbeelden aanwezig: men moet zich dus met gissingen behelpen. Wij meenen wel vrij zeker te kunnen zeggen, dat bovenstaande verklaringen geen van alle juist zijn, omdat zij „handt" als „manus" opvatten, terwijl „handt" hier gelijk is aan „hanse".

Wij gelooven, bij totaal gebrek aan bewijsplaatsen, de vrijheid te mogen nemen, een andere verklaring voor te stellen door de uitdrukkingen „bevaren" en „onbevaren" hanse (of handt) in verband te brengen met den eveneens zonderlingen term „waerschaps „waer", die mede in het Oldermansboek voorkomt. Beide uitdrukkingen willen wij namelijk afleiden van „waar", dat ook in „ver„waarloozen" en in het werkwoord „bewaren" voorkomt, en dat

[1]) Er staat: „de mach se winnen enz . . . . dat en sole wesen ene „bevarene handt", m. a. w. *tenzij* het een b. h. was.

[2]) Jaarboek, (Groningen, 1829–1832), II bl. 463.

[3]) St. u. G., bl. 310 n. 1.

[4]) Hänsische Geschichtsblätter 1894, bl. 130 n. 4.

„zorg" beteekent[1]). Want dat is juist de werkzaamheid van het Gildrechtscollege, dat het hun, die zich ten behoeve daarvan aanmeldden, zekere zorg, zekeren waarborg verleent op buitenlandsche reizen.

Deze waarborg werd verleend aan hen, die een hense winnen, en wel een bewaren (bevaren) hense. Deze menschen stelden zich in de bescherming van het Gildrecht, werden „waerscaps waer". Wat onder een onbevaren hense moet worden verstaan, is niet met zekerheid uit te maken. De geldsom, die tot verkrijging hiervan moest worden gestort, bedroeg slechts een vierde gedeelte van hetgeen voor het winnen van een bevaren hense was vereischt. Verkreeg men hiervoor het recht, om eenvoudig op dergelijke reizen mee te mogen gaan, zonder dat men de speciale bescherming, waarvan hier boven sprake was, genoot?

Wij willen niet trachten, deze vraag te beantwoorden. Het Oldermansboek spreekt er verder niet van.

Ieder, die den hierboven vermelden waarborg genoot, kon dengene, die zich er tegen vergreep, die „verscip brak" [2]), dagen voor de zittingen van het Gildrecht, voor de „morgensprake".

In het algemeen konden slechts Groningers [3]) van deze bescherming genieten: een utebuer, een vreemdeling, alleen dan, wanneer hij bij een' Groninger in dienst was. Als zulk een utebuer in gezelschap van zijn' meester was, met hem op reis bijvoorbeeld, dan genoot hij op dezelfde wijze bescherming als een Groninger die kon genieten: ook hij genoot van de waerscap; maar aan de andere zijde, wanneer hij iets misdeed, kon ook met de gestrenge rechtsmiddelen van de waerscap tegen hem worden geageerd.

---

[1]) Zoo wordt dus dezelfde verklaring van „waerschaps waer" gegeven, als die, welke GRATAMA a. w. bl. 210 n. 3, aan de hand doet.

[2]) Verscip, andere vorm voor waerscap. Eveneens: vaerscip, werscap. Voor „ware" ook: were, ver.

[3]) De benaming „Groninger" wordt hier genomen, omdat het gebruik van de woorden „burger" en „buer" altijd eenigermate aanleiding tot misverstand kan geven. Vgl. echter bl. 26.

Wanneer hij weigerachtig bleef zijne boete te betalen, dan moest de meester deze voor hem voldoen, alleen echter voor geringe delicten (van woerden ende van spreken) en tot een niet hooger bedrag dan zes schillingen sterling, behoudens zijn verhaal op den knecht. Wilde nu deze op zijne beurt zijn' meester deze boete niet terugbetalen, dan had de meester het recht, hem te „verleggen", hem vogelvrij te verklaren [1]). Voor de veiligheid van den handel is deze bepaling niet onbelangrijk: genoot een vreemde knecht *niet* dezelfde bescherming als zijn meester, dan kon deze tegen iemand, die den knecht buitenslands bijvoorbeeld aanviel en daardoor aan hem groot nadeel kon berokkenen, niet voor de morgenspraak ageeren [2]).

Men verloor deze bescherming, wanneer men vogelvrij werd verklaard of ook wanneer men buitenlands werd betrapt op het in voorraad hebben van valsche muntspeciën of op valsche munterij.

De „verlegde" kon echter wel voor het Gildrecht worden gedaagd, wanneer hijzelf de waerscap geschonden had. Men verwachtte wel niet, dat hij dadelijk in staat zou zijn, zijne boete te betalen, maar men ging het al vast voor hem opschrijven „al want he beteret" [3]).

Slechts die menschen, die waerscaps waer waren, genoten deze bescherming, niet ieder willekeurig Groningsch koopman. En toch zou men dit moeten afleiden uit art. 8, dat eenvoudig maar spreekt van „soe wellic buer" zonder meer, zonder dat speciaal van „de waerscapes „ware is" of van iets dergelijks wordt gesproken. En dit gebeurt in andere artikels toch wel. Artt. 22, 24, 25 (33?), 34, 36, 38,

---

1) Art. 18, duidelijker geconstrueerd bij V. dan bij F. In den laatsten tekst zijn in het begin enkele woorden uitgevallen.

2) Opmerking van LECARON, Les origines de la municipalité Parisienne. Mémoires de la Société de l'histoire de Paris VII, bl. 98, (aangehaald bij KOEHNE a. w. bl. 275 n. 84) naar aanleiding van eene bevoegdheid van het „Parloir des Bourgeois", welke eenigszins aan ons artikel doet denken.

3) Art. 21 en 35. Art. 17 ontzegt ook nog het recht, voor de morgensprake op te treden aan iemand, die te Groningen door den Rechte vogelvrij is verklaard.

40, 42, 44, 45 gewagen van menschen in waerscaps waer. Onderscheiden deze artikels zich in eenig opzicht van de andere? Kennen zij speciale bevoegdheden toe? Misschien alleen het vreemde artikel 22, dat een bijzondere bevoegdheid toekent aan „meystermans in „veerscippes ware". Deze mogen namelijk buitenslands „achtene „vrede" nemen, een hooger soort vrede, naar het schijnt. In hoeverre hier het straks nader te noemen college „de achte" [1]) een rol speelt, durven wij niet uit te maken. Elk Groninger [2]), die op dezen vrede inbreuk maakt, moet daarvoor boete betalen; twee derde gedeelte aan de „busse", aan het Gildrecht dus, een derde gedeelte aan de achte [3]). Ook noemt nog art. 24 het geval, dat twee „mesterman in veerscippes ware" met één Olderman als getuige moeten optreden, wanneer men buitenslands eene schuldbekentenis afgeeft tot een bedrag hooger dan een mark en wanneer men wenscht dat deze in Groningen en overal elders rechtsgeldigheid zal bezitten. Maar hier is het, zooals het slot van het artikel doet zien, niet te doen om de „veerscippes ware", maar om „mester„man" in tegenstelling van knechten. Dezelfde tegenstelling tusschen heer en knecht vindt men ook in art. 18, ook daar wordt gewaagd van de waerscap, die de knecht geniet, maar dat de heer waerscaps waer moet zijn, wordt er niet bij gezegd. Waarom wordt nu in art. 25, 34, 40, 42, 44 en 45 bepaaldelijk de getuigenis van mannen in waerscaps waer verlangd en kan men in andere artikelen gewoon met „tween tughen" volstaan? Waarom zijn ook de

---

1) Zie aan het slot van dit hoofdstuk.

2) Dit artikel richt zich algemeen tot alle Groningers, niet alleen tot de buren, waaronder wij, als er van op het buitenland betrekking hebbende artikelen sprake is, alleen de menschen in w. w. mogen verstaan, maar ook tot dengene, die „mit ons wonet".

3) Dit artikel is niet duidelijk geredigeerd. Wij zouden het zoo willen lezen . . . . „De broke hoert der busse twee deel, den achten dat derde „diell. De ghenade vinden de achten". Aan de busse, aan het Gildrecht verviel $^2/_3$ deel der breuk, aan de achte $^1/_3$. De achte had het recht genade te verleenen.

getuigen, waarmede men, volgens art. 38 voor het Gildrecht moet komen, nu juist mannen „in verscippes were"? Onderscheid tusschen de hier geciteerde artikels en de overige artikels van het Oldermansboek is niet aan te wijzen.

Een en ander leidt tot de gevolgtrekking, dat het Oldermansboek meestal spreekt over mannen „in waerscappes ware", ook al drukken alle artikels dit niet bepaald uit. Duidelijker wordt dit nog door vergelijking van eenige bepalingen. Een der jongere artikels uit het tweede boek (art. 36) bepaalt, dat degene, die waerscaps waer is en die, op reis zijnde „copenscap toe doene", buiten het Groningsche rechtsgebied gekomen is, „tegen de bus breekt" (veroordeeld wordt dus voor het Gildrecht), wanneer hij zich schuldig maakt aan vechterij. Dit zal dan gebeuren, zegt het artikel verder: „als an des Giltrechtes boke bescreven staet". Vereenigt het artikel zich dus wat betreft de bepalingen aangaande vechterij met hetgeen het Oldermansboek daaromtrent vaststelt, het komt die bepalingen aanvullen met strafbaarstelling van diefstal, een delict, waarop het eene boete, ten behoeve van de bus, stelt van tien schillingen sterling.

Dit artikel verwijst naar het Oldermansboek: het moet zijn naar de artikelen 5 en 6 en misschien ook naar art. 2 bk. 2. Deze artikelen hebben alle drie betrekking op misdrijven buitenslands gepleegd [1]). Art. 5 handelt over het „bevechten", opzettelijk („in „erensten moede") van een' medeburger [2]) en bepaalt daarvoor een straf van vijf Engelsche schillingen, art. 6 handelt over hetzelfde (alleen staat het opzet hierin niet uitgedrukt) van een' vreemdeling. Dit laatste delict kon de beklaagde onder eede ontkennen, hij was bovendien niet strafbaar, wanneer de handhaving van zijn eer lichamelijk verweer tegenover den vreemdeling had geboden. Art. 2 ten slotte bepaalt op uitdaging tot een tweegevecht [3])

---

1) In de teksten A en F. zijn in art. 2 „buitenslands" uitgevallen.

2) Er staat wel „sinen buer", maar als algemeen, meer gangbaar woord, gebruiken wij steeds „Groninger" of „burger", zonder hieruit een gevolg te willen trekken.

3) Eenwighe, tweegevecht. Vgl. hierbij art. 8 bk. 3, art. 28 bk. 5 Stadbk.

van burgers onderling een boete van een mark gouds, die echter, wanneer de beklaagde genade vraagt, tot tien schillingen sterling wordt verminderd.

Men zou nu verwachten, dat deze artikelen zich ook alleen tot de waerscaps waer uitstrekten, dat althans de woorden w. w. hierin zouden voorkomen – niets van dit alles. De artikels schijnen zoo uitgebreid mogelijk en richten zich tot ieder buer. De oorzaak van deze onregelmatigheid meenen wij hierin te moeten zoeken, dat de artikels van het tweede boek van het Oldermansboek, althans in de codificaties die wij kennen, zijn opgeschreven in een' tijd, toen zij reeds een aanmerkelijken graad van afslijting vertoonden, toen zij òf geheel, of althans ten deele buiten gebruik waren. In den loop van dit hoofdstuk zullen wij nog een paar maal gelegenheid hebben, te wijzen op onnauwkeurigheden hierdoor ontstaan. Alles te zamen genomen, mogen wij besluiten, dat de waerscap, waarvan art. 8 spreekt, zich alleen uitstrekt over personen, die een bevaren hanse gewonnen hebben, dat wij dus in alle artikels van het tweede boek van het Oldermansboek, die gewagen van eene bepaalde bescherming, in plaats van *buer* mogen lezen *mannen in waerscaps waer*[1]).

Wij zullen thans nagaan, welke beteekenis deze waarborg had.

Degenen, die zulk een bevaren hanse gewonnen hebben, aldus lezen wij in art. 8, verleenen elkaar buitenslands[2]) onderling rechtsbijstand. Iets dergelijks is volstrekt niet iets bijzonders. Wij hadden in het vorige hoofdstuk de gelegenheid op te merken, dat het bij verschillende buitenlandsche hensen ook voorkomt. Wij willen hier

---

1) Hierbij kan nog worden opgemerkt, dat de term „verscippes ware" niet meer voorkomt in een der gedateerde artikels, die alle uit de vijftiende eeuw of later dagteekenen.

2) „Buitenslands" daarop komt het aan. Degene toch, die „buten des „rechtes richte" (art. 36) gekomen is, is aansprakelijk tegenover het Gildrecht voor verschillende delicten. Wanneer diezelfde delicten binnenslands werden gepleegd, dan viel de waarschapsman natuurlijk gewoon als ieder burger onder de rechtsmacht van Raad en Rechte.

nog wijzen op een artikel (art. 29) uit het oudste (12e eeuw) stadsrecht van Soest[1]), waarin het volgende te lezen staat: „Item „constitutum est, quodsi concives nostri extra provinciam inter se „dissenserint, non se ad extranea trahant iudicia: aut vel inter se „litem component, vel si tot sunt persone, iudicem unum de „consociis iudicem statuant, qui litem, si potest, sopiat, si non „potest, causam donec ad propria redeant, differant". Deze bepaling doet een gang van zaken zien, die wel eenige overeenkomst heeft met de Groningsche toestanden: ook onderlinge bescherming zonder bepaald gildeverband.

Het effect van den waarborg was, dat voor verschillende delicten, buitenslands begaan, de daarin gerechtigden elkaar voor een eigen rechtbank konden dagen, een *morgensprake*, terwijl bovendien degenen, die deze bescherming genoten, aan voor hen verleden acten zekere rechtskracht konden geven. Ook konden zij onderling een willekeur maken, waaraan zij wel niemand, die er buiten stond, konden dwingen te gehoorzamen, maar waarvoor zij toch, om iemand, die de willekeur mede had gesloten, tot handhaving daarvan te verplichten, de hulp van de morgensprake konden inroepen.

Een morgenspraak kon buitenslands worden gehouden, wanneer meer dan zes waarschapsmannen zich op een plaats buitenlands bij elkaar bevonden. Een van deze fungeerde dan als Olderman. Is het vereischte getal niet aanwezig, dan moet van beide zijden borg worden gesteld en dan wordt de zaak uitgesteld tot partijen beide tehuis zijn, tot den volgenden winter. De zaak kan dan dienen voor de vergadering van het Gildrecht, van de morgensprake, in Groningen (art. 1). Dit college had natuurlijk het geheele jaar zitting, want onder zijne competentie behoorden ook nog speciaal handelsrechtelijke zaken: het had te zorgen voor de belangen van den lakenhandel, het handhaafde den stapel enz. Des winters echter werden ook de zaken behandeld, die in de

---

[1]) KEUTGEN, Urkk. zur Städt. Verfassungsgeschichte, bl. 141. Zie nog SCHRÖDER a. w. bl. 644.

morgenspraak buitenslands niet tot een goed eind waren gekomen, hetzij, omdat het vereischte getal waarschapsmannen niet aanwezig was, hetzij, omdat men van het vonnis van de buitenlandsche morgenspraak appelleerde. Want hof van appèl voor deze buitenlandsche rechtbanken was de zitting van het Groningsche Gildrecht ook. Werd de appellant in het gelijk gesteld (appèl was alleen na borgstelling toegelaten), dan verviel elk, die dit vernietigde vonnis als rechter mede had gewezen, in een breuk van vijf schillingen; werd echter het gewezen vonnis bevestigd, dan werd de appellant beboet met zoovele malen vijf schillingen, als het aantal als rechters gefungeerd hebbende personen had bedragen (art. 4). De persoon, die in de buitenlandsche morgenspraak de taak van voorzitter van het college, van Olderman, had vervuld, moest, tenzij hij, onder eede, een wettige reden voor zijne afwezigheid kon aanvoeren, in den winter naar huis komen, om rekening en verantwoording van zijn beheer voor de Groningsche morgenspraak af te leggen (art. 30*) [1]).

De gelegenheid, die den Groningschen kooplieden gegeven werd, buitenslands hunne zaken voor eigen rechter te behandelen, mochten zij ook niet laten voorbijgaan, gebruikmaking ervan was, op breuk van een mark gouds, imperatief voorgeschreven (art. 1) [2]). Wanneer de gedaagde niet verschijnen wilde voor zulk een morgenspraak, kon men hem met sterker rechtsmiddelen dwingen, men kon hem voor den Groningschen rechter, den Rechte dagen (art. 11) [3]).

---

1) Dit artikel, dat wel in den tekst V. aanwezig is, ontbreekt bij F. en A. Hier zien wij weer een voorbeeld van hetgeen wij bl. 86 hebben medegedeeld, dat namelijk het Oldermansboek, zooals het ons in alle teksten is overgeleverd, in een stadium van afslijting verkeert. Art. 30* is een zeer rationeel artikel, het past volkomen in het systeem, zonder een dergelijk artikel zou er aan de organisatie der buitenlandsche morgenspraken iets ontbreken. En toch is het in de latere teksten niet te vinden.

2) Vgl. SCHRÖDER a. w. bl. 644.

3) Weer een bewijs voor de onnauwkeurigheid van het Gildrechtsboek. Het artikel luidt: „Soe wellic buer" enz. . . . . „in der morgensprake, „den is" enz. en het opschrift spreekt van: „der morgensprake buten lande".

Een van de partijen kon echter verkiezen, dadelijk de zaak voor den Rechte te brengen. In dat geval moesten Olderman en morgenspraak iemand aanwijzen, die, op kosten van den klager, wiens reis niet onderbroken werd, naar Groningen zou trekken, om daar diens zaak te bepleiten (art. 8). Brengt men ten slotte (want zoo zal men dit artikel moeten interpreteeren) in de buitenlandsche morgenspraak eene klacht uit tegenover iemand, die op diezelfde plaats niet aanwezig is, dan moet de behandeling der zaak worden uitgesteld tot den eerstvolgenden winter, wanneer de kans bestaat dat beide partijen in Groningen zijn. Is dit dan nog niet het geval, dan kan de klacht worden ingediend tegen of door een' vertegenwoordiger, in het bijzijn van twee gildrechtsmannen. Langer mag de zaak niet worden uitgesteld: „daer na soo en wil men ghene tughe van horen" (art. 26).

Het Oldermansboek noemt met name enkele zaken, die voor de morgenspraak kunnen worden behandeld. Bij tal van artikelen wordt het er bepaaldelijk bij gezegd, dat het daarin gedefinieerde feit buitenslands moest zijn begaan; bij de andere staat geen vermelding van plaats opgenomen.

Gaan wij nu successievelijk de verschillende feiten na, waarover de taak van het Gildrecht *buitenslands* zich uitstrekte. Wie zich buitenslands opzettelijk schuldig maakte aan mishandeling van zijn' medeburger, verviel in een breuk van vijf schillingen (art. 5), mishandeling van een' vreemdeling werd met zes schillingen geboet. Wanneer de handhaving van zijne eer den beklaagde genoodzaakt had, zich aan een dergelijk feit schuldig te maken, dan was hij niet strafbaar (art. 6) [1]). Deze strafbepalingen worden nog bevestigd in

---

[1]) Vechten binnen de stad is natuurlijk volgens het Stadboek strafbaar (zie de eerste artikels van bk. 4), maar het Stadboek spreekt ook (art. 35 bk. 3), van vechten buiten de stad en zelfs buiten de stadsmark. Artt. 7 vgg. van bk. 4 gewagen nog van doodslag buiten de stad. Wanneer nu deze artikels van het Stadboek tegelijk met de hier besprokene van het Oldermansboek zouden zijn van kracht geweest, dan zou een man „in „waerscaps waer" tegelijkertijd kunnen „breken tegen de bus" en ook als stedeling boete verschuldigd zijn aan den Raad.

art. 36; in ditzelfde artikel wordt er nog diefstal aan toegevoegd: hierop werd eene boete van tien schillingen gesteld. Wanneer men zijn' medeburger tot een tweegevecht uitdaagde, was men een mark boete schuldig (art. 2)[1]. Dezelfde som was bepaald als boete, wanneer men aan zijn' medeburger voorgaf, dat men onschuldig was aan een bepaald feit, zoodat deze, onwillens, voor de morgenspraak een valsche getuigenis moest afleggen (art. 4). Voor iedere zaak was een bepaald aantal getuigen vereischt. Gaf men, voordat de zaak in behandeling kwam, op[2]) dat men getuigen had en het bleek later, dat dit niet waar was, dan moest men een boete van acht of van zestien sterlingen betalen en bij recidive het dubbele (art. 10). Was het in het algemeen het streven van het Gildrecht, van de waarschap, den vreemden rechter buiten te sluiten, in een enkel opzicht was het den vreemden magistraat bij het volvoeren zijner taak toch behulpzaam. Het bepaalde een breuk van tien schillingen sterling voor ieder, die zich in zijne bescherming had gesteld, en die in den vreemde een keur, welke in die streken ook voor niet-landgenooten gold, overtrad en door den vreemden rechter deswege werd gestraft (art. 43). De zwaarste straf was gesteld op valsche aanklacht; wanneer men buitenslands zijn' medeburger valschelijk aanklaagde, werd men „verlegd", vogelvrij verklaard (art. 27).

Wij hebben hier nu opgave gedaan van de feiten, waarover bepaaldelijk de buitenslands gehouden morgenspraak hare competentie uitstrekt. Bij de andere artikels staat geen plaats genoemd. Voor een gedeelte moet men bepaaldelijk aannemen, dat Groningen de plaats van handeling is. Zoo art. 9, dat geheel gelijkluidend is met art. 10, alleen dat de boetebepalingen de helft lager zijn en dat het

---

1) Eenwighe in dit artikel = tweegevecht. Weer een bewijs voor de onnauwkeurigheid van redactie van het Oldermansboek is uit dit verschil te putten. In den tekst V. staat er uitdrukkelijk bij, dat dit feit moet plaats hebben buitenslands, in den tekst F. is dat vervallen.

2) „Nomet" in tekst V. is beter dan „nemet" bij A en F.

woord buitenslands er niet in staat. Dit moet dus op een binnenslands gepleegd feit slaan en het is ook zeer rationeel, dat het Gildrecht het evengoed strafbaar stelt, wanneer men met valsche getuigen opkwam voor de binnenlandsche morgenspraak als voor de buitenlandsche. Evenzoo bepaalt art. 40 zich uitsluitend tot de Groningsche morgenspraak, immers er wordt gesproken van beleediging van het Gildrecht, „de wile de Olderman mitten Ghiltrechte *in der banck* is ende „eer se van *den kerchove* comen"[1]. Wanneer iemand, zoo bepaalt dit artikel, gedurende de morgenspraak tegen een gildrechtsvonnis opkomt[2], onder voorgeven, dat het ten onrechte en op onware gronden gewezen is, dan vervalt hij, hoewel bewijs der waarheid van de beschuldiging is toegelaten, in een boete van tien schillingen sterling, welke tot vijf worden verminderd, wanneer het feit niet plaats heeft op het kerkhof, maar ergens op een willekeurige plaats in de stad. Evenzoo zal art. 39 alleen betrekking hebben op een Groningsche morgenspraak: het stelt er een boete van twee schillingen sterling op, wanneer iemand „de buter banc „staat" in beleedigende termen tegen het Gildrecht opkomt en verdubbelt die boete voor „enich Giltrechtesman binnen der banc". Het Gildrecht zelf houdt alleen zitting te Groningen. Van een buitenlandsche zaak kan dus ook geen quaestie zijn in art. 38, dat op straffe van vier penningen sterling verbiedt met meer dan zes getuigen voor het Gildrecht te komen[3].

Hoogstwaarschijnlijk zal echter art. 3 buitenslands moeten gesteld worden. Het handelt over beleediging en bepaalt een mark gouds boete voor iemand, die „sinen buer" beleedigende woorden toevoegt. Zooals het nu daar staat, zou het in concurrentie kunnen komen met artt. 3, 4 en 5 bk. 3 van het Stadboek, altijd verondersteld,

---

1) Het Gildrecht vergaderde immers op het Martinikerkhof; vgl. art. 6 bk. I Oldermansboek.

2) „Beschelden" achten wij hier het best weergegeven door „opkomen „tegen". Het behoeft, ook als rechtsterm, niet bepaaldelijk „appelleeren" te zijn. (Vgl. Middelned. Woordenb. in voce „bescelden").

3) Vgl. art. 23 bk. 1 Stadbk.

dat deze artikels gelijktijdig gegolden hebben. Waarschijnlijk echter is in dit artikel „butenlandes" uitgevallen. Het staat tusschen andere artikels in, die op buitenslands gepleegde feiten slaan, en is op gelijke wijze gesteld. Evenzoo is het niet geheel onwaarschijnlijk, dat art. 12 alleen buitenslands van toepassing zal zijn; het bepaalt een boete van vijf tot twaalf schillingen sterling, alnaarmate de hoegrootheid der schuld, voor niet-voldoening van eene geldschuld aan een' vreemdeling.

Enkele artikels zijn er dan nog, waar het op een bepaalde plaats minder aankomt, die even goed en met gelijk groote waarschijnlijkheid zoo binnen- als buitenslands onder de competentie van het Gildrecht kunnen vallen. Zoo het artikel betreffende onderkoop, dat op breuk van zes schillingen sterling aan een' buer verbiedt, tusschenbeide te komen, wanneer een ander buer bezig is een' koop af te sluiten (art. 14).

Dan zijn er enkele artikels, die hunne verbodsbepalingen absoluut tegenover iedereen richten. Zoo de artikelen betrekkelijk den lakenhandel, die wij bl. 72 vgg. uitvoerig hebben besproken. Aan ieder was verder verboden – op straffe van één mark – zich voor een' vredelooze borg te stellen (art. 34)[1]. Ten slotte bepaalt art. 42 tegen elk „soe wee ontforet den tolne iof niet folne tolnet" eene boete van tien schillingen sterling. Deze boete wordt verhoogd tot tien mark sterling[2], wanneer het den „tolner" blijkt, dat de delinquent heeft gesmokkeld.

Voor een tweetal zaken verklaart het Gildrecht zich niet competent of liever dit college ontzegt in twee verschillende gevallen uitdrukkelijk zijne tusschenkomst. Wanneer, zoo bepaalt art. 41,

---

1) De tekst F. heeft het over het vervoeren van goed voor eenen vredelooze; de tekst V. spreekt van: „So we voer verleghder luide goet wort". „Goet worden voor" (zie Middelned. Woordenbk.) = zich borg stellen voor.

2) Deze breuk is, althans volgens eene muntregeling van 1409, twaalfmaal zoo hoog als de boete in het eerste gedeelte van het artikel.

iemand aan een' ander de opdracht geeft, op diens reis zijn goed meetenemen, dan moeten deze twee het over de vervoerkosten enz. onderling eens worden, het Gildrecht wil met deze onderlinge afspraak niets te maken hebben [1]).

Een lange reis, aldus oordeelde het Gildrecht, mocht wel eens opgekort worden door „dobbel- ende worptafelspele", maar het college achtte zich niet geroepen (art. 16) over quaesties van speelschuld uitspraak te doen; het huldigde hetzelfde principe als art. 1825 B. W.: het Gildrecht wil „gheene claghe hooren" [2]).

Niet alleen door de bezorging van de contentieuse jurisdictie, ook door uitoefening van volontaire jurisdictie behartigt het Gildrecht de belangen des Groningschen handelaars. Wanneer men te Groningen [3]) eene schuld hooger dan een mark aangaat en wanneer men wil, dat daaraan buitenslands ook rechtskracht zal worden verleend, dan kan men hiervoor volstaan, met bij het aangaan der schuld als getuigen te nemen den Olderman en twee Gildrechtsmannen, of ook drie Gildrechtsmannen (art. 23). De „waar-„borg" nu, waarvan wij boven spraken, vergunt ook de verleening

---

1) Althans zoo meenen wij dit minder duidelijk artikel te mogen verklaren.

2) Dit moet wel slaan op spel buitenslands, op reis. Want juist het Groningsche Stadboek bevat scherpe bepalingen tegen het spelen in de stad. Artt. CLVII van Stadbk. ed. TELTING verbiedt ten strengste het dobbelspel in verscheidene vormen en het Stadboek ed. P. E. breidt in art. 6 bk. 8 deze bepalingen nog uit.

3) Hier hebben wij weer een bewijs van de onnauwkeurigheid zelf van het officieele afschrift van het Oldermansboek. Art. 23 en 24 verschillen, zooals wij ze in de ed. FEITH lezen niet veel: beide spelen „buten lande". De tekst V. geeft hier weer een betere lezing en laat uit het eerste artikel de woorden „buten lande" weg. Art. 23 heeft betrekking op een te Groningen te voltrekken rechtshandeling: dan treden ook op als getuigen de Olderman en de Gildrechters, de menschen, die immers te Groningen wonen. Maar buitenslands zijn deze niet aanwezig, vandaar, dat art. 24 ook hunne getuigenis niet verlangt, maar dat dit artikel volstaat met de hulp te vragen van twee waarschapsmannen.

van rechtskracht aan een dergelijk contract, wanneer het buitenslands gemaakt is. Zal de schuld dan in de moederstad Groningen en overal geldig zijn, dan wordt daarvoor de getuigenis vereischt van „twie meysterman, de in werscapis waere sint" (art. 24).

Art. 25 geeft ten slotte nog een ander uitvloeisel van de onderlinge bescherming, die de waarschapsmannen elkaar verzekerden. Zij mogen onderling een „willekeur" maken, een overeenkomst sluiten, aan de bepalingen waarvan zij zich moeten houden. Overtreedt een van hen deze bepalingen, dan kan een ander, die mede de overeenkomst gesloten heeft, hem voor de morgenspraak dagen. Het spreekt van zelf, dat zij geen buitenstaander tot naleving dezer bepalingen kunnen dwingen.

D Bij de bespreking van de artikels over den lakenhandel zagen wij reeds een streven van den Groningschen koopman, om zijne stad tot centrale marktplaats voor het omliggende land te maken. Een dergelijk streven merken wij op bij den „ghemeenen koepman", wanneer deze bepaalt, dat „de stapel ende de hoghesten markeden „van allen gueden van Vreeslandt gheleghet is to Gronighen". Den hoofdinhoud van dit artikel gaven wij in het vorige hoofdstuk reeds weer. Wij komen er thans nader op terug.

Aan ieder „vremet man" wordt verboden – op straffe van een mark – Friesche (Ommelandsche) waren uit de Ommelanden te vervoeren anders dan over Groningen. Het was verboden, die goederen „doer Gronighen noch wedder doer of buten umme „Gronighen of doer de Lake of over de Knipen of anders doer of „wedder doer ghenen steden" te vervoeren [1]). Strikt genomen zou uit dit artikel kunnen volgen, dat absoluut alle uitvoer uit de Ommelanden verboden zou zijn, dus ook de uitvoer langs Zoutkamp en Delfzijl. Maar dat achten wij niet waarschijnlijk. Wij zouden meenen, dat hier alleen gesproken werd van den grooten

---

1) In den tekst F. zijn hier een paar woorden uitgevallen.

verkeersweg Hondsrug-Reitdiep, immers alleen de „Lake" [1]) en de „Knipen" [2]), die ten Z. van Groningen liggen, worden genoemd als plaatsen, waarlangs uitvoer verboden is. Zoo is ook dit recht een stapel in dien zin van het woord, waarin RATHGEN i. v. Stapelrecht in het Wörterbuch der Volkswirtschaft het qualificeert: „das Recht einer Stadt, das Vorbeiführen von Handelsgütern zu „verbieten".

Het artikel richt zijne verbodsbepaling – hier zij uitdrukkelijk op gewezen – alleen tegen den vreemdeling. Dat ook een Groninger zich niet schuldig zou maken aan uitvoer van Ommelander goederen, daarvoor zorgde art. 20, dat – eveneens op breuke van een mark – aan ieder „buer" [3]) verbood, „Vresene (Friesch) „guet" te vervoeren. Een' Ommelander stond het dus vrij, zoolang deze artikelen zuiver werden toegepast – de producten van eigen landstreek uit te voeren [4]). Nog op andere wijze openbaart zich het streven van Groningen, den vreemdeling uit te sluiten van den handel in de Ommelanden. Art. 44 bedreigt ieder, die met vreemden, of in compagnieschap met vreemden, of te hunnen bate, met hun geld, koopmanschap drijft in de Ommelanden, met een breuk van een mark. Ook dit artikel verbiedt niet handel in de Ommelanden aan Ommelanders zelf. Art. 9 der raadskeuren van 1446, achter het Oldermansboek, bevat het formulier voor den ontkennenden eed, welke ieder verdachte tot

---

[1]) De „Lake" misschien = „Prumesleke" bij Zuidlaren. Vgl. O. n⁰. 131.

[2]) De „Knipen" bij Midlaren. Wij wenschen geen algemeene verklaring als N. WESTENDORP, Jaarboek II, bl. 462, maar eene speciale, vgl. ook FEITH noot 90 Oldermansboek.

[3]) Het opschrift van dit artikel in teksten A en F. „Van dat *ne man* „Vresene goet voren moet buten landes", algemeener dus. Het opschrift bij V. luidt eenvoudig: „Van Vriesen goedt".

[4]) Dit is ten behoeve van de Stad veranderd door Karel van Gelder. Deze had de Hoofdmannenkamer, het eenige college, dat macht had over Stad en Lande beide, bevolen, ook Ommelanders wegens overtreding van het stapelgebod te vervolgen. De Ommelanders zouden niet met een mark, maar met 25 goudguldens worden beboet. Vgl. 1563 n⁰. 85.

staving van zijne onschuld moet afleggen. Art. 5 bk. 1 maakt, naar het schijnt, nog eene restrictie op art. 44: het begint met koopmanschap met vreemden met een mark te beboeten, maar laat nog toe – althans dat schijnt de zin van het artikel te zijn – dat vreemdelingen als vrachtvaarders optreden.

Wij zullen nu nog de bepalingen betrekkelijk de *procedure* en betrekkelijk de *straffen* bij elkaar voegen en kortelijk nagaan.

In den regel wordt, na aanbrenging, de zaak terstond behandeld (art. 1). De Olderman kan echter, bij eene buitenlandsche morgenspraak, hangende het geding, iemand aanwijzen, die de zaak voor den Groningschen rechter zal aanbrengen (art. 8). Men moet of in persoon optreden, en dan met niet meer dan vijf getuigen (art. 38), of de klacht kan door of tegen een' vertegenwoordiger worden ingebracht: n.l. in het geval, dat de klacht is ingediend op reis en de zaak tot den volgenden winter is uitgesteld, doch wanneer alsdan een der partijen nog niet aanwezig is. De vertegenwoordiger moet dan, in het bijzijn van twee Gildrechters, worden aangewezen (art. 26). Het vonnis moet worden gewezen, in gewone gildrechtszaken althans, door het geheele Gildrecht in het bijzijn van twee busheeren; in zwaardere zaken, waarop een mark boete is bepaald, en in zaken van zeerecht, moet het gebeuren in het bijzijn van het oude Gildrecht (degenen, die vroeger in het Gildrecht hebben gezeten) (art. 37). Weigert iemand, gevolg te geven aan eene oproeping, om voor de morgenspraak te verschijnen, dan mag deze voor den Rechte, den landsheerlijken rechter, worden gedaagd (art. 11). Hier vinden wij dus den Rechte als de autoriteit, welke boven het Gildrecht is geplaatst. Langzamerhand verminderde de macht van den landsheerlijken ambtenaar, iets, wat door GRATAMA in zijn meermalen aangehaald opstel op velerlei gebied is aangetoond. Hier zien wij dit ook gebeuren. Een artikel van lateren datum (art. 46, dat niet bij V. voorkomt) doet zien, dat ook op dit gebied de Raad den Rechte vervangen heeft. Wanneer het Gildrecht niet bij machte is, zijne

vonnissen te executeeren, kan dat gebeuren „mit eenre hoffaert" [1]), met behulp van den Raad.

In het algemeen zijn in elke zaak twee getuigen voldoende (artt. 2, 3, 5, 14, 28, 31, 32, 34, 42, 43), soms worden twee mannen „in waerschappes ware" geëischt (artt. 40, 42, 44, 45), soms twee Gildrechtsmannen of vier mannen in w. w. (art. 40), in latere artikels (art. 48 en de keuren van 1446) twec burgers of vier besetene buren [2]). Een ander maal weer wordt, om de rechtsgeldigheid van eene acte te bewijzen, de getuigenis geëischt van een Olderman en twee Gildrechters of van drie Gildrechters (art. 23) of van een Olderman en twee mannen in w. w. (art. 24). Gaf men valschelijk op, dat men getuigen had, dan werd men beboet (art. 10). In den regel werd men in de gelegenheid gesteld, zijne onschuld onder eede te betuigen (artt. 2, 3, 6, 7, 14, 19, 28, 32, 44, 45) [3]). Soms moest men dit doen met twee zijner naburen en, wanneer men daarmede over hoop lag, mocht men andere personen in hunne plaats kiezen (art. 31); een ander maal behoefde men voor dit doel de hulp van twee mannen in waarschaps waar (art. 34).

De zwaarste *straf*, welke in het tweede boek van het Oldermansboek staat genoemd, is de vogelvrijverklaring, de *verlegging* [4]). Ze kon worden opgelegd door het Gildrecht in geval van valsche beschuldiging (art. 27), ook door een meester, die zijn (vreemden) knecht kon verleggen, wanneer deze niet tegenover hem aan zijne bl. 83 besproken verplichtingen voldeed (art. 18). Het gewone strafmiddel is de breuk, eene boete, meestal bestaande in geld (eene

---

1) Hoffaert. Zie Stadbk. Aant. bk. 1 art. 19 en Middelned. Woordenbk. i. v.

2) „Besetene buren" zie bl. 22 n. 2.

Men lette hier op de verhoudingen: een gildrechtsman staat in dezelfde verhouding tot een' waarschapsman, als een raadsheer tot een' burger.

3) Voor vele artikels zijn de eedsformulieren later vastgesteld of later mogelijk opnieuw geredigeerd. Zoo is de eedsformule voor art. 45 bk. 2 te vinden in art. 7 bk. 1 en de formule voor art. 44 in art. 9 der keuren van 1446.

4) Vgl. artt. 12 vgg. bk. 5 Stadbk., artt. 17, 34, 35 Oldermansboek.

regeling daarvan bevat het zeer onduidelijke art. 33) [1]), een enkele maal in wijn (art. 6 bk. 1). Bekende men vrijwillig en vroeg men genade, vóor zijne veroordeeling, dan werd de straf verminderd (artt. 2 en 3 bk. 2) [2]).

Wij hebben nu nog de wijze van *verkiezing van het Gildrecht* na te gaan. Drie artikels in de beide teksten van het Oldermansboek spreken hierover, art. 43* tekst V, art. 47 bk. 2 en art. 1 bk. 1 teksten A en F. Het laatste artikel is het volledigst. De Raad is daar, direct en indirect, kiezer van Olderman en Gildrecht beide.

Telken jare op Sint Pieter moesten vier van de twaalf dan aftredende raadsleden met Olderman en Busheeren van het aftredend Gildrecht zestien personen kiezen, „die dat ghiltrecht op dat iaer solen „verwaren". Verboden was het, onder die zestien iemand op te nemen, die in den Raad was gekozen of die dat jaar uit den Raad ging. De keuze van deze Gildrechtsmannen heeft op de volgende wijze plaats. Uit ieder der gedeelten (kluften, kerspelen), waarin de stad was verdeeld, moeten eenige personen zitting nemen: uit Akerspel 4, uit Asselingekluft eveneens 4 en uit Oesterkluft, Gelekingekluft en Gaddingekluft te zamen 8. Deze zestien zullen dan uit hun midden Olderman en Busheeren kiezen, met dien verstande, dat deze functionarissen beurtelings uit de vier van Akerspel, uit de vier van Asselingekluft en uit de acht van de andere kluften zouden worden gekozen, op dezelfde wijze als de burgemeesters. Art. 47 bk. 2 Oldermansboek, dat ouder is, is

---

[1]) Dit artikel hebben wij buiten bespreking gelaten. Het bevat eene regeling der boeten en staat dus met den ontwikkelingsgang van het Gildrecht niet in direct verband.

[2]) Hier moge worden opgemerkt, dat de gang der procedure in het bovenstaande niet behandeld is in vergelijking met de procedure in andere oud-vaderlandschrechtelijke monumenten. Wij geloofden niet, dat dit voor ons doel noodig was. Wij moeten de uitdrukkingen „gheft hi eenwolt" enz. in de artt. 9 en 10 bk. 2 tot onzen spijt onverklaard laten.

veel minder nauwkeurig. Nadat op Sint Pieter de Raad en de achte[1]) gekozen zijn, schrijft dit artikel voor, „soe salmen kesen

---

[1]) Hier worde opgemerkt, dat het woord „achte" op verschillende plaatsen in Groningsche bronnen in twee beteekenissen voorkomt, n.l. 1⁰ in den zin van een uit acht personen bestaand college, 2⁰ in den zin van beraadslaging. In de eerste beteekenis komt het woord meermalen elders voor: VANDERLINDEN a. w. bl. 43 vertaalt „de achte" als „les huit „de la gilde". Wij kunnen nog wijzen op colleges als „die gemene sestendeder- „tich" zooals die b.v. bl. 17, 76, 116, 156 en 180 en de „gesworen der- „thien", zooals die bl. 264 van TELTINGS Friesche Stadrechten voorkomen. Bij SCHRÖDER a. w. bl. 637 wordt gesproken van colleges naast den Raad, die men naar het getal leden, waaruit zij bestonden, als „Fünfer, Zehner, „Fünfzehner" aanduidt. Van wat aard is nu het hier bedoelde college? B. ALTINGH, die in het vierde discours van zijn „Oude en Nieu Gro- „ningen" betoogt, dat de regeervorm in het oude Groningen meer democratisch was dan in het Groningen van zijn' tijd, haalt ten bewijze daarvan ook de artikels uit het Stadbk. aan, waarin van de „gemene achte" wordt gesproken. Dat dit college een democratisch karakter draagt, gelooft hij wel, hij spreekt er echter niet verder over. Het schijnt hem niet helder te zijn, wat lichaam het eigenlijk was. DE RHOER wijdt aan de „mene „achte" een uitvoerige aanteekening op art. 3 bk. 6 Stadbk. Hij gelooft, dat hier verband moet worden gezocht met de gilden en hij komt, langs een eenigszins vreemden weg, tot de conclusie, dat er onder moeten worden verstaan degenen, die volgens art. 1 bk. 1 Oldermansbk. de Gildrechtsheeren kozen. Later zal de naam zijn overgegaan op de gekozenen zelf, op de Gildrechtsheeren. Dezelfde gedachte hieromtrent heeft GRATAMA (a. w. bl. 227 en 228), die vermoedt, dat „mene achte een andere naam, „in dezen tijd gebruikt, voor de hoofden van het koopmansgilde" is. Hiertegen verzet zich het den vroegeren schrijvers onbekende art. 43*, dat uitdrukkelijk verbiedt, iemand in het Gildrecht te kiezen, „de Raedt- „man offte de achte gekozen sij up dat iaer". Dit maakt, dunkt ons, verder bewijs overbodig. Behalve in den zin van college komt het woord „achte" ook voor in den zin van beraadslaging, toestemming. Men zie bijv. het begin van den brouwersgildebrief: B. en R. hebben (1436) „bij „consente der swoerne meente ende ghemene achte der gemene gilden" de bepalingen dier rol vastgesteld. De minder duidelijke, ook in DE RHOERS aanteekening vermelde plaatsen, zullen wij hier niet weer aanhalen. Hier zij echter gewezen op de volgende bepaling uit „der swoerne meente

„den Olderman ende twie Busheren". Deze zullen dan met hun drieën dertien Gildrechtsmannen kiezen. „Men" zijn hier de kiezers, dezelfden als die den Raad kozen. Nog minder gedefinieerd is art. 43* bk. 1 (tekst V). Nadat op Sint Pieter Raad en achte zijn gekozen, „so sall men dat Gildrecht kesen". Niemand was tot lid van het Gildrecht verkiesbaar „de Raedtman offte de achte „gekosen sij up dat iaer". Omtrent den Olderman wordt hierin geen woord gerept.

„eedt" (fol. 99v⁰ Stadboek en schutblad 2v⁰ van datzelfde boek, *niet* afgedrukt bij DE RHOER) waar wij lezen: „Ende dat ghij gene vorsammelynge offte verbunt offte *achte* maken sullen, dan samentlike mit Borghermesteren ende Raedt vorg. ende buten hoeren consente niet". Hier komt „achte" wel zeer duidelijk voor in de beteekenis, die boven sub 2⁰ is opgegeven. Mede in deze beteekenis nog eene bepaling van 1535 „van „den Olderman" (van het Gildrecht n.l.) (fol. 103v⁰ Stadboek, ook niet gedrukt bij DE RHOER), waar wordt gezegd, dat deze bepalingen zijn „besloten door Borghermesteren ende Raedt olde ende nije geswoerne „meente mijt den Boumesteren van den ghylden ende ghemene achte van „der Stadt".

Vgl. over „achte" nog Mr. J. A. FEITH, Het Gericht van Selwerd (Groningen 1885) bl. 128 n. 4.

VIJFDE HOOFDSTUK.

In het vorige hoofdstuk omschreven wij verschillende bevoegdheden van het Gildrecht. Wij deelden mede, hoe voor een groot deel de werkzaamheid van dit college hierin bestond, dat het buitenslands bescherming verleende aan den Groningschen koopman, die zich daartoe opgaf, die een „hense won". Het college gaf verder regelen ten opzichte van den lakenhandel. In het algemeen is het eene corporatie, die, tot op zekere hoogte zelfstandig, zich de belangen des Groningschen handels aantrok. Wij wezen er ook op, dat van bepaalde toepassing van de hier besproken artikelen geen voorbeelden meer overig zijn. Dit wekt het vermoeden, dat in den tijd, waarvan oorkonden aanwezig zijn, het Gildrecht niet meer al de werkzaamheden uitoefende, die in het tweede boek van het Oldermansboek staan omschreven.

Ook nog andere omstandigheden zijn er, die waarschijnlijk maken, hetgeen hier is gezegd.

Wij zien toch, dat in 1362[1]) alle kooplieden te Groningen – groot- en kleinkooplieden – zich geheel zelfstandig tot een gild vereenigen. Deze corporatie draagt wel is waar een geheel ander karakter dan de oude hense, maar één harer functies toont met die van een hense een merkwaardige overeenkomst. Zij is omschreven in het volgende artikel:

„*Van misdaden der ghildebroders buten landes.*

„Item als die ghildebroeders buten landes sint, alse om oer „copenschap, ofte dan die ene broeder den anderen misdede, alse „in enigen puncten die hier voers. sint, als mit stoten, mit slaen

1) O. nº. 514.

„ofte mit anderen ontemelijcken woerden, dat sullen die hove-„linghen berichten oftet hier in der vergaderinghe gheschien weer, „ende van elcker misdaet een tonne biers toe broecke, sonder „ghenade af tho nemen".

Kan dit gild, kan deze bepaling tegelijk met de hense bestaan, kunnen dit gild en het Gildrecht tegelijk hunne werkzaamheden uitoefenen? Wanneer dit laatste college krachtig zijne functiën vervuld had, was de oprichting van een gild als dat van 1362 niet noodig geweest. Hier hebben wij bovendien nog een bewijs voor de in beide vorige hoofdstukken geuite bewering, dat het gildeverband tusschen degenen, die een hense hadden gewonnen, reeds zeer vroeg verslapt, vernietigd is. Wat zoude dit gild voor functie hebben, wanneer daarnaast nog een ander koopmansgild bestond?

Ook bepalingen uit het Stadboek – artikels, die wij zeker niet later dan de veertiende eeuw mogen stellen – doen vermoeden, dat het Gildrecht als beschermer van den buitenslands vertoevenden Groninger heeft afgedaan. Art. 35 bk. 3 Stadbk. maakt bepalingen over vechterij buiten de stad. Het richt zich tegenover elk „soe „wie hier in der stad wonet", zoo ruim mogelijk. De koopman viel er dus ook onder. Veel uitgebreider spreekt nog art. 21 bk. 5 Stadbk.[1]). Dit luidt als volgt: „Soe welc onser borgher of bure „de vaert up den water mit sinen guede, wil de den yenich man „behinderen, de mach hem weren up der meenre stad afleidinge. „Ende wat daer weder ghedaen wort van scaden denghenen de „in den scepe sint, dat salmen beteren vanden guede dat in den „scepen is marc markelike. Ende voert sal hem die Raet helpen „up de ghene de hem den scaden ghedaen hebben".

Daar treedt met zoovele woorden de Raad op als beschermer van elk „borgher of bure de vaert up den water mit sinen guede". Als „yenich man", zoo algemeen mogelijk dus, hem hinderlijk was, dan mocht hij zich „weren up der meenre stad afleidinge",

---

1) Ook reeds opgenomen bij TELTING art. CXC.

d. w. z. het stadsbestuur zou hem bescherming verleenen. Wanneer degenen, die op het schip aanwezig waren, tengevolge van dien aanval eenig letsel hadden bekomen, of wanneer door dien aanval op eenige andere wijze schade was geleden, zou dit alles moeten worden vergoed pondspondsgewijze – „marc markelike" – door degenen, van wie de lading was. De Raad zal vervolgens nog den aangevallenen de behulpzame hand verleenen „up deghene, de hem „den scaden ghedaen hebben".

Waartoe had de Groningsche koopman nu nog een hense te winnen? Bescherming buitenslands genoot hij èn als burger (of buer) der stad èn hij kon daartoe het gild van 1362 winnen. Maar zekerder bescherming nog genoot hij doordat Groningen zich in het midden der veertiende eeuw bij de groote Duitsche Hanze had aangesloten [1]. Vooral door de latere, krachtige organisatie van de groote Hanze kon de Groningsche koopman ook daardoor op voldoende bescherming buitenslands rekenen [2].

---

[1] Zie SCHEPERS, Groningen als Hanzestad, bl. 32 vgg.

[2] Wij gelooven dan ook, dat de niet zeer duidelijke uitdrukkingen, waarin het woord „hense" voorkomt in twee verdragen met Hamburg (1434 n°. 4) en Munster (1457 n°. 11) niet duiden op Groningsche hensen, maar op de groote Duitsche Hanze en in het laatste stuk ook op speciaal Munstersche hensen. In 1605 zien wij, in eene ordonnantie van B. en R. (gedrukt Oldermansboek bl. 61 vgg.), gegeven aan de groot-schippers, die zich toen definitief van de schuitenschuivers afscheidden, enkele bepalingen, die eenigszins doen denken aan het oude winnen eener hense. Het is waar, naar de algemeene opvatting vielen onder de hensen alleen kooplieden, maar waren in ouden tijd de begrippen groot-schipper en koopman wel zoo streng gescheiden? Was de groot-schipper niet dikwijls tevens koopman? Wij willen ons echter op dit terrein niet verder begeven, omdat volstrekt alle continuïteit ontbreekt tusschen de hensebepalingen en de bepalingen uit de ordonnantie van 1605. Deze ordonnantie doet ons eene organisatie der groot-schippers zien, die geen eigenlijk gild is, maar toch verschillende sterke gildetrekken vertoont en later geheel en al een (raads)gild wordt. Armenzorg neemt – en bij een zoo gevaarlijk bedrijf als de schipperij laat zich dit hooren – een groote plaats in. Om deel te kunnen hebben aan de verschillende voorrechten, welke de onder-

Nog van elders kunnen wij bewijzen bijbrengen voor de gegrondheid van ons vermoeden, dat het Gildrecht als beschermer van des koopmans belangen na verloop van tijd meer en meer op den achtergrond is getreden. Waar de vestiging van een stapel te Groningen het werk van den „gemeenen koopman" was geweest, zou het vermoeden voor de hand liggen, dat ook deze het geweest is, die speciale bepalingen tegen *voorkoop* heeft vastgesteld. Voorkoopsverbod en stapelrecht zijn toch twee instellingen, die elkaar zeer nauw raken. Onder voorkoop kan worden verstaan:

1⁰ koop, voordat de waren hun eigenlijke marktplaats hadden bereikt, koop vóor de poorten der stad;

2⁰ koop, voordat de waren zijn aangeboden aan degenen, voor wie ze naar den wil der overheid in de eerste plaats bestemd zijn en wel speciaal: verbod aan den vreemde iets te verkoopen, voor het den burger aangeboden is.

In sommige plaatsen had men strengere, in andere minder strenge bepalingen tegen den voorkooper, maar het verkeerde van zijn bedrijf werd toch overal sterk gevoeld [1]).

---

linge aaneensluiting der groot-schippers bood, moest men eerst burger zijn en dan eene som storten van 3 Car. gl. Vervolgens hadden bij elke uitreis de schepen zekere som te betalen, half ten profijte van de gemeene armen, half ten profijte der gemeene schippers. Die som varieerde naar de verschillende plaatsen, waarheen de reis ging. De schepen, die op Noorwegen voeren, moesten 1 Car. gl. betalen, die naar Bremen, Hamburg en Amsterdam gingen 10 brab. st., die naar Emden en Friesland 4 brab. st.; zetten zij echter hunne reis naar Friesland door naar de Overijselsche steden, dan eveneens 10 brab. st. Hoe het groot-schippersgild zich verder ontwikkelde, zullen wij hier niet meer mededeelen, men zie hierover FEITH, De Gildis Groninganis, bl. 307 vgg. Alleen wenschen wij nog op te merken dat later ook bepalingen werden gemaakt in den trant van het derde boek van het Oldermansboek en dat in alle ordonnanties steeds wordt voorbehouden, en dus erkend, de bevoegdheid in scheepszaken van Olderman en Gildrecht. Vgl. ook MOLEMA, Woordenboek der Groningsche Volkstaal, in voce „henzen".

[1]) VON BELOW. Theorien der wirtschaftlichen Entwicklung der Völker enz. Hist. Zeitschrift, Band 50 (Neue Folge) bl. 77. Over voorkoop in het

In Groningen ontbraken ook bepalingen tegen den voorkoop niet. Maar de Raad, niet de gemeene koopman treedt op als handhaver dezer bepalingen: zij staan in het Stadboek, niet in het Oldermansboek. Aangezien wij ze in het bl. 104 n. 1 aangehaalde opstel hebben nagegaan, is afzonderlijke bespreking hiervan te dezer plaatse geen vereischte.

Waar de Raad deze bepalingen vaststelde, mag het natuurlijk worden geacht, dat het toezicht op de toepassing ervan niet aan den Olderman van het Gildrecht was opgedragen. De *schutten* zorgden daarvoor. Tijdstip van oprichting van het schuttencollege is niet bekend: het eerst wordt er melding van gemaakt in den tijd, toen op menigerlei gebied in Groningen nieuwe organisatie plaats greep, in 1434 [1]). Van dat jaar dateert de oudste schuttenbrief, die echter geen nauwkeurige omschrijving van den werkkring der schutten geeft.

Uit een en ander meenen wij te mogen opmaken, dat sedert omstreeks 1400 de werkzaamheid van het Gildrecht zeer weinig zal hebben beteekend.

In de eerste jaren der vijftiende eeuw, vooral na 1419, het jaar, waarin Frederik van Blankenheim de stad tot huldiging had

---

algemeen vgl. Dr. FR. CONZE, Kauf nach Hanseatischen Quellen (Inaug. diss.) Bonn, 1889. Zie voor Groningen ook mijn opstel: „Overheids-„bepalingen betreffende brood en bier" in G. V. A. 1904, bl. 143 vgg.

1) 1434 n⁰. 4. Gedrukt bij DRIESSEN, Monumenta Groningana, bl. 401. Besproken in de artikels over de Groningsche schutterij van Mr. H. O. FEITH in Nijhoffs Bijdragen V, bl. 133 vgg. en van Mr. J. A. FEITH in „Uit Groningens verleden", bl. 214 vgg. Vgl. ook de daar aangehaalde aanteekeningen op het Stadboek. Troffen wij in het academisch proefschrift van Mr. C. J. SICKESZ, De Schutterijen in Nederland (Utrecht 1864) van eene bevoegdheid als het toezicht op de uitoefening van bepaalde raadsordonnanties enz. niets aan, opmerkelijk is het, dat iets soortgelijks wel wordt gevonden bij alle schutterijen in de provincie Groningen: in het Oldambt en in Appingedam. In eerstgenoemde streek is dergelijk toezicht „van oldes heer . . . . een wijse ende maniere" geweest (Mr. H. O. FEITH a. w. bl. 173, 194).

gedwongen, had in Groningen, ondanks vele politieke woelingen tengevolge der Schieringers- en Vetkooperstwisten, op velerlei gebied reorganisatie plaats gegrepen. Reeds sinds het midden der veertiende eeuw had de Stad bij verschillende verbonden getracht, zich zeker gezag in de Ommelanden te verwerven, voornamelijk op het gebied der rechtspraak. In het laatst der veertiende eeuw werden de kiemen gelegd voor de machtige organisatie van de Hoofdmannenkamer, die later de rol van college van appèl van Ommelander vonnissen vervulde en waardoor de Stad de rechtspraak in de Ommelanden feitelijk geheel in haar macht kreeg [1]). Omtrent dezen tijd ook komen aanzienlijke Ommelander families [2]) in de stadsregeering, waardoor de invloed van de Stad in die streken natuurlijk aanmerkelijk steeg. In 1428 komt het eerste der groote verbonden tot stand, aanvankelijk alleen met het Westerkwartier, later ook met verschillende dorpen en met het aanzienlijke geslacht der Ripperda's [3]). Dit verbond tracht de Groningsche markt tot een veilig centraal punt voor de landlieden te maken;

1) Vgl. GRATAMA a. w. bl. 230.

2) De Catersen en de Rengersen noemt RENGERS I bl. 142. Dit zou aangaande de Catersen niet kloppen met de bij Prof. BLOK „De herkomst van den Groningschen stadsadel" G. V. A. 1898 bl. 78 vgg. in haar geheel, en in Bijdr. VIII, bl. 290 gedeeltelijk afgedrukte lijst van namen van oude Groningsche regeeringsfamilies. Bij de Catersen staat daar opgeteekend, dat dit geslacht was „van older tho older in groote „ansein ende regenten geweest binnen Groningen".

Zou op pag. 80 van dit artikel van Prof. BLOK – wanneer ik mij aan eene gissing mag wagen – in plaats van Con*t*adeesen, niet Con*r*adeesen (of . . dessen) moeten worden gelezen? Het grapje in noot 4 vervalt dan, maar in het laatste geval is er overeenstemming met de werkelijke benaming.

ALTINGH, Pilaren en Peerlen I, bl. 43, zegt ook, sprekende van de Ommelanders, dat „uyt de ryckste, die het borgerrecht hadden gewonnen, „wierden dickwijls tot de Stadts Regeringe versocht".

3) 1434 n°. 8, 1435 n°. 2, 3, 4, 5, 7, 15, 17; 1436 n°. 3. Gedrukt o. a. bij VAN IDSINGA, Staatsrecht, Leeuwarden, 1758–1765, II, bl. 349.

hooger straf wordt, bij overeenkomst, bedreigd op het molesteeren van iemand, die te Groningen de jaarmarkt wilde bezoeken, eene bepaling, die ongetwijfeld zal zijn opgenomen door sterken aandrang van de gilden. Deze corporaties toch hadden er bovenal belang bij, dat Groningen de marktplaats bij uitnemendheid voor de Ommelanden was. In het vorig hoofdstuk (sub *D*) wezen wij er op, dat het Oldermansboek hieromtrent bepalingen bevatte: art. 20, 44, 45 konden, wanneer zij streng werden toegepast, allen uitvoer uit de Ommelanden, behalve door Ommelanders zelf, onmogelijk maken. Maar wij zagen op de voorgaande bladzijden, dat het Gildrecht gaandeweg zijn gezag sterk had zien inkrimpen. Regelen betrekkelijk het gebod van voorkoop gaf het Stadboek, maar de macht van den Raad in de Ommelanden reikte niet ver. Bovendien hadden deze artikelen ook alleen betrekking op goederen, die op weg waren naar de markt en was alleen opkoopen „voor de poorten" strafbaar.

Is het daarom wonder, dat naar krachtiger bescherming van de stadsmarkt werd verlangd en vooral is het wonder, dat dit omtrent dezen tijd, in het begin van het tweede kwartaal der vijftiende eeuw gebeurde? Omtrent dien tijd toch hebben – al zijn er ook geen bepaalde berichten van overgebleven – belangrijke gildewoelingen plaats gehad. Mogelijk is het een strijd geweest tusschen Raad en gilden om de heerschappij. De krachtige Raad[1]) behield de overhand. De gildebrief van 1436 maakt de gilden geheel en al ondergeschikt aan den Raad, ofschoon uit een enkele zinswending hun groote invloed ten duidelijkste blijkt[2]).

---

[1]) Het raadscollege van 1420 bleef 7 jaar aan. In 1425 werd het besluit tot codificatie van het Stadrecht genomen.

[2]) Wij bedoelen hier den volgenden zin uit den algemeenen gildebrief (Werken P. E. dl. V, bl. 220). „Item so staen desse voorz. ghildebroders „veer markeden to den ghenen de van buten komen". Niet de Raad geeft hier eene bepaling omtrent de jaarmarkten, maar de *gilden* staan die toe. En dat nog wel in een' brief, die door den Raad is afgegeven.

Zoo werd in de Stad verlangd naar eene hernieuwde, meer krachtige, maar ook meer uitgebreide toepassing van het oude stapelrecht. In deze richting werd heil gezocht, liever dan in verscherping der voorkoopsbepalingen in het Stadboek: de Olderman toch was in vroeger tijden ook in de Ommelanden opgetreden (vgl. vorig hoofdstuk) en de Raad zou, wanneer hij zich een dergelijk gezag in de Ommelanden aanmatigde, in strijd met het verbond van 1428 zijn gekomen. *Meer uitgebreide* toepassing werd ook verlangd. Wij achtten het waarschijnlijk, dat art. 45 bk. 2 Oldermansboek oorspronkelijk alleen gedoeld zal hebben op uitvoer naar het Zuiden, langs den hoofdverkeersweg Hondsrug-Reitdiep, niet langs Zoutkamp en Delfzijl. Maar langzamerhand begon de Stad meer gezag in de Ommelanden te krijgen, zoodat zij ook haar invloedssfeer in het Noorden en Oosten der provincie kon doen gelden en dan – de uitvoer over die plaatsen werd met verloop van tijd meer aanzienlijk. Vooral zal dat het geval geweest zijn, toen in 1427[1]) de Ommelanders een verbond met Emden sloten, waarbij vrije handel over en weer, met behoud der gewone tollen, werd bedongen. Zoolang als deze stad – voor Fivelgoo in vele opzichten een meer aangewezen marktplaats dan Groningen – door een Oost-Frieschen proost werd bestuurd, was zij voor Groningen een betrekkelijk weinig te duchten concurrent. Ernstiger werd de toestand, toen Hamburg zich in Oost-Friesland nestelde, in 1431 Emden nam en daar voor langen tijd het regiment ging voeren. Hierdoor kwam het, dat, zooals Rengers het uitdrukt[2]), „jaloesie" zich van de Groningers meester maakte en dat de Stad, om zich tegen zoo machtigen vijand te verdedigen, haar toevlucht tot buitengewone maatregelen nam.

Het Gildrecht, het college, dat al langen tijd zijne beteekenis verloren had, werd opnieuw georganiseerd. Bij deze organisatie doet zich ook de verandering van de tijdsomstandigheden gevoelen:

---

1) Gedrukt bij VAN IDSINGA II, bl. 345.

2) RENGERS III, bl. 46.

het vroeger zelfstandige college kwam onder den Raad te staan. Het werd (art. 1 bk. 1 Oldermansboek) direct en indirect door den Raad gekozen; de aftredende Olderman is rekening en verantwoording schuldig aan de Burgemeesters en aan den nieuwen Olderman en Busheeren. Veertien dagen na den verkiezingsdag (Sint Pieter) moest de aftredende Olderman, op boete van een Fransch schild, in bijzijn der Burgemeesters, rekening en verantwoording aan zijn' opvolger doen. De schatkist, de „busse", moet worden beheerd door den oudsten Busheer; de Olderman en de andere Busheer zullen elk een sleutel hebben. Deze bepaling dateert van 1434 [1]).

Ook nog op ander gebied zien wij hier verandering ingetreden. Sub *C* bespraken wij in het vorige hoofdstuk het winnen van een hense, waardoor bescherming kon worden verkregen op buitenlandsche handelsreizen.

Sub *D* deelden wij mede, dat het Gildrecht ook Groningens positie als marktplaats van de Ommelanden handhaafde. Met verloop van tijd trad nu vooral laatstgenoemde functie op den voorgrond. Evenals vroeger door het winnen van een hense het recht kon worden verkregen, zich bij een naar het buitenland vertrekkend koopmansgezelschap aan te sluiten, kon nu door het winnen van het gildrecht het recht worden verworven, in de Ommelanden handel te drijven. In principe is het winnen van gildrecht en hense volkomen hetzelfde: de aard van Groningens handelswerkzaamheid heeft echter een verschil in uitgebreidheid tusschen beide rechten doen ontstaan.

Deze reorganisatie heeft kort vóor 1434 plaats gehad. Op het Groningsche Rijksarchief is een manuscript aanwezig, waarin de namen staan opgeteekend van allen, die het gildrecht hebben gewonnen [2]). Kluftsgewijze, evenals de verkiezing van een' Older-

---

1) Art. 3 bk. 1 Oldermansboek.

2) Dit is het „register daer de giltrechtsluide inne sindt", dat, volgens art. 3 bk. 1 Oldermansboek in de „busse" moet worden bewaard. Het

man plaats had, zijn de verschillende personen ingeschreven: samen een kleine 700, in de Akluft iets minder dan de helft van een der beide andere groepen: Oosterkluft, Gelkingekluft en Gaddingekluft, en Asselingekluft. Op de eerste bladzijde staat: „Dit sin die „ghildrechtslude, die dat ghiltrecht ghewonnen hebben". Dan volgen de namen, alle met een zelfde soort hand, met een zoogenaamde fraterhand, kapitalen met roode streepjes, geschreven. Deze naamlijsten zijn niet gedateerd, maar de eerst gedateerde lijst, die volgt, is van 1434. Onder deze namen treft men verscheidene aan van personen, die mede in het brouwersgildeboek zijn ingeschreven. Ambachtslieden zijn er ook onder: schoenmakers, stilleganckmakers[1]), zadelmakers, hoedemakers, metselaars, koperslagers,

---

loopt tot 1710. Het is opgenomen in het geschreven vervolg op FEITH'S Register als H. S. in quarto n⁰. 143. In 1897 is het naar het Rijksarchief overgebracht uit de Groningsche Universiteitsbibliotheek, waar het berustte, zonder dat de directe herkomst ervan bekend was. Men weet echter, dat een der bezitters is geweest Mr. Hendrik Jan Nauta (1735—1775) die o. a. in de gezworen meente zitting heeft gehad. Het is geschreven op perkament: hoog 216, breed 144 mM.; op éene bladzijde (althans in het regelmatig geschreven eerste gedeelte) twee kolommen, ter breedte van 46 mM., met 27 regels, waarvan de onderlinge afstand 5 mM. bedraagt; tusschen de beide kolommen is een open ruimte van 9 mM. Het geheele boek telt 178 bladen in ongeveer gelijk groote katernen: perkamenten band met groene linten. Gedeeltelijk afgedrukt hierachter Bijlage V.

[1]) Stilleganckmakers = sloffenmakers. Van oudsher genieten de sloffen en pantoffels in stad en provincie Groningen zekere achting: „trippen- „treders" worden de Groningers in de zestiende eeuw spottenderwijs genoemd (EGG. BENINGA, Hist. van Oostfriesl. bl. 433) en nog heden ten dage is het zeer gewoon, mannen, vooral onder de schipperij, in trijpen pantoffels zelfs te zien schaatsenrijden. Het aantal stilleganckmakers, dat zich in het register liet inschrijven, is dan ook nog al groot. Aan het nauwlettend oog des Groningschen Raads was dit nederig kleedingstuk, de slof, niet ontsnapt: pronkzucht ook hierbij diende te worden vermeden en daarom schreef art. CCI Stdbk. (ed. TELTING) voor, dat zij niet duurder mochten zijn dan achttien denarien per paar, en dat voor verkoop in de stad (leid hen niet in verzoeking!) geen sloffen mochten worden gemaakt van hooger prijs dan achttien denarien, op boete van

smeden, goudsmeden, kremers, bakkers, glazemakers, kleermakers, paardekoopers, knokenhouwers.

Allen, die geen Groningsch burger waren [1]), moesten, naast het ambachtsgild, dat vergunning gaf in de stad een bedrijf uit te oefenen, het gildrecht winnen, wanneer zij handel in de Ommelanden wilden drijven.

Zoo hadden Burgemeesteren en Raad het met consent der gezworene meente bepaald en in 1439 wordt deze ordonnantie nog eens afgekondigd. „Niemand", staat daar, mag „na desen daghe in „Vreeslandt tusschen der Emse ende der Lauwerse kopenschap... „drijven he en zie borger ofte he en hebbe sijn buermalen ende „sijne ghiltrechte ghewonnen van den Oldermannen" [2]). „Neman", zeer absoluut. Wij gelooven, dat het artikel zich alleen richt tot de inwoners van Groningen. Het was er om te doen, de Stad te maken tot woonplaats van allen, die handel in de Ommelanden drijven wilden. Deze kooplieden moesten zich in Groningen vestigen — voor goed. Gemakkelijk werd het gildrecht niet verleend, niet zoo maar dadelijk ieder inkomeling kon het winnen. Een vreemdeling, die van buiten in de stad kwam en die aldaar zijn buermaal had gewonnen, moest eerst een half jaar in Groningen hebben gewoond, moest eigen kost en vuur en licht hebben gehad en stadsdienst hebben gedaan met waken en graven, voordat hij het gildrecht winnen mocht. Hij moest ook — want veel gewicht hechtte de stad aan eene gezeten bevolking van kooplieden — zweren, dat hij minstens twee jaar in Groningen zou blijven wonen.

---

drie schillingen, een boete, vrij wat hooger dan de sloffen kostten. Voor dit geld moest echter de burger zich van degelijke waar verzekerd kunnen houden; de stillegangen, aldus bepaalde de Raad, moesten worden vervaardigd uit wilgenhout en geenszins uit hout van den populier, dat was te weinig deugdelijk. Het Stadboek van P. E. heeft deze bepaling niet meer. Of de Groninger zich op het gebied van pantoffels zoo matig heeft gedragen, dat dwangmaatregelen niet meer noodig waren?

[1]) Voor de burgers zie art. 2 bk. 1 Oldermansboek.

[2]) Art. 10 bk. 1 Oldermansboek.

Hij mocht voor dien tijd niet vertrekken, „ten doe hem kenlijcke „noetzaken" [1]). Het laat zich hooren, dat deze bepaling nog al eens overtreden is. In art. 4 bk. 1 Oldermansboek wordt zij ten derden male afgekondigd. B. en R. hadden bemerkt, dat verschillende personen er zich niet aan gehouden hadden, buren niet alleen, maar zelfs ook burgers.

„Tusschen dit ende Paschen" aldus schrijft het – ongedateerde – artikel voor, moeten de nalatigen „holden vuringhe, eyghene kost „ende woenstad" en moeten zij stadsdiensten doen, op verlies van burgerschap, buermaal en gildrecht. Dit neemt niet weg, dat er volstrekt niet altijd streng de hand aan gehouden is [2]).

---

1) Art. 2 bk. 1 Oldermansboek. In dit artikel is in den tekst F. een eigenaardige fout. In deze uitgave luidt het slot van art. 1: „ten doe „hem kenlijcke noet"; art. 2 begint daar: „Item dat giltrecht zaken sal erven". Nu heeft H. S. in 8⁰ n⁰. 63 (de tekst A, naar een copie waarvan FEITH'S uitgave genomen is), dit opgeschreven als volgt: „ten doe hem kenlike noet
„Item dat ghiltrecht | „zaken.
„sal erven"

De „bequame handt" van 1642 heeft nu het woord „zaken" in plaats van achter „noet" achter „ghiltrecht" geplaatst, zoodat het begin van art. 2 onduidelijk is geworden. En „zaken" was nog wel met een rood lijntje: |_ _ _ _ afgescheiden!

2) Zoo kon het zelfs gebeuren, dat in het begin der zestiende eeuw buermaal en gildrecht worden gewonnen door niet-Groningers. Uit eene supplicatie van de Drentsche veenschippers uit Annen, Eext en Gieten aan den Utrechtschen bisschop (1504 n⁰. 4) blijkt, dat de stad Groningen aan deze „arme wichter" de schuiten had ontnomen en dat zij hen had laten dagen voor de Hoofdmannenkamer. „Ende als alle die gemene veen- „luede daer niet en quamen, soe hefft die Rait doen affroepen dat men „den gemeenen veenlueden oir ghilde, ghiltrecht ende buermael beneme, „dair die veenluede oir ghelt der stadt ende den ghilde voer geven hebben". Niet-Groningers konden dus ook buurmael en gildrecht winnen, zou men hieruit kunnen afleiden. (Zie hierover nog nader het volgend hoofdstuk). Dit is ongetwijfeld geen regel geweest, de Stad zal dit alleen van de schippers hebben gevraagd. Hetzelfde kan nog blijken uit eene opgave van de namen der personen, die van 1655 tot 1727 buermaal, gildrecht en waterrecht hebben gewonnen. Dit stuk (1655 n⁰. 45) eindigt als volgt: „Wijders dient

Om het gildrecht te winnen moest een buer twee oude Fransche schilden betalen, de helft van hetgeen voor het lidmaatschap der meeste gilden was vereischt. Voor een' burger waren de eischen vrij wat lichter gesteld. Deze behoefde het gildrecht niet te *winnen*. Art. 10 bk. 1 Old. bepaalt dat duidelijk. Wanneer hij echter van dat recht – wat hem als burger eigenlijk vanzelf toebehoort – gebruik wil maken, wanneer hij het „bruken" wil[1]), moest hij zich

„dat uit de Oldermansboeken geblijkt ende consteert, dat niet alleen de „Groninger schippers, wat vaertuigen sij ook mogen bevaeren of welke „gilde ook mogen amplecteeren, nevens de snikvaarders buiten alle poorten „daer in bekent zijn, maer ook die van navolgende plaetsen, wat vaer„tuigen die ook mogten bevaeren, als van: Foxhol, Hogesant, Martenshoek, „Sapmeer, Noord- en Zuidbroek, Muntendam, Veendam, Wildervanck, „Pekel, Scheemter- en Midwoldmer Hamrik, Appingedam, Farmsum, „Middelstum, Bedum, Warfum, Winsum, Obergum, Onderwierum, Esinge, „Petersijl, Leeke, Norgh, Gasselter Nieveen, 't Hogeveen, Bonnerveen, „Meppelt etc. en uit Vrieslant van Franeker, Harlingen, Leeuwarden, 't Herenveen, de Jouwer, Workum, Grauw, Sneek, Biltzijl, Bilcum, „Bierum, Wanneperveen en meer andere, als ook uit Hollant en Noort„hollant als elders, al te wijdlopig van hier meerder te melden".

In 1642 echter (Raadsordonnantie 24 December) komt de oude terminologie weer voor den dag. Tegen het stadsprivilegie van visschen in het Reitdiep was door de Ommelanders bezwaar gemaakt. Naar aanleiding hiervan wordt nu eene stadsordonnantie uitgevaardigd, waarvan de eerste zinsneden aldus luiden: „Het is eene notoire saecke, dat voor ondencke„lijke tijden, van der welcker begin egeene memorie der menschen en is, „het Groninger Diep is bevischt geworden bij visschers *wonende binnen „dese Stadt ende alhier houdende vier ende roock*".

„Dat deselve visschers tweemalen 's jaers op de gewoontlijcke tijden „gehouden zijn geweest ende noch zijn t'ontfangen het Lot, van den „Olderman gestelt inde tijdt over deses Stadts stapelrecht, Gildtrecht, „ende Waterrecht; om ter plaetsen, daer henluyden het Lot wijst, haer „stallen te beslaen, ende aldaer te visschen".

[1]) Vgl. de terminologie in art. 2 bk. 1 Oldermansboek met de bepaling op bl. 220 dl. V Werken P. E. uit den algemeenen gildebrief. Een buer moet gilde en gildrecht *winnen*. Van een burger wordt echter in het Oldermansboek gezegd: „wanneer sie des *bruken* willen". In den algemeenen gildebrief heet het ook: „wanneer sie des amptes *bruken* willen".

bij Olderman en Busheeren opgeven, hij moest het aan hen „ver- „soeken", en zich laten inschrijven. De kosten hiervan waren 4 oude Vlaamsche grooten ($^1/_{16}$ van het geld, dat een buer voor het winnen moest betalen). De „scriver" moest „voor tscriven" een halve oude Vlaamsche groot hebben. Het burgerschap was erfelijk, het gildrecht dat daarin was begrepen, dus ook [1]). In het boven reeds genoemde register, waarin de namen staan opgeteekend van hen, die het gildrecht hadden gewonnen, vindt men sinds 1482 verscheiden personen, die dat recht hebben gewonnen „um een „kanne wijns als borgher kinder". Van deze verandering in contributie meldt het Oldermansboek niets.

Volgens het Oldermansboek – althans volgens art. 10 bk. 1 – geeft het winnen van het gildrecht vergunning tot het drijven van handel in de Ommelanden.

Voorloopig zullen wij niet verder ingaan op de vraag, in hoeverre de uitgestrektheid van dat recht later is gewijzigd. Omtrent drieërlei andere bevoegdheid van het Gildrecht zullen wij echter nog mededeeling doen. Uit eene ordonnantie van 1460 blijkt, dat degenen, die buermaal en gildrecht gewonnen hadden, zich ook van een bevoorrechte plaats op de jaarmarkten konden verzekerd houden [2]).

---

1) Art. 2 bk. 1 Oldermansboek. Volgens de ordonnantie van 1510 (art. 10 bl. 36 ed. FEITH Old.) moest echter ook een burger het gildrecht bepaaldelijk winnen. Art. 50 bk. 9 Stdbk. P. E. (1534) schrijft zelfs het burgerschap als vereischte voor het winnen van het Gildrecht voor.

2) Deze bepaling (gedrukt DRIESSEN, Monumenta Groningana veteris aevi inedita, bl. 235) over de rangorde van het staan met kramen op de markt, geeft eerst den Groningschen burgers recht op eene plaats en dan den Damsters en dengenen die „buermaal en gildrecht" gewonnen hebben. Deze bepaling is in 1599 herzien (Kremergildeboek). Van deze nieuwe ordonnantie luiden de eerste bepalingen als volgt: „Eerstelijck sullen alle „kremeren binnen dese stadt woonende cramen mit hoere cremerije, van „Pelserstraete nederwarts then beyden sijden in eene roede, soe veer „alsse deselve cramen coenen. Daernae voertan sullen cramen de Damp„sters en al degene, de buermaell ende giltrecht hebben" enz. De eerste uitdrukking luidt nu: „alle kremeren binnen dese stadt". Er wordt niet

Verder moest het recht worden gewonnen door de schippers [1]) en door hen, die visscherij op het Reitdiep wilden uitoefenen [2]). Van dit alles echter maakt het Oldermansboek geen melding.

Degenen nu, die het Gildrecht hadden gewonnen, moesten zweren, dat zij aan den Olderman alle overtredingen van de gildrechtsbepalingen, die hun ter oore kwamen, zouden mededeelen. En bovendien verbonden zij zich, dat zij tusschen Eems en Lauwers geen koophandel zouden drijven met vreemden, noch met vreemd geld, noch in compagnieschap met vreemden [3]).

Zoo was dus nu de handhaving van den Groningschen stapel en wat daarmede samenhing de voornaamste taak van het Gildrecht geworden. Van de bevoegdheden, die wij in het vorige hoofdstuk sub *A* vermeldden, vinden wij vóor het midden der zestiende eeuw geen sprake meer.

Maar ook de sub *B* vermelde taak, de zorg voor den lakenhandel, vinden wij in 1446 in handen van den Raad overgegaan. In dat jaar toch is eene ordonnantie [4]) uitgevaardigd door Burgemeesteren en Raad en gezworen meente, waarbij werd bepaald, dat vreemde lakenkoopers (behalve op Vrijmarkt, wanneer alle be-

meer, zooals in 1460 gesproken van de stadsburgers, die met kremerij staan. Sinds de resolutie van 10 Januari 1597 toch was het burgerschap verplichtend gesteld voor het winnen van elk gild.

1) Zie noot 2, bl. 112.

2) Zie noot 2 in fine, bl. 112 en hoofdstuk IV sub *A*.

3) Art. 9 bk. 1 Oldermansbk. In dit artikel wordt van de Ommelanden als van „onsen landen" gesproken.

4) Gedrukt in het Oldermansboek ed. FEITH, bl. 33. In 1446 zijn een aantal ordonnanties uitgevaardigd, die, omdat zij gedeeltelijk op den handel betrekking hebben en omdat in het begin der zestiende eeuw (toen de tekst A werd opgeschreven) het Gildrecht vermoedelijk optrad als handhaver dezer bepalingen, achter het Oldermansboek zijn afgeschreven. Aangezien zij niet direct tot de werkzaamheid van het Gildrecht in verband staan, zullen wij deze – niet merkwaardige – artikels hier niet alle afzonderlijk bespreken.

perkende bepalingen waren opgeheven) alleen gedurende de jaarmarkten [1]) en gedurende één dag vóor, en twee dagen nà die markten, hunne waar bij teerlingen [2]) of bij stukken, maar niet bij de el, (niet en detail dus) in het wanthuis te Groningen ten verkoop mochten aanbieden. Als die dagen zijn verloopen, moet het laken weer tusschen de touwen („in die line") worden geplaatst. In den tijd tusschen de jaarmarkten in, mag wel „uter lyne" worden verkocht, maar dan alleen bij pakken of bij halve pakken, niet bij stukken, nog veel minder bij de el. Een Groninger, aldus bepaalt een andere ordonnantie [3]) mede van dat jaar, mag direct noch indirect van vreemden laken koopen op een andere plaats dan in het wanthuis. Op overtreding van al deze bepalingen staat een boete van vijf mark. Wie traden in deze zaken nu als vervolgers op? Het Gildrecht? Het staat er niet speciaal bij; wij mogen eerder aannemen, dat de vervolging geschieden zal door de ambtenaren, die in het algemeen met de marktpolitie waren belast, de schutten [4]).

---

[1]) SCHEPERS' verklaring (Groningen als Hanzestad, bl. 56), dat met den „binoemden hilighen dach" de jaarmarkten bedoeld zullen zijn, nemen wij gaarne over. Het is echter niet juist, hiervoor te verwijzen naar den kremergildebrief van 1434: daar worden, het is waar, *zes* jaarmarkten door B. en R. en de Groningsche kremers aan de vreemde kremers toegestaan, maar twee jaar later werd de algemeene gildebrief uitgevaardigd en daarin werden door de gemeene gilden aan „den ghenen de van buten „comen" slechts *vier* jaarmarkten toegestaan; die op Midvasten en op Sint Vijt zijn vervallen, die van Sint Maarten is tot Sint Michiel vervroegd Naar den laatsten brief moet hier natuurlijk worden verwezen.

[2]) Teerling = pak.

[3]) Afgedrukt bl. 34 Old. ed. FEITH. Dit artikel = art. 48 bk. 2 Oldermansboek. Dit laatste is iets minder nauwkeurig geredigeerd.

[4]) In art. 54 bk. 9 Stadbk. (van 1546) wordt ook nog gezegd, dat opkoop in het groot van laken als voorkoop wordt gestraft en dat dienvolgens den hoofdelingen van de schutten het toezicht hierover competeert. Dit artikel verbiedt echter nog afzonderlijk aan ieder burger en inwoner der stad eenige „wyte laken" te koopen „um by hele stucken weder tho „vorkopen". Men mocht slechts zooveel koopen, als men „by der elen

Wij stellen ons — om even te recapituleeren — den gang van zaken voor als volgt. De nieuwe organisatie, die in 1425 en volgende jaren op zoo menig gebied in Groningen plaats gegrepen had — had zich ook tot het Gildrecht uitgestrekt. Het winnen van hensen was — door verschillende oorzaken — òf buiten gebruik gekomen, òf had althans veel van zijne beteekenis verloren. Meer en meer had de stad getracht, de hoofdmarkt van de Ommelanden te worden. De oude koopliedenorganisatie — waarvan het Gildrechtscollege het overblijfsel was — had ook nieuwe teekenen van leven gegeven. Reeds vroeger had zij zich den handel in de Ommelanden aangetrokken, reeds vroeger had zij Groningen tot stapelplaats van de omliggende landstreek trachten te maken. Maar toch was de zorg voor Groningens buitenlandschen handel haar voornaamste werk geweest. Dit laatste liet zij varen, op het eerste legde zij zich toe, in alles echter ondergeschikt aan den Raad. Vooral de vrees voor een machtigen concurrent was oorzaak van dit alles: doordat Hamburg Emden ingenomen had, was deze laatste stad voor de Groningers een geduchte mededingster geworden.

„van syn venstere" weder verkoopen wilde. Dit alles op breuk van vijf goudguldens. Volledigheidshalve — nu over de lakenhandel wordt gesproken — zij hier nog vermeld, dat een speciaal gild van lakenhandelaars te Groningen nimmer heeft bestaan. Om lakenhandel te drijven moest — evenals voor het houden van „veilinge" in het algemeen — natuurlijk het buermaal worden gewonnen; in 1584 (art. 60 bk. 9 Stadb.) wordt echter uitdrukkelijk hiervoor het winnen van het burgerschap als vereischte gesteld. Dat het laken tot de vrije koopmanschappen behoorde, geeft zelfs het kremergild — dat zich anders allerlei monopoliën wilde aantrekken — toe. Maar het recht van alleenhandel in fijne lakens, zijde enz. wilde dit gild gaarne behouden en zoo kwam het in strijd met de kleermakers, die het een dergelijk monopolie niet wilden gunnen en die beweerden (zie de stukken in het daarover gevoerde proces (1544 n°. 7)) dat het hun, evenals den kremers en evenals ieder burger en buer trouwens, zoude vrij staan „fluweel, damast, sijden satijn, kamlot, say, tryp, vorsteyn, weer„schijn, malien, haecken, lindt, ney sijden korden ende alles dergelijcken" te mogen verkoopen. De Raad verklaarde met deze laatstgenoemde zienswijze het eens te zijn.

Zouden de stapelbepalingen op uitgebreide schaal toegepast worden, zou dus – en de regeling van art. 45 bk. 2 Oldermansboek bleek hier niet meer voldoende – alle uitvoer uit de Ommelanden anders dan over Groningen worden belet, dan moest op verschillende plaatsen in de Ommelanden nauwkeurig hierop toezicht worden gehouden. Dit kostte geld. Om nu aan dit geld te komen, ging het Gildrecht van ieder, die van dit stadsvoorrecht profiteerde, van ieder, die er voordeel bij had dat de vreemdeling – want hiertegen alleen richtte zich het stapelartikel nog -- als handelaar uit de Ommelanden werd verbannen, een zekere contributie eischen.

Elk Groninger, die in de Ommelanden handel wilde drijven, moest, zooals het heette „het gildrecht winnen", moest ter verkrijging van dat recht een bepaalde som gelds storten. Onmiddellijk bij de instelling van dit privilegie – of liever de herleving van dit voorrecht in meer uitgebreiden vorm – lieten zich ongeveer 700 personen bij den Olderman inschrijven en verkregen daardoor het recht, handel in de Ommelanden te mogen drijven, maar verbonden zich tevens, dit niet te doen in compagnieschap met vreemden, noch met vreemd geld.

Nadat nu de groote inschrijving had plaats gegrepen, werd er jaarlijks een inschrijving gehouden. Het eerst in 1434. Het getal der ingeschrevenen bedroeg toen 32. In de volgende jaren respectievelijk 29, 6, 16, 21. Van het geld, dat hiermede werd geïnd, werd aan de stadsregeering rekening en verantwoording gedaan [1]).

Omtrent dezen tijd vinden wij ook voor het eerst in eene oorkonde melding van het Groningsche stapelrecht gemaakt.

Het is in den meermalen (o. a. bij VAN IDSINGA en gedeeltelijk bij RENGERS) gedrukten brief van de Ripperda's (16 September 1434). Twee exemplaren van dezen brief zijn op het Groningsche

[1]) Ingevolge art. 3 bk. 1 Oldermansboek. Slechts gedurende de eerste jaren (zie Bijlage V) is in het „register" aangeteekend, dat dit gebeurde. De oudst aanwezige stadsrekeningen maken van een inkomst uit dien hoofde geen melding. In de rekening van 1558 vinden wij er voor het eerst iets van.

Rijksarchief aanwezig [1]). In dit stuk verklaren Haye en Boele Ripperda, hoofdelingen te Farmsum, dat zij met de stad Groningen eene overeenkomst hebben gesloten naar aanleiding van den doodslag in hun gebied aan Willem Wicheringe gepleegd en van de verdere schade, die de stad van hen, gebroeders, mag hebben geleden. Verschillende zaken worden door de Ripperda's beloofd en o. a. komt de volgende zinsnede in den brief voor: „Voirt „meer staen wij Haye ende Boele voirs. toe den stapel van alreleye „kopenscap de to Groningen gheleght is". Verder wordt den Groningers nog hulp en bijstand beloofd.

Deze Willem Wicheringe wordt door de schrijvers [2]) aangeduid als een handhaver van het – eeuwenoude – stadsstapelrecht, een Olderman van het Gildrecht. Waaruit wordt afgeleid, dat Wicheringe deze waardigheid bekleed heeft? Tweemaal wordt zijn naam in het stuk genoemd en nergens wordt zijne qualiteit vermeld. Noch in dorso, noch in margine van een der twee origineele exemplaren staat hieromtrent eenige aanteekening. Als eerste Olderman wordt in het hierbovengenoemde register met namen dergenen, die het gildrecht hadden gewonnen, Herman Sighers genoemd. Zelfs onder de 700 personen, die kort voor 1434 als „ghiltrechts-„lude" zijn ingeschreven, komt Willem Wicheringe niet voor. Wel vindt men dezen naam in de gilderol der brouwers (ledenlijst van 1424) onder de bewoners der Asselingekluft. Niet onwaarschijnlijk is het, dat Wicheringe reeds iets eerder zal zijn vermoord. In een stuk van 1432 [3]) toch komt een Willem Wicheringe, „civis „in Groningen" als overleden voor en worden renten, die hij an-

---

1) Het stadsexemplaar (1434 n⁰. 2) en het exemplaar der Ripperda's (Huisarchief Farmsum, Inv. n⁰. 463, Reg. n⁰. 60*).

2) EMMIUS, De agro Frisiae fol. ed. bl. 30. RENGERS (althans in „Standt, „Politie offte Regiment der Ommelanden", het derde deel zijner werken, bl. 46) en zelfs VAN IDSINGA, Staatsrecht II, bl. 354. Deze laatste echter acht het noodig erbij te voegen, dat EMMIUS aan het stuk opmerkingen toevoegt, „die er zeer weinig bij te pas komen".

3) Huisarchief Farmsum Inv. n⁰. 691, Reg. n⁰. 58.

ders genoot, aan zijn' zoon Johan Wicheringe overgedragen. Wij vinden, om kort te gaan, geen voldoende reden om aan te nemen, dat werkelijk een stapelrechtsquaestie de oorzaak van dezen doodslag zal zijn geweest. De Stad zal hier, als sterkste partij – naar aanleiding van een' twist over eenig willekeurig onderwerp – van hare tegenpartij erkenning van een kort geleden door haar ingesteld, gewichtig voorrecht erlangd hebben. De voorstelling, dat er een stapelrechtsquaestie in het spel was, is naar ons gevoelen, in later tijd hieraan gegeven, om duidelijk te maken, dat reeds lang voor 1434 uitvoer langs Farmsum uit Stad en Lande verboden was [1]).

Kort na 1434 vinden wij van verschillende toepassingen van het stapelrecht der Stad gesproken in verschillende stukken, die tezamen in éen bundel, met het opschrift „quitanties" zijn vereenigd [2]). Zoo hebben 25 October 1434 Ubbe Jelle Tyardeszone en Clawes Gherrytszone van Workum, 2 November 1434 Jacob Tydemanszone van Stavoren en Peter Henrixzone van Workum, 21 Maart 1435 Arnd Jacobszoen van Workum en Eggert Nannekenzoen van Hindeloopen, 2 November 1436 Gherbrant Sybrantszone van Workum, 14 Februari 1442 Johan de Rode van Amsterdam en zijn zoon allen verschillende goederen (koren, huiden enz.) in de

---

[1]) Vgl. de opmerking van RENGERS I, bl. 142, naar aanleiding van dit stuk.

[2]) 1430 n⁰. 4. De bepaling van het jaar 1430 is geheel willekeurig, het oudste stuk is van 1434. SCHEPERS, Gron. als Hanzestad heeft bl. 57 eene veroordeeling van 1416, maar deze opgave berust op foutieve lezing; het hier bedoelde stuk dateert van *1442*. Het regest van 1432, n⁰. 2, zooals dit in FEITH'S Register is gesteld, zou wel eenigszins aan een stapelvervolging kunnen doen denken. De toestand is echter zoo: de Groningers en de vitaliebroeders hadden op Delfzijl twee vrachtschepen, beladen met goederen, genomen. Hieronder bevond zich ook goed van den Harderwijkschen burger Roele Jans, die van B. en R. van Groningen het zijne terugkreeg, en waarvoor Burg., Schepen en Raad van Harderwijk quitantie gaven. Een dergelijk geval is 1432 n⁰. 11 (geschr. vervolg) met Amsterdammers.

Ommelanden, te Spijk en te Houwerzijl opgekocht. Deze goederen waren hun door de stad „ende oren helperen" ontnomen. Zij beloven allen, dat zij zoowel als hunne nakomelingen de stad zullen kwijtschelden „van aller ansprake, die wy op sie mochten hebben „van des affghenomen guedes weghen" en zij zweren, „die voers. „stad van Groningen noch oer borgher, inwoenre offte vrende „ommer desser zake wille voers. in ghene tokomenden to haten, „to veeden, noch to nyden in yenigher wijs." Zij zweren ook „geen [koren enz.] nae desen dage te laden, noch te kopen in „Vrieslande tusschen der Lauwerse ende der Emese, beholden ons „dat wij toe Groningen des stapels van den koerne ende van alre- „leye ware mede moegen bruycken, gelycke andere coopluyde als „dat ingesat is".

Deze „quitanties" zijn geen zuivere toepassing van art. 45 bk. 2 Oldermansboek. De gecalangeerden worden niet met 1 mark beboet, maar hunne waren worden eenvoudig verbeurd verklaard. Mogelijk zijn zij van boete vrijgesteld, omdat zij beloofd hadden, voortaan de bepalingen betreffende den stapel in acht te zullen nemen. Den stapel „als dat ingesat is", zeggen de „quitanties", den stapel „de to Groninghen gheleght is", zegt de Ripperdabrief. Uit deze bijvoegingen zou kunnen worden afgeleid, dat de stapelbepalingen, zooals die hier werden toegepast, van zeer jongen datum zijn [1]).

Opmerking verdient ook, dat de bovengenoemde „quitanties" alleen spreken van overtredingen, begaan door Friezen en Hollanders. Omtrent dezen tijd kreeg de stad ook oneenigheid met Zwolle, Hindeloopen en Workum en het mag niet te gewaagd heeten, wanneer wordt verondersteld, dat de toepassing van de Groningsche stapelbepalingen hieraan niet geheel vreemd zal zijn geweest [2]).

Tegen deze plaatsen was de stad wel opgewassen. Voor alles

---

[1]) Mogelijk stamt de constructie van het begin van art. 45 bk. 2 ook uit dezen tijd.

[2]) SCHEPERS a. w. bl. 81 maakt melding van deze twisten, maar geeft hiervoor geen reden op.

zocht zij echter op goeden voet te blijven met de machtige Hanzesteden, in de eerste plaats duchtte zij oneenigheid met Hamburg. Toch zal zij in den aanvang wel op de een of andere wijze aan deze stad iets in den weg hebben gelegd, immers naar aanleiding van allerlei ontstane geschillen worden 6 October 1434 [1]) vier zoenslieden benoemd, die een' vrede afkondigen, welke van Pinksteren 1435 gedurende twee jaren zou gelden. Als voornaamste bepaling stond hierin opgenomen, dat „de copman an beyden sijden velich „[zal] varen ende komen bij dage unde bij nacht to watere ende „to lande". Omtrent de rechtszekerheid van den koopman worden nog verschillende bedingen gemaakt. Groningen wordt verboden zich met Overeemsche zaken te bemoeien [2]). Dit verdrag stelt Hamburg dus vrij van de Groningsche stapelbepalingen. In 1437 [3]) wordt het hernieuwd. De vijandelijkheden dreigden echter weer uit te barsten, toen in het laatst van 1437 Groningen toch tegenover een' Emder koopman de bepalingen van den stapel handhaafde [4]).

---

1) 1434 n⁰. 1.

2) Verkeerdelijk zegt N. WESTENDORP: Jaarboek II, bl. 469, dat in dien tusschentijd de Groningers zich van den handel op het Overeemsche zouden moeten onthouden; dit zou ook in strijd zijn met de overige bepalingen van het verbond. EMMIUS is juister: „abstinerent locis et „negotiis Cisamasanis". In het origineel staat: „de van Groningen . . . scholen . . . nen *underwind* (bestuur, rechtsmacht enz.) „hebben an desser „sijt der Emese id en were dat yumment oren copman, borgers und „inwoners overlast ded sunder recht". Vgl. nog ACKER STRATINGH in Bijdr. III, bl. 85 n. 2.

3) 1437, n⁰. 4 (12 Juli).

4) EMMIUS fol. ed. bl. 342 deelt dit mede. Hij verhaalt hoe Habbo Suterius, „ex ordine negotiantium" te Emden, graan in de Ommelanden had opgekocht. „Quo cognito, mercatorum Groningae praefectus, quod „id contra civitatis jus esset commissum, frumentum una cum navi ven„dicatum aerario, Groningam jussit pertrahi". Naar aanleiding van deze quaestie schreef de Emder magistraat, „circiter Calendas Novembr." naar Groningen. Hij was van oordeel, dat hierdoor tegen de verbonden was gehandeld en bovendien, wat maakte het uit, wanneer eens eenig koren uit de Ommelanden werd uitgevoerd „maxime cum constet, ab hominibus

Aan Habbo Suterius, die graan uit de Ommelanden uitvoerde, wordt zijne lading ontnomen, terwijl hij zelf wordt gevangen genomen. Ternauwernood kon een verdrag van 1439 [1]) de oneenigheden, naar aanleiding hiervan ontstaan, bedwingen. Bij dit verdrag wordt ook aan de Ommelanders vrijheid van handel in het Overeemsche toegestaan. Hollanders en Duitschers, die in de Ommelanden woonden, waren, op breuke van 1 mark, van dit voorrecht uitgesloten. In quaesties hierover ontstaande, zou het Gildrecht rechter zijn. Ook ten behoeve van andere Duitsche steden werden uitzonderingsmaatregelen getroffen. Tusschen Bremen aan de eene, en Stad en Ommelanden alsmede Hayo Ripperda aan de andere zijde, was een „veyde" [2]) ontstaan, waarover 1451 [3]) een overeenkomst wordt getroffen. Hier wordt over en weer bescherming van kooplieden gegarandeerd. In hetzelfde jaar [4]) wordt een verbond met graaf Gerard van Oldenburg gesloten, waarbij wordt vastgesteld, dat „de kopman van beydersijden vry und velich to water und „to lande wanderen, varen, keren unde vorkeren [zal], sunder „ienige gebreke und den schal men van beydersijden na allen ver„mogen vorderen, beschutten unde beschermen sunder enigerleye „ungelt dar up to manende, mer bij olden tollen to latende". Even-

---

„suis triplo aut quadruplo majorem frumenti modum istuc importatum, „Dammonaque Groningam vectum". Maar Groningen was niet genegen, aan Emdens verzoek tot vrijlating van Suterius gevolg te geven. De brief van den Emdenschen magistraat is in het Groningsche archief niet aanwezig. Bij FRIEDLÄNDER, Ost-Fr. Urk.buch vinden wij sub n⁰. 479 (4 Nov. 1437) alleen deze aanteekening: „Here Uecke amptman inne „Emeden scripsit ad Senatum Groninganum pro Habbone Suterio cive „Emdano". EMMIUS vertaalt „Olderman" hier door „mercatorum prae„fectus", eene vertaling, waaraan niet te veel gewicht te hechten is.

[1]) 1439, n⁰. 7 (Januari 26). Vgl. Oldermansboek bk. 2, art. 49, en art. 4 der raadskeuren van 1446.

[2]) 1444, n⁰. 12. Over de menigvuldige onlusten met Oost-Friesland omtrent dezen tijd zie men SCHEPERS a. w. bl. 79 vgg.

[3]) 1451, n⁰. 2 (16 December).

[4]) 1451, n⁰. 3 (28 October).

eens worden, door Stad en Ommelanden beide, in 1457 [1]) twee verbonden gesloten met Ulrich en Sibo van Esens, de Oostfriesche hoofdelingen, die thans, als opvolgers van Hamburg [2]), de macht in Oost-Friesland in handen hadden. Deze verbonden bepalen ook vrijheid van handel voor beide partijen en in het verbond van 5 Mei wordt aan alle ingezetenen van Stad en Lande vrije koophandel in Oost-Friesland toegestaan, behoudens de gewone veetollen: de Eems en alle andere rivieren in Westfalen, in Sagelterland enz. worden door de hoofdelingen opengesteld en van den anderen kant wordt aan de onderdanen van Ulrich en Sibo „in allen . . . „landen und wateren der . . . ze (n.l. Stad en Ommelanden) mechtich „sint" eveneens vrijheid van verkeer toegestaan.

Door al deze verbonden verloor de stapel veel van zijne werking. Zoo weinig beteekenis kreeg hij langzamerhand, dat hij geheel en al op den achtergrond trad. Slechts eenmaal – en eerst in het midden der zestiende eeuw, toen alles geheel anders was geworden – is Groningen voor de Hanze gedaagd. Het geheele Hansisches Urkundenbuch, voor zoover verschenen, zwijgt van Groningens gild- en stapelrecht.

Maar al deze verbonden – zij mochten dan al in menig opzicht een levendiger handelsverkeer scheppen, en dus voor de grootere kooplieden voordeelig zijn, verdroten den Groningschen stedeling – het volk, den gilden vooral – ten zeerste. Hoe konden, bij schaarschte, bakker en brouwer hunne grondstoffen krijgen, wanneer het koren vrijelijk uit de Ommelanden mocht worden gevoerd? Werd het stapelartikel niet meer toegepast, dan kon ieder vreemdeling vrij uitvoeren. En tegen den Ommelander was nog geen verbod van uitvoer gericht. Geen wonder, dat hierover ontevredenheid ontstond.

Maar een andere gebeurtenis vermeerderde die ontevredenheid sterk. De stad had geld noodig: haar opkomende bloei eischte tal

---

1) 1457, n⁰. 7 en 15. Gedrukt FRIEDLÄNDER Ost-Friesisches Urkundenbuch, nos. 720 en 721.

2) In 1493 gaf Hamburg eerst definitief zijne aanspraken op.

van uitgaven, die door de gewone inkomsten niet meer konden worden bestreden [1]). Zoo kwam het, dat in Augustus 1457 de Raad en de gezworen meente – anders zoo bevreesd voor een zich ontwikkelend monopolie – als alleenhandelaars in het groot optraden. Zij bepaalden n.l., dat geen Groninger eenig product, „dat die „huesman of lantman veyle brochte in Groenynghen, dat were „ghansen, voeghelen, hoenre, botter, keese, speck, haver of ander „koeren, vellen, leer", koopen mocht dan van door den Raad aangestelde opkoopers „ende dat allent tot des Rades beste" [2]). Geen wonder is het, dat tegen de in de laatste jaren gesloten verdragen en in het bijzonder tegen dit zonderlinge besluit het volk zich verzette: de gilden komen dan ook in oproer en drongen met knuppels, pieken en bussen gewapend op de markt samen. Ook in den Raad zelven ontstaat verzet, een der homines novi onder de raadsleden, de „scheepmaker" Warner Smijt, bepleit daar de belangen van het volk. B. en R. echter trachten hun plan door te drijven: ze laten den beul op het raadhuis komen en willen hun' tegenstander eenvoudig weg laten onthoofden. Maar deze, bij zijne komst den beul ziende voegde hem toe: „Wat doestu, deef„henger, hier? Packe dij van hier"! De beul wijkt voor zijn' meerdere en Warner komt ongehinderd in den Raad. De heeren waren intusschen angstig geworden: „vaal ende bleeck", want uit de ramen

[1]) Hetgeen nu volgt is in het kort ook reeds medegedeeld in mijn bovenaangehaald opstel in den Groningschen Volksalmanak voor 1904.

[2]) Kroniek, uitgegeven door Dr. W. ZUIDEMA. Bijdr. en Med. Hist. Gen. te Utrecht, dl. XII bl. 98 vgg. Het daar aangehaalde H. S. in folio n°. 453, heeft nog: „haver, garste, boenen, erweten, rogge, weite". De tekst, naar welke ZUIDEMA heeft uitgegeven, heeft de eerste regels van het verhaal niet, de kroniek begint daar: . . . „leije dijnck ofte waere, „dat die huesman of lantman veyle brochte" enz. Ook ontbreekt hier de dateering. Het H. S. dat Z. als H. S. *K* aanduidt (Rijksarch. Gron. H. S. i. fol. 453) is op dit punt vollediger. Op bl. 24v en 25 wordt daar eerst gesproken over Frederik van Blankenheim, daarna over diens opvolger Rudolf van Diepholt, die in 1439 werd gehuldigd. De aanteekening over deze gebeurtenis eindigt in dit handschrift: „Ende wordt gehuldett in

had men het gezicht op de vergaderde menigte. Ze begonnen een anderen toon aan te slaan: „Woe salt nu wesen, mester „Warner?", aldus de burgemeester Baroldts gemoedelijk, en Warner hierop: „Ghij, heren, als y wyllen, meer dan stapelmarckt[1]), den

---

„den jaere MCCCC ende XXXIX". Dan volgt: „In den jaere MCCCC end „LIII do Bisscub Roeleff vors. bisschub was ende in der stadt van Gro„ningen borgermesteren weeren:

„Borgher- „mesteren:
Otte Clandt.
Otte ter Hansouwe.
Hindrick Barelts ende
Johan Rengers Schaffer.

„Raedts- „luiden:
Olde Ulger to Nordijke.
Ghosen ten Grave.
Goesen van Dulck.
Bruen Sigers.
Hinderik ter Brugge.
Hindrick Bennekens.

Raedts- luede:
Harmen Berneers.
Evert Hublingen.
Luleff Sickinghe.
Zise Casse.
Albart Rolteman.
Evert Jarges.
Harmen Coeninck.
Johan van Ballen.
Johan Potter.
Warner Smijt.

„Soe ist gheschien, dat desse voers. Burgermeisteren ende Raedtsheeren „weeren overeengekomen mitten zwoerne meente, dat ze een stapelmarcket „wolden setten in Groningen, dat men aldus sall verstaen" . . . volgt het bovenmedegedeelde verhaal. Deze kroniekschrijver stelt dus alles op 1453. EMMIUS, die het verhaal met tegenzin geeft, maar die, aangezien hij het in een oud kroniekje heeft gevonden, als historicus zich verplicht rekent, daarvan mededeeling te doen (bl. 374 vgg.), stelt het op 1454, de kroniek van VAN LEMEGO (ed. J. A. FEITH bl. 134) eindelijk op 1457. Dit laatste jaartal moet voor juist worden gehouden. De burgemeester-combinatie, zooals die boven wordt gegeven, komt in geen enkel jaar voor: Johan Rengers Schaffer treedt eerst in 1460 als burgemeester op. Drie van de vier bovengenoemde zijn burgemeester in 1457, de vierde is dan Goesen van Dulck. Er is geen enkele reden om hiervoor het verhaal van VAN LEMEGO niet te volgen, de „breff besegelt", dien de gilden volgens V. L. kregen, is nog in later afschrift „ex M. S. de Drews" zooals het heet, aanwezig: 1457, n°. 83. Door deze voorstelling van zaken verdwijnt EMMIUS' opvatting, alsof er twee opstanden hebben plaats gehad, één in 1454 en één in 1457.

[1]) Hier is weer het woord „stapel" in eigenaardigen zin gebruikt. EMMIUS vertaalt het hier, iets juister, door propolium.

„y voer hebben, solly van stonden affsetten, of tsal y of my den „hals kosten". De Raad begon nu het onmogelijke van zijn plan in te zien en allen beloofden ze, „dat ze dat gheerne wolden „doen ende hebben daer ghelovet ende gesworen, nu of nummer- „meer tot enyghen tijden enyghe nije vonde of stapelmarckt of „anders enygherlije saken te vijnden". Niet eerder kon de Raad het raadhuis verlaten, voordat Warner deze verklaring op schrift in den vorm van „eenen beseghelden brief" gekregen had. Uit dit stuk, 22 Augustus afgegeven, blijkt het ernstig karakter van den opstand. De inhoud ervan beperkt de verbonden met Oost-Friesland en is tevens een tenietdoening van het fameuse raadsbesluit. Het is opgesteld in den vorm van een „vruntlijck" verdrag tusschen B. en R., gezworen meente en de hovelingen der gilden en het begint met de bepaling „dat men na deesen daghe tot ghenen tijden „geen koorn, dat tusschen der Eemse ende der Lauwersche binnen „lants gewassen is, noch geen zaadt uitvoeren sullen"; vreemd koren mag echter vrijelijk worden uitgevoerd. Dit naar aanleiding van de verdragen. Het beruchte raadsbesluit heeft tot uitwerking gehad, dat men besloot „geenen stapel noch cijs noch anders nije „vonden, die niet gewoonlijck zijn geweest, opsetten noch anleggen „sullen, tenzij bij consent, rade en wille des Rades, der geswoorne „meente, en der gemeenen Hovelingen van de gemeene gilden". Hierna was dus wel voor goed een eind gemaakt aan een te eigenmachtig optreden des Raads. Maar het volk, in zijn machts- vertoon, had ook nog een ander voorrecht van den Raad weten te verkrijgen: „gevielet oock tot eenigen tijden dat de Raadt en „geswoorne meente sameling holden sullen, ofte holden, so mogen „en sullen de geswoorne meente oer raedt bij em selven alleene „nemen ofse willen, ende dat en sal hem de Raedt niet verkheren „noch behinderen", eene uitzondering dus op „der swoerne meente „eedt" op bl. 99 n. 1.

Zoo groot was toen de macht der gilden en zoo hevig was het oproer geweest, dat, ook na afgifte van den brief, de raadsleden zich, onder geleide van hun' collega Warner Smijt naar het Jaco-

bijnerklooster begaven, waar zij zes dagen bleven „ter tijt dattet „wat verkuelde". In hetzelfde jaar 1457[1]) wordt door Groningen een plan gemaakt voor een verdrag met Munster over een nieuw aan te leggen handelsweg tusschen beide steden. Hierin wordt eene bepaling opgenomen, die eenigszins aan de stapelbepalingen herinnert. „Item so en sall nemant kopen offte verkopen tusschen der „Lauwerse ende der Emesen, de dessen wech uut den Stichte van „Munster inkomen, dan allene bijnnen Groningen bij al sulke „penen, alsmen daerup setten sal". Hoogstwaarschijnlijk is het bij een plan gebleven en is dit verbond nooit tot stand gekomen[2]). Toch blijkt uit deze bepalingen, dat Groningen – mogelijk onder den invloed van de kort geleden voorgevallen gebeurtenissen – althans het plan heeft gehad bij dit verdrag hare stapelbepalingen te handhaven.

Hoe heftig het gildenoproer van 1457 ook geweest moge zijn, lang heeft zijne uitwerking niet geduurd. Twee jaar later toch wordt een verbond met den Oost-Frieschen hoofdeling Ulrich van Greetzijl gesloten. Hierbij wordt bepaald, dat, naar aanleiding van gerezen twisten een scheidsgerecht zal worden genoemd, om daarin te beslissen. „Ende daerup sall die koepman an beyden zijden vrij ende „velich kopen, varen ende verkieren als dat van oldes geweest „hefft ende up alsulken toll als daerup staet"[3]).

---

1) 1457 n⁰. 11 (September 28). Gedrukt Hans. Urkundenbuch VIII, n⁰. 636.

2) Het in het Groningsch Archief aanwezige stuk eindigt als volgt: „Ende wij borgermestere .... der stad van Groningen hebben .... onser „stad zegell beneden an dessen breeff gehangen". Dit exemplaar was dus bestemd naar Munster te gaan, terwijl Groningen een door Munster gezegeld stuk zou hebben ontvangen. Maar het charter is in Groningen gebleven. Er hangt geen zegel aan. De twijfel, dien de uitgever van het Hans. Urkundenbuch oppert, of deze oorkonde wel ooit uitgewisseld is, moet dus – met het oog op het hier medegedeelde – voor zeer gegrond worden gehouden.

3) 1459 n⁰. 6 (Augustus 9). Gedrukt FRIEDLÄNDER I, n⁰. 745. Dat art. 11 bk. 1 Oldermansbk. eene beperking of vernietiging zou zijn van de ver-

Toch is het oproer niet geheel en al zonder nawerking geweest. Voor herhaling van uitingen van opkoopersneigingen bestond blijkbaar geen gevaar meer. Uitdrukkelijke bevestiging van het daaromtrent beloofde was dus niet meer noodig. Iets anders was het met het verbod van korenuitvoer. Het is waar, de stapelbepaling bestond nog en het in 1457 uitgevaardigde raadsbesluit was nog van kracht. Maar de eerste richtte zich niet tegen de Ommelanders en het tweede was wel eenzijdig afgekondigd voor de Stad, doch niet bekrachtigd door de Ommelanden. En toch was van die streken de medewerking niet te ontberen.

Deze medewerking verkreeg de Stad in het eerstvolgende verbond, het zgn. „tweede verbond" van 1473, met de prelaten, gemeene hoofdelingen, rechteren en gemeene meente van de Ommelanden gesloten. Hierin vindt men de volgende bepaling: „Item „so en salmen geen koren uutvoren anders dan dat van buten „over zee en zand hierkomet".

Had de Stad in 1457 een eenzijdige verbodsbepaling gemaakt tegen den uitvoer van binnenlands verbouwd koren, tien jaar later ging zij „bij lijff ende gud" verbieden, ander dan Groningsch bier in de Ommelanden bij tapmaat te verkoopen [1]). Ook voor dit verbod wist zij in 1473 de onmisbare instemming der Ommelanders te verkrijgen. Omtrent deze quaestie vinden wij in het verbond de volgende bepaling: „Item geen vreemt bier en salmen tappen in „dessen vorss. landen to kope offte hebben anders dan de prae„laten, hoefftlingen ende guede mans selven in oer eygen huus

---

bonden met Oost-Friesland, zooals FEITH in noot 18 van zijne uitgave van het Oldermansboek beweert, houden wij voor niet juist: wij zouden veeleer meenen, dat dit artikel duidde op nauwe relaties en op een goede verstandhouding tusschen beide partijen, immers Groningen stelde op een zware breuk (10 mark naar den tekst A. en 20 mark naar de ed. FEITH) en bovendien nog verlies van het gildrecht voor een jaar, strafbaar het koopen, in- en uitvoeren uit het Overeemsche van goederen, waarvan daar koop of uitvoer door vreemden was verboden.

[1]) Vgl. mijn opstel in G. V. A. 1904, bl. 170.

„to drincken". Bij het groote verbond van 1482 [1]) zijn beide bepalingen onveranderd bevestigd.

Deze bepalingen zijn van anderen aard dan de stapelbepalingen; zij richten zich ook tegen de Ommelanders. Zeer vele steden hadden in de middeneeuwen dergelijke rechten, een zgn. „biermijl" kwam zeer dikwijls voor. Hoever deze zich uitstrekte, hing eenvoudig af van de macht, welke de stad, die haar handhaven moest, over het omliggende land bezat.

Op denzelfden dag, als waarop dit verbond wordt gesloten, worden de reglementen voor de stadsschutten hernieuwd: een nieuwe schuttenbrief wordt uitgevaardigd [2]). De bepalingen betreffende den voorkoop worden hierin eenigszins uitgebreider gesteld dan in het Stadboek: men mocht, aldus bepaalde art. 1 „geen goet, kleyn „noch groot, hoedane dat sy", wanneer dit naar Groningen wordt gevoerd „te vercopenn", buiten de poorten opkoopen, bij breuke van vijf mark. „Buiten de poorten", dus in de nabijheid van de stad. Ook moet nog worden opgemerkt, dat dit artikel alleen spreekt over goederen, die reeds op weg naar de stad zijn. Omtrent het koopen op de markt vóor bepaalde uren worden ook nog enkele bepalingen gemaakt. Tevens bepaalt art. 5, hoe zal worden gehandeld ingeval er in Groningen vreemd koren binnenkomt, dat over zee en zand wordt ingevoerd. Dit mocht, bepaalden de verbonden, vrijelijk worden uitgevoerd. Toch zorgde de overheid, dat ook de Groningsche burgerij nog vóor den vreemdeling genoeg gelegenheid had, zich hiervan ook het noodige te verschaffen.

Wanneer dergelijk graan was aangekomen, moest dat openlijk bekend worden gemaakt, het moest drie dagen ten verkoop liggen en dan nog mochten de burgers slechts onder zeer beperkte voorwaarden koopen. „Wes die koopmann niet verkoopen kan, mach „hie weder uuth voerenn".

Nog op andere wijze belemmerde deze brief den Groninger in

---

1) Gedrukt RENGERS I, bl. 157 vgg.

2) Zie hierachter Bijlage IV.

zijne vrijheid van beweging. Art. 6 verbiedt hem „in den lande" eenig koren, boter of kaas op te koopen in grooter hoeveelheid dan hij tot eigen nooddruft behoeft. Dit op breuke van vijf mark. Geen stedeling mocht dus speculant worden. Dat de vreemdeling het niet werd, daarvoor zorgden de absoluut sprekende stapelbepalingen. Verder bepaalt nog art. 4 schuttenbrief iets dergelijks als art. 44 bk. 2 Oldermansboek: een verbod, gericht tegen elken Groninger, om ten behoeve van vreemden eenig goed op te koopen, waar dit aan de vreemden zelf verboden was. Ten slotte zijn deze bepalingen nog merkwaardig, omdat het aantal personen, die hierbij als vervolgers mogen optreden, zoo groot is. Het zijn niet meer alleen, zooals vroeger, de schutten of de hovelingen der schutten, maar burgemeesters, raadsheeren, hoofdmannen, zij die in de gezworen meente zijn en ook zij die lid van het Gildrecht zijn, mogen overtredingen als de hier besprokene bij den Raad aanbrengen. Ja zelfs twee burgers mogen het doen.

De bepalingen van de verbonden, die nader in den schuttenbrief staan uitgewerkt, zijn, wij zagen het, van anderen aard dan de stapelbepalingen.

Zij maken het waarschijnlijk, dunkt ons, dat deze laatste omtrent dien tijd tegenover de Ommelanden vrij spaarzaam zullen zijn toegepast. Stukken van den aard der bl. 120 besproken „quitanties" zijn uit dezen tijd niet aanwezig. Waarom zou de Stad ook den schuttenbrief herzien hebben, wanneer zij genoeg autoriteit bezat tot handhaving van hare stapelbepalingen, die toch – zij het ook alleen voor den vreemdeling – over alle waren zich uitstrekten? Het is niet geheel onwaarschijnlijk, dat, in het laatste kwartaal der vijftiende eeuw, de vrede tusschen Stad en Lande voor een groot deel het gevolg zal zijn geweest van de matige toepassing der stapelbepalingen. Het was toen een tijd van welstand, de Stad had in die dagen kunstmatige bescherming niet zoozeer van noode.

De bepalingen uit de verbonden misten poenale sanctie. De schutten gingen het land in, om te zien, of ook overtredingen werden gepleegd; het graan namen zij in beslag, de vaten met

vreemd bier staken zij door of namen zij mee. Boete legden zij niet op[1]).

Dat later in dit alles verandering gekomen is, dat in de zestiende eeuw de Olderman de plaats van de schutten innam en als handhaver van het verbond optrad, terwijl hij ook straffen oplegde, verandert niets aan onze bewering, dat tusschen de bepalingen uit de verbonden en de stapelbepaling een zeer duidelijk merkbaar verschil bestond.

De stelling van WICHERS in het Tractaat der Reductie geuit, dat de bepalingen in de verbonden van 1473 en 1482 „al het „overige van den stapel veronderstellen", kunnen wij dan ook niet onderschrijven.

Evenmin gaat de bewering op van den schrijver van den Tegenwoordigen Staat, wanneer deze in de toekenning van een specialen vrede voor dengene, die de Groningsche markt bezoekt, eene erkenning van het stapelrecht ziet. Zonderlinger dan dit alles is nog eene mededeeling, die wij bij VAN REES[2]) vinden aangaande een verdrag, dat de Ommelanden in 1251 met Groningen hebben gesloten en waarbij naast vrijheid der stadsmarkt voor de Ommelanders tevens bedongen zou zijn, dat deze hunne waren uitsluitend in de Stad ter markt moesten brengen en dat ze zich daar, van alles wat zij behoefden, zouden moeten voorzien. „De laatste (de „Ommelanders) waren daartoe des te meer geneigd, naarmate de „Stad door het afnemen van den handel te Stavoren en door het „toenemen van hare handelsbetrekkingen met de Oostzee in wel-„vaart won". De schrijver haalt voor dit alles geen autoriteit aan. Wanneer men echter bij RENGERS[3]) en in WESTENDORPS Jaarboek[4]) de inhoudsopgave van dit verbond (het is in orginali noch in afschrift aanwezig en het Oorkondenboek van Groningen en

---

1) RENGERS I, bl. 244.
2) Geschiedenis der Staathuishoudkunde, Utrecht 1865, I, bl. 63.
3) I, bl. 66.
4) I, bl. 315.

Drente maakt er ook geen melding van) nagaat, dan ziet men heel iets anders en dan bevindt men, dat van marktdwang geen woord wordt gerept. Mogelijk heeft VAN REES den volgenden gedachtengang gebruikt, dien een „Negotiant" in zijn' „briev aan een „koopman in de Ommelanden (Groningen 1787), bl. 6 naar aanleiding van dit verbond ten beste geeft, dat n.l. „die van de „Ommelanden toen reeds verpligt zijn geweest, te Groningen ter „markt te komen, anders was het overtollig een vrije markt te „bedingen". Maar deze gedachtengang is zeker nog al zonderling.

Volgt uit het bovenstaande, zonder nadere mededeeling reeds, dat het onwaar is, wat EMMIUS en lateren zeggen [1]), dat Hamburg het Groningsche stapelrecht heeft erkend, wij willen verder gaan en beweren, ***dat de Groningsche stapel in zijn geheel nimmer, bij geen enkel verbond of acte, door de Ommelanders is erkend*** [2]).

Alle verbonden zijn door mij nagezien. Bovendien heb ik, door den aard mijner ambtelijke bezigheden, een groot aantal stukken uit de vijftiende en zestiende eeuw in handen gehad, waarvan vele wel niet direct tot deze quaesties zelf in verband stonden, maar toch enkele mededeelingen hieromtrent bevatten. In geen enkel stuk was ook maar van eenige bevestiging sprake.

Door deze uitspraak komen wij in strijd met hetgeen door bijna alle schrijvers hieromtrent, op het voetspoor van EMMIUS, is verkondigd. De rector was ongetwijfeld een ernstig historicus. Het ging echter boven zijne kracht, zich zoo geheel los te maken uit zijn' tijd, dat hij zich zou kunnen voorstellen, dat het groote recht, waarop de geheele welvaart van zijn woonplaats steunde, eigenlijk geen „recht" was, maar een samenstel van eenzijdige bepalingen.

---

1) Zie b.v. T. S. I, bl. 155.

2) De erkenning door de Ripperda's was zuiver particulier. Zij nemen in 1435 ook, evenals tal van landschappen en dorpen in Ommelanden en Oldambt, het verbond van 1428 aan en zij doen dit zonder eenige bijzondere opmerking. Evenals de anderen dus. Bij een afzonderlijk stuk echter herhalen zij hunne belofte in 1434 gedaan.

Dat echter zooveel negentiendeeuwsche auteurs hem in zijne voorstellingen gevolgd zijn, is vreemder.

Bijna alle schrijvers, zeiden wij. Twee, of eigenlijk drie maken hierop eene uitzondering: RENGERS, VAN IDSINGA en, schoon hij minder beslist is dan deze twee, ook ABEL EPPENS. RENGERS teekent herhaaldelijk op den kant van zijn werk aan, dat de Stad geen stapel heeft, overtuigd als hij er van is, dat de Ommelanders dit „recht" nooit hebben bevestigd. Evenzoo VAN IDSINGA en EPPENS. Maar deze alle drie staan onder het banteeken van partijdigheid: zoo groot is de autoriteit van EMMIUS. Het moge worden toegegeven, dat vooral VAN IDSINGA een enkele maal zijne meening wel eens wat kras zegt, maar wie zal het den eenigszins driftigen man kwalijk nemen? Er behoort werkelijk een zeer groote bezadigdheid toe, om te midden van politieken strijd[1]) zijne kalmte niet te verliezen, wanneer men, met de stukken voor zich, den officieelen geleerde herhaaldelijk op eenzijdige voorstellingen wijzen kan.

Het eind der vijftiende eeuw is Groningens bloeitijd, den fraaisten toren van Nederland ziet het in dien tijd verrijzen, het heeft een natuurlijk overwicht over het omliggend land, waarmede het in vrede leeft. Het krachtsbewustzijn begint echter spoedig tot hoogmoed over te slaan. Door zich in de Westerlauwersche zaken te mengen, had de Stad eigen kracht overschat.

---

1) VAN IDSINGA schreef in het midden der achttiende eeuw (1758—1765), toen de strijd tusschen Stad en Lande weer vrij heftig was. Zijn „Staats„recht der Vereenigde Nederlanden" is ongetwijfeld een zeer zonderling boek. Opmerkelijk is het, dat hij, bij de verklaring van enkele onzer staatsinstellingen, gebruik maakte van de staatsinrichting b.v. onder de Hollandsche graven, terwijl hij minachtend neerzag op de menschen, die alles tot Rome wilden terugvoeren. Dit vond de toenmalige critiek zeer vreemd. (Vergelijk echter ook P. PAULUS, Inleiding tot de Verklaring der Unie van Utrecht I, bl. 118). Dr. ZUIDEMA (Wilhelmus Frederici, (Groningen 1888) bl. 6) is niet billijk tegenover Van I. Bewijst de door Z. geciteerde mededeeling van TRESLING (Warven en Hoofdmannenkamer bl. 30) nu zooveel, en is het werkelijk zoo een „leerzaam kijkjen in zijn werkplaats"?

ZESDE HOOFDSTUK.

Groningens macht wilde zich uitbreiden naar Oost en West. Wenschelijk bleek, dat betere verkeerswegen werden gemaakt, opdat Groningens positie als centrale handelsplaats beter zou kunnen worden volgehouden: gemakkelijker verbinding met het Munstersche was onder de eerste desiderata te rekenen. In 1483 werd een plan ontworpen, om de Eems door een kanaal van Heede over Bourtange en Vlachtwedde met de Westerwoldsche A te verbinden. Door het totstandkomen van dit kanaal zoude mede de noodwendige voorbijvaart van Emden, met zijn drukkend stapelrecht, vermeden kunnen worden. Dan – hoewel met het graven van dit kanaal een aanvang werd gemaakt (bij het formeeren van plannen voor de kanalisatie van Westerwolde heeft men er – niet lang geleden nog – sporen van ontdekt), ten uitvoer gebracht werd het plan niet [1]).

De twisten tusschen Schieringers en Vetkoopers hadden Groningen gelegenheid geboden, zich mede in de Westerlauwersche zaken te mengen. Reeds in 1467 had de Stad een verbond met Kollum gesloten en sinds zetelde daar een Groningsch ambtenaar. Door het sluiten van verbonden met de omliggende landen, als Achtkarspelen, Opsterland en een gedeelte van Smallingerland, waarbij de Stad voor zich de opperrechtspraak had gestipuleerd, had zij in die streken zeker gezag verworven. De heerschzucht van Groningen zag hiermede hare grenzen niet bepaald; ware men niet teruggedeinsd voor de belangrijkheid der benoodigde geldsom

---

1) Zie hierover uitvoeriger Dr. G. ACKER STRATINGH in Bijdr. III, bl. 94 vgg.

(tienduizend gulden jaarlijks), dan zou de Stad zich door den Keizer als potestaat over Friesland hebben zien gehuldigd en zou zij zich bestuurd hebben gezien door burgemeesters, die in den Duitschen rijksadel waren verheven. De Stad dringt steeds verder in Friesland door: in 1491 onderwerpt Oostergo zich aan haar, in 1492 werd het beleg voor Sneek, de hoofdplaats van Westergo, geslagen, totdat vanwege den Duitschen Keizer bevel kwam, dat Groningen voorshands zich van bemoeiing met de Westerlauwersche zaken zoude moeten onthouden. Door omkooping evenwel veranderde Maximiliaans gezindheid in deze en in 1495 worden Groningens rechten op Oostergo wederom erkend.

Natuurlijk had de Stad met het volgen dezer imperialistische politiek voornamelijk uitbreiding harer economische macht bedoeld: er ontstond twist, zegt de stadssyndicus Dr. Hessel Aysma in een der latere processen [1]), tusschen de stad Groningen ter eene en de steden van Friesland bewesten de Lauwers ter andere zijde, „vermyts die van Groeningen wilden dat de Vresen heur geboden „gehoer souden geven, alle hoer goedt, suivel ende anders binnen „de muyren der stadt Groeningen tvercoepen". In een dergelijken eisch konden natuurlijk de Friesche steden, die hierin volkomen vrijheid wilden behouden, niet toestemmen. De zaak echter is „alzoe rustende gebleven" wegens de komst van den hertog van Saksen in deze streken. Mede wordt op dit streven der Stad gezinspeeld in „de Groninger passie" [2]), een rijm, vervaardigd naar aanleiding van Groningens nederlaag bij Franeker. In dit gedicht wordt, onder de bezwaren tegen het Groningsche regiment, o. a. het volgende opgenoemd:

„Oeck mostmen ghien gueden vercopen,
„Men most eerst nae Groninghen daermede lopen".

Ook nog van een anderen kant vinden wij eene mededeeling over Groningens optreden in Friesland omtrent dezen tijd. Toen

---

1) 1560 n⁰. 157.

2) Gedrukt b.v. VAN VLOTEN, Nederlandsche Geschiedzangen I, bl. 151 vgg.

omstreeks 1470 Karel de Stoute pogingen wilde aanwenden, Friesland in zijne macht te krijgen, zond hij een' gezant naar deze streken, om daar den toestand eens op te nemen. Deze gezant bezocht ook Groningen en hij vertelt in zijn rapport, dat deze stad aan de Friezen veel last bezorgde, „dat zij al 't goet van „coirn, beesten, zuyvel als boter ende case tot Groeninghen te „marct moeten bringhen ende gheen bier drincken, dan zij daer „haelen" [1]).

Maar deerlijk vergist men zich, wanneer men meenen mocht, dat in de verbonden met het Westerlauwersche ook maar één woord van een dergelijk recht gerept werd; in het belangrijke verbond van de Dokkumsche Vetkoopers met Groningen van 1491 [2]) staat integendeel het volgende:

„Item so sullen alle desse vors. luden ondereen myt malkanderen „vrij ende franck kopen ende verkopen ende uutfoeren als de olde „vrije Vreessche privilegien inholden ende uutwijsen".

Groningens macht over de Friezen begon echter weldra te verminderen, vooral toen de Friesche Schieringers krachtige hulp kregen van den grooten Albrecht van Saksen, wiens taak als stadhouder van Maximiliaan in 1494 door het meerderjarigworden van Philips den Schoone had opgehouden. Een aantal Westergoosche Schieringers wendden zich in 1495 tot Maximiliaan met het verzoek Albrecht tot potestaat over Friesland te benoemen. Albrecht weigerde, maar toch zond hij naar deze streken een paar machtige legeraanvoerders, waaronder Nittert Fox zich vooral naam heeft gemaakt. Deze richtten verschrikkelijke moordtooneelen onder de „fria Fresan" aan. Groningen werd teruggedrongen en, in 1496 bij Franeker verslagen, moest de Stad zich uit Westergoo terugtrekken. Inmiddels begon in Groningen zelf, vermoedelijk ook door de zware schatting, die Nittert Fox aan Stad en Lande had

---

[1]) Mr. A. J. ANDREAE, Friesland in 1500. Het door Mr. A. medegedeelde stuk speelt echter niet in 1500, maar vermoedelijk omstreeks 1470.

[2]) 1491 n°. 4.

opgelegd[1]), groote malaise te heerschen en men had het zelfs noodig geacht, bij de raadskeur in 1497 afzonderlijke voorzieningen te treffen: de nieuwgekozen Raad zoude blijven „soe lange de Raed „mitter wijsheit een beter vinden" en mocht iemand hiermede geen genoegen nemen, hij werd bedreigd met verlies van burgerschap en nering[2]). Men wilde hiermede uit den aard der zaak voorkomen, dat men plotseling voor het feit zou staan, dat geen menschen konden worden gevonden, die zich voor den slechten gang van zaken verantwoordelijk wilden stellen.

Want de zaken gingen slecht. Albrecht, die, als schuldeischer van Maximiliaan, tegenover dezen zich in eene sterke positie bevond, had zich in 1498 door den Keizer weten te doen erkennen als potestaat en gubernator van Friesland, eene waardigheid hem reeds drie jaren te voren aangeboden. In 1499 schreef de Sakser zelfs de Stad aan, zijn gezag te erkennen en zoozeer raakte Groningen in het nauw, dat – zonder resultaat evenwel – hulp van den langvergeten landsheer, den Utrechtschen bisschop, werd ingeroepen. Toch bleef de Stad zich krachtig tegen het Saksische gezag verzetten en met graagte werd een opstand tegen Hendrik, Albrechts zoon, die in 1500 te Franeker belegerd werd, gesteund. Albrecht kwam zijn' zoon te hulp, bracht de Friezen ten onder en sloeg het beleg voor Groningen. Na eene belegering van zes weken werd hij echter teruggeslagen. Maximiliaan was het er vooral om te doen, dat Albrechts gezag in deze streken werd gehandhaafd[3]) en tot onderhandeling hierover zond hij in 1500 George von Thorn naar Groningen. Het resultaat dezer onderhandelingen vindt men neer-

---

[1]) Voorjaar 1497. Binnen acht dagen moest eene som van 23000 goudguldens te Dokkum worden opgebracht. Kron. ZUIDEMA bl. 114. Zie over dit alles uitvoeriger BLOK, Geschiedenis van het Nederlandsche Volk, dl. II, bl. 346 vgg.

[2]) Art. 39 bk. 9 Stadbk., welk artikel de regeling uitvoerig mededeelt. Geen een der kronieken maakt van dit toch zeer belangrijke besluit melding. Hoe lang het gegolden heeft, is niet bekend.

[3]) Vergelijk hierbij WICHERS, Tractaat van Reductie I, bl. 93 noot *a*.

gelegd in een verdrag van 21 Augustus 1500[1]), waarbij werd bepaald, dat Von Thorn inmiddels tot sequester over de Ommelanden zou worden aangesteld. Nader zou worden uitgemaakt, of Groningen dan wel Albrecht heer over de Ommelanden worden zou. Bij het bovengenoemd verdrag werd bepaald, dat de Groningers gedurende diens bewind zouden blijven „in gebruck van oeren „stapelrechte, marckten, koepen ende verkoepen, broweryen ende „anders, soe sie die voir desser eringhe ende onwillen soe lange „tyt dat des contrarij nimant gedenckt in den selven landen gehadt „hebben, to verstane, datmen geene waer als boter, kesen, perde, „ossen, koern ende dergeliker koemenschap uth den landen dan „op den staepell toe Groeningen nae oelder gewoente verkoepen „sall. Mede oeck dat men geen byer in den landen by tapmaten „verkoepen sall, anders dan Groeninger byer, ende byer in den „lande dair gebrouwen in geenre wise toe verkoepene; doch „hyrinne uthgesondert die hoevelinge der Omlande, die welcke „oer eghene guedere bij hem selvest opgekoemen ende nicht toe„gecocht tot oeren schoensten ende besten gebruken ende verkoepen „moeghen".

Dit verdrag was voorbereid door samensprekingen van den Utrechtschen bisschop, Albrecht van Saksen[2]), Thorn, Pflug (Albrechts kanselier) en den beroemden persona van St. Maarten Wilhelmus Frederici[3]). Vooral aan den invloed van den laatste is het toe te schrijven, dat de Stad hare privilegies opnieuw krachtig handhaafde.

In het verbond van 1482 was – al was daar het woord niet gebruikt – een stapel voor binnenslands verbouwd koren, met toestemming der Ommelanden, te Groningen gevestigd. Poenale sanctie tot handhaving dezer bepalingen – voorzoover ze niet in

---

[1]) 1500 n⁰. 11. In hoofdzaak afgedrukt bij BENNINGHE ed. B. à N., bl. 51 vgg. In dorso van het origineel staat: „Waerin te sien, dat het „stapelrecht over d'Ommelanden een out recht is, so lang geen menschen „dencken mach, item trecht van bieren".

[2]) Albrecht was inmiddels 12 Augustus overleden.

[3]) Uitvoeriger ZUIDEMA, Wilhelmus Frederici, bl. 77.

den schuttenbrief waren opgenomen – ontbrak echter. Van eenige werkzaamheid in deze door den Olderman was niet gerept. Hierin hebben Frederici en de zijnen verandering gebracht. Zij zijn, volgens EPPENS, die van de oudste tijden natuurlijk geen herinnering meer heeft, „gewest die eerste personen, die hoeren Olderman tegens „den landen hebben angeristet und verwecket, ock in die landen myt „sijn oldermansboeck voertvaren to gebieden und to executieren" [1]).

Albrechts zoon en opvolger, Hendrik van Saksen, verklaarde het verdrag van Thorn te zullen eerbiedigen, maar hij liet weten aan Appingedam en Delfzijl, dat deze plaatsen er zich niet aan behoefden te storen. Een belangrijk privilegie voor Delfzijl vooral, dat, als het door Groningens stapelrecht in zijn uitvoer niet belemmerd werd, een haven van groot belang worden kon. Groningens streven moest er vooral op gericht zijn, deze beide plaatsen klein te houden. Hoewel het verbond van 1482 nog steeds gold, sloeg de stad in 1501 dan ook het beleg voor Appingedam. Zonder resultaat evenwel: door graaf Edzard van Oost-Friesland, die als Saksens stedehouder in de Ommelanden was opgetreden, werden de Groningers bij Jukwerd verslagen. Het verdrag van Augustus 1500 werd in September van het volgende jaar [2]) met eenige wijziging hernieuwd: gewijzigd werd het in dier voege, dat, bij mogelijke geschillen de Utrechtsche bisschop, niet Thorn, tusschenbeide zou treden. Telkens hernieuwd, duurde dit verdrag tot 1505. Tal van onderhandelingen werden gevoerd: van de eene zijde de Sakser, die zich onvoorwaardelijk als heer over de Ommelanders erkend wenschte te zien, van den anderen kant Groningen, dat hetzelfde voor zich begeerde en dat, hoewel van alle zijden door Edzard en door de Saksers bestookt, zijne politiek in die richting krachtig doorzette, gesterkt hierin door den persona van Sint

---

[1]) EPPENS, fol. 42 verso. Hier worde opgemerkt, dat de toestemming der Ommelanders voor dezen partieelen stapel niets te kort doet aan onze opmerking op bl. 133.

[2]) 1501 n°. 31.

Maarten. En ook nog van andere zijde kwamen praetenties op: Bourgondië heeft ook meermalen getracht zich van die veelbegeerde landstreek, de Ommelanden, meester te maken.

Omtrent dezen tijd vinden wij in de stukken melding gemaakt van eene overheersching van de Stad over het omliggende land, sterker dan vroeger: vervolgingen krachtens de gildrechts- en stapelbepalingen, sinds 1442 niet meer te vinden, duiken in 1504 weer op [1]). In dat jaar vinden wij ook zuivere toepassing van het stapelrecht, zooals dat in art. 45 bk. 2 Oldermansboek staat omschreven. Geert Herwerdinck, een onderdaan van den bisschop van Munster, had bijv. „mit etliken sinnen gude daer buten umme gedreven „ende nicht daerdoer", zooals de bisschop aan Groningen schrijft. Deswege was hij door den Olderman aangehouden. De bisschop verzoekt, dat hij weer vrij moge worden gelaten: hij had het „unwitliken" gedaan, „sunder upsate" [2]). Geert had zich dus ongetwijfeld schuldig gemaakt aan uitvoer van Ommelander waren langs anderen weg dan over Groningen. Hoe de zaak afgeloopen is, hebben wij niet kunnen vinden.

Over het heftige optreden der Groningers, die zich om het verdrag van 1500 niet bekommerden, bereikten dan ook verscheidene klaagschriften den Saksischen hertog. De Ommelanders zeggen, dat het hun wel duidelijk is, dat de Stad hen er onder wil krijgen, zoo goed en zoo kwaad het gaat; al zouden ook de dijken worden doorgestoken en het geheele land onder water worden gezet, Groningen moest de baas blijven. Maar onderwerpen wilden zij zich niet: Groningen mocht wel „appellacien ende breven" over het land laten gaan, daaraan hadden zij niet te gehoorzamen: dat was tegen het verbond. Nooit verkozen zij zich aan de Stad te onderwerpen, liever zouden zij „mydt enen wytten stoeck uut den lande gaenn", want de heerschappij van de Stad zou „ane twijvell [hun] ewyger

1) Men lette er op, dat steeds angstvallig door alle stadssecretarissen en syndici de gildrechtsvonnissen bewaard zijn.

2) 1504 nos. 18 en 29.

„verdaerff zijn" [1]). Maar niet alleen tegenover de Ommelanden, ook tegenover de Drenten liet de Stad hare autoriteit gelden. De Drentsche veenschippers klaagden er over bij den Utrechtschen bisschop, dat de Stad hen, hoewel zij al vroeger gildrecht, buermaal en schuitenschuiversgild hadden gewonnen te Groningen [2]), alsof zij Groningers waren, voor de hoofdmannenkamer had laten dagen, „twelche ons neet doenlick en was buten heten oft consent „onses gnedigen lantfursten". Zij hadden drie „guede mans" naar den Raad gezonden, met verzoek, dat hun een dergelijke citatie niet meer geworden mocht: zij konden daaraan niet voldoen [3]). De Stad had hun toen eenvoudig het lidmaatschap van hun gild, hun gildrecht en buermaal ontnomen en had beslag op hunne schuiten laten leggen. Ook was afgekondigd, dat niemand hunner turf binnen Groningen meer mocht „koepen noch verkoepen ende ghene hanty- „ringe noch profyt aldair solde bedryven noch mijt hoer eygen „schueten horen torff voeren doer dat diep in Drenthe toe Groninghe". En dat diep hadden zij nog wel op hunne kosten mee moeten helpen graven. Uit alles blijkt, dat de Stad den geheelen turfafvoer uit Drente wilde gaan reserveeren voor het Groningsch schuitenschuiversgild.

Naar aanleiding van deze herhaalde klacht schreef de bisschop ten tweeden male naar Groningen [4]): zijn vorig schrijven had uitwerking gemist: zijne „schamele undersaten" werden nog steeds

[1]) 1501 Maart 16. Hauptstaatsarchiv Dresden. Friesländische Sachen, 1501—1504 (III, 41 fol. 1 n⁰. 5) Loc. 8182. Afschrift aanwezig in het Rijksarchief te Leeuwarden. De heer J. S. Theissen, litt. belg. docts. te Groningen, was zoo vriendelijk mij op enkele stukken uit de Dresdensche verzameling opmerkzaam te maken.

[2]) Zie bl. 10 n. 6.

[3]) Dit alles uit de stukken 1504 nos. 3 en 4. Opmerking verdient de macht, die de Groningsche hoofdmannenkamer hier uitoefent. Wel heeft zij later als hof van appèl voor de gildrechtsvonnissen tegen Ommelanders gewezen. Maar dit is het eerst vastgesteld in Alva's uitspraak van 1571.

[4]) 17 Augustus 1504. Het vorige schrijven was niet gedateerd.

„in ungeboirliken ende gheweltlicken bedwang" gehouden door de Stad, „soe dat sy oeren torff anders nerghent dan aldair in uns „stadt Gronynghen tho marckte voren ende verkopen moegen tot „oeren merckelicken groten schaden". Dan had de Stad ook nog verder gewenscht, dat, wanneer de turfprijs per schuit meer dan zeven arensgulden bedroeg, de turf niet verder dan Groningen zou mogen worden vervoerd. De bisschop verzocht zeer ernstig aan de Stad: „ghy willen de voirs. unse undersaten varen ende vlieten „laten, mit oeren torve ende guederen, hoer coepmanschap tho „hantieren, nerynge te suecken ende cost tho wynnen, als dat van „olts ghewoentlicken ghewest is, sunder oick sy in the schrijven „ende tho compositie tho dringen, thent den tijden wy de gebreken „an beyden sijden verhoert ende uthsprake dairaff gedaen sullen „hebben". Eene schorsing dus. Omtrent den definitieven afloop dezer quaestie hebben wij niets meer gevonden.

Dat niet geschroomd werd, met geweld op te treden, bewijst een andere stapelvervolging van 1504 [1]). Fredrick Gerrytsz van Enkhuizen en zijn broeder Peter Gerrytsz hadden in de „Gro- „ninger Omlanden" (men lette op deze qualificatie) koren gekocht, in een schip geladen en uitgevoerd; de Olderman had hen deswege beboet met „ene marck lutters goldes". Tegen deze boete hadden de beide Enkhuizers geprotesteerd en van dien aard was hun verzet geweest, dat Peter er bij dood gebleven was. Later verklaarden Frederik en de erfgenamen van Peter onder eede (en van deze verklaring is het hier bedoelde stuk opgemaakt), dat zij afstand zouden doen van elke vordering, die zou mogen opkomen naar aanleiding van het gebeurde. Frederik bekende hierbij ook, dat hij door zijne handelwijze „tegens der van Groningen stapel- „recht ende ghyltrecht gedaen hebbe" [2]). Van omtrent denzelfden

---

1) 1504 n⁰. 21.

2) Ongetwijfeld was deze handelwijze van de Enkhuizers in strijd met gild- en stapelrecht. Maar dat waren de handelingen van degenen, waarover de „quitanties" van 1434 en volgende jaren handelen, ook. En daar was geen

tijd dateeren nog twee vervolgingen, waarvan vermelding is overgebleven[1]). Herman Beeldsnijder uit Kampen had voor kerkvoogden van Grootegast een tafel vervaardigd en hij had daarvoor in betaling gekregen drie ossen; rustig had hij ze naar huis willen drijven, maar Claes Grijp, de stads-olderman, had er beslag op gelegd. Burgemeesteren, schepenen en raad van Kampen vragen nu, dat dit alles aan hunnen burger moge worden teruggegeven: Herman toch was geen veekooper en bovendien, „hie oick van den gilde-„rechte niet en wiste". Een ander geval: een Deventer burger had met zijn schip koolzaad, boter en kaas uit Appingedam vervoerd; het was hem ontnomen. En deze man was ook geen handelaar, hij had deze goederen van zijne meijers in betaling ontvangen, en dan: hij had „van sulcken verbodt geen wetenheyt gehadt". Het is mij niet gebleken, hoe de Stad op deze aanvragen heeft beslist. In den regel schijnt zij met dergelijke gevallen toegefelijk te zijn geweest, althans de magistraat van Deventer memoreert in zijn' brief, dat Groningen vroeger eens in beslag genomen goed heeft teruggegeven, „des wij noch iuwen eersamen vrentlick be-„dancken".

Dit zijn de eenige bepaalde documenten, waaruit van een hernieuwde actie van de Stad tegen de Ommelanden blijkt, maar men behoeft volstrekt geen diepgaand onderzoek in de stukken en kronieken uit dien tijd in te stellen, om den indruk te krijgen, dat overal in Stad en Ommelanden groote verwarring heerschte, dat het verdrag van 1501 al evenmin als dat van 1500 werd gehandhaafd. De Ommelander aanzienlijken gevoelden ook de noodzakelijk-

---

boete geëischt, wat hier wel het geval was. Ook hadden de Enkhuizers gehandeld – en hier komt een conflict – tegen het verbond van 1482. Immers daarbij was bepaald, dat geen Ommelander graan zou mogen worden uitgevoerd. Maar hier ontbrak poenale sanctie en de Olderman was toch ook niet de man, die naar aanleiding van dat verbond zou moeten optreden. Sinds de bemoeiingen van Wilhelmus Frederici, wij zagen het, was in dit alles verandering gekomen.

1) 1505 nos. 11 en 12.

heid van aaneensluiting en in 1504 [1]) kwamen zij in Appingedam samen om over maatregelen tegen de Groningers te beraadslagen.

Dit alles schijnt de Stad nu wel eenigermate in het nauw te hebben gebracht, althans in Augustus van hetzelfde jaar richt zij een schrijven aan den proost van Farmsum, Bole Ripperda, dat deze aan de Damsters vrijen doorvoer van goederen toestaan moet door zijn gebied, op dezelfde wijze als den Groningers dit ook in Appingedam wordt geaccordeerd. En dat de Stad niet zonder reden bezorgd was geweest en Appingedam, onder bescherming der Saksers, een machtige concurrent voor haar werd, kan hieruit blijken, dat aan den Dam in October 1504 [2]) door George een privilegie werd verleend, om vier jaarmarkten en om telken Woensdage een weekmarkt te houden.

Toen nu in Maart 1505 de verdragen van 1500 en 1501 ten einde liepen en over al- of niet-verlenging van weerszijden op eene bijeenkomst werd gedelibereerd, werd aan deze overleggingen door de Saksers een eind gemaakt. Zij vroegen eenvoudig, dat de Groningers afstand zouden doen van alle macht over de Ommelanden, dat zij het markt- en stapelrecht van Appingedam zouden erkennen, dat zij voor den Saksischen hertog een paleis zouden bouwen en dat bovendien nog een gouden standbeeld van den overleden hertog Albrecht zoude worden geleverd. Nu werd het den Groninger afgevaardigden te erg. Men zou alles gaan prijsgeven, waarvoor men goed en bloed geofferd had? Dan liever vechten, tot op den laatsten man. Een der aanwezigen, die den Ommelanders welgezind was, trachtte den Groningschen burgemeester Coert Coenders, die hier als woordvoerder was opgetreden, wat te kalmeeren. Hij wilde

---

[1]) In 1504 n⁰. 33. Dit stuk is niet in concept of afschrift in de stadsarchieven aanwezig. De stad maakt er nergens melding van. Vermoedelijk wel hierom, omdat zij daardoor eenig recht van Appingedam zou hebben moeten erkennen. Het is bewaard gebleven in de „Demonstratio brevis „sed evidens", waarin Appingedam later de deugdelijkheid van zijn markt- en stapelrecht trachtte te betoogen.

[2]) 1504 n⁰. 33.

Groningers en Saksers overhalen, het land niet te brandschatten – de arme huisman had immers geen schuld aan dit alles. Maar hij kreeg van den driftigen burgemeester naar het hoofd, dat nu de toestand zóó was, het oog om oog en tand om tand moest gaan: „soo doet u beste, barnet, vanget, hanget, radet, slaet doot, haetet „ons viander wijse waer ghij kont en moget", riep hij den Saksers toe, wij zullen u desgelijks doen.

Bij de gedachte alleen, dat men de Ommelanden zou moeten prijsgeven, verloor de kalme Groninger zijn phlegma. Er moest gehandeld worden [1]). De Sakser wil de Ommelanden, – dat nooit: zullen wij er geen baas blijven, dan zal ook niemand er iets over hebben te zeggen. De een wilde tweeduizend vreemde soldeniers doen komen en aan hun willekeur de Ommelanden „toe vuir en „toe sweerde" overgeven. Een ander wilde, dat men de dijken zou doorsteken en de zijlen verbranden, om zoodoende het land te doen onderloopen [2]). Een derde wilde de geheele Ommelanden plat branden . . . . „gecke, quaede en onnutte woorden", dit alles, zegt burger BENNINGHE, de kroniekschrijver van dien tijd. Wat meent ge, dat de oorlog uit zal zijn, wanneer ge tweeduizend knechten hier het land inhaalt? Dat zijn lammeren in het komen

---

1) George van Saksen is nooit heer over de stad Groningen geworden, „vermyts de gemene burgers liever al te lijden hadden, dat heur over-„coemen soude moegen, dan de gerechticheit des staepels, merckten ende „coopenscaeps te verliesen". (Aysma in 1560 n⁰. 157). „Rasebollen" noemt ALTINGH P. e. P. I bl. 34 deze Groningsche heethoofden. Van hun optreden wordt ook in ongeveer gelijke bewoordingen melding gemaakt in een brief d.d. 7 April 1505, (Abth. III, 41 fol. 1 n⁰. 6, loc. 8182, blad 15 – 17) in de bl. 142 n. 1 geciteerde Dresdener stukken. De Ommelanders schrijven daar aan den Saksischen hertog, dat de Groningers hadden gezegd: „Eher „zy dy Omblande abtreten wolten, eher solt man yn dy helsse abstechen, „und eher solt auch der hochste thurn in Groningenn mit der obersten „spitzen in das fundament gekert werden".

2) Al volvoerde men dit plan ook niet, toch zorgden de Groningers uitermate slecht voor het onderhoud van de „Oostersche" dijken, waartoe zij verplicht waren; vooral in het Oldambt werd sterk geklaagd.

en wolven bij het weggaan; gij hebt daarvan toch waarlijk genoeg ondervinding in Friesland opgedaan. Wat wilt ge toch? De hertog van Saksen zal zich wel anders kunnen redden. Of de Ommelanden zijn ondergeloopen of niet, kan hem niet schelen, zijn volk zal daardoor niet omkomen; en graaf Edzard, uw andere belager, heeft aan Oost-Friesland ook nog gebied genoeg, maar wij, wat zullen wij? Wanneer gij de Ommelanden gaat verwoesten, verwoest gij daarmede het bestaan van eigen stad, „want als Vriesland ver- „dorven is, soo is Gronningen genoech verdorven, eene stat sonder „Ommelanden daer se uyt gevoet wort, ofte sonder groote marckeden „is haeste toe niet" [1]). En bovendien, onze tegenstanders, de Saksers en Oost-Friezen, het zijn eigenlijk maar armelijke stumpers, zij beoorlogen ons nu al drie of vier jaar, zij hebben bijkans de geheele Ommelanden veroverd, zij hebben hulp van menig adellijke en van menig huisman en nog kunnen zij de stad niet meester worden.

Ondertusschen duurde het branden en plunderen steeds voort; Groningen beproefde nu een soort guerilla; de „groene tenten", een ongeordend legertje van schuitenschuivers en van Groninger burgers ging de Saksers bestoken; lichter gewapend dan hunne tegenstanders, konden zij deze, bij hun meerdere terreinkennis, groote nadeelen toebrengen. Moordtooneelen over en weer; zoo groot was de vrees bij de Saksische soldaten geworden, dat zij zelfs hun' overste, Veit von Drachstorf, dwongen, met de groene tenten een soort verdrag te sluiten [2]).

Maar men bleef branden en plunderen, vooral was men er op uit, de molens te vernietigen. En bij dit alles werden de landlieden ook nog bezocht door zware slagregens en overstroomingen. Waartoe dient toch al dat branden en rooven, vraagt BENNINGHE. Als men Edzard wil bevechten, waarom jaagt men hem dan niet de grenzen over en bestrijdt men hem niet in eigen land? Dat dit alles hier

1) BENNINGHE, bl. 80.
2) Kron. ZUIDEMA, bl. 130.

moet gebeuren is de schuld van die vervloekte soldeniers, die „luisich, nakent en bloodt" hier in het land komen en die met gevulden buidel weer weg willen gaan. Maar niet het minst is dit alles te wijten aan degenen, die bij „den blauwen sack" zitten, de rentmeesters vooral, die zich ten koste van de arme menschen verrijken. En ten bate van deze menschen nu worden Friesland en de Ommelanden uitgemoord en uitgeplunderd, zoodat, zegt BENNINGHE, men honderd jaren later nog zal schreien, als men er aan denkt. Het moge misschien voor de Ommelanders een straf zijn voor vroeger begane zonden, maar dan moge het God behagen, dat zij nu daarvan gezuiverd zijn, want waarlijk, zij worden uitgebrand, gelijk een goudsmid het zilver uitbrandt op een test [1]).

Dit alles was oorzaak, dat George van Saksen ten slotte de Stad bij Maximiliaan ernstig aanklaagde. Deze aanklacht had tot gevolg, dat Groningen 25 April 1505 in den rijksban werd gedaan, terwijl de Ommelanders om hunne gehoorzaamheid werden geprezen [2]). Veel bekommerden de Groningers zich hierom niet. Men lachte om de heftige bedreigingen in den banbrief, men hield het voor „gecke-„smeer" en de een zei tot den ander: „Jae, ken he ons mit den „zweerde niet verwinnen, hij sal lange bannen eer he ons hijr uit „verbannet" [3]).

Was de verre afstand van het centrale gezag oorzaak, dat de Stad zich tegenover den ban vrij veilig achtte, minder rustig gevoelde de bisschop van Utrecht zich. Deze trachtte partijen te verzoenen en tal van onderhandelingen werden gevoerd. Zoo waren nu in dezen toestand de Groningers zonder hulp en moesten zij den strijd volhouden tegen den Keizer en Bourgondië, dat ook nog zijn aanspraken niet had laten varen [4]), en tegen Edzard en Saksen.

---

1) BENNINGHE, bl. 96, 97.
2) 1505, nos. 14, 17, 22.
3) BENNINGHE, bl. 98.
4) Vgl. bl. 137 n. 1 en bl. 141.

Maar ze bleven alleen, want het resultaat van alle onderhandelingen was, dat de bisschop hen „mit eenen koelwaterken [affsette]" en hun „een lijne sonder knoop" in de hand gaf [1]). Zoo kwam het, dat de ellende in de Stad hand over hand toenam: hongersnood en gebrek aan brandstoffen overal; Essen wordt geplunderd; men trekt Drente in (de eenige kant die nog vrij is); het „honger-„vaenken" [2]) doet zijn plicht. Weer werden onderhandelingen gevoerd, ook met Edzard, die nu als zaakwaarnemer der Saksers fungeerde en die aan de Groningers enkele voorstellen deed, waarmede deze zich absoluut niet konden vereenigen. De Saksers wilden wel het verbod van korenuitvoer handhaven en zij wilden wel de geldigheid der renten, die de stedelingen in de Ommelanden uitstaande hadden, waarborgen, maar Saksen moest als heer worden erkend en de hertog wenschte zich de vrijheid voor te behouden, stapels en markten te constitueeren door geheel Friesland en de Ommelanden, waar hij dit verkoos. Ook zou in die streken overal vrijheid van biertappen mogen bestaan [3]). Met deze voorwaarden zou immers Groningens geheele positie vallen. Geen wonder, dat de Stad hierop niet inging.

Even weinig succes hadden de onderhandelingen van iemand, die zich als volksman opwierp, zekeren Dr. Johan Vredewolt, omtrent wiens afkomst en levenswijze BENNINGHE eenige, weinig stichtelijke, bijzonderheden weet mede te deelen [4]). De doctor behoorde tot die „handige" politici, welke, zooals men het euphemistisch uitdrukt, „hun' tijd begrijpen", medegaan dus met die „strooming", die op het oogenblik hun het voordeeligst en gemakkelijkst volgbaar schijnt. En op dit oogenblik heerschte in Groningen een eenigszins democratische geest, waarvan wij het sterk op den voorgrond

---

1) BENNINGHE, bl. 125.

2) Aldus betitelt BENNINGHE een vendeltje ruiters en voetknechten, die Drente brandschatten, om daar levensmiddelen vandaan te halen.

3) BENNINGHE, bl. 132, duidelijker EMMIUS, bl. 658.

4) Bl. 134.

treden ook misschien in verband mogen brengen met het in 1497 genomen raadsbesluit betreffende het lange aanblijven van den Raad [1]). Geen wonder mag het geacht worden, dat naast dezen permanenten Raad zich een college uit de burgerij zelve verhief: aan zestien menschen werd de hoofdleiding in den oorlog opgedragen. Deze opdracht geschiedde met volkomen goedvinden des Raads. Maar ook de gilden begonnen hun hoofd op te steken en mede tot hen wendde Vredewolt zich met de belofte dat, liet men hem maar voor alles zorgen, een eerlijke vrede tot stand komen zou. Aangezien het volk, dat sterk naar vrede en rust verlangde, er zoo hevig op aandrong, besloten de zestien hem naar het vijandelijke kamp af te vaardigen, om daar met Veit von Drachstorf en een' anderen veldheer te onderhandelen. Het resultaat zijner overleggingen wilde hij niet aan de zestienen mededeelen, aangezien hij zeer wel wist, dat hij bij hen geen persona grata was. Direct bij den Raad kwam hij natuurlijk nog veel minder, maar hij koos acht burgers uit, die zijn plan aan den Raad zouden mededeelen [2]). Duidelijk omschreven was het plan van Vredewolt niet: den Groningers zou vrijheid van lijf, eer en gerechtigheden worden toegestaan, zij zouden in het rustig genot blijven van al hunne goederen en renten in de Ommelanden. Verder was nog dit bepaald: „die van Groningen sullen hebben en beholden alle oere gerech-„ticheyt van den stapelrecht ende marckeden, soo se tot nu toe „gehadt moegen hebben en sall geen koorn uit den lande voeren". Dan mocht (eene bepaling, die tweemalen is opgenomen) in de

1) Zie bl. 138 n. 2.

2) Onder die acht afgevaardigden bevond zich ook Benninghe, die dus wel een algemeen gezien en door alle partijen vertrouwd man moet geweest zijn. Of N. N. op pag. 133 (Kron. Benn. ed. B. à N.) ook op Benninghe slaat, is niet zeker, de hier gegeven lijst schijnt onnauwkeurig. Evert van Asschendorp komt onder de acht en onder de zestien voor. En toch schijnen geen burgers tegelijk in beide colleges gezeten te hebben, immers het gezamelijk ledenaantal van beide bedraagt 24 personen (o. a. Benn. bl. 137).

Ommelanden niet anders dan Groninger bier worden verkocht. Verder: „den gilden salmen blijven laeten bij oere gerechticheyt „en voorschrijvinge oerer brieven en yder man rechte wedervaeren". Aan den hertog van Saksen zoude moeten worden toegestaan, een huis binnen de stad te bouwen, omtrent de geleden schade zouden nadere overeenkomsten met het Roomsche rijk worden gesloten. Ten slotte werd, in vage bewoordingen, van onderwerping in zekeren zin aan den Sakser gewaagd. Deze artikelen dus dragen een duidelijk kenmerk van het voornaamste doel, waarmede zij zijn saamgesteld, verzekering van de rechten der gilden: de gedeelten voor deze corporaties van bijzonder belang staan nauwkeuriger gespecialiseerd. De Raad [1]), hiermede in kennis gesteld, kon zich met de artikelen niet vereenigen. Hij verwees ze naar eene commissie van vierentwintig leden: de zestien gecommitteerden + de acht burgers, die door Vredewolt waren geciteerd. In handen van deze commissie onderging het ontwerp belangrijke wijzigingen; zoo werd uitdrukkelijk bepaald, dat de Stad „als se tot deeser tijt „toe geweest hevet" onder den bisschop van Utrecht zou verblijven, terwijl de Sakser zich geenerlei daden van bewind zoude mogen aanmatigen. De Hertog echter, aldus stond de Stad hem goedgunstig toe, zou gubernator der Ommelanden (der Vreescher landen) worden, hij zou echter eenige personen „uit der Eerbaarheyt van „Groningen" aanwijzen, die in zijn' naam de jurisdictie over de Ommelanden zouden administreeren. Alle heerlijkheden en gerechtigheden verder, door de Groningers tot dusverre bezeten, zouden ongehinderd blijven uitgeoefend. Dan zou de stad Groningen verder „oer stapel en marcktrecht oover de Ommelanden hebben „en beholden en gebruicken in allen manieren als deselve stadt „dat van oldes tot deser tijt toe gedaen hevet", terwijl ook het verbod van verkoop van vreemd bier zou blijven gehandhaafd. De Groningsche goederen zouden door de Ommelanden (deze

---

[1]) Voor die gelegenheid vermeerderd met den oud-Raad en ook met een groot aantal burgers.

bepaling zou noodig zijn, omdat de Ommelanden nu een' heer zouden krijgen) tolvrij mogen worden vervoerd, en de Groningers zouden „naer older gewoonten en manieren" op de eilanden (Rottumeroog etc.) mogen visschen en handeldrijven. De hertog zou steeds eene bezetting van vijftig of zestig man in de Stad mogen hebben. Te allen tijde zou hem vrijheid van doorvaart door Groningen worden toegestaan. De schade, ten leste, aan weerszijden geleden, zou worden gecompenseerd.

Deze artikelen zijn veel juister gesteld dan de overige: nauwkeuriger worden de betrekkingen met de landsheeren, die in het eerste ontwerp zeer nonchalant waren besproken, hier behandeld. De Stad wilde de zaak op den ouden voet voortzetten en ondergeschikt blijven aan den Bisschop, een toestand feitelijk gelijk natuurlijk met totale onafhankelijkheid, terwijl zij – en men verlieze hierbij niet uit het oog, dat het verbond van 1482 nog gold – zich de beschikking (niet minder) over de Ommelanden aanmatigde. Uit dit voorstel is het artikel betrekkelijk de gildeprivilegies geschrapt, terwijl de stapelrechtsparagraaph eenigszins anders werd geredigeerd.

De vierentwintig gaven dit ontwerp aan den Raad over, die het goedkeurde en het aan Vredewolt ter hand stelde. De doctor toonde zich hierover, zooals begrijpelijk is, weinig tevreden. Hij verklaarde, er niet alleen op aan te durven, om deze artikelen aan de Saksers voor te dragen. Hij vroeg daarom assistentie van drie Ommelander praelaten, maar, ofschoon hij van die assistentie zich verzekerd kon achten, draalde hij toch nog, zoodat ten slotte de Raad wel doorzag, dat er aan de eerlijkheid van bedoeling dezer onderhandeling het een en ander haperde. De burgerij echter zag in het plan van Vredewolt, die haar steeds verzekerde, dat men hem toch maar moest laten begaan en dat alles wel terecht zou komen, de hoogste wijsheid.

De Bisschop schreef inmiddels aan de Stad, dat hij haar steeds wilde beschermen tegen den Sakser; de Stad antwoordde echter voorzichtig – maar beleefd – dat ze eerst gaarne een gezegelde

verklaring van haar' landsheer wenschte, waarbij hij haar in al hare privilegiën bevestigde[1]).

Tegen den winter begonnen de Saksers de stad nog nauwer in te sluiten en wederom werden onderhandelingen tot het bekomen van een' vrede beproefd, ditmaal door een' Aduarder monnik, Willem van Rees, die zich, evenals Vredewolt, eerst met beloften tot de gilden wendde; hij verzekerde hun, dat, als ze hem maar volgden, er wel een verdrag zou worden gesloten, „soo groot en „wel off se den Hartoghe van Sassen gevangen hadden". Hij weet het niet totstandkomen van den vrede aan den Raad. De Saksers nu, wel wetende, tot wien ze zich wenden moesten, schreven brieven aan gilden en burgerij, dat ze maar met den monnik moesten onderhandelen; hij was hun rechtmatige afgezant. Met deze brieven gingen de burgers naar den Raad en dit college antwoordde aan de Saksers zeer terecht, dat „de Raet van Gronningen was de „opperste van de stadt, daer placht men an toe schrijven". Met den Aduarder monnik wilde de Raad niet onderhandelen; als men bijvoorbeeld vier praelaten zond, dan zou daarmede nader overlegd kunnen worden. Zoo hadden deze onderhandelingen geen ander resultaat, dan dat van weerszijden eenige gevangenen[2]) werden uitgewisseld.

Het mislukken van al deze pogingen verbitterde het volk en in het begin van het jaar 1506 zetten de gilden hunne bouwmeesters af (zij dreigden zelfs den ouden bouwmeester Simon Cannegieter met doodslag), en benoemden nieuwe in hun plaats. Tot betere bezorging van de belangen van het gemeenebest (men vertrouwde blijkbaar den Raad nog niet) werd nu een college van twaalf personen benoemd, zes uit de gilden en zes uit de burgerij.

De reeks der vredesonderhandelaren werd weer met één vermeerderd: een convers[3]) uit Aduard deed hetzelfde voorstel als

---

1) Vgl. met elkaar T. S. I, bl. 271 en BENNINGHE, bl. 140.

2) BENNINGHE vermeldt de eenigszins romantische namen van eenige dier heeren: o. a. Stroobal, groote Lucas en Peter Slampamper.

3) Cf. de opmerking bij ZUIDEMA W. F., bl. 97, n. 1.

Van Rees en wendde zich ook evenals deze tot bouwmeesters en gilden. Maar hij werd voor den Raad geciteerd en dit college beging de uiterst onpolitieke daad zich boos te maken. Het voegde hem toe, dat als hij nog eenmaal weer met dergelijke oproerbrieven in Groningen kwam, men hem in een zak zou naaien en zou verdrinken. Als men Veit in handen kon krijgen, zou men hem ophangen. De Groningers gaven hem nog een' brief mede, waarin werd gezegd dat, als er van Veits zijde weer voorstellen werden gedaan, deze zich hiermede onmiddellijk tot B. en R. moest wenden. Het eenige resultaat dezer „onnutte" woorden, waarmede de Raad zijn feitelijk verloren autoriteit wilde handhaven [1], was, dat Veit zeer „vergrillet" werd en nu van geen vredesvoorstellen meer weten wilde. Van de proposities, die de vier Ommelander abten zouden doen, kwam ook niets.

De nood in de Stad steeg hooger en hooger, en vele inwoners, die niet meer in eigen onderhoud konden voorzien, vluchtten naar buiten om te beproeven, of het hun misschien in de Ommelanden nog gelukken zou, hun bedrijf uit te oefenen. De Raad zag zich zoodoende genoodzaakt [2], Zondag vóor Sint Pontiaan 1506 bij kerkspraak te laten afkondigen, dat ieder, die niet vóor 2 Februari weer in de stad terugkwam, evenals zijne in de stad achtergebleven familie, zijn burgerrecht verliezen zou, terwijl zijne goederen verbeurd zouden zijn. Hetzelfde zou plaats hebben met ieder, die na de afkondiging van deze bepalingen zijn heil buiten de stad zocht. „Men op dit gebodt wort weinich geachtet, want tot Gronningen „was 't dusverre gecoomen, dat de Raet muchte gebeeden al tgeene, „dat em beleevede, en elck dede wat he wolde, want de buten „was, bleef buten en mennich arm man van visschers en hand-„warksluiden en ander arbeitsvolck, de de cost niet langer crijgen „conden, vlooden bij grooter hoopen uitter stadt, en daer quam

---

1) De bouwmeesters hadden, dit verweet men hun, tot dit alles ook medegewerkt.

2) BENNINGHE, bl. 144.

„niet nae dan goet weder" [1]). De Stad was in groote verwarring: „toe Gronningen was in der tijt een rauw hoop volcx" [2]).

Groningen werd nauwer ingesloten door den vijand, en wie zich buiten de muren waagde, stelde zich aan de gruwelijkste martelingen bloot. Een straf, meent BENNINGHE, die de Stad rechtmatig ontving voor al de euveldaden die zij intra muros et extra begaan had. „O Gronningen, Gronningen", roept hij uit, „waer ist dij „toe koomen om dijne groote hoverdije en dwaesheit, nu machstte „wel seggen mitten Heidensche Coninck als [in] den olden testament „geschreeven steet: „Sicut feci, factum est mihi, als ick gedaen heb, „is mij gedaen" [3]).

Verscheidene onderhandelingen [4]) – ook met den Utrechtschen bisschop – volgden. Eindelijk werd in de tweede helft van Februari met dezen eene bijeenkomst te Hattem afgesproken. Hierheen vertrokken uit Groningen de vier burgemeesters, de secretaris Mr. Gelmer Canter, de twee nieuwe bouwmeesters der gilden [5]) en twee afgevaardigden uit de burgerij. Te Zwolle had men eerst eene samenkomst met afgevaardigden van die stad, van Deventer en van Kampen, wier hulp en bijstand men wilde inroepen. Deze afgevaardigden waren zeer voorkomend: zij hadden wel eerder van Groningens onspoed gehoord uit de brieven, die zij bijna daaglijks uit Groningen hadden ontvangen, maar zij wisten niet dat de toestand zoo ernstig was, als de stadsafgevaardigden hun nu mondeling mededeelden; zij zouden nimmer Groningen in den

---

1) Deze uitdrukking (BENNINGHE bl. 144) meenen wij anders te moeten opvatten als ZUIDEMA, W. F. bl. 97 dit doet. „Goet weder" moet als „beau temps" worden opgevat: de uitdrukking kan dan beteekenen, dat er niets om veranderde, omdat het volk niet weer kwam. Er volgde geen donderbui op, het bleef goed weder. De Raad had zijn gezag verloren, kon er niets aan doen.

2) BENNINGHE, bl. 146.

3) BENNINGHE, bl. 148.

4) Zie ook ZUIDEMA, W. F., bl. 99.

5) De goudsmid Johan Braemsche en de kleermaker Harmen van Campen.

steek laten en haar steeds als eene zusterstad helpen „mit andere „voele troostelijcke woorden etc." [1]). En bij woorden bleef het. Ook de Hattemsche bijeenkomst – met afgevaardigden van den Bisschop en van Maximiliaan – had geen resultaat. De Stad zette in het breede hare positie uiteen: zij behoorde van ouds onder het Sticht en nu wilde men haar onder den Sakser brengen. En vooral, men wilde haar het bestuur ontnemen over de Ommelanden, „daer se oover mennich euwich jaeren boven gedenckent „der menschen bij gewest weeren, daer mense nu geweltlijcken „affdringen wolden boven recht" [2]). Aanvankelijk kwam men bij de besprekingen tot het plan, weder een' sequester aan te stellen, maar een definitief besluit werd niet genomen [3]). En toen de heeren weer te Groningen waren teruggekomen, werd daar een groote vergadering belegd, waaraan alle oud-dignitarissen deelnamen. Men was ontmoedigd, dat geen positief bericht was meegebracht. Op het Raadhuis komende, had men „de hovede nedergeslaegen „en stille gesweegen en verslaegen, oftet doode luyden weeren „geweest" [4]). Eindelijk stond de bouwmeester Johan Braemsche op: de gilden hadden nog wel vier of vijf brieven van Veit, langs dien weg zou men het nog eens kunnen probeeren, tot een bestand te komen. Desperaat gaf hierop de burgemeester Johan Schaffer ten antwoord, dat men dit voorstel maar niet moest afslaan, men moest alles beproeven. Zoo gingen dan ook twaalf afgevaardigden, uit Raad, gezworen meente, gilden en burgerij naar het vijandelijke kamp, om daar onderhandelingen te voeren. De impuls ging nu ook weer van de gilden uit: niet van den Raad, tot groote ergernis van BENNINGHE, wiens respect voor de autoriteit der overheid hierdoor heftig werd aangetast. Achtte de Raad zich niet competent?

---

1) BENNINGHE, bl. 150.

2) BENNINGHE, bl. 151.

3) Wij zullen op de onderhandelingen, bij BENNINGHE in extenso te vinden, hier niet verder ingaan.

4) BENNINGHE, bl. 157.

Dat kon toch niet. De zaak zat dieper: de Raad zag in, dat hij zich in een impasse gewerkt had „en wisten achter noch voer daer „uit toe coomen". Hij zag tegen de verantwoordelijkheid op.

Want zoo ernstig was de toestand geworden, dat de Raad zelfs niet geschroomd had, de aflaatskist[1]) open te breken. Met het hieruit genomen geld (men had natuurlijk een plechtige belofte afgelegd, alles te zijner tijd weer terug te geven) was de soldij der krijgsknechten betaald. Den nood der bevolking trachtte men eenigszins te stillen door eene haveruitdeeling en door uitdeelingen in geld „doch dat halp weinich; der murmureeringe bleef allijck „groot". BENNINGHE – goed Katholiek – protesteert natuurlijk heftig tegen de heiligschennis, door het openbreken der aflaatskist gepleegd. Wat het geval nog erger maakte, er was nog geld genoeg in Groningen, gemunt en ongemunt, maar . . . „de des meesten „hadden, wolden daer minsten toe doen".

Af en toe deed men nog eens een uitval, maar doorgaans leed men de nederlaag. Er werd nog eens weer onderhandeld – Dr. Johan Vredewolt was weer opgetreden. Resultaat werd ook hiermede niet bereikt. De zaak werd weer commissariaal gemaakt: de commissie van twaalf gedelegeerden, waarvan boven reeds is gesproken, werd met zes vermeerderd en na velerlei overleggingen, ook met graaf Edzard van Oost-Friesland, kwam men eindelijk tot het resultaat, zich tot dezen te wenden om hulp.

Bij de bijeenkomst, die daartoe in het Termunterklooster werd gehouden, werden eenige artikelen opgemaakt. De Stad zou voor

---

1) Deze kist bevatte geld voor een oorlog tegen de Turken; zij was in 1501 uit Rome naar de Nederlanden gezonden. Die er zich met een ander doel aan vergreep, stelde zich aan een pauselijk banvonnis bloot. Er waren drie sleutels op: een had de bisschop van Utrecht, een de geestelijkheid binnen Groningen en een B. en R. Waar bleef het verzet van Wilhelmus Frederici bij deze gelegenheid? Bij de gildebewegingen van toen zou men hem aan het hoofd verwacht hebben, maar nergens wordt zijn naam ook maar vermeld. Of zou hij in hetzelfde geval verkeerd hebben als de Raad?

den Graaf worden geopend, als stedehouder des heiligen Roomschen Rijks. Hij zou mogen komen met duizend man troepen en hij zou een burcht in de Stad mogen bouwen, behoudens echter de rechten des Bisschops over de Stad en „beholden de van „Groningen alle oere olde privilegien en den gilden oere gerech-„ticheyt; men de overheyt der Ommelanden solden de Groningers „sich gants ontslaan, beholden em daer in oere stapelrecht, dat „men geen koorn uitten lande solde voeren" [1]). Bovendien zou de Stad in de Ommelanden vrijdom van tol genieten. Omtrent de renten, in Friesland en de Ommelanden uitstaande, zouden nog eenige bepalingen worden gemaakt.

Deze artikelen werden op het Raadhuis aangenomen (hoewel de Stad hare „heerschappij" over de Ommelanden moest inboeten) [2]) en ook door het volk, dat daartoe in de Sint Walburgskerk was saamgekomen, goedgekeurd. Het definitieve verdrag kwam 24 April 1506 [3]) tot stand. Een paar artikels er uit mogen hier worden aangehaald: „Item dat de van Groningen den graven to Oest-„vreeslant in name als voerghescr. [4]) alle de regeringe der Omlanden „afftreden ende sich der landen noch der stad overicheyt neet „annemen solen . . . Item dat de grave to Oostvreeslant in namen „ende als voergescr. de stat Groningen onverhindert sal bliven laten „bij alsodane vrijheiden, privilegierechten, olde heerkomen ende „gude ghewoenten als se bes heer in hoer stad gehat ende ge-„bruiket hebben, desgheliken de ghilden bij hoer vrijheiden ende „rechten na vermeldinghe hoer breve ende zeghele van der Stat „Groningen overghegheven . . . Item dat de Greve toe Oestvrees-„lant nemant tolaten sall koern, dat in de Omlanden ghewassen „is uut den lande to voeren, sunder een ytlick mach dat koern toe

---

1) BENNINGHE, bl. 166.

2) Zij staat die, blijkens het tractaat, anders wel genadig aan Edzard af.

3) Gedrukt RENGERS I, bl. 201 vgg. Besproken o. a. J. A. FEITH en M. O. GRATAMA, Programma maskarade 1879, bl. 55, ZUIDEMA W. F., bl. 101, BENNINGHE, bl. 167.

4) Edzard bleef steeds optreden als gemachtigde van Saksen.

„Groningen offte ten Dam to markede brengen ende verkopen. „Item dat der borger ende inwoenre der stad Groningen guderen „solen doer de Omlanden toe water ende to lande sunder alle „tollen ende onghelt ghevoert moghen worden. Item dat de Greve „to Oestvreeslant dat Groninger beer in de Omlanden na older „maneer gaen sal laten. Item dat de greve to Oestvreeslant van „dat stapelrecht van de vette waer [1]) mit rade der Stad van Gro- „ningen to der Stad ende dat ghemene beste so voele ommer „behoerlick sijn mach handelen end voeghen willen". Zoo had dan nu de Stad feitelijk een nieuwen heer gekregen; zonder slag of stoot kon Edzard op den eersten Mei de Poelepoort binnentrekken en toch was, volgens BENNINGHE [2]), de Stad nog niet in zulk een' toestand, dat men als het ware Stad en Land, als in een koffer, naar Emden zou moeten dragen. „Ay arm, och lacy, „Groningen! om dyne overwegende dwase, groote hooverdye, „waer ist dy toe coomen?"

Het opmerkelijkste in de bepalingen, die wij hierboven citeerden, is misschien wel, dat de gilden zich daar bedingen handhaving hunner oude rechten [3]). Uit het medegedeelde op de vorige bladzijden kan duidelijk blijken, dat de gilden in het begin der zestiende eeuw tot groote zelfstandigheid zijn gekomen en zich de bestuurstaak hebben aangematigd in menig geval, met terzijdestelling van den Raad. Omgekeerd is het misschien niet al te gewaagd te veronderstellen, dat bij een zoo groote macht der gilden de overige bepalingen in het tractaat ook door deze corporaties zijn geïnfluenceerd. Het verbond van 1482 gold nog. Maar de eigenlijke stapelbepalingen? Natuurlijk bestonden zij, maar het waren steeds nog de oude, eenzijdige bepalingen. Het verdrag toch met den sequester

1) Emmius specificieert hier: ius stapulae ad altilia, butyrum, carnes, lardum, caseos etc.", bl. 663.

2) BENNINGHE, bl. 170. RENGERS I, bl. 200 zegt iets dergelijks.

3) RENGERS (I, bl. 203) teekent op den kant aan bij deze bepaling: „Dat de Raet den gilden so privilegieert hefft".

George van Thorn was geheel buiten werking. Kan het nu worden beschouwd voornamelijk als het werk der gilden, dat Edzard aan de Stad beloofde, zorg te dragen voor de handhaving van een' vettewarenstapel te haren behoeve? Het is niet onwaarschijnlijk, maar met zekerheid kan uit de opneming van deze clausule in het verdrag worden opgemaakt, dat de feitelijke macht van de Stad over de Ommelanden in dezen tijd niet groot was. RENGERS wijst op een en ander ook en meent hieruit te kunnen afleiden, dat dit „is arguments genoech, datse [tot toen] tstapelrecht in den „Frieschen naberlanden niet en hebben." Niet in alle opzichten echter was dit verbond met Edzard in het voordeel van de Stad. De „heerschappij" over de Ommelanden moest aan Edzard worden afgestaan. Maar bovenal: een stapelrecht voor Appingedam werd erkend. Voor binnenslands verbouwd koren was immers, bij het verbod van uitvoer, naast Groningen, ook Appingedam als markt aangewezen. Een inbreuk dus op het verbond van 1482. Deze bepaling moest (vooral bij toenemende gerst- en haververbouw in de Ommelanden) noodzakelijk tot gevolg hebben, dat de Damster brouwerij zich ontwikkelen ging en een gevaarlijke concurrent voor Groningen werd. Al mocht ook in het verbond de bepaling staan, dat de graaf in de Ommelanden het Groningsche bier „na older maneer „gaen sal laten", deze vage bepaling heeft niet kunnen verhinderen, dat een vijftig jaar later de Groningsche bierbrouwer niet meer den alleenverkoop van zijn product in de Ommelanden kon handhaven.

Voorloopig trad nu, na dit verbond, in Stad en Lande eenige rust in. Hoewel de Ommelanden nog altijd heerloos waren en ze geen eed aan Edzard hadden gedaan, was toch het oorlogsgewoel vooreerst geweken: een miraculeuse verlossing noemt BENNINGHE[1]) het.

Edzard bleef nog steeds dezelfde eigenaardige rol spelen als zaakwaarnemer en stadhouder: in de Ommelanden voor George van Saksen, in de Stad voor het Roomsche Rijk. De Saksers namen, door den nood gedwongen, met dezen toestand genoegen en lieten

---

[1]) BENNINGHE, bl. 175.

de verschillende kwartieren der Ommelanden Edzard in dien zin huldigen. Alleen in het Westerkwartier, dat te Aduard was vergaderd, gebeurde dit werkelijk; Winsum en Appingedam, waar Hunsingo en Fivelgo waren bijeengekomen, weigerden voorloopig. Ten einde aan den toestand een wettelijk karakter te geven, werd 5 Augustus d. a. v. tusschen George en Edzard een verdrag gesloten, waarbij de verplichtingen van den laatste als stadhouder werden omschreven en waarbij de positie der Ommelanden, gedurende het hangende geschil, werd bepaald. De Ommelanden – aldus wilde George het – zouden moeten worden beschouwd als eene corporatie op zich zelve. De invloed van de Stad werd sterk ingeperkt, ja geheel vernietigd. Gedurende het geschil tusschen Saksen en Groningen werd den Ommelanders volledige vrijheid van handel toegestaan met allen, die aan George en Edzard waren onderworpen. Het werd den Groningers uitdrukkelijk verboden zich tegen die handelsvrijheid te verzetten [1]). Verder mocht geen Groninger eenig openbaar ambt in de Ommelanden bekleeden, noch eenig onroerend goed aldaar bezitten. Ten slotte moest Edzard er voor zorgen, dat het Oldambt en die streken in de Ommelanden, welke nog geen hulde aan George hadden bewezen, dit zouden doen vóor Sint Michiel 1506 [2]). Dit laatste nu ging zoo gemakkelijk niet. Vooral Appingedam betoonde zich weinig genegen, den Saksischen hertog te erkennen. Edzard trachtte zich meer en meer onafhankelijk te maken van George en liet zelfs munten slaan, waarop „Edzardus „comes conservator Groning." stond gestempeld, eene daad, waarin de hertog van Saksen te grooten onafhankelijkheidszin meende te bespeuren, zoodat hij de circulatie dier munten verbood. De oneenigheid tusschen beide machthebbers groeide aan en werd zoo

---

[1]) De stadssyndicus Dr. Hessel Aysma spreekt (1560, n⁰. 157) van dit alles met weemoed. Hij gewaagt van den tijd, toen de Ommelanders „deur het aenvechten des staepels" den Groningers „last ende swaricheit" berokkenden, „wie zij bij tijden des Fursts van Sassen daer omme geleden „hadden, twelck noch in varse memorie hadde".

[2]) 29 September. Dit stuk afgedrukt bij BENNINGHE, bl. 177.

sterk, dat Groningen tegen Paschen 1507 voor het rijksgericht van Constanz werd gedaagd. Lang werd hier geprocedeerd; het ging ook over niets minder dan over de vraag, wien het recht over de Ommelanden en over Oostergoo toekwam. De Stad beweerde, dat „de Ommelanden om Gronningen geleegen weeren em onderworpen „over lange jaeren in een verbundt" 1). Omtrent Oostergoo kon in het geheel geen twijfel bestaan. Hoe het zij, het proces duurde lang, zóó lang, dat het George begon te vervelen, zoodat hij „halff in „quaeden moede" vertrok en de zaken verder aan zijn' maarschalk overliet. Het resultaat van alles was, dat in het begin van Augustus 1507 werd verklaard (er werd geen eigenlijkgezegde uitspraak gegeven), dat alles voortaan zou geacht worden te verkeeren in statu quo. Wel belangrijk dus! Even weinig succès had omtrent dezen zelfden tijd de Utrechtsche bisschop, die door Edzards handelingen ten opzichte van Groningen ook feitelijk zijn gezag over de Stad verloren had 2) en die daarom deze zaak bij den Paus aanhangig maakte. Deze benoemde eene commissie van canonieke juristen, waarop de zaak commissorialiter canonice in den doofpot kwam.

De voorspoed, die aanvankelijk na Edzards komst in Stad en Lande, als gevolg van den tijdelijken vrede, had geheerscht, begon allengs te verminderen. Ernstig werd de toestand, toen in 1509 een geweldige overstrooming geheel Friesland en vooral de omstreken van den Dollard zwaar teisterde 3). Van deze droevige gebeurtenissen ondervond ook de Stad den terugslag en — gewoon gevolg hiervan — het volk kwam in verzet tegen den Raad. Van deze omstandigheid wist Edzard als handig man 4) partij te trekken, door zich bovenal als gildevriend op te werpen.

1) BENNINGHE, bl. 181.

2) Zie echter BENNINGHE, bl. 197.

3) De kroniek ZUIDEMA (bl. 141), acht de rampen, door deze overstrooming ontstaan, zwaarder dan alle doorstane oorlogsonspoed.

4) Plebicola insignis. EMMIUS, bl. 675. BENNINGHE gaat de jaren 1508, 1509 en 1510 stilzwijgend voorbij.

Omtrent dezen tijd vinden wij in het karakter van het gildrecht, in den zin van het „recht", dat „gewonnen" moest worden, een niet onbelangrijke wijziging gebracht. Dit recht — het recht om koophandel te drijven tusschen Eems en Lauwers en het recht, om op de markten een geprivilegeerde plaats in te nemen — had blijkbaar veel van zijne waarde verloren. In de woelige tijden van het laatst der vijftiende eeuw, sinds 1485, was het niet meer geregeld bij den Olderman gewonnen. Zoo nu en dan: in 1489, 1493, 1499, 1500, 1501, 1504, 1508 was eens eene inschrijving gehouden; in het laatste jaar was het getal der ingeschrevenen zelfs groot.

In 1510, bij ordonnantie van 8 Maart[1]), werd nu bepaald, dat „niemant borger ofte inwoner der stad Groningen", op straffe van een mark gouds, veehandel („koepmanscap van enigen veervoetden „beesten") in de Ommelanden mag drijven, „he en hebbe dan eerste „dat ghyltrecht der stad Groningen van den oldaerman aldaer na „olden heerkomen ende loflicke ghewoente ghewonnen". Dit artikel biedt met de ordonnantie van 1439[2]) niet onbelangrijke verschilpunten aan. Volgens deze laatste bepaling behoefde een Groningsch burger, om koophandel in de Ommelanden te drijven, het gildrecht niet te winnen. Het voorschrift van 1510 stelt het winnen van het gildrecht zoowel voor burger als inwoner verplichtend. Het laatste artikel stelt op overtreding van hare bepaling eene boete van een mark gouds, de ordonnantie van 1439 miste poenale sanctie. Dan beperkt het laatste voorschrift de bevoegdheid, die het winnen van het gildrecht verschaft, alleen tot het drijven van vee- en paardehandel in de Ommelanden[3]). Op de algeheele vrijheid van

---

1) Opgenomen als art. 10 op bl. 36 van FEITHS uitgave van het Oldermansboek. De dateering van 1540, in noot 145 Old. opgegeven, is onjuist. Deze ordonnantie is een van de voornaamste grondslagen voor de latere processen.

2) Art. 10 bk. 1 Oldermansbk.

3) Een speciale toepassing van dit artikel uit veel later tijd, (10 Januari 1663, in Rechterl. Arch. III K 4) komt de voortdurende geldigheid ervan illustreeren.

Ayelt Jansen van Groningen wordt voor het Gildrecht aangeklaagd, „aen-

handel in de Ommelanden zelfs voor den Groninger had reeds art. 6 schuttenbrief van 1482 (vgl. bl. 130) inbreuk gemaakt. Dat in de ordonnantie van 1510 staat: „na olden heerkomen ende loflicke „ghewoente", duidt aan, dat sinds langen tijd het gildrecht zich facto zal hebben beperkt tot het recht van het drijven van veehandel.

Deze nieuwe regeling heeft ten gevolge gehad, dat sinds 1510 in het winnen van het gildrecht meer regelmatigheid is gekomen. In de nu volgende jaren verkrijgen respectivelijk 38, 70, 69, 39, 63 en 75 personen dat recht. In 1517 komt echter weer voor eenige jaren stilstand.

De twisten tusschen Saksen en Edzard hielden aan. De laatste wilde zich niet gewonnen geven, zelfs niet toen hij in September 1512 in den rijksban werd geslagen. Hoewel hem met groote statie de banbrief werd gebracht door „des Keysers boode, met des „Keysers sulveren busse" en er, gedurende de mis, afschriften van den banbrief aan de kerkdeuren werden aangeslagen, hechtte Edzard aan dit „papier en inkt" [1]) al heel weinig waarde.

Nu dergelijke middelen geen uitwerking bleken te hebben, trachtte George langs anderen weg de macht in handen te krijgen en zoo beproefde hij in 1514 oneenigheid te doen ontstaan tusschen Raad en gilden. Maar hoewel de eensgezindheid tusschen deze lichamen

---

„gesien deselve het giltrecht ofte buermael (N.B. Vgl. bl. 37) niet heb- „bende gewonnen, coopmanschap van viervoetige biesten heeft gedaen".

Jansen legt zich bij dezen eisch niet neer, maar beweert, dat hij voor „den heer majeur Tamminga" beesten uit de weide heeft gehaald, „tgeene „hem als een borger geoorlooft". De Olderman antwoordde daarop met eene verwijzing naar de duidelijke woorden van de wet „bij dewelcke „sonder onderscheyt van borger oft inwoonder eenen yegelijck verboden „wort eenige coopmanschap van viervoeteden biesten te doen" en Jansen werd veroordeeld.

1) RENGERS I, bl. 209. Men schijnt hier een authentieke uitspraak van Edzard te hebben. Immers in de Kroniek ZUIDEMA (bl. 143) zegt Edzard ook, dat er meer noodig was dan papier en inkt om hem hier vandaan te krijgen. Iets dergelijks in de Kroniek van SYBE JARICHS ed. BROUERIUS à NIDECK, bl. 454.

nu niet bepaald groot was, tegenover een' vijand als den Sakser werd gemeenschappelijk front gemaakt: gilden en gezworen meente speurden den adder in het gras en schreven terug: „de Raedt en „se weesen eener luiden". Maar George gaf het niet op; kennende de verhouding der verschillende partijen, beproefde hij dit middel nog eenmaal weer: hij beklaagde (in Juli) in een schrijven aan de gilden „de schamele en onnoosele borgeren end inwoonders der „stadt Gronningen, de soo jammerlycken verleydet worden vanden „oeren oppersten enden sommigen van oeren Raedt, omdat se „weerstonden en rebel weeren des Keysers mandaet". Ook den geestelijken werd nu, als zielsverzorgers, op het hart gedrukt, dat zij er toch voor zorgen moesten, aan dezen oorlogstoestand een eind te maken. De Raad werd er echter, begrijpelijkerwijs, buitengehouden. Maar niet zoodra hadden gilden en geestelijkheid deze brieven ontvangen, of ze gingen er mee naar het raadhuis en het resultaat van de onmiddellijke mededeeling aan den Raad was, dat men ze eenvoudig bespotte, en voor „goeckelye ende moeyterye" [1]) hield. Er blijkt uit deze feiten, dat de politieke hoofdleiding weer in goede handen was: Wilhelmus Frederici, de kerkheer van Sint Maarten was „al doen en laten" [2]) in de stad. Hij was het ook geweest, die den keizerlijken gezant, graaf Königstein, welke in April 1514 naar hier was gekomen om de Stad op te eischen in naam van het Roomsche rijk, tot andere gedachten had weten te brengen en hem bewogen had, een gesprek met George te houden, die op dat oogenblik in Leeuwarden verblijf hield [3]).

Op het volgende kwam het vooral aan: de Saksers wilden, dat Edzard hun zoude overleveren Groningen, Appingedam, de Ommelanden, met het Oldambt en geheel Reiderland, terwijl hij dan Eemsland in eeuwig leen van de Saksers zou ontvangen; Edzard zou dan ook nog in het gewaad van een' boetgezant om ver-

---

1) BENNINGHE, bl. 238, 239.
2) BENNINGHE, bl. 256.
3) Zie over dit alles BENNINGHE, bl. 233 vgg.

giffenis smeeken en een groote som gelds geven bovendien. De Groningers zouden voor George hunne poorten openen en hem de stad overleveren, behoudens hunne oude rechten en behoudens ook de rechten van den bisschop van Utrecht. Op dit alles echter wilden partijen niet ingaan en men bleef oorlogen. George trachtte door brandschatting in den omtrek de Stad door hongersnood tot overgave te noodzaken, maar het gelukte hem niet. De Stad was toen (voorjaar 1514) ruim van levensmiddelen voorzien [1], hoewel de voorraad later sterk verminderde [2]. De Saksers kregen intusschen hulp van Hendrik van Brunswijk, die zelf in deze streken het leven liet [3]. Alzoo benard, zocht Edzard steun bij Karel van Gelder [4]. Nog eenmaal werd een poging tot onderhandeling met de Saksers beproefd, ditmaal door middel van zekeren Jacob Hillebrandes. Dit mislukte echter en Karels veldheer Willem van Ooy trok met een leger naar Groningen op. Edzard, meer en meer door den Sakser, die inmiddels nog hulp van den bisschop van Utrecht gekregen had, in het nauw gebracht, zag zich genoodzaakt, wilde hij in eigen land ook niet alles zien verloopen, toe te staan, dat de Stad (laatst October 1514) Van Ooy van wege den Gelderschen hertog huldigde, onder voorwaarde, dat „de van „Groningen solden blijven bij allen oeren olden privilegien en „olden rechten en heerkomen van oeren stapelrecht, marckeden en „brouwerijen, soo datmen geen vreemt bier in den Ommelanden „bij tapmaten verkoopen solde, anders dan Groninger bier en geen „koorn uit den lande sal voeren .... met dat de van Gronningen „uit oeres selvest macht ienyghe overheyt in den Ommelanden „solden beholden noch hebben, men de Vurste van Gelder nae

---

1) BENNINGHE, bl. 232.

2) Ibid. bl. 247, 251, 254.

3) Wij achten het hier niet noodig den toestand in bijzonderheden nader te beschrijven. Er zij nog vermeld, dat vooral Appingedam het zwaar te verantwoorden had.

4) Zie ook NIJHOFF, Gedenkw. VI 2, bl. 71 vgg.

„sijn goetduncken sall setten uyt der Eerbaerheyt van Gron-„ningen, die desse rechticheyt sall doen mit den Stadtholder des „Vursten . . . ." [1]).

In het begin van November werd dit stuk in de Sint-Walburgs-kerk aan het volk voorgelezen, dat alles (er waren enkele kleine wijzigingen in gemaakt) goedkeurde. Edzard had in deze huldiging toegestemd, hij was weerloos en zijn geld was op. Met een door haren eenvoud roerende aanspraak nam hij afscheid van zijne burgers en ontsloeg hij hen van hun' eed [2]): „ende stelle ju op yu „vrije voeten ende wylle, eenen heren toe keesen wel ju beleevet, „bueten mijn consent ende toesegghen, die ju bescharmen kan ende „daer y hoepen mede bewaert te zijn". En toen keerde hij zich om en weende [3]). De gilden wilden nog zekerheid hebben en zonden eene deputatie van achttien burgers op den Graaf af: hij had nog brieven van huldiging, of hij die ook wilde overgeven? De Graaf wilde dit „overmathe geerne" doen. Zoo kwam Groningen dan onder een' nieuwen heer; de rijksarend van het wapen zou kunnen plaats gemaakt hebben voor de Bourbonsche lelie [4]).

---

1) Zie nader bij BENNINGHE, bl. 258. Ook NIJHOFF, Gedenkw. VI 2, bl. XVII.

2) Zie betrekkelijk verschil van opinie hierover NIJHOFF a. w. XVIII. De voorstelling hier naar Kron. ZUIDEMA, bl. 170.

3) „Ende smeet de tranen van sijne oeghen". Typische beschouwing over het gebeurde bij BENNINGHE, bl. 260, 261. Vinden wij bij E. BENINGA (natuurlijk tengevolge van zijne betrekking tot Edzard) een voorstelling van ondankbaarheid van de zijde der Groningers, de soliede brouwer BENNINGHE beziet alles met het oog van een' man van zaken: nog acht jaren geleden had men hem met zoo groote „triumphe" ingehaald en nu gaat hij weer weg en intusschen heeft hij in eigen gebied alles laten verloopen. De graaf mag een verstandig man zijn geweest, maar hierin heeft hij toch „onwisselycken" gedaan: bezin eer gij begint. Maar niet alleen de Graaf had schuld hierbij – onbedachtzaam had de Raad („jonge „Raad – eigenbaat") hem binnen Groningen gehaald.

4) De huldiging van Karel had immers plaats in naam van den Koning van Frankrijk. Zie hierbij SCHOTANUS, bl. 558.

Wij zullen den inhoud van dit hoofdstuk in het kort samenvatten.

In de tweede helft der vijftiende eeuw zocht Groningen machtsuitbreiding in het Westerlauwersche Friesland, voornamelijk met het doel, die streek economisch aan zich ondergeschikt te maken. Gedurende vele jaren heeft de Stad van hare machtsuitbreiding genoten en het laatste gedeelte der vijftiende eeuw, toen ook de verhouding tot de Ommelanden door verbonden meer duurzaam werd geregeld, is de bloeitijd voor de Stad geweest. In de allerlaatste jaren echter van de vijftiende eeuw, toen vreemde machten zich ook in Friesland en in de Ommelanden deden gelden, bleek het, dat Groningen, bij zijn streven naar overheersching van het Westerlauwersche, zijn kracht had overschat. De Stad moest dit gebied dan ook prijsgeven, maar niet eerder deed zij dat, voordat zij in tal van verwikkelingen was geraakt. Zoo werden de eerste jaren der zestiende eeuw voor haar een tijd van groote ellende. Velerlei middelen wendden de vreemde overheerschers, de Saksers aan, om Groningen ten onder te brengen; het gelukte hun niet. Duurzaam vasten voet in de Ommelanden konden zij evenmin krijgen. In 1500 zond Maximiliaan naar deze streken den ridder George van Thorn, met de opdracht, het bewind over de Ommelanden te voeren, totdat zou zijn uitgemaakt, wien deze landstreken zouden toebehooren: Saksen of Groningen. Met dezen Thorn sloot de Stad een verdrag, hierbij werd haar toegestaan het recht van stapel van alle Ommelandsche waren, benevens het biermonopolie.

Eerst als helper, later als tegenstander van de Saksers had zich in Stad en Lande langzamerhand de Oost-Friesche graaf Edzard groot gezag verworven. Deze slaagde er in, zich door de Stad als heer te doen erkennen, nadat vele onderhandelingen tusschen partijen waren gevoerd. Hierbij was vooral de invloed der gilden zeer duidelijk merkbaar. Bij het definitieve verdrag met Edzard in 1506 werden – met een enkele uitzondering ten behoeve van Appingedam – de bepalingen van het verbond van 1482 gehandhaafd. Voor toepassing van een recht van stapel van vettewaren zeide de nieuwe landsheer zijn steun toe. Niet lang duurde zijn

regiment, acht jaren later moest hij wijken voor den Gelderschen hertog.

Ingevolge het verbond van 1482 kon Groningen zich verzekerd houden van allen toevoer van het in de Ommelanden verbouwde graan. Poenale sanctie misten de bepalingen uit het verbond echter. Hierin werd verandering gebracht door het optreden vooral van den persona van Sint Maarten, Wilhelmus Frederici. Sinds het begin der zestiende eeuw toch trad de Olderman, de voorzitter van het Gildrechtscollege, op als handhaver van de bepalingen uit de verdragen met Thorn en Edzard, d. i. van het verbond van 1482. Een niet onbelangrijke wijziging heeft ten slotte het „winnen" van het „gildrecht" ondergaan. Degene, die dit recht had gewonnen – en ook een Groningsch burger moest dit nu doen – had zich hiermede slechts het recht verworven, handel in paarden en vee in de Ommelanden te mogen drijven. Handel in andere koopmanschappen in de Ommelanden was dus den Groninger evengoed als den vreemdeling verboden. Op deze wijze meende de Stad zekerheid te hebben, dat de voornaamste producten der Ommelanden – alleen voor paarden en vee was eenige meerdere vrijheid gelaten – bij haar ter markt kwamen en dat de landman uitsluitend op de Groningsche markt zijne benoodigdheden inkoopen zou.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

In Groningen begon men naar meerder vastheid van verhoudingen te verlangen. Burgers en gilden kozen nu (altijd nog weer colleges, die naast den Raad optreden), zestien mannen, gedeeltelijk uit den Raad, gedeeltelijk uit de burgers, „de meede mitten „Raedt solden helpen raeden voor der Stadt beste". Het algemeen oordeel was, dat de huldigingsbrief aan Van Ooy geen voldoenden waarborg bood. Een nieuwe brief werd ontworpen, die door den hertog van Gelder werd goedgekeurd. Zoo kwam eindelijk, 18 Februari 1518 een definitief verdrag met Karel tot stand; de inhoud hiervan verschilde weinig met dien van de vroegere verdragen met van Ooy [1]). Het volgende o. a. vinden wij er in bepaald. De Stad zal aan Karel overgeven „de averheyt ind regieringe der Om- „landen nementlick van der Eemse totter Lauwerse en voorts der „Stadt rechte op Oostergo, Westergo en de Oldampten". Karel belooft verder er zorg voor te zullen dragen, dat de Ommelanden (hij spreekt van „onss Ommelanden") nooit van de Stad zullen worden gescheiden, „alsoe dat die Omlanden vurg. gheynen an- „deren fursten off heren dan die vurs. Stadt onderdanich is end „tot eynen heren heefft, onderdanich wesen ind tot eynen heren „hebben sullen".

De rechtspraak wordt geregeld en ook stapel en bier worden besproken: „Soe dan mede begrepen is van den stapell ind stapel- „rechten van allen guederen, waire ind komanschappen, die in onsen „Umlanden velt off is, wie dat gelegen mach sijn off wesen mochte,

---

1) Afgedrukt RENGERS I, bl. 218 vgg. Zie ook NIJHOFF, Gedenkwaardigheden VI 2, n⁰. 897. Over Karels optreden in Friesland wordt hier niet gesproken.

„sall dieselve blijven in onser stadt Groeningen ind nergentz anders „als dat van aldtz to wesen plach. Desgelijcken soet verspraichen „is, laiten wij ind onse erven to, datmen nae alder gewoenten geen „bier bij quaerten, kroesen, kannen ind dergelijcken maithen ver„koupen dan Groeninger bier soe dat van aldts gehalden is". Verder wordt den Groningers vrijdom van buitengewone tollen in des Hertogs gebied verleend.

Hiermede, dachten de Groningers, waren ze nu „alles quaedes „overgekoomen" [1]). De brief draagt ook geheel en al het karakter, dat zij door de Groningers zelf ontworpen is. De Stad beschikt daarin over de heerschappij in de Ommelanden, over rechtspraak en jaartaxen aldaar, hoewel het verbond van 1482 met de Ommelanden nog steeds gold. Dan wordt hier aan de Stad in niet zeer duidelijke termen een algemeene stapel toegestaan „als dat van „aldtz to wesen plach". Een zeker eenigermate vreemde voorstelling: vroeger had Groningen een algemeen geldend stapelrecht afgekondigd, maar dat had weinig practische uitwerking gehad. En in de laatste jaren was dat recht in omvang – wij wezen er op in het résumé van het vorige hoofdstuk – nog al eens gewijzigd. Maar het is, zooals Rengers het zegt [2]): „Sijn gnaden hefft um „de Stadt te becomen milde gewest in te verwilligen altera parte „inaudita" [3]).

Wilhelmus Frederici had reeds vroeger al zijne kunde en al zijn kanonieke geleerdheid er aan te pas gebracht, om aan te toonen, dat Groningen met de Ommelanden een geheel uitmaakte [4]); de verhouding is zoo, als Rengers het in eene kantteekening uitdrukt: „een corpus wort hier *practiseert*".

Groningen was blijkbaar met den nieuwen heer zeer ingenomen. Toen Karel in het volgend jaar (1519) met Elizabeth

---

1) BENNINGHE, bl. 319.
2) RENGERS I, bl. 224.
3) Bij ed. FEITH „audita".
4) Zie hiervoor ZUIDEMA a. w., bl. 65.

van Brunswijk – Lunenburg in het huwelijk trad, werd een afzonderlijke belasting geheven, om eenige „borgers" mooi aan te kleeden, ten einde bij die bruiloft de Stad waardiglijk te representeeren. Men had ook iemand weten mee te krijgen, die als Ommelander afgevaardigde zou kunnen fungeeren, den rentmeester Van Lennep. De heeren gingen, allen gelijk gekleed, „heerlijcken en costelijken „gerustet", met zijden tabberden en kamelotten paltrokken, met twee en dertig paarden „gelijck oftet graven weeren". Ze kwamen daar, in al hun stijve deftigheid, vreemd nog vermoedelijk in de nieuwe pracht, en de steden van Gelre en van het Sticht amuseerden zich ermee, „dat se dat soo ermaten costelijcken deeden en em daer „lieten sien" [1]). De geschenken, die zij medebrachten, zilveren kannen en vergulde schenkvaten, „costelijcken gemaeckt als men „mit handen maecken conde", vette paarden en vette ossen, het zal alles wel naar evenredigheid zijn geweest: rijk en kostbaar.

Zoo was nu de langdurige krijg weer eindelijk eenigszins tot rust gekomen, men had zich na des Saksers vertrek gehaast, diens legerplaatsen in de Ommelanden te slechten. Een nieuw leven van welvaart begon zich te ontwikkelen; vooral daar, waar de kloosters, wier aantal zeer aanzienlijk was en waarvan ook nog, na de verwoesting door George van Saksen en door Edzard een groot aantal was blijven bestaan, floreerden. Onder die kloosterbewoners bevonden zich geduchte concurrenten van de stadsgildebroeders. Velen van de eersten toch oefenden als smeden, schoenmakers, timmerlieden hun bedrijf niet alleen uit binnen de muren van het klooster, maar arbeidden ook ten behoeve van de bewoners uit de naastbijgelegen dorpen.

Vooral in het begin der zestiende eeuw ondervonden de Groningsche gildebroeders deze concurrentie. Dat zij gewoon waren ook werk in de Ommelanden te verrichten, kan blijken uit bepalingen van verschillende gildebrieven: de brief der metselaars, timmerlieden, kistenmakers, beeldsnijders, stoeldraaiers en houtzagers d.d.

---

1) BENNINGHE, bl. 319.

28 Mei 1404[1]) toont duidelijk, dat dit gild de alleenheerschappij voor de door zijne leden verrichte werkzaamheid in de Ommelanden houden wilde: een knecht, die „int lant arbeiden" wilde „op sijn selves hand", mocht door geen meester in het werk worden genomen. Op de kloosters hadden de gilden het al vroeg begrepen: een ton bier boete moest een schoenmaker geven, wanneer hij een' knecht „uut ienigen cloester" in zijn dienst nam[2]). Dat tegen deze onbetamelijke concurrentie strenge maatregelen moesten worden genomen, spreekt wel van zelf en Wilhelmus Frederici zorgt er dan ook voor. Het stuk, waarbij in deze zaak eene beslissing genomen wordt[3]), heeft den vorm van een minnelijke uitspraak in een geschil. De inhoud ervan doet het voorkomen, alsof er een twist ontstaan was tusschen abten en praelaten der Ommelander[4]) kloosters ter eene en bouwmeesters en hoofdlingen der gilden ter andere zijde over de uitoefening van verschillende ambachten in de kloosters. Naar aanleiding van dezen „twist" – zoo heet het verder – hadden bouwmeesters en hoofdelingen een klacht ingediend bij den Gelderschen stadhouder in Friesland, den graaf van Meurs, die echter „doe ter tijt de sake bequemelijke tberichten niet wachten „en kunden."

Van Meurs had nu, op raad van B. en R. van Groningen, de zaak opgedragen aan Wilhelmus Frederici en Everhard Jarghes, pastoren der Sint Maartenskerk en aan Ludolf Coenders en Rudolf Huinge, de nieuwe Hoofdmannen vanwege den Hertog, als „arbi„tratores." Het doet wel wat eigenaardig aan, wanneer men ziet, dat de „arbitratores" uitsluitend uit ééne partij – het waren allen Groningers – gekozen worden. Niet te verwonderen is het dan

---

1) O. n°. 1180. Dat de kooplieden ook in hun gilderol (zie Bijlage III hierachter) eene bepaling hadden „van knechten holden lopen in den lande" spreekt wel vanzelf.

2) O. n°. 613.

3) 1520. Vrijdag na Pinksteren (Juni 1). Gedrukt achter FEITHS Oldermansboek, bl. 37.

4) Der Umlanden bij Groeningen gelegen.

ook, dat de „guetlicke compositie ende dedinge", zij moge dan „bij wetenheit, wille ende consent beyder parten" gesloten zijn, wel sterk in het voordeel der Stad is. Behalve de zegels der „dedings-„lieden" – aldus wordt in de uitspraak vermeld – hangt tot meerder „vestenis" ook nog het stadszegel aan het stuk, niet echter eenig zegel van een of meer van de Ommelander abten [1]). Bij dit stuk wordt bepaald, dat geen enkel kloosterling iets koopen of verkoopen mag, tenzij tot gebruik van het klooster zelf; overtrad hij dat verbod, dan zou hij „van den Olderman der stadt Groenyngen „behoerlicke daervoer gestrafft moegen worden." Hier zien wij aan den Olderman weer een eenigszins andere functie opgedragen, uitgaande echter van hetzelfde beginsel: dat namelijk in de Ommelanden geen handels- of bedrijfs-centra zouden ontstaan. Opgemerkt moet worden, dat hier de Olderman arbitrair mag straffen.

Verder, zoo wordt in de uitspraak gezegd, mag elk klooster houden één smid en één schoenmaker, die beide hoogstens één knecht mogen hebben. Alleen ten behoeve van de allernaaste buren van het klooster mogen schoenen, hoefijzers en ploegijzers worden gemaakt. Anders mag niet buiten het klooster worden gewerkt. Van dezen brief wordt niet bij EMMIUS, noch bij BENNINGHE gesproken: in zijn' tijd zelf schijnt hij dus niet veel indruk te hebben gemaakt [2]).

---

1) Hierop wijst RENGERS II, bl. 142 ook.

Het origineel van het stuk is niet meer voorhanden. In de troebelen van het midden der zestiende eeuw is er een vidimus van gemaakt en in de processen heeft het stuk ook herhaaldelijk gediend. De tegenpartij echter had er zeer weinig respect voor.

2) Eene loonregeling, die 13 December 1584 (fol. 51 vgg. H. S. i. f. n⁰. 212*a*) door B. en R., Taalmans en Gesworen meente en bouwmeesters van de gilden is vastgesteld voor de „mesters ende mesterknechte van den „steenmetzelers ende van den timmerluiden, als oeck de holtsagers ende stratemakers", maakt melding van het werken van Groningsche arbeidslieden in de Ommelanden. Het zij vergund, deze loonregeling hier in haar geheel mee te deelen. Het jaar wordt daar in vier verschillende gedeelten ingedeeld, ongeveer met de jaargetijden overeenkomende, n.l. van St. Gregorius (12 Maart) tot St. Lambertus (17 Sept.), van St. Lambertus

De Ommelanden begonnen langzamerhand wel meer te merken, dat de Stad nu onder een krachtigen heer gekomen was; zij moesten, wegens eene overeenkomst kort te voren (28 Maart)[1]) gesloten, een zware schatting van 7000 gulden opbrengen. Voor een groot deel werd deze som gebruikt om de gelderschgezindheid in de Stad aan te kweeken: een aantal van de aanzienlijkste inwoners (vooraan Wilhelmus Frederici en de raadsheer Coert Coenders, die vroeger al van Edzard had getrokken) kreeg een jaargeld van den Hertog. De verontwaardiging van BENNINGHE schuift het geheel en al op rekening van degenen, die bij „den blauwen sack" zaten, dat de Ommelanden in zoo sterke mate door de Stad werden bewogen om de Geldersche zijde te kiezen.

---

tot Sint Maarten (11 November), van Sint Maarten tot St. Pieter (22 Februari) en van Sint Pieter tot Sint Gregorius. Op straffe van verlies van gilde en burgerrecht voor de overtreders, moet het loon van de hierboven genoemde werklieden bedragen: gedurende den eersten termijn, voor de meesters en meesterknechten daags tien stuiver en een kan bier of twaalf stuiver zonder bier, gedurende den tweeden en vierden termijn acht stuiver met en tien stuiver zonder bier en gedurende den derden termijn zeven stuiver met en negen stuiver zonder bier. De kalkmakers verdienen telkens een stuiver minder en de knechten, die nog geen jaar in dienst zijn, twee stuivers minder per dag. Dan staat in deze ordonnantie nog de volgende bepaling: „Item de vs. Mesters ofte Mesterknechte „in den Ommelanden arbeidende sullen boven hoer weckloen (uuth ende „weder na huus reysende) van St. Gregorys tot St. Lambert voor een „dachhuire hebben soeven Groeningher st. ende goede huismanskost „ende dranck, offte XIIII st. sonder kost ende dranck". De knechten zullen ook weer 2 stuivers minder hebben. Bij alles staat het ter beslissing van den burger of van den huisman of hij alleen geld wil geven, of dat hij ook voor kost en bier wil zorgen.

Hier zij ook nog opgemerkt, dat, terwijl sedert 1516 door niemand het gildrecht was gewonnen bij den Olderman, deze ambtenaar in 1520 het abnormaal hooge getal van 111 personen inschreef. In 1521, 1522 en 1523 weer niemand, in het daarop volgende jaar wel weer, denkelijk ten gevolge van het optreden van den Olderman Ulgher.

[1]) 1520 n⁰. 11. Zie mede BENNINGHE, bl. 328.

Toch mag niet uit het oog worden verloren, dat het voor het belang van de Stad van buitengewoon groot gewicht was, dat de Ommelanden en zij een zelfden heer hadden [1]). Hadden immers deze landen een anderen en krachtigen heer, dan zou de Stad haar overwicht niet meer kunnen doen gelden. Ten leste gaven de Ommelanden toe en elk afzonderlijk, praelaten, hovelingen en eigenerfden zwoeren zij hun' eed: zij zouden den Hertog als heer huldigen en hem erkennen zoolang hij in het feitelijk bezit dezer landen bleef [2]). Kort daarop [3]) zond Karel een' brief, waarbij hij beloofde, de Ommelanden te beschermen in al hunne vrijheden en gerechtigheden ingevolge het verbond (van 1482) tusschen Stad en Lande gesloten. Verder wordt aan de Ommelanders toegestaan, dat zij in het Geldersch gebied dezelfde vrijheden van tollen enz. zullen genieten als alle anderen, die aan den Hertog onderworpen zijn, terwijl omgekeerd ook alle onderdanen van den Hertog vrijdom van tollen in de Ommelanden zullen genieten. Het verbond van 1482 zou blijven gelden, overigens zou volkomen vrijheid van handel bestaan. Men zou zelfs kunnen meenen, dat door deze

---

1) Onbillijk tegen BENNINGHE is ZUIDEMA W. F., bl. 117 n. 3.

2) Sint Urbanusdag, 25 Mei (1521 n⁰. 6). De vorm van de huldiging is: „Wij burgermeisteren ind Raadt in Groeningen bekannen ind betuijgen „mit dessen unsen apenen brieve, dat huijden op dach datum des brieffs, „die werdigen ind religiosen heren" . . . . van de Ommelanden en van het Oldambt „in tegenwoordicheit onser op unsen Raidthuijse" aan van Meurs „hoige geloiften, plichten, huldinge ind ede gedaen hebben". Speciale bepalingen staan er niet in; wel blijkt duidelijk uit alles, dat het door middel van den Raad is gegaan. Het stuk is ook met het stadszegel bezegeld. De stad was hierover ook zeer verheugd. Zij betaalde de geheele vertering der Ommelanders, ten bedrage van ruim 250 Philipsguldens.

3) 20 Juni, gedrukt bij RENGERS I, bl. 228. De Ommelander syndicus Dr. P. van Zijl beroept zich hierop in 1563 (1563 n⁰. 74) in het proces voor Luitenant en Hoofdmannen en Adjuncten en in 1571 (1571 n⁰. 60) voor den Secreten Raad in Brussel. Bij de laatste gelegenheid acht hij het nog noodig op te merken, dat Karel blijkbaar wel wist, van hoe groot belang toen de handel in de Ommelanden was.

bepaling werd vernietigd, hetgeen vroeger hieromtrent was vastgesteld: „wat oeck buten der Umlanden consent und jegenwordicheit „bij dien van Gronningen mit sijn F. G. gedaen, den Umlanden „praeiudiciabel, dat wort hiermit annulleert" [1]). Maar een achterdeurtje was nog open gebleven: Karel had geëischt, dat de Ommelanden hem bij een' „reversbrieff" trouw zouden zweren, evenals de Stad. Hij had dus de hulde van Sint Urbaansdag eigenlijk maar als een voorloopige hulde beschouwd. Nu is een dergelijk stuk nimmer door de Ommelanden afgegeven. Naar RENGERS' mededeeling heeft Groningen echter, namens de Ommelanden – met het stadszegel en zonder eenig ander bevestigingsteeken -- een dergelijk stuk opgemaakt en, zooals te verwachten was, heeft de Stad daarmede in hooge mate de rechten der Ommelanders verkort, zoodat, concludeert RENGERS, hieraan geen waarde te hechten is [2]). In den brief van 20 Juni moge al geen sprake zijn van stapelbepalingen of iets van dien aard, dat Groningen in dien tijd werkeloos bleef tegenover de Ommelanden, moet men hieruit niet afleiden. In de laatste jaren (van 1511 af, verder in 1516) zijn tal van ordonnantiën vastgesteld, rakende den voorkoop [3]), maar dit niet alleen. In den nieuwen landsheer toch, in Karel van Gelder, vond de Stad een goeden helper tot handhaving van hare privilegies tegenover de Ommelanden; den derden October 1521, dus nog geen vier maanden nadat het tractaat met de Ommelanden was gesloten,

---

1) RENGERS I, 229.

2) RENGERS I, bl. 230. Dergelijke brief is niet in het Groningsche archief aanwezig en evenmin, zooals de heer rijksarchivaris in Gelderland mij welwillend mededeelde, in het Arnhemsche archief. BENNINGHE maakt er geen melding van. EMMIUS (bl. 789) slechts zeer terloops, zonder omtrent den inhoud iets te zeggen. Wel zegt hij, dat Luken Horenken het land inging om den eed af te nemen van degenen, die niet in de stad hadden gezworen.

3) Afgedrukt in den schuttenbrief hierachter Bijl. IV. Wij gelooven ook (vgl. bl. 52) dat het afschrift van het Oldermansboek, hetwelk steeds als het officieele is beschouwd, omtrent dezen tijd tot stand gekomen is.

schrijft de Hertog aan den Olderman van het stapelrecht, Lubbert Ulgher, dat deze de uitspraak van 1520 betreffende de ambachten gestrengelijk in acht moet nemen „sonder yemantz daerinne aen„toesijn off enige simulatie to gebruicken" [1]). Karel schreef deze aanmaning blijkbaar op verzoek van den Raad, althans aan dit college meldt hij, dat door hem aan Lubbert Ulgher deze aanschrijving is gericht [2]). Het gevolg hiervan is, dat Ulgher 11 October d. a. v. [3]) aan de verschillende abten een mandaat zendt, waarbij hij hen er scherpelijk op wijst, dat op breuke van 25 goudguldens streng de hand moet worden gehouden aan de uitvoering van de uitspraak van 1520 [4]). Er is nog een ander geval bekend, dat zoo sterk mogelijken strijd vormt met de toekenning van handelsvrijheid voor Gelderschen en Ommelanders over en weer: 5 Maart 1525 [5]) verzoeken eenige Arnhemsche kooplieden om vrijen doortocht naar de paardenmarkt van Aurich. Zij vragen den Raad, dat deze met den Olderman overleg plegen mogen, opdat zij vrijelijk door de Ommelanden zich naar Aurich mogen begeven en ook aldaar een en ander mogen koopen, om uit te voeren. Uit andere berichten van dien tijd blijkt mede, dat Ulgher energiek gebruik maakte van het hem toegekende recht. Een paardenkooper, aldus lezen wij in een der getuigenissen uit de groote processen [6]), had in Utrecht veulens opgekocht, met het doel deze te drijven naar

---

1) Het adres van den brief (1524 nº. 4) is: „Unsen lieven getrouwen „Lubbert Uligher, olderman unser Umlanden van Groeningen". (Eerst stond er: „Umlanden und Stadt v. G." maar „und Stadt" is doorgestreken).

2) 1524 nº. 5.

3) 1524 nº. 3. In 1524 wordt (voor het eerst sinds 1520) weer een inschrijving gehouden van personen, die het gildrecht hadden gewonnen: dit getal bedraagt nu 64.

4) In de uitspraak van 1520 zelf was het bedrag der boete niet bepaald; hier wordt het op 25 goudguldens gesteld.

5) 1525 nº. 4.

6) 1560 nº. 13. De getuigenis is in dat jaar afgelegd, maar de paardenkooper verklaart, dat dit alles met hem gebeurd is „over jitlicke vergange „jaaren, doe hie noch een jonckgeselle was".

Dunebroek in Oost-Friesland. Niets kwaads vermoedende, had hij zijn' weg door de Ommelanden genomen, om in die landstreek ook nog eenige van zijne veulens te verkoopen of ze tegen andere te verruilen. Een weinig ten zuiden van Appingedam gekomen, ontmoette hij een hoop vluchtende menschen, kooplieden, naar het scheen, die als gewoonlijk met hunne waren bij de „burchten" rondtrokken. Meenende, dat er mogelijk vijandelijke troepen in de buurt waren, vluchtte de paardenkooper ook mede, maar toen hij in Ten Post aankwam en daar bij Jr. Rengers wat tot rust was gekomen, zeide deze hem, dat hij maar verder vluchten moest, als hij niet in Ulghers handen vallen wilde. Naar het schijnt, heeft nu de Olderman hem de geheele provincie door nagejaagd: van Ten Post vluchtte hij naar Uithuizen, vandaar naar Ezinge en vandaar naar Doezum, waar hij in handen viel van den oldermansdienaar Wigbold, die op zijne paarden beslag legde, hem gevangen nam en naar Groningen bracht, waar hij op de Ebbingepoort werd gezet[1]). Deze vervolgingen grondden zich, hoewel er geen bepaald artikel bij wordt genoemd, zekerlijk op het tractaat van de Stad met Karel van Gelder van 1518. En dit werd gezegd weer te steunen op art. 45 bk. 2 Oldermansboek. Dit artikel stelde – het is reeds eerder uitdrukkelijk gezegd – alleen den vreemdeling strafbaar. Over den Ommelander werd aan het Gildrecht geen macht toegekend. Hiervoor bood Karel hulp. Luitenant en Hoofdmannen, die immers ook over de Ommelanders gezag hadden, gaf hij de bevoegdheid deze ter zake van overtreding van dit artikel te citeeren.

---

1) Het ligt voor de hand, dat Wigbold in de uitoefening van zijn ambt ook wel eens ernstig verzet ontmoette van de zijde der overtreders. Dit was het geval met lieden uit Surhuisterveen en Augustinusga, die, toen zij vee naar Zwolle en Hasselt willen drijven, op hun' tocht door het Westerkwartier ook door hem werden aangehouden bij de Haar. Hier verging het Wigbold slecht: hij „worde daerover dapperlick geslagen, „dan neet doett". Dit laatste is eene verzachting, die wel aanduidt, dat het pak slaag nog al zal zijn aangekomen (Uit eene getuigenverklaring in Rechterl. Arch. III K 1).

De boete van 1 mark gouds wordt voor de Ommelanders tot 25 goudguldens verlaagd [1]).

Omtrent dezen tijd werd ook voor het eerst met geweld opgetreden tegen Appingedam, dat, als centraal punt voor Fivelingoo, een machtige concurrent voor Groningen was. Aangezien in Appingedam daaglijks gebruik werd gemaakt van de waag, niet voor verkoop in het klein, maar ook voor engroshandel, achtten de Groningers in 1524 den tijd gekomen, dit eens feitelijk te beletten. Zij kozen daartoe een vrij eenvoudig middel. In den toren werden de zware gewichten – die men alleen ten behoeve van den verkoop in het groot gebruikte – bewaard. Eenige mannen uit Groningen werden er nu op afgestuurd, deze te gaan halen. Dit gebeurde, de gewichten werden weggenomen en naar Groningen vervoerd [2]). Wel zond Karel van Gelder 24 Juli 1524 [3]) eene aanschrijving naar Groningen, waarbij hij met „ganse erenst" verzocht, dat men de Damsters verder met rust moest laten „want wij oer geerne bij oere previlegien unde gueden heerkoemen „geholden hebben", maar men zal zich daaraan wel weinig hebben gestoord. De Damsters begeerden immers, aldus werd door getuigen in de Stad verklaard, volstrekt geen groote gewichten; als zij er maar „kindekens [4]) ende varrendellen botteren" mede konden afwegen, dan waren de gewichten al groot genoeg. Zij wenschten alleen maar „eyn pennynck daer myt tho winnen, daer se de toeren „ende kercken aldaer in de ere Goedis myt mochten staende holden" [5]). In het volgend jaar werd de Stad het voorloopig met Appingedam eens: deze laatste plaats bleef in haar recht van koophandel

1) Vgl. bl. 95 n. 4.

2) Verschillende getuigen verklaren in 1541 voor de Hoofdmannenkamer, dat zij indertijd hierbij aanwezig zijn geweest (1541 n⁰. 5).

3) H. S. in folio n⁰. 511.

4) Kleine vaatjes.

5) Uit verschillende getuigenverklaringen in 1463 afgelegd (H. S. i. f. n⁰. 511) blijkt, dat toentertijd reeds gedurende meer dan vijftig jaren de kerk de inkomsten van de waag had genoten.

gehandhaafd, mits ze daarvoor een extraschatting betaalde[1]). Een dergelijke strenge toepassing van de stadsprivilegies valt ook hier weer samen met een sterk op den voorgrond treden der gilden, zoo sterk zelfs, dat het in 1525 tot een algemeen oproer kwam.

De oorlog was natuurlijk voor den Groningschen koopman niet voordeelig geweest: grootendeels had Groningens handel met het buitenland zich naar Zwolle verplaatst[2]) en het was niet meer dan natuurlijk, dat Groningens vroegere landsheer, de Utrechtsche bisschop, de Stad niet meer begunstigde[3]). Eene poging, in 1522 door zekeren Roelof te Water[4]) in Antwerpen gedaan, om door al des Keizers landen vrijgeleide voor de Groningers te krijgen, mislukte, vooral om de groote onveiligheid, die in de omstreken van de Stad zelve heerschte, zoodat voor vreemden aldaar het drijven van handel feitelijk onmogelijk werd[5]). Het is dan ook niet te verwonderen, dat tegen Groningsche kooplieden in Brabant en Holland wel eens repressaillemaatregelen werden genomen[6]). Hierbij kwam nog, dat Bourgondië, hetwelk inmiddels

---

1) 80 goudguldens. Aanteekening van den Stadssecretaris ALTINGH, 17 October 1554 (Recht. Arch. III a 1).

2) BENNINGHE, bl. 329.

3) Integendeel, de drost van Koevorden, Frederik van Twikkel, vaardigde in 1522 een gebod uit, dat de Drenten geen rogge of turf naar Groningen zouden mogen brengen, noch dat door zijn gebied eenig goed naar de Stad mocht worden vervoerd, zoodat alles door Westerwolde over Scharmer en Slochteren naar Groningen moest (BENNINGHE, bl. 353). Met dit gebod zal verband houden een concept-contract, mede van dat jaar (1522 n⁰. 1) over het totstandbrengen van een' weg uit Munster naar Groningen door het Pekelmoeras „der gemeyne koepman ende handelynge „und koepmanschafft halven tusschen dem Stycht tho Munster ende der „stadt Gronyngen". De weg is wel zeer lastig begaanbaar, maar hij moet, staat in het stuk, toch daaglijks worden gebruikt. De toestand was op die wijze echter niet langer houdbaar en op verzoek van Groningen nam Gelre Koevorden in.

4) Zie over R. t. W. nader BENNINGHE, bl. 383.

5) BENNINGHE, bl. 348.

6) Ibid., bl. 364.

de baas geworden was in Friesland, de Stad ook met brieven ging verontrusten, houdende bevel, dat zij zich zou moeten onderwerpen, indien zij niet wilde, dat men in den omtrek zou gaan rooven en branden. Hoewel deze brieven eigenlijk niet ernstig werden opgenomen, liet men ze toch aan den Gelderschen Stadhouder lezen. Deze maakte korte metten met de Bourgondische gezanten en liet ze eenvoudig opknoopen. Zoo had dan nog het Geldersch regiment op den duur niet die bevrediging en die rust gebracht, welke men er van gehoopt had, en het volk begon onrustig te worden over de zware belastingen, voornamelijk accijnzen, die vooral den minderen man drukten [1]). Bovenal keerde de woede zich tegen degenen, die een Geldersch jaargeld trokken, en op een goeden morgen konden die heeren voor het rechthuis vijf of zes kippen met afgesneden keel vinden liggen, een vrij duidelijk symbool, waarover zij zich – zeker niet geheel zonder reden – eenigszins bezorgd maakten [2]).

In het geheim werd nu aan Karel van Gelder geschreven, dat deze naar Groningen komen moest, „of het muchte wael lichte daer „quaet warck werden". De Hertog gaf hieraan gehoor, kwam te Groningen en nam 5 November 1522 in de Walburgkerk de hulde van de Stad en den volgenden dag de hulde van de Ommelanden in ontvangst. Zondag daarop werd Karel met zijn gevolg door den Raad op een gastmaal genoodigd, op de nieuwe zaal in het wijnhuis „met grooter cost van eeten en drincken alst in Heeren „hoven toebehoort".

Tot betere handhaving van het Geldersche gezag in deze streken zond de Hertog hier een' stadhouder, Jasper van Marwijck, een'

---

1) RENGERS gewaagt in 1522 (I bl. 226) al van een accijns-oproer.

2) In 1524 werd bepaald, dat niemand langer tegelijk eenig stadsambt mocht bekleeden en een jaargeld van den Gelderschen hertog ontvangen (evenmin vrouwen en kinderen van stadsambtenaren, BENNINGHE, bl. 379, Stadboek art. 53 bk. 9, zie ook art. 49 bk. 9 en de aanteekeningen op die artikels). Drie der Groningsche aanzienlijken verkozen een jaargeld boven een stadsambt.

man, die zich door zijn huwelijk met een der aanzienlijkste Groningsche geslachten vermaagschapte [1]) en die zich steeds een vijand van den Raad en een vriend van de gilden heeft betoond [2]).

Nadat verschillende onderhandelingen met Karel van Gelder waren gevoerd, zonder dat daarmede eenig definitief resultaat was bereikt [3]), begon men de zaken in de Stad anders aan te vatten. Er vormde zich eene coalitie van verschillende burgers [4]), „omme alle „accijse aff toe brengen en alle andere stadtgoederen in een ander „geschick en ordonnantie toe brengen, uitgenoomen de wijnaccijse „en Hamborgerbeercys en andere olde opkomsten der Stadt solden „staen blijven." Er werd weer een afzonderlijke commissie van 24 personen benoemd en de zaak werd – tot ergernis van BENNINGHE – revolutionair behandeld. Het volk verbood den poortwachters, eenige cedels te ontvangen van koren, dat naar de Stad werd vervoerd om gemalen te worden; de accijns immers op het gemaal moest worden afgeschaft. Onderhandelingen met den Raad leidden tot niets en de menigte, die zich gedurende deze onderhandelingen in de bierkelders aan de markt was gaan verpoozen, begon in beweging te komen: men wilde met een' balk de deuren van de Raadzaal – onder bedreiging met moord en doodslag – bestormen. En de Raad zwichtte: plechtiglijk werd de afschaffing der accijnsen onder klokgelui afgekondigd.

---

1) Hij huwde namelijk de eenige dochter van Luelken Horenken, met name Geertruit: „een olde jonnffer omtrent viertich jaren oldt, der konde „niemant ter mate koomen in de stadt en lande, daer se an hylcken „wolde". De financiën van zijne echtgenoote stelden hem in staat een mooi huis in de Brugstraat op royale wijze tot zijne woning in te richten (BENNINGHE, bl. 362).

2) „He was ein kloeck man, de stedes den gemenen beste sochte". RENGERS I, bl. 231. Mede in dien zin SYBE JARICHS ed. B. à N., bl. 465.

3) Zie ook T. S. I, bl. 336 vgg.

4) Men lette er op, dat hier geen sprake moet zijn van een eigenlijk gildenoproer. Niet alleen de eigenlijk gezegde gilden, maar ook vele „borgeren uit de brouwergilde" sluiten zich er bij aan (BENNINGHE, bl. 395).

Maar niet alleen door het instellen van nieuwe accijnsheffingen, ook door het aangaan van leeningen had de Stad getracht in haar onmiddellijken financieelen nood te voorzien. Door de afschaffing der accijnsen was het stedelijk actief aanmerkelijk kleiner geworden: waardevermindering van hun onderpand voor de geldschieters van de Stad. Om nu het critieke van den toestand eenigszins te verhelpen, moesten, beweerde men, personen worden gevonden, die door borgstelling van hun particulier vermogen meerdere zekerheid zouden kunnen aanbieden. Natuurlijk waren dergelijke lieden moeilijk te vinden, maar ten slotte verklaarden zich vier bereid, waaronder Sicke Benninghe. Aan hen zou worden opgedragen, de stadsschulden te betalen, waarop zij op hunne beurt de verschillende inkomsten, die de stad nog te vorderen had (breuken vooral), zouden kunnen innen. De schuldenlast der stad bedroeg vijfduizend Rijnsche guldens; men beraadslaagde nu eenige dagen en men ging gedurende dien tijd het bedrag der nog te innen boeten na, maar men kon nog niet meer vinden dan een som van honderd Rijnsche guldens „dat wijt en veer is van vijff duisent" [1]). De borgen waren dus wel in een zeer bezwaarlijke positie gekomen, te meer, daar B. en R. hen stil aan hun lot overlieten, „en hebben gedaen als de backer, „de dat broot brenget in den ovendt en blijvet selven daer buiten." De woede van het volk keerde zich nu tegen Johan Jarges, die jarenlang rentmeester was geweest en dien men van oneerlijkheid meende te moeten beschuldigen. BENNINGHE, die anders op dat punt zijne tijdgenooten niet spaart, ontkent de gegrondheid van deze beschuldiging, maar – Jarges moest de stad verlaten en menige smadelijke bejegening ondergaan. Gesterkt door den Gelderschen stadhouder, Jasper van Marwijck, begon het volk nu van de borgen te eischen, dat deze persoonlijk den schuldenlast der Stad zouden betalen. Niet zoodra had Pieter Sickinghe, mede een der borgen, dit gehoord, of hij vluchtte uit de stad. Hij ging, met den ontslagen rentmeester Johan Jarges, zijn' zwager, zijn' nood klagen bij den

1) BENNINGHE, bl. 396.

hertog van Gelre. Het gevolg hiervan was, dat Karel 20 December 1525 drie zijner raadsheeren zond, die op het raadhuis de rentmeesters, welke gedurende de laatste vijf of zes jaren hadden gefungeerd, voor zich riepen en hen dwongen, opnieuw rekening en verantwoording af te leggen [1]). Dit alles had tot resultaat, dat hunne administratie volkomen in orde werd bevonden, tot groote teleurstelling eigenlijk van het volk en van de acht gedeputeerden, die als speciale vertegenwoordigers van het volk uit de kluften waren gekozen. Het publiek kon zich dan ook niet goed neerleggen bij de uitspraak door de Geldersche raden 28 Januari 1526 [2]) gedaan, waarin uitdrukkelijk werd verklaard, dat nu voortaan de twisten „geheell doet und ter nyet geslicht und ewelick vergeten und ver„gheven wesen" zouden en waarbij zoo braaf werd aangemaand, dat beide partijen voortaan „duchtlick und vruntlick myt malkanderen „leven, hantyeren und verkeren" zullen, „als dat behoerlick und „billyck is." De raden schreven verder voor, dat, met behoud van de aansprakelijkheid der borgen, een vierprocents belasting zou worden geheven van alle inkomsten boven 25 Arn. gulden uit landerijen enz. in Stadstafel, Ommelanden en Drente gelegen, welke belasting uitsluitend dienen zou tot aflossing van de „buiten„landsche" schulden van de Stad. De geestelijkheid was vrijgesteld van die belasting tot een inkomen van 50 Arn. guldens, maar was overigens aan dezelfde bepalingen onderworpen.

Door rechterlijke uitspraken en door administratieve regelingen, hoe billijk op zich zelve ook en hoe goed bedoeld misschien, zwenkt de meening des volks niet. Het volk dan, dat van de Geldersche raden een meer energieken maatregel had verwacht, sloeg drie weken na de uitspraak zelf zijn' slag. Bij gelegenheid van de raadskeur (22 Februari) in 1526 kozen bouwmeesters en de acht gedeputeerden met behulp der gilden een nieuwe gezworen meente, hoewel

---

[1]) BENNINGHE, Fragm. ed. J. A. FEITH, bl. 154.

[2]) Gedrukt Groningsche Stadsrekeningen ed. BLOK, bl. 3 vgg. Zie mede BENNINGHE, Fragm. ed. J. A. FEITH, bl. 154.

dit college nog gedurende een jaar recht van zitting had. In deze gezworen meente kwam nu bij hare nieuwe samenstelling „allerleye „volck uut den gylden": smeden, bakkers, kremers, schoenmakers enz. en niet te verwonderen was het, dat dit kiescollege ook een' Raad naar zijn believen koos. Eveneens op revolutionaire wijze. Alle „olde stammen ende geslachten" werden voorbijgegaan. Er werden nu personen gekozen, die men vroeger nauwelijks voor de gezworen meente geschikt zou hebben geacht. De hoofdmannenkamer, de kerkvoogdij, het Gildrecht, alles werd op dezelfde wijze besteld.

Maar toch genoot de Raad, zooals hij nu was saamgesteld, het vertrouwen van het volk niet; bouwmeesters en de gecommitteerden uit de kluften, door Van Marwijck gerugsteund, wenschten eene andere regeling van de rechtspraak. Van des Raads vonnissen zou appèl zijn op den Stadhouder en vier burgers en zoo noodig nog eens op den Hertog. Met een dergelijk voorstel werden vier gedeputeerden naar Karel gezonden, die aan deze heeren een recès gaf, waarbij hij hun allerlei dingen in dien zin toezeide. Begrijpelijkerwijze verzetten Burgemeesteren en Raad zich tegen een dergelijke machtsvermindering ten sterkste: zij wilden liever sterven dan zoo iets verdragen. En de Raad toonde, dat het hem ernst was, hij zei zijn' eed op: de sleutels werden op de tafel gelegd en de burgemeester, wiens „pand" het was, die dus als tijdelijk voorzitter fungeerde, ging de Stad uit „soedatter geen recht „was." Drie weken lang duurde deze anarchie, totdat Vrijdag na Paschen [1]) een vergelijk getroffen werd tusschen Burgemeesteren en Raad, en het 22 Februari afgezette college benevens het brouwergilde, „dat de treffelickeste borgeren weren" [2]). Zij hielden eene bespreking en bij hen voegden zich de bouwmeesteren met drie afgevaardigden uit de gilden. In Sint Walburgskerk werd een verdrag gesloten

---

[1]) 6 April.

[2]) En toch waren deze in 1525 mede opgestaan. Door den financieelen toestand was iedereen in zijne bezittingen aangetast. Vgl. bl. 183 n. 4.

tusschen Burgemeesteren, Raad, gezworen meente, bouwmeesters, hovelingen van de gilden en gemeene burgers, waarbij werd bepaald, dat nu alle twisten als geëindigd zouden moeten worden beschouwd en dat de autoriteit van Burgemeesteren en Raad zou worden gehandhaafd. Dit alles werd Zondag na Paschen 1526 afgekondigd en Vrijdags daarop hield men een groote processie en men droeg het sacrament door de Stad, zooals dat anders alleen op Sacramentsdag placht te gebeuren. Voorloopig was nu de rust in de Stad weergekeerd en ook de Ommelanden genoten omtrent dien tijd eene periode van rust en vrede [1]), spoedig echter gestoord door de komst van plunderende benden uit het Munstersche, die eerst in Drente [2]) alles gingen brandschatten en daarop de Ommelanden en Friesland bezochten.

Lang duurde ook in Groningen de rust niet: de financien eischten dringend betere regeling. In 1527 benoemde de Raad twintig personen, gedeeltelijk uit de oude aanzienlijke geslachten, gedeeltelijk uit de „besten van den gylden", en verder enkele andere „guede „borgeren" tot het ontwerpen van een doeltreffende regeling in deze materie. Toen de bouwmeester Jacob Smyt het te dezer zake genomen besluit aan de op de markt vergaderde menigte wilde mededeelen, sprong er een „onredelick, quaet, geck scalck ende „moytmaker" uit den hoop naar voren, die onder het geschreeuw „slae doet" met zijn zwaard aan Smyt enkele wonden toebracht. Dit was het sein tot een algemeenen aanval. In allerijl moesten

---

1) RENGERS I, bl. 232.

2) Vooral werd de landman in Drente lastig gevallen om bier. Dit was bij den Drentschen boer niet in voorraad. Deze brouwde namelijk niet voor zich zelf, omdat in Drente weinig gerst en haver werd verbouwd. Al het bier moest van Groningen komen. Toen nu de stad weigerde, bier voor deze knechten te leveren (BENNINGHE, Fragm. ed. J. A. FEITH, bl. 159), sloegen ze alles bij de Drenten stuk: kasten, tresoren, kisten, emmers en kannen. Om bier vooral was het hun te doen. Toen ze later in de Ommelanden kwamen, lieten ze de boeren, – die daar wel voor zich zelf brouwden – wanneer ze bier en mout vonden, met rust.

de burgemeesters de vlucht nemen en het was te verwonderen, dat er geen dooden kwamen. Het bleef gisten, want nauwelijks was dit oproer weer bedaard, of er ontstond een algemeene opstand naar aanleiding van eene door B. en R. afgekondigde muntregeling. Achter dezen opstand zat, zeide men, de Geldersche stadhouder, Jasper van Marwijck. Bij dit oproer werd weer een college in het leven geroepen, dat naast – of liever ter vervanging van – den Raad de stadszaken waarnam: de Raad had even weinig te zeggen „off der kinderen geseten hadden". Vierentwintig afgevaardigden uit de kluften – een gezelschap, waarover BENNINGHE met niet veel achting spreekt – hadden nu de leiding der zaken weer geheel in handen.

Nu deze ongeregelde toestand zoo lang duurde, begon Karel van Gelre te vreezen, dat Bourgondië of Oost-Friesland zich wel eens van Groningen zouden kunnen meester maken en hij schreef aan bouwmeesters en gilden „enen strengen ende erenstlijken" brief, dat het nu maar eens uit moest zijn. De gilden, op hunne beurt, vertoonden dit schrijven aan den Raad en drongen er op aan, dat dit college naar den landsheer moest schrijven, hoe het van oproer niets wist, hoe berichten daaromtrent alle verzonnen waren, dat de grootst mogelijke rust in de Stad heerschte. Begrijpelijkerwijs was de Raad daartoe niet genegen en toen het volk met geweld dreigde, ging een aantal raadsheeren eenvoudig de stad uit en bedankten verder voor de eer. De gilden dwongen hen – op straffe van vredeloosheid – tot terugkeer en uit angst voor den „rebellenhoep" namen ze hun vroeger ambt weer op. Toen de kalmte na dit feit weer eenigszins was teruggekeerd, besloot men ernst te maken met de beantwoording van den brief van Karel van Gelre en men zond een gezantschap, waarvan de samenstelling [1]) duidelijk wijst op den grooten invloed, dien de gilden hadden op den gang van zaken. Voor den hoogen Raad des Hertogs werden nu verschillende quaesties behandeld: zoowel de zaak van den rent-

---

1) Vermeld bij BENNINGHE, Fragm. ed. J. A. FEITH, bl. 168.

meester Jarges als van de vier borgen – echter alle zonder resultaat van belang. Het gevolg van alles was, dat Karel in Maart een bestand afkondigde, dat tot het laatst van September duren zou; in dien tusschentijd zou hijzelf of iemand van zijnentwege naar Groningen komen, om in de zaak uitspraak te doen. Inderdaad gebeurde het laatste en Karels afgezant, Dr. Johan Winschoter, bepaalde, dat men de borgen met rust zou moeten laten, terwijl eenige maatregelen werden getroffen tot geregelde afdoening van zaken. Maar „her omnes volck" vond, dat dit alles niet spoedig genoeg ging en de borgen werden gerechtelijk aangesproken [1]). Deze verlieten hierop de stad, behalve de oude Benninghe, die bleef. Desniettemin liet men 30 November de borgen vredeloos verklaren voor een bedrag van 5000 rijnsg. 633 goudguldens.

Hoewel nu de borgen, die inmiddels waren teruggekomen, naar men meenen zoude, niets meer te verliezen hadden, werd nog weer eens in de eerste dagen van Februari 1528 geheel onverwacht een storm op hen gewaagd. Twee werden gevangen genomen, de zoon van een ander onderging voor zijn' vader, die gevlucht was, het zelfde lot. Sicke Benninghe kwam er beter af, hij stelde zijn beide schoonzoons, Menne Doenge en Claes Vole, tot borgen en ontsprong zoo den dans [2]).

Resultaat had deze revolutionaire maatregel echter wel: de borgen betaalden hun aandeel: elk 1300 rijnsg., 33 goudg. en

1) Zoo meen ik het medegedeelde op bl. 170 i. f. bij BENNINGHE, Fragm. ed. J. A. FEITH te moeten verklaren. De lezing is ongetwijfeld corrupt, maar ik kan mij niet vereenigen met de in noot *b* gemaakte conjectuur van den uitgever: men heeft hier te doen met het veel voorkomende woord „hoffart" in de beteekenis van een soort executie.

2) Aldus de voorstelling bij RENGERS I, bl. 232, die dit feit en passant vermeldt. Hij gewaagt van Benninghe als van „ein olt man". Deze zelf stelt de zaak eenigszins anders voor en meldt omtrent borgstelling door zijn schoonzoons niets: hij vertelt, dat hij „in syn hues" was en dat men hem niet te na kwam, aangezien men hem „voer enen gueden man" hield, „want he niet van em geweken hadde".

3 stuivers. BENNINGHE deelt nog mede, dat hij wat beleefder werd behandeld dan zijne collega's: men beklaagde hem in zijn' toestand, maar van betaling kwam hij niet vrij. Hernieuwden opstand bracht de dag van de raadskeur (22 Februari): de bouwmeester Jacob Smyt werd eens weer gevangen genomen en alle gilden en burgers (een algemeene opstand dus andermaal) kwamen in het geweer. Men had namelijk bekend gemaakt, dat alle burgers en gilden gewapend op de markt moesten komen, op straffe van verlies van gilde en burgerrecht. Wel werd Smyt vrijgelaten, maar eene raadskeuze bleek dien dag toch onmogelijk en den volgenden dag, een Zondag, gaf de menigte eenvoudig aan het kiescollege – taalmans en gezworenen – een aantal namen op van personen, die zij niet in den Raad wilde hebben: BENNINGHE geeft de namen van deze lieden op: altegaar aristocratie „van den olden stammen". Zoo kwam het, dat de Groningsche bestuurscolleges een geheele verandering ondergingen: vele vreemdelingen, Drenten en Westfalingen, die zich bij de gilden „myt groote woerden angenaem gemaket „hadden", kwamen op het kussen. Zij zouden nog eens, beweerden deze tribuni plebis, toonen wat zij van Groningen konden maken: zij hadden niet, als de oude stadsregeeringsfamiliën, neven en zwagers onder de Ommelander hoofdelingen [1]).

---

1) ALTINGH geeft (Pilaren en Peerlen dl. I cap. II, bl. 29) eenige regelen van fatsoen, welke men goed doet tegen een' Ommelander in acht te nemen. Hij verklaart, iemand te hebben gekend, „die dagelycks ons „jongere gesellen, ende oock oudere van jaren, maer niet minder on- „wetende dan hij selfs was, voorspelde eene regele, dat in der Stadts „regeeringe niemant en behoorde gebruyckt te worden die eygenaer waer „van landt in de Ommelanden. Redenen waeromme; want, seyde hij, „alle die landen in de Ommelanden bezitten, hangt de lever nae de „Ommelanden: maer andere Groningers, die aldaer niet gegoedet zijn, „betrachten der Stadts welstant met manhaftige getrouwigheydt, latende „haer tanden tegens die van de Ommelanden sien. Maar dese man als „hij sijn wetenschap van 's Vaderlandts saecken, van der Stadts constitutie, „hoe deselve successivelijck twee of drie eeuwen was geweest, soude te „voorschijn brengen, soo begon hij altijdt van Graef Lodewijcks jaer

Maar BENNINGHE, hoewel als goed Groninger steeds de privilegies van de Stad ten sterkste verdedigend, betoont zich over deze nieuwelingen zeer ontevreden: door „eselen" zeide hij (hij deelt dit zelfs – facit indignatio versus – in rijm mede) werd de Stad geregeerd en al deden deze homines novi ook nog zoo deftig: „men doe an enen esel eens lewen huet, he reret doch als en „esel duet"[1]. Aan deze laatste beweging heeft, volgens BENNINGHE, de Geldersche Stadhouder, Jasper van Marwijck, veel schuld en ook diens schoonvader Horenken, over wien de kroniekschrijver niet goed te spreken is. BENNINGHE vreest dan ook, dat gedurende zijn leven geen duurzame verbetering zal kunnen totstandkomen, „men, als Got wijl, salt balde guet sijn". En verandering in den toestand kwam in 1529 reeds: Marwijck werd eindelijk teruggeroepen, beboet met 25000 goudguldens en te Arnhem gevangen gezet[2]. Marwijcks opvolger als stadhouder werd hier Karel van Gelder, een bastaard van den Hertog. Deze koos geheel en al de partij van den Raad. Het gezag van dit college nam ook weer toe en de democratische strooming ging terug. Maar lang kon de rust niet duren: Gelre was in oorlog gekomen met Oost-Friesland en de aanwezigheid der Geldersche benden merkten de Groningers maar al te goed.

In dezen oorlog betoonde de Stad zich een weinig getrouw onderdaan van den Hertog. Hoewel deze er viermalen – en wel scherpelijk – om schreef, zond zij hem geen ondersteuning. Maar Groningen wist wel, wat het deed, men besefte (en een eeuw

---

„(1568); verder of hoger terminus a quo en was bij hem niet. Ende van „landt te hebben in de Ommelanden sprack hij gelijck de vos in de fabel „van de vruchten daer hij niet konde bijkomen".

1) Aldus BENNINGHE, die op bl. 175 ed. J. A. FEITH een veelzeggende opsomming van de nieuwe raadsleden geeft.

2) RENGERS (I, bl. 231) en ook SYBE JARICHS (ed. BROUERIUS à NIDECK, bl. 465) zien hierin ondankbaarheid van Karel. Van Marwijck had steeds de belangen van het volk goed behartigd. Ongetwijfeld is BENNINGHE'S voorstelling van de gebeurtenissen te partijdig.

geleden had men dit met Hamburg tot zijne schade ondervonden), dat, als in Emden een machtig heer zetelde, deze Groningen „half „dwynghen" kon[1]). Hoewel hij het niet dadelijk liet merken, was toch de goede gezindheid van den Hertog jegens de Stad geweken en hij zond – nadat hij met Oost-Friesland vrede had gesloten – met het doel om Groningen te bedwingen, naar deze gewesten een zijner krijgsoversten, Meynard van den Ham, „vermaert sol„daet"[2]), een' „kroepelen, lammen man"[3]). En dit wel, zonder dat ook maar eenigszins van vijandigheid zou kunnen sprake zijn. Het werd voorgesteld, dat Meynard zou optreden, alsof hij kwam ter bescherming van de belangen van koning Christiaan van Denemarken. Heftig ontstelde men over dit onverwachte optreden. Meynard maakte ernst van de zaak en vier dagen, nadat hij zich in Appingedam had gelegerd, trok hij met zijne soldaten naar Groningen op. Hij stak de „voorsteden" bij Steentil-, Ebbinge- en Poelepoorten in brand; ook eenige huizen in de stad zelve geraakten in vlam. De Hertog, van dit alles op de hoogte gesteld, maakte „koude mine" en zei, dat de Groningers maar voor zich zelf moesten zorgen. Uit alles kan worden opgemaakt, dat Karel de Stad er onder wilde hebben: Meynards streven was er vooral op gericht, Appingedam te versterken, zoodat hij een vast punt zou kunnen krijgen, vanwaar uit hij tegen Groningen kon opereeren, allerwege zond hij – en men noemde hem deswege schoppenkoning – boden de Ommelanden rond, om gravers te citeeren, ten einde den Dam te versterken[4]). Deze stad toch was de machtige concurrent van Groningen. Toen, in 1505, de Stad door des Keizers banvloek was getroffen, groeide Appingedam daarin. Het hief zelfs buitengewone tollen: twee stuivers van een ton Hamburger bier en een stuiver van elke ton Groningsch bier[5]). Gunstige ligging verder, in de

---

1) Kron. ZUIDEMA, bl. 180.

2) ALTING, Pilaren en Peerlen, 2e deel, bl. 28.

3) SYBE JARICHS, bl. 468; RENGERS I, bl. 235.

4) Zie mede EGGERIK BENINGA, bl. 711.

5) BENNINGHE, bl. 122.

nabijheid van Delfzijl, privilegiën door George van Saksen verleend, voortdurende bestoking van Groningen en daardoor ontstane onveiligheid, maakten den Dam tot aangewezen marktplaats voor Fivelgoo [1]). Zoo zag de Stad in – vooral nu zij wederom met een' burcht werd bedreigd [2]) – dat de onderneming van Meynard [3]) hoogst gevaarlijk voor haar worden kon en liever dan het onderspit te delven tegen haar Ommelander concurrent Appingedam, brak zij haar' eed tegenover den Gelderschen hertog. Maar ook de Ommelanden zagen in Meynards optreden weinig goeds en achtten het raadzaam, naar een anderen heer dan Karel om te zien. Zij zonden gezanten naar Brabant en des Keizers landvoogdes, Maria van Hongarije, nam gaarne hunne hulde namens haar' broeder Karel V aan. Als stadhouder van Karel V kwam 7 Juni George Schenck, die den volgenden dag in de Sint Walburgskerk in naam van den Keizer werd gehuldigd. Er volgden feesten. Van de preekstoel af werd geld onder het volk gestrooid en gedurende twee dagen had de Raad den nieuwen stadhouder op het wijnhuis te gast.

Samen hadden Stad en Lande weer een' heer, maar dit verhinderde niet, dat het in de thans volgende periode tusschen de beide leden van het latere gewest tot eene verhouding is gekomen, „welck bij „genen Turcken off menschen gescheen, ja, gehoert is" [4]).

De voorloopige onderhandelingen met den Gelderschen veldheer Van Ooy waren – om een en ander te resumeeren – in 1518 tot een definitief resultaat gekomen. Dat was gebeurd vooral op aan-

---

1) Vgl. Dr. G. ACKER STRATINGH, Appingedam als stad beschouwd. Bijdr. VIII, bl. 129.

2) SYBE JARICHS, bl. 469.

3) Zie over het plan van den Gelderschen krijgsoverste het rijm medegedeeld in Bijdr. VI, bl. 237. Het was er om te doen, Groningen den toevoer af te snijden; men wilde Meppel en Koevorden in het Zuiden en Appingedam in het Noorden bezet houden.

4) RENGERS I, bl. 246.

drang van de gilden, die, later gesterkt door den Gelderschen stadhouder Van Marwijck, meer en meer in macht toenamen, zoo zelfs, dat afzonderlijke colleges uit het volk naast den Raad tot behartiging van Groningens belangen optraden. Bij het verdrag met Karel van Gelder werd wederom aan de Stad een algemeen stapelrecht toegestaan. Dit gebeurde in eenigszins vage termen, zoodat daaronder ook zouden kunnen worden begrepen alle waren, die van buiten inkwamen. De Ommelanden huldigden Karel eveneens. In het verbond, dat met deze landstreek werd gesloten, werd van geen stadsstapelrecht gerept. De groote gildebewegingen onder Karel van Gelre hadden mede tot gevolg een streng optreden van den Olderman tegen de Ommelander kloosters, die, als kleine centra van handel en nijverheid, Groningens monopolie schade zouden kunnen doen, alsook tegen Appingedam, dat vooral door de privilegies, welke George van Saksen aan die stad had verleend, tot bloei was gekomen.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

Stad en Lande hadden in 1536 Karel V tezamen als heer gehuldigd, bij een enkel tractaat, dat in zijne bewoordingen vrij onvolledig was[1]). Omtrent het onderwerp, dat ons hier bezig houdt, wordt niets bepaalds gezegd. Er wordt eenvoudig in verklaard, dat „zijn Mat. end zijner Mat. erven ende naecommelingen „de voerss. Stadt ende Omlanden laeten bliven bij huer olde „deuchdelicke previlegien, statuten ende lantrechten". Het was voor het eerst, dat eene huldiging door Stad en Ommelanden gemeenschappelijk plaats greep; bij vorige gelegenheden hadden steeds de beide deelen der latere provincie afzonderlijk hunne hulde gedaan. De vorm van het verdrag van 1536[2]) zou dus een meer duurzame goede verhouding moeten voorspellen en werkelijk zijn dan ook van dien tijd af de Ommelanden gevrijwaard gebleven voor vijandelijke invallen. Maar verontrustte hen ook de buitenlandsche vijand niet, de stad Groningen heeft in de nu volgende halve eeuw, gestrenger nog dan vroeger, hare „rechten" tegenover de Ommelanden toegepast. 15 Februari 1535, dus nog voordat het verbond met Karel V was gesloten, werd eene raadsordonnantie

---

1) 15 Juni. Gedrukt bij RENGERS I, bl. 239 vgg. Op bl. 242 merkt R. op, dat in dit tractaat „boven older gewoente" de Stad vóor de Ommelanden wordt genoemd. De Ommelanden waren er uitermate op gesteld, het eerst te worden genoemd en zelfs trof ik een stuk aan uit Rennenbergs tijd, waarop in dorso de Ommelander secretaris Adriani (2e helft ***achttiende*** eeuw) triomfantelijk constateerde, dat daarin nu eens de Ommelanden vóor de Stad werden genoemd.

2) Oneerlijke practijken bij de totstandkoming van het tractaat, zie EPPENS fol. 64v⁰.

uitgevaardigd [1]), die doet zien, dat de Stad meer ernst ging maken van de toepassingen van het stapelrecht, waarvan in de laatste paar jaren ook niet veel gehoord was. Deze ordonnantie bepaalt, dat telken jare op Petri ad Cathedram „nae den ghyltrechtesboeke" in den vroegen morgen reeds (om acht uur) de Olderman zal worden gekozen. Deze zal op dezelfde wijze zijn' eed afleggen als de raadsheeren. De Olderman zal in zijne functiën worden bijgestaan door zijne gewone dienaren, die half door hem zelven en half door de Stad worden bezoldigd. Maar behalve deze dienaren — en hier blijkt van eene zucht tot strenger toepassing van de stapelbepalingen door de Stad — „wijll de Stadt twe gheswoeren gekledde mannen offte „dieners holden up der Stadt kosten, de des tho landtwaerdt een „sonderlijnck upsijcht sollen hebben" [2]). Deze twee extra dienaren zullen dus geheel en al door de Stad worden betaald. Wanneer de Olderman meer onkosten had dan de helft van het bedrag der door hem geïnde boeten, „so sall der Stadt Rentmester den Older„man syn schade versetten na des Rades verclaerynghe."

Deze nieuwe bepaling vond hare oorzaak hierin, dat de Ommelanden door verschillende omstandigheden zich minder om de stadsprivilegies bekommerden [3]). Van toepassing van deze resolutie

---

1) Fol. 103v⁰. Stadboek (origineel manuscript). Deze bepaling is niet afgedrukt door DE RHOER.

2) Ook aan de schutten wordt bij deze ordonnantie een dergelijke versterking toegestaan: „se sullen hoer boeck scharplich naeghaen, des wijll „de Raedt oeck holden yn geliken twe gheswoeren ghecledde dieners, de „de Ommelanden sollen doerreysen ende de beschijnijnghe vorwaren".

3) In den loop der processen blijkt dit meermalen. „Meynt gij", vraagt ALTINGH in Pilaren en Peerlen I, bl. 175, „dat vele uyt het Landt hun „waren binnen Groningen souden brengen, indien haer de vrese voor „den Olderman niet te rugge hielt? . . . Gelooft gij niet, dat d' inge„setenen van de Ommelanden, staende op haer vrije voeten, of echter „vele van deselve, alsoo weynigh met haer waren souden hier binnen „opkomen, als 'er uyt de Ommelandtsche rechtstoelen naer Groningen „souden optrecken, ende de eysschers volgen, als 'er geen mandaten van „de kamer quamen"?

is mij niets gebleken; zooals uit de volgende bladzijden kan worden opgemaakt, heeft zij weinig uitwerking gehad. Vóor het jaar 1558 maken de stadsrekeningen geen melding, noch van eenige uitgave ten behoeve van den Olderman geschied, noch van eenige inkomst, door de werkzaamheid van den Olderman genoten.

Den invloed van den veranderden toestand in de Ommelanden ondervond Appingedam vooral.

Ten tijde van het verbond van 1482 had deze plaats naast Groningen gebloeid. De laatste stad had de hoofdpassage langs den Hondsrug en langs het Reitdiep, de eerste was vooral de marktplaats voor den Eemsboezem. Toen leefden beide steden in vrede met de Ommelanden, die zij, „als hoeren enichste voetamme" [1]) eerden. De Ommelanden van hunne zijde hadden aan deze twee markten genoeg en wenschten er geen andere meer bij. Maar deze twee wenschten zij ook te behouden.

Appingedam was vooral sterk geprotegeerd door George van Saksen, die aan deze stad het recht had verleend, jaarmarkten te houden. Dit recht begonnen de Groningers in 1536 [2]) illusoir te maken, door hunne vrijmarkt, die van 8 September af gedurende 14 dagen [3]) werd gehouden, met acht dagen te verlengen. Zoo verloor de Broerkermis te Appingedam, die Zondag na Crucis Exaltatio (14 September) aanving, en waar vele, ook Groningsche, kremers plachten te komen, hare beteekenis geheel, doordien de bezoekers en de vreemde kooplieden nu op de Groningsche markt bleven. Hebben wij vroeger meermalen gelegenheid gehad, op te

---

1) EPPENS fol. 67.

2) Zie ook RENGERS I, bl. 76. De beweringen, naar aanleiding van deze quaestie bij EMMIUS (bl. 627), gaan niet op. In het tractaat van Stad en Lande met Karel V van 1536 wordt ook bedongen, dat de Keizer „tot gelegenen tijt" de in de Ommelanden gebouwde vestingen, Delfzijl en Appingedam, zal doen afbreken.

3) „Ende nae de veertien daegen pleegen de van Groningen dat „vredecruys weder in toe haelen". Vergelijk soortgelijke uitdrukking bij Mr. J. A. FEITH, „Uit Groningens Verleden", bl. 46.

merken, dat Appingedam in het Oldermansboek en bij andere bepalingen in een bevoorrechte positie was geplaatst, van den Olderman hadden de Damsters ook nimmer eenigen last gehad. Wel hadden de Groningsche stadsschutten, die, evenals in hunne vaderstad zelf, ook in Appingedam „der Stadt (scl. Groninger) koevelen" droegen, aldaar de bepalingen van alleenverkoop van het Groningsche bier gehandhaafd [1]), maar eerst omtrent 1540 deed de Olderman daar zijne aanspraken gelden.

Te allen tijde was in Appingedam een levendige handel (ook groothandel) in zuivelproducten gedreven, menig „maarschap" was verkocht: men had die producten uitgevoerd naar Bremen, Hamburg enz., naar Oostfriesland, ook wel naar Groningen [2]). De scheepvaart te Appingedam was ook vrij belangrijk, er lagen soms wel 15 Rijnschepen in de haven [3]). En niet alleen aan binnenlandsche kooplieden had men deze waren verkocht, er kwamen ook dikwijls Hollanders in het land, die dan koren en zuivel wederom uitvoerden. Het optreden van deze vreemdelingen was nimmer belemmerd, maar twee getuigen in een der processen weten mede te deelen, dat tegen de vreemdelingen (en niet tegen de Damsters, wordt er uitdrukkelijk bij gezegd) een Groningsch ambtenaar optrad,

---

1) Dit is het eenige (ook RENGERS maakt hiervan melding), wat de stadsgetuigen, die in 1541 voor de Hoofdmannenkamer zijn gehoord (verklaringen 1541 nos. 4, 5, 6) omtrent onvrijheid van den Appingedamster handel weten mede te deelen: omtrent het optreden van een' Olderman melden zij niets.

2) EPPENS maakt (fol. 291v^{0}) melding van den dood van een rijk Appingedammer en vertelt, dat deze zoo vermogend was geworden, omdat hij „in so corten yaren, van yaer 1538, staetlicke guederen allene in den „Dam myt zeevaert unde inlandsche handtieringe an suvel und koren „becomen hadde, soe lange dusse handel vrij was, und alsoe plegede „to seggen, dat he meer to Groningen up den stapel gewonnen hadde, „dan to Bremen offte Hamborch, soe lange die uthscepinge vrij was und „men voercop doen muchte in den landen".

3) Zie mede ACKER STRATINGH in Bijdr. VIII, bl. 133.

die den titel „Meygreve"[1]) voerde. De later optredende Olderman wordt door die getuigen met den meygreve vereenzelvigd. Zij besluiten hunne getuigenissen in ongeveer gelijkluidende termen en verklaren, dat de Damsters tot dusverre nooit zijn belemmerd door den Groningschen „meygreve oder olderman als sy hem nu (de getuigenis is van 1540) „noemen." Wel hadden de Groningers voor de Delfzijlsche haven sluitboomen laten aanbrengen, die zij 's nachts lieten sluiten en waarbij stadsambtenaren nauwkeurig toezicht hielden, dat geen schip naar buiten voer, tenzij het voorzien was van een stapelrechtscedul. Omtrent de oorzaak echter van die toesluiting heerschte verschil van meening: de Damsters beweerden, dat zij was gemaakt, om Oncke van Esens, een Oostfriesch hoofdeling, met wien Groningen in vijandschap had geleefd, den toegang tot de Damster haven te beletten.

Nadat tevergeefs was getracht Groningen en Appingedam tot een minnelijke schikking te brengen, deed Maria van Hongarije 3 Augustus 1541 een voorloopige uitspraak, waarbij zij de zaak ter eindbeslissing aan de Hoofdmannenkamer opdroeg en waarbij regelen werden gesteld, die gedurende den eerstvolgenden tijd — het proces is tot 1560 opgeschort — moesten worden in acht genomen. Behalve enkele andere bepalingen[2]) wordt vastgesteld, dat de Damsters binnenslands verbouwd koren vrijelijk zullen mogen koopen en verkoopen, zonder het nochtans naar buiten te mogen uitvoeren; groothandel in vettewaren wordt hun verboden; vensternering wordt toegestaan. Hun scheepvaart wordt ook niet geheel en al gekortwiekt: zij mogen vrachtvaart uitoefenen, maar goederen, die niet in Groningen ter stapel zijn geweest, mogen zij niet uitvoeren. Zelfbrouwerij wordt hun toegestaan. Voor verkoop bij tapmaat blijft echter het monopolie van het Groningsche bier behouden. Wijnhandel is hun geoorloofd. Zij mogen vrijelijk slachten en ook, hetzij bij halve beesten, hetzij in het klein, vleesch ver-

---

1) Vgl. bl. 66, n. 1.

2) In hoofdzaak gedrukt bij RENGERS I, bl. 255 vgg.

koopen; de bakkers mogen hun ambacht ongestoord uitoefenen. In hunne vetweiderij worden zij niet gehinderd: zij mogen de beesten verkoopen, maar uitvoer naar buiten is verboden, tenzij de dieren te Groningen ter stapel zijn geweest. Verder worden partijen aangemaand, zich vriendelijk tegenover elkander te gedragen.

Geen wonder, dat de stad Appingedam zich door deze voorloopige uitspraak – waarbij het Groningsche stapelrecht als bestaand werd aangenomen – sterk in hare rechten voelde gekrenkt. Van eene behandeling van hare zaak voor de Hoofdmannenkamer verwachtte zij ook weinig heil: onpartijdige behandeling van zulk eene zaak was bij dit college allerminst gewaarborgd.

Zoo ondervond Appingedam dan wel, „wat een quaeden peste „een quaet nabuer is". Het proces [1]) kostte aan de Damster kooplieden veel geld. Daarom werd besloten het waaggeld, eene retributie, die uitsluitend ten bate van de kerk werd geheven, met een derde te verhoogen. Dit derde gedeelte zou dan ten bate van de kooplieden komen. Toen echter na Maria's uitspraak voorloopig de twisten wat bedaarden en de koopman eene extra ondersteuning niet meer noodig scheen te hebben, verviel het nu verhoogde waaggeld geheel aan de kerk. Kort na het midden der zestiende eeuw, toen het weer begon te broeien en het niet mogelijk was, dat de kooplieden, „de doch nyet mannichvoldich zinnen", de lasten der procedures alleen droegen, besloten kerkvoogden, dat van 1556 af steeds de „gemeene koopman" [2]) een derde gedeelte van de opkomsten van de waag zou beuren, welk alles aan het

---

1) Wij zullen den loop van dit proces, hoofdzakelijk een tegenoverelkaarstellen van juridische finesses meer dan van bewijzen, waaruit de feitelijke toestand van zaken zou kunnen worden gekend, hier niet in extenso bespreken. Men zie hiervoor WICHERS, Tractaat van Reductie II, bl. 193.

2) Wij hebben hier denzelfden term als in art. 45 bk. 2 en in art. 7 bk. 1 Oldermansboek. Betrekkelijk de quaestie, of misschien in Appingedam ook een hense heeft bestaan, evenals in Groningen, heb ik geen onderzoek ingesteld. De uitdrukking kan hier natuurlijk ook toevallig zijn.

eind van het jaar zou worden verrekend[1]). Behalve van Appingedam ondervonden de Groningers in hun' handel nog belemmering van Emden, vooral toen deze stad haar tol- en stapelrecht met grootere gestrengheid – naar de Groningers meenden ten onrechte – ging toepassen. Dit was zeer hinderlijk voor de talrijke Groningsche kooplieden, die de Eems kwamen afvaren met hout uit Westfalen of die vee of zuivel, of producten van Groningsche industrie, als koper- en tinwerk, naar Duitschland uitvoerden. Met kracht trad Maria van Hongarije tegen Emden op en te minder werd deze stad ontzien, omdat zij toen ter tijd eene wijkplaats was voor de Hervormden[2]).

Het tweede kwartaal der zestiende eeuw was voor den Ommelander boer weinig voordeelig: menige overstrooming, harde winters, langdurige droogte hadden de oogsten doen mislukken[3]). Het gevolg was, dat de landbouwende stand achteruitging en dat de boerenzoons ook naar andere bedrijven dan die hunner ouders gingen omzien. Boer konden ze niet alle worden, slootgraver ging toch ook niet, en opdat nu niet het land zou worden overstroomd door „leedichgangers, onnutte menschen", gingen velen van hen een eerlijk ambacht zoeken of zich als kooplieden in de Ommelanden vestigen[4]). De uitspraak betrekkelijk de ambten van 1520 werd blijkbaar niet streng meer toegepast: de wijze van optreden van den olderman Ulgher had niet lang nagewerkt en de ordonnantie van 15 Februari 1535 schijnt ook weinig resultaat te hebben gehad. Al deze bepalingen, en ook de groote woorden van de nieuwe raadsleden, die zoozeer op hunne onafhankelijkheid tegenover de Ommelanden hadden gestoft, hadden niet kunnen verhinderen, dat omstreeks 1540 in alle dorpen schoenmakers, timmerlieden, wevers,

---

1) 1 April 1556 (nº. 14).

2) Uitvoerig over dit alles: ACKER STRATINGH, Het geschil over de regten van tol en stapel te Emden, tusschen deze stad en de stad Groningen. Bijdr. III, bl. 81.

3) Voorbeelden bij BOELES in Bijdr. II, bl. 116.

4) EPPENS, fol. 38.

kleermakers en metselaars werden gevonden. Ook waren – tot nadeel van de Stad, die in het „calckgeldt" mede eene bron van inkomsten had – talrijke kalkovens in de Ommelanden opgericht. Dan waren er zelfs zeer aanzienlijke dorpen, „stedtlin", zooals EPPENS [1]) ze noemt, waar goudsmeden en bontwerkers woonden. Visvliet, dat voornamelijk van den doorvoerhandel naar Friesland bestond, Winsum, waar in dezen tijd ook al vrij groote schepen aanlegden, Uithuizen, waar zich kooplieden hadden gevestigd, die over de „rijten" handel dreven [2]), Loppersum en bovenal Farmsum behoorden daartoe. Vooral deze laatste plaats deed veel kwaad. Er woonden wel acht lakenkoopers, er waren „etzlijke „koepluyde", er was een waag [3]). Deze plaats en Delfzijl natuurlijk ook, die beide uitermate gunstig waren gelegen, konden van groot nadeel worden. Wanneer zich toch daar kooplieden vestigden, die de waren, welke van buiten werden ingevoerd, opkochten, dan moesten de Groningers hunne goederen – en vooral was dat van belang, zooals wij boven ook reeds hebben aangetoond, voor de grondstoffen ten behoeve der verschillende ambachten – uit de tweede hand koopen [4]). Geen wonder, dat bij dergelijke toestanden vooral de gilden klaagden. Zoo dienden b.v. de leden van het Groningsche hoepenbindersgild in 1543 bij Stadhouder en Hoofdmannen eene klacht in, dat zij door de kuipers van Appingedam en Farmsum grootelijks werden benadeeld, doordat deze van buiten inkomende stukken „bandholt" opkochten. Dit verkochten zij dan met een vrij aanzienlijke winst aan hun Groningsche collega's, wier aantal,

---

1) EPPENS, fol. 59.

2) EPPENS, fol. 67; RENGERS I, bl. 243. „Rijt", zie MOLEMA i. v. „riet".

3) Uit Rechterlijke Archieven III a 1 (1554 Juni 27) en uit 1579 n⁰. 160.

4) Hier moge nog weer even worden opgemerkt, dat de voorkoopsbepalingen uit den schuttenbrief in de practijk niets bleken te geven. Zij waren ook te beperkt gesteld: alleen van goederen, die op weg naar de Stad waren, werd gesproken. Onder de vele vonnissen, die wij hebben doorgelezen, hebben wij geen enkel gevonden, dat op een der artikelen van den schuttenbrief steunt.

ten gevolge van den grooten bloei van brouwerij en boterhandel, niet onaanzienlijk was.

Stadhouder en Hoofdmannen gaven gehoor aan de klachten van het Groningsche gild en richtten tot Menno Houwerda, den redger in den Dam, eene aanschrijving[1], dat de Damster en Farmsummer kuipers niet meer hout zouden mogen opkoopen, dan deze zelf voor hunne nering noodig hadden. Deze aanschrijving echter werkte niet veel uit: de duur harer werking was ten minste niet lang. Elf jaar later toch[2] zonden de Groningsche kuipers weer klaagtoonen op, dat zij door het bedrijf der Damsters „tot gene kopinge „des vors. holtes kunnen komen, dan sulcx van oer myt groeten „pennyngen unde winninge" moeten koopen. Zoo was kort geleden een vreemd schipper te Delfzijl binnengeloopen, die 10000 stuks „bandholt" aan boord had. Een Delfzijler herbergier had die lading in haar geheel opgekocht en haar op zijn beurt weer aan twee andere personen verkocht. Door bemiddeling van deze laatsten konden de Groningsche kuipers eerst de voor hen bestemde goederen krijgen. Zoo kan er, klaagt het gild, tegenwoordig niets meer in Delfzijl aankomen, of direct zijn daar lieden, die alles opkoopen. Het gaat toch niet aan, dat de brouwers en andere inwoners van Groningen door dergelijke praktijken van Damsters en Farmsummers moeten lijden en dat nog wel, nu men „sus lange den stapell „van allen koepmansguederen" gehad heeft. Of en hoe Stadhouder en Hoofdmannen deze zaak hebben aangevat, is ons niet bekend geworden.

De Hoofdmannenkamer, die steeds een vaste burcht was geweest voor de Stad en wier autoriteit zij noodig had, om tegen de Ommelanders op te treden[3], had in 1541 tot voorzitter gekregen een' vreemdeling, Maarten van Naarden, die wel iets voor de rechten der Ommelanden gevoelde, maar die, zelf niet meer gezag hebbende

---

1) 1543 nº. 26.

2) 1554 nº. 1.

3) Zie bl. 179.

dan zijne assessoren, de hoofdmannen, alleen tegen de meerderheid niet kon opwerken. De hoofdmannen toch waren „creaturen ende „gemaect bij de gezworen gemeente". Sommigen van hen hadden, naar aanleiding van Groningens optreden, wel eens gezegd, „dat die stadt „van Groeninghen daer geen recht tho en hadde". Niet wetend, wat in dezen te doen, legde Van Naarden al de bij hem inkomende requesten maar kalm op de schrijfkamer, „tot een ander gelegener tijt". En toen hij later eens zijn wil zocht door te drijven en eene uitspraak wilde geven ten gunste van de Ommelanden, werd hij, op aandringen van de gilden en van de gezworen meente, door al zijne bijzitters verlaten; zij lieten hem alleen zitten „gelijck einen gepluckeden gansz" [1]. Toen de Ommelanders binnenkwamen, om hun vonnis te hooren, riep de Luitenant hun klagend toe: „Wat sal ick jw richten, hier „sytte ick allene, als een arendt, die sijn cuycken entvlogen syndt" [2]. Een ander maal hebben de gilden hem „ter stadt wth iacht mit „gefaer sijns lijves" [3]. Hun zin kregen de Groningsche burgers eindelijk, toen hij in 1557 door Dr. Johan de Mepsche werd vervangen.

Feitelijk stonden de Ommelanders nu machteloos, en velen, „hoeren egen baete meer lievende dan het vaderlant", kozen eieren voor hun geld en gingen zich in Groningen vestigen, trouwden er en begonnen er hunne bedrijven uit te oefenen. Ze maakten nog „bonne mine à mauvais jeu" en verklaarden, dat zij het dwaasheid vonden, dat een dorp zich de rechten van een stad zou willen aanmatigen: „een huysman solde sijn acker bouwen, „to marckten brengen ende comen, vercopen und copen" [4]. Anderen echter, die meer zorgden voor de belangen van hun nageslacht, alsook de Ommelander edelen, die zelf bij een eenigszins levendigen handel in de Ommelanden belang hadden, begonnen

---

1) RENGERS I, bl. 246, die hem elders (II, bl. 3), als „een man van „geleertheyt und justitie" qualificeert.

2) EPPENS, fol. 61v°, fol. 45.

3) RENGERS II, bl. 3.

4) EPPENS, fol. 41v°.

bewijsstukken bijeen te zamelen, om de twisten, tot in hoogste instantie, langs gerechtelijken weg te laten beslechten [1]).

De Ommelanders, dit zij hier al vast opgemerkt, waren zeer weinig eensgezind: onder de landbevolking bestonden meerdere partijen, vooral de adel en de kleinere boeren stonden scherp tegenover elkaar. Die tweedracht was oorzaak van de weinige machtsontwikkeling van Groningens tegenpartij.

Men had reeds eenmaal ter zake van de toepassing van het stapelrecht Groningen voor een' Hanzedag gedaagd. In 1539 werd de Stad te Keulen door de Ommelanders en Friezen aangeklaagd, dat zij hen in hun vrijen handel belemmerde, maar de Groningers antwoordden hierop eenvoudig, dat hun Stad een vrije koopstad was, en dat ze in het bezit waren van een Oldermansboek, „waer „bij verbooden worde in de landen coopenscaep tdoen etc" [2]). Van eenige inmenging van de Hanze in deze zaak vernemen wij niets. Evenmin hadden de Friezen succès, toen zij, in de „nije „begeerten en verzoeken", die zij 7 Juli 1545 bij haar bezoek aan Leeuwarden tot Maria van Hongarije richtten [3]), ook eenige klachten opnamen over den stapeldwang, door de Groningers uitgeoefend. Zij noemen het „onredelijcken ende onbillich", dat de Groningers, die toch in Friesland volkomen vrijheid hebben van uitvoer – iets, waardoor de Friezen zelf nadeel ondervinden voor hun' veestapel – hen willen belemmeren in hunne vrijheid, om waren uit de Ommelanden te voeren. Vrijdom van handel worde den Friezen in de Ommelanden toegestaan, of zoo dit onmogelijk blijken mocht, worde afgekondigd, dat geen Groninger of

---

1) EPPENS, fol. 44v⁰.

2) Dit is het eenige, wat hierover te vinden is in de verwarde aanteekeningen van den stadssyndicus Dr. Aysma in 1546 n⁰. 19.

De Kölner Inventar, die in het eerste deel pag. 320 eenige aanteekeningen bevat omtrent het verhandelde op dezen Keulschen Hanzedag, heeft hieromtrent slechts deze beknopte aanduiding: „Ochsen- und Pferde- „handel in Stadt und Land, Groningen und Friesland".

3) SCHWARZENBERG, Charterboek van Friesland III, bl. 69 vgg.

Ommelander hoornvee, schapen enz. in Friesland mag opkoopen om uit te voeren, alles op dezelfde straffen, als waarmede in Groningerland de Friezen bij hun' uitvoer worden bedreigd. De Koningin antwoordde hierop, dat het niet ging, voor de Friezen eene uitzondering te maken wat betreft de Groningsche stapelbepalingen. Deze golden voor een ieder en het zou ook van zeer weinig goede nabuurschap getuigen, wanneer men aan Groningers alleen de vrijheid ontzegde om vee uit te voeren. Bovendien, wanneer men een dergelijk verbod zou kunnen uitvaardigen, zou ook eerst in Friesland een bepaalde stad tot stapelplaats moeten worden aangewezen, „ten eynde dat de coopman soude weten, waer hij de „coopmanscap vinden soude".

Trotsch op de hulp, die zij van alle autoriteiten verwachten mochten en aangezet door de gilden en de gemeene burgerij, die ten sterkste klaagde over den steeds toenemenden voorkoop in de geheele Ommelanden [1]), besloten Burgemeesteren en Raad, den Olderman nadere scherpere instructies te geven. Maar hoe? Over den eigenlijken aard en uitgestrektheid van het stapelrecht bestond groot verschil van meening zoowel in de Stad als in de Ommelanden. De een beweerde, dat de stapel zich slechts tot de vette waren zou uitstrekken, graan was elders behandeld en in- en uitvoer van vee was altijd vrij geweest. Een ander meende, dat de inheemsche waren wel door de Ommelanders zelf, maar niet door vreemdelingen mochten worden uitgevoerd. Een derde was van oordeel, dat de stapel zich over alle Ommelandsche goederen uitstrekte en alleen over die vreemde goederen, welke door een' vreemdeling zelven waren ingevoerd. Bij de oorspronkelijke instelling van het stapelrecht werden, aldus meende men, nog geen goederen over zee ingevoerd, terwijl men op de goederen, die langs andere waterwegen kwamen, „zoo nauwelijck niet gesien hadde". Een vierde meende de onderscheiding nog weer iets anders te moeten stellen en achtte alle Ommelanders onderworpen aan het

---

[1]) Aysma in 1560 n°. 157.

recht en daarentegen alle vreemdelingen vrijgesteld, terwijl eene vijfde een zoo uitgebreid mogelijk stadsstandpunt innam en alle inheemsche en alle vreemde goederen, zoowel door Ommelanders als door vreemden ingebracht, aan het recht onderworpen verklaarde; de Ommelanders zouden alleen „vensternering" mogen uitoefenen en dat nog wel met goederen in de Stad gekocht [1]).

De Raad vaardigde nu 19 Maart 1554 [2]) eene resolutie uit, waarbij hij den Olderman voorschreef, zich uitsluitend te richten naar de bepalingen, die in het Oldermansboek stonden opgenomen. In dien zin werd ook een eed voor dezen ambtenaar ontworpen [3]).

Maar met dat al bleek nog de werkkring van den Olderman hiermede niet duidelijk omschreven. Werden sommigen – Claas Eenkens van ten Post en Jan en Hendrik Peters van Farmsum worden met name genoemd – op een harde wijze door den Olderman behandeld – hun werden de ramen dichtgespijkerd, zeil en roer werd van het schip afgenomen, terwijl op hunne koeien herhaaldelijk beslag werd gelegd [4]) – anderen, „de flaeuwen ende „cleynmoedigenn" [5]), trachtten met den Olderman tot een vergelijk

---

1) Dit alles ontleend aan „Een corte ende grontelicke onderricht van „van de twyst ende geschelle tuyschen de Stadt ende Ommelanden van „Groeningen hangende, de staepel ende staepelrechten belangende", eenige aanteekeningen (onvolledig) van den stadssyndicus Dr. Aysma, te vinden in 1560 n°. 157.

2) Raadsresolutie in Rechterlijke Archieven III a 1.

3) Deze eed staat vooraan in het Oldermansboek ed. FEITH. Hij is in H. S. in quarto n°. 63 ingeschreven met een andere hand als de overige bepalingen.

4) RENGERS I, bl. 258; EPPENS, fol. 52v°. EPPENS spreekt fol. 291v° van een groot aantal personen te Farmsum, die plotseling overleden zijn. Hieronder was ook Hendrik Peters. Bij hem wordt aangeteekend: „Dusse Hindrick Peters ys die west, welcke den copenscap tegen der stadt „Groningen van wegens den landtscap bedrefft tot sijner grote scade".

5) RENGERS III, bl. 47. RENGERS veroordeelt dergelijke lieden sterk. EPPENS geeft hun eigenlijk dikwijls gelijk. De Ommelander hoofdeling had er dan ook meer belang bij, dat de koophandel in de Ommelanden bloeide, dan de eenvoudige eigenerfde.

te komen. De Olderman deed dat eigenlijk, althans vóor 1559, het liefst. Tot een proces zag hij de zaak liever niet komen; wanneer men hem „een eerlycke gratuiteytt ende dancbarheyt" ter hand stelde, „umme van hem aff te komen", was hij dikwijls zeer tevreden, hij had voordeel en de zaak kon dan „stillicken be- „rusten" 1). Maar het gebeurde ook wel, dat de beboete partij volgens het Oldermansboek van een vonnis van den Olderman in appèl ging bij B. en R. In den eersten tijd stelden deze wel den Olderman in het gelijk, maar telkens bepaalden zij, dat hij de overtreders voor ditmaal zou „begenadigen" 2).

In 1557 trad een geweldige hongersnood in; mislukking van den oogst en daarop gevolgde groote duurte van levensmiddelen veroorzaakten veel ellende. De brouwerij van Groningen – de aanzienlijkste stadsindustrie – ondervond van dit alles ook de nadeelige gevolgen. Op verschillende wijzen werd getracht deze industrie – die bovendien veel had geleden, doordat op enkele plaatsen in de Ommelanden brouwerijen waren opgericht – er weer bovenop te brengen, en ten slotte kwam de Groningsche Raad er toe, 7 Juli 1559 een besluit te nemen, waarbij hij, „tot correctie ende „wederseggent des Erb. Rhades" voor één jaar alle beperkende bepalingen op het stuk van de brouwerijen ophief 3).

Ook langs anderen weg kan men tot de kennis komen, dat in het laatst van het zesde decennium der zestiende eeuw Groningen niet vooruit is gegaan. Wij wezen reeds op het minder krachtig optreden van den Luitenant der Hoofdmannenkamer, Maarten van Naarden. Maar ook valt nog iets omtrent Groningens achteruitgang af te leiden uit de plotselinge daling in de inkomsten uit de verschillende accijnzen. Van 1550 af was die post (Groninger bier-

---

1) Aysma in 1560 n⁰. 157.

2) Zoo met Berend Varwer, een wantsnijder te Obergum, en met de acht wantsnijders te Farmsum (1558 September 23 en 1559 Februari 17; Rechterl. Arch. III a 1).

3) Zie hierover uitvoeriger mijn opstel in G. V. A. 1904, bl. 168.

accijns, Hamburgerbieraccijns, wijnaccijns, opkomst van de waag, van de kraan, van de schuitentol en vettewaaraccijns) – en het was bij verre de aanzienlijkste post in de stadsrekeningen – steeds stijgende[1]), totdat zij in 1558 plotseling aanzienlijk daalt[2]). Hieruit blijkt, dat dit jaar veel minder waren in de Stad zijn verkocht. Om herstel van den ouden toestand te krijgen, dienden krachtige maatregelen te worden genomen en te sterker voelde de Stad zich nu tegenover de Ommelanden, omdat in 1557 Maarten van Naarden door den streng katholieken Groningschen burgemeesterszoon Dr. Johan de Mepsche[3]) was vervangen.

Het laat zich hooren, dat de Olderman in 1558 reeds krachtig begon op te treden[4]): in de Mepsche vond de Stad een machtigen beschermer.

De Ommelanders, die wel inzagen, dat zij in deze omstandigheden van de Stad en van de Hoofdmannenkamer niet anders dan

---

1)

In	1550	7560	rijders.				
„	1551	7618	„				
„	1552	7525	„	9	stuivers,	1	plack.
„	1553	7324	„	29	„	$1\frac{1}{2}$	„
„	1554	8451	„	19	„	$2\frac{1}{2}$	„
„	1555	10505	„				
„	1556	10505	„				
„	1557	10805	„				

2) Tot 5377 rijders, 21 stuivers.

3) Zie Mr. J. NANNINGA UITTERDIJK in Bijdr. IX, bl. 81 vgg. De Mepsche begunstigde de Stad, zooals EPPENS (fol. 66) het uitdrukt: „um syn vaders „halven, des hoves halven und baete halven".

4) In 1558 komt ook voor het eerst in de stadsrekeningen een post voor betrekkelijk den Olderman. De uitgaven voor dezen ambtenaar overtreffen in deze jaren met een vrij gering bedrag (in 1558 bijna 44 R., in 1559 ruim 25 R., in 1560 26 R.) de inkomsten van het stapelrecht. Later wordt betoogd, dat het nadeelig saldo nog veel grooter is, maar dan worden er ook (het is in den procestijd) de kosten voor den advocaat onder gerekend. Maar het behoeft zeker niet te worden gezegd, dat de voordeelen van den stapel, waar het op aankwam, de indirecte voordeelen waren.

vijandschap te wachten hadden, zonden 11 October 1558 [1]) eenige gezanten naar den stadsraad af, om dezen te verzoeken, de vroegere verbonden, tusschen Stad en Lande gesloten, te onderhouden en de bepalingen uit het Oldermansboek „soe em dat onbekant „ende niet beroerde", verder buiten toepassing te laten. Natuurlijk vond dit gezantschap allerminst een goed onthaal: men begon reeds, de informaliteit ervan aan te toonen. Er kon immers geen sprake zijn van een gezantschap van de Ommelanden alleen, de Stad moest perse tot een dergelijk gezantschap mede werken, een afzonderlijk lichaam van de Ommelanden bestond er niet. Maar over dergelijke informaliteiten wenschte men nog heen te stappen en B. en R. beloofden de zaak in overweging te zullen nemen. De overwegingen zelf staan in de raadsnotulen (of liever in het sententieboek) niet opgeteekend, maar de eerste resolutie, die betrekkelijk deze zaak te vinden is, wijst er niet op, dat het Ommelander verzoek in goede aarde was gevallen. Op 27 April 1559 [2]) toch hebben Burgemeesteren en Raad, oud en nieuw, taalmans en zwoorne meente, bouwmeesters en oldermans van de gilden „mit „ethlijke erbare ingesetenen borgeren daertho verdaget zijnde.... „samptlick voor sich ende van wegen deser stadt ende derselver „ingesetenen bewillicht ende besloten", dat de Olderman voortaan tegen ieder, die eenig voorschrift van het Oldermansboek overtrad, „mit ernste" zou optreden. Verder zou hij „boven alle andere sijnes „amptes berichtinge . . . . tegens degeene insunderheit procederen „moegen, dewelcke enige waere ofte gueder in ofte uuth der Um„landen gevoert ende verkoft moegen hebben, tensij deselve waere „ende ghuederen eerst tho Groeningen ter stapel gewest, daerselfs „vertollet, verkoft ende weder gekoft moegen zijn" [3]). Wat hierin staat, is meer dan in Oldermansboek, Stadboek, verbond of schuttenbrief te vinden is, meer zelfs, dan in het verdrag van de Stad

[1]) In Rechterl. Arch. III a 1.

[2]) 1559 n⁰. 66.

[3]) Ook de Groninger burger is volgens deze ordonnantie dus strafbaar. Omtrent eenig voorrecht, dat het winnen van het gildrecht hem bieden

met Karel van Gelder staat. Hierin wordt strafbaar gesteld niet alleen ieder, die Ommelander waren uit die streken uitvoert, zonder dat deze te Groningen stapel hebben gehouden, maar ook elk, die vreemde waren in de Ommelanden invoert en deze tevens in de Ommelanden verkoopt. De vreemdeling moet eerst met zijne goederen te Groningen markt houden. Deze ordonnantie is de basis geweest, waarop de Stad steeds verder heeft voortgewerkt[1]). Zij voorzag wel, dat ernstige oneenigheden het gevolg zouden zijn van consequente toepassing van dit besluit. De ordonnantie eindigt immers als volgt: „Hebben oeck samenderhant „versproken ende bewillicht, de onkosten tho willen dragen ende „vergelden, soe int vervolgen van desen dorch processen, reysen „ende andersins gedaen ende angelecht moegen worden, ende „voert, malckanderen mit oeck den Olderman ende Ghiltrechte „hyrinne met lijff ende guedt to stijven ende to starcken, oeck „een hoeft to wesen in allen saecken ende swaricheiden, so uuth „sodane vervolch .... ende bescharm des Oldermansboekes ende „Giltrechts enichsins rijsen ofte enstaen muchten".

Goed georganiseerd ging de Stad den strijd tegemoet, vooral door de gilden hiertoe aangezet. Zij had zich ook van eenige nieuwe, bekwame ambtenaren voorzien.

Reeds in 1548 was een advocaat, een syndicus aangesteld, Dr. H. Abbringhe[2]). Deze werd in Maart 1559 vervangen door Dr. Hessel Aysma uit Leeuwarden[3]), die een belangrijk aandeel

---

kon, staat hier niet gesproken. Wij gelooven – althans zoo is het later geweest, – dat de ordonnantie van 1510 van kracht bleef en dat het winnen van het gildrecht alleen voordeelen betrekkelijk den veehandel geven kon. Vgl. echter bl. 233 n. 1.

1) De Olderman begint zich kort daarna, in 1562 (zooals in het officieele Gildrechtsregister kan worden nagezien), ook anders te noemen: „Olderman „doe ter tit der Stadt Gronnyngen" qualificeert hij zich. Dezen titel voert hij geregeld tot 1624.

2) Aanstellingsbrief 1548 n°. 3.

3) Deze syndicus is de eerste geweest, die begonnen is met een verbaal aan te leggen. Gedeeltelijk is dit verbaal voorhanden in H. S. in folio

heeft gehad in de heftige twisten, welke kort na zijne aanstelling begonnen. Evenzoo is dat het geval geweest met den hoogst bekwamen secretaris Egbertus Alting, die als jongmensch — student nog — tot dien gewichtigen post werd geroepen [1]).

De Ommelanden kozen nu ook een' syndicus en bekleedden den bekenden Dr. Aggaeus Albada in September 1559 met dit ambt [2]). Sterk kwam in dezen tijd uit het groote voordeel, dat de Stad had door hare krachtige organisatie: „die Stadt was continuelijck mit „huer geheel corpus bijeen toe finden, eenes raets, eenes daets" [3]); de Ommelanders hadden geen bepaalde vertegenwoordigers, zij mochten al eens een enkele maal afgevaardigden kiezen, maar een eigenlijke representatie kregen zij eerst later, toen zij gedeputeerden aanstelden en 3 Maart 1561 besloten tot het heffen eener afzonderlijke belasting [4]).

Niet weinig ook werd de Stad in het jaar 1559 gesterkt door een belangrijk besluit van de Hoofdmannenkamer, die zich bereid verklaarde, mandaten af te geven, waarmede de Olderman onwilligen voor het Gildrecht zou kunnen citeeren. Als stadsambtenaar

---

n⁰. 288, gedeeltelijk zijn bladen eruit tusschen de losse stukken in het Groningsch archief verzeild geraakt, gedeeltelijk zijn ze in de „Verzame„ling van Stukken" ingebonden. Bij de systematische ordening van het Archief, waarmede thans een begin is gemaakt, worden deze stukken zooveel mogelijk bijelkaar gezocht.

1) Voor hij in functie trad, moest hij eerst promoveeren en dan nog een stage doormaken van twee jaar: hij moest zich naar Brussel of naar Mechelen begeven „umme kunde ende practike des hoves ummeganck tho „leren". (1549 n⁰. 3).

2) Aanstellingsbrief 1559, September 28. Zie Vrije Fries V, bl. 313, RENGERS III, bl. 85, en Briefe des Agg. Albada an R. Ackema u. a., herausgeg. von Dr. E. FRIEDLAENDER, Leeuwarden 1874.

3) RENGERS III, bl. 44. Van de Ommelanders zegt R. (ibid) dat het zeer betreurenswaardig is, dat zij geen vaste vertegenwoordigers hebben, „dan daer die schapen geen heerders noch hunden hebben iuxta Aesopum, „daer zijn sie verloren".

4) RENGERS I, bl. 259.

miste de Olderman rechtens autoriteit over de Ommelanden; alleen het college van Luitenant en Hoofdmannen bezat die thans [1]). In de practijk gebeurde het, dat de Hoofdmannen, allen Groningsche burgers, den Olderman in zijne plannen gingen „stijven „ende starcken". Elk, die door het Gildrecht was veroordeeld, kon appelleeren op B. en R., maar veel verder kwam een Ommelander hier ook al niet mee. Feitelijk was dus, hoe „onverschaemdelicken" de Stad ook deze bewering mocht vinden, de Ommelander volkomen rechteloos [2]).

De Olderman ging nu nog gestrenger dan vroeger te werk, zijne opzichters [3]) te Visvliet, Delfzijl en Houwerzijl zagen scherp toe, dat geene overtredingen werden gepleegd en elk, hij ware

---

[1]) Ook Karel van Gelder had reeds in dien zin een bevel aan de Hoofdmannenkamer gegeven. Van 1559 af beginnen de accijnsinkomsten weer langzaam te stijgen:

in 1559	5394	rijders,	16	stuivers,	1½	plack.
„ 1560	6046	„	½	„		
„ 1561	7440	„	11½	„	2½	„
„ 1562	7325	„	11	„	2	
„ 1563	8008	„				
„ 1564	7507	„				

De stadsinkomsten bedroegen in hun geheel in het laatste jaar 17539 rijders.

[2]) Beschouwingen uit 1567 n⁰. 43 (= 1570 n⁰. 112). In 1565 n⁰. 20 wordt door de Stad de toestand aldus geschetst: „In corte jaeren her- „waerts dingesetenen van d'Omlanden hen tegens der supplianten (dit is een citaat uit een adres aan den Koning) „staepel begosten te opposeren „ende bij den Olderman voer tGiltrecht geroepen, geweygert hebben te „compareren, soe syn dsupplianten veroorsaeckt geworden, om groote „inconvenienten te vermijden, hun gewoenlijcke middelen van procederen „een tijtlanck te laxeren ende de overtreders der voors. staepel met cita- „tien ende mandaten van Uwe Mat. Lieutenant ende Hooftmannen voor „'t voors. Giltrecht te roepen".

[3]) Deze opzichters mogen zich verheugen in de bijzondere minachting van ieder rechtgeaard Ommelander. Zoo protesteert Verrutius in een zijner memoriën (ingediend 1 December 1598, H. S. i. f. 216*a*) heftig tegen „den Olderman mit sijn verklickers ende upstoevers, die hie ex hominum

burger of Ommelander of vreemdeling, die vee of ijzer, kaas of vlas of potasch, zeep of Deventerkoek, paarden of Rijnwijn, kolen of zout of boter in de Ommelanden te koop aanbood, zelfs de Bremer schipper, die met Bremer bier in de Ommelanden te „zudelen" lag, werd beboet [1]). Opdat ieder er mee op de hoogte zou kunnen zijn, werden de nieuwe stapelrechtsbepalingen in verschillende dorpen, o. a. in Grijpskerk, van den preekstoel afgelezen. Ook zonden B. en R. omtrent dezen tijd een drietal personen de Ommelanden in, om schriftelijk rapport te doen van de aanwezigheid „met namen ende thoenamen" van alle kooplieden, schippers en ambachtslieden in die landstreek [2]).

Naar aanleiding van de gebeurtenissen van de laatste maanden dienden de Ommelanden in October 1559 een bezwaarschrift bij den Koning in [3]). Zij beweerden daarin, dat, langer dan menschenheugenis, steeds de handel in hun gebied vrij was geweest, dat echter het verbond van 1482 ten bate van de „ingesetenen van „Gronningen, de haer principalijken alsdoe mette brouwerije gene„rende waren", enkele beperkende bepalingen waren gemaakt, maar dat zij overigens door geen enkel verbond in hunne vrijheid van in- en uitvoer waren belemmerd. Zij verzochten nu, dat het den Koning mocht behagen, op zware straf aan den Olderman van het Gildrecht te verbieden, voorloopig verder tegen de Ommelanden

---

„faece in den Omlanden is holdende"; op het „naeckte seggen" van „so een lichten voogell" worden de Ommelanders dan veroordeeld. Waarlijk, het is niet aan hen te wijten, wanneer nu en dan die heeren eens afgeranseld worden; het komt hun toe met hun „drunckene mundt".

1) Dit mixtum compositum bijelkaar gehaald uit verschillende getuigenissen uit het midden der zestiende eeuw, gedurende de processen overgelegd. Vgl. hierbij ook bl. 233 n. 1.

2) Stadsrekening 1559. Hierin nog meer posten voor boden, die uitgezonden waren om te vernemen, of de Ommelanders ook vergaderden.

3) 1559 n°. 67. De Koning was feitelijk reeds in Spanje, maar het adres werd in Brussel bij de Landvoogdes ingediend.

op te treden, zoodat deze wederom hunne oude vrijheden en gerechtigheden konden genieten. Gaarne zouden zij verder zien, dat Aremberg, de stadhouder, zou worden afgevaardigd, om als bemiddelaar op te treden. Margaretha deed deze supplicatie met de daarbij gevoegde stukken 31 October d.a.v. aan Aremberg toekomen, die 25 Januari 1560 alles naar Groningen zond, met het verzoek, dat B. en R. het verzoekschrift zouden „duersien ende visiteren", en hem daarop zouden dienen van advies [1]). Toen deze stukken waren ingekomen, werd een breede raadszitting gehouden en men besloot, gedeputeerden te zenden naar Vollenhove, waar Aremberg op dit oogenblik vertoefde [2]). Kort daarop werd hieraan gevolg gegeven. De Groningsche gezanten zetten hunne zaak uiteen en betoogden — hoewel zij niet traden in een gedetailleerde bespreking van het Ommelander adres van October — hoe de Ommelander zeer ten onrechte hadden beweerd, dat op hun territoir vrijheid van handel en ambacht heerschte. Was toch, aldus redeneert de Stad, aan ieder Ommelander particulier vrije handel en ambacht toegestaan, met hoeveel meer recht zouden dan de kloosters een dergelijk voorrecht genieten. Maar dat, het is bekend, is hun „eernstlyck bespeert „ende verboeden". Hieruit volgt, dat zooveel te meer dergelijke privilegies moeten worden ontzegd aan ieder ander Ommelander. Het is waar, in den laatsten tijd is aan dat verbod minder streng de hand gehouden; vooral door de toelating van vreemde bieren in de Ommelanden is alles erg verslapt, zoodat het tot een „onder„ganck ende vernichtinghe des stapels ende neringhe van deser „Kon. Mat. stad" was gekomen. Deze bepalingen moesten dus steeds streng worden toegepast [3]). Aremberg moest naar Groningen komen, in Vollenhove kon hij niet met genoeg kennis van zaken zijn oordeel vellen. Hierop moest alles worden aangelegd, dat

---

1) 1561 n⁰. 106. Moet zijn 1560.

2) Dit alles ontleend aan 1560 n⁰. 157. Zie mede Aysma's verbaal (onvolledig) in H. S. in folio n⁰. 288.

3) Ongedateerd stuk, 1579 n⁰. 160, moet op 1560 worden gebracht.

de zaak voor Luitenant en Hoofdmannen werd gebracht: dan zou wel „der landen quaede voernemen" ten duidelijkste blijken.

Aremberg zag met leede oogen aan, dat „Stadt ende Landen in „dese zaecken tegen den anderen spartelen ende twysten". Reeds in den zomer van 1559, toen hij zich, ter gelegenheid van des Konings vertrek naar Spanje, tegelijk met den Groningschen burgemeester Sickinghe te Gent bevond, had hij tot dezen gezegd, dat men toch met die vijandelijkheden moest ophouden [1]). Toen hij in het begin van Maart 1560 naar Groningen kwam, begon hij „alle „moegelicke vlijdt" aan te wenden, om partijen tot een vergelijk te brengen. Al dadelijk kregen deze oneenigheid, daar de Stad de afgevaardigden van de Ommelanden niet wilde erkennen, aangezien deze als gedeputeerden van „den kleine Frieslande" waren be-

---

[1]) 1560 n⁰. 117 = 1561 n⁰. 130. Zie ook 1561 n⁰. 131. Onder de vele aanteekeningen omtrent deze oneenigheden bevindt zich (1559 n⁰. 70) mede een brouillon, waarboven staat: „Van een goede vereeninge tuyschen „Stadt ende Lande". Dit stuk begint met eene aanroeping van Gods heiligen naam en van Gods hulp. Als oorzaak van al deze oneenigheden geeft schrijver op, dat de Stad het voordeel van alle koopmanschap wil hebben, terwijl het den Ommelander er om te doen is „om niet geheel eygen te „zijn ende verbonden te wesen, tgeen voor haer deure compt, ut de stadt „te coopen of te doen halen". En dit geschil loopt, aldus wordt betoogd, niet zoozeer over de binnenlandsche, dan wel over de van buiten inkomende goederen. Om nu een einde te maken aan den twist wordt verder gezegd „zoo waer het goedt, dat beyde, Stadt ende Landen haer „wille hadden". Dezen idealen toestand tracht de steller van dit stuk te bereiken als volgt: al het vee, dat van buiten inkomt, zal te Groningen markt moeten houden; wordt het daar niet verkocht, dan moet het naar een andere „bekande" markt worden gedreven, *niet* in de Ommelanden, maar buiten Stad en Lande; echter mogen de beesten „in het deurdriven" wel worden verkocht. Op een dergelijke wijze zal worden gehandeld met waren, die per schip aankomen: alle vreemde schepen moeten eerst naar Groningen komen en daar drie dagen liggen; dan zullen zij in de Ommelanden mogen varen en dan zullen de Ommelanders, zonder dat die schepen ergens bepaaldelijk markt mogen houden, ook de daarmede aangebrachte waren mogen koopen, tot eigen nooddruft.

noemd, – buiten hunne toestemming, wat niet te pas kwam. Aremberg verklaarde nu wel de Ommelander gedeputeerdenvergadering voor nietig[1]), maar ging toch met eene commissie, bestaande uit Sickinghe en Jarges voor de Stad en Unico Ripperda en Joost Lewe voor de Ommelanden, onderhandelen. Hoewel hij er „langhe arbeydt" aan besteedde, alle mogelijke diligentie aanwendde en partijen zoo ernstig mogelijk vermaande toch tot een vergelijk te komen, het gelukte hem, tot zijn groot leedwezen, niet. De Stad van hare zijde begon met te trachten, haar recht aan te toonen door het opgeven van verschillende clausules uit de tractaten van Karel van Gelder en van Karel V.

De Ommelanden overhandigden aan den Stadhouder eene memorie, een uitvoerig stuk van 85 artikels door den syndicus Albada opgesteld[2]). Tal van aanteekeningen uit de pandecten en uit de kanonieke juristen wijzen op de geleerdheid van den syndicus, terwijl mededeeling van de verschillende verbonden en uitspraken als van 1338 enz., welke op vrijheid van handel duiden, hem doen kennen als iemand, die uitstekend bekend is met den inhoud van het Ommelander archief. Het stapelrecht wordt hier aangeduid als een recht, „twelck ghen oirspronck heft, ghien auteur, gheen „orsaeke, geen datum". Een stapelrecht moet worden toegekend aan eene stad door een' vorst en dat is hier het geval niet. Verder is een algemeene stapel een onding: een plaats kan wel het stapelrecht hebben van koren, of van bier, of van eenige bepaalde waren, maar dat de Ommelanden, zonder systeem, steeds worden gemolesteerd, een ieder kan de onmogelijkheid daarvan inzien. En bovendien kan, zooals alles nu is ingericht – toegegeven al een oogenblik dat het stapelrecht bestond – hier sprake zijn van een rechtvaardige inrichting? De gildrechters toch zijn allerminst personen, die onpartijdig, als rechters, in eene zaak tusschen een' Ommelander en een' Groninger kunnen oordeelen. Dan, gaat de syndicus verder voort, „wanneer het stapelrecht aldus gedreven

1) 1560 n⁰. 15, n⁰. 167. T. S. I, bl. 431.
2) 1560 n⁰. 124.

„wort als nu voerhanden is, so zullen de Eerb. vrunden van der „Stadt bevinden, dat dit vornemen streckt tot gemeene verderff- „nisse so wal van zie als van die landen, angemercket dattet end „waromme dit geschiet niet gemeyn is van alle lidtmaten van der „Stadt, noch oeck van een deel, sonder van etlicke particuliere „personen, onder een deel begrepen, twelck een ieder sulffs wal „kan bedencken, wanner de Stadt gedeelt wort in zijn deelen, te „weten: de erbarheit, walstelde borghers ende de ambachten". Welke van deze drie klassen nu de meest geinteresseerde is, zegt Albada niet, maar wanneer wij de geheele geschiedenis nagaan, wanneer wij weten, dat het vooral lieden uit de gilden waren: Joost van Cleve (iemand, die dikwijls in deze quaesties van zich laat hooren), Fileff Kok en Hindrick Suren, de „windtbrouwer, „ossenkoper und stoltspreker in Groningen", die het op een proces hadden aangestuurd [1]), dan kunnen wij wel eene keuze uit die drie klassen doen. Een ander inconvenient – gaat de Ommelander memorie verder – bij eene stapelregeling, zooals de Stad die wil, spruit voort uit Groningens ligging. De stad ligt niet aan zee. Voor groote schepen, die wel in Delfzijl b.v. kunnen komen, is het niet mogelijk, Groningen te bereiken. Willen de kooplieden, die met dergelijke groote schepen komen, hunne waren in Stad en Lande verkoopen, dan moeten zij die eerst in kleinere schepen overladen, om ze voor Groningen te kunnen brengen. Zullen die kooplieden nu al de daaraan verbonden kosten willen betalen, terwijl ze nog niet eens zeker weten of ze in Groningen voldoenden afzet voor hunne waren kunnen vinden? Zullen ze dan niet veeleer „de geryfflicheit van de haeven tho Embden" verkiezen boven het onzekere van de Groningsche markt? Zullen dus de Groningers niet door een consequente toepassing van hun stelsel niet alleen de ingezetenen der Ommelanden, maar ook die van de Stad zelve „duerte ende benautheit" kunnen berokkenen? „Ende nadem zij „mitten andern alles gemeen hebben", aldus besluit Albada in een

---

1) EPPENS, fol. 44 verso.

der laatste artikels zijne memorie, „gemene religie, gemeene bloet, „gemene echte, ghemene herlicheiden, gemene landen, begeren „zij, dat elck andere so believe, dat se ock moeghen gheneten „gemene justitie, ghemene walvaert, gemene neringhe." Laat de Stad uitgaan van de leer: „dat wij een ander doen, so wij wolden „dat ons geschiede". Het stuk was geteekend door Dutmarus Rengers, abt van Rottum, Hermannus Doccumanus[1]), abt van Feldwert, Luert Boenynck en Cuert van Ysselmuiden.

Het was geen wonder, dat dit adres indruk maakte op Aremberg. Hij drong er sterk op aan, dat de stad een positief antwoord zou geven op dat stuk, want het had bij hem twijfel doen ontstaan aan Groningens rechten. Hij voegde er bij, dat wanneer de Stad hieraan geen gehoor gaf, zijne beslissing in haar nadeel zou uitvallen. Burgemeesters en Raad geraakten in verlegenheid. Zij wezen er op, dat Aremberg het Ommelander adres toch niet voor onomstootelijke waarheid moest houden. In elk geval, beweerden zij, moest, wanneer er een definitieve beslissing zou vallen, dit gebeuren door de Hoofdmannenkamer, niet door Aremberg, wiens competentie in deze niet verder reikte, dan dat hij trachten moest eene verzoening tot stand te brengen[2]). Zij vroegen een termijn van twee maanden om een grondige uiteenzetting hunner rechten te geven. Deze termijn scheen den Stadhouder wel wat lang toe en hij wilde dus voorloopig liever een reces geven, naar hetwelk partijen zich, hangende de procedure, zouden kunnen richten. Dit reces volgde 18 Maart[3]). Hierbij werd voorgeschreven, dat gedurende dien tijd de Olderman wel als naar gewoonte zijne vonnissen zoude mogen wijzen, maar dat

---

1) „Een sonderlinck vijant van der Stadt" noemt de Groningsche syndicus Westendorp hem ergens. Wij zien hieruit, dat ook Ommelander geestelijken de partij der Ommelanders kozen, iets wat Aremberg (H. S. i. f. 288) hun uitdrukkelijk had ontraden.

2) Uit 1561 n°. 113. „Cort verhael van de strijdige zaecke tuysschen „stadt en de landen hangende" door Dr. Aysma.

3) 1560 n°. 144.

hem het recht van parate executie, hetwelk hij in de laatste jaren ook uitoefende, zou worden ontnomen. Hierdoor zou het stapelrecht zeer veel van zijne kracht verliezen [1]).

Juist de parate executie bracht de vrees voor den Olderman er in en wanneer die vrees er niet was, wanneer de toestand zoo ver kwam, dat de Ommelanders „den Olderman schier houden „maer voor een bouseman of bulleback, die meer met de name „soude als een gans blasen, dan met de daedt bijten", dan was Groningen verloren [2]). En zou men nu die executie gaan afschaffen, zou de Olderman „groete excessive costen" moeten besteden, om de executie, waar het eigenlijk op aankwam, te laten berusten? Aan dit reces hield de Stad zich dan ook allerminst — de Olderman ging met zijne executie voort. Alle vreemde schepen, die hij in de Ommelanden aantrof, ging hij van zeil en roer berooven, zoodat Aremberg, die 30 April d.a.v. weer in Groningen kwam, zich 14 Mei genoodzaakt zag, nog eens een dergelijke uitspraak te geven, waarbij hij erover klaagde, dat aan zijn eerste uitspraak zoo slecht de hand werd gehouden [3]).

Inmiddels had de Stad wel voldaan aan een' anderen eisch van Aremberg. Zij had namelijk door haar syndicus eene memorie [4]) laten opstellen, die als verweer tegen het stuk van Albada zou kunnen dienen. Aysma verklaart daarbij, wel iets te gevoelen voor de Ommelander stelling, dat alle koopmanschap van nature vrij is. Daar staat echter tegenover een principe van wijze staatkunde, nl.: wanneer steden en landen met elkaar één lichaam vormen, dan moet alles zoo zijn ingericht, dat beide voordeel hebben. En beter middel hiervoor is niet te bedenken, dan een goed toegepast stapelrecht. Wil een Ommelander handel drijven, het staat hem

---

1) „Condemnatie te lijden sonder geexecuteert te worden, lichtelijk staet „te verdraegen" (1560 n⁰. 117). „Sine nervo futurum ius civitatis." EMMIUS, De agro Frisiae fol. ed. bl. 45.

2) ALTINGH, Pilaren en Peerlen, bl. 175.

3) 1560 n⁰. 145.

4) 1560 n⁰. 125.

immers vrij, wanneer hij maar in Groningen komt en zich naar de bepalingen van het Oldermansboek gedraagt. In de Stad toch worden stedelingen en Ommelanders, zoodra de klok acht heeft geslagen, gelijkelijk behandeld. Wat hechten de Ommelanden een groot gewicht aan het verschepen van goederen in kleinere vaartuigen! Tegenover dit kleine ongemak staat een zoo groot voordeel voor schippers en kooplieden, dat dit zeker niet mag worden nagelaten. En dan dringt men aan op een billijke behandeling der Ommelanders! Men noemt het onrechtvaardig, dat het Gildrecht over de Ommelanders recht spreekt en dat de justitie met zoo groote gestrengheid wordt gehandhaafd. Willen de Ommelanders dan soms door hun eigen redgers worden gevonnist? Men ziet toch wel in, dat dat onmogelijk is. En dat er zoo streng gestraft moet worden, is een noodzakelijk vereischte „hoewel den verweer„ders" (de Stad natuurlijk) „wel leedt is, dat de eyschers hun zoo „te buten gaan, dat het van noeden is, dezelve zoo grootelijcks „te straffen". Een dergelijk optreden is noodig tot handhaving van de rechten van de Stad, „hoewel het swaere is, de ellende ende „jammer van wijff ende kinderen te sien". Het is ook Groningens vurige wensch, dat orde en rust mogen terugkeeren. Het zal de Stad „seer angename" zijn, met de Ommelanders „gemene iusticie ende „welvaert" te genieten. Dat is ook zeer goed mogelijk, „mits dat „de vrunden van de landen de Stadt laeten blijven bij haer „privilegien ende stapelrechten, sonder dwelcke zij gaer ende „geheel ter neer moet gaan, zoe de vrunden van den landen wel „kennelijck is". Laten de Ommelanders eens bedenken, welk een voordeel zij zelf bij een goede handhaving van het stapelrecht hebben. Wat was het een voorrecht voor hen in vroeger tijd „dat zij hun goederen binnen Groeningen mochten slijten, die zij „anders nergens mochten vercoepen, ten tijde als men anders geen „copenschap en bedreve, dan binnen dese stadt Groningen"! Als de Stad er toen niet geweest was „hadden zij elendige ende „arme luyden geweest". Het is dus vooral de plicht der dankbaarheid voor de weldaden hunnen voorouders bewezen, die de

Ommelanders moet nopen, hunne eischen in te trekken: zij behooren „het welvaeren van hun voervaders in gedachtenisse te „draeghen." En gesteld al eens, dat vrije handel in de Ommelanden zou worden toegelaten, dan zou dit tengevolge hebben, dat verschillende dorpen zeer in aanzien zouden toenemen, maar dorpen, zonder wallen en versterkingen, zouden zij zeker blijven. Kwamen de vijanden in het land, dan zouden zij worden verwoest en leeggeplunderd. Maar de Stad – zij was voor hen geweest een „schanse ende muire", waar de vijand zijn hoofd tegen stootte.

En dan zegt gij, Ommelanders, vervolgt Aysma, dat het ons aan bewijzen mangelt. Gij zegt, dat ons recht zonder oorsprong is. Dit is al dadelijk een tastbare onwaarheid, „want daer is neet „sonder beginne in de gehele natuire". Behalve dat wij het recht al langer dan menschenheugenis toepassen, zoodat wij ons niet meer op een' titel behoeven te beroepen, maar kunnen volstaan met op verjaring te wijzen, is er nog een Oldermansboek dat twee-, ja driehonderd jaar oud is. Gij wilt verder beweren, dat een stapelrecht aan eene stad moet worden verleend door een' vorst. Met graagte nemen wij deze stelling over. Aangezien de Stad vroeger volkomen vrij was, „heeft zij daerinne als een heer offte „prins geweest ende heeft daerumme sulcken stapell moegen stellen „tot welvaeren van de burgers ende ingesetenen van de Ummelanden". Bovendien, de stapel is door Karel van Gelre en Karel V en Philips erkend en rebus iudicatis bevestigd. Gij haalt dan een verbond aan van 1338. Oppervlakkig gezien mag het voordeelig voor U schijnen, vermits het van vrijen handel spreekt. Wanneer men echter nauwkeuriger ziet, dan bespeurt men, dat niet de Ommelanders, maar de Friezen tusschen Flie en Wezer hierin partij zijn. En wat ten slotte het geheele stuk waardeloos maakt: er behooren acht zegels aan te hangen en er hangen maar drie aan 1).

1) Dit is waar. Aan het stuk zijn zeven zegelstaarten, maar aan drie daarvan hangen slechts zegels; de plaats van het eerste zegel is leeg: eene

Gij hebt beweerd, dat het verbond van 1482 den stapel, mocht die al vóór dien tijd hebben bestaan, zou hebben te niet gedaan. Maar dit is immers „spottelycken te seggen"! Hetgeen in dit verbond staat betrekkelijk koren en bier is iets op zich zelf, het sluit het andere niet uit. Deze koren- en bierbepalingen zijn toen, volgens Aysma, bij vriendschappelijke overeenkomst tusschen Stad en Lande tot stand gekomen. Vóor dien tijd mocht de Stad al het Ommelander koren uitvoeren en hadden de Ommelanders vrijheid om alle mogelijke bieren te tappen. Toen echter langzamerhand bleek, dat zeer weinig koren van buiten werd ingevoerd en er dus hongersnood zou kunnen ontstaan, heeft de Stad den Ommelanden beloofd, geen koren meer te zullen uitvoeren, terwijl de Ommelanden als tegenpraestatie aan de Stad toegestaan hebben, alleen stadsbieren in hun gebied te verkoopen en zelf niet anders dan tot eigen gebruik te brouwen [1]). Bovendien, dit geheele verbond beoogt niet anders, dan het brengen van orde; er staat in, dat ieder vrij zal zijn in zijne rechten en gerechtigheden. Dat beteekent „vrij van gewalt, vrij van hinder". Het is waar, het stapelrecht is niet altijd gestreng toegepast, de Olderman heeft wel eens veel door de vingers gezien, maar: „beneficium praesti- „tum auctori non debet nocere". Moet de „gewoentelijke barmher-

---

insnijding in de pliek is aanwezig, maar zegel en staart zijn weg. Aan den tweeden, derden en vierden staart hangen de in het stuk sub 2, 3 en 4 genoemde zegels van Fivelgoo, Drente en Groningen. De andere staarten zien er uit, alsof er nooit een zegel heeft aangehangen: geen spoor van was, geen insnijding in de staart, niets. Wij gelooven dan ook, dat de aanteekening van de uitgevers van het Oorkondenboek onderaan bl. 250 dl. I, waar dit stuk staat afgedrukt, niet juist is. Daar wordt als vaststaande aangenomen, dat aan „het stuk acht zegels hebben ge- „hangen, waarvan perkamenten strooken zijn bewaard. Drie in groene was „zijn . . . bewaard". Toont het uiterlijk van het stuk er al zoo goed als zeker op, dat daaraan althans nooit meer dan vier zegels hebben gehangen (omtrent de eerste zegelplaats is niets te zeggen), Aysma's bewering doet die groote waarschijnlijkheid in zekerheid veranderen.

[1]) Zie echter ook bl. 129.

„ticheit" van de stad als wapen tegen haar worden gebruikt? Appingedam is wel eens geprivilegeerd, dat is niet te ontkennen, maar: „res inter alios acta aliis nec nocet nec prodest". Gij vraagt ten slotte dat de „vrunden van de Stadt gelieven de tegenwordighe „controversie in te sien met rechtverdicheit ofte ten minsten met „billicheit ende also te raden, dat Stadt ende Landen beide beholden „end conserviert moeghen blijven". Dat wenschen wij ook en daarom behooren de Ommelanden „billic daertoe te arbeiden, dat de Stadt „in eren mach blijven, twelck streckt tot welveeren beyde van de „Con. Mat. Stadt ende Ommelanden". Deswege concludeert de Stad, dat de Ommelanders in hun' eisch niet ontvankelijk mogen worden verklaard.

Wij hebben de juridische redeneeringen uit dit proces niet vermeld: zij zijn ook eigenlijk van weinig belang en de syndicus toont eigenaardige rechtsbegrippen te hebben, wanneer hij de quaestie stelt, of het stapelrecht een ius personale dan wel een ius in re is en tot de conclusie komt, dat dit recht onder de zakelijke rechten moet worden gerekend.

Het lag voor de hand, dat Aremberg met deze verdediging niet tevreden was. Het stuk is niet zonder virtuositeit opgesteld, maar het staat in menig opzicht, vooral wat den gang der redeneering betreft, bij de Ommelander memorie ten achter.

Wij vatten samen. In 1536 onderwierpen Stad en Lande zich beide aan Karel V. De stadsvoorrechten bleven gehandhaafd op dezelfde wijze als dat onder Karel van Gelre het geval was geweest. Verschillende omstandigheden waren oorzaak, dat Groningen besloot – om den meer en meer levendig wordenden handel in de Ommelanden ernstig tegen te gaan – krachtige maatregelen te nemen. Bij resolutie van 27 April 1559 werd alle handel in de Ommelanden verboden: te Groningen werd de stapel gevestigd van alle Ommelandsche goederen niet alleen, maar ook van alle van buiten inkomende waren. Naar aanleiding van deze resolutie richtten de Ommelanden klaagschriften tot den Koning. De Landvoogdes ver-

zond deze adressen naar den stadhouder Aremberg, die op zijne beurt aan de Stad beval, eene tegenmemorie in te leveren tot verdediging van hare rechten. Hieraan werd voldaan. Aremberg vaardigde hierop – tot groote ontevredenheid van Groningen – 18 Maart 1560 een reces uit, waarbij hij aan den Olderman voorloopig het recht van parate executie ontzegde. Deze stoorde zich hieraan weinig – immers juist in dat executierecht lag de kracht van zijn optreden. Aremberg zag zich daarom genoodzaakt nog een tweede reces, ongeveer gelijk aan het eerste, te geven. Het streven van de Stad bleef er op gericht, in deze zaak eene uitspraak van de Hoofdmannenkamer te krijgen.

NEGENDE HOOFDSTUK.

De Stadhouder beval nu – en in dit opzicht had de Stad gewonnen – dat zou worden voortgeprocedeerd voor Luitenant en Hoofdmannen. Hij hield echter vol, dat gedurende het proces de bepalingen van het reces van 18 Maart zouden gelden. Werkelijk schijnt nu met de toepassing van dit reces meer ernst te zijn gemaakt, zoodat Winsum, Farmsum en Appingedam er weer wat bovenop kwamen. De Groningsche burgers, „de sunder neringe „neet koenen leven", zonden dan ook al spoedig (12 Juli 1560) [1] Aysma naar Aremberg, om hem te verzoeken, het verbod van toepassing van executiemiddelen toch op te heffen. De Stadhouder moet, staat in het verzoekschrift [2] dat de syndicus overhandigde, ook hierop letten, dat, als de Groningsche burgers uit armoede niet voor zich zelve kunnen zorgen, zij nog veel minder kunnen zorgen voor het onderhoud der vestingen, welker verwaarloozing ook zeer nadeelig voor den Koning zou zijn, „die zijn fronteren „van dese landen deur de stadt Gronningen bewaert ende bevrijdt". Aremberg ging echter hierop niet in en gaf aan Aysma een schrijven [3] mede, waarbij hij de schorsing handhaafde, maar tevens beval, de zaak op de gewone wijze voor Luitenant en Hoofdmannen te brengen. Hij had er echter mondeling bijgevoegd [4]), dat hij B. en R. zou aanraden zich met hunne verzoeken tot de Landvoogdes, Margaretha van Parma, te wenden. Hij zou dan wel de stukken,

---

1) 1561 n°. 131. Losse aanteekeningen van Aysma. Zie ook de stadsrekening van 1560.

2) 1560 n°. 110.

3) 14 Juli 1560 (1560 n°. 132).

4) 1561 n°. 131.

die hij onder zich had, naar Brussel zenden „ten eynde die van „de Stadt geen vergeeffs costen souden doen". Aan dezen raad werd gevolg gegeven [1]). Men was het eerst oneens, op welke wijze men de zaak zou aanvatten: òf dat een gezantschap een adres aan Margaretha zou overhandigen (de gilden drongen er op aan, dat het door gecommitteerden uit de gezworen meente zoude geschieden), òf dat een bode dit zou doen, òf dat men den syndicus zoude zenden. Tot het laatste werd besloten en drie weken later vertrekt Dr. Aysma naar Brussel [2]). Hij kreeg verschillende instructies mede, hij moest er vooral op wijzen, dat, heerschte er in de Ommelanden vrijheid van handel, de inwoners van de Stad niet zouden kunnen bestaan. Immers de doorvoerhandel, die zijn natuurlijken weg over Groningen zou zoeken, was daarvoor niet voldoende. En dan moest Margaretha er op gewezen worden, dat de Ommelanders tot hun noodzakelijk onderhoud geen koophandel van noode hadden: zij konden leven van de opbrengst hunner landerijen en van hun vee, maar de stedeling kon zonder koopmanschap „upter harder „straeten" niet leven. Behalve deze wijze instructies nam Aysma een uitvoerig adres [3]) mede, waarin de Stad beweert, dat zij eertijds, met medeweten en goedvinden der Ommelanden het bestuur over die landstreek op zich had genomen, om haar te beschermen tegen geweldenaars en roovers. „Bruyckende ende „exercerende de overicheit van de voorn. landen", had zij, met medeweten van de Ommelanden, de stapel en hoogste markt van

---

1) 1561 n°. 113.

2) Commissiebrief 5 Augustus (1560 n°. 135). Hieraan is het volgende ontleend. Aysma vertrekt 7 Augustus en komt 18 September terug (stadsrekening 1560).

3) 1560 n°. 117, 1561 n°. 130. Deze stukken zijn gelijk: beide echter zijn verkeerd gedateerd, het een wordt in het Register op het Oud-Archief op 8 Mei 1560, het andere op 4 Juli 1561 gesteld. Het moet zijn 5 Augustus 1560. (Er staat 8—5—60, dat is niet de 8e van de 5e maand, maar de 5e van de 8e maand. Trouwens op andere plaatsen wordt dit stuk ook aangehaald, als zijnde in Augustus gegeven).

alle goederen, die mochten worden in- of uitgevoerd, te Groningen gelegd, opdat de binnenlandsche en de vreemde koopman „een „vredelick ende rustelick plaetze" zou hebben, waarheen of waaruit hij alle goederen zou kunnen in- of uitvoeren [1]). Hiervoor was de stad ook uitermate gunstig gelegen: op de grenzen van het bisdom Utrecht; de koopman kon dus bij het uitvoeren alle vrijheden genieten, die in des Bisschops landen heerschten. Om nu dit stapelrecht (hoewel het eigenlijk niets dan eene goedwilligheid van de Stad was, had men er den naam aan gegeven van een recht) ook te kunnen handhaven, is (door wie staat in het adres niet) aan het Gildrecht de macht gegeven, tegen de overtreders van deze bepalingen op te treden. Dit recht hebben de Groningers tot op den tegenwoordigen tijd steeds rustig, zonder hindernis, uitgeoefend. En nu hebben de Ommelanden desondanks een adres aan den Koning gezonden, waarbij zij volhielden, dat zij in alles vrij stonden tegenover de Stad. Naar aanleiding van dit adres herhaalt Aysma eenige beweringen, die ook door hem in het adres aan Aremberg waren aangevoerd en die hier dus kunnen worden voorbijgegaan. Dan wijst Aysma verder op de zijns inziens onware bewering der Ommelanden, dat de stedelingen den prijs van alle goederen zouden kunnen dwingen. De Ommelanders weten immers zelf wel beter. De vrije concurrentie tusschen stedeling en vreemden koopman maakt, dat de goederen nooit buitensporig hoog of buitensporig laag in prijs kunnen zijn.

De Ommelanden hebben, tot tweemalen toe, van Aremberg „sonder eenige craftige reden", schorsing weten te verkrijgen, zoodat nu – „want condemnatie te lijden zonder geexecuteert te „worden, lichtelijck staet te verdraegen" – de Stad haar stapelrecht, „het fondament, dwortel ende materie, waerdeur zij gebout, ge„wassen ende tot desen daege toe onderholden is, waerduer mede „poerten ende vesten ende voerts alle andere stadtslasten onder„holden worden" feitelijk mist. Ootmoedig verzoekt de Stad, die

---

[1]) Vgl. hierbij bl. 94 vgg.

altijd met zoo groote trouw Keizer Karel en ook Philips als heer heeft gediend, dat het den Koning moge behagen, de schorsing van het executierecht der Gildrechtsvonnissen op te heffen „ende „voerts den Olderman van Uw. Mat. stadt Grunnigen zijn hant „te oepenen, om nae older gewoente te executeeren". Aysma bleef gedurende zes weken in Brussel, maar een direct resultaat had zijne reis niet. „Nae lange leggen ende vertoeven" bereikte hij alleen dit, dat Margaretha een' brief aan Aremberg schreef, waarin zij dezen verzocht, alle stukken van partijen op te eischen en deze naar Brussel te zenden [1]).

Hetgeen zij zich in 1559 hadden voorgenomen, zetten de Groningers energiek door. Nauwelijks een maand in Groningen terug, vertrok Aysma den eersten November weer naar Brussel. Hoewel in deze zaak reeds een rapporteur was benoemd, – de raadsheer in den Geheimen Raad Philips Coebel, – toonde men toch in Brussel een bedenkelijke neiging, om de zaken maar op de lange baan te schuiven. De stukken van Aremberg bleven ook steeds weg, in December waren ze er nog niet en Aysma begon te twijfelen, of het advies van den Stadhouder wel gunstig voor de Stad zou zijn. 22 November had hij nog eens eene audientie bij Margaretha, maar deze bracht hem ook weinig nieuws. Hij geraakte bovendien in geldverlegenheid [2]).

Tot dusverre hadden de Ommelanden zich rustig gehouden: zoolang Arembergs recessen golden en zoolang daaraan de goede hand werd gehouden, hadden zij ook niet te klagen. De tot dusverre bestede proceskosten waren hoofdzakelijk door de kloosters betaald [3]). Reeds in Mei 1560 [4]) was besloten een extra halve jaartax (grondbelasting) op te brengen, „tot walvaeren van deselve landen „ende beschermenysse erer gemene vrijheit, daeryn se by de Stadt „turbeert ende verhindert worden gelyck en yder kenlyck ys".

---

1) 4 September (1560 n⁰. 137).
2) 1560 nos. 138, 139, 142.
3) T. S. I, bl. 431.
4) 1560 n⁰. 131.

Meer geregelden vorm nam de belastingregeling aan op 3 Maart 1561 [1]), toen werd besloten, tot handhaving der Ommelander vrijheden en gerechtigheden een afzonderlijke belasting op te brengen, waarvan de wijze van invordering nader werd medegedeeld.

In de Stad was men eenigszins ontmoedigd over het poovere resultaat, dat Aysma van zijn jongste driemaandelijksch verblijf in Brussel had verkregen, en 7 Maart 1561 [2]) zond men naar aanleiding hiervan een adres naar de Landvoogdes. Opheffing van Arembergs reces wordt daarbij dringend verzocht. Negen dagen later wordt besloten, een gezantschap naar Brussel te zenden, om de zaak met meer nadruk aan Margaretha voor te dragen. De gilden hadden er op aangedrongen [3]), dat de zaak nog eens, en dan met nog meer kracht, moest worden aangevat. Om hun ter wille te zijn, zou de syndicus dezen keer door een groot gezelschap worden vergezeld: twee burgemeesters, twee raadsheeren, een taalman, een bouwmeester en de stadssecretaris. Het gezantschap vertrok 9 April 1561 en kwam een week later te Brussel aan. Terstond begaf men zich naar Viglius, den president van den Geheimen Raad, die zeer bereidwillig verklaarde, de heeren te allen tijde te willen ontvangen: zij konden, desverkiezende, direct den volgenden morgen wel komen. Minder hartelijk was de ontvangst bij Margaretha, die 18 April werd begroet. De Landvoogdes zeide eenvoudig, dat ze alles wel door haren Raad zou laten onderzoeken. De gezanten gingen nu eenige dagen later ook naar Viglius en een van hen zette daar uiteen, dat de Stad uiterst billijk tegenover de Ommelanden was opgetreden. Het verzet in de Ommelanden tegenover de Stad was zeer weinig algemeen en werd slechts door enkelen doorgedreven. Viglius trachtte nog het naar eene verzoening te leiden: de bewoners van Stad en Lande waren één volk, één lichaam. De bouwmeester Everts, een der leden van het gezantschap, voerde

---

[1]) 1561 n⁰. 5. Gedrukt RENGERS I, bl. 259.

[2]) 1561 n⁰. 130.

[3]) 1561 n⁰. 113.

deze beeldspraak verder door en zeide, dat dit lichaam dan toch een vaste woonplaats hebben moest. Het ging niet, dat het nu eens in de Stad, dan weer in de Ommelanden vertoefde. Tot een vast resultaat kwam het ook hier natuurlijk niet. Men bracht vervolgens bezoeken bij alle groote heeren: zoo gebruikten de gezanten 27 April het noenmaal bij Granvelle, „alwaer zij liberael getracteert „zijn, zoe van cost ende dranck, zoe oick van woorden ende toe„saegen, zoe veel drechtveerdicheit ende billicheit vermochte". Inmiddels werd de zaak nu ernstig onder handen genomen. De rapporteurs, de raadsheeren Coebel en Bruxella, brachten hunne rapporten uit en er werd druk vergaderd, den laatsten dag zelfs van acht uren 's morgens tot elf uur en van 's middags drie tot zeven uur des avonds, zoodat Viglius, dien avond thuis komende, uitgeroepen had: „God zij geloeft, dat wij de zaecke van Groeningen „affgedaen hebben". Nadat de Geheime Raad zijn' arbeid had verricht, had er nog een samenkomst plaats van Margaretha met eenige leden van dien Raad, met de twee rapporteurs en met Aremberg en Johan de Mepsche, die beide naar Brussel waren geroepen. Den 13 Mei vertrok Viglius, die zeker wat rust noodig had, naar Friesland: voor hij wegging kwamen de gezanten hem nog „goede „nacht" zeggen. Viglius zeide hun, dat zij nu een vonnis hadden gekregen, dat de Hertogin veel kosten daaraan had moeten besteden, omdat zij Aremberg en de Mepsche had moeten laten overkomen. De Koning dacht er niet aan, de Stad het stapelrecht te ontnemen of aan de uitoefening van dat recht ook maar eenigen hinder toe te brengen. Deze uitspraak was nog maar voorloopig „ter tijt toe „de zaecke claerder gededuceerd waer". Was men het niet in alle opzichten er mee eens, dan moest men maar denken, dat het provisioneel was en dan moest men ten opzichte van den Koning geen „quaed vermoeden" koesteren. Het was steeds des Konings innige begeerte geweest, dat Stad en Lande tot eensgezindheid mochten komen, „dat zij met den anderen eens souden zijn als „twie handen an een lichaem". Verder bood Viglius zijne verontschuldigingen er voor aan, „dat hij de heeren van Groeningen,

„zijn goede vrinden ende lansluyden, niet meer chier ende goedt „gedaen hadde, dat de oorsaecke van waer geweest, dat zijn Ed. „nimmermeer conde weten, wat tijt hij zijn taefel alleen hebben „mocht". Hij drong er nogmaals sterk op aan, „dat zy doch op „ditmaal daermede tevreden souden zijn", de Landvoogdes had er zooveel moeite mee gehad. Men moest ook, thuis komende, zijne stadgenooten tot tevredenheid aansporen: nù was de uitspraak nog niet geheel en al in het voordeel der Stad, maar later zou het wel gebeuren, „dat de staepel wel bij de Stadt zal bliven". De gezanten wenschten den president goede reis en vroegen hem, of hij op zijne reis ook nog in Groningen zou komen. Viglius antwoordde, dat hij dat niet kon doen; alleen, wanneer hij nog iets zou kunnen bijdragen tot de vereeniging van Stad en Lande, zou hij komen, want hij wilde wel „een vinger daer noch om geven, dat hij de „vereeninge soude connen maecken". Den volgenden dag ontvingen de gezanten Margaretha's uitspraak, eene interpretatie van Arembergs reces als het ware [1]).

De Landvoogdes — na kennis genomen te hebben van al de stukken, in deze zaak reeds geproduceerd – bepaalde [2]), dat de uitspraken van Aremberg zich niet zouden uitstrekken over het koren, dat „binnen den lande van Groeningen" wordt verbouwd, of over het bier, zullende partijen zich, wat deze zaken betreft, hebben te regelen naar het verbond van 1482. Evenmin werd onder Arembergs reces de handel in vette waren of in vee en paarden begrepen, noch zou het gelden voor de ambachten; voor alle andere zaken zou het echter van volle kracht blijven [3]). En wat de executie van de vonnissen betreft: het recht van parate executie bleef den Olderman voor de goederen, niet in dit reces genoemd, ontnomen. Hij mocht vonnissen vellen, maar de gevon-

---

1) Het bovenstaande ontleend aan 1561 n°. 133.

2) 14 Mei 1561 (n°. 9).

3) Hieruit blijkt, dat het Margaretha's wensch was, alles te brengen in den toestand, zooals die geworden was onder Karel van Gelder.

nisten moesten borg stellen, hunne boeten te voldoen, wanneer zij, als de quaestie in zijn geheel zou zijn uitgemaakt, mochten blijken tegen het stadsrecht te hebben gehandeld. De Stad had zich daartegenover borg te stellen, de boete terug te zullen geven, wanneer zij bij het eind der definitieve procedure in het ongelijk mocht worden gesteld. Dit reces zou zes weken duren, na afloop daarvan zou op de gewone wijze voor Luitenant en Hoofdmannen worden voortgeprocedeerd. In dit reces is niet gesproken van eenig voordeel, dat het winnen van het gildrecht in deze materie zou kunnen geven. Verondersteld mag worden, dat de bepaling van 1510 gelden bleef, dat dus elk Groninger, die veehandel in de Ommelanden wilde drijven, dit recht moest winnen [1]).

Toen de gezanten 21 Mei te Groningen terugkwamen [2]) en het stuk in een breede raadszitting werd voorgelezen, betoonde men zich er zeer verheugd over en men zeide openlijk, dat het nu geen twee jaren meer zou duren, of door dit reces zouden alle kooplieden uit de Ommelanden zijn verdreven. Burgemeester Horenken, die vermoedelijk dit groote vreugdebetoon wat voorbarig vond, vroeg tot vijf malen toe, of alles wel goed duidelijk was. Er was echter niemand, „die eenige swaericheit oft wanver„standt in die zaecke hadde, oft die oeck een het aldermenste „woort sprack". Men was uitermate verheugd „ende is een rumoer „over de straete geweest onder alle luyden van een goedt „appointement". Merkwaardigerwijze echter waren ook de Ommelanden vrij tevreden over den inhoud van deze voorloopige uitspraak: de stapel van alle waren was ook implicite ontkend.

---

1) De in Bijlage IV hierachter afgedrukte Schuttenbrief bevat nog een artikel, het laatste, dat vermoedelijk uit dezen tijd zal dagteekenen. „Tut „des Erbaren Raades wederseggen" wordt daar een' Groninger, die het gildrecht heeft gewonnen, vrije handel in vettewaren in de Ommelanden toegestaan, behoudens echter het voorkoopsverbod, voorzoover het goederen betrof, die op weg naar de Stad waren. Van toepassing van deze ordonnantie heb ik echter niets gevonden. Vgl. bl. 253.

2) Hetgeen volgt ontleend aan 1561 n⁰. 133.

Dat het verbond van 1482 in stand bleef, sprak vanzelf en bovendien was alle handel in waren, die niet behoorden tot dezulke, welke bij het reces waren uitgesloten, vrij. Zij interpreteerden het reces zoo, dat het hun vrij zou staan, alle Friesche goederen (behalve de in het reces uitgezonderde), te mogen koopen en verkoopen en voorts naar vrijen wil te mogen uitvoeren, terwijl ook de buitenlandsche schippers en kooplieden vrijelijk vreemde goederen zouden mogen invoeren en in de Ommelanden verkoopen, behoudens natuurlijk in alles de cautie. Op deze lichtzijden werd op een Ommelander bijeenkomst van 31 Mei 1561 [1]) gewezen en de daar aanwezige gedeputeerden stelden zich daar persoonlijk borg voor alle vreemdelingen, die door den Olderman zouden mogen worden beboet. Zoo trachtte men den vreemden koopman weer naar de Ommelanden te lokken. In de Stad begon echter de eerste vreugde te bekoelen, toen het reces meer onder het volk bekend werd. De gezanten waren misschien te sterk onder den indruk geweest van Vigilius' bemoedigende woorden. Enkele meer nuchtere burgers overwogen het reces wat nader en kwamen tot de conclusie, dat het „quaet waer voor de Stadt". Deze meening drong meer en meer onder het volk door, zoodat de bouwmeesters van de gilden een afschrift vroegen, om de gilden er nog eens nader mee in kennis te stellen [2]). Kort daarna kwamen zij ook nog weer op het raadhuis en ontvingen daar nogmaals uitleg. Tevens legden zij een stuk over, waarin zij verschillende bezwaren, door de gilden tegen het reces ingebracht, opsomden. Er werd toen besloten, dat de syndicus zelf nog eens aan de gilden het beloop der zaken zou uiteenzetten. Dit gebeurde twee dagen na elkaar [3]). Veel resultaat schijnt dit ook al niet te hebben gehad, althans de bouwmeesters hielden hunne bezwaren vol en de

---

1) 1561 n°. 109.

2) Hetgeen volgt ontleend aan 1561 nos. 113, 131, 133.

3) Hiervan zullen vermoedelijk al die concepten, „corte verhaelen", afkomstig zijn, zooals die in eenige exemplaren onder Aysma's kladaanteekeningen worden gevonden.

zaak — wel een bewijs, hoe ieder inwoner belang had bij een goede regeling dezer materie — zou in een nog uitgebreider vergadering worden besproken. De Raad wilde hiervoor verschillende vertegenwoordigers der burgerij aanwijzen uit onderscheiden kluften, maar op aandringen van de gilden werd besloten, dat de kluften zelf hunne afgevaardigden zouden kiezen. De vergadering, waaraan behalve de Raad, gezworen meente enz. ook vierentwintig afgevaardigden der kluften deelnamen, had 23 Juni plaats. Door burgemeester Albert Jarges werd zij „met corte „woorden" geopend. Deze deelde mede, „dat zij daer bij den „ander gecoemen waeren om te spreecken tot gemeene welvaeren „deser stadt". De syndicus zette nu in een uitvoerig verslag — waarvan het brouillon aanwezig is — de geschiedenis van de geheele zaak van 1559 af uiteen. Hij begon met er op te wijzen, dat men de gedachte van zich af moest zetten „roockloesich voorts „te vaeren tot beswaeringe der conscientie, des eedts ende tot „achterdeel des gemeinen beste ende zijner eer." Men kon, zoo besloot Aysma, de zaak op tweeërlei wijze aanvatten. Of men kon den stapel met kracht handhaven „in alle stucken ende punten, „daer die ongebroecken ende ongeswaert is", terwijl men, voorzoover het recht door Margaretha's uitspraak was verminderd, „met „alle moegelicke vlijdt ende arbeydt trachten [kon] dat het weder „in zijn rechte strate mach komen", óf ook „het gehele stapelrecht „ende de ganse staepel oeck daer die niet is verkrenckt laeten leggen, „ende die al heel missen", totdat de Stad weer in haar volle rechten zou zijn hersteld. De kluftsafgevaardigden, aan wie deze voorstellen ter overweging werden aangeboden, antwoordden echter, „dat sij „om geen disputeren oft inquisitie der twee meyningen aldaer „gecoemen weeren", maar dat hun eenig doel was, den Raad te zeggen, „dat men het recesse int groet noch int cleyne aen soude „nemen, dan tselve weder nae Brussel seinden". De kluften begonnen oproerig te worden, zij vertrouwden den Raad niet en wilden afzonderlijk vergaderen. Zij stelden zelfs voor, dat het Oldermansboek en de officieele stukken, waarop de Stad haar

stapelrecht rusten deed, niet meer door den Raad, maar door de gezworen meente zouden worden bewaard. Op dit laatste kon natuurlijk niet worden ingegaan: het eerste werd hun toegestaan en na afloop hunner vergadering vertoonden zij aan de Raad een stuk, dat zij naar de Landvoogdes wenschten te zien opgezonden. Zij verzochten daarin volledig herstel van den stapel en volledige opheffing der surchéance. De Raad zag echter wel in, „dat de „affscheydinge der vrunden niets goeds wolde inbrengen" en stelde een ontwerp op, waarbij hij trachtte, zoo goed mogelijk de meening der burgerij weer te geven, terwijl toch de vorm zoo gekozen was, dat „Con Mat[s] hoocheit behoerelijken met veneratie „worde genoempt ende uutgedruyct". Na veel moeite gelukte het den Raad, zijne meening bij de gilden ingang te doen vinden. Er werd nu een verzoekschrift opgesteld, dat naar Margaretha zou worden opgezonden. Dat stuk[1]) begint met eene betuiging van verontwaardiging over het Ommelander besluit van 31 Mei. Hieruit blijkt ten duidelijkste, dat de Ommelanden „hun eygen „profyt soe seer soecken, dat zij met alle neersticheit practicheren „dvoors. Uwe Mat[s] stadt in de grondt te bederven". Want wordt de stad Groningen van haar stapelrecht beroofd, dan zullen de talrijke Ommelander dorpen, waarvan vele met het oog op den handel zoo uitnemend zijn gelegen, „grossiers ende meesters van „de coopenschaep" worden, terwijl de stedelingen niet anders zullen worden dan hunne „slijters, affhaelers ende treckers". Deze dorpen zullen „emporia ende rycke populeuze platzen" worden en de roemruchte stad Groningen zal zinken tot een „duymehuys". Het is al zoover gekomen, dat vele kooplieden zich reeds in de Ommelander havens hebben „geplant". Dit kan te gemakkelijker, omdat de huurprijs van goede koopmanshuizen in de Ommelanden niet meer bedraagt dan 12, 13, 14 gulden, terwijl men voor dergelijke huizen in de Stad 50, 60, 70 gulden en meer moet betalen. Als men zelf een huis wil bouwen, moet men daarvoor

---

1) 1561 n°. 113.

in de Ommelander havenplaatsen maar 200 of 300 gulden betalen, terwijl men er in de Stad evenveel duizenden – de grond is daar veel duurder en dikwijls moet men eerst oude huizen koopen en afbreken – voor moet geven. Dan kan men ook in de Ommelanden er nog wat bij verdienen met „beesten ende lantneringe", iets, wat in de Stad ook is uitgesloten. De vestingwerken der stad Groningen zijn op aandringen van Karel V zeer versterkt [1]). Dit is nog op uitgebreider schaal gebeurd, dan de Keizer had verlangd „tot onuitsprekelijke costen ende groete depauperatie van „de borgeren". Hiervoor had de Stad een andere belooning verwacht dan Margaretha's reces, dat nu vooral door de Ommelander interpretatie zoo nadeelig mogelijk voor haar was. De Landvoogdes – aldus concludeert dit verzoekschrift – moge besluiten, dat alle inlandsche goederen en verder alle vreemde goederen, welke door vreemde schippers en kooplieden worden ingebracht, te Groningen ter markt moeten worden gebracht op de boete „van ouds" daarop staande. Hetzelfde moet gebeuren met vreemde goederen, door de Ommelanders zelf ingevoerd, mits dat daar de veroordeeling geschiede op cautie ingevolge het reces. Alvast wordt 26 Juni een raadsbesluit genomen, waarbij wordt bepaald, dat de Olderman zal optreden in den zin als in dit adres is ontwikkeld. Het adres wordt 27 Juni verzonden [2]). Margaretha's antwoord er op komt in het laatst der volgende maand [3]): het speet haar, dat haar uitspraak niet beter was opgenomen in Groningen, zij streefde er toch steeds naar, „eynen yeders und „insunder sullicher aensienlicher partien" zoo rechtvaardig mogelijk te behandelen. De Stad had toch geen reden, ontevreden te zijn

---

1) Dit is omstreeks 1550 door een Brusselschen bouwmeester, wiens naam niet door EPPENS wordt vermeld, gebeurd. Door de aanzienlijke kosten, welke deze versterking na zich sleepte, is het volk in Groningen in groote woede ontstoken, zoozeer, dat het den bouwmeester heeft doodgeslagen. EPPENS fol. 59.

2) 1561 n⁰. 129.

3) 24 Juli (1561 n⁰. 110).

over dit reces: zij kan voor de zaken, speciaal in de uitspraak genoemd, volledig haar stapelrecht toepassen. De schorsing wordt beperkt tot die gevallen, „in wellicken men nyet bevonden en „heeft, dat die possession, van wegen der stadt Groeningen „pretendiert, soe claerlijck als van nooden, daergedaen oder be- „wesen is geweest". En nu was het hun nog wel provisioneel toegestaan betrekkelijk die dubieuze zaken vonnissen uit te vaardigen en zelf onder cautie te executeeren. Margaretha gelooft, dat zij zoover gegaan is, als het maar eenigszins kon „und sijn „gantz twijvels vrij, dat, wanneer ghij alle dingen sult willen „wael overleggen ende ondersuecken, ghy denselven appoinctement „nyet allein gantz rechtverdich, maer oick der stadt Groeningen „ende den inwoenderen derzelver voirderlich ervinden sult".

Nadat deze brief in Groningen was aangekomen, werd op het raadhuis weer een breede raadszitting gehouden, waar men het schrijven „met vlijdt" bestudeerde. Men beloofde plechtig, dat alle geweld en alle dadelijkheid achterwege zou worden gelaten: „dat „zij niewarlde van zoedaene meyninge waeren geweest". Men zou echter voortgaan, zijne rechten met kracht te verdedigen. Nogmaals werden ter sprake gebracht de twee beginselen, waarvan men, bij het bezorgen van deze quaestie, zou kunnen uitgaan, en aan B. en R. werd opgedragen, hieromtrent rapport uit te brengen. Deze droegen 11 Augustus als hunne zienswijze voor, dat men energiek met zijne maatregelen moest voortgaan en dat men voortaan, als fundamenten van des Oldermans recht, niet het reces van Margaretha, maar uitsluitend het Oldermansboek, het tractaat met Karel van Gelre en de oude gewoonten zou aannemen. Men zou executeeren ten eerste „op alle binnenlansche ende inhemsche goederen „ende waren bij de vremde man in dlanden gebracht ende gevoert, „ten eynde alle borgeren weder in heur neringe van botter, kees „ende alle andere Vreesche ende buytenlantsche goederen toe scepe „off toe lande bij de vremde man ingevoert, weder gestelt souden „moegen worden, ende voerts wijff ende kynderen ende heur huys „daervan onderholden, gelick sulx van oldts plach te zijn". Wat de

vreemde goederen betreft, door Ommelanders ingevoerd, daartegen zou de Olderman mogen optreden, „ten mensten totte executie toe, „ende zoe verre hem de executie geweygert mochte worden, dien „aengaende borge te ontfangen off dieselve borge ende executie „laeten berusten ter tijt toe die van de Stadt heur possessie off „gebruyck daerinne oeck bewesen ende claer gemaeckt sullen „hebben". B. en R. zouden alle mogelijke moeite doen, getuigenverklaringen en andere bewijsstukken bijeen te zamelen, waaruit het goed recht van de Stad zou kunnen blijken. Verder wilden zij ook aan de Landvoogdes hunne verontschuldigingen aanbieden voor het gewelddadig optreden [1]).

Ondanks de maatregelen genomen en de afkondigingen gedaan door B. en R. blijkt toch het reces van Margaretha een gevoeligen knak te hebben toegebracht aan het stapelrecht, althans de pachter van de vettewaaraccijns vroeg over 1561 teruggave van een gedeelte zijner pachtsom. Omdat het stapelrecht op dit artikel in dat jaar niet streng was toegepast, was natuurlijk veel minder boter, kaas enz. ter markt gebracht en was zoodoende de opbrengst der accijns veel minder geworden. De resolutie van B. en R. in deze quaestie heb ik niet kunnen vinden [2]).

Nogmaals werd met Margaretha over deze zaak gecorrespondeerd: zonder resultaat [3]) evenwel. Om aan de gewelddadigheden echter, ook bij de executie, een eind te maken, hadden Luitenant en Hoofdmannen voor dat jaar een afzonderlijken vrede afgekondigd tusschen den oldermansdienaar Johan Eels aan de eene en de ingezetenen van de Ommelanden en de vreemde kooplieden aan de andere zijde. Die zich aan een van beide zijden aan geweld schuldig maakte, aan lijf of goed, zou 1000 oude Fransche schilden verbeuren [4]).

---

1) Het hierbovenstaande uit 1561 n°. 131.
2) 1562 n°. 130.
3) 1561 nos. 127, 128.
4) 1562 n°. 133.

TIENDE HOOFDSTUK.

De zes weken, gedurende welke Margaretha's reces zou gelden, begonnen zich bedenkelijk te verlengen. Blijkbaar is het een streven van de Stad, dit proces sleepende te houden, om zoodoende zoo lang mogelijk een definitieve uitspraak (zij voorzag wel, dat die licht nadeelig voor haar kon zijn) te verschuiven. Zoo besloten B. en R. 19 April 1562 1) een afzonderlijk proces te beginnen naar aanleiding van de voorloopige uitspraak van Margaretha. Over het begrip „cautie", daarin genoemd, rees hier voornamelijk het geschil. De Ommelanders wilden — en zij hadden dit bij hunne overeenkomst van 31 Mei 1561 reeds uitgedrukt – niet een speciale borgstelling voor ieder geval, niet een bepaald pand of hypotheek als zekerheid te geven bij iedere veroordeeling afzonderlijk, maar zij wilden een algemeene borgstelling, zoodat bij iedere veroordeeling de veroordeelde zou kunnen volstaan met het opgeven van zijn' naam, opdat dan later, zoo noodig, elk vonnis op den veroordeelde zou kunnen worden geexecuteerd. In dezen zin richtten de Ommelanden, die nu ook een gezantschap naar Brussel zonden, in December 1562 een verzoek tot Margaretha 2). Bij marginale dispositie werd hierop beslist, dat de zaak, zoowel de quaestie van de cautie als ook de hoofdzaak zelve zou moeten worden berecht door Luitenant en Hoofdmannen, aan wie in deze als adjuncten zouden worden toegevoegd de president van het hof van Friesland, de drost van Coevorden en de raadsheer in het hof

1) 1562 n°. 130.

2) De inhoud der door de Ommelanders in deze zaak overgeleverde memoriën wordt hier niet uitvoerig medegedeeld, omdat zij eene herhaling is van hetgeen vroeger reeds is gezegd.

van Overijsel Gerhard van Ossendorp. Margaretha hoopte ten zeerste, dat de zaak met eenigen spoed mocht worden behandeld en dat het daarheen mocht worden geleid, „dat geruerte partijen voirtaen „des toe beter in goede nabuerlicke vruntschap und eendracht „malkanderen bijwoenen und leven moegen" [1]). Eenige dagen nadat deze uitspraak was gegeven, zonden de Ommelanden nog eens een ernstig adres in [2]), nu aan den Koning gericht. Niet geheel tevreden met Margaretha's beslissing, wenschten zij, dat het woord „cautie" mocht worden geïnterpreteerd in den zin, dien zij er aan hechtten. Twee dagen nadat dit verzoekschrift was ingediend, zond Viglius het naar Luitenant en Hoofdmannen. Hij richtte tevens een' brief aan B. en R. [3]), waarbij hij zeide, dat ook door de Stad voor L. en H. eene memorie moest worden ingeleverd, opdat verder kon worden voortgeprocedeerd. Hij maande nog eens weer aan tot vrede en eendracht, „twelck mede onsen aldergenadigsten „heeren den Con. Mat. seer angenaem soude wesen".

Voordat de zaak voor L. en H. kwam, richtte de Stad eerst nog weer eens een verzoekschrift tot Margaretha. In April 1563 gaf de Landvoogdes hierop als beslissing, dat zij bleef bij hare meening, dat de zaak voor L. en H. zoude moeten worden behandeld, zonder dat zij genegen was, hangende het proces, een voorloopige uitspraak te geven, die meer in het voordeel van de Stad zou zijn [4]).

Op 17 Mei d. a. v. [5]) komen L. en H. voor het eerst met hunne adjuncten samen. Tot zesmaal toe worden door partijen memoriën

---

1) 1562 n°. 104.

2) Mede sub 1562 n°. 104.

3) 1562 n°. 134.

4) 1562 n°. 1. In het register van het Archief staat dit stuk (en meer stukken) op 1562, hoewel het onder 1563 moet worden gebracht. Deze stukken toch zijn gedateerd in den zoogenaamden stilus Curiae of stilus Cameracensis, den stijl van het aartsbisdom Kamerijk i. e. de Paaschstijl. Palmarum 1562 (de datum van het hier bedoelde stuk) is dus in Nieuwjaarsstijl 4 April 1563.

5) 1563 n°. 85, 1563 n°. 71.

gewisseld [1]). De Ommelanden beginnen met te zeggen, dat de Stad en zij verschillende corpora zijn, de Stad ligt in het stadshamrik, dit is een gedeelte van het Goorecht en dat is weer een gedeelte van Drente. De Ommelanden maken van ouds het Kleine Friesland tusschen Eems en Lauwers uit. „Quaede gloosen ende „onloffelijke fabulen" scheldt de Stad deze beweringen. De Ommelanden zouden Klein Friesland geheeten hebben? Daarvan weet niemand iets „ende ter contrarie, tlandt dat men Groeningerland „noempt, als annexe ende de stadt Groeninghen altoes onderworpen „gewest hebbende, overal wel bekant is. Ende oft de supplianten „sulcke fabulen ende bedachte glosen den onverstandigen al conden „wijs maecken, soe ist doch onmoegelijcken dat sij in hoer macht „hebben, omtselve den verstandigen als lesende de historien, „chronicken, annalen en de olde breven ende geschriften te per„suaderen". Mocht het nu ook al het geval eens zijn („des neen!"), dat Groningen vroeger op niet-Frieschen bodem heeft gelegen, dan zijn toch al gedurende lange jaren Stad en Lande met elkaar voor één landstreek gehouden. Dat Groningen nu niet tot Friesland zou behooren, zou even absurd zijn, als wanneer men wilde beweren, dat Karel V, die in den aanvang alleen graaf van Holland was, nooit heer over Friesland of Drente zou hebben kunnen geweest zijn. Luitenant en Hoofdmannen moeten geen acht slaan op de „nulle breven ende cartabellen", die de Ommelanden produceeren. „Cartabellen?" aldus de tegenpartij, maar uw Oldermansboek is eerst een recht „cartabell". Het is uw eigen maaksel en als gij wilt, kunt gij nog wel veel meer dergelijke boeken maken. Moeten de Ommelanden zich nu allerlei moeiten getroosten, omdat de Stad het er op aangelegd heeft „quoquo modo, sive

---

[1]) De verschillende memoriën, waaruit hier een en ander wordt medegedeeld, voorzoover dit niet hetzelfde is, wat bij vorige memoriën ook reeds is gezegd, zijn samengebracht in 1563 n°. 74. De Ommelanden hadden intusschen een anderen syndicus gekregen, Dr. Pieter van Zijl, een Hollander. Zijn tractement was 1000 Cg. jaarlijks en vrije woning en voor iederen dag op reis 2 Embder guldens extra (1563 n°. 79).

„jure sive injuria, enyge van hoeren borgeren, de alleen de koep„manschap drijven solden, rieck te maken?" Deze bewering, aldus de Stad weer, is onrechtvaardig. In een „politisch huis" moet ieder zijn eigen werk doen: degenen, die op het land wonen, hebben zich met landbouw te bemoeien, de stedelingen moeten zich onderhouden met handel en bedrijf. „Soedaene politische ordinge tot „onderholdinghe der steden dienende, [is] geen ondraegelicke last „oft servitut". De Koning „als een wijs ende voorsienich huysvader" wil, dat zijne onderzaten in tijd van oorlog beveiligd zullen zijn en zich in steden, als in vestingen, kunnen versterken. Daarom moet ook alle koophandel in vredestijd in de steden zijn geconcentreerd. Het mag waar zijn, aldus de Ommelanden weer, dat Groningen zulk eene vesting is, maar als zij van zoo groot belang is voor de geheele Nederlanden, dan moeten alle provinciën van geheel Nederland maar tot haar onderhoud bijdragen en niet wij, de Ommelanden alleen. Bovendien gelooven wij, dat het beter zou zijn voor de Stad, als de handel in deze streken volkomen vrij was en dat er niet meer, zooals nu, tien, twintig of misschien vijftig burgers zijn, die in hun macht hebben „nae hoeren appetite duirte to „practiseren ende soe wel den gemeynen borgeren als ingesetenen „van den lande tho bederven". Vrijheid van handel moet er zijn, zoodat niet meer de Ommelanders al hun nooddruft uit de Stad „als uyt die lombaert" [1]) moeten halen. En toch kunt gij niet naar uw believen de koopmanschap binnen uwe muren houden, „daer koepmanschap ende neringe een gave van Godt is, ende „neet met menschen vornuft tho onderholden is". Talrijke voorbeelden zijn daarvan aan te toonen, men lette slechts op Brugge, op Bergen-op-Zoom, op Kampen, op Stavoren. Volkomen waar, luidt hierop het stadsantwoord, de koopmanschap is eene gave Gods en daarom stellen wij er juist hoogen prijs op, dit recht te bewaren, „soe lange God de gaeve verleent". Maar de kwaadwilligheid der Ommelanders komt nu eens goed om den hoek. Steeds hebben zij

---

[1]) Deze uitdrukking genomen uit 1563 n°. 81.

getracht, angstvallig hunne ware gevoelens te verbergen, maar nu heeft God toch eindelijk eens gemaakt, dat die gevoelens aan het licht kwamen. Groningen wordt dus nu al onder de „vergaene „steden" geteld. Het kan de Ommelanders niet schelen, hoe het met hunne buren gaat, als zij het maar goed hebben in de wereld. Een doode stad! God almachtig en de Koning geve, dat dat nooit gebeuren moge. En wat willen dan de Ommelanders zeggen, dat het hun zoo moeilijk valt, hunne waren uit de Stad te halen? Zes of zeven jaarmarkten zijn er immers, waarvan één drie weken duurt, waar ieder ongehinderd kan koopen en waar een uitstekende gelegenheid is tot afzet van eigen producten.

Hoe durft de Stad beweren, aldus wordt weer gerepliceerd, dat wij haar onder de doode steden hebben gerekend, dat is immers allerminst onze bedoeling geweest. Neen, wat ons betreft, al had de Stad ook twaalf jaarmarkten in plaats van zes, al bloeide zij ook veel meer dan nu, wij zouden dat gaarne zien, als wij er maar geen nadeel bij hadden. Neen, alleen *die* koopmanschap is eene gave van God, die „uyt Godes schickinge gesant ende neet „met bedwanck des menschen vernufts gepractiseert wort". En dat laatste is met den Groningschen handel het geval. Want is wel ergens zulk een zonderlinge toestand denkbaar, dat alle goederen, zoowel die, welke het land zelf voortbrengt, als die, welke hier van buiten worden ingevoerd, buiten de eigenlijke Ommelanden zelf, „in eyn ander nabuerlandeken, dat by deze landen neet to gelijken „is", ter markt moeten worden gebracht? Zoo is de toestand tegenwoordig, en toch, in een verdrag van 1338 staat duidelijk: „in „forecap cuiuscunque rei emende vel vendende ... Groningenses ... „impedimentum non faciant aliquale". Hieruit blijkt, dat de Groningers ons geenerlei moeilijkheid in den weg mogen leggen in onzen handel. Wat wilt gij? roept de stadssyndicus. Maar gij kunt geen beter bewijs voor de stadspositie krijgen dan juist dezen tekst, want „in forecap" is: „in de coopenschaep binnen Groeningen „opt „„merckt gehorende", want forum Latine „het merckt" beteyckent". Dit achten de Ommelanders bijna geen wederlegging waard, „soe

„doch in Westfriesch „foer" na deze spraecke betekent „voer" „und „caep" = „koep" ende sulcx is „foercaep" Westfriesesche „tael, betekenende in unse spraeck „voerkoep".

Het bovenstaande moge als voorbeeld dienen van de wijze, waarop dit proces werd gevoerd. Het duurde lang en het begon de Ommelanders langzamerhand zwaar te drukken, vooral ook, omdat L. en H. bij verschillende incidenteele beslissingen hun minder genegen bleken te zijn. In Juli echter [1]) gelukte het hun van den Koning, op voordracht van Aremberg, die hun steeds gunstig gezind was geweest, vergunning te krijgen tot het heffen van verschillende extrabelastingen. Dergelijke liberaliteit van des Konings zijde had plaats, omdat de Ommelanden – aldus de considerans van dit besluit – genoodzaakt waren „hoer goet recht „doer gebreck van gelde te moeten desereren ende unvervolcht „laten liggen, ende want hen tselve onlijdelyck was, ende de „voors. Stadt dagelycx langer zoe meer studeerde um hun recht „niet alleen te becrencken, dan oick geheel ende al te vernyelen, „ende hen alsoe in een onlijdelijcke servituyt ende eygendom te „brengen" [2]).

Luitenant en Hoofdmannen en adjuncten gaven het ten slotte op. Het was den Ommelanden niet langer mogelijk „solcken „homoet ende overlast te lijden" en de Stad wilde van hare zijde niets gewonnen geven, zoodat de rechters, na het hooren van al de verschillende conclusiën van oordeel bleven, dat „in jure „paria sunt non dicere et verba sesquipedalia arroganter iactitare

---

[1]) 1563 n⁰. 5.

[2]) Het spreekt van zelf, dat de Stad tegen dit besluit – zij weet het voornamelijk aan bedrieglijke handelingen van Van Zijl (1565 n⁰. 75) – ernstig bezwaar had. Hare pogingen bij den Koning aangewend, hadden tot gevolg, dat in het volgend jaar eene uitspraak werd gegeven (1564 n⁰. 4) waarbij werd bepaald, dat de stadsmeijers van deze extra-belastingen zouden zijn vrijgesteld. De hier bedoelde extra-belastingen werden door de Ommelanden met groote moeite geïnd, de niet geringe som van 2000 gl. is voor vervolgingskosten betaald (1564 n⁰. 106).

„et non probare" [1]; 8 September gaan de heeren onverrichter zake uit elkaar, terwijl alle stukken naar Brussel worden opgezonden [2].

De Olderman was inmiddels voortgegaan te doen, wat hij zijn' plicht achtte, en herhaaldelijk komen er klachten in van zware boeten en scherp toegepaste executie. Dit werd hoe langer zoo erger: het was zelfs gebeurd, dat de Olderman een mark gouds vorderde van den abt van Aduard, omdat deze aan den abt van Klaarkamp een paard ten geschenke had gegeven. Dit paard toch was door de Ommelanden vervoerd. En dan was er nog iets ergerlijks gebeurd: een vreemde schipper lag in de haven van Delfzijl met zijn schip. Zonder iets te zeggen, zonder eenige waarschuwing ook maar te geven, sprong de daar aanwezige oldermansdienaar op het schip en trachtte hij het zeil los te maken. De schipper, beangstigd geworden, wilde de boete wel betalen, maar de oldermansdienaar stoorde zich hieraan niet en hij zou zijn voortgegaan, indien Jr. Jacob Ripperda niet tusschenbeide was gekomen.

Een even onaangename ontmoeting als deze vreemdeling voor Delfzijl heeft Hemme Doens gehad te Grijpskerk. Hij had waren willen uitvoeren naar Friesland en hij had een schriftelijk bewijs van den Olderman gekregen, waarbij hem dat was gepermitteerd. Op weg zijnde, werd hij dicht bij de Friesche grens door eenige „Groninger deneren" aangevallen, die hem bevalen, dat hij zijn zeil moest strijken. Toen hij daaraan niet onmiddellijk voldeed, sprongen de Groningers op zijn schip, trokken zijn zeil neer en stompten Doens, een oud man, met het roer op de borst en sloegen hem op het hoofd, zoodat hij er bij neer viel. Zij voegden hem vele „schandelicke iniuriose woerden" toe en zeiden, dat hij nu lang genoeg goed uit Groningen had gestolen, zoodat schip en lading waren verbeurd. Tegen den wil van den schipper

---

1) Uitdrukking uit 1563 n⁰. 81.

2) 1563 n⁰. 85. Met hun drieën krijgen de adjuncten van de Stad eene vereering van 222 Rijders (stadsrekening 1563).

hebben zij toen den steven gewend en het schip weer naar Groningen gebracht, hoewel hij den woestelingen het verlofbewijs van den Olderman had getoond. Ten laatste was hij vrijgelaten, nadat hij onder eede had moeten beloven, dat hij op zijne terugreis met zijne waren in Groningen zou komen. Tegen deze „fortselicke hantdadicheit, dee van gewalt neet tontschuldigen is", dient hij beklag in bij L. en H.[1]), wier afzonderlijk afgekondigde vrede dus al weinig resultaat heeft gehad.

Naar aanleiding van hetgeen voor L. en H. is voorgevallen, zendt de Stad in October van dat jaar haar syndicus Dr. Aysma naar Brussel en den 23en van die maand levert deze daar al de processtukken, in deze zaak successievelijk geproduceerd, in[2]). Dezen keer bleef Aysma niet lang te Brussel. Hij was nog maar korten tijd in Groningen teruggekeerd, of het kwam B. en R. ter oore, dat de Ommelander syndicus Dr. Van Zijl naar Brussel zou zijn vertrokken. Terstond zonden zij nu brieven aan Hopper[3]) en Viglius[4]) (17 Januari 1564), om naar de waarheid van dit gerucht te informeeren „alsoe deser Stadt welvaeren oft verderff daeraen „groetelijken gelegen is". Bevestigden de beide heeren het, dan zou ook Aysma weer naar het zuiden vertrekken, opdat zijn Ommelander collega niet, tijdens zijne afwezigheid, „doer sinistre ende „ongefundeerde aengeven" de Stad nadeel zou kunnen toebrengen. Het gerucht bevatte waarheid: Van Zijl was in Brussel, Aysma kon dus ook weer derwaarts vertrekken. Margaretha gaf 27 Maart 1564[5]) eene beschikking, waarbij zij bepaalde, dat een „bequaem persoen" zou worden aangewezen, ten einde als commissaris naar Groningen te gaan en te trachten eens weer eene schikking te verkrijgen.

De Stad boog zich voorloopig nog niet. Den nieuwen

---

1) 1563 n⁰. 75.
2) 1563 nos. 85, 99.
3) 1564 n⁰. 112.
4) 1564 n⁰. 113.
5) 1563 n⁰. 12. Weer in stil. Cam.; moet dus *1564* zijn.

oldermansdienaar, die 29 April[1]) werd benoemd, werd bij zijne aanstelling nog gelast te letten op de misbruiken, die „contrarie des „Oldermansboeck ende tegens older gewoenten des stapelrechtes „alhier gedaen" mochten worden. De boeten, daarop vallende, moet hij „mitten scharpsten" innen.

Tot den zeer gewichtigen post van commissaris in deze processen benoemde de Koning Philips Coebel, raadsheer in den Geheimen Raad, die in de processen van 1561 reeds rapporteur was geweest[2]). Den 29 Juni komt hij in Groningen en in het begin van Juli vangt hij zijn taak aan[3]). Hij treedt op in eene vergadering van afgevaardigden van beide partijen en begint te zeggen, dat hij „als een medicinmester de cranckte wilde verhaelen". Hij begon mede te deelen, dat de Groningers in 1506 van Edzard den stapel van de vettewaren hadden gevraagd, dat de hertog van Gelder niets anders heeft bevestigd dan „tgeene van olts plach te sijn", dat de „algemeene" stapel, die de Stad beweerde te bezitten „pri„vaten luyden acta" waren, want dat een stapel, zou deze rechtens gelden, moest gevestigd zijn door den vorst. De possessie, die de stad Groningen zich over de stapel aanmatigt, is niets dan usurpatie, en deze heeft nog geenszins zonder onderbreking voortgeduurd. Werden nu de naar aanleiding hiervan gerezen geschillen naar streng recht behandeld en werd hierover formeel geprocedeerd, dan zou dit alles „geheel periculoes" worden. Hierom was een vriendschappelijk verdrag zoo zeer aan te bevelen. Hij vroeg, of de Stad niet tevreden wilde zijn met vettewaar, met paarden en vee, met graan en bier, terwijl dan omtrent de van buiten komende waren zou kunnen worden vastgesteld, dat deze twee of drie dagen „nae „die van Groeningen solden moeten wachten". De Groningers zouden zich dan er toe moeten verbinden, hunne havens te vergrooten, zoodat daar grootere schepen een plaats zouden kunnen vinden.

---

1) 1564 n⁰. 107.
2) 1564 n⁰. 139, 1564 n⁰. 6. Zie bl. 229.
3) Hetgeen nu volgt is ontleend aan 1563 n⁰. 85.

In gelijken zin (schoon met betrekking tot de buitenlandsche waren iets anders) hadden ook de Ommelanders een propositie gedaan [1]). Beide voorstellen werden in een breede raadszitting (waarbij ook de bouwmeesters der gilden aanwezig waren) ter tafel gebracht. De Raad voelde wel, dat de zaak zeer kritiek stond en de syndicus gaf eerst eene uiteenzetting. De Ommelanden, zeide deze, zullen nu wel het stapelartikel (art. 45) uit het Oldermansboek zoo willen interpreteeren, dat „in of uut" daar niet beteekent: „in of uit de Ommelanden", maar „van het eene „kwartier in het andere"; dan zullen zij zeggen, dat er staat „uut „Vreeslandt" zoodat het artikel alleen den uitvoer verbiedt van goederen uit Friesland, niet van goederen, die van buiten worden ingevoerd. Maar deze interpretatie is verkeerd: dat blijkt uit oude stukken: uit den sequestratiebrief van George von Thorn, uit de huldigingsbrieven van Edzard en van Karel van Gelder. En vroeger is ook al de stadstoepassing ruimer geweest, zooals in 1559, toen men besloot anders te ageeren, onder belofte, dat men elkander zou bijstaan met lijf en goed. Dan staat in art. 45 ook „vremet man". Alleen de vreemde man zou strafbaar zijn, aldus zou de tegenpartij zeggen, niet de Ommelanders zelf dus. Maar Karel van Gelder had verlof gegeven de Ommelanders te beboeten, niet met een mark, maar met 25 goudguldens en dat wel door L. en H., niet door den Olderman [2]).

Na deze verklaring van den syndicus heeft „een ider seer stille ge„swegen, hem verwonderende". Iets dergelijks had men niet verwacht.

De artikels, zooals die door Coebel waren voorgesteld, werden nu stuk voor stuk nagegaan en het resultaat der overwegingen was, dat de Raad besloot voor te stellen, dat de vreemde schippers, direct na hunne aankomst, eerst vijf dagen in Groningen zouden moeten liggen met hun schip. Na dien tijd eerst zouden ze aan de Ommelanders rogge, mout, hout, zout, bier, hop, steen en kalk (deze waren worden afzonderlijk genoemd) mogen verkoopen,

---

1) 1564 n⁰. 140.

2) Vgl. bl. 179.

alleen echter tot eigen behoef: Ommelander ambachtslieden mochten, ten behoeve van hun bedrijf, niets koopen. Nadat deze beraadslagingen waren afgeloopen, werd Coebel binnengeroepen en met alles in kennis gesteld. Hij begon met te zeggen, dat hij het verkeerd vond, dat enkele waren hier speciaal werden genoemd, zoodat andere producten dus zouden zijn uitgesloten. Het getuigde wel van een „queade aensien", dat, als men zelf iets niet meer wilde koopen, men ook niet wilde, dat anderen dat – zelfs tot huizes nooddruft – kochten. Het is eigenlijk niet eerlijk, dat een schipper goederen, die in de Ommelanden zelf van noode waren, weer moet uitvoeren. En vijf dagen zouden die moeten blijven? Twee of drie was immers genoeg. Er zijn toch wel jaarmarkten, die zoo kort duren, en dat zijn waarlijk de minste niet. Aan beide verzoeken van Coebel werd voldaan. De Stad stelde nog als eischen [1]), o. a. dat vanbuiten inkomende waren, niet aan bederf onderhevig, gedurende twee dagen door de bewoners der Ommelanden niet mochten worden aangeroerd, voordat B. en R. van hare aankomst bericht hadden gekregen. Daarna zouden ze nog drie dagen ten verkoop mogen staan voor ieder stadsburger en voor ieder Ommelander, die dan een bepaalde som, gelijkstaande met de stadsaccijnzen en tollen, zou moeten betalen. Een Ommelander mocht echter alleen tot vensternering en tot eigen gebruik koopen. Verkoop van „costelicke waeren", als fijne lakens en zijde, wijn, specerijen en bontwerk, zou in de Ommelanden absoluut verboden zijn.

Nu begon Coebel echter „claeruut" te zeggen, dat de Stad op de uitheemsche goederen geen enkel recht had. Die twee of drie dagen was al een gunst. En nu de Stad dan het recht van eersten koop zou hebben, moest zij toch „de billicheit platze geven", zij moest tevreden zijn en na afloop van dien tijd in de Ommelanden vrije koopmanschap toelaten. Over deze mededeeling van Coebel was men zeer weinig gesticht en de Raad besprak haar weer in eene vergadering. Er werd nu besloten, dat den commis-

---

1) 1564 n⁰. 14.

saris ernstig onder het oog zou worden gebracht, welke groote „inconvenienten" de Stad bij eene dergelijke behandeling zou ondervinden, dat men hem zoude wijzen op „de groote weldaeden, „die de Stadt den Landen hier voormaels hadde aengedaen". Het mocht hem toch behagen de Stad „een weynich befallich te wesen", de Stad, „die haer in alle billicheit, soe veel sonder bedorff conde „geboren, solde laeten vinden", de burgerij heeft zoovele lasten te dragen, de Stad heeft zooveel gedaan, ook voor het onderhoud van zijlen en rijten . . . hier eindigen plotseling de particuliere aanteekeningen van Aysma, waaraan dit alles is ontleend.

Het reces, dat Coebel 4 Augustus [1]) d.a.v. gaf, week nog al af van de gestelde eischen, maar de Stad werd toch op velerlei wijzen begunstigd. Al mogen nu de aanteekeningen van Aysma ons hiervoor in den steek laten, er is een andere – onwraakbare – getuige, die mededeeling doet over de wijze, waarop de zaak zoo is beslist, als hierachter zal worden vermeld n.l. meer ten voordeele van de Stad dan van de Ommelanden. Coebel was aangesteld, om uitspraak te doen in een geschil tusschen Stad en Lande, dat dus beiden hem een salaris of een „vereering" gaven, ligt zeer voor de hand. De stadsrekening maakt ook melding van een post van 500 Caroligulden, die hem „bij weten der landen" zijn ter hand gesteld. Maar er is nog een andere post, vrij wat hooger: 700 Car. gl. „de welcke denn Heren Commissarijs Philips Koebel van „Borg. en de Raedt, Sworen meente en bouwmesteren van den „gilden . . . *buten weten der lande*" zijn overgeleverd. Dat Coebel dit geld, alsmede nog 85 Car. g. „voer syne gedane unkosten ynde „hen ende weder reyse", 25 Car. g. voor zijn' schrijver Valkensteyn, en nog eenige guldens voor zijne dienaren, heeft aangenomen, komt wel overeen met toenmaals heerschende begrippen. Dat dit alles wel eenigszins zal hebben geïnfluenceerd op de uitspraak, laat zich hooren. De Ommelanders konden niet zooveel geven als de Stad en met eenigen trots teekent de stadsrentmeester aan: „Van

---

[1]) 1564 n⁰. 14.

„my gehaelt ende verschencket XIII^{c}IV g. tut XX st. brab. de „gulden als voerg, waertegen de van de landen den gedachten „Commissaris, *daer men van weet*, VI^{c}IX gelijke gl." De Ommelander rekeningen uit dien tijd zijn niet meer aanwezig, om in deze zaak uitsluitsel te geven.

Hoe het zij, Coebels reces regelt de verschillende zaken alle zeer minutieus. Voor bier en binnenlandsch koren zal het verbond van 1482 van kracht blijven. Koeien en paarden zullen te Groningen ter stapel komen en aldaar markt houden: paarden twee voormiddagen, koeien één voormiddag. Dan zullen ze mogen worden uitgevoerd „mitz betalende stapellrecht". Vettewaar [1]) moet te Groningen ter stapel worden gebracht: van die goederen mag geen voorkoop om handel te drijven in Stad of Land door stedeling [2]) of Ommelander worden gedaan. Den vreemden koopman is het verboden, handel in vee of paarden in de Ommelanden te drijven. De Ommelanders mogen al hunne goederen, aan wie ze willen, ter stadsmarkt vrijelijk verkoopen en dan ook uitvoeren, mits betalende het „stapelrecht". De vettewaar, die de Ommelanders op een' marktdag niet verkoopen, mogen ze opslaan of weer naar huis voeren, om dan later weer op een' marktdag die goederen te verhandelen. Ter faciliteit van den Ommelander moeten te Groningen meer jaarmarkten worden gehouden [3]). De weekmarkten mag ieder vrijelijk bezoeken. Invoer van vee in de Ommelanden staat vrij „um de landen daermede to beslaen"; er mag geen markt mee worden gehouden. 's Zomers uit de weide en 's winters uit de stal mag de Ommelander zooveel beesten verkoopen, als hij wil.

---

1) Er wordt genoemd: boter, kaas, spek, ongel, reuzel, huiden.

2) Niet door een stedeling. Zoo wordt b.v. 27 Januari 1570 Hilbrant Vinckens, een „schomaker, deser stadt borger", door den Olderman aangeklaagd, omdat hij „hueden *koepmanswise* inden Omlanden gekoft" had. *Koepmanswise.* Tot eigen nooddruft was wel geoorloofd. Vgl. art. 6 schuttenbrief, bl. 233 n. 1 en bl. 253.

3) Hieraan is voldaan in het volgend jaar: nog drie jaarmarkten worden ingesteld (1565 n°. 31).

Wat de uitheemsche goederen betreft: waren, die aan onmiddellijk bederf onderhevig zijn (fruit, versche visch, groenten enz.), mogen in de Ommelanden ongehinderd worden verhandeld. Waren, niet aan onmiddellijk bederf onderhevig (graan, erwten en boonen, stokvisch, haring), verder alle bouwmaterialen en ten slotte alles, wat van oost of west met schepen inkomt, moet gedurende 24 uur onverkocht blijven, ten bate van den stedeling. Na die 24 uur mogen stedeling en Ommelander gelijkelijk koopen, de laatste echter alleen tot eigen behoef. Na 48 uur echter mogen de Ommelanders, hetgeen er dan nog is, opkoopen en ook verkoopen, wanneer zij dat willen. De stedeling zal echter gehouden zijn, de goederen, die hij gekocht heeft, tegen inkoopsprijs aan den landman ten eigen behoeve, wanneer deze zijn verlangen daartoe te kennen geeft, te verkoopen, ter plaatse waar de goederen zijn ingekocht. Van de verschillende waren, die in de Ommelanden worden verhandeld, moet, ten bate van de schatkist van Stad en Lande, behoorlijk accijns worden betaald. De Olderman mag ten slotte niet ageeren zonder voldoend bewijs. Deze uitspraak was weer voorloopig.

Hier dient te worden opgemerkt, dat in het reces – evenmin als in de uitspraak van Margaretha – niets wordt gerept omtrent eenig voordeel, dat het winnen van het gildrecht zou kunnen geven. Ongetwijfeld zal de bepaling van 1510 nog steeds hebben gegolden, d. w. z. het gildrecht gaf alleen bevoegdheid – en ook nog maar aan Groningers – veehandel in de Ommelanden te drijven. Wilden de Ommelanders hunne andere producten verkoopen, dan moeten zij daarmee in de Stad komen. De Ommelanders wenschten zelve, – en hieruit kan mede blijken, dat de bepaling, in n. 1 bl. 233 vermeld, niet meer gold, – dat het gildrecht aan de Groningers bevoegdheid geven mocht tot het opkoopen van vettewaren. Nu het gildrecht slechts zulke beperkte rechten gaf [1]), laat het zich hooren,

[1]) Dit blijkt b.v. duidelijk uit een vonnis van 3 Augustus 1570, waar de Olderman optreedt tegen Lutteke Drewes. Drewes toch had Egbertus

dat het aantal dergenen, die dit recht wonnen, na 1564 vrij sterk verminderde. Het had in 1563 nog 72 bedragen, maar daalde in 1564 tot 15, in het volgend jaar tot 18, enz., totdat het in 1577, het jaar van de groote verwarring en van de gevangenneming der Ommelander heeren, plotseling tot 69 stijgt.

Op enkele punten ging Coebels uitspraak nu wel tegen de wenschen van de Stad in, maar zij streefde er toch naar, de ontwikkeling van eigenlijk gezegde handelscentra in de Ommelanden onmogelijk te maken. Appingedam (het proces met deze stad was nog steeds hangende), bezorgd, dat hare rechten door Coebels voorloopige beslissing zouden worden benadeeld, zond direct een verzoekschrift aan den commissaris, om van hem de verzekering te krijgen, dat haar rechtstoestand dezelfde blijven zou [1]). Het geschil met deze stad liep nu voornamelijk over de vettewaren, waarvan Appingedam ook een stapelrecht praetendeerde, zoodat deze stad daarover nog al eens door den Olderman werd lastig gevallen [2]). Hoewel de Ommelanden bij dit reces eenige faciliteiten hadden gekregen en zij nu niet meer alles uit Groningen, als

---

Upkena er openlijk van beschuldigd, „dat he inden ghiltrechte sittende, „selfs voerkoop in den Omlanden dede". Hieruit volgt, dat het dus zelfs iemand, die het gildrecht had gewonnen, niet geoorloofd was voorkoop in de Ommelanden te doen. Dat overigens niet met zekerheid de grenzen van de bevoegdheden, welke het gildrecht gaf, konden worden bepaald, blijkt uit een gildrechtsvonnis van 28 Januari 1569 (Register van de acten judicieel, Rechterl. Arch. III K) tegen Peter Jansen te Groningen („alhier wonachtich"), die veroordeeld werd, omdat hij „Vreesche waren „in den Omlanden gecoft ende oeck het gildrecht neet gewonnen solde „hebben". Later worden in het stuk de „Vreesche waren" omschreven als bestaan hebbende in boter. De man gaf op, dat hij geen „giltrecht „ende buermael" had gewonnen, maar hij beweerde, dat hij ook geen Friesche goederen had gekocht. Hieruit zou weer kunnen worden opgemaakt, dat het winnen van het gildrecht bevoegdheid zou kunnen geven tot het opkoopen van Friesche waren in de Ommelanden.

1) 1564 n°. 17.

2) 1564 n°. 22.

uit een „lombaert" behoefden te halen, was toch het verschil met den toestand, zooals die rechtens, krachtens het verbond van 1482 behoorde te zijn, aanmerkelijk. Daarmede vergeleken, kon worden gezegd, dat Coebel de Stad zeer „gratificeert" heeft, en dat het reces, in plaats van den Ommelanders op vele punten tegemoet te komen, „unlijdelick" voor hen was [1]). Al spoedig moesten dan de Groningers ook klagen bij den Koning, dat de Ommelanden geen gevolg gaven aan het reces van Coebel, en weigerden, de vettewaren in de Stad ter stapel te brengen [2]). In het begin van het volgende jaar wordt echter een soort overeenkomst betrekkelijk deze zaak gesloten en worden de Ommelanden door L. en H. aangemaand, zich van wederspannigheidsbetooning te onthouden, zoolang de definitieve uitspraak in deze quaestie nog niet was gevallen [3]). Maar de Stad betoonde zich over het reces van Coebel weinig tevreden en in die ontevredenheid werd zij nog versterkt, toen L. en H. bij een bepaalde gelegenheid hunne gunst aan de Stad schijnen te hebben ontzegd. Groningen toch zendt in Juli 1565 [4]) een verzoekschrift aan den Koning, waarbij geklaagd wordt, dat L. en H. hun de behulpzame hand weigeren, om de overtreders der gildrechtsbepalingen „in d'Omlanden woenende" voor het Gildrecht te citeeren. Verandering van gedragslijn en terugkeer tot de oude gewoonten gelieve de Koning in deze aan L. en H. „ernstelicken te bevelen". Zonder hoofdmansmandaten had dus blijkbaar, ook na Coebels reces, de Olderman in de Ommelanden geen autoriteit.

De Stad zocht door een eigenaardige interpretatie van het artikel, dat liep over den verkoop van vee in de Ommelanden, nog het een en ander voor zich te reserveeren. Naar aanleiding hiervan werd de zaak weer voor de Landvoogdes gebracht. Na het reces

---

1) RENGERS I, bl. 282.
2) 1564 n⁰. 134.
3) 1565 n⁰. 75.
4) 1565 n⁰. 20.

was tusschen partijen „ongelyck meerder twist ende different „erresen, dan oyt bevorens hadde geweest" [1]). Coebel had in zijn reces gezegd, dat alle vee vrijelijk in de Ommelanden mocht worden gebracht „um de landen darmede to beslaen." 's Zomers uit de weide en 's winters uit de stal mocht de Ommelander aan ieder „so vole hem gelevet" beesten verkoopen. Dit artikel bedoelt natuurlijk handhaving van de bloeiende Ommelander vetweiderij, zonder dat daardoor veemarkten in de Ommelanden zouden ontstaan. Coebel had zelf verklaard, dat wel acht of tien beesten mochten worden verkocht, zonder dat dit strafbaar zijn zou. Maar de Stad ging anders interpreteeren: ieder mocht slechts beesten invoeren, zooveel als hij noodig had, om zijn eigen land daarmede te beslaan. En hij mocht ook geen beesten meer verkoopen, dan de kooper noodig had, om zijn landen te beslaan. Er stond immers uitdrukkelijk, dat geen markt mocht worden gehouden: dat sloot toch alle koopmanschap uit [2]). En zoo daagt de Olderman maar „op die wayende wint" ieder paardenkooper, dien hij in de Ommelanden vangen kan, voor het Gildrecht. Deze moet dan zweren, geen koophandel te hebben gedreven. Dat kan hij natuurlijk niet: hij wordt dan beboet met 1 mark. Dat is „gedray", zegt de Ommelander syndicus Van Zijl, het zijn „nye „absurde ende gedetorqueerde misverstanden" door de Stad „uyten „hoefde gedicht." Werkelijk – vervolgt hij – de Ommelanden hebben al genoeg toegegeven aan Coebel, moeten zij nu ook nog „dorch plompe unverstandt" worden bedrogen? Groningen is nooit tevreden. „Daer en es gheen stadt ter werlt sulcx geprevili„geert, die van huyren nabuyren, die thoe saemen enen gemeenen „Prince unde erffheere onderworpen sijn, soe veele genieten als „dese stadt nu by provisie thoegestaen is."

Wat klagen de Ommelanden, roept de stadssyndicus uit [3]),

---

1) Van Zijl in 1567 n⁰. 43.

2) Alles ontleend aan 1565 n⁰. 75.

3) Het proces is in Brussel weer in vollen gang!

over een „ondragelyck servitut!" Is het soms niet „ondragelyck" voor de Stad, dat de Ommelanden allerlei bedrijven mogen uitoefenen (over de ambtenquestie bevatte het reces niets) en dat tot zekere hoogte vrijheid van handel in buitenlandsche goederen heerscht? Wij zien het immers gebeuren, dat zich hier in de Ommelanden verscheiden kooplieden vestigen, die allerlei waren van elders, van Amsterdam en van Antwerpen, halen en in hun winkels te koop aanbieden. Dan „planten sich" in de Ommelanden allerlei „ambtsluiden", terwijl de ambachtslieden in de Stad langzamerhand tot armoede vervallen. Dit is te meer te betreuren in dezen tijd, nu de stadslasten zoo drukkend zijn.

De Stad wenschte – en in dien zin richtte zij 9 October 1565 een adres aan den Koning – dat zij „met kopenscappen, ampten ende „diergelijcke neryngen, in de landen niet nodich zijnde, versien „ende gestoffiert worde – ten eynde die borgers ende dingesetenen „derselver stadt daerby onderholden ende gealimenteert sullen „connen worden". De Koning zou moeten besluiten, dat ambachten, die althans niet tot dagelijksch gebruik van noode waren, in de Ommelanden zouden zijn verboden. Alle schippers, kooplieden en ambachtslieden, wier aanwezigdheid in de Ommelanden bepaald noodzakelijk was, zouden lid moeten zijn van „die col- „legien der stadt Groningen . . . . ofte ten minste bij die selve „ondersocht ende geapprobiert worden", terwijl ze „alle borger- „licke lasten ende discipline" evenals de stedelingen zouden dragen en gehoorzaamheid zijn verschuldigd aan de hoofden der Groningsche gilden [1]).

---

[1]) Van hetzelfde beginsel als hier door de Stad werd voorgesteld, is in 1520 eigenlijk Wilhelmus Frederici reeds uitgegaan bij zijne uitspraak naar aanleiding van de ambachten in de kloosters. Een streven van de steden, om in het platteland neringen en ambachten te beletten, is trouwens algemeen. Vgl. hierover VAN REES, Geschiedenis der Staathuishoudkunde, dl. 1 bl. 165 vgg. Uitvloeisel van ditzelfde is ook de ordonnantie van Karel V van 31 October 1531 op de „buiten-neeringhe", een stuk,

Het proces te Brussel was in Juli begonnen en in December vertrokken de syndici eerst weer. Van Zijl verzocht om een spoedige beslissing „ut semel litium et eius controversie finis sit" en Aysma wenschte, dat de zaak nu definitief voor L. en H. mocht worden gebracht.

De Stad zag zeker in, dat bij een proces over veehandel het zeer voor de hand lag, wanneer men den rechters eenige vette ossen ten geschenke gaf. Van het begin van October af vindt men toch in het Groningsche archief verschillende bedankbrieven, van Viglius, van Barlaimont, van Hopperus enz. over verschillende jaren [1]). Zelfs in 1568, een jaar van benauwdheid, bleef men niet achterwege; dubbele erkentelijkheid van den raadsheer Philibert de Bruxelles, die hartelijk dankt „hoewel dat U. E. „in voerleden jaeren derghelycken noch hebt gedaen en was „nochtans dit jaer tzelve niet verwachtende, alzoe my de groete „scade, jammer ende verdriet, dwelcke niet alleenlijck de Stadt, „maer het gansche landt van Groeninghe besonder in ossen ende „koeyen gheleden heeft, niet onbekent en is" [2]). Maar niet alleen door ossen, door geld ook trachtte men, wij zagen het bij Coebel

---

dat zich alleen uitstrekte tot Holland. Het zou ons te ver voeren, wanneer wij te dezer plaatse in een meer uitvoerige vergelijking wilden treden tusschen de verhouding van Groningen tot de Ommelanden en die van andere steden tot het haar omringende land.

1) Enkele brieven afgedrukt in Mr. H. O. FEITH'S artikel over de veehandel en de ossen van Groningen (Bijdr. III, bl. 245). De stadsrekeningen maken reeds in 1561 melding van ossen die „nha older ge„woente, tudt oerber der Stadt tho hove verschencket" werden. Bij den stadssecretaris, die al deze ossebrieven moest registreeren, ontwaakten herinneringen aan Horatius en Vergilius: „Optat ephippia bos piger, „arare caballus" en „Humum cecidit bos" vindt men herhaaldelijk achter op die brieven geschreven. De Ommelanden gaven niets, vertrouwend op hun goed recht (EPPENS fol. 66v⁰). Zou dit de „naturalis imperitia" der rustici zijn, die volgens PONTUS HEUTERUS (Historia Austriaca, bl. 125) de Ommelanders hunne processen deed verliezen?

2) 1568 n⁰. 31.

reeds, de goede gezindheid van zijne rechters te verwerven. Toen Hopperus in 1565 benoemd was tot raadsman des Konings voor Nederlandsche aangelegenheden en als zoodanig het volgende jaar naar Madrid moest vertrekken, vereerde de Raad hem 600 Car. gl. wegens de weldaden aan de Stad bewezen. Het was vooral van belang, hem tot vriend te houden, wegens de invloedrijke positie, die hij bij Philips krijgen zou, en waarin hij, naar Aysma aan B. en R. schreef, veel voor de Stad zou kunnen doen [1]).

Dat de zaak voor L. en H. behandeld zou worden, was een oude wensch van de Stad, zeker als zij zich voelde, dat zij dan volkomen in het gelijk gesteld zou worden. Dit college trad toch, ongetwijfeld als reactie tegen zijn grootere zachtmoedigheid van Juni, op zulk eene wijze tegen de Ommelanden op, dat deze in het laatst van September moesten klagen, dat zij door L. en H. in al hunne rechten werden verkort [2]). Een definitieve beslissing op de verzoeken van Stad en Lande is dit jaar niet genomen; Aysma had trouwens wel vermoed „que bien peu de toutes controverses „et requestes sera expédié", aangezien „il semble que le tout des „choses de grande importance" werd opgeschort tot de komst uit Spanje van Tisnacq, den afgetreden raadsman des Konings voor de Nederlandsche zaken [3]).

In het begin van 1566 is (ik heb een speciale opdracht uit Brussel niet kunnen vinden) door L. en H. getracht partijen tot eene verzoening te brengen, iets, wat vooral door de Ommelanden vurig gewenscht werd. Den 25 Juni roept de Ommelander syndicus Van Zijl gedeputeerden uit zijn gewest op tot een' landdag

---

1) 1565 n°. 82. De bedankbrief van Hopperus (gedrukt Bijdr. III, bl. 255) is wel het hartelijkst gesteld van alle. Van zijn directen invloed op de Groningsche zaken is mij echter niets gebleken, ook niet uit zijne briefwisseling met Viglius.

2) 1565 n°. 101.

3) 1565 n°. 75. Tisnacq werd vervangen door Hopperus.

„op hoepe des fruntlicken handels . . . . tot vordernisse deses „guedes godlicks wercks, dat God geve een voertganck gewinnen „moet" [1]). Maar het heeft weinig „voertganck" gehad. De Ommelanders vroegen voor zich eenige faciliteiten betrekkelijk den veehandel, „sunder nochtans, dat darvan by ementen (iemand) „dageliksche neringe um hem darvan te sustenteren gemaket sal „worden", terwijl verder aan „de borgers der stadt Groningen „het giltrecht hebbende" . . . zou worden toegestaan alle vette waren in de Ommelanden vrij te mogen koopen [2]). De Stad was met een en ander niet tevreden; de landdag liep op niets uit. Het stuk, bevattende de voorstellen der Ommelanden, werd in stukken gescheurd: „de Stadt socht alle der landen vrihei-„den" [3]).

Na dit intermezzo werd in Brussel voortgeprocedeerd ten overstaan van commissarissen. Het proces werd ten verzoeke van beide partijen, die verklaarden niet voldoende met het Fransch op de hoogte te zijn, in de landstaal gevoerd [4]). De zaken kwamen zeer weinig verder; van de verschillende punten van zuiver processueelen aard, die te berde werden gebracht, zal hier geen melding worden gemaakt. De Ommelanden beginnen in financiëele moeilijkheden te komen, hoewel tot dusverre steeds de Ommelander gedeputeerden te Brussel hunne functiën, zonder betaling te ontvangen, hadden waargenomen [5]). Daarom werd op een' landdag te Middelstum besloten, dat een schatting zou worden geheven van alle handelaars en alle paardenkoopers in de Ommelanden, „daerinne" — naar Van Zijl aanmaant [6]) — „dan neymant sich

1) 1566 n°. 14.

2) Vgl. bl. 253. De Ommelanders behoefden dan natuurlijk niet alle op de stadsmarkt te komen, maar het was een inbreuk op het stadsvoorkoopsrecht.

3) RENGERS I, bl. 283.

4) 1566 n°. 60.

5) 1566 nos. 92, 93.

6) 1566 n°. 94.

„en behoirt tho weigeren, terwijle dat alle de costen, moyten ende „arbeit principalicken om des lants vrijheit ende der koopluyden „gewin ende proufijte gedaen worden." Bovendien werd nog weer een extra 1/4 jaartax geheven, terwijl de Koning toestond dat de Ommelanden provisioneel tot dekking der onkosten 1000 dalers uit de landsaccijnskas mochten lichten, zonder dat de Stad zich hiertegen mocht verzetten [1]). De zaak werd intusschen – en daarop kwam de Brusselsche beslissing neer – voor drie maanden geschorst. Inmiddels was in het proces tegen Appingedam – dat nog steeds hangende was - weer een uitspraak gekomen. Margaretha besliste 6 September 1568 [2]), dat de beslissing van Maria van Hongarije d.d. 3 Augustus 1541 van kracht zou blijven, en dat Appingedam (le village Dam zooals deze plaats in de processtukken heet), behoudens vrijheid voor vensternering, onderworpen zou zijn aan den Groningschen vettewarenstapel.

Het reces van Aremberg — om het negende en tiende hoofdstuk in het kort te resumeeren — was door Margaretha bij verschillende uitspraken in hoofdzaak gehandhaafd en zoo bleef den Olderman het recht van parate executie ontzegd. Aanvankelijk waren de Groningers met de uitspraak der Landvoogdes van 14 Mei 1561, die in hoofdzaak den toestand wilde herstellen, zooals die na het verbond van 1482 was geweest, wel ingenomen. Het tegendeel werd het geval, toen het reces meer onder het volk bekend werd. Op verschillende wijzen werd nu nog getracht Stad en Lande tot eensgezindheid te brengen. Zelfs Luitenant en Hoofdmannen, aan wie voor deze gelegenheid speciale adjuncten waren toegevoegd, slaagden hierin niet. Aan den Brusselschen raadsheer Philips Coebel gelukte het, in 1564 eene uitspraak te geven. Bevre-

---

1) 1566 n°. 10.

2) 1566 n°. 89. Margaretha had eerst getracht, door tusschenkomst van den Overijselschen kanselier Boudewijn van Roon, een minnelijke schikking te bewerken.

digen deed hij echter daarmede geen van beide partijen. Verschillende punten uit zijn – zeer uitvoerig – reces gaven tot tweeërlei uitleg aanleiding: de twisten waren hierdoor geenszins bedaard.

In geen dier voorloopige uitspraken — want een voorloopig karakter droegen ze alle — wordt eenige melding gemaakt van een voorrecht, dat het winnen van het gildrecht geven kon. Er is alle reden om aan te nemen, dat de ordonnantie van 1510 betrekkelijk dit punt is blijven voortbestaan.

ELFDE HOOFDSTUK.

Gedurende de nu eerstvolgende jaren rustten de stapelrechts-procedures. De syndicus der Stad, Dr. Hessel Aysma, had haar verlaten [1]; men wist niet, wat aan te vangen. In Februari 1569 schreef de Raad een' klaagbrief naar Viglius [2]. Dr. Gisbert Arnsma, van Leeuwarden, tot stadssyndicus benoemd, had in Augustus 1568 [3]) zonder opgave van redenen bedankt; tot Aysma's opvolger werd nu 12 September 1569 Dr. George van Westendorp benoemd [4].

Stad en Lande waren het tooneel van den oorlog tegen Spanje geworden: de eerste slag van den 80-jarigen krijg is bij Heiligerlee, op Groningsch gebied, geleverd. Na den slag bij Jemmingen stak Alva de Eems over. Ten einde Emden nadeel te berokkenen, had hij een plan ontworpen – en uit de maatregelen, die hij nam, kon men opmaken, dat het hem ernst was – om Delfzijl tot een groot handelscentrum te maken, zoodat deze plaats een geduchte concurrent voor Emden zou kunnen worden. Maar het liet zich aanzien, dat Delfzijl dusdoende een nog veel ernstiger mededinger voor Groningen zou worden. Op herhaald en ernstig verzoek der Groningers liet Alva dit plan varen. Wie weet, had hij het doorgezet, of niet „Marsburg" – zoo zou de nieuwe stad heeten – eens

---

1) Zijn verbaal loopt zoover niet en geeft dus de redenen van zijn vertrek niet op.

2) 1569 n⁰. 49.

3) 1568 n⁰. 20.

4) 1569 n⁰. 2. „Vanus iste homo Westendorpius" heet hij bij den een. Doctor Logendorp scheldt hem een ander. Zie ook Mr. H. O. FEITH in „de Vrije Fries", nieuwe serie dl. I, bl. 41 vgg.

de plaats van Groningen als metropool zoude hebben ingenomen [1]. Langen tijd bleef nog de bevestiging van Delfzijl eene ergernis der Groningers.

In Juli 1568 werd Groningen met een driedaagsch bezoek van Alva vereerd [2]. De Landvoogd liet de regeeringen van Stad en Ommelanden op het raadhuis bijeenkomen en verklaarde, dat, door de houding van Stad en Lande bij de laatste troebelen, deze verkeerden in de positie van een in oorlog veroverd gewest. Onder vele andere drukkende maatregelen werd aan de Stad opgelegd te zorgen voor de oprichting van een kasteel, eene straf, die ook reeds door Edzard was toegepast. Dat was een hinderlijke last, niet alleen wegens de groote kosten, die de aanleg ervan medebracht, maar ook wegens de voortdurende aanwezigheid van een groot aantal soldaten in de stad. Op dit laatste had de burgerij – de gilden gaven er herhaaldelijk blijk van – het bijzonder tegen. De totstandkoming van dit kasteel werd met kracht doorgedreven door Caspar de Robles, heer van Billy, den bevelhebber der troepen, den lateren stadhouder, die echter reeds onder het bewind van den graaf van Megen, Arembergs opvolger, feitelijk deze functie vervulde [3]. Voor den bouw van dit kasteel moest er geld zijn en het grootste gedeelte van dit geld moest natuurlijk door de Stad zelve worden opgebracht. Zij moest dan ook 60000 gulden leveren. Zij bood echter aan Billy 100000 gulden „soubs condition", zegt een Ommelander adres gedurende de processen ingediend [4], „que aux pais d'Omlande seroit ostee et „mise a neant toutte la trafficque et negotiation et erigee et remise „entre les murs de la ville de Groeningen". Maar Billy gaf „par „bonne et meure deliberation" 40000 gulden terug, „declairant „qu'il n'estoit poinct en son pouvoir de oster a partie le droict „et le donner a aultruy." Het kasteel kwam.

---

1) T. S. I, bl. 388.
2) Zie hierover Mr. J. A. FEITH in G. V. A. 1897, bl. 109 vgg.
3) RENGERS I, bl. 335.
4) 1577 n⁰. 39.

Toen, in het laatst van 1569, de rust eenigszins was teruggekeerd, begon men wederom te Brussel te procedeeren: de Stad gesterkt door haar nieuwen syndicus Dr. Westendorp, de Ommelanden nog steeds door hun welsprekenden [1]) advocaat Dr. van Zijl.

Maar nauwelijks waren deze gedingen wederom aangevangen, of een hevige ramp riep stedeling en Ommelander weer naar hunne haardsteden terug. Den 1en November 1570 toch stak een geweldige storm uit het noordwesten op, die den Dollard een eindweegs het land deed instroomen, met zulk een geweld, „als „vor dem jungsten gericht de watern solen bruesschen [2])." Dijken braken door, wel honderdduizend beesten verdronken; „des „lands meeste hebbende goet" kwam om [3]). De vraag rees nu: op welke wijze eenigszins aan deze ellende tegemoet te komen? De oneenigheden, die reeds lang over den onderhoudsplicht der zgn.

---

1) RENGERS I, bl. 347. Van Zijl was een heftig man. Toen op eene vergadering van afgevaardigden van Stad en Lande op 27 Juli 1570 over het opbrengen van den 10den, 20sten en 100sten penning zou worden gehandeld, begon Van Zijl, in plaats van bij het onderwerp te blijven, „mit voele bittere woorden" over Olderman en Gildrecht te klagen en toen men dan verder de eigenlijke agenda wilde behandelen, hadden de heeren van de Ommelanden „sonder antwoort tho gheven, den heeren „laten sitten". Zoolang Van Zijl fungeeren bleef, zei burgemeester Derck Schaffer, zou nimmer van vrede tusschen Stad en Lande sprake kunnen zijn. In Albada's tijd was dat nog mogelijk geweest. Deze had zich steeds fatsoenlijk gehouden, hij was daarom ook den Ommelanders te „vreedhertich". Ze hebben toen eens rondgekeken naar een' „onruwegen „geest" en ze zijn bij hun zoeken uitstekend geslaagd, toen zij tot syndicus aanstelden Dr. Pieter van Zijl, „die als Davus in comedia alle „dingen onder ende boven werpende, die gemeene vreede dermaten ge„perturbeert, dat van ééne differentie XX gemaket". (Alles uit het verbaal van den syndicus Westendorp, berustende op het Gemeentearchief te Groningen).

2) RENGERS I, bl. 347. Zie over deze overstrooming uitvoeriger: STRATINGH en VENEMA, de Dollard (Groningen 1855) bl. 88 en n. 105.

3) 1570 nº. 112.

Oostersche dijken hadden geloopen, vingen opnieuw aan: armoede was ontstaan en tengevolge daarvan traagheid in het opbrengen der door Billy voorgeschreven weekleeningen. Klachten bereikten dientengevolge den overste, die antwoordde „dat hem hoere elende „gans well bekant ende zeer hertelicken leet was, doch nadien „het Godt beleeft hadde, dese straffe ons over te senden, most „men die doechde der patientie aannemen ende Godt bidden met „beteringe onses levents." Dit was de zeer wijsgeerige opvatting van Billy, die zich hierbij een energiek man toonde en te midden der grootste ellende op zijn' post bleef: „hij dachte die Stadt neet „tho verlaten, all solde hij rotten ende muysen eeten [1])".

De quaestiën, die tengevolge van deze ramp waren gerezen, maakten 18 November eene vergadering van afgevaardigden van Stad en Lande noodzakelijk. Hier werd echter het punt van de agenda betrekkelijk de dijken vrij spoedig uit het oog verloren. Midden onder de beraadslagingen stond Van Zijl op, de Ommelander gedeputeerden verzoekende, hem naar het Broederenklooster te volgen. Bij het verlaten der zaal sloeg hij zich met de hand op de borst en zich richtende tot zijne landgenooten, zeide hij: „Ick „beloeve U die koepmanschap zoe vrij in de landen tho maecken „als in der Stad, soe waer als ick een man van eeren zij [1])". De Ommelander gedeputeerden vertrokken en gingen als Staten van Klein-Friesland afzonderlijk vergaderen. Dit heftige optreden ten tweeden male van Van Zijl was waarlijk niet zonder reden geweest. Tengevolge van de ellende, die de overstrooming had veroorzaakt, konden de Ommelanders natuurlijk niet — zooals de recessen voorschreven — met hunne waren geregeld ter stadsmarkt komen. Ook zullen zij alle van buiten ingekomen waren wel zóo niet hebben behandeld, als Coebels uitspraak dat voorschreef. Het was natuurlijk, dat de Stad zich in de gegeven omstandigheden tegenover de Ommelanden sterk gevoelde.

Wij spraken op bl. 70 van eene bevoegdheid van hense en Gildrecht,

---

[1]) 1571 n⁰. 60. Zie ook Westendorps verbaal.

om jurisdictie uit te oefenen op de stroomen, waarvan het onderhoud oorspronkelijk aan den „gemeenen coopman" had behoord. Dit recht was in den tijd, waarvan documenten over zijn, niet meer uitgeoefend, totdat wij in dezen tijd er meer van hooren. De Ommelanders klaagden er over, hoe de Olderman zich rechtspraak had aangematigd over alle voorvallen, die op de Ommelander wateren plaats grepen. Hij oefende bepaalde bevoegdheden uit bij den verkoop van in de Ommelanden varende schepen. Hij beschikte over het recht van visscherij op het Reitdiep [1]).

Bovendien maakte Groningen aanspraak op een overmatig groot aandeel in de algemeene landaccijnzen [2]).

Hoewel de klachten der Ommelanders dus wel eenigermate gerechtvaardigd schijnen, is het niet te verwonderen, dat het middel, hetwelk Van Zijl hiertegenover te baat had genomen, bij de stadsautoriteiten algemeene afkeuring vond. Dat heeft men er nu van — aldus laat de stadssyndicus Westendorp zich uit. Een tijd geleden hebben sommige Ommelander heeren („haer eygen meer als het „gemeene beste soekende" voegt hij er nijdig aan toe) zich opgeworpen als gedeputeerden, daarvoor een vet tractement opstrijkende [3]). Langzamerhand kregen deze lieden, ook al „doer „angeboren haedt des gemeenen vredes", eenig geloof bij de „dronckene prelaten" [4]) en bij de „simpele hovelingen", zoodat op het oogenblik door deze afscheiding de twist hooger gerezen is, dan ooit te voren. De nieuwe Groningsche bisschop, Johannes Knijff, die in 1568, tengevolge van de bisdommenregeling van Philips II, gekomen was, bemoeide er zich ook mee.

---

1) Vgl. bl. 70, 71.

2) 1570 n°. 112.

3) Onjuist, zie bl. 260.

4) Mogelijk eenigszins generaliseerend. De toenmalige abt van Aduard echter, Arnoldus Landt († 1576), was zeer tot wereldsche vermaken geneigd: „rarus in choro sed frequens in commercio, sed eheu! (vergoelijkt de kroniekschrijver, ed. BRUGMANS dl. 23 Bijdr. en Med. Hist. Gen., bl. 96) „vinum et mulieres apostatare faciunt etiam sapientes".

Hij hield eene preek, waarin hij toespelingen maakte op het gebeurde, maar zijne woorden waren Westendorp niet genoeg in het voordeel der Stad; de goedige [1]) bisschop had iets voor het goed recht der Ommelanden gevoeld. De stadssyndicus onderhield hem er over ... en de bisschop maakte verontschuldigingen: hij had alleen maar als middelaar willen optreden.

In het laatst van 1570 kwamen weer eens twee commissarissen naar Groningen over: de president van het hof van Friesland, Ingram van Achelen en de raadsheer in dat hof, Adriaan Vastaert, om te trachten partijen weer met elkaar te verzoenen. Eerst werden enkele bijeenkomsten gehouden. De Stad – aldus beweerde Westendorp op een dier vergaderingen – (9 December) wil het verderf der Ommelanden niet, nu moeten ook de Ommelanders het verderf der Stad niet willen. Dat doen ze toch, wanneer zij zich het recht willen aanmatigen, koophandel te drijven. Dit vooral moet, vervolgt de stadssyndicus, in de eerste plaats zoowel door commissarissen als ook door de Ommelanden in het oog worden gehouden, want het is „mijns verstandes" onmogelick, eenig „bestendigh accort" tusschen Stad en Lande te maken, wanneer aan de Ommelanden vrijheid van handel wordt toegestaan. Van Zijl antwoordde hierop, dat, als de Ommelanden maar het volle bedrag kregen van accijnzen en tollen, waarop zij, naar Coebels reces recht hadden, de quaestie over de stapel wel zeer spoedig af te handelen zou zijn. Het zou blijken bij die onderhandelingen, dat hij een ander man was, als waarvoor men hem aanzag.

De Stad gaf herhaaldelijk tegenover de commissarissen hare ontevredenheid te kennen over het reces van Coebel en voornamelijk, omdat haar niet het monopolie was toegekend van de van buiten inkomende waren. Het reces was „tegen die olde „gerechticheit van den stapell" en men hoopte zeer, dat hierin

---

1) Zie de karakteristiek bij RENGERS I, bl. 337. Zie hierbij ook Westendorps verbaal.

door commissarissen verandering mocht worden gemaakt, want nu werden door de voorkoopers in de Ommelanden de waren tot zulk een hoogen prijs opgedreven, dat de Stad zich daaraan geheel overgeven moest. De Ommelanden mochten wel beweren, dat zij alleen aan L. en H., niet aan de Stad, onderworpenheid waren verschuldigd, Groningen stelde daartegenover, dat ook in dezen autoriteit werd uitgeoefend door het Gildrecht: „dat zij daervan een beschreven recht hadden ende weren van „oldes daerinne geprivilegeert, zulcx dat men daerentegen myt „reden niet en hadde te opposeeren". Dat Oldermansboek is een stuk van hooge waarde: even authentiek als „tbeschreven stadt-ende „landrecht ende wilkoren", maar ouder nog „ende stedes op ééne „forme bedeent", dikwijls zijn ook aanzienlijke Ommelanders olderman geweest. Dit „Oldermansrecht" strekt alleen „tot conservatie „van den stapell van allen inlandschen ende uuytlandschen goederen, „soe in desen Omlanden vallen ende van buyten ingebracht „worden, dat dieselve binnen deser stadt verhandelt sullen worden, „twelck die leve voorolderen derhalven meestelicken gewillet, „opdat die Stadt vermeerderen solde in starckheit ende politie ende „in tijde van node solden een seker thoflucht hebben, daer zijluiden „hoer persoonen ende goederen mochten bergen voor viantlicke „rovinge". Door „ijdele opgeblasenheit" en door haat gedreven, trachten de Ommelanden de Stad ten onder te brengen.

Ook hier werd de toon van de vertegenwoordigers der verschillende partijen langzamerhand zoo heftig, dat vergaderen niet meer ging. Onverrichterzake vertrokken de commissarissen 23 Januari 1571, nadat de burgemeesters hun het „valete" hadden toegedronken en hun door de Stad 300 Caroliguldens waren vereerd. Door de Stad alleen: door al hunne ellende hadden de Ommelanden – van Zijl beklaagde zich hierover – de commissarissen „sonder behoirlick „loen" moeten laten vertrekken [1]).

De processen werden nu verder voortgezet in Brussel en

---

[1]) 1570 n⁰. 112.

10 Maart 1571[1]) leverden de Ommelanden bij den Geheimen Raad een adres in, waarbij zij hunne grieven uiteen zetten. De Groningers — zoo betoogden zij — misleiden hen met mooie woorden en zij doen, alsof zij vriendschap willen. Intusschen is het hun er om te doen „met lange frundscappen" de Ommelanden geheel te onderwerpen „ende als over eigen „slaven huere overmoet tho drijven". Zoo erg is hunne overheersching, „dat men nauwelijcx een beest in de Omlanden „verkopen mach, oftet moet den van Groeningen believen". Zij verzoeken ten slotte, na nog eens weer herhaald te hebben, wat vroeger ook is gezegd, dat de Koning moge bewerken, dat tusschen partijen een „onpartidich gerechte" moge worden benoemd. Dit stuk werd in handen gesteld van de stadsafgezanten te Brussel „pour y „dire ce que bon leur semblera".

De meening van de Stad over deze memorie was alles behalve gunstig, als een onwaar smaadschrift wordt zij al dadelijk gekarakteriseerd[2]). Het is waar, dat tegen 1560 oneenigheden zijn ontstaan over het stapelrecht, zeer dikwijls is echter getracht tot overeenstemming te komen, maar die pogingen zijn altijd „onfruchtbaer (God „betert) affgelopen". De oorzaak voor die oneenigheden was bovendien niet de Stad, maar de „vrevelmoedicheit" der Ommelanders en wel voornamelijk van eenige „anstichters" en „quaetgunneren" van de Stad in Ten Post. Steeds bleven de Ommelanders toch bij hun plan, de grensstad Groningen in den grond te boren en van ieder dorp „een nye stadt" te maken. Verder maakt hun vertegenwoordiger Van Zijl met „kijven ende snorcken", met „snuven ende quade „woorden", de zaak nog veel erger. Wil men beweren, dat de Olderman in de laatste jaren anders is opgetreden als hij vroeger gedaan heeft? Allerminst is dit het geval: hij heeft gezworen, dat

---

[1]) 1567 n°. 43 = 1570 n°. 112. Het stuk moet echter in 1571 gesteld worden, want 10 Maart 1570 stilo Curie is 10 Maart 1571 van onze jaartelling.

[2]) 1571 n°. 60.

hij ieder, die tegen het stapelrecht handelt, zal aanklagen: welnu, hij doet niet anders!

De Ommelanders bleven op deze memorie van Westendorp het antwoord niet schuldig. Den 31 Mei d. a. v.[1]) leverden zij bij den Geheimen Raad eene contramemorie in, waarbij zij een en ander, hetwelk vroeger ook gezegd is, nog eens met klem herhaalden. Zij zetten verder aan hunne betoogen kracht bij, door aanhalingen uit „huere (nl. der Stad) eygen chronykschrijver „Sicke Benninghe". Uit diens kroniek citeeren zij verschillende plaatsen, waaruit duidelijk blijkt, op welke wreede wijze de Stad herhaaldelijk tegen Ommelanders en Friezen was opgetreden. Het oldermansboek, ging Van Zijl verder, is eene verzameling van tegenstrijdige bepalingen, van „frivoele ordonnantiën", die toch geen verstandig mensch voor bindend kan aanzien, een massa onbewezen beweringen. En wat ook zeer vreemd is, geen van alle ordonnanties heeft de Stad gedateerd, „denckende dat met verloep van tijt ende slechticheit der huysluyden[2]) „wel wat gebruick ende specie van possessie anwassen solde." Alles te zamen genomen, het Oldermansboek is en blijft een „cartabel", een woord, waarmede blijkbaar de diepste verachting wordt uitgedrukt.

De Stad verzocht uitstel om naar den eisch deze „onbeschaemde „smahereden" te kunnen beantwoorden. Zij kwam niet lang daarna voor den dag met eene dupliek. Wat willen de Ommelanden met hun kroniek? vraagt Westendorp daar. Het is niet alleen „spot„telick, dan oeck calumnieux, voor Uwe Mat. tho dorven alle„geren Groninger kronieken tho wesen, die bij den van Groningen „noyt voer kronieken becandt, immers niet meer als privaetschrifft „verstrecken kann, bij avonturen oeck in den Omlanden doer „enigen quaetgunner des Statz under den naeme Sicko Beninga „(de noch bynnen korten jaren geleefft en voer geen historien„schrijver offt sulker wetentheit tho dragen geholden), alsoe „gecoloreert, principaelick soe men de gealligeerde fabulen (so

---

[1]) Mede 1571 n°. 60.

[2]) De „naturalis imperitia" van HEUTERUS weer!

„noodich) myt besegelde breefenn wel kan wederleggen" [1]). Gij beweert, dat het stapelrecht zonder oorsprong is? Wat is dan toch wel de oorsprong van uwe rechten en gerechtigheden?

Men gaat voort met het produceeren van stukken op stukken, de quaestie heen en weer wentelend, de accijnsquaestie er in halend, de Stad haar boosheid erover betoonend, dat de Ommelanders zich als vertegenwoordigers van een bepaald lichaam qualificeeren. Ten laatste roept Westendorp met trots uit, dat de Ommelanders zich erin gewerkt hebben: ze kunnen zich keeren noch wenden, ze staan daar „als baculus stat in angulo"; hoewel men ten aanzien van de Ommelanders, volgens Westendorp, zich nooit zeker kan achten, want dat zijn menschen, „die int vuer „sittende, die warmte des vuers wel solden dorven ontkennen, soe „veer men myt ontkennen die hette vant vier konde separeren".

En men had zoo gaarne vrede gezien, ook de autoriteiten, vooral Knyff. Er was toch in vrede Paschen gevierd, had de bisschop gezegd, men had zich toen „myt Godt vereenicht", men moest nu toch ook „alle hat ende nyt uyt den herten smytende, „neet het private dan het gemene nut voer de hant nemen". Hij deed nog eens weer, evenals ten vorige jare, pogingen tot verzoening en celebreerde zelfs 18 April eene verzoeningsmis.

Hoewel de enorme kosten een bezwaar waren tegen verdere voortzetting der procedures te Brussel, werd toch maar besloten, de zaken door te zetten [2]).

---

1) En toch was het Westendorp zelf weer, die aan PONTUS HEUTERUS een afschrift had bezorgd van BENNINGHE'S kroniek (zie den brief van 2 Maart 1599 vóor de Res. Fris. Hist. van EMMIUS). Later, in 1586, meenden B. en R. van Groningen recht te hebben, hunne afkeuring over het werk van den kannunik uit te moeten spreken: over het medegedeelde in de Res Belgicae hadden zij toch geen reden, zich verontwaardigd te toonen. Zie Bijdr. IX bl. 240.

2) Het protocol van Westendorp, waaraan dit alleen is ontleend, eindigt midden in de onderhandelingen en begint eerst weer 10 October 1571. De aanteekeningen echter worden dan minder uitgebreid.

Het resultaat van dit alles was de uitspraak van Alva d.d. 7 Augustus 1571 [1]). De Landvoogd, kennis genomen hebbende van de rapporten in deze zaak ingeleverd, gehoord het advies van den Geheimen Raad en van de rapporteurs in deze quaestie, „duer „goede consideratien nyet alleen lettende op de pretensien ende „gerechticheyden der parthyen voors., *dan oick mede aenschouw „nemende op de welvaert ende prosperiteyt zoewel van Zijne Matt. „stadt van Groeningen, als van zijne Omlanden aldaer, mitsgaders „oick om goede ordre ende politije in alles te stellen"* . . . maakt een aantal bepalingen, waarnaar partijen zich zullen hebben te regelen. De considerans van deze uitspraak duidt voldoende aan, dat hier niet tot richtsnoer is genomen het recht, maar het algemeen belang. Doordat dit uitdrukkelijk wordt erkend, is dit stuk eerlijker dan de vroegere recessen.

Aan de Groningers wordt, om te beginnen, toegekend het vredig gebruik van het stapelrecht en in dien zin wordt het opgevat, dat men geen waren als boter, kaas, paarden, ossen, koeien en veulens, of granen — geen Ommelander producten dus – buitenslands zal mogen voeren, voordat deze te Groningen ter stapel zijn gebracht en voordat daar een geheelen voormiddag markt zal zijn gehouden. Opdat hierbij geen fraude kunne worden gepleegd, zal „bij zekere officier, bij die van der „stadt van Groeningen daertoe te ordineren", hiervan nauwkeurig aanteekening worden gehouden, terwijl alle botervaten door dien ambtenaar zullen worden gemerkt. Op de waag te Groningen zal steeds de grootst mogelijke nauwkeurigheid worden in acht genomen bij het ijken der gewichten. Geen vreemd koopman mag verder in de Ommelanden koopmanschap doen van inlandsche waren, hij moet den Groningschen stapel bezoeken. Een vreemd koopman

---

[1]) 1571 n°. 5. Gedrukt Oldermansboek, bl. 39. Men was in de Stad met deze uitspraak aanvankelijk zeer ingenomen, het stuk werd achter een lijstje gezet: Elle Kistemaker moest er een „raem" voor maken, een werk, dat de Stad 10 stuivers heeft gekost (stadsrekening 1571).

mag echter wel in de havens en bij de zijlen uit zijn schip zijne waren aan de Ommelanders verkoopen. Gedurende de maanden Mei, Juni, Juli en Augustus mag niemand, hij zij stedeling of vreemdeling, vee of vettewaren etc. koopen om weer te verkoopen anders als op de markt te Groningen. Op alle andere tijden en in alle andere waren, die in het verbond van 1482 niet staan genoemd, mag op alle plaatsen vrij handel tusschen de ingezetenen der Ommelanden worden gedreven; in de Ommelanden zal echter geen bepaalde veemarkt mogen worden gehouden. Die deze voorschriften overtreedt, zal worden gestraft door Olderman en Gildrechters bij eerste overtreding met 25, bij tweede met 50 en bij derde met 80 guldens, $^1/_3$ ten profijte van den Koning, $^1/_3$ van de Stad en $^1/_3$ van den Olderman [1]). Voordat in deze zaken een eed mag worden afgelegd, zal echter de Olderman half bewijs moeten hebben. Van een vonnis, door het Gildrecht gewezen, zal een Ommelander mogen appelleeren bij L. en H., een Groninger bij B. en R., die beide in appèl summierlijk zullen vonnissen, tenzij de Koning later in deze anders mocht ordonneeren. Verder wordt aan de Ommelanden de vrije beschikking toegekend over de Ommelander bier- en wijnaccijnzen en worden in andere opzichten ook gunstige beschikkingen op financiëel gebied voor de Ommelanden getroffen. De Stad mag zich niet gaan bemoeien met de vergaderingen der Ommelanden. Quaesties, hierover rijzende, zullen door den Landvoogd worden beslecht. Door deze uitspraak zullen alle mogelijke vroegere recessen, vonnissen enz. zijn vervallen. De proceskosten zullen tusschen Stad en Lande worden gecompenseerd.

Over de groote verwarring, die thans in deze streken heerschte,

---

1) Omtrent een speciaal recht voor degenen, die het gildrecht hebben gewonnen, zegt ook deze uitspraak niets. Wij moeten dus wel vermoeden, dat hetzelfde hiervoor zal gegolden hebben, als onder het reces van Coebel. Maar uit Alva's uitspraak moet toch worden opgemaakt, dat gedurende zekeren tijd van het jaar het opkoopen van vee in de Ommelanden absoluut aan elk was verboden.

en waaromtrent bijvoorbeeld in den Tegenwoorden Staat vrij uitvoerige mededeelingen worden gedaan, zullen wij hier niet spreken. De Olderman trad geweldig op [1]) en met te meer kracht en autoriteit kon hij dat doen, omdat hij, te dezer tijd meer dan ooit, de Hoofdmannenkamer [2]) op zijn hand had. Daarbij werden de Ommelanden in Juli 1573 wederom geteisterd door een vreeselijke overstrooming, die te verschrikkelijker in hare gevolgen was, omdat de dijken na de ramp van drie jaar geleden – dank ook zij het langdurig gekibbel over de verdeeling der kosten, die tot herstel moesten worden bijgedragen – nog niet geheel weer in goeden toestand waren. Nu echter ging men de zaak met kracht ter hand nemen.

Kwaad bloed zette tusschen Stad en Lande ook nog de aanwezigheid van een verlaat, dat de Stad in haar onmiddellijke nabijheid in het Damsterdiep had gelegd. Door het druk gebruik, dat daarvan werd gemaakt, werd de waterstand minder goed geregeld, zoodat de lage landen van Fivelgoo nog al eens onder water werden gezet. Maar het was niet alleen, althans niet voor-

---

1) RENGERS vermeldt (I, bl. 359) dat in 1573 de landen met den Olderman „seer vole tho doen" hadden, terwijl Westendorp in zijn protocol (26 Februari 1573) nog al cynisch zegt, dat de Olderman met de Ommelanders speelde als „die katte myt die muys". De Ommelanders klagen (1573 n⁰. 57), dat de Olderman „schijnt om tlant toe „bederven verordent toe zijn". Zie mede RENGERS II, bl. 2.

2) Dit college ging meer dan ooit zijne bevoegdheden te buiten: terwijl het aan den eenen kant den Olderman steunde, meer dan geoorloofd was, ging het aan den anderen kant de autoriteit van de richters in de Ommelanden zooveel mogelijk verzwakken, door het steunen van onwillige veroordeelden; een onmiddellijk gevolg hiervan was, dat het bedrag der breuken, dat bij de richters gewoonlijk inkwam, sterk verminderde: een post van inkomsten, die de Ommelanden slechts zeer noode misten. Daarentegen gedijde de Hoofdmannenkamer zelf door deze en dergelijke praktijken zeer: de hoofdmansdienaren maakten goede sier, de advocaten bij dit college, een stand, die ook onlangs nieuw was opgekomen, zaten „in den goltberg". RENGERS II, bl. 2, 3. Misschien is de kroniekschrijver – zelf redger in zijne streek – in deze zaken wat partijdig.

namelijk de last, die de landen er van hadden, welke oorzaak was, dat de tegenpartij van de Stad met leede oogen het instandblijven van dit verlaat zag. Het was „meer uth benijdent", want daaglijks voeren wel 50, 60 of 70 schepen van 3 of 5 last het Damsterdiep langs over Groningen naar Friesland, zoodat deze verlaatsgelden een aanzienlijke post van inkomsten voor de Stad vormden [1]). Het is dan ook niet te verwonderen, dat Westendorp er roem op draagt [2]), dat hij de man is, die het verlaat tot stand heeft gebracht. Wat moeite de Ommelanden ook aanwendden, het verlaat bleef.

Caspar de Robles speelde nog steeds in de Stad een voorname rol. Hij had zich verzekerd van de boonen, waarmede de raadskeur placht te geschieden, en van de stadssleutels. Hij bleef volhouden ernaar te streven, dat het kasteel zou worden voltooid, ja, hij gaf zelfs voor, dat er niet eerder een duurzame vrede tusschen Stad en Lande zou ontstaan, voordat men een kasteel bij de Stad had, „umme den uprorigen gilden te bedwingen under gehorsamheit „horer overicheit" [3]). De Ommelanden hadden, aldus beweerde Billy, hierbij ook belang. Zij zouden dus ook schatting mede moeten betalen. De Ommelanden echter – hoewel natuurlijk uitermate gaarne de Stad een kasteel gunnende [4]) – waren daartoe niet genegen. Zij meenden, dat de burcht wederom eene versterking voor het Spaansche gezag zou zijn. De Gouverneur dreef echter zijn wil door en de Ommelanden werden tot bijdragen gedwongen.

Hoe men ook klaagde te Brussel, de handhaving van het Spaansche gezag gold bij de raadslieden der Kroon meer dan het belang der Stad: „Viglius und andern weren de oren . . . doeff" [5]). De Omme-

---

1) RENGERS I, bl. 359. EPPENS, fol. 112.

2) Dagboek van Westendorp, door Mr. H. O. FEITH in de Vrije Fries, nieuwe serie, dl. I, uitgegeven, bl. 41 vgg.

3) RENGERS I, bl. 374.

4) „Wo wol de Stad wal solcken brille van doen hadde". RENGERS I, bl. 375.

5) RENGERS ibid.

landen, ten slotte de tyrannie van de Stad moede, wonnen, op aanraden van den kort geleden aangestelden, jeugdigen syndicus Dr. Hieronymus Verrutius [1]), het advies in van verschillende aanzienlijke rechtsgeleerden, in hoeverre zij recht hadden tot opzegging van het nog altijd geldende verbond met de Stad van 1482. Het advies luidde, dat zij daartoe volkomen gerechtigd waren en het moet erkend worden, dat de Ommelanden zich op dit oogenblik hiervoor in een bij uitstek gunstige positie bevonden [2]). De Stad toch zuchtte onder de ijzeren vuist van Billy [3]), die bovendien de Ommelanden niet ongunstig gezind was [4]). Hij had mede kennis genomen van het Ommelander plan en hij had „na goede instructie „den saicke recht bevonden", zoodat hij beloofd had er de goede hand aan te zullen houden.

De afgevaardigden der Ommelanden hielden hierop 17 Januari 1575 eene vergadering in het Broederenklooster te Groningen en daar hebben „prelaten, ridderen, junckeren, hovelingen, eigen-„arffden ende gemeene meente der Vreesche Omlanden tusschen „die Eems unde de Lauwersche gelegen . . . nae volcoemen lec-

---

1) Op een der reizen naar Brussel was de oude syndicus Van Zijl 15 Augustus 1574 aan een „furieuse feber" gestorven. Zie Westendorps protocol en 1576 n⁰. 63. Van Zijl was, naar EPPENS fol. 69 mededeelt, altijd tegen het opzeggen van het verbond met de Stad geweest.

2) RENGERS II, bl. 4, drukt het beminnelijk uit: „Dewijlen dan nu „de Stadt in so een qualiteit was, dat se na hoer olde wise geen moert, „geen umsmijten van edelluyden husen off anders dorsten anrichten, so „was de tijt oeck bequaem".

3) De burgemeester Schaffer en ook Westendorp werden, zooals de laatste mededeelt, toen zij zich eens tegen den Gouverneur verzetten, door dezen bij den kraag gepakt en de deur uit gezet.

4) RENGERS II, bl. 5 prijst hem als „een verstandig billick her, uuth-„genomen dingen van religie und gelijken". Tot bevestiging van eigen gezag zag hij echter niet ongaarne deze oneenigheden. Hij had zelfs „vrij „uth" gezegd: „Weret ju tegens den anderen, dan neme ruijters und „knechten" en elders: „Ruijteren und knechten sult gij jegens den anderen „annemen ende to velde brengen". EPPENS, fol. 53.

„tuyre, deliberatie ende communicatie" besloten, „sonder den ge- „meenen ruste, tranquilliteit ende vreede in eeniger manieren tledeeren „ofte quetsen", het verbond van 1482 op te zeggen, terwijl zij beloofden, ingevolge de bepaling van het verbond zelf, zich nog een jaar van gebruikmaking van hunne vrijgekomen rechten te zullen onthouden[1]). Op denzelfden landdag werd besloten, dat gedeputeerden ten hove zouden worden gezonden, om de toepasselijkheid van Alva's reces van 1571 ten bate van de Ommelanden te doen opheffen[2]). Zoo hadden dan de Ommelanden – aldus beweerden zij – „alle Vriesche (dat is natuerlicke) vriheit aller „copenscappen und handelingen" herkregen.

---

1) 1575 n°. 4. Procesverbaal van aanbieding 1575 n°. 5. RENGERS II, bl. 5.

2) 1575 n°. 9.

TWAALFDE HOOFDSTUK.

De toestand van verwarring duurde voort en op willekeurige wijze bestelde Billy de bezetting van Raad en Hoofdmannenkamer. Onderwijl gingen de procedures tusschen Stad en Lande haren gang. In het midden van 1576[1]) – Alva's uitspraak had geen van beide partijen op den duur voldaan – togen Stad en Ommelanden beide naar Brussel, om daar hunne zaken te bepleiten. Niet alleen wenschte de Stad eene interpretatie van Alva's reces, die deze uitspraak gunstiger voor haar zou maken, maar zij wenschte ook bevrijd te raken van den drukkenden last van het kasteel en van des Stadhouders willekeur. Verder wenschte zij afschaffing der weekleeningen en een betere regeling der financiën van Stad en Lande. Heftig protesteerde de Raad tegen de opzegging van het verbond door de Ommelanden. Die opzegging beteekende niets, was nietig; de Ommelanden hadden in het begin der zestiende eeuw een zoo sterk mogelijke inbreuk gemaakt op het verbond, door de Saksers in het land te halen. Wat verbeeldden de Ommelanders zich wel, de Ommelanden waren immers „nyet dan aenwassen, angemerct men „in voertijden met een hulck plach te coemen voer St. Walburchs

[1]) Voor de Stad gingen de burgemeester Joachim Ubbena, de raadsheer Egb. Upkena en de nieuwe stadssyndicus Dr. Johan de Gouda, die Westendorp was opgevolgd. Zij vertrokken 19 Juni uit Groningen en gingen 28 September terug. 8 Juli kwamen de Ommelander afgevaardigden, die 18 Augustus weer vertrokken. Een uitvoerig verbaal van dit alles, gehouden door den stadssyndicus, is afgedrukt Bijdr. VII, bl. 81 vgg. Het hierboven medegedeelde is daaraan ontleend. Natuurlijk is alleen datgene opgenomen, wat verband houdt met het stapelrecht; bijkomende quaesties zijn achterwege gelaten.

„kercke, die alsdoen een geweldige starcte was". De Ommelanden konden geen enkel verbond in acht nemen; ten overvloede zie men eens, hoe zij zich aan het reces van Coebel hebben gehouden. Zoo redeneerden de Groningers en zij legden in Brussel bezoeken af bij de verschillende autoriteiten; men had drie verguld zilveren bekers gekocht en wilde die aan de verschillende magistraatspersonen aanbieden. Men kreeg echter een weigerend antwoord: de heeren wilden geen geschenken aannemen.

Tot rapporteur in deze zaak werd de proost Fonck aangewezen, maar alles liep niet vlug van stapel. Requesens was kort geleden gestorven; de Raad van State had de handen vol met werk; voortdurende geldnood bracht de Spaansche soldaten tot muiterij, welke ten slotte op de beruchte „Spaansche furie" uitliep. Billy, die nu weer zeer vredelievend schijnt, had een' brief naar Brussel geschreven, dat men daar toch al zijn best moest doen Stad en Lande tot een vergelijk te brengen „opdat wij eens in rust ende „vreede met malcanderen mochten leven." Zeker, men wilde zijn best wel doen, maar men slaagde evenmin als bij vorige gelegenheden. Fonck zeide, dat hij nu niet kon vinden, dat de Stad haar stapelrecht op zoo heel deugdelijke gronden verdedigde, hoewel hij, dit moest hij er dadelijk bij verklaren, Groningen zeer gunstig gezind was. Maar — voegde hij er bij — de zaak moet niet in rechte worden behandeld. Benoemt vier of vijf „geleerde persoenen", zooals vroeger ook al eens is voorgesteld [1]) en tracht voor hen uwe zaken tot een vergelijk te brengen. De Stad wenschte echter, dat het hof van Brussel in deze zaken zou beslissen. Het is waar — aldus beweerden de Groningers — de Stad had geen „besegelde „privilegien", maar daar waren hare gerechtigheden volstrekt niet minder om, vanouds was Groningen eene rijksstad en heeft zij behoord tot de Hanzesteden, „die veel gerechticheyden genieten, „hoewel zij daarvan geen besegelde privilegiën en hebben". En bovendien, er valt niet aan te twijfelen, „off de Stadt, gefundeert

---

[1]) 1576 n⁰. 98.

„zijnde, met veele gerechticheyden voerzien is geweest, dienende „al te samen tot prosperiteyt ende conservatie van dien, gelyck „men zyet geschien in veel andere steden". Bovendien had de Stad voldoende redenen, waarom zij haar zaak gaarne door de Brusselsche rechters berecht zag; deze toch waren haar niet slecht gezind: proost Fonck, de rapporteur, verklaarde immers zelf, dat van verlies door de Stad van het stapelrecht absoluut geen sprake kon zijn, door Alva's uitspraak was zij te vast daarin bevestigd. En dan, ceteris paribus, kon niet worden getwijfeld: „off Sijne Mat. „en zoude badt totte Stadt dan de Landen geneicht wesen, vermits „Zijne Mat. daeraen meer is gelegen".

Het resultaat van alles was eene interpretatie, die den 16 Augustus 1576[1]) werd gegeven. De goederen moeten – aldus werd bepaald – ter markt worden gebracht, maar daarvan moet ook „stapelrecht", tol, worden betaald; onder granen wordt binnenlandsch zoowel als buitenlandsch koren verstaan. De bepaling, dat de vreemde koopman „in de havens ende vast daerbij" zijne waren verkoopen mocht, zou aanleiding kunnen geven, dat zich bij de havens kleine marktjes gingen ontwikkelen en de koophandel, „in dese gevaerlicke tijden in opene dorpen ander „zehe ende stroemen gelegen", zou allicht meer „tot vianden rooff „als Co. Mat. profijte ende dienste" strekken, zooals de Stad betoogde[2]). De Geheime Raad scheen veel hiervoor te gevoelen en de interpretatie gaat dan ook deze vergunning in zooverre inperken, dat alleen vee en paarden, die men b.v. wel eerst eens wil zien loopen, aan wal mogen worden gebracht; andere waren moeten in de schepen blijven liggen. De procedure voor den Olderman wordt omschreven: vreemdelingen zouden van gildrechtsvonnissen ook bij L. en H. in appèl kunnen komen, tenzij de Koning anders mocht bepalen. Omtrent het toezicht op de

---

1) Gedrukt Oldermansboek, bl. 43.

2) Ongedateerd adres van de Stad in een bundel: Geschillen van Groningen en Ommelanden 1560–1612 H. S. i. f. 216a.

waag wordt ook nog gezegd, dat dit aan de Groningers zal staan; ingeval echter de Ommelanders zich over den waagmeester te beklagen hebben, zullen de Gedeputeerden der Ommelanden, tot het instellen van een onderzoek, vrijen toegang tot de waag hebben. Aangaande de vraag echter, hoe in dat geval de oneenigheid zal worden berecht, geeft het desbetreffende artikel geen uitsluitsel. Dit zijn de hoofdzaken. De bepalingen, hierbij genoemd, zijn in het algemeen wel in het voordeel der Stad.

Toen de stadsgezanten 9 October uit Brussel wederom in Groningen terugkwamen, was de toestand daar ongeveer nog dezelfde als bij hun vertrek: verwarring en oproerige ontevredenheid. In de Zuidelijke Nederlanden had inmiddels eene verandering plaats gegrepen: de muiterijen der soldaten waren op een formeelen opstand, de „Spaansche furie", uitgeloopen en de provinciën Holland en Zeeland, reeds vroeger door een bijzondere unie verbonden, hadden met de meeste der andere provinciën een verdrag gesloten tot onderlinge verdediging: de pacificatie van Gent (8 November 1576). Stad noch Ommelanden hadden zich aanvankelijk hierbij aangesloten en nu zonden de Algemeene Staten naar deze streken een' gezant, François Martini de Stella. Niet zoodra was deze te Groningen aangekomen, of hij werd door Billy gevangen genomen. Hij slaagde er echter in, uit zijne gevangenis los te komen en door den soldaten, die door lange ontbering van soldij roerig waren geworden, betaling te beloven, gelukte het hem, deze op zijne hand te krijgen.

Stad en Ommelanden traden nu (om al het hieraan voorafgaande maar stilzwijgend voorbij te te gaan) tot de pacificatie toe. Billy werd verdreven en de Algemeene Staten zonden als stadhouder naar deze streken George de Lalaing, graaf van Rennenberg. De Luitenant der Hoofmannenkamer De Mepsche werd door Dr. Pompejus (Popko) Uffkens vervangen. Den laatsten dag van het jaar 1576 verbond de Stad zich plechtig aan de Algemeene Staten tot handhaving der Gentsche pacificatie en in het begin van het volgend jaar trok de bezetting weg. Eenigen tijd later

werd begonnen met de afbraak van het kasteel en hiermede was aan een van de vurigste wenschen der gilden voldaan [1]). De Groningsche burgerij toonde zich hierover dan ook zoo verheugd, dat ze op de markt en den toren teertonnen ging branden, met het gevolg, dat de brand in den Martinitoren sloeg.

Zoo groot als de vreugde der Groningers was, zoo vertoornd was Viglius over het wegtrekken der bezetting. Hij gooide zijn muts tegen den grond, uitroepende: „Nu sin wy Gronningen quijth" [2]).

Geenszins mag verwacht worden, dat Stad en Lande, hoewel beide bij de Algemeene Staten aangesloten, in betere verstandhouding tot elkaar kwamen te staan. Het is waar, er was eene partij, vooral onder „het gemene volck", maar waartoe ook toch enkele adellijken en eigenerfden behoorden, die van oordeel was, „dat men also niet solden twisten offte wij musten tom laesten „tot een grundelick verdorff geraden". De groote meerderheid echter van den adel, de Ewsums, de Rengersen, de Jensema's, de Sickinghes, de Ripperda's, de De Mepsches, de Horenkens „myt hoere gemeenten van coepluyden, amptsluyden und eigen„arfden" en evenzoo alle prelaten, dachten er anders over [3]). „Men

---

1) De Stad had met hoofdmansmandaten de Ommelanders geciteerd, bij de afbraak mede behulpzaam te zijn. Deze hadden echter geweigerd „want denselven solcken importunen gebodt verdroet; soldent ter naber„licher begeerte wal mede gedaen hebben" (RENGERS II, bl. 46) Och!

2) RENGERS II, bl. 75. Voor een uitvoerige geschiedenis betreffende de toetreding van Stad en Lande tot de pacificatie zie men vooral: J. A. G. C. TROSÉE. Het verraad van Rennenburg, 's Hertogenbosch, 1894. Wij zullen dit niet verder alles in bijzonderheden mededeelen.

3) EPPENS, fol. 125v⁰. E. zelf behoorde tot de vredespartij: hij spreekt over het geheel van de opzegging van het verbond als van een bron van ellende. De Stad droeg kennis van den toestand en zij pleegde wel eens met de vredelievenden overleg, „myt pastoren, costeren, vicarien, „praebendaten, vulmechtigen (de scipperen und infimae plebis homines „weren)" zooals RENGERS minachtend zegt. Dat waren willige werktuigen in de handen van „ider borger und brouwer", die hen tegen hunne meesters, de jonkers en hovelingen, opzetten en die hun de ooren „vul „schendiger loegenen" bliezen (RENGERS II, bl. 39).

„kan zelfs zeggen, dat het jaar 1577 de scheuring, welke al vroeger „tusschen beide partijen heerschte, zoodanig verwijderd heeft, dat „het tijdsverloop tot heden (1793) die niet heeft geheeld", zegt de Tegenwoordige Staat van Stad en Lande.

De opzegging van het verbond van 1482 had groote ontstemming verwekt in de Stad. Men was daar echter steeds bij de meening gebleven, dat deze opzegging nietig was: toen Rennenberg in 1577 had voorgesteld, dat Groningen, de Ommelanden en Drente met elkaar een nadere unie zouden sluiten, had de Stad zich uitdrukkelijk daartegen verzet, volgens haar was aaneensluiting niet noodig: Stad en Lande waren van ouds één corpus [1]). Rennenberg, zwak en weifelend, was allerminst de man, om in deze tijdsomstandigheden beslissenden invloed op den gang van zaken uit te oefenen. In den beginne ijverig staatsgezind, was hij ook den Ommelanden niet ongenegen. Toen de Staten Generaal er voor waarschuwden, dat met kracht moest worden opgetreden tegen de nog op het land rondzwervende benden, gaf hij aan die waarschuwing gevolg door het uitgeven van een mandaat [2]), waarbij hij verschillende commissarissen in de Ommelanden aanstelde en dezen beval, maatregelen te nemen tot handhaving der orde. Deze maatregelen waren nog al uitgebreid en stonden aan de commissarissen zekere zelfstandigheid toe: iets, wat door de Stad niet kon worden geduld. Zij verzocht dan ook de Hoofdmannenkamer den boeren te verbieden, het gebod van den Stadhouder na te komen. Dit verzoek wekte zoowel bij den Stadhouder als ook bij de Ommelanden groote verontwaardiging [3]), zoodat in April 1577 een landdag

---

[1]) 1577 n⁰. 12.

[2]) Zie dit mandaat (25 Februari uitgevaardigd), met opgave van de namen der commissarissen, gedrukt bij RENGERS II, bl. 36 vgg.

[3]) Het was natuurlijk het streven van de Stad, de bestaande verdeeldheid in de Ommelanden aan te wakkeren. Zoo bevalen L. en H. 28 Juli 1577 aan de Ommelander meijers, dat zij geen extra-ordinaire belastingen mochten opbrengen, wel de gewone belasting en in het algemeen alle belastingen, die met consent van de Stad zouden worden vastgesteld. Het

te Groningen werd beschreven, waarop afgevaardigden van de zijde der Stad en van de zijde der Ommelanders prelaten, jonkeren en hoofdelingen en eigenerfden verschenen (geen volmachten enz.). Natuurlijk had de landdag geen resultaat. De staten van Klein-Friesland verklaarden kort daarop nog eens, dat zij zich nu in volkomen vrijheid bevonden, totaal onafhankelijk van de Stad [1]). Zij hadden, ondanks het streven van Groningen, hunne eensgezindheid weten te bewaren, althans de Ommelander regeering wist haar wil door te drijven en er werd begonnen met oprichting van twee brouwerijen, (in Appingedam werd al lang gebrouwen) in Siddeburen en in Winsum [2]).

Rennenberg echter had bevolen, dat de Hoofdmannenkamer zou doorgaan met het afgeven van mandaten, evenals of geen opzegging van het verbond had plaats gehad [3]), iets, wat de Ommelanden natuurlijk zeer verdroot. Zij onthielden zich van geweld en

---

is niet verwonderlijk, dat dit mandaat vrij getrouw werd gehoorzaamd, vooral door de boeren „de doch niet wider dan de nose lang is tegen-„wordiges bedencken unde derhalven to hore egen nutte blindt". RENGERS II bl. 51. In Augustus 1577 verbood de Hoofdmannenkamer nogmaals eene wapening der Ommelanders. Tegen dit verbod verzette Rennenberg zich uitdrukkelijk. (RENGERS II, bl. 56 en 58).

1) 7 Mei (1577 no. 39).

2) RENGERS II, bl. 40 dit mededeelende wijst er op, dat men begon met de oprichting van brouwerijen op plaatsen, die ver van de Stad gelegen waren, zoover „dat se övel beer van Gronningen mogen becomen". Zie ook EPPENS fol. 123v⁰.

3) 1577 n⁰. 100. De Stadhouder, zeker eenigermate verrast over den eigenaardigen toestand van zaken, dien hij hier vond en wien ook wel ter kennisse zal zijn gekomen, dat de Hoofdmannenkamer wel eens hare bevoegdheid overschreed, had aan twee Leeuwarder advocaten opgedragen, hiernaar een onderzoek in te stellen. Zij reisden het land af, om informaties in te winnen aangaande het vroeger optreden der Kamer. De Kamer zelf echter vaardigde mandaten uit, waarbij zij waarschuwde, dat men aan deze commissarissen geen inlichtingen geven moest. Een rapport van deze commissie heb ik niet kunnen vinden. Practisch resultaat heeft de enquête niet gehad. RENGERS II, bl. 49.

bepaalden zich tot een lijdelijk verzet. Hunne klachten hadden tot gevolg, dat aan de leden der Hoofdmannenkamer, „als die „welverstandige", de raad werd gegeven, „majoris periculi „evitandi ratione" gedurende de eerste zes weken met het uitgeven van mandaten op te houden. De Stad was hierover vertoornd, maar Rennenberg betoogde tegenover haar, dat het toch „een tijt „van vacantie" was, waarin anders ook weinig mandaten werden uitgegeven, zoodat haar schade nog niet zoo groot was.

Rennenberg zou intusschen hieromtrent overleg plegen met den landvoogd, Don Jan [1]). Dit overleg had tot resultaat, dat deze laatste 10 Augustus een placcaat uitvaardigde, waarbij den Ommelanders ten strengste werd verboden, zich ook maar in eenig opzicht tegen het optreden van de Hoofdmannenkamer te verzetten [2]). De Ommelanders van hunne zijde verklaarden, dat ze hieraan geen gevolg dachten te geven en zij dienden een adres in bij de Algemeene Staten, die verklaarden, dat zij in de gegeven omstandigheden (Don Jan had Namen al ingenomen en zich dus tegenover de Algemeene Staten gesteld [3])), aan dit placcaat niet behoefden te gehoorzamen [4]). De zaak zou voorloopig geschorst blijven. De Algemeene Staten kozen nu partij voor de Ommelanden, de Stad zou dus wel gedwongen zijn de tegenpartij der Staten te kiezen. Zij zond den raadsheer Joost van Cleve naar Brussel om over dit alles zijn beklag in te dienen. Want de Ommelanders hielden nog

---

1) 6 Juli (mede 1577 n⁰. 100). Rennenberg schijnt in dezen wel gevolg te hebben gegeven aan den practischen raad, dien zijn voorganger Billy hem had verstrekt, dat hij nl. den twist tusschen Stad en Lande gaande moest houden en in deze de gaven der Stad aannemen moest, die dan een tegemoetkoming zouden vormen aan het geringe bedrag van het stadhouderstractement. (RENGERS II bl. 46, EPPENS fol. 127). Het verdient hier ook weer aanteekening, dat bij deze epineuse quaesties de voorstelling van Rengers, al is zij niet in alle opzichten volledig, geheel klopt met de voorstelling, zooals die uit de archiefstukken opgebouwd kan worden.

2) 1577 n⁰. 1. RENGERS II, bl. 53.

3) Zie BLOK, Gesch. v. h. Ned. Volk III bl. 191 vgg.

4) 16 September (1577 n⁰. 15). RENGERS II, bl. 55.

steeds Delfzijl versterkt en hadden ook eene vesting bij Zoutkamp in bezit, den Opslag, waardoor zij den omtrek in bedwang hielden en tegelijk ook hun' handel beveiligden.

Wilde de Stad hare suprematie handhaven, dan moest zij naar krachtige middelen omzien [1]). Op den 1 November 1577 moesten enkele Ommelander afgevaardigden in de Stad komen, ten einde met de Groningers enkele zaken van financieelen aard, Stad en Lande alsnog gemeenschappelijk rakende, te bespreken. Eenige burgers deden nu in het laatst van October aan den stadssyndicus De Gouda het voorstel, of het niet wenschelijk zou zijn, deze Ommelander aanzienlijken allen gevangen te nemen en de poorten te sluiten, „verhoepende daar deur beter te coemen tot heure „rechtmatige intentie". De syndicus deed van dit plan mededeeling aan Rennenberg, die hem vroeg, „off wij sulx wel connen ver„dedingen, alsoet twas contra ius gentium". De Gouda antwoordde, dat hij het nog eens met den Raad zou bespreken en hij kon later, toen de Stadhouder nog scrupules maakte, zeggen, „dat wij „in tijdt ende wijlen, des noodt zijnde, tselve wel verhoopten te „verantwoerden, beter dan die van de Ommelanden heur fortsen „ende gewalden tegen de hoocheyt van zijn Mat. aangerecht [2])

---

[1]) Hetgeen hier volgt is ontleend aan het verbaal van den syndicus De Gouda (H. S. i. f. 288), en aan RENGERS. Zie ook het opstel van Mr. C. P. L. RUTGERS in G. V. A. 1896, bl. 192 vgg. Omtrent den gang van zaken zelf bevat het verbaal van De Gouda weinig bijzonders, hij deelt, zooals hier wordt gezegd, mede, dat het plan bestond en dat men besloten had, het ten uitvoer te brengen „alsoeck ten zelven tijde es „geschiet". Verder geen mededeeling.

[2]) Zoozeer waren de Groningers in toorn ontstoken, dat velen hunner – en anders nog wel verstandige menschen, merkt RENGERS II, bl. 64 op – hadden gezegd, dat er wel menigeen onthoofd was, die lang niet zooveel kwaad had gedaan als deze Ommelander gedeputeerden. Vooral zijn het de gilden geweest, de kleinere burgerij en hunne vertegenwoordigers in het stadsbestuur, de gezworen meente, die bij dit bedrijf de voornaamste rol hebben gespeeld. Het was de gezworen meente (hydra multorum capitum volgens RENGERS), die de sleutels bewaarde van het „geweldig

„ende aengemerct wij dingesetenen van de landen begeerden te „verclaeren onse guede meeninge". Dit vond Rennenberg goed en hij verklaarde gaarne te willen medewerken. De „fortsen ende „gewalden", waaraan de Ommelanders zich hadden schuldig gemaakt, waren, volgens de raadsresolutie van 1 November: dat zij Delfzijl en den Opslag versterkt hielden, dat zij stapelgoederen vrijelijk lieten doorgaan, dat zij den oldermansdienaar hadden gewond en verdreven, dat zij zich hadden verzet tegen de mandaten van L. en H.: „soe dat der borger neringe gekrencket, de dennoch tot „bewaringe van der Stadt grote lasten moeten dragen". Zoo zeer waren de Groningsche burgers verbitterd, dat een der burgemeesters later verklaarde, dat het maar goed was, dat deze gevangenneming had plaats gehad, want anders zouden de burgers toch in het land zijn getrokken en dan was de ellende niet te overzien geweest. Het is dus misschien waar, dat de Raad hier heeft moeten toegeven aan de wenschen der burgerij „omme to „verhoeden een openbaer krijgh ende oerloch" [1]). Zoo laat het zich ook verklaren, dat later de bewaking zoo zeer is verslapt.

De Ommelanders kwamen dan op den bepaalden dag — 1 November — in het Broederenklooster samen. Velen waren opgekomen, maar er waren ook eenigen thuis gebleven, die de zaak niet te goed vertrouwden: bij een vroegere gelegenheid hadden al des middags twee uren lang de gildesloten voor de poorten gehangen, „dat een bedencken van apprehensie gaff" [2]). De meesten

---

„grundelslott", waarmede Westendorps huis, waarheen een deel der gevangenen later werd getransporteerd, was verzekerd. Leden van de gezworen meente waren het, die er zich tegen verzetten, dat door twee gevangen Ommelanders een duo werd aangeheven. De namen der bewakers duiden alle op leden van gilden en gezworen meente (RENGERS II, bl. 70).

1) 1578 n⁰. 34. Zie ook Rengers II, bl. 64.

2) RENGERS II, bl. 63. B. ALTINGH (Pilaren en Peerlen I, bl. 55) maakt van dit feit ook melding, alleen stelt hij het iets anders voor, n.l. als volgt: „De poorten wierden gesloten, twee segelen, een van de „Raedt, een van de Gilden, wierden daervoor gehangen". Dezelfde

echter hadden niet vermoed, dat Rennenberg in een dergelijke zaak aan de zijde van de Stad zou staan. Terwijl de Ommelanders aan het beraadslagen waren, werden des morgens te 10 uur de raadssloten voor de poorten geschoven, iets later kwamen daar de gildesloten nog bij [1]). Den geheelen dag bleven de poorten dicht en om 7 uur werden de Ommelanders gevangen genomen. Aanvankelijk werden zij streng bewaakt [2]), ieder in eigen huis, later werden ze naar gemeenschappelijke woningen overgebracht.

ALTINGH deelt in zijn „Oudt ende Nieu Groningen" (1648), onder de vermelding van de aanzienlijke macht der gilden (4e discours), het volgende mede: „De gilden hadden bovendien hunne eygene slotten en „sleutelen, niet alleenlijck van de poorten van de stadt al soo wel als de „Borgemeesteren ende Raedt, de sij alle tijdt bij sluytinge daer meede „voorhingen, ende bij openinge weder afnamen, oock wel alleene daer „voor hingen, gelijck blijckt bij het gedane in den jare 1523 hier voor„geroert" (en ook uit de aangehaalde plaats van RENGERS), „doen zij den „Stadhouder ende Borgemeester de poorte voor de neuse sloten ende „haer slot daer voor hingen; maer zij hadden oeck hun slotten ende „sleutelen tot andere publycque bewaringe van importantie. Gelijck int „jaer 1577 voor de fameuse gevangenisse der Ommelandsche Heeren en „hinch niet alleen de Raedt, maer oeck het lichaem van de gilden zijne „sloten etc.".

Het geval van 1523, waarop BERNHARD ALTINGH hier doelt, staat bij BENNINGHE ed. B. à N. De quaestie was hier, dat de Geldersche Stadhouder een tocht wenschte te zien ondernomen in Friesland. De burgerij weigerde hieraan mede te werken: „se wolden van de Stadt geen rooff„nest hebben". Toen nu de Stadhouder met zijn leger reeds buiten de poorten was, „doe quemen de boumesteren van den gilden en ytlycke „borgeren voor de poorten bij de stadholder, en den borgemester Lubbert „Clant, en slooten de poorten toe... de knechten, de daer buten weeren „solden buten blijven en de binnen weeren, solden binnen blijven ... en „soo bleeff de tocht achter". Bij geen andere gelegenheid en op geen andere plaats vond ik van het bestaan der gildesloten gerept: het is een bewijs van de groote macht, die deze corporaties hebben gehad.

1) RENGERS maakt II bl. 236 n. 1 hiervan ook nog weer melding.

2) „sodat se nichth uut eren slaepcamer up enich oert des huses mochten „gaen, offte de schiltwachten gingen mit roeren, brannende lunten, „;hellebarden, slachswerden mit". RENGERS II, bl. 65.

De Ommelander aanzienlijken, die niet waren gevangen genomen, beraadslaagden samen te Winsum en zonden afgevaardigden naar de Staten Generaal, die hierop twee commissarissen naar Groningen zonden: Marnix van Sint-Aldegonde en den pensionaris van Namen, Dr. Nicaise de Sille. Deze heeren kwamen 27 December 1577 [1]) te Groningen. Marnix „sustineerde seer hart" op ontslag der gevangenen en De Sille verklaarde, „dat hij in zijn „conscientie gheen redenen en vonde, waaromme men die van die „landen langer solden moegen aanholden, cloppende sulcx up zijn „borste". De Ommelanden waren toch werkelijk niet onhandelbaar in hunne voorstellen, zij wilden voorloopig (desnoods wel voor twee jaar) denzelfden toestand herstellen, die onder het verbond van 1482 had bestaan. Zij wilden echter zekerheid hebben, dat binnen *een bepaalden tijd* hunne grieven door een onpartijdigen rechter zouden worden beoordeeld. De Stad verzette zich natuurlijk hiertegen en trachtte haar meening onder de Ommelander huislieden ingang te doen vinden [2]). De commissarissen mochten zich veel moeite geven, zij mochten „een korte, goede ende cate„goryke antwort, welke conform sij der Unie, warmede de van „der Stadt hoer met den Generale Staten hebben begeven und „geunieert", verlangen, al hunne voorstellen hielpen niets: „want „de goede hern weten der Gronninger gront nicht, de pro forma up „den tyt crimineren overst (want se weten mit recht nicht gegrundet „to sijn) se willen int recht nicht, ja solden lever Spansch worden, „als de saicke in recht inlaten" [3]). Het resultaat was, dat de Stad tegenover de hartstochtelijke verklaring van De Sille kalm kon zeggen, dat zij „bij heur conscientie" geen redenen kon vinden, de gevangenen los te laten. Drie weken na hunne komst ver-

---

1) Uitvoerige mededeelingen van deze onderhandelingen in het verbaal van De Gouda (H. S. i. f. 288) en in een der deelen van H. S. i. f. 216*a*.

2) Zoo werd hierover zelfs nog een landdag gehouden, die echter geen resultaat opleverde.

3) RENGERS II, bl. 84.

trokken de commissarissen, ternauwernood ontkomen aan de woede der menigte. De Raad was uitermate vertoornd over hun optreden en betreurde ten sterkste, dat hij eenigen tijd geleden de zijde der Staten tegenover Don Jan had gekozen. Hij hoopte, dat desniettemin de Koning hem nog wel zou willen helpen.

Men wilde nu de gevangenis verzwaren, maar hiertegen verzette Rennenberg zich. Een ander middel werd iets later geprobeerd. Men bracht de Ommelanders in verzoeking, men zette de deuren open en gaf den wachter last te zeggen, dat zij de gevangenis konden verlaten, als zij dat verkozen: zij wisten wel, wat de Stad wilde. Maar de heeren bleven en wenschten niet door zoodanige feitelijke onderwerping de suprematie van de Stad te erkennen.

Brieven van Matthias kwamen [1]), brieven tusschen Stad en Lande werden gewisseld (het was inmiddels Februari 1578 geworden), maar resultaat bleef achterwege. Begeerig naar vrede bleken echter beide partijen. Vooral in de Ommelanden groeide het aantal moedeloozen, die wel wilden toegeven: „want soedanigen „crijch tegens alsoedanigen vasten stadt in dusse tijden van een „cleene provincie muchte niet gelickelicken uthgevuert worden [2])". Alleen eischte men uitdrukkelijk, dat de Olderman zijn optreden matigen zou. Dit deed deze echter niet, zoodat langzamerhand weer alle kans op vriendschappelijke onderhandeling verdween.

De Ommelanden stelden zich in staat van tegenweer door niemand minder in hun' dienst te nemen dan den beruchten Barthold Entens; zij hadden ook een oorlogschip tot beveiliging hunner

---

1) Matthias had gevraagd, dat Stad en Lande gezanten zouden zenden naar de Algemeene Staten. De Ommelanden hadden hieraan voldaan, de Stad niet. De Landvoogd schreef daarom (24 Maart, RENGERS II, bl. 123) een' brief, waarbij hij ten zeerste er op aandrong, dat de Stad ook gezanten zenden moest. Tevens toonde hij een zeker wantrouwen tegen Groningen. Hij zeide toch zeer goed te weten, dat velen in de Stad de partij van Don Jan hadden gekozen. Hij achtte een garnizoen voor Groningen noodig.

2) EPPENS, fol. 130.

belangen gekregen [1]). Vrij gemakkelijk [2]) bedwongen de Groningers deze aanvallen en ten slotte namen zij Barthold Entens gevangen. „Zoo vaken se hem binnen Gronningen sittende den cop hebben „willen affhouwen, is niet te schriven" en het zou ook gebeurd zijn, ware niet burgemeester Schaffer tusschenbeide gekomen.

Inmiddels begon zich in de Ommelanden een nieuwe partij te vormen, ditmaal ook met medewerking van den adel, eene partij, die weer aanving (3 Maart 1578), [3]) met Groningen te onderhanden. In het begin ging het goed: over vele, meer ondergeschikte punten kon men het wel eens worden. Toen echter de stapelrechtsquaesties aan de orde zouden komen, werd het anders. Voordat de besprekingen hierover nog begonnen waren, stoof de raadsheer Joost van Cleve op: „Wij willen heel geen kopenscap in den lande „hebben . . wij sint ja heren vant land, dan wij stellen de hoefft- „luiden [4])". Een dergelijk begin spelde weinig goeds. Van weerszijden werden desniettemin voorstellen ingediend; de beraadslagingen hierover werden evenwel afgebroken, doordat een geweldige overstrooming wederom de Ommelanden had geteisterd. De ellende was hierdoor zeer hoog gestegen en degenen, die het best in staat zouden geweest zijn, als hoofden van zijlvestenijen of als aanzienlijke grondbezitters in dezen op te treden tot leniging van den nood, zaten in Groningen gevangen. Nimmer hebben de Ommelanden zich zoover gewonnen gegeven, als in dezen tijd. In bijna alles wilden zij de Stad toegeven; de toon van het stuk, op den landdag van 8 April door den officiaal Krijthe, die

---

[1]) 1578 nos. 10, 19.

[2]) Hoewel de Groningers van hun militaire praestatiën een ophef maakten „als off de werlt overwunnen was, als off se enen Romeinschen „staat hadden gewonnen edder Don Jan na Spanien geiacht". RENGERS II, bl. 102, 104.

[3]) RENGERS II, bl. 116. Zie ook RUTGERS in G. V. A. 1896, bl. 217.

[4]) RENGERS II, bl. 118. Joost van Cleve veroorloofde zich nog wel eens meer een krasse uitdrukking; voor „ravencost" had hij de gevangenen tegenover Marnix en De Sille uitgemaakt. RENGERS II, bl. 69.

gedurende de gevangenschap van Verrucius als syndicus fungeerde, is zoo onderworpen, als nog nimmer was aangeslagen [1]). En toch gaf Groningen niet toe, de gevangenen bleven waar zij waren. De Stad verklaarde zich er nu weer over ontsticht, dat er een landdag op een ongewone plaats, te Visvliet, en buiten haar medeweten was gehouden [2]).

De onderhandelingen, die door de overstrooming waren afgebroken, werden weer voortgezet: zestien personen werden vanwege Stad en Lande aangewezen, teneinde nog eens weer te trachten, alles tot een vergelijk te brengen. De Stad wilde van hare zijde – hoewel anders natuurlijk niets van al de eischen werd losgelaten – ook een zekere goedgeefschheid toonen. De uitspraak van 1520 betreffende de ambachten in de Ommelanden was wel in het vergeetboek geraakt, maar was nog altijd van kracht. Groningen was nu wel zoo goed te willen toestaan, dat in de voornaamste Ommelander dorpen (welke wordt niet opgegeven) de volgende ambachtslieden mogen wonen: grofsmeden, schoenmakers, timmerlieden, metselaars, kuipers, bakkers, molenaars, kleermakers en linnenwevers, elk met niet meer dan één knecht. De Ommelanders konden zich hierdoor niet laten overhalen en 14 Mei werden de onderhandelingen tusschen Stad en Lande definitief afgebroken [3]).

---

1) Appingedam protesteerde al vast (1578 n°. 151). Zie het stuk van Krijthe bij RENGERS II, bl. 125. Zie mede de kantteekening daarbij ibid. II, bl. 128 n. 1 en 2. Iets later komt Abel Eppens van Equart, (de kroniekschrijver), met een voorstel, waarvan de hoofdstrekking is, dat de Ommelanden zich geheel zouden willen schikken naar Alva's vonnis van 1571 en de interpretatie daarop van 1576. Verder zou het verbond van 1482 weer in de oude kracht gelden. Dit was voor vele Ommelanders wat al te mooi en met kracht protesteerden zij 4 Mei (1578 n°. 4) tegen een dergelijke wijze van optreden. Rengers qualificeert deze elders als „indignissimum".

2) Met gerust geweten konden de Ommelanders verklaren, dat deze landdag op uitnoodiging van den Stadhouder zelven was belegd, nadat deze eene aanschrijving van Matthias had ontvangen (1578 n°. 15).

3) RENGERS II, bl. 153.

Een week later benoemde Matthias nog eens weer een viertal commissarissen: Gunther, graaf van Schwartzenburg, Adolf van Meetkerke, Jacob Yman en den raadsheer Liesvelt, die evemin succes hadden met hunne pogingen. De Stad bleef vooral hierop aandringen, dat B. en R. het eenige college zou zijn, waarbij appèl zou openstaan van gildrechtsvonnissen: van Herodes tot Caiaphas, zegt RENGERS [1]).

Toen ook dit bedrijf zich weer had afgespeeld, zond Matthias 7 September 1578 drie brieven naar Groningen: een naar B. en R., een naar taalmans en gezworen meente en een naar de gilden. Blijkbaar had het zenden van deze *drie* brieven, alle van gelijken inhoud, ten doel, oneenigheid te verwekken in de Stad: het meer voorzichtige college van B. en R. zou licht in zijn verzet niet zoo ver willen gaan als de gilden. Eendrachtig werd echter besloten, „der Stadt vrijheijden ende privilegien mit lijff „ende guedt te verdegenen" [2]). Dit antwoord werd aan Matthias gezonden, maar voor dien tijd werd het eerst aan gezamenlijke gilden en burgerij ter goedkeuring voorgelezen.

Den Ommelander heeren was het voor een gedeelte in het laatst van September gelukt te ontvluchten, het ander gedeelte werd ontslagen [3]).

---

1) RENGERS II, bl. 159.

2) Raadsresoluties 8 en 13 September 1578.

3) Zie nader uitvoerig bij RENGERS II, bl. 153. Deze gevangenneming is overal en te allen tijde ten sterkste afgekeurd. Een zoo stadsgezind pamphlet als de in het laatst der 18e eeuw verschenen „Brief van een „Negociant" qualificeert deze gebeurtenis als „een zaak, welke alzo niet „behoorde" (bl. 18). Langen tijd heeft het feit nog indruk gemaakt. De schrijvers van den Tegenwoordigen Staat zeggen (I, bl. 429), dat zij, „hoe ongaarne ook, die snaar aanslaan" moeten, terwijl zij „het oordeel „over de regtvaardigheid des geschils den leezer overgeeven". Aan het eind van hunne mededeelingen gekomen (I, bl. 462) zeggen zij nog: „Wij hebben dus deezen neteligen twist, gelijk wij hopen, tot aan haar „einde onpartijdig voorgesteld". Zoo bang was men in 1793 nog, dit alles weer op te halen. Zonder eenige appreciatie wordt het feit vermeld bij EMMIUS (De agro Frisiae fol. ed., bl. 47). Hij heeft het over den landdag van 1 November en zegt, dat daar de Ommelanders „contumacius et

De gilden waren woedend. Om een einde aan al het geharrewar te maken, vaardigde Matthias 24 October 1578 een scherp gestelde provisioneele ordonnantie uit[1], waarbij werd voorgeschreven, dat binnen twee jaren alle geschillen voor daartoe door hem aan te wijzen commissarissen moesten worden geinstrueerd. Deze termijn was echter voor verlenging vatbaar. Na afloop der instructie zou daarvan rapport worden gedaan aan den Landvoogd, die dan zou beslissen met assistentie van twee nader aan te wijzen leden uit den Raad van State, den Geheimen Raad, of den Grooten Raad van Mechelen. Gedurende dezen instructietijd zal de Stad zonder prejudicie blijven in de rechten en gerechtigheden, die zij had vóor de uitspraak van Alva van 1571 en de Ommelanden worden „wel scerpelijck" geordonneerd zich hieraan te onderwerpen. Deze ordonnantie wordt 2 December aan Stad en Lande geinsinueerd door een Frieschen advocaat, Dr. Gosen Heringa. Beide partijen beloven, zich ernaar te zullen gedragen.

Tot commissarissen, bij deze ordonnantie bedoeld, benoemde Matthias nu Jr. Rolant Corteville, Mr. Matthias van Cotthen, Dr. Orckis Doyema en Johan van Bauhusen. De beraadslagingen met de Ommelanden zouden in de Stad plaats hebben. De Ommelanders vertrouwden de zaak nog niet recht[2], maar gaven toch ten slotte toe. 27 December 1578 kwam men voor het eerst samen. De kansen stonden nu voor de Ommelanders zeer gunstig. De ordonnantie van Alva was buiten werking gesteld, de zwevende toestand van vroeger hersteld. Matthias bleek hun niet geheel en al ongenegen.

„ferocius agere ac loqui viderentur, quam ferendum oppidani putabant", waarop „quotquot illorum aderant ab his in custodiam sunt dati. Hinc major „secuta animorum exacerbatio". De Aduarder kroniekschrijver (ed. BRUGMANS, bl. 109), schijnt zelfs de gevangenneming eenigszins te billijken. Hij verhaalt, dat de Ommelanders „sibi comitem magis faventem opi„nantes, importunius sese et contumeliose satis oppidanis opposuere", waarna de oppidani „clanculum" de poorten sloten.

[1]) 1578 n°. 3.

[2]) RENGERS II, bl. 161.

22 Januari 1579 gaf hij hun vergunning over verschillende zaken afzonderlijk te mogen beraadslagen [1]).

In October 1578 [2]) waren voor den Raad der Stad een viertal afgevaardigden uit Holland verschenen, die verschillende vragen stelden omtrent belastingen enz. alsook eene uitnoodiging overbrachten, 15 October binnen Utrecht te komen „om nije unie". Dit laatste punt werd „in bedencken genomen". Men wist in Groningen niet, wat te moeten doen, het waren „hoochwichtige allertsijden „beswaerlijcke . . . saecken", zooals de stadssecretaris Altingh het uitdrukt [3]). Het stadsententieboek – waarin ook voor een gedeelte de raadsnotulen staan opgenomen – bevat geen mededeeling omtrent hetgeen betrekkelijk deze zaak in den Raad verhandeld is. De Raad zelf (grootendeels Protestantsch) was tot toetreding niet ongenegen, de gilden echter „sulckes in alles weigerden" [4]). Toen van het verhandelde 5 December aan Matthias verslag werd gedaan, vorderde het volk – „de kluften" – uitdrukkelijk, dat expresselijk van hunne „meninge van geen unyeringe" melding zou worden gemaakt [5]). De Ommelanden traden echter wel toe. Evenzoo Rennenberg. Deze laatste eerst 31 Maart en onder uitdrukkelijke bijvoeging, dat als een van de „quartieren of particuliere leden van zijn „gouvernement" weigerachtig bleef de Unie te onderteekenen, hij niet verplicht zou zijn, dit daartoe te dwingen [6]).

De Groninger gevoelde zich nog, evenals trouwens bijna ieder bewoner der vereenigde gewesten, zeer weinig Nederlander; toen

---

1) 1579 n⁰. 2. In de Ommelanden zelf heerschte geen eensgezindheid, maar „unwille und verbitteringe, de wall goede dingen retardeert". Tot eene uitbarsting kwam het „doer der goeden luiden beschedenheid" echter niet. RENGERS II, bl. 166.

2) Aanteekening van het Sententieboek 4 October 1578.

3) Id. 7 October 1578.

4) EPPENS, fol. 132.

5) Raadsresolutie 5 December 1578. De inhoud van dit schrijven wordt niet medegedeeld.

6) BOR, bk. 13, fol. 89v⁰, EPPENS, fol. 128.

de Staten Generaal bijdragen vroegen tot het ontzet van Maastricht en voor de belegering van Deventer, weigerde de Stad iets te geven: de Ommelanden stonden echter 12000 gulden toe. De Stad wilde niet, dat de Ommelanden iets op zich zelf zouden doen en bewerkten, dat de hoofdmannenkamer contra-mandaten uitvaardigde, waarbij de heffing van de hiertoe benoodigde schatting werd verboden [1]).

Matthias had inmiddels de afgevaardigden van Stad en Lande opgeroepen [2]) naar de vergadering der Algemeene Staten te Antwerpen tegen 26 April. Hieraan werd voldaan; de instructie voor de stadsgezanten werd aan het vergaderde volk, dat „in groten antall „tegens den ander upgedrungen in de schuttenzaal" buiten de Raadkamer was bijeengekomen, voorgelezen en door hetzelve „bewillet" [3]).

Den derden April vertrokken de stadsgezanten; afzonderlijk; de Ommelanders wilden niet met hen samenreizen. Als afgevaardigden gingen de burgemeester Johan Wifringk, de raadsheer Luloff Roeleffs en de stadssyndicus Dr. Johan de Gouda [4]). Eerst zochten de heeren Rennenberg op, dien zij te Workum aantroffen. Zij boden hem eenige geschenken aan en hij gaf hun introductiebrieven mede voor den Prins van Oranje en voor enkele andere hooge personages. Toen de gezanten in Antwerpen waren aangekomen, vervoegden zij zich terstond bij den beroemden Elbertus Leoninus. Zij overhandigden hem hunne geloofsbrieven en zij vertelden hem al dadelijk, dat van het verhaal, hetwelk door booze tongen werd verspreid, als zou de Stad zich van de Ommelanden willen

---

1) RENGERS II, bl. 176.

2) Raadsresolutie 20 Maart 1579. Natuurlijk zijn dit nog de vergaderingen, zooals die gehouden werden ingevolge de Pacificatie van Gent, waarbij de Stad wel was aangesloten.

3) De naam „schuttenzaal" komt in het artikel van Mr. J. A. FEITH over het Raad- en wijnhuis in G. V. A. 1901, bl. 142 niet voor.

4) Een uitvoerig verbaal van deze reis is gedrukt in Bijdr. VI, bl. 161 vgg. Hieruit zal herhaaldelijk worden geciteerd, zonder dat telkens speciaal naar de desbetreffende bladzijden van het verbaal zal worden verwezen.

afscheiden, absoluut niets waar was. Matthias, wien ook een bezoek werd gebracht, verklaarde, dat hij de Stad, voorzoover het in zijn vermogen was, gaarne behulpzaam zijn zou. Alles ging den heeren te Antwerpen voor den wind: de eene groote heer was al vriendelijker dan de andere, maar hun hoofd stootten ze bij den Prins. Ook daar zetten zij het doel van hunne komst uiteen en maakten zij hunne gewone plichtplegingen. Willem antwoordde, dat de Groningers goed hadden gedaan, hier te komen, maar ze hadden hier al veel eerder moeten zijn. Zij waren hier toch – aldus de gezanten – niet zoo lang geleden nog gedurende een geheelen tijd geweest[1]). Nu ja, antwoordde de Prins weer, maar dat was geweest voor de geschillen tusschen Stad en Lande. Het verwonderde hem zeer, dat de Groningers gedurende zoo langen tijd „nyet een stuver" hadden bijgedragen in de generale lasten. En ook, dat zij nu de Staten Generaal niet bedankten, dat deze gedurende zoo langen tijd den oorlog hadden gevoerd, zonder dat de Groningers daar iets toe hadden bijgedragen. Dit kon immers niet, luidde de repliek hierop, de Ommelanders wilden niet met hen samen iets geven en zij wilden niet anders dan staatsgewijs iets doen, dat kon niet anders, want de Ommelanden en zij vormden tezamen een provincie.

De gezanten hadden een instructie meegekregen van B. en R., hunne principalen, om over het gedrag der Ommelanden te klagen. Zij wilden dit stuk voorlezen, maar de Prins zeide, dat hij zich zeer goed kon voorstellen, wat er in stond; hij zou het later wel eens lezen. Maar – zoo vervolgde hij – komt gij hier, om mede te besluiten over den religievrede, over de Unie van Utrecht, over de repartitie der generale middelen, en – brengt gij geld? Wij kunnen immers niet zonder de Ommelanden, wij zijn geen provincie op ons zelf – aldus de afgevaardigden. Laat toch die eeuwige twisten

---

[1]) Joost van Cleve was met enkele anderen bij Matthias geweest over Delfzijl en den Opslag.

eens rusten, viel de Prins in; gij beiden zijt als „een quaet man „ende wyff" en wie de man is en wie de vrouw, daarover wil ik op het oogenblik niet spreken. Maar twist niet, zoolang de vijand in het land is: wanneer die eerst eens is verdreven, dan kunt ge procedeeren naar hartelust en dan kunt ge deze doctoren (hij wees op Leoninus en enkele anderen) daar wat aan laten verdienen. En gij vraagt, wat u te doen staat? In uw beurs moet gij tasten, gij moet voor het ontzet van Maastricht 50 000 gld. opbrengen, en hebt gij geen contanten, gij hebt crediet. Wilt gij dat doen — ik zal u gaarne behulpzaam zijn bij het inzamelen der gelden; doet gij het, dan zult gij hier „de alderwellecompste „weesen". Maar de afgevaardigden hierop: Wij zijn arm; de doorbraak der dijken en de wederspannigheid der Ommelanden kosten ons veel en dan zijn wij geld schuldig voor de afbetaling der Waalsche soldaten. Nu werd de Prins boos. Hij wist wel, dat Groningen correspondentie met den vijand onderhield, dat de Spanjaarden een aanslag wilden doen op Stad en Lande, dat er een aanzienlijke Spaansche partij in de Stad was[1]). De Groningers wierpen deze beschuldiging met verontwaardiging terug: wanneer zij niet op hunne onschuld vertrouwden, zouden zij niet hier gekomen zijn. Dit kalmeerde den Prins allerminst. Meent gij eigenlijk, dat wij hier vrijbuiters zijn, vroeg hij en hij vermaande de Groningers „wel schaemperlick", toch gelden op te brengen, de Groningers hadden zich voor de Staten Generaal te verantwoorden. Nu kregen de heeren „verloff", maar bij het weggaan werd de Prins weer wat vriendelijker: men moest nog maar eens „bij een ander coemen ende goede chier mitten anderen maecken".

---

[1]) De Prins had gelijk. De stad Groningen had, evenals de Friesche malcontenten, gezanten naar Billy gestuurd en het was alleen te wijten aan nalatigheid van den Koning en van Parma, dat aan hunne verzoeken geen gevolg werd gegeven. TROSÉE a. w. Bijl. bl. 16. Dan richtten ook omtrent dezen tijd gilden en ambachten herhaalde requesten tot Parma, TROSÉE, ibid bl. 166, 170.

De Groningers waren verlegen en vervoegden zich al heel spoedig bij Leoninus, die zeide, dat het het beste zijn zou, wanneer men „redelijcke presentatie van contributie" deed. Hij toonde hun ook een kaart, die de Ommelanders hem gezonden hadden, waarop ten duidelijkste stond aangetoond, dat er eene „lantscheydinge" was tusschen Stad en Ommelanden. Het was „een valsche caerte „van Philippo Galleo [1]) nu nyews gemaect" zegt de syndicus.

Nu was de groote quaestie: konden de stadsafgevaardigden — qua tales — deel uitmaken van de vergaderingen der Staten Generaal zoolang de Ommelanden er nog niet waren? Aan de eene zijde achtten zij het wenschelijk: hunne belangen moesten daar ook, met inspanning, worden behartigd. Er stond echter een niet onbelangrijk staatsrechtelijk bezwaar tegenover: namen zij aan de vergadering der Staten Generaal deel, dan toonden zij daarmede, dat zij op zich zelf stonden: zelfstandig dus eene provincie vormden. En deze meening wenschten zij allerminst ingang te doen vinden: er moest worden volgehouden, dat alleen de Stad met de Ommelanden gezamelijk eene provincie waren. Eindelijk werd besloten, dat de stadsafgevaardigden toch maar afzonderlijk aan de vergaderingen zouden deelnemen; zij verlangden echter eene acte van Matthias, dat hierdoor niets zou worden gepraejudicieerd.

Kort na het merkwaardige onderhoud met den Prins vonden de afgevaardigden het eigenlijk maar wenschelijk, hem hunne verontschuldigingen aan te bieden. Zij namen tevens de gelegenheid waar, zich bij hem te beklagen over de aanwezigheid van tal van soldaten in de Ommelanden, die naar alle waarschijnlijkheid een aanval op de Stad wilden doen [2]). Allesbehalve vriendelijk was de ontvangst bij den Prins: „Ghij compt altoes met woerden ende

---

[1]) Een beroemd graveur te Antwerpen.

[2]) Zie hierover RENGERS II, bl. 180. Over dezen inval hadden de gezanten ook al geconfereerd met de Raden Liesvelt en Leoninus, die hun hadden gezegd, zich tot den Raad van State te wenden.

„metterdaet en bewijst ghij u nyet, men weet wel dat eenige in „Groningen correspondentie holden metten viant; als men informatie „wolde nemen ende de saecke bij 't licht besien, men solde de „personen wel gewaer worden, ghij moet nyet meenen, dat ghij „met kinderen ofte met beesten spreect, wij weten wel beter ende „U stadholder mede". En toen nog gevraagd werd, of de Prins ook het stadsadres over de troepen aan den Raad van State bij Matthias wilde ondersteunen, antwoordde deze ontkennend: men moest zich zelf maar redden. De heeren gingen weer troost zoeken bij Leoninus en Liesvelt, die hen wat gerust stelden: „alle dingen „solden wel zijn, tzolde tot onsen nadyel nyet zijn".

Toen de Groningers werkelijk hadden toegegeven, dat zij deel zouden uitmaken van de vergadering der Staten Generaal, waren zij meer in aanzien gekomen bij Prins Willem. Deze vroeg hen 7 Mei alle drie te gast en de beloofde „goede chier" bleef niet achterwege.

DERTIENDE HOOFDSTUK.

In Groningen ging intusschen de Olderman zijn gewonen gang of liever hij breidde zijne macht nog uit, in alles gesterkt door de Hoofdmannenkamer. En het was wel noodig, dat de Stad zich goed inspande en alle mogelijke moeite deed tot handhaving van hare rechten, want ook de Ommelanders gingen zich onder de krachtige leiding van Wigbold van Ewsum steeds meer concentreeren.

Niet alleen echter als leider der Ommelanders begon deze edelman voor de Stad gevaarlijk te worden, zijne ondernemingen ook zouden Groningens burgerij niet weinig benadeelen. Hij had namelijk de uitgestrekte veenen in zijne bezittingen onder Midwolde aan de snede gebracht en toen hem, bij de uitgebreidheid van dat werk, de noodige fondsen begonnen te ontbreken, had hij in 1571 eene overeenkomst met twaalf Keulsche edelen gesloten, die met hem eene compagnie oprichtten [1]). Deze onderneming bleef niet lang op dezelfde wijze voortduren, na een paar jaar kregen de veengenooten onderling oneenigheid. De quaesties, naar aanleiding van deze zaak gerezen, bracht Wigbold van Ewsum voor de Hoofdmannenkamer, welk college hem in het ongelijk stelde. Hij ging daarop in appèl bij Gedeputeerden van de Ommelanden, die de Hoofdmannenkamer niet competent verklaarden [2]). Maar competent of niet, de Hoofdmannenkamer bleef zich de zaak aantrekken en zorgde voor daadwerkelijke toepassing van de door haar in deze zaak gewezen vonnissen, al zij het dan ook indirect.

Den 10 April 1579 vaardigde de Olderman van het Gildrecht

---

1) Mr. Dr. H. S. VELDMAN. Wigbold van Ewsum, G. V. A. 1897, bl. 7.

2) Hoe de zaak verder afgeloopen is, wordt in het in n. 1 aangehaalde artikel niet medegedeeld.

Herman Wyffringe een mandaat uit, waarbij hij, op pene van een mark gouds, verkoop van turf uit „de heren compaignie" verbood, tenzij eerst de koopsom was voldaan aan den daarvoor door de Keulsche heeren aangestelden factor Cornelis Fonck. Ewsum mocht nu niet meer als rechthebber in deze zaken optreden. Bestond tegen deze regeling bezwaar bij de Ommelanders wien dit aanging, dan konden deze hunne protesten indienen bij het Gildrecht, dat des Vrijdags te Groningen vergaderde. De direct getroffene, Wigbold van Ewsum, zond nu zijn' nar naar den Olderman met het volgende versje:

„Het is nu in den April
„Dat sich alle ding verkeren wil.
„Unde dat de Narren werden schrander.
„Daromme sende ick den enen tot den ander."

Hij diende een bezwaarschrift in, dat ongetwijfeld ook boertig zal zijn gesteld: het Oldermansboek werd er immers in besproken als „des Oldermans *broeck*" [1]).

Niet onnatuurlijk was het, dat naar aanleiding van het optreden van den Olderman tegen Wigbold van Ewsum ook van andere zijden krachtig werd geprotesteerd. De „Gedeputeerden van de Vriesche „Umlanden tusschen der Eemse und Lauwerse van wegen de ge„mene Staten des lants" [2]) vaardigden 16 April eene proclamatie uit, waarbij zij dergelijk optreden van den Olderman, als zijnde tegen des lands privilegiën, ten sterkste afkeurden. Verzet is noodig, „up„dat alsulcke vermetele attentaten nicht in een quade consequentie „in tocomende tijden getogen worden, na dier van Gronningen „olde gebruick". Daarom bepaalden Gedeputeerden, dat geen Ommelander voortaan meer aan de mandaten van den Olderman gehoor mocht geven, maar dat ieder zich daartegen moest verzetten en des Oldermans dienaars moest houden „vor verstorers der gemener

---

1) RENGERS II, bl. 179.

2) Zie over de totstandkoming van dit college WICHERS I, bl. 240 vgg.

„ruste". Van wege Gedeputeerden werd aan ieder steun beloofd [1]).

Rennenberg, die toentertijd op de Nienoord was, en niet onwaarschijnlijk vrij sterk onder den invloed van Wigbold van Ewsum, den bewoner van dit kasteel, en van diens vrienden stond [2]), vaardigde 7 Mei 1579 naar aanleiding van dit alles een mandaat uit, waarbij hij „uuth sonderlinge uns darto bewegende oirsaken", de Hoofdmannenkamer in hare functiën schorste en voortaan een ieder verbood, aan hare mandaten gevolg te geven, tenzij deze geteekend waren door den Stadhouder en voorzien van diens cachet [3]). Natuurlijk was de Stad hierover meer dan woedend, zij vleide zich echter, dat het Rennenberg geen ernst was: het was hem alleen te doen geweest om van die „importune clageren" af te komen en zoo was het maar haastiglijk op de Nienoord geteekend. Als hij naar Groningen kwam, zou hij wel anders gaan denken.

Het gevolg van dit bevel van Rennenberg bleef niet uit: Barthold Entens nam in de Ommelanden verschillende hoofdmansdienaars gevangen. De Stad, daartegen protesteerend bij Rennenberg, kreeg ten antwoord, dat dit op zijn bevel was gebeurd [4]). Onmiddellijk werd natuurlijk dit droeve nieuws overgebriefd naar Antwerpen, naar de stadsgezanten, die er zich bij den Raad van State over beklaagden, en later ook bij den Prins. Men verzocht dezen, hierin met zijne beslissing eenige haast te willen maken, aangezien de Groningsche burgers „van zulcken humore waeren, dat zij liever „lijden solden, dat de onderste steen van de Stadt boven quaeme

---

1) Zie over deze geheele quaestie RENGERS II, bl. 176 vgg.

2) Later (Bijdr. VI, bl. 199) wordt gesproken van „de surchéance, bij „Christoffel ende Wigbolt van Eussum, Eilco Onsta ende Eisso Jarges „subrepticie geobtineert".

3) 1579 n⁰. 64, gedrukt RENGERS II, bl. 180.

4) 1579 nos. 65, 66. Entens was (aanteekening in het Sententieboek 17 Mei 1579) resoluut opgetreden: „he kende geenen hoefftmannen; solden „em met vreden laten gelycken he oer; dat oeck geen meer dienaren in „gelycker gestalt met mandaten solden uuthkomen offt solden so ge„tracteert worden, dat se daeran wal gedencken solden".

„te leggen, dan zij int allerminst zolden wijcken van heur olde „privilegiën, vrij- ende gerechticheyden". De Prins antwoordde hierop, dat hij vroeger ook al eens „dat cleyne manneke" [1]) veel had hooren zeggen en roepen van de privilegiën van de Stad, „dan en waeren sulckes nyet al, alsse wel behoerden te wesen". In den loop van dit onderhoud wist de Prins het ook weer te brengen op den religievrede [2]) en op de generale middelen, maar de afgevaardigden weigerden beslist, hierin iets bij te dragen.

Een van de stadsafgevaardigden, Luloff Roeloffs, reisde naar Groningen om nadere voorschriften te halen. Eenigen tijd later kwam hij terug met uitvoerige instructies, waarbij hem o. a. was opgedragen „der Stadt en borger arme gestalt ende gelegendheid" alsook „der „Landen enorme moetwille ende gewalt" te betoogen. Verder bleek uit die instructie, dat de Raad ook thans nog niet ongenegen was, (of was het comedie om den Prins wat zachter te stemmen?) de Unie van Utrecht te teekenen; de instructie bevatte eenige opmerkingen bij het concept der Unie [3]): zoo bij art. IV, dat in Stad en Ommelanden geen vestingen zouden mogen worden gebouwd, dan met consent van het bestuur van Stad en Lande; bij art. V over den bieraccijns; bij art. XVI, dat de Stad zich wenschte te houden aan de ordonnantie van 24 October 1578 van Matthias. De Stad zat nu werkelijk heel erg in het nauw: zij werd door de

1) Hiermede bedoelde hij den raadsheer Joost van Cleve, die kort geleden bij Matthias was geweest over Delfzijl en den Opslag en die zich hier ook wel ferm zal hebben geweerd.

2) Hierop vooral dringt Leoninus sterk aan bij de Groningers; als ze dezen vrede aannamen, zeide hij, dan zoude hunne „saecke guet worden". 29 Mei kondigde Matthias dan ook een afzonderlijken geloofsvrede voor Groningen af (T. S. I, bl. 473). Aan de Protestanten werden twee kerken toegestaan. Onmiddellijk na zijn intocht in Groningen (24 Juni 1579) wordt die vrede door Rennenberg afgekondigd.

3) Dit was „den borgeren, starck up den huyse erschenen", 18 Mei (zie aanteekening op dien datum in het sententieboek) voorgelezen. In eene aanteekening aldaar op 2 Juni komt de passage voor: . . . „oeck de „generale unie voertan mede na behoer tonderholden geneight".

Ommelanders en door Rennenberg belegerd; als reden voor deze belegering werd opgegeven hare weerspannigheid om niet in de oorlogskosten te willen bijdragen.

De geschillen tusschen Stad en Lande waren nu een nieuwe phase ingetreden, waarbij partijen scherper tegenover elkaar stonden dan ooit te voren. Toen omtrent dezen tijd steden en ridderschap van Overijsel een schrijven aan Groningen richtten, om de Stad aan te raden, zich toch met de Ommelanden te verdragen [1]), antwoordde deze, dat dit nu nog minder dan vroeger zou kunnen gebeuren. Ook tegenover Rennenberg had zij tal van grieven, voornamelijk betreffende de schorsing van de Hoofdmannenkamer, alsook om zijn „daetlick" voornemen, stapel en stapelrecht „van dusse Stadt te diverteren und in d'Omlanden te „planten . . . ten eynde dat dese heerlijcke Stadt und truhartige „gemeente ten appetijte van enige halstarige vreedhartige menschen „hunger und khummers halven solden moeten vergaen ende in de „grundt verderven". En dan . . de vijand lag onder hare muren. Het was zoover gekomen met de Stad, dat Roeloffs zelfs instructie had gekregen, een som van 3000 gulden van harentwege ten behoeve van de generaliteit toe te staan. Door dit alles meenden de heeren zeer in de gunst van de autoriteiten te zijn gekomen.

Matthias en Marnix (de laatste was van oordeel dat de macht van de Hoofdmannenkamer wel inperking noodig had) rieden den Groningers aan, hunne klachten voor den Raad van State te brengen. Ook den Prins legden zij hun ellendigen toestand bloot, toen zij eens bij hem dineerden. Hun gastheer vond een „after dinner" een weinig geschikte gelegenheid tot het bespreken van dergelijke quaesties en hij stelde hun voor, de klachten op schrift te brengen. En nadat hij eenigen tijd later kennis had genomen van hare stukken, zeide de Prins, dat het het beste zou wezen, als een bekwaam persoon eens naar Groningen werd gezonden, om de zaak te behandelen. Dit zou meer helpen dan brieven. Maar

---

[1]) 1579 n⁰. 70.

de vervulling van ééne voorwaarde was noodig, zou het beleg kunnen worden opgeheven en zouden de troepen kunnen worden weggezonden: de Stad moest eene oorlogsschatting opbrengen van 30000 gulden „alsoet een schande was van soe rijcke Stadt dat „wij nyet meer dan 3000[1]) guld. presenteerden". Maar ondanks de bewering van den Prins kreeg de Stad kort daarop eene missive van Matthias, die beval, dat B. en R. en Rennenberg de zaak weer in orde zouden moeten brengen; een missive van den zelfden inhoud van den Prins volgde eveneens[2]).

De belegering duurde inmiddels voort en welke middelen ook tegenover Rennenberg werden aangewend, hoezeer men trachtte hem te overreden, hij bleef onwrikbaar, totdat tenslotte het heftig aandringen der burgerij, die de belegering moede werd, de verminderde moed van de Ommelander boeren, „de undangbare, unwetene „und erer overicheiden in den Lande nicht achtende bueren",[3]) die de zware schattingen (de Ommelanders alleen moesten evenveel opbrengen als geheel Friesland) moede werden alsmede een min gelukkig krijgsavontuur van Groningen een vergelijk brachten. Vanwege de Stad werden drie aanzienlijke Groningers naar Rennenbergs leger te Winsum gezonden, waar zich ook eenige

---

1) En deze drieduizend gulden trachtte de Stad ook nog te beknibbelen. De gezanten wilden den Prins voorstellen, daar nog *f* 700 af te nemen tot betaling van de schulden van enkele edellieden, die van Antwerpen naar Maastricht, naar het Waalsche leger waren vertrokken. In het paleis van den Prins gekomen, ontmoetten de gezanten twee heeren, die zoo juist een onderhoud met hem hadden gehad; zij raadden de Groningers ten sterkste af, zich nu bij den Prins te vervoegen, „want hij wadt ge„stoert was ende oeck wadt te voele hadde gedroncken". De Groningers waren zoo verstandig, onmiddellijk het paleis te verlaten.

2) Billy schreef omtrent dezen tijd (14 Juli) vanuit het kamp voor Maastricht aan den Koning, dat het nu hoog tijd werd, Groningen te bevrijden: de Stad was nu in onderhandeling met de Staatschen, omdat zij van de tegenpartij geen hulp meer verwachtte. TROSÉE a. w. bijl., bl. 16.

3) RENGERS II, bl. 181.

afgevaardigden der Unie bevonden en een verdrag[1]) werd gemaakt, waarbij stilstand der vijandelijkheden werd beloofd en de gelegenheid werd geopend, dat alles tot een vreedzaam eind zou komen door bemiddeling van Rennenberg. Zes van de meest roomschgezinde burgers werden tot gijzelaars aangewezen, om als onderpand voor Groningens trouw binnen Kampen te worden geinterneerd.

Den 24en Juni 1579 deed Rennenberg, zonder bezetting mee te nemen, want hiertegen had de burgerij zich met alle mogelijke kracht verzet, zijn' intocht binnen Groningen. Den volgenden dag onderteekende hij een stuk[2]), geschreven door den stadssecretaris Julsingh, waarbij hij beloofde, er bij de desbevoegde autoriteit op aan te zullen dringen, dat deze medewerking zou verleenen tot opheffing van de surchéance van de Hoofdmannenkamer. Hij verzekerde ook, dat hij de Stad zou handhaven in hare oude gerechtigheden, terwijl hij tevens toezegging deed, ervoor te zullen zorgen, dat de Groningers „neet benodicht noch geholden „sullen sijn, eenich proces offte rechtsforderinge desfals woe „actores te fueren edder tho sustineren".

Dat was voor de Groningers ook een gewichtige zaak: de oude regel van procesrecht: „Actori incumbit probatio" gold nog steeds en strict bewijs hunner gerechtigheden viel hun uit den aard der zaak uitermate moeilijk. Ook werd den Olderman een sauvegarde verleend tot ongehinderde uitoefening van zijne functien in de Ommelanden. Van zijn' werkkring bleek deze ambtenaar echter een zoo eigenaardig begrip te hebben, dat Rennenberg zich zeer spoedig (20 Juli reeds) genoodzaakt zag, van zijn verleende sauvegarde eene interpretatie te geven. Deze nadere uitlegging had ten gevolge, dat het den Olderman uitdrukkelijk verboden werd, zijne macht verder uit te breiden dan binnen de perken

---

1) RENGERS II, bl. 182. Gedrukt BOR bk. XIII, fol. 129. De gilden en de rotmeesters van het borgerregiment hechtten later (19 Januari 1580) speciaal hunne goedkeuring aan dit verdrag. RENGERS II, bl. 185 noot.

2) 1579 n⁰. 94.

der bevoegdheid, die hij vóor 1571 had, zooals de ordonnantie van Matthias dat voorschreef [1]).

De stadsgezanten te Antwerpen intusschen wisten nog niets van de wending, die de zaak ten voordeele van de Stad genomen had en richtten nog steeds verzoeken aan verschillende leden van den Raad van State tot handhaving van de oude gerechtigheden enz. De heeren staatsraden hadden echter in de behandeling dezer quaesties niet heel veel lust. Zij waren zoo weinig in aantal op het oogenblik, „sulcke hoochwichtige ende olde questien" durfden zij niet aan. De toestand van de gezanten verbeterde echter, toen Roeloffs, ten tweeden male naar Groningen gezonden, 6 Juli terugkwam met de blijde boodschap, dat de zaken veel vooruit waren gegaan. Terstond begaven de heeren zich met het bovenvermelde verdrag van Rennenberg naar Matthias, die beloofde, werk van dit alles te zullen maken. Met groote haast schijnt het echter niet te zijn gegaan, althans in October wordt er nog eens weer op aangedrongen.

De Ommelander afgevaardigden, die 20 Mei te Antwerpen aangekomen waren, waren 27 Juni reeds weer vertrokken, zoodat de stadsgezanten het rijk alleen hadden. Daardoor blijkbaar moediger geworden, richtten zij 4 Augustus reeds missives tot de Staten Generaal, dat hunne gijzelaars weer in vrijheid mochten worden gesteld, dat aan Appingedam verboden zou worden munten te slaan en dat de oldermansdienaar te Delfzijl zijn ambt ongehinderd zoude mogen uitoefenen. Wat hieromtrent besloten werd, is mij niet bekend kunnen worden, de gijzelaars bleven echter in Kampen.

In het algemeen bleek men in Groningen op den duur niet zoo bijzonder ingenomen met den stand van zaken. De gilden vooral zagen uit naar een' beschermer, die met meer kracht hunne belangen zou behartigen, dan de Staten Generaal tot dusver hadden gedaan. Het aantal Katholieken te Groningen was

---

[1]) Decisie van Rennenberg gegeven te Utrecht (misschien onder den invloed van daar aanwezige afgevaardigden der Unie (RENGERS II, bl. 188)).

vooral onder de mindere volksklasse groot. Hoewel de magistraat in het begin van 1580 geheel onroomsch was[1]), kon gezegd worden „que les jours de dimenches et aultres jours de festes „toutes les églises d'icelle ville sont tellement peoeupléz des bons „que c'est une merveille à les veoir"[2]), vijf van de acht burgervendelen waren katholiek[3]). Parma ontving „tant des ghildes que „des chiefs des wijkes"[4]) (de rotmeesteren van de kluften vermoedelijk) herhaaldelijk brieven met verzoek om hulp.

In de gedachte, dat het katholieke karakter der Keulsche vredesonderhandelingen[5]) deze voor Groningen zeer aanlokkelijk zouden maken, zond hij in Augustus, kort nadat de Stad zich aan Rennenberg had overgegeven, naar de Stad Dr. Johannes Roorda, met de opdracht, hieromtrent inlichtingen in te winnen[6]). De protestantsche magistraat liet echter den gezant gevangen nemen en zond zijne papieren naar Rennenberg over[7]). Maar de dag, waarop voor het eerst de heffing zou plaats grijpen van de belastingen ingevolge de bepalingen van Juni vastgesteld, deed de burgerij in zoo heftig verzet komen, dat zij Roorda bevrijdde en van de regeering aanneming der Keulsche voorwaarden eischte.

Aan toetreding tot de Utrechtsche Unie werd toch, sinds het laatst van 1579[8]), niet meer gedacht. Waarom zou de Stad zich aan de zijde van de Staten scharen? Zij zag dat zij van den anderen kant vrijwel

---

1) Niet ten gevolge van omzetting door Rennenberg (T. S. I, bl. 477 n. 5), maar door de keuze op Petri cathedra (TROSÉE Bijl., bl. 57).

2) TROSÉE Bijl., bl. 102.

3) TROSÉE Bijl., bl. 99.

4) TROSÉE Bijl., bl. 75, 166, 170.

5) Zie o. a. hierover FRUIN, Staatsinstellingen in Nederland tot 1795, Leiden 1901, bl. 166.

6) „Alzoe", zooals Parma het uitdrukte in een brief aan B. en R. „van „die acceptatie van dien gantzlyck dependerende is de gemeyne rust, „welvaert und tranquilliteit des geheelen landts". TROSÉE Bijl., bl. 48.

7) Zie hierover hoofdzakelijk T. S. I, bl. 478 vgg.

8) Aanteekening in het Stadssententieboek 30 November.

alles — althans in theorie — kon krijgen, wat zij wenschte, en daarom was het haar vooral te doen. Parma zag zeer goed in (en hij schreef het aan den Koning), dat de Stad eenvoudig dien heer koos, die haar het meeste voordeel bracht[1]): had de Unie haar volledig herstel van grieven beloofd, de Stad zou nimmer Spaansch geworden zijn. Thans was echter aan hare gezindheid geen twijfel meer over en volgaarne leende Parma het oor aan een verzoek, hem door zeshonderd „des meilleurs bourgeois Catholiques" gedaan, om hun te hulp te komen, ten einde den thans fungeerenden magistraat om te zetten. Een dergelijke daad zou, aldus beweerde Parma, geenszins strekken tot afbreuk der stadsprivilegies, „dan tot ver„sterkinge derselver" [2]). En daarnaar werd wel verlangd.

Door den woeligen en onzekeren toestand toch, waarin men in

---

1) TROSÉE a. w. bijl., bl. 79. Het feit trouwens, dat Groningen alleen uit zucht tot voordeel het Spaansche regiment koos, werd door meerderen ingezien. Francisco Verdugo, die hier, na 1580, als Spaansch stadhouder kwam, gewaagt hiervan op vele plaatsen in zijn „commentario" (uitg. Henri Lonchay, Brussel 1899). Prof. Bussemaker had de welwillendheid, mij hierop opmerkzaam te maken en tevens de desbetreffende passages te mijnen behoeve uit het Spaansch te vertalen. Een enkele mededeeling van V. moge hier volgen. Op bl. 5 a. w. zegt Verdugo, dat ten tijde van Don Jan de Stad zich met den Prins van Oranje had verstaan en met de Staten-Generaal, maar toen „die van de Stad bemerkten, dat die van het platte„land door de Staten, den Prins van Oranje en Rennenberg begunstigd „werden, besloten zij van partij te veranderen en zich met Zijne Majesteit „te verzoenen; zij gaven kennis van hun wensch, waarop Zijne Hoogheid „(Parma) hen genadiglijk toeliet". Later (bl. 187) spreekt Verdugo over dit feit nog weer en hij verklaart, dat indien de Prins en de Staten „meer „genegenheid betoond hadden aan de Groningers dan aan het platteland, „dan zouden de Groningers, naar het oordeel van hen, die hun karakter „kennen, nimmer tot den dienst van Z. M. gekomen zijn". Meermalen spreekt Verdugo (bl. 107, 115, 151, 155, 180) ook van Groningens verstandhouding met de rebellen. Aan het slot van dit hoofdstuk zal blijken, dat men in Groningen met Verdugo's optreden zeer weinig content was.

2) Uitvoerig TROSÉE bl. XXXV, CXVIII vgg., CXL, Bijl. bl. 57, 75. Ook Bijdr. I, bl. 86 vgg.

het begin van 1580 verkeerde, konden de stadsgerechtigheden minder consequent worden toegepast: „leyder ende bijsunders de „stapell" [1]) ging sterk achteruit. Gedurende het geheele jaar 1580 heeft niemand, zooals in het gildrechtsregister afzonderlijk staat aangeteekend, het gildrecht gewonnen. Veehandel in de Ommelanden dreven de Groningers dus blijkbaar toen niet.

De stadsafgevaardigden, wier verblijf in Antwerpen ten einde liep, zonden weinig opwekkende berichten naar Groningen [2]). De ontevredenheid onder de burgerij nam sterk toe, niet alleen onder

---

1) Bijdr. I, fol. 155. Brief aan Parma.

2) De Prins was nog maar steeds er niet toe te bewegen, geheel en al aan de zijde van de Stad te treden. Groningen was ontevreden, dat in 1579, nadat Rennenberg zich van de Stad had verzekerd, Pompeius Uffkens, een Protestant en ijverig aanhanger van de Staten Generaal (zie ook TROSÉE Bijl., bl. 94), tot Luitenant der Hoofdmannenkamer was aangesteld. Groningen wendde voor, dat het niet goed was, dat Uffkens, een geboren Groninger, een dergelijk ambt in de Stad bekleedde; de Prins voerde daartegen aan, dat zij toch over De Mepsche, die ook een Groninger burgemeesterszoon was, nooit hadden geklaagd. De Stad gaf zich niet gewonnen, de afgevaardigden zeiden, dat Uffkens „daer toe „neyt bequaem en was ende dat hij oeck nimmermeer daervoer aenge„noemen zolde worden". Zij vroegen den raadsheer Indevelt, of die deze functiën waarnemen wilde, maar de Antwerpsche heeren zeiden allen, dat het gemakkelijker ging een' luitenant te krijgen, dan hem kwijt te worden. Ook in andere opzichten was de Prins nog niet genoeg doorgedrongen in het eigenaardige karakter van de geschillen tusschen Stad en Lande. Er was gevraagd, welke de meest geschikte plaats zou zijn tot inning der convooien en licenten in deze streken. De Prins had daartoe de eenige zeehaven van eenige beteekenis: Delfzijl, voorgeslagen. Dat kon de Stad allerminst toestaan en De Gouda protesteerde „dat „terwijlen den stapel van alrehande coopmanschapppen was tho Groe„ninghen, ende dat in de Omlanden geen lastbreeckinge en mocht ge„schien, dat daeromme dezelve collectatie binnen de Stad ende nyet „upten Delfzijl behoerden te geschien zoe tot conservatie van de Staten „als der Stadts gerechticheyden". Hoewel Johan Rengers „met veele on„nutte woerden" het tegendeel betoogde, won de Stad het pleit: te Delfzijl werd echter voor alle zekerheid een controleur aangesteld.

de Katholieken, maar ook onder de Protestanten. Beide waren even prat op de stadsprivilegiën; „dit dreeff reformeert und papist, „libertinist eendrachtig" [1]). Deze ontevredenheid maakte eene bezetting gewenscht.

Ingevolge het verdrag van 24 Juni 1579 was de Stad — de burgerij had het uitdrukkelijk zoo gewenscht — steeds zonder garnizoen gebleven. Rennenberg hield nu, om toch op eenige wijze dwang uit te oefenen, de gijzelaars nog rustig in Kampen [2]). B. en R. begonnen het wenschelijker te vinden, dat Rennenberg zelf binnen Groningen zou komen [3]). Hij stemde toe in een hem daartoe gedaan verzoek en schreef, dat hij zou komen met zestig haakschutten, eene lijfwacht, geen garnizoen dus. B. en R. konden zich bij deze onbeteekenende overtreding van het verdrag van 24 Juni wel neerleggen, maar de gilden, hierover ook ondervraagd, waren van een andere meening en sterker werd dit gevoelen nog geuit door de burgervendelen, die een Staatsche bezetting allerminst begeerden [4]). B. en R. waren vertoornd over deze houding der gilden;

---

1) RENGERS II, bl. 91. RENGERS (I, bl. 258) wil zelfs betoogen, dat de vreedzame toestand, die in de Stad op godsdienstgebied in het midden der zestiende eeuw heeft geheerscht, alleen hierdoor gekomen was, omdat men te Groningen „een goeder middel und raet gevunden [had] um darin „enig tho sijn, dat men sich darmit unbemoeyet overst sich mit der saken „tegen den Umlanden solde bemoeijen". Zoo kwam „enigheit" in de Stad, maar de Olderman bracht in Delfzijl alles in de war.

2) Deze redeneering wordt mede gevolgd in de aanteekening in het Sententieboek op 8 Januari 1580.

3) Raadsresolutie 2 October 1579.

4) In de Ommelanden weerde men zich druk, om de Stad tot teekening van de Unie over te halen; Rennenberg had zelf ook de Unie geteekend. De Stad, die in een brief van 4 Maart 1580 (mede in het stadssententieboek) tegenover de steden van Overijsel haar bedrijf van den vorigen dag eenigermate trachtte te vergoelijken, wijst op „tvoernhement „van der stadt quaedgunstigen", die het er op hadden willen aanleggen, dat de Stadhouder soldaten mee zou nemen, waardoor hun plan, om de Stad met geweld tot de Unie te brengen, zou worden vergemakkelijkt.

zij lieten de hovelingen der gilden bij zich komen en deelden dezen mede, dat zij niet de menschen waren, „die het beste voer dese stadt... „rhaden" konden; zij moesten „hun plaets ruymen" en anderen moesten voor hen worden gekozen. De heeren waren door deze bedreiging eenigszins uit het veld geslagen: zij verklaarden, het eigenlijk wel eens te zijn met den Raad en hun best te zullen doen, hunne meening bij de gilden ingang te doen vinden. Maar — veel succès hadden zij niet, ten tweeden male (11 December) ondervraagd, hebben zij „meestdeels de 60 haeckschutten afge- „slagen". Een dergelijk geval was het bij de burgervendelen. De rotmeesters, mede opgeroepen ten Raadhuize te verschijnen, kwamen slechts voor de helft; ze ontvingen van B. en R. eene berisping. Persoonlijk waren zij het met den Raad wel eens, maar hunne committenten dachten er anders over. Zij stelden zelfs voor, dat afgevaardigden van de burgervendelen naar Rennenberg zouden gaan, om hem te bewegen, elk garnizoen achterwege te laten; de Raad wees dit echter terug, als „der oevericheit competerende". Eindelijk feitelijk zwichtende voor de macht van gilden en burgervendelen, stelde de Raad [1]) een eenigszins gezwollen stuk op. De Stadhouder had geschreven, dat hij in de Stad komen wilde om Groningens privilegies te herstellen, en nu zouden de gilden hem willen tegenstreven? Dat was immers onverantwoordelijk. Het zou de verschrikkelijkste gevolgen kunnen hebben. Men moest bedenken, dat de privilegies van de Stad hier op het spel stonden, het onverstandig verzet der gilden verdiende dus de strengste afkeuring. En dit stuk — wèl voegt Altingh, de stadssecretaris, die dit mededeelt, daaraan „contra bonos mores" toe — werd 15 December aan de burgervendelen voorgelezen.

---

[1]) „De gezwoernen" staat er. Dit is niet de gezwoorne meente, zooals de T. S. I, bl. 483 meent, maar het zijn allen, „die in eetspill waren". Van een dreigenden brief van Rennenberg, aldaar vermeld, is in de Raadsaanteekeningen niets te vinden, wel wordt voorgelezen de brief, waarbij Rennenberg geschreven had, dat hij met 60 haakschutten komen zou.

Twee dagen later kwam een afgezant van Rennenberg, die voor Assen lag, eens informeeren, hoe nu de meening van den Raad was. En de Raad liet toe – bewijs van groote zwakheid, – dat met den gezant van Rennenberg enkele afgevaardigden uit gilden en burgervendelen naar Assen gingen, om „de 60 haeck-„schutten sijn Gen. aff to bidden". Zij – de burgervendelen – zouden wel voor voldoende bewaking zorg dragen. En het resultaat was, dat Rennenberg 18 December 1579 zonder eenig gevolg Groningen binnenkwam [1]). Hij betreurde bij zijne komst den slechten toestand, waarin de Stad verkeerde, de tweedracht, die onder de burgers heerschte, dat er „quaede patriotten" [2]) waren, door wier toedoen de Stad „in handen ende gewalt der vianden . . . „weder mochte gerhaden (daer Godt wilt voerhueden) ende tot „endtlycken verdarff ende slavernije gebrocht worden, indien hyr „tegen in tijden neet versehen wordt". Indien men voortaan „alle „onordentlijcke handelinge" naliet, zouden de gijzelaars worden vrijgelaten en zou de Stad in al hare oude gerechtigheden worden hersteld. De gilden en vendelen werden over alles gehoord: zij beloofden trouw aan den Raad (19 Januari 1580) en eenige dagen later werden de gijzelaars in triomph binnen de Stad gehaald.

In de Ommelanden werd intusschen meer en meer gewerkt, om de Stad tot de Unie te brengen. Men wilde Delfzijl en de Opslag versterken en vroeg te dien einde daarvoor verlof

---

[1]) Het bovenstaande, evenals hetgeen verder volgt, ontleend aan verschillende aanteekeningen van den stadssecretaris Altingh in het sententieboek van dien tijd. Zie mede T. S. I, bl. 483. B. en. R. en gezw. meente verklaren uitdrukkelijk (15 December), dat zij onschuldig zijn aan de beweging tegen de haakschutten.

[2]) „Quade patrioten solden sijn": aldus teekent Altingh t. a. p. op de kant aan:

„de neet willen contribueren, die int particulier de pacificatie be-„geeren, de correspondenz mitten viant holden, die den magistraet neet „obedieren".

aan Rennenberg. Deze durfde dat niet geven, „umb die van „Groeningen" [1]).

In de Stad was de overgroote meerderheid — wij merkten het reeds op — tegen de Unie, de Katholieken uit den aard der zaak terwijl de Protestanten — van een ongewijzigde Unie althans — geen voorstanders waren. Allen vreesden ook voor de bezetting, die dan in de Stad zou worden gelegd.

Van Spaansche zijde werd nu naar den man gezocht, die toetreding tot de Unie tot een feitelijke onmogelijkheid zou maken. Wie zou het zijn? Rennenberg? Maar deze was te zwak, te besluiteloos, stond bovendien te veel onder Protestantschen invloed. Billy? Maar Billy was niet algemeen bemind in Groningen, het was nog geen vier jaar geleden, dat hij er de poorten was uitgejaagd. Westendorp — de vroegere stadssyndicus — bood zijn goede diensten aan, hij bleef de aandacht vestigen op Billy.

Hoe het nu zij en door welke middelen het gebeurde doet hier niets ter zake — de Spaansche katholieke partij slaagde er in, Rennenberg voor zich te winnen en te meer was deze er toe bereid, toen de verkiezingen van 22 Februari 1580 weer Hervormden op het kussen brachten en toen bekend werd, dat eenige Groningsche Protestanten met geloofsgenooten in de Ommelanden in overleg traden. Den 3en Maart volvoert hij zijne daad [2]): de omzetting der Groningsche bestuurscolleges, daarmede een wensch vervullend van de overgroote meerderheid der bevolking, die hem trouw ter zijde had gestaan [3]).

De toestand in Groningen veranderde weinig. Opmerkelijk is, dat de beide voornaamste stadsambtenaren, van wie particuliere

---

1) TROSÉE, Bijl., bl. 114.

2) Plotseling: Entens was 2 Maart met zijn leger voor de Heerepoort aangekomen en was reeds met enkele Protestanten in onderhandeling getreden.

3) Rennenberg verklaart zelf, dat hij de oproerigen en rustverstoorders heeft gevangen genomen „par le seul moien des bons et fidels bourgeois „catholiques de ceste ville, assistéz de ceuls de ma maison". TROSEÉ, Bijl., bl. 117.

verbalen aanwezig zijn, dit feit maar even vermelden [1]: de Gouda, de katholieke syndicus, schrijft wel den 2en Maart, dat het leger van Entens in Helpman lag, maar hij voegt er alleen maar op den kant aan toe, dat den volgenden dag de protestantsche magistraat is afgezet. De protestantsche stadssecretaris Altingh heeft slechts de volgende korte mededeeling: „den III Martii 1580 is de apprehensie „der gereformeerden durch sijn Gen. en den Catholycken gescheet, „nadat de Catholycken eerst durch de Gereformeerden edder Guesen „allentshalve in Westerlandt verdreven, de blockhuesen, voert „kercken ende cloesteren geplundert ende destruert gewest – o „furor hominum!" [2]. Zonder tegenweer van protestantsche zijde was de overrompeling niet gebeurd. Behalve de predikanten behoorde onder de heftigsten de raadsheer Joost van Cleve, die, hoezeer hij ook op de Ommelanden gebeten was, zijn plaats als raadsheer niet aan Katholieken afstaan wilde: veertig schoten loste hij uit zijn huis en geen kans meer ziende naar het scheen, om

---

1) Hieruit kan ook mede worden afgeleid, dat Rennenberg, een van die zwakke personen, die, graag ieder te vriend willende houden, eigenlijk niets van harte doen dan de bezorging van eigen belangen, zijn daad onverwacht volbracht heeft, niet na lange overleggingen. Degenen, die in allerlei vooraf door hem verrichte daden daarin een aansturen zien op hetgeen hij eenmaal verrichten zou, hebben hem voor grooter staatsman aangezien dan hij was. De stadssecretaris Altingh, die anders zijne meening niet verbergt, toont nooit eenig wantrouwen tegen hem.

2) Nu is het waar, dat Altingh van 27 Februari tot 18 Augustus wegens ziekte afwezig is geweest. Zijn collega Julsingh had niet de goede gewoonte, van het sententieboek een soort particulier dagboek te maken. De aanteekening op 3 Maart is er echter later door Altingh toch nog ingezet. ABEL EPPENS, die in zijne kroniek steeds en vooral oog heeft voor religiequaesties, zegt van het gebeurde van 3 Maart sprekend: „In dusse „uproer und borgelicke twist hefft men gesien wat onenicheyt van religion „doet in een stadt. Dat kindt tegens den vader, nabuer tegens nabuer, „borger up borger sick laeten verhessen. Want het vreder affgegaen ys „dan offte daer besettinge yn geweest, und nyt balde weder to versoenen „sal wesen" (fol. 135v⁰). De Protestanten namen daarop wraak in de Ommelanden en verwoestten eenige kloosters. T. S. I, bl. 493.

te ontkomen, kroop hij in een „kofferkisten" [1]). Hij werd ontdekt en met nog ongeveer 300 anderen gevangen gezet [2]).

Den dag van deze gebeurtenis zelf vaardigden Stadhouder en Hoofdmannen een mandaat uit, gericht aan alle abten, praelaten, ridders enz. en aan alle ingezetenen der karspelen in de Ommelanden, waarbij zij dezen aanzegden, zich gereed te houden, de troepen van Entens uit hun gebied te verdrijven. In eenigszins scherpere termen bevalen B. en R. ditzelfde aan hunne jurisdicties, aan Selwerd en aan het Oldambt [3]). Rennenberg schreef ook aan enkele Ommelandsche autoriteiten, zijne zijde te kiezen, enkele kloosters deden het, maar het energiek optreden der Staatschen verhinderde dit. Deze zouden er ook in geslaagd zijn de Stad in te nemen, indien niet Verdugo's troepen hen teruggedreven hadden [4]).

De Ommelanden achtten zich natuurlijk nu geheel vrij van de Stad: een vrijgeleide [5]), gegeven door Egbert Clant aan zekeren Eylert Eylerts te Winsum, om boter en andere waren naar Oost- en West-Friesland uit te voeren en bier, brood, koren en andere victualien in te voeren en langs de dorpen te gaan verkoopen, toont, dat men om stadsolderman of stadsstapelrecht zich absoluut niet meer bekommerde, er zelfs niet van gewaagde.

Wel mochten B. en R. voorschrijven [6]), dat niemand goederen

---

1) TROSÉE Bijl., bl. 183. Den heer Trosée (bl. CLXXVII) ontgaat het comische van het „cleyne manneken" in den koffer niet. Wij houden het er echter voor, dat de schrijver van dit verhaal niet zoozeer deze mededeeling zal hebben gedaan om het humoristische van het geval, als wel, omdat het hier een der meest notoire burgers der Stad gold.

2) Twee jaar later ontvluchtten zij gedeeltelijk: „verkleedet gevarwet". Het ander deel werd kort daarna ontslagen. RENGERS II, bl. 234. Aanteekening in het sententieboek 11 Maart 1582.

3) Bijdr. I, bl. 90, 91.

4) Zie verder hiervoor T. S. I, bl. 493 vgg. RENGERS II, bl. 186 en de brieven in Bijdr. I afgedrukt.

5) 1580 n°. 74.

6) Raadsresolutie van 22 Juni 1581.

uit Stad en Lande mocht uitvoeren, zonder dat deze te Groningen „gekofft ende vertollet" waren, op breuk van een mark gouds en dat ook geen schippers of kooplieden op dezelfde breuk waren op een andere plaats dan te Groningen mochten uitschepen, de Ommelanden bedongen voor zich in den geloofsbrief van hunne gezanten naar Anjou [1]), die door hen als heer zou worden aangenomen, dat hun „de vrije negotiatie, traffiquen und kopenschap „van alle inlandische und uutlandische, inkomende und uitgaende „waren und guderen, sunder enige insperinge" toekwam „und „daertho alle nodige wagen, gewichten, maten und andere „middelen, oick yaer van de weeckmarckten, up sekere plaetsen „van oldes in de Umlanden gehadt hebben".

Waar de zaken zoo stonden, had Groningen de hulp van den nieuwen heer boven alles noodig. Westendorp, die op dit oogenblik te Keulen vertoefde, achtte zich dan ook geroepen, de Stad moed in de spreken: „strijdet een kleine tijt, ik versekere U. E. W. „datt Co. Mat. ten ewigen dagen U Erb. W. sampt allen borgeren „soedaene privilegien vergonnen zall, dat Groeningen boven alle „Nederlandsche steden floreren ende een ewighe name der „getrouwicheit beholden" [2]). Verleiding, om den Koning ontrouw te worden, was er anders wel: alle moeite werd aangewend, om Groningen bij de Generaliteit te krijgen: alles zou vergeten zijn en vergeven worden, de Stad zou bij haar oude privilegies blijven enz. [3]). Maar de katholieke magistraat [4]) bleef standvastig en zond een groot adres naar Parma [5]), waarin hij betoogde, dat Groningen van ouds eene landstad „an de frontieren van Oostlant

---

1) Gedrukt ALTINGH, Pilaren en Peerlen I, bl. 74 vgg.

2) 18 Mei 1580 Bijdr. I, bl. 171. Een relaas van de verdere beroeringen, die plaats grepen na het gebeurde van 3 Maart, geen wij hier niet.

3) Bijdr. I, bl. 175.

4) De klokkenist, die nog steeds „psalmleder" op de toren speelde, werd 6 October gelast hiermee op te houden.

5) 1581 n⁰. 4.

„gelegen, hier voermaals gefundeert op de coopmanscappen, neeringe „ende brouwerien, ende tot commoditeyt, welvaren ende bescher- „menisse der omliggende landen ende ingesetenen van dien", vanouds met veel privilegies is voorzien geweest, dat de Ommelanden „niet zouckende dan des Stads grondelose ruyne" hebben getracht zich daartegen te verzetten, dat deze al hun best hebben gedaan „de nieuwe religie" in de Stad in te voeren, „meenende „daerduer twist ende tweedracht in de Stadt te planten", hetgeen hun evenwel niet gelukt was, evenmin als het optreden van Entens heeft kunnen verhinderen, dat de Stad 3 Maart is „verzekert ten „dienste" van den Koning. Bevestiging van de stadsprivilegies is dringend noodig [1]). Waarlijk, de last, dien de Ommelanden daarvan hebben, is zoo groot niet. Zij kunnen toch „op enen dach van „alle oorden der Ommelanden bequaemelick uyte voirs stadt alle „hunne gerijef.. becomen, immers zijn tot hun meerder commo- „diteit ende ontlastinge verscheyden vrije jaermarckte in de voirs. „stadt gelecht, opdat zij gheen oirsake en hebben souden, umme „hun van eenige lasten ofte bezwaernisse te beclaeghen". Een zoo aanzienlijke „frontierstad" heeft bovendien behoefte aan groote opbrengst uit tollen en accijnzen, en deze zijn hier, in vergelijking met andere steden, laag. B. en R. verzoeken daarom, „dat voirtaen de stapel ende stapelrecht van alle inlandsche ende „uytlantsche coopmanschappen, waeren ende goederen, die in de „voirscreven Ommelanden eenichsins zijn, vallen ende aencomen „moghen, sal wesen ende blijven in de voirs. stadt Groeninghen „ende ;nerghens anders, sonder daervan in de Ommelanden „van Groeningen eenige lastbrekinge te mogen doen, ende dat „oversulcx de olderman van Groeninghen zal unbespeert ende „unbehindert van jemande rustelick ende vredelick gebruycken „zijn ampt ende officium des stapels ende waterrechts mitten

---

[1]) Voor zoover het haar feitelijk mogelijk was, paste de Stad natuurlijk hare rechten toe: de schippers, die in Delfzijl losten, werden beboet. EPPENS, fol. 141v⁰.

„aencleef van dyen, up alle havenen ende stroomen, stegen ende „weghen te water ende te lande tusschen die Embze ende Lauwersse, „zo wel op alle inlantsche als uytlantsche coopmanschappen, wae- „ren ende goederen, ende de contraventeurs, zo coopers als ver- „coopers, met zijn eygen mandaten doen citeren ende verdaegen „ende daertegens procederen voir den Giltrechte binnen Groeningen, „volgende des Oldermansboeck ende recht ende dat des Ghild- „rechts geghevene sententien bij hueren gesworen dienaeren sullen „worden geexecuteerd, welverstaende, dat soe wye sich vindt „beswaert bij de voirs. sententie sal daervan moghen appelleren „aen Burgemeesters ende Raedt der stadt Groeningen, ende „nergens anders; item dat men gheen byer bij tapmaten slyten „ofte vercoopen sal, dan alleene Groeninger byer ende dat tegens „de overtreeders van dyen bij de heuvelingen van de schutten „binnen Groeningen zal worden geprocedeert, naer ouder ge- „woente" 1).

Behalve dit adres werden nog een paar verzoekschriften aan Parma aangeboden 2). Zoo van de burgers en gilden, die betoogden, dat de Ommelanders, welke zoozeer eer en plicht hadden vergeten, geen vrijheden meer mochten genieten. Zij vertrouwden echter, dat de Koning „dvoirs. stadt ende goede borgheren met eenige nye „vryheyden unde gerechticheyden dienende tot onderholt ende „vermeerderinghe van den coophandel ende neeringhe aldaer [zou] „voersien". Zij verzochten, dat de Ommelanders betrekkelijk het uitoefenen van ambachten enz. zich mochten houden aan de uitspraak van Wilhelmus Frederici van 1520 en dat verder de Koning aan de Groningers mocht toestaan vrijdom van alle tollen door alle des Konings landen. Dan vroegen zij nog handhaving van de Hoofdmannenkamer, zooals die van ouds had gevigeerd, eene voor hen meer voordeelige regeling der belastingen enz.

Het resultaat van dat alles was een provisioneele uitspraak van Parma

1) Een reminiscens aan het verbond van 1482.

2) Mede in 1581 n°. 4.

van 15 April 1581 [1]), waarbij werd bepaald, dat de stapel van alle binnen- en buitenlandsche waren voortaan te Groningen zou zijn enz., kortom, alles wat de Groningers hadden gevraagd en in dezelfde termen als waarin zij dat hadden gedaan. Den olderman werd echter aanbevolen „inde executie van dien alle redelike moderatie „[te gebruiken] in aensieninge van de aermode der ingesetenen „van den Omlanden voirs". Ook werd voorgeschreven, dat men „in „de vors. Omlanden ghene ambachten offte ampten doen offte „exerceren sal moegen in prejudicie ende nadeel van de gilden „ende ampten van de stadt Groeningen", ingevolge de uitspraak van 1520. Dit alles werd toegestaan, voorzoover niet de Koning later anders zou bevelen. Wat echter den gevraagden vrijdom van tollen betreft, hieromtrent zou Parma nog nader met den Koning in onderhandeling treden. Hij zou Z. M. het vrome gedrag der Groningers onder het oog brengen en hij vertrouwde wel, dat „zijne vors. Con. Mat. neyt onderlaten sal, hen te vereren ende „mit nyeuwe privilegien genedichlicke versien, waerdoer de vors. „stadt wederom bekomen ende tot alle goede geluck ende pros- „periteit geraken mach".

Gesterkt door deze uitspraak, verbood de Stad nu ook het Oldambt, dat nooit aan den stapel onderworpen was geweest, vrijheid van handel, omdat dit landschap mede de Unie had geteekend [2]). Vermoedelijk was ook nog een reden hiervoor, dat de handel uit het Oldambt, die anders ook veel over Emden ging, nu gemakkelijker naar Groningen kon worden geleid langs het onlangs over Slochteren gegraven kanaal [3]).

De uitspraak van Parma was slechts provisioneel, bevestiging door den Koning werd dus ten zeerste verlangd. Derhalve werden de burgemeester Joachim Ubbena en de stadssyndicus Dr. Johan de Gouda in 1581 nog als gezanten naar Spanje gezonden. Te meer was bevestiging van Parma's uitspraak gewenscht, omdat deze niet overal bleek te worden gerespecteerd. B. en R. achtten het noodig,

1) 1581 n⁰. 4.
2) RENGERS II, bl. 222.
3) EPPENS, fol. 447v⁰.

nog eens bij afzonderlijk schrijven aan hunne gezanten mede te deelen [1]), hoe bij Delfzijl werd gesmokkeld en hoe het vooral een Ripperda was (die anders naar „oher voervaders brieff ende „zeghell" nog wel dubbel oorzaak had, zich niet tegen de Stad te verzetten), die „mit verveerlich druwent" zich tegen den Olderman had verzet en die „zeer moetwillich ende perfortzlich" het „tolbred" met het wapen der Stad, dat ter aanduiding van de gerechtigheden van Groningen weer in Delfzijl en Oterdum was geplaatst [2]), had afgeslagen. Dit kon niet langer zoo, hieraan moest iets worden gedaan. Een octrooi als dat van Parma gaf nog geen feitelijke rechten Zij hoopten daarom, dat de Koning hun zou willen toestaan de jurisdictie over Delfzijl en de naaste omstreken, „een cleen begryp van geringer importantie weesende". Het gebeurde toch wel meer, dat een stad jurisdictie uitoefende over een in de nabijheid gelegen haven, zoo bijvoorbeeld – aldus B. en R. – Delft over Delftshaven. Als aan de Stad deze geringe gunst werd toegestaan, zoo trachtten B. en R. hun voorstel aanlokkelijk te maken, dan zou voortaan vrede heerschen en eendracht in de Ommelanden. Wat de Koning op dit punt beslist heeft, is mij niet gebleken; het is niet gebeurd.

Wel konden de gezanten in het laatst van het volgend jaar mede naar huis nemen een uitgebreid stuk, geheel naar hun wensch [3]) (als raadsman van den Koning voor Nederlandsche zaken was

1) 7 December 1581 (1581 n°. 65).

2) Raadsresolutie 22 Juni 1581. Vroeger hadden er ook al dergelijke borden gestaan.

3) Men vermaakte zich in dien tijd te Groningen met een vraag- en antwoordenspelletje naar aanleiding van de terugkomst van Joachim Ubbena. De volgende vragen en antwoorden komen hierin voor: „Wat „hefft he mede gebrocht? Privilegien dat die borgeren niet mogen uth- „loepen und haer scoen vulmaken to lande. Woesoe? Die huysman wil „sie doet slaen, dat die ampte uth landt soelen genomen worden, und „allene te Groningen coepen unde vercopen". EPPENS, die dit (fol. 205v°) mededeelt, voegt er spottend aan toe: „Daermede hadden die „borgeren haer kortewijle".

na Hopperus' dood opgetreden proost Fonck, die zich vroeger ook reeds zeer voor Groningens belangen had beijverd), nog heden een der sierlijkste stukken uit het Archief der Stad, rijkelijk uitgedost met gouden koorden en groene zijde en voorzien van des Konings handteekening en groot zegel, en waarin de rechten van de Stad alle werden „erkend" en bevestigd, zooals zij dat maar kon verlangen. De trots, die het bezit van dit kostbare stuk bij velen te voorschijn riep, deed meer nuchtere menschen schamper vragen, „offte hoer privilegieen nu eerst dochtich solden „maket sijn, die sie vermeenden lange tijdt gehadt thebben" [1]).

De considerantia van dat stuk [2]), hetwelk 25 Juni 1583 op de vrijmarkt, toen in de Stad „van in- ende uutlandschen vul volcks „was", plechtig onder klokgelui van het rechthuis voorgelezen werd [3]), zijn, hoewel uitvoeriger, ongeveer dezelfde als in de uitspraak van Parma. Het groot gewicht van het stapelrecht „zonder „dewelcke de Stadt zich nyet en zoude connen onderholden", wordt op dezelfde wijze en met dezelfde woorden aangeduid als daar [4]). De inhoud was dan ook eigenlijk niets anders als de bevestiging van Parma's brief. Alleen wordt er nog een uitvoerige regeling bij gegeven betrekkelijk de inning der belastingen, waarop hier verder niet zal worden ingegaan.

---

1) EPPENS, fol. 200.

2) Gedrukt RENGERS II, bl. 239, zie mede WICHERS Tractaat van Reductie I, bl. 158.

3) Men maakte er (Stadssententieboek 25 Juni 1583) een heel feest van: na de voorlezing hebben burgervendels voor het rechthuis „heerlick loss- „geschoten", 's avonds is het grof geschut op de bolwerken „triumphlick „laxeert". De secretaris Altingh, die dit mededeelt, is over deze groote gunst des Konings wat sceptisch gestemd. Hij bedenkt, dat „non minor „est virtus quam quaerere parta tueri". „Moderata durant" besluit hij zijne mededeeling.

4) ALTINGH (Pilaren en Peerlen I, bl. 174) spreekt van „der Stadts woor- „den in 't narré des Spaenschen Octroys" (want „de woorden van dat selve „narré horen de Stadt toe"). Het voornaamste van deze ordonnantie is de nauwkeurige regeling van den stapel van van buiten inkomende waren.

Naar aanleiding van dit octrooi is aan den Olderman van het Gildrecht eene instructie [gegeven, die een meer uitgebreide bespreking vereischt, omdat daaruit omvang en karakter van het stapelrecht uit dien tijd zoo juist en duidelijk blijken. De ordonnantie [1]) begint met uit het octrooi af te leiden, dat „alle voor-„copen, handel ende neeringhe in de Omlanden zijn verboden". „Voorkoop" een begrip, waaromtrent, zooals wij de gelegenheid hadden op te merken, de zonderlingste voorstellingen bestonden, wordt verklaard aanwezig te zijn, „wanneer de cooper ende „vercooper tzij borgher, ingeseten van de landen offte vrembde-„linck onder sick van prijs van eenighe guederen zullen hebben „verdragen, sunder de eerst ende all voeren alhijr ter stapell ende „marct gebracht te hebben". Slachters echter mogen schapen, koeien enz., zooveel zij voor bijl en blok noodig hebben, dagelijks in de Ommelanden opkoopen: ook mag ieder Groningsch burger voor eigen geld paarden in de Ommelanden koopen, mits hij die later hier ter stapel brenge; dit alles echter „tot des Rades weder-„seggent". Alle handel in de Ommelanden was niet uitgesloten: „cleyne penninckweerden", die men „tot huyses nootdruft" noodig had, mochten de ingezetenen der Ommelanden verkoopen, mits zij die goederen maar van stadsburgers hadden gekocht: van specerijen, zijde en wol, van lakens, bombazijn enz. behielden echter de Groningsche burgers voor zich het recht van alleenverkoop, ook en détail. Goederen, die van buiten met schepen worden ingevoerd door vreemde kooplieden, moeten na hun aankomst worden uitgeroepen en gedurende vier en twintig uur ten behoeve van ieder burger te koop staan, voordat zij en gros aan „voercoopers" zullen mogen worden verkocht. Met goederen, die per wagen zullen worden ingebracht, moet hetzelfde gedurende twee uren gebeuren, „die ghilden in heur „gerechticheit onvercortet". Mochten na dien tijd nog goederen

---

[1]) 14 Juni 1584 (1584 n°. 91) gedrukt Oldermansboek ed. H. O. FEITH, bl. 54.

onverkocht overblijven, dan zullen die, wanneer zij hier drie dagen stapel hebben gehouden en nadat zij „stapelrecht" hebben voldaan, vrij en ongehinderd uit het land mogen worden gevoerd. Voor het geval echter een koopman met een schip voor Delfzijl lag, zoo zwaar geladen, dat hij niet in Groningen zou kunnen komen, zonder zijne goederen over te laden, dan mocht hij, wanneer hij dat wenschte, de goederen op staal in Groningen verkoopen, zonder dat dus de goederen zelf naar Groningen werden gebracht. Ieder burger behield echter het recht, om voor een vierde gedeelte of meer in medekoop te mogen treden met den grossier. Hetgeen bij die gelegenheid niet werd verkocht, mocht vrij en ongehinderd uit het land worden gevoerd. Binnenlandsch graan, dat hier met schepen werd ingevoerd, mocht vrij worden verkocht: ieder grossier echter moest aan elk burger toestaan, te eigen behoeve in medekoop te treden, voordat de granen uit de schepen zouden worden gelost.

De Olderman is verplicht eene opgave van de namen van alle overtreders ter stadssecretarie in te leveren: „een pertinent register" zal daarvan worden gehouden. Het is hem gestrengelijk verboden, met de overtreders te transigeeren: elk moet hij voor het Gildrecht te Groningen dagen. De breuk bedraagt voor kooper en verkooper elk een halve mark gouds of veertig goudguldens. Appèl staat open bij den Raad, „die de voers. broecken in aensiening van den iegen-„woerdigen soberen staet ende gelegenheyt van de ingesetenen „der Omlanden sal moegen modereren, zoe in redelicheyt bevonden „sall werden te behoeren". Contumax non appellat.

Wanneer een burger, aldus gaat de instructie voort, in de Ommelanden „up stegen ende wegen, riveren ende wateren" wordt betrapt op het bedrijven van voorkoop, dan zal hij door den Olderman worden gestraft met eene breuk van een half mark gouds, maar bovendien nog met vijf mark worden beboet door de hovelingen van de schutten „volgende hoer boeck". Maar niet alleen in de Ommelanden wenschte men voorkoop strafbaar te stellen; het is nogal natuurlijk, dat dit feit even goed kon gebeuren

in het Goorecht of in het Oldambt. En daar kon, volgens het Oldermansboek of beter volgens het gebruik, het Gildrecht geen jurisdictie uitoefenen. Daarom moesten voor dit geval de schutten te hulp komen. Wanneer, zoo bepaalt art. 14, de voorkoop plaats heeft „in de stadt marck ofte op andere plaetsen buiten den Om„landen", dan zal dat worden berecht door de hovelingen van de schutten. Hierop stond eene boete van een halve mark gouds. De hovelingen van de schutten treden ook op ter verhindering van een anderen voorkoop in de Stad. Boter en kaas mogen van Mei tot Sint Michiel niet vóór 8 uur en van Sint Michiel tot Mei niet vóór 10 uur door een' vreemdeling worden gekocht, tenzij tot eigen gebruik. Boterkoopers, die Groningsche burgers zijn, mogen vóor dien tijd en gros koopen; na dien tijd is koop in elke hoeveelheid voor ieder vrij. Eene ordonnantie op den verkoop van bier wordt in het uitzicht gesteld. Betrekkelijk de ambten wordt de uitspraak van 1520 in herinnering gebracht: tegen overtreders hiervan zal de Olderman mede ageeren. In een der vroegere artikels wordt nog het vleeschhuis aangewezen als de eenige plaats, waar versch vleesch kan worden verkocht door de slagers „ten einde „op alles beter regard ende toezicht genomen mach worden" en dat wel op straffe van verlies van nering [1]).

---

[1]) Nergens wordt in deze instructie, noch ook in het octrooi van Philips, gesproken van eenig voorrecht, dat het winnen van het gildrecht zou kunnen geven. Zoo absoluut mogelijk wordt aan *ieder burger* verboden, koopmanschap in de Ommelanden te drijven. Het raadseltje van EPPENS duidt hier ook op. Alleen betrekkelijk paardenhandel worden in art. 3 der instructie enkele faciliteiten toegestaan, maar . . . aan „yder „burger". Zou nu misschien de ordonnantie van 1510 in zooverre van kracht zijn gebleven, dat de burgers, die van deze faciliteiten wilden profiteeren, het gildrecht moesten winnen? Hoe het zij, het recht wordt in 1582 door 49, in het volgende jaar door 70 personen gewonnen. Vergeten dient niet te worden, dat het gildrecht ook voorrechten gaf bij het staan op de markt, voor de jaarmarkten, dat het noodig was, om op het Reitdiep te mogen visschen en dat het door schippers moest worden gewonnen.

In den aanvang zal dit nieuwe recht – want een nieuw recht is het feitelijk geworden, van het oude recht, zooals dat in het Oldermansboek wordt omschreven, is behalve de naam weinig meer over – nu niet zoo erg consequent zijn toegepast: „de Stadt sprong met haer „Spaensche octroy soo verre als haer de stock konde dragen: de „Ommelanden ende de macht der bondtgenoten repousseerden de „Stadt naar vermogen" 1). Vooral de versterking van Oterdum, een gunstig gelegen zeeplaats, door de Staatschen, bezorgde de Stad veel last 2). Bovendien vond de Stad in Verdugo, die Rennenberg als stadhouder was opgevolgd 3), een minder sterk verdediger harer belangen, dan zij wel had gehoopt. De verschrikkelijke rampen, als lange vochtige winters, hagelslag, veeziekten, muizenplaag en niet het minst de troepen van vriend en vijand, die de Ommelanden in de eerste nu volgende jaren teisterden, brachten de landen in groote ellende en het geregeld heen en weer trekken naar Groningen was den boeren bijkans onmogelijk geworden. Derhalve stond de Stadhouder hun toe, dat het stapelrecht niet meer zoo streng behoefde te worden gehoorzaamd, dat zij zich ook in andere plaatsen dan te Groningen van hunne daaglijksche benoodigdheden mochten voorzien. Hij begreep het: „het ys in „Groningen doch niet um den Koninck tdoen, dan allene um die landen te onderdrucken" 4).

---

1) ALTINGH, Pilaren en Peerlen I, bl. 82.

2) Door de inneming van deze plaats werd de geheele toevoer van Emden afgesneden, wat zoo grooten last veroorzaakte, dat de Stad eene verbinding liet maken van het Damsterdiep over Slochteren naar Winschoten (T. S. I, bl. 506 n. 2, EPPENS, fol. 274) en zelfs het plan overwoog (raadsresolutie 31 Januari 1585) eene verbinding te maken van Winschoten naar de Eems.

3) Enkele Ommelander abten hadden na Rennenbergs overlijden Billy als stadhouder begeerd. De Stad wilde hem niet.

4) EPPENS, fol. 447. Verdugo beklaagde de Ommelanders en berispte de Stad, die met het Oldermansboek het „arme landt in egendoem" hield en alle voorkoopers in Uithuizen, Uithuizermeeden en het Zandt beboette. „Offte die Stadt noch niet vyandt genoch hadde"? (EPPENS,

Toch zijn er verschillende strenge stapelvervolgingen uit dien tijd bekend. EPPENS [1]) spreekt van een' hoedemaker, die wol in Drente had opgekocht, een' lakensnijder, die zich laken uit Emden had verschaft, een' kuiper, die bandhout over zee had ontvangen en dat aan inlandsche kooplieden weer had verhandeld. De aanteekeningen omtrent dezen tijd in het protocol van het gildrecht (R. A. III K.) zijn stellig niet volledig.

Op een andere wijze echter trok de Stad profijt van de plagen, welke den landman troffen; de Groningers kochten vele landerijen, die vrij kwamen, doordat tal van aanzienlijke Ommelanders hunne woonplaatsen verlieten, op, zoodat menigeen van de „gringe geslachten" uit de Stad tot eigenerfde en zelfs tot hoofdeling in de Ommelanden opklommen. Zoo werden de „armsten" uit de Stad de „rijcksten" in de Ommelanden [2]), terwijl bovendien, en dit was door den stapel een niet onaanzienlijk voordeel voor den stedeling, de prijzen in de Stad, door den betrekkelijk grooten voorraad, lang niet tot die hoogte klommen, als waartoe ze in andere plaatsen stegen.

De verhouding tusschen Stad en Lande werd intusschen niet vriendschappelijker en de boeren, die in Groningen kwamen, werden door de kinderen op straat bespot en voor „Johan Platvoet „und Cales" uitgescholden [3]).

---

fol. 419). Het behoeft geen betoog, dat over dit en dergelijk optreden van Verdugo de burgerij en vooral de gilden heftig verontwaardigd waren. Zij trachtten hem tot een andere zienswijze te brengen, maar hij bleef zijn eigen wil volgen. „Sie worden nene Lalein an my vijnden", zeide hij: niet, als Rennenberg, wilde hij een gewillig dienaar der gilden zijn (EPPENS, fol. 460v⁰). Het gevolg hiervan was, dat de stadsregeering den Koning verzocht, Verdugo door een anderen landvoogd te doen vervangen (Mr. C. P. L. RUTGERS in het Gedenkboek der Reductie, bl. 125).

1) EPPENS, fol. 538. Hij verhaalt zelfs van twee Damsters, Willem Schroer en Johan Kuper, die door den Olderman uit het bed werden gehaald en beboet (fol. 333).

2) EPPENS, fol. 474, 494.

3) EPPENS, fol. 252v⁰. „Cales" schijnt „kale vent" of iets dergelijks te moeten zijn.

De Stad hield al deze plagen geruimen tijd uit, meer om „bakken ende brouwen" binnen hare muren te houden, dan om des Konings wille, vermoedde Eppens evenzeer als Verdugo. Ja, zoo was de gezindheid der burgerij, dat zij openlijk tegenover den Spaanschen stadhouder verklaarde, toen deze in 1586, na de nederlaag bij Grave door de Spanjaarden geleden, garnizoen wenschelijk achtte, liever Staatsch te willen worden, dan bezetting in te nemen [1]).

---

1) EPPENS, fol. 297v⁰, 388v⁰. Verdugo wijst hierop ook in zijn „Commentario" (bl. 113, 121, 174). Hij verklaart elders (bl. 8), dat het alleen te wijten is aan de „onverzadelijke en ongegronde heerschzucht van de „Stad", dat deze nu in zoo rampzaligen toestand verkeert. Zie over het tijdvak vóor de Reductie uitvoeriger: RUTGERS in het Gedenkboek der Reductie bl. 121 vgg.

VEERTIENDE HOOFDSTUK.

Staatsch is Groningen geworden in Juli 1594 [1]). Het zoogenaamde Tractaat van Reductie regelde de voorwaarden voor de aansluiting van de Stad bij de Utrechtsche Unie. Dat het verre van gemakkelijk zou gaan – en deze quaestie moest hier toch onder oogen worden gezien – Stad en Lande omtrent eenige punten tot overeenstemming te brengen, liet zich denken: „geen „punt was er, over hetwelk beide leden eenstemmig waren" [2]). Het stapelrecht is het onderwerp geweest van de meest hardnekkige geschillen. Bij hare eerste voordracht betreffende de onderhandelingen met Maurits en Willem Lodewijk (19 Juli overgegeven) vroeg de Stad, als zijnde een oude en vrije Rijksstad, ongeschonden bevestiging van alle hare privilegien, zooals die het laatst door Philips II (31 October 1582) waren bevestigd. Ook de gilden moesten in hun oude voorrechten worden beschermd. Bij het definitieve tractaat werd in het derde artikel vrij onbepaald gezegd, dat de Stad „sauff rechts ende onvercort" zou blijven „in alle [hare] „privilegien, liberteyten, rechten ende vryheyden". In het vijfde artikel echter werd de beslissing in de hangende en nog komende geschillen tusschen Stad en Lande opgedragen aan de Staten Generaal of hunne gecommitteerden. Tot gecommitteerden voor deze zaken werden benoemd de beroemde dr. Elbertus Leoninus, de raad in den hove van Holland Sebastiaan van Loosen en de

---

1) De toenemende handelsbetrekkingen tusschen Stad en Ommelanden onderling onmiddellijk na de Reductie blijken ook uit de opgaven van het Gildrechtsregister. Het gildrecht werd in 1592 door 21, in 1593 door 55, in 1594 door 119, in 1596 door 135 personen gewonnen.

2) WICHERS, Tractaat van Reductie II, bl. 3.

burgemeester van Kampen Johan Witten. Nu stonden de zaken critiek voor de Stad. Bracht eene „uit een historisch en staats-„rechtelijk oogpunt bedenkelijke fictie" [1]) mede, dat de Stad niet naar oorlogsrecht zoude worden behandeld, op groote toegevendheid mocht voor haar niet worden gerekend. Niet met ootmoed toch en met innig schuldbesef, als de verloren zoon tot zijn' vader, kwam Groningen tot de Unie. Met volheid van vreugde werd bij dezen terugkeer het gemeste kalf niet geslacht; werd al eens (den anderen zoon, die nooit het gebod had overtreden, tot groote ergernis) de teruggekeerde bevoordeeld, dan was het eigenbelang en geenszins liefde, die den gever tot deze daad bewoog.

Op het behoud van hare rechten was de Stad uitermate bedacht en de Raad wees gecommitteerden aan, om te beraadslagen, op welke wijze de zaak zoo goed en zoo voordeelig mogelijk zou worden voorgedragen. Zij was alvast begonnen, zich in het feitelijk bezit harer oude rechten te stellen, door te Delfzijl hare ambtenaren te plaatsen en door, bij de verpachting der generale middelen (nog wel in tegenwoordigheid van twee commissarissen der Staten Generaal) te bedingen, dat in de Ommelanden geen waag mocht worden opgericht [2]).

Tegen den tijd, dat de commissarissen zouden komen (30 October 1594) overlegde de Raad, welke houding zou moeten worden

---

1) BLOK in het Gedenkboek der Reductie, bl. 25. Zou de toestand niet zeer juist zijn gekarakteriseerd door BERNARD ALTINGH, die zegt, dat de Stad werd gereduceerd „aen d'Unie der Bondgenoten, aen de „welcke zij *eenigsins* was geweest, ende van de welcke zij was geheel „verruckt door Rennenberg en sijn bijstanders binnen Groningen selfs"? Pilaren en Peerlen I, bl. 83.

2) Dr. E. WIERSUM, De gedwongen vereeniging van Stad en Lande in 1584, Groningen 1898 (Acad. proefschrift) bl. 230: In het bovenstaande zal wel eens hetzelfde worden gezegd, als door Dr. W. in zijn proefschrift, zonder dat daarnaar zal worden verwezen. Het meeste van hetgeen hierachter wordt gezegd is echter òf aan andere bronnen ontleend, òf aan andere gedeelten van dezelfde stukken, als die, welke door W. zijn geraadpleegd.

aangenomen [1]). Men werd het er over eens, dat men geen beter „fundament" zou kunnen nemen „dan simpliciter te persisteren in „unse olde duechdelycke ende hebbende possessie", terwijl er bij de commissarissen op aan zou worden gedrongen, dat alles in volle kracht zou blijven, volgens het reces van Matthias van 1578. Voor het geval, dat commissarissen zich met een dergelijk „bewijs" niet tevreden wilden stellen, „seggende, dat sie last ende instructie „hadden sich etwez van unse possessie te informeren", dan zou men zeggen, dat dit niet noodig was, in 1578 was dat al gebeurd. In geval echter de heeren hunne memorie nog eens wilden „ver„frisschen", wilde men wel enkele van de voornaamste punten „summarissime" mededeelen, onder expres voorbehoud echter, dat het gebeurde, om „haerluyden die memorie te refrescheren", en dat de Ommelanden daarvan geen kennis zouden mogen dragen. Waren mogelijkerwijze de gecommitteerden ook nu nog niet dadelijk genegen de Stad in hare possessie te handhaven en zouden zij het tot een proces met de Stad willen brengen, dan zou men dat beslist weigeren: procedeeren wilde de Stad niet; als actor allerminst, veel liever wilden zij, dat de heeren dan maar zouden „daerinne doen, soe sie het verstaen". Ja de toenmaals fungeerende Raad zou voor zichzelven liever gezien hebben, dat men hun hunne privilegiën en gerechtigheden met geweld afnam, dan dat zij zouden te verwachten hebben „dat men hoer butten hier „naenmaels solde vervluecken, omdat sie bij haere regieringe het „recht van de Stat versuymt offte mit patientie hedden laeten under „die voeten treden". De aanteekening besluit, dat „dese extremiteyt „heft den samptlicken vrunden beter gedacht te gebruicken, dan „upt stuck van de possessie in disput te treden".

Nu men dan goed wist, welke houding zou worden aangeno-

---

1) Hetgeen nu volgt is ontleend aan het particuliere verbaal van den stadssyndicus Hammonius, die De Gouda, welke luitenant der Hoofdmannenkamer was geworden, had vervangen. Het verbaal berust op het Gemeentearchief te Groningen.

men, was men bereid met de gezanten van de Unie in overleg te treden. Maar waar? Op het stadhouderlijk hof, zeiden Leoninus c. s. Op het raadhuis, vroeg de Stad. De Ommelanders zouden dat niet willen, werd hierop geantwoord. Niet willen? Ze „haddent „voer een ehre toe accepteren, dat men haerluyden die plaetze „up den raethuyse upruymede". Bovendien, de gezworen meente moest de onderhandelingen bijwonen. „Gij moet niet zoo „„scru-„„puloes"" zijn", antwoordden de commissarissen: „men muste „neet altijt de gemeente soe voele laeten wethen". Na veel overwegingen gaf de Raad toe, om niet direct de commissarissen tegen zich te krijgen. Den tweeden November heeft op het stadhouderlijk hof de eerste samenkomst plaats, door Leoninus met een gemoedelijk woord geopend. De syndici van de Stad en van de Ommelanden beweerden beide, dat zij volkomen tot vrede waren geneigd, mits zij maar bij hunne oude gerechtigheden bleven.

Voordat nu de eigenlijke mondelinge onderhandelingen begonnen, werden van weerszijden stukken gewisseld, waarmede men, naar Leoninus zeide, „niet suynich" was. De Stad trachtte de hoofdzaken te vermijden. Al spoedig (24 November) vervoegde zich bij Leoninus een aanzienlijke deputatie, bestaande uit bakkers, brouwers en kremers. Deze beklagen zich, dat de Ommelanders op allerlei wijzen inbreuk maakten op het stapelrecht. Zij hadden niet eerder geklaagd uit respect voor de heeren, maar waarlijk, als het zoo door bleef gaan, zouden zij nog naar een andere plaats moeten vertrekken „omme den schaemelen kost voer wijff ende kinderen toe ge-„winnen". Het moge den heeren toch behagen, de Stad in hare deugdelijke possessie te beschermen. De commissarissen lieten zich echter niet inpakken. Zij hadden de questie nog niet au fond bestudeerd en dat moest toch eerst; zij waren „in dit barre winterweder" niet naar Groningen gekomen om de zaken zoo maar in een paar dagen af te doen. Men moest op prijs stellen, dat zij waren gekomen, in het bijzonder Leoninus, „die solcker olden heer was" [1]), en men

---

[1]) Leoninus was 74 jaar.

moest de heeren niet met dergelijke klachten lastig vallen. De bakkers retireerden daarop. Toen nu de gewisselde stukken door de commissarissen waren nagezien, werd met de mondelinge onderhandelingen begonnen. Door het herhaaldelijk opwerpen van allerlei futiele excepties maakte de Stad van Loosen boos. Deze wond zich op, „recht off he sick in een kleine colera stelde", en hij bezwoer den menschen, toch bij de hoofdzaak te blijven.

Alle oneenigheden waren, zoo beweerde de Stad, tot vier punten terug te brengen: 1⁰. de quaestie, of Stad en Lande één corpus zullen vormen of niet, 2⁰. het bestellen der Hoofmannenkamer en de daaruit voortvloeiende overheidsrechten, 3⁰. de stapel, 4⁰. de brouwerij. Met al die punten, voegde van Loosen de Stad toe, zijt gij „voer den gantzen warrelt een spot".

Laten wij ons nu hier eerst tot het voornaamste punt, tot den stapel, bepalen. Om hierover te beraadslagen, gingen de stadsafgevaardigden (het was inmiddels December geworden) in raadkamer. Wat moesten zij vragen, òf de gerechtigheden zoo te laten, als die stonden uitgedrukt in het charter van 1582, òf uitvoering van het reces van Coebel? Het laatste werd het raadzaamst geoordeeld. Maar toch wilde men beginnen met overvragen, want het reces van Coebel bood den Ommelanders verschillende faciliteiten betrekkelijk de van buiten inkomende waren. Kort daarop had eene samenspreking plaats tusschen Leoninus en den stadssyndicus Hammonius. De eerste deelde mede, dat hij een onderhoud met enkele Ommelanders had gehad en dat hij nog wel hoop koesterde, dat de zaak in orde zou komen langs minnelijken weg. Hammonius zeide hierop, dat als „die van de Omlanden sick daertoe wolden „buygen, deeden sie neet meer als sie schuldich". Leoninus kwam den bitsen syndicus wat kalmeeren: „Bewijs is noodig voor alles, „facta enim non creduntur nisi probata. Maar was de Stad niet „tevreden met het reces van Coebel?" Hammonius betuigde, dat dit niet ging. De tijden waren veranderd. Vroeger, in Coebels tijd, lagen Delfzijl en Zoutkamp open en onbeveiligd en toen waren de vreemde kooplieden wel gedwongen, wilden zij veilig

hunne waren verkoopen, daarmede naar de Stad te gaan. Nu deze beide plaatsen bevestigd zijn, is de zaak anders geworden. Nu kunnen de vreemde kooplieden „sick up den stroemen mit „der woeninge begeven" en nu moeten de Groningsche burgers zonder nering in de Stad blijven zitten. „Allemaal beweringen", zeiden de commissarissen, „die wel „„beweechlijck"" waren en „uitermate geschikt ook, om iemand, die daartoe recht had, „over te halen, aan de Stad dergelijke privilegies te verleenen, „maar het waren geen bewijzen, die het bestaan waarschijnlijk „konden maken". Hammonius bleef echter volhouden, want juist aan het behoud van het stapelrecht van van buiten inkomende waren was zooveel gelegen. De Groningers trokken zich weder in raadkamer terug. Welke bewijsstukken konden zij produceeren? Zij wisten geen andere, dan het tractaat van Karel van Gelder. De raadsleden werden nu nog eens hoofdelijk naar hunne meening gevraagd, vooral de raadsheer Joost van Cleve, „als van olden „tijden kunde hebbende". Ook deze wist niets dan het tractaat van Karel van Gelder en het Oldermansboek.

De commissarissen gaan nu de quaestie van den stapel van uitheemsche waren met de Ommelanden bespreken. Daar werd zij allerminst goed ontvangen. Slavernij heette het en het was absurd, dat men om een plank hout, om een schoen, of om dergelijke kleinigheden direct naar de Stad zou moeten loopen. Een dergelijken toestand vond men nergens. Waarom mochten er in de Ommelanden geen kremers wezen, die en detail verkochten, wat zij van de vreemde kooplieden hadden opgekocht?

De voorstellingen van de Ommelanden verwekten weer heftige verontwaardiging bij de Stad. Dat is „nodum in stirpe" zoeken; met al die beweringen van slavernij enz. bedoelen de Ommelanders niets anders dan de zaak te „verdonckeren", en „die guet-„licke communicatie tot unfruchtbaerlijcken ende te laten koemen". Geenszins was het de meening van de Stad, de Ommelanden in slavernij te brengen: maar het was een bepaalde regel, dat alle van buiten inkomende goederen zonder lastbreking te Groningen

ter stapel zouden moeten komen. Nu was de Stad wel zoo vriendelijk, hierbij eene ampliatie te geven, door namelijk aan de Ommelanders toe te staan, bij de havens direct van stadsburgers goederen te koopen, wanneer deze ze van den vreemden koopman hadden gekocht. Hierdoor werd een tocht naar de Stad den Ommelander bespaard. Gesteld echter, zoo vervolgde de Stad, dat de Ommelander kooplieden direct allerlei waren – zonder tusschenpersonen – van den vreemden koopman zouden mogen koopen, dan zouden Gecommitteerden zich toch ook wel kunnen voorstellen, dat, onder het voorwendsel van vensternering, allerlei werkelijke koopmanschap in de Ommelanden zou worden gedreven en dan zou de Stad tot een dorp worden. Vensternering in engen zin is bovendien ook nooit in de Ommelanden verboden geweest; de detailverkoopers echter moesten hunne waren uit Groningen halen. Het werd hun nu toch zoo gemakkelijk gemaakt met al die vrijmarkten. Dat men om een spijker of om een schoen naar Groningen zou moeten loopen zijn maar praatjes: er zijn toch wel smeden, schoenmakers en snijders op de dorpen.

Na deze beweringen traden de heeren van de Stad terug en werd het terrein aan de Ommelanders overgelaten. Deze hielden ten sterkste vol, dat zij niet wilden worden genoodzaakt, in slavernij te komen. Bovendien, wat was het moeilijk, van vele dorpen naar de Stad te komen: Visvliet b.v. kon niet met schepen worden bereikt. Kortom, de Ommelanders waren bang, dat zij, wanneer zij de vrijheid van het land alzoo prijs zouden geven, bij hunne thuiskomst door hunne vrouwen met het spinrokken zouden worden doodgeslagen. Zij wilden dit alles eens op een Ommelander landdag gaan voorstellen, maar zij vreesden, dat, wanneer de Stad niet toegaf, „die vruntschap solde geen voertganck koenen „gewinnen".

De Stad werd nu weer voorgeroepen. Zij zeide, dat de halsstarrigheid der Ommelanders haar zeer bedroefde, maar toegeven wilde zij niet en zij verwonderde zich, „dat die van den „Omlanden sick neet schaemden, alsoe met unwaerheit om te

„gaen", dat zij durfden beweren, dat Visvliet en meer andere dorpen niet met een schip konden worden bereikt: de hoofdvaart naar „Westerlant" liep immers door Visvliet[1]).

Leoninus geeft het nu op en bepaalt een termijn voor de verdere schriftelijke behandeling.

Den 24 December 1594 (nieuwe stijl) leveren de Ommelanden hun eerste stuk in[2]). Hoewel door partijen uitdrukkelijk aan de commissarissen was verzekerd, dat zij „metam honestatis" in acht zouden nemen, is de toon der stukken verre van aangenaam. De Ommelanden beginnen al vast met te vragen, waarom de Stad zich eigenlijk bij hen voegt, waarom zij niet liever eene provincie met Drente gaat vormen. Uit „olde historien ende monumenten" is toch te bewijzen, dat het Goorecht vroeger het zevende dingspil van Drente is geweest en men ziet nog heden ten dage, „dat die „vant Goerecht al eene forme ende maniere van rechtinge ende „rechtdagen sijn holdende als in Drenthe, dat hare rechters „schulten gelick in Drenthe, en hare rechtdagen dingen genoempt „worden, dat insgelick de stocklegginge (qui est modus immittendi „quempiam in possessionem in Drentia) oec in den Goerechte „gebruyct wort ende dergelyke Drentse usancen meer". Allerminst behoort daarom Groningen zich afkeerig van Drente te betoonen: „bedarven haer oeck des lants van Drenthe geenszins te scaemen, „naedemael het immers een eerlijke provincie is, voele groeter van „bedrijf als de Vriesche Omlanden, met voele treffelyke geslachten „soe van adel als eygenarfden becleedet ende de haer altijts in „goede eren ende trouwen hebben gedragen, daer uut oock de „principaelste geslachten deser stadt originalyck syn gesproten. „Synde te vermoeden, dat deselvige van Drente door den natuere-„lycken treck der older verbantenisse haer niet zwaerlick sullen

---

[1]) Dit is niet geheel juist. Visvliet lag niet aan het latere Hoendiep, maar men schijnt het dorp wel via het Hoendiep langs de Lauwers te hebben kunnen bereiken.

[2]) 1594 n⁰. 54. De syndicus Verrutius leidde deze zaken voor de Landen.

„laten bewegen ende induceren um de stadt Groningen weder „voor een litmate haerder provincie (als sie in der waerheyt is), „an te nemen ende hun alzoo met de van Groningen wederomme „te versellen, daartoe de staten van de Vriescen Omlanden van „goeder harten hare fruntlicke intercessie bij de lantschap van „Drenthe den van Groningen mits desen syn presenterende, waer- „duer voele unlusten, misverstants, haders ende twysten in toe- „komende tyden verhoedet ende dese jegenwoerdige quaestien ende „geschillen meestendeel hengelecht ende upgeheven solden konen „worden. Ende sullen de staten van den Omlanden evenwal niet „nalaten, met die van Groningen alle goede nabuerschap, vrundt- „schap ende correspondentie te holden, jae sijn tevreden ende „presenteren haer, oeck duer nyeuwe verbintenissen (indient de „van Groningen geliefft) haer noch naerder met haer te vereenygen, „off uut cracht der algemeinen Union de gemene saken vlitich „ende getrouwelick met hoer te bevorderen ende de gemene „defensie te betrachten".

De goede ironie van deze passage verontschuldige de lengte der aanhaling. De inhoud van dit stuk verschilt overigens niet veel van die van bij vorige gelegenheden aangehaalde stukken.

De Stad antwoordde hierop eenige dagen later[1]). Zij vroeg, of de Staten Generaal nu wel zouden willen, dat een zoo aanzienlijke frontierstad als Groningen bij gebrek aan koopmanschap, geheel „van „haren borgeren gebloetet ende int peryckel gestelt solde worden" en dat alles ten behoeve van de enkele kooplieden, die gedurende de troebelen zich in de Ommelanden hadden neergezet. En bovendien, overal ziet men, dat de Generaliteit vooral de steden beschermt, „wal wetende, dat die vasticheit van de geunieerde provincies „neet gelegen is an tijn, twintich ofte dartich, die ten platten lande „wonen, maar principalijcken an de vasticheit van de wel bewoonde „ende gefortificeerde frontiersteden". Het ligt dus geheel in de lijn van de handelingen der Algemeene Staten, het Groningsche stapel-

[1]) 1595 n°. 52.

recht te handhaven. Als voornaamste bewijsstuk voor hare gerechtigheden durfde de Stad nu produceeren het octrooi van Philips van 1582. Dit ergerde de Ommelanden buitengewoon. Zij merkten naar aanleiding hiervan 13 Januari 1595 (nieuwe stijl)[1]) op, dat het scheen, „dat de memorie van dese Spansche fruchten sommighen „under haerluyden noch well doet, ende dat sie tot lieffte van „dien alnoch niet konen laten (al soldet tot hare eygen scande „wesen), deselvyge te romen". En bovendien, afgescheiden van het schandelijke karakter van dit stuk: de Koning van Spanje is al afgezworen en „resoluto iure datoris solvitur ius accipientis".

Eigenaardig is ook het optreden van den Olderman, gaat Verrutius in dit laatste stuk verder. In den aanvang ontbrak aan de Stad de macht om de vonnissen van den Olderman te executeeren. Daarom hebben de Groningers eerst eenvoudig alle vonnissen geregistreerd, „um in toekommende tijden eenige schijn van possessie daer uut te „maecken". Zoo hebben zij ook dikwijls lieden overgehaald, zich maar pro forma door het Gildrecht te laten veroordeelen, onder belofte, dat zij later nooit weer zouden worden lastig gevallen. „Want de van Groningen over langen jaren al met deze monstrosen „stapel swanger gegaen hebben, eer tzelve gebaert ende an den „dach gekomen is; hetwelcke voornaemlich is geschiet in den jaren „1558 en 1559, sedert welcken tijt oeck dese partien mit malcanderen „steets in questie ende proces dies angaende gestaen hebben".

Nog komt de syndicus terug op Groningens oorsprong. De Stad, die voor 300 jaar nog in zoo „soberen staet ende conditie „verkeerde", is nu tot zulken „insolenten hoogmoet" gekomen, dat zij zich haar vorigen staat niet meer herinnert. De Drentsche stad verbeeldt zich een hoofdstad der Friezen te zijn. Onmogelijk, want „het tegens de natuere ende heel monstroes solde wesen een „Drentsch hoofft up een Vriesche lichaem te setten". En hoe is het met al de verbonden gegaan? Het is als de fabel van den vos en den kraanvogel: de een geeft den ander iets, dat hij geen recht

---

[1]) 1595 n⁰. 22.

had, weg te geven en de ander betaalt den eerste met gelijke munt. Nu gaat Verrutius een zeer gewichtig document overleggen. Het ambt van den Olderman heeft zich van ouds niet verder uitgestrekt dan over de stadsburgers, „um under den selvigen het gildrecht te „doen observeren, ende den overtreder te straffen offte broecken, „sonder hem eenichsins met den ingesetenen van den Ommelanden „off oeck met eenigen vremden coopluyden aldaer handelende to „bemoeyen, als binnen korten jaren uut anreitzinge van sommigen „schadelicken roervincken deser stadt hij hem wel stoutelick hefft „understaen te doen". Tot verduidelijking produceert hij nu het stuk, dat wij bl. 54 vgg. uitvoerig hebben besproken. Hij komt tot het resultaat, dat alles wordt voor den dag gebracht, om het kromme recht te praten, „al waert noch so blauw, jae al soldet tot „haer eygen scande ende scade meer strecken als tot hare vordel". En de Stad mag nu wel trachten op listige wijze het te doen voorkomen, of zij recht op eenigen stapel had, de eigenlijke beweegreden van haar streven is, „dat sie de meisters van alle der inge„setenen goederen in der daet ende waerheyt solden wesen, vermyts „een yder synne goederen alhyer ter marckt solde moeten brengen „ende verkoepen ende wederom alle tgene wat eemant ter noot„drufft van doen hadde, nergents als hyer van deser stadt voor„coopers oeck solden mogen copen", die dan nog „die waren hares „gevallens ten duyrsten pryze den huysluyden aensolten". Dit alles is de naaste weg tot „allerley monopolien ende schinderien tot „utersten verdarff der armen ingesetenen an to richten". Verrutius wil nu niet verder ingaan op al de ellenden, die de Ommelanden van de Stad hebben ondervonden of nog zullen ondervinden ook, „want haer begeerlicheyt uneyntlyck is, daer sie noch selffs de „rechte limiten niet van en weten, erdenckende noch alle dagen „wat nieuwes. Ten syn geen middelen" gaat de syndicus verder, „daer duer de republiquen staende geholden ende de gemene saken „mede gedient konen worden, dat de eene deel als een spongie „de vuchtigheyt ende march van den anderen deel alleene tot sich „trecke, quod de fisco Traianus imperator dicere solebat, eum

„comparans lieni quo crescente caetera membra contabescant". Groningen is hebzuchtig als geen enkele stad „van alle dese „Nederlanden, jae in toto orbe Christiano". Van wat godsdienst, van wat rang of stand de menschen mogen zijn, „luyden van gans „versceiden humeuren stecken de hooffden wal balde in een „caproen, um den armen Umlanderen de vederen te helpen unt- „trecken". Het is een schande, dat Groningen zoo geheel en al de Ommelanden gaat verdrukken „en dit all ten appetite ende „gerieff van een deel coopluyden, die nyet (als die coopluyden „van andere landen) met hare avontuer bynnen ende buten lants „soeken [1]), maer met uutmargelinge, monopolien ende andere „practiquen over den armen ingesetenen der Ommelanden hoer „trachten rijck te maken, daer in bovenmaten is te verwonderen „die groote blintheyt van den principaelsten ende anderen ledematen „deser stadt geene coopluyden wesende, de sulck mede soe vuerich „helpen derven tot haren eygen sampt haeren nacomelingen last, „schade ende verdarff, semet in propriam perniciem praebentes „abiecta plebeia libidinis mancipia" [2]). Nu heeft de Stad, wordt

[1]) In 1597 is er echter sprake van geweest, dat de „Mercantile Adven- „turers society" zich in Groningen zou vestigen. Zie hierover mede WIERSUM a. w., bl. 230. De Stad wilde deze instelling gaarne binnen hare muren zien en zij stelde (in 1597 n⁰. 7) de zaken zoo aanlokkelijk mogelijk voor: schepen van 14 last kunnen tot voor de Stad komen, het gedeelte vaarwater tusschen Appingedam en Delfzijl is uitstekend, het gedeelte van Appingedam tot Groningen is verleden jaar pas nieuw vergraven. De Scholbalch bij Oostmahorn is een vaste ankerplaats. De landwegen zijn uitstekend te bereizen. Van eenig stapelrecht wordt geen woord gerept.

[2]) Een dergelijke redeneering wordt gebruikt door den syndicus Van Zijl in een adres aan Alva naar aanleiding van diens uitspraak van 7 Augustus 1571. Er was bij die ordonnantie toegestaan, dat bij de havens uit de schepen mocht worden verkocht. De Stad had – wij zagen het – daartegen geprotesteerd. Maar het is niet alleen nuttig voor de Ommelanden, zei Van Zijl, het is ook nnttig voor de burgers van de Stad zelf, die daardoor van de „practicquen ende vonden" der stadsmonopolisten

weer in een ander processtuk der Ommelanden beweerd, verschillende getuigenissen bijgebracht, waaruit zij wenscht te doen afleiden, dat zij van de oudste tijden af het stapelrecht heeft gehad, dat het altijd is uitgeoefend; zoo komt een koopman uit Stavoren verklaren, dat hij wel gedurende 38 jaar koophandel heeft gedreven, ook aan verschillende Ommelander havens, maar, zeide hij erbij, hij had het altijd heel stilletjes en geheim gedaan, met het oog op den Olderman. Deze getuigenis lijkt nu wel heel mooi en is schijnbaar ook in het voordeel der Stad, maar het is slechts schijn. Hoe zou het mogelijk wezen, dat iemand gedurende zoo lange jaren aan verschillende havens en zijlen komt, om daar zijne goederen te lossen en dat dit alles zoo geheim gebeurt, dat de Olderman er niets van merkte? Dezelfde ambtenaar „die doch „allenthalve synne verklickers ende espionen wal plecht te hebben „twelck een klein kremerken met syne marse doort lant loopende, „kunst solde wesen te doen". Al die getuigenissen zijn nu blijkbaar wel met veel ijver bij elkaar gehaald, maar het is zeer verwonderlijk, „dat under soe veel hunderden, jae duisent trafiquanten in den „Ommelanden soe inlantschen als vreemden zoe weynich in getall „zijnde van voors. Olderman gebroeket zijn", en dan nog wel met zoo kleine boete.

Den eersten Februari 1595 wordt nog een landdag gehouden, zonder eenig practisch resultaat en 17 Februari d. a. v. doen de gecommitteerden een provisioneele uitspraak [1]). Hierbij verklaren zij, „dat de van de stadt Groningen sullen sijn ende blijven in

---

worden bevrijd. „Dan tschijnt, dat de van Groeningen die commoditeyt „nyet en begeren, dan liever tAmsterdam ofte toe Embden, als slechts „dOmlanden neryngloes wairen, ten duyrsten vercopen wilden, um dan „voorts der Omlanden ingesetenen, der van de Drenthe en oeyck „Groeningher inwoenders gheen koepluyden zijnde, dat tot haeren gevalle „an toe rekenen ende weder duyr genoech te vercopen". Uit een bundel: Geschillen tusschen stad Groningen en Ommelanden van 1560—1612 H. S. i. f. n°. 216.

[1]) 1595 n°. 4.

„rustelijck gebruyck unde possessie vel quasi van het stapel ende „stapelrecht, met den ankleeff van dien, soowel van de uutlandsche „als inlandische goederen, waren und koopmanschappen, ingelijcken „van tbrouwen, brouwerijen unde bieren, die tho een ieders hues- „holdinge nicht geconsumeert en worden". Alle reden dus van tevredenheid voor de Stad en twee dagen later konden de Raad en de syndicus met genoegen aanzitten aan de „heerlijcke maeltijt", die in de weem van Sint Maarten werd aangericht en waarop „verscheiden heren ende vrunden" waren genoodigd, „om die „heren commisarien, die des volgenden daechs verreisen wolden, „toe festoyeren".

Den 20 Februari vertrokken de heeren dan ook, na eerst nog uitdrukkelijk te hebben gelast, dat aan hunne uitspraak de goede hand moest worden gehouden. Minder tevreden dan de Stad waren de Ommelanden natuurlijkerwijze over dit vonnis. Zij gingen dan ook in appèl [1]) bij de Staten Generaal en het gevolg hiervan was, dat 9 November d. a. v. door dit lichaam een vonnis werd gewezen, waarbij werd bepaald, dat binnen een vastgestelden tijd partijen hunne stukken zouden moeten inleveren bij eene commissie, bestaande uit drie leden van de Staten Generaal: Andries Hessels, eerste raad van Brabant, Leonard Casenbroot, raadsordinaris van den hove van Holland en Philips van Marotelle, eertijds lid van den Geheimen Raad (kort daarop vervangen door François Francken). Deze gecommitteerden zouden later, met nog enkele afgevaardigden uit de andere provincies, namelijk uit Gelderland Gerard Voet, uit Holland François Francken, uit Zeeland Pieter Iniosa, uit Utrecht Willem Raedslant, uit Friesland Bart Idzarda en uit Overijsel Herman Winhoff, uitspraak doen.

Hangende deze appèlzaak gingen partijen echter nog vrijwel hun' gang: de Ommelanden schrijven 30 Juli eene maandschatting uit over de hoornbeesten en de bebouwde landerijen, iets, waartegen L. en H. zich verzetten, aangezien dat besluit niet op een

---

[1]) Uitvoerig T. S. I, bl. 529 vgg.

landddag was genomen. Deze bemoeiing lokte weer protest uit van de Ommelanden, die beweerden, dat L. en H. zich niet in hunne particuliere aangelegenheden hadden te steken. De Groningers van hunne zijde spaarden geen moeite, om hunne rechten te handhaven. Zij deden dit niet altijd op een billijke manier, zooals men kan afleiden uit de klachten, die door de Ommelanden bij de Staten Generaal werden ingebracht over de behandeling op de waag. Aan de Groningers werd verweten, dat zij niet alleen op eigen autoriteit de waaggelden verzwaarden, maar dat zij ook „onder een gesochte praetext hoere borgerye eenighe ponden „botter over hope [toelegden], de sy niet en darven betalen". Dan werd ook een beklag ingediend over de waagknechten, die eerst vroegen, voor wie de boter bestemd was, die zij afwogen. Zij konden, alnaarmate het voor een' Groninger of voor een' Ommelander of vreemde was, dan lichter of zwaarder gewichten gebruiken.

Rengers van Hellum, die voornamelijk deze klachten had ingebracht, ondervond nog langen tijd daarna de slechte gezindheid van de Stad. Verrutius, die eerst als de oorzaak van dit alles was aangezien, had weten te bewijzen, dat hij met deze zaken niet was begonnen [1]).

---

[1]) Zie over deze waagquaestie vooral 1597 n°. 53 en n°. 60. Enkele getuigenissen mogen hier volgen. Jacob Simens uit Zuidwolde had een maarschap zuivel in de Stad verkocht. Thuis komende vroeg hij zijne vrouw: „Hoe vele meenstu, dat de botter hefft gewoegen"? waarop deze verwonderd vroeg, of ze niet „vol" gewogen had. „Neen", antwoordde Simens, „de gewichten op de waag zijn alweer verzwaard" (NB. in 1600 n°. 47 wordt beweerd, dat de verzwaring der gewichten begonnen is in den Spaanschen tijd „mogelick um den koophandel van de botter en de „kees te meer te benificeeren, ende den frembden koopman daerdoer te „meer herwaerts te trecken"). Ontmoedigd zeide nu de vrouw: „Ick heb „se nu immers soe gefullet, my duchte se solde nu wal wichte hebben „koenen holden", maar Simens antwoordde: „Ick kan geen vaeten krijgen „so groot, de langer wichte koenen holden".

Eene vrouw uit Loppersum, wier man hetzelfde was overkomen, be-

Den 21 Januari 1597[1]) werd het eerste definitive vonnis door de Staten Generaal geveld. Hierbij werden aan de Ommelanden eenige voordeelen toegestaan, grooter, dan zij die ooit genoten

---

zwoer, dat zij „gien botter in vaeten meer slaen wolde, um binnen „Gronningen ter merckt te brengen". Een ander Ommelander bleef minder rustig: hij maakte den waagmeester Cloot van dit alles een verwijt, „die dar doer tornich werde, unde hem hiet zwijgen, unde voerts „nha een wichte greep, hem druwende te smiten". De Ommelander antwoordde, dat als Cloot met hem buiten de Stad wilde komen, hij het wel met hem dorst „aventuiren".

Een ander geval. Iemand had zijne meid met een vaatje boter naar de waag gestuurd, om het te laten wegen en hij had het gewichtcijfer onder op den bodem van het vat laten aanteekenen. De meid had nu den bodem omgekeerd en het vaatje verkocht. De kooper had het weer laten wegen en zie, nu woog het zeven pond minder. De meid had hierop informaties ingewonnen. Hoe was de vermindering in gewicht gekomen? Het gewicht van zoo straks stond toch nog aangeteekend op den bodem van het vaatje. „Stille, stille!" had de waagmeester gezegd: het zou wel in orde komen. Vgl. ook Mr. J. A. FEITH in G. V. A. 1903, bl. 24.

[1]) 1597 n°. 1. Hoofdinhoud bij WICHERS II, bl. 175, T. S. I, bl. 533. Zie ook WIERSUM, bl. 228. De zaken voor de Stad waren en werden verder in den Haag voor de Stad bepleit door eenige Groningsche burgemeesters en door den stadssyndicus Dr. Johan Houfflin, die Hammonius, welke (WICHERS II, bl. 367) onder verdenking van onderhandeling met den vijand, op de gevangenpoort te 's-Gravenhage was vastgezet, had vervangen. Toen Verrutius, die als syndicus nog steeds de zaken der Ommelanden behartigde, het vonnis, door de Staten Generaal gewezen, had hooren uitspreken, begon hij te weenen, en toen hij buiten de vergaderzaal gekomen was, zeide hij „dat de Heeren Staten „hadden de cop van een Drentsche bulle geset op de romp van een „Friesche koe". B. ALTINGH (Oude en Nieu Groningen) 1e discours. De gang van de onderhandelingen wordt summierlijk aangegeven in het nog aanwezige (H. S. i. f. 288) verbaal van den stadssyndicus Dr. Houfflin: dit bevat echter zoo goed als geen bijzonders. Alleen wordt met eenigen trots gemeld, dat de Groningers 13 November 1596 bij Oldenbarnevelt het noenmaal gebruikten „twelck alhier wort aangeteeckent om te bewysen „d'eere bij den voors. Bernaevelt de stadt van Groeningen aengedaen, „van wegen de provincie van Hollandt".

hadden. Als beginsel werd vrijheid van handel, van in- en uitvoer vastgesteld. Boter, kaas, paarden, ossen, koren „ende diergelicke „coopmanschappen" mogen echter niet worden verhandeld, voordat zij te Groningen ter stapel zijn gebracht. Voor eigen gebruik behoeft dat echter niet. Mochten partijen het omtrent de uitvoering hierbij oneens worden, dan zouden de Staten Generaal hieromtrent nog nadere bepalingen vaststellen. Verder zou het verboden zijn in de Ommelanden eenig ander bier te verkoopen dan Groningsch bier, houdende echter elk de vrijheid, tot eigen behoef te brouwen.

Geen wonder, dat het met dit vonnis niet uit was. Men ging interpretaties vragen en appelleeren [1]). De Ommelanden waren ontevreden [2]), omdat zij niet volledige vrijheid van handel hadden gekregen, de Stad was hoogst verontwaardigd, dat het belangrijkste gedeelte van den stapel, die der van buiten inkomende goederen, haar niet was toegestaan. Zeer spoedig nadat de uitspraak was gevallen, gaven de Ommelanders [3]), (Verrutius had er geen gras over laten groeien), een interpretatie van de woorden: boter, kaas, paarden, ossen, koren „ende diergelijcke coopmanschappen".

Verrutius begint met te constateeren, dat van nu af „de ab„solute vrije handel van alle uytlandische goederen int generael, „maer oock van alle inlandsche goederen in den Ommelanden „gevallen" aan de Ommelanders is toegestaan, maar dat hiervan zijn uitgezonderd eenige waren, die in de uitspraak uitdrukkelijk staan gespecificeerd. Deze mag men niet aan den vreemden man verkoopen of uitvoeren, voordat ze te Groningen ter stapel zijn geweest. En dit alles mag niet verder worden uitgebreid: d. w. z. geen andere vette waar dan boter en kaas, geen andere beesten dan paarden en ossen, geen andere granen of gewas dan datgene, wat men in het algemeen „koren" noemt. Dan staat er nog: „ende

---

1) 1597 n⁰. 45.
2) Zie ook WICHERS II, bl. 179.
3) 23 Januari 1597 (n⁰. 87).

„dergelijcke coopmanschappen", maar dit slaat „secundum proprie-„tatem recti sermonis" alleen op het woord „coren" dat er onmiddellijk aan voorafgaat. Men wil daarmede te kennen geven, dat onder „coren" niet alleen wordt begrepen „gerst", welke graansoort men in Friesland gewoon is koren te noemen, maar ook andere graansoorten, die elders als „koren" worden aangeduid.

Natuurlijk, dat de Stad hiertegen opkomt. Verrutius repliceerde [1]) later weer, dat, als de Stad haar zin kreeg, zij dit alles zoover mogelijk zou uitbreiden, „sulx dat noch swijnen, schaepen, kalveren, volens, „noch visschen of voegelen, swanen, gansen, einden, hoenderen, „eyeren, huiden, schaeps- ende kalvervellen, wulle, vlas, linnen-„doeck, noch russel, ungel, honnich, arwitten, boenen, wicken, „roeffzaet, mustertzaet, hennipzaet, aiuin, raepen, wortelen, hoy, „stroe, reyt, torff, holt, dompen of schocken, noch eenige boem-„fruchten, als appelen, peeren, kersen etc. ende dergelicke meer „in den Omlanden vallende, hoe gering ende klein het ock wesen „muchte, van haeren pretensen stapel frij solde wesenn, maer „alles nae den marckt tho Gronningen gedrongen ende den „monopoliis aldaer onderworpen solde moeten worden". Dit was natuurlijk „inpracticabel ende barbarisch" [2]).

Wat de nadere regeling nu betreft, die door de Staten Generaal zoude worden getroffen, hieromtrent zouden de Ommelanden willen voorstellen, dat de goederen, die aan het stapelrecht waren onderworpen, niet langer dan een of twee uren markt zouden behoeven te houden. Werden ze dan niet verkocht, dan zouden ze weer, zonder eenige belasting, tol of waaggeld te betalen, mogen worden weggevoerd en vrijelijk mogen worden verhandeld. De stadstollen zouden verder moeten worden teruggebracht tot het bedrag, waarop ze veertig of vijftig jaren geleden stonden. Dan is het verder een

---

[1]) In eene memorie van 1 December 1598 (in H. S. i. f. 216*a*).

[2]) De bedoeling zal zijn de Stad te handhaven in de vettewarenstapel; den toestand te herstellen, zooals die in de eerste jaren der zestiende eeuw was geweest.

uitermate drukkend bezwaar, het koren „bij heele ende halve „lasten opt onseeckere uut alle hoecken van den Ommelanden nae „der Stadt te voeren", zoodat zij verzochten gerekend te worden aan hunne verplichtingen te hebben voldaan, wanneer zij een staal of monster van hunne waar naar de Stad brachten. Verder zou er een reglement voor de waag moeten worden gemaakt ten overstaan mede van eenige Ommelanders. De Ommelanders, die deze stapelbepalingen overtraden, zouden moeten terechtstaan bij voorkeur voor hun landelijken rechter, of anders voor L. en H. De geldboete moest worden verzacht.

Dit mochten de Ommelanders nu wel interpreteeren, het gaf hun niet veel, de macht, om aan hunne beweringen kracht bij te zetten, hadden zij niet. Zij klaagden ook herhaaldelijk bij B. en R. over het groote bezwaar, dat zij altijd naar de Stad moesten, om hunne waren daar te verkoopen, dat alle voorkoop, ook aan de Groningsche burgers, verboden was [1]). Dit maakte de Stad bedacht, of ook een vergelijk zou kunnen worden getroffen: dat n.l. aan de eene zijde aan Groningsche burgers voorkoop zou worden toegestaan van Ommelander waren en dat aan de andere zijde de Ommelanders, die daardoor zeer zouden worden bevoordeeld, aan de Stad den stapel van buitenlandsche goederen zou toestaan [2]).

In de practijk ging de Stad echter het stapelrecht in zijn meest uitgebreiden vorm toepassen en de Ommelanden beklaagden zich 14 April 1597 [3]) bij den Stadhouder, dat de Stad evengoed doorging met het beboeten van vreemde schippers zoowel als van Ommelanders, die vreemde waren kochten, terwijl ook nog andere ongerechtig-

---

1) De burger mocht geen vuile voeten krijgen in de Ommelanden, vgl. bl. 323, n. 3.

2) April 1597. Verbaal Houfflin. Hier mag misschien nog wel worden opgemerkt, dat de bepalingen betreffende den voorkoop in het Stadboek niet meer werden toegepast.

3) 1597 n⁰. 50.

heden door den Olderman werden gepleegd. Zoo was nog kort geleden een boer, die aan een anderen boer eenige beesten had verkocht, zonder te weten of de kooper ze tot eigen gebruik kocht, of dat hij dat deed om weder te verkoopen, door den Olderman beboet, evenals de kooper. De tollen bleven nog even hoog als in den Spaanschen tijd, de nieuwe tollen, als de turftol in Duurswold, werden nog steeds geheven. Een week later vaardigde, naar aanleiding van deze klacht, Willem Lodewijk een ordonnantie uit [1]), waarbij hij B. en R. ten strengste beval, op te houden met elke stoornis van de rechten, die de Ommelanders gekregen hadden bij de uitspraak van 21 Januari. Ook deze aanschrijving hielp niets en de afgevaardigden uit de Staten Generaal, die deze sententie mede hadden uitgesproken, vertrokken 6 Mei weer, mismoedig, omdat men hier toch „den justicie neet „obedieren wolde en dat se de executie van de sententie neet int „warck stellen khunden" [2]). Tegen deze onwilligheid begint men nu met meer energie te werken: de Stad schijnt het een oogenblik op te geven. Zij durft niet dadelijk gaan appelleeren, omdat zij het stapelrecht der van buiten inkomende waren niet bewijzen kan. Bij vorige sententies is de uitlandsche stapel haar „nyewerelt" toegewezen; nieuwe documenten kan zij niet procedeeren; zou het niet beter zijn „met die wederpartije in verdrach tho commen, „dan langwijlige procedures te sustineren" [3])?

Mochten de stadsbestuurders alzoo spreken en denken in hunne binnenkamer, tegenover de buitenwereld blijken zij nog lang hun' moed niet te hebben verloren. Toen Willem Lodewijk en twee gecommitteerden in het begin van 1598 [4]) hen nogmaals verboden buiten de bevoegdheden te gaan, hun bij de sententie toegestaan,

---

1) 1597 n°. 52.

2) Acta B. en R. 6 Mei 1597. Iniosa bleef achter, hij had zijn arm gebroken op een rijtoer. Verbaal Houfflin.

3) 10 December 1597. Verbaal Houfflin.

4) 27 Januari 1598 n°. 49.

„op peine van te verbeuren trecht van stapel der stadt Groeningen „bij die voorn. sentencie toegewesen" – een waarlijk niet geringe poenale sanctie dus – antwoordde de Stad hierop vrij kalm[1]: „zoe voele angaet het punct van de stapell, koenen de van de „Stadt daerup neet absolute andtwoorden, dewijl de sommatie[2] „(onder reverentie gesproecken) der sententie in allen neet conform, „begerende gants denstlich dienangaende voer excuseert ende „ontschuldighet geholden te worden".

Willem Lodewijk antwoordde nog eens[3], maar succès had zijn optreden niet. Hoewel de Stad uitdrukkelijk verklaard had niet verder te procedeeren, om de „pleitdursticheyt" der Ommelanders niet meer tegemoet te komen[4], ontspon zich langzamerhand een uitgebreide procedure, waarin talrijke stukken over en weer werden gewisseld. In de stukken der Ommelanden staat weinig nieuws: Verrutius treedt in herhaling van hetgeen hij vroeger gezegd heeft; de Stad echter zet haar beste beentje voor[5]. Zij zet duidelijk uiteen de wording van den stapel, wijst er op, welke fraudes kunnen worden gepleegd, wanneer men de van buiten inkomende goederen vrijlaat van stapel, wanneer men met een staal ter markt mag komen en dat het stapelrecht volkomen illusoir wordt, wanneer de goederen maar gedurende een of twee uren ter markt behoeven te worden gebracht.

„De Groninger stapel", aldus begint het stuk, – waarvan, om den merkwaardigen vorm, enkele gedeelten hieronder zullen worden afgedrukt –, „tgemeen beste ende welstandt van de provincie „respicierende, [is] gants ende gaer up gunste, vruntschap ende „Christelycke liefde gegrundet ende gefundert, wenn de saecke in „rechtmeticheit wort geconsidereert. Nemlyck ad evitandam tam

---

1) Mede in 1598 n⁰. 49.
2) Het hier bedoelde bevel van Willem Lodewijk.
3) 1598 n⁰. 89.
4) 22 April 1598. Verbaal Houfflin.
5) 1598 n⁰. 101.

„in civitate quam ruri rerum omnium caritatem, quae procul „dubio omnium provincialium damno et incommodo excresceret, „si exportandòrum bonorum et evehendarum mercium libera „concederetur facultas". Reeds de Romeinen hadden iets dergelijks in hunne leges de annona. En wanneer dit alles zoo is, „quid „quaeso politico ordini vel Christiano dogmati convenientius „quam vicinis suis et provincialibus affinitate et sanguine iunctis „eas vendere eo pretio quod a forensibus et peregrinis accipi „possit"?

Nu hebben de Ommelanden gezegd: alle van buiten ingekomen waren zijn vrij (dit staat in de sententie), dus ook alle vee, dat van buiten wordt ingevoerd en in de Ommelanden wordt geweid, is van rechtswege aan den stapel niet onderworpen. Dit is, vindt Houfflin, in hooge mate „frivol". Want „calveren, speenvercken, „lammeren, voolens ende andere jonge beesten, buyten de Omme- „landen gevallen ende binnengebracht, aldaer opgevoedet ende tot „volwassene vette beesten geweydet ende gemestet zijnde, verstaen „worden binnenlandts gewas to wesen ende binnenslandes gevallen „te zijn. Om redenen, dat sulcke jonge beesten nemen haer groeyssel, „wasdom, perfectie ende vulmaecktheyt binnen de Ommelanden „ende krijgen aldaer een ander naem, als dat te voerens was een „calf, wort een stier, koe ofte osse, een lam wort een schaep, „een voolen wort een peerdt et sic de caeteris ende mitsdien den „inlantschen stapel subiect niet min als ander binnenlants goet. „Te meer, angeseen doch seer weinich ofte bycants ghaer ghene „voelens (daer aff naemaels peerden in den Omlanden upgevoedet „worden) daerselfs vallen, maer all meestelijken van buyten heer „inkomen. Als oock de ossen, welcke om weder te vercoopen ende „uut te voeren gemestet worden vast alle ghaeder uuth Denne- „marck, Oostvrieslant[1]), ende ander nabuyrprovincien mager in „d'Omlanden gebracht worden, solden dan nu deselve under den

[1]) Deze beide streken ook vermeld bij ALTINGH, Pilaren en Peerlen I, bl. 177.

„stapel niet beklemmet wesen, waeren de woorden ... „van ossen „„ende paerden" te vergeeffs in de sententie gestelt" 1).

En dan, wanneer in de Ommelanden andere koophandel zou

---

1) Dat Houfflin met zooveel nadruk en klem van woorden hierop aandringt is niet te verwonderen, aangezien de Groningsche paardenhandel in den laatsten tijd zeer was vooruitgegaan, mede door het stapelrecht van inkomende goederen. Daarom hadden de paardenkoopers (die meest alle in de Peperstraat woonden, volgens EPPENS) het monopolie van het opkoopen van veulens, die zij dan ter vetweiding aan den Ommelander verkochten. Maar ook zij waren het, die – of het moest althans in de Stad gebeuren, zoodat zij er nog geld aan verdienen konden – alleen de vette paarden aan den vreemdeling verkoopen mochten; een gevolg hiervan was, dat de paardenkoopers zelf „nu seer vermetelicken „sick stelleden, we die gemestede perden doen, daer sie mede ommegaen „allene". EPPENS, fol. 300v⁰.

De opvoeding der paarden bespreekt Houfflin nog in een ander processtuk (mede 1598 n⁰. 101) als volgt: „Yder man is kenlick, wat voer een „kracht de upvoedinge ende het groeyssel in allen creaturen zijn hebbende, „utque non immerito secunda parens habita sit semper nutritia tellus. „Want doch meer als notoir, dat alle de voelens so in Langewolt ende „Duyrswolt enichsins vallen mogen neet bestand en zijn om daermede „het tynde deel der Omlanden tottes landes gebruyck alleene te versorgen. „Woe ingelycken van de jungen kalver, soe van Omlantsche koeyen „gevallen ende tot ossen upgevoedet worden, wal mit de waerheyt mach „gesecht ende sustineert worden, dat sie nergents genoch zijn om den „vijften part der inwonders van Stad en Lande tot huses nootdruft „daermede te gerijven, maer moeten noch jaerlix ettelycke duesenden „van buyten junck ofte mager her in gebracht ende aldaer upge„voedet ende vetgemaeket worden, so men slechts nootdruft binnen de „provincie begeert te hebben. Daer benevens noch toe considereren staat, „hoe onmoegelyck het den Olderman wesen soude, de binnen lants ge„vallen peerden ende ossen van den buytenlandtsche so in de provincie „gemestet ende opgevoedet zijn int verhandelen ende uytvhoeren tonder„scheyden, waer uut dan oeck wal consequentelyken volgen sall, „overmits een iegelyck vast up zijn vordel beslepen is, dat alles wat „eenichsins verhandelt ofte uutgevoert mochte worden, neet als voer „buytenlandts solde aangegeven worden ende also de stapel in effect „gants illusoir gemaecket".

worden toegestaan als tot huizes nooddruft, zoude daardoor het geheele stapelrecht (of het moest een louter vormenquaestie worden) worden ontzenuwd. Dan toch zouden vele kooplieden de Stad verlaten „ende niet begheren met borgerlasten ende groote „huyshuyren beswaert te worden, wen se int lant mit minder „moeyte ende kosten sittende, haeren handel aldaer even vrij ende „onbespeert muchten drijven, dat is na haer eygen wolgevallen „soo dick ende mennichmael hem sulckes gelustet, de waeren te „voeren upkopen ende den pro forma deselve te Groeningen ter „stapel brengen, midts die up soodanen hooghen prijs holdende, „daervoer sie well wieten, dat sie niemants begheren en sall, om „alzoo deselve maer deur die Stadt onder een schijn van den stapel „volgedaen te hebben des toe gefuechlijcker voerts uuth te voeren; „willen geswijgen hoe schaedelijcken soodane voerkoop bij allen „politicis legumlatoribus steedts geachtet, als eenighe oorsaecke „bijnaest wesende van duyren tijdt ende uytsuyghinge der armen, „soodat si derhalven in alle welgefundeerde republycken hoochlyck „verboden is".

De Ommelanders beweren verder, gaat Houfflin voort, dat het voldoende zou zijn, wanneer de waren één of twee uren te Groningen stapel zouden hebben gehouden. Niets absurders kan worden bedacht: „wanneer een waer binnen Groningen gebracht „zijnde, aldaer maer een uhre twee ofte dree (dat is soo lange „d'eigenaer offte vercooper in de harberge mach sitten omme „tontbijten) stille gelegen hefft, twelcke in alle steden, jae voele „dorpen daer doertoechten zijn, ordinarie wel geschiet, ende mosten „alzoo na dese meeninge ontallijcke plaetzen met stapelrechten ver„sien zijn, die tot noch toe daer aff selffs niet geweeten en hebben. „Voorwaer, de etymologie van stapel, heerkomende van stapelen „ende upsetten, brenget voele anders mede, alsoeck doet de ge„meene interpretatie, verstandt ende gewoentlyck gebruyck in de „steden Danswyck, Lubeck, Brunswyck, Dordrecht, den Briel en„de anderen, daer tstapelrecht gebruyckt wort, naemptlyken, dat „die waeren niet allene aldaer upgeslagen, maer oock an niemants

„anders als die ienigen so het stapelrecht competeert vercoft „mochten worden, waerna de van Groeningen met ghoede rede- „nen sich souden moegen reguleren, immers well befueght „ende fundeert waeren tselve te sustineren, so verde zij met „pleytdorsticheyt beholpen ende neet gesinnet waeren in alles „soe veele moegelyken den van den Omlanden te gemoete te „koomen".

In hooge mate wekt ook de verontwaardiging van de Stad het voorstel, dat men zoude kunnen volstaan, met een staal ter markt te komen, een voorstel, „waeruuth die blinden althandts mit den „handen wel souden koenen tasten, hoe grofflyck mit het recht, „mit de iustitie ende de sententie den spot gedreven wort. Want „ingevalle de voors. sententie alsoe muchte verstaen worden, soude „trecht van de stapell, den van Groeningen toegewesen aut potius „per sententiam geconfirmeert, neet anders als een imaginativum „et umbratile privilegium wesen, waeroff geen besonder effect soll „koenen gespeurt worden". Alle menschen toch, die „redelyck „verstant" hebben, zien gemakkelijk in, dat, als dit vrij stond, „mit sulcken spiegelvechten" alle granen (de Stad verklaart in het voorbijgaan mede weit, gerst, haver, erwten, boonen enz. hier- onder te begrijpen) wel uit de provincie konden worden gevoerd, „jae souden die van de Omlanders mitter brouwers ende coop- „luyden van Groeningen genoechsam patentibus oculis hoeren „openbaren spott drijven". Zij zouden al die menschen „een slimmen „staell oft monster van kooren, voll van dref, kaff ende ander „unreynicheyden" zenden, „also dattet gheen koopmansguedt soude „schijnen te wesen", of zij zouden hunne waren op een zoo hoogen prijs houden, „dattet boven marckganck weere . . . ende daerna „onder praetext van een stael te Groeningen gehadt te hebben, „haer kooren liberlick uytvoeren ende buyten den stapel verkoopen". In andere steden gold die regel van een staal evenmin, „wantet „noyt gehoer off gesien is, dat een coopman met wijnen de Rijn „ofte Maze affcoomende, midts alleene een glas voll wijn tot een „essay offte proeve binnen Dordrecht aan eemants schickende,

„daer mede den stapel aldaer voldaen soude hebben", en als ook de ingezetenen van Voorne hadden kunnen volstaan met het zenden van een staal koren naar den Briel, dan zouden er tegen die stad over het stapelrecht niet zulke „groote pleyten" zijn gevoerd. Neen, als dat gebeurde, dan zou het Groningsche recht een „papieren stapel" worden; maar men kan wel steeds redeneeren tegen de Ommelanders, er is toch niets te beginnen met die menschen, „die gheen dinck so groff koenen erdencken in hoere „seltsame fantasien ofte see dervent onbeschaemt heervoer brengen". Dat verder de tollen en accijnzen zijn verhoogd, het is waar, maar de kosten van de stadshuishouding zijn ook aanmerkelijk gestegen, vooral in de laatste twintig jaren [1]).

Dan hebben de Ommelanders de Stad ook nog verweten, dat zij niet met bewijzen voor den dag durfde te komen, dat zij een openlijk proces niet aandurfde. Dat moeten de Ommelanden vooral zeggen, die „liever hebben heure eygen olde vervuylde „ulceren ende kanckeren tho foveren, ende tonderholden ende „verswijgen, sonder den grondt van heur sieckten ende kranck- „heyden te laeten reynigen, iuxta illud poetae: „Stultorum incurata „„pudor malus ulcera celat", und sich inmiddelst in stinckende „poelen toe wenden als in reyn waeter toe wasschen off mit een „heelmaeckende plaester van iustitie tho laeten genesen. Soe kan „een ieder daer uut well ordelen: dattet ghift, fenijn, etter ende „diergelycke vuylicheiden geschapen sint in den grondt noch lange „toe schuylen, dewyle sy van heure moetwillige sieckten nicht „gecureert noch genesen begeeren toe worden".

Het adres – waarbij de „meta honestatis" wel verre uit het oog is verloren en waarvan het laatste gedeelte op aandoenlijke wijze het eerste gedeelte betrekkelijk de christelijke liefde illustreert – eindigt met een verzoek aan de Staten Generaal, dat dit college gelieve te besluiten, de Stad in de volheid van hare

---

[1]) B. ALTINGH geeft „Pilaren en Peerlen", bl. 176 eene opsomming van de verschillende stadslasten.

oude gerechtigheden te handhaven „ende neet gedoegen, dat de„selve deur subtyle trecken ende vreembde impertinente inter„pretaties, gloessering ofte misverstandt van jemants geledeert moege „worden".

Verrutius antwoordt weer op deze verschillende stadsstukken [1]; al zijne beweringen behoeven hier niet te worden nagegaan, omdat zij neerkomen op hetzelfde, wat bij vroegere gelegenheden is gezegd. In hooge mate ergert de Ommelander syndicus zich over de „opvoeding van het vee", „twelck ummers geene metamorphosien, „als de gerequireerden te maele spottelick ende kindisch discoureren „in den selvijgen beesten kan maeken, noch haere natuire, aert „ende substantie enichsins veranderen, ende per consequens kan „oeck geene veranderinge int recht veroersaken, nademael het „evenwal deselve beesten blijven ende voer uutlandsch goet sullen „moeten geholden worden, al ist, dat sie vant Omlantsche gras „geeeten ende daervan groter ende vetter geworden sijn. Ende „untkennen de requiranten wel expresselyck, dat in den Omlanden „geen voelen noch ossen of seer weinich vallen, maer al van „buiten ingehaelt worden: want in gans Duirswolt, Vredewolt, „ende tmeestendeel van Langewolt, geen ander peerden als moer„peerden geholden worden, ende nademael het lant vul koyen is, „moet noetwendich volgen dat daer oeck voel kalveren ende „consequentelyck iunge ossen syn vallende".

Het resultaat van dit alles was een lange en zeer gedetailleerde uitspraak van gecommitteerden der Staten Generaal dd. 8 Maart 1599 [2], eene interpretatie van het vonnis van 21 Januari 1597. Uit de verschillende uitbreidingen aan enkele artikels gegeven, kan men zien, dat de gecommitteerden met zorg kennis genomen hebben van de verschillende gewisselde processtukken. Het eerste artikel verklaart alle van buiten inkomende goederen vrij van stapelrecht; paarden, veulens, ossen en koeien, die van buiten

---

[1] Memorie (1 December 1598) in Bundel geschillen enz. H. S. i. f. 216*a*.

[2] 1599 n⁰. 5. Gedrukt BOR, bk. 36, fol. 27 vgg.

waren ingevoerd en die gedurende meer dan drie maanden in de Ommelanden waren geweid, zijn echter aan den stapel onderworpen. Eveneens is dat het geval met binnenlandsche waren: boter, kaas, paarden, veulens, ossen, koeien en koren (onder dit laatste worden verstaan: tarwe, rogge, gerst, haver en boekweit). Overigens zijn alle binnenlandsche waren vrij. Van de hier genoemde waren alleen mag dus geen „voorkoop" geschieden, voor zij in Groningen ter stapel zijn gebracht, uitgezonderd echter, wanneer men goederen noodig heeft tot huizes nooddruft. Vleeschhouwers, bakkers, handelaars in vettewaren en anderen, die in de Ommelanden detailhandel drijven, mogen zooveel boter, kaas, ossen, koeien en koren in de Ommelanden opkoopen, als zij voor hun tak van bedrijf noodig hebben. Geen Ommelander zal wegens voorkoop worden beboet, dan wanneer hij goederen verkocht had aan iemand, waarvan hij wist, dat het een vreemdeling, d. i. geen burger of ingezetene van Groningen of van de Ommelanden was. Geen nieuwe tollen [1]), geen nieuwe vrijmarkten en geen nieuwe openbare waaggebouwen zullen mogen worden ingesteld, zonder toestemming van de Staten van Stad en Lande; „ende belanghende „de voordere differenten van parthijen, en bevinden het proces „niet in state, omme eyndelijcken ghetermineert te mogen worden", zoodat enkele provisioneele bepalingen daaromtrent worden gemaakt.

Zoo wordt voorloopig bepaald, dat de stapelgoederen een geheelen voormiddag (van den aanvang der markt tot aan den middag) te Groningen markt zullen houden, terwijl zij daarna vrij zullen mogen worden verhandeld en uitgevoerd, en aan ieder mogen worden verkocht, behoudens echter, dat elk, die die goederen uitvoert, gehouden is, daarvan een tol of zooals er staat: „stapel- „recht" te betalen [2]). Het opzicht over de waag zal verblijven bij de Stad; bij klachten echter zullen Gedeputeerden van wege de

---

1) De tollen zullen blijven, zooals zij in 1571 waren, dus voordeelig voor de Stad.

2) Zie de aanteekening hierop bij WICHERS, T. v. R. II, bl. 181.

Ommelanden vrijen toegang hebben tot de waag, om de desbetreffende zaken te onderzoeken. Enkele processueele regels worden tot slot gegeven: de Olderman mag zijn macht niet overschrijden, doet hij het, dan moet hij terecht staan voor L. en H. De Ommelanders en de vreemdelingen zullen van een gildrechtsvonnis mogen appelleeren bij L. en H., omtrent wier onpartijdig optreden enkele bepalingen worden gemaakt; de stedelingen bij B. en R. Beide colleges zullen de zaken summierlijk behandelen [1]).

Deze uitvoerige en nauwkeurige uitspraak vermocht beide partijen nog niet volkomen te bevredigen. Willem Lodewijk achtte het noodig, eenige dagen na afkondiging van dit vonnis een' brief aan B. en R. van Groningen te schrijven [2]), waarbij hij er op aandrong, dat „die twist ende twedracht eens moet ophoeren „ende die justicie plaets vinden". De Staten Generaal konden niet toelaten, dat deze sententie illusoir zou worden gemaakt „tot „vercleninge ende ondergang van die publique autoriteyt ende tot „een onuytsprekelike quade consequencie, wanneer sulcken „exempel inrijten [3]) solde, dat tusschen provincien, steden, com„muniteiten ende leden van dien geen ander uytcompst van iusticie „en is, dan die den stercste belieft ende hem self profitelixt acht. „Een rechte pest om tgemene verbund te schoeren ende den „staet des Vaderlandts in den grondt te brengen; twelck de „Magistraet voorn. sal believen ter herten te nemen, ende sich „daerop so verclaren, gelijc goede patrioten betaempt".

Ondanks deze ernstige vermaning bleef de Stad protesteeren (in de voorste rijen van de ontevredenen stond Joost van Cleve

---

[1]) Weer wordt hierin niet gesproken van een voorrecht, dat het winnen van het gildrecht zou kunnen geven. Uit het reeds eerder aangehaalde vonnis van 10 Januari 1663 (zie bl. 163 n. 3), blijkt, dat te dezen opzichte de ordonnantie van 1510 nog steeds van kracht was. Om veehandel in de Ommelanden te drijven, was steeds, ook voor een' burger dus, het winnen van het gildrecht noodig.

[2]) 19 Maart 1599 (n°. 67).

[3]) inrijten = in zwang komen.

weer [1]); zij wenschte bij hare oude gerechtigheden te blijven en kon mitsdien deze sententie niet aannemen. Eerst weigerde zij ook elke bijdrage in de generale middelen: later betaalde zij onder heftig protest, zonder praejudicie.

De Staten Generaal besloten nu, de onwillige te dwingen, door het garnizoen aanmerkelijk te versterken en door voor te schrijven, dat alle burgers zouden worden ontwapend, terwijl met eenig geweld, zoowel in Stad als Ommeland, de heffing der generale middelen werd doorgezet [2]). Maar Groningen gaf zich niet gewonnen, want, redeneerde de Stad, wanneer zij dat deed, dan zou zij daarbij vrijwillig afstand doen van hare „rechten"; verloor zij die rechten door geweld, dan zou zij die altijd later weer kunnen opeischen. En het geweld bleef niet achterwege: bij het placcaat poenaal van 10 April 1600 [3]) was de Stad al ernstig bedreigd, de Stad, die toch „bij mijnheeren Staten-Generaal soo „eerlijck ende beleefdelijck [is] ghetracteert", hoewel de Staten „alderweynighst reden daer toe hadden", en kort daarop werd begonnen met het bouwen van een kasteel, een dwangmiddel, dat al tweemalen zijn kracht had getoond. Dit was noodig ook, want de Stad bleef voortgaan, den vrijen handel voor de Ommelanders van vanbuiten inkomende goederen te beletten: Ommelander kooplieden en kremers, die ijzerwerk te koop hadden, mochten te Groningen de vrijmarkten niet bezoeken; evenmin werden Ommelander handwerkslieden toegelaten, hunne producten op de vrijmarkten te brengen, iets wat toch allen niet-Groningers anders vrijstond [4]).

Appingedam was, nadat het vonnis de Staten Generaal was gevallen, weder met zijne oude rechten voor den dag gekomen en wenschte zich niet te zien beschouwd gelijk de andere plaatsen

---

1) BOR, bk. 37, fol. 8v⁰.
2) BOR, bk. 37, fol. 7 v⁰.
3) 1600 n⁰. 15. BOR, bk. 37, fol. 8.
4) Juli 5. 1600 n⁰. 47.

in de Ommelanden. Langdurige processen – de naam van den Damster burgemeester Claas Gerrits Smith dient met eere te worden vermeld – hadden tot resultaat, dat Appingedam bij vonnissen van de Staten Generaal van 4 December 1610 en 3 Juli 1615 ongeveer alles kreeg, wat het wenschte. Aan den Dam werd vrijdom van handel toegestaan in vee, koren en boter, kaas en andere vette waren; vrije in- en doorvoer door Groningen, mits alleen zeker kraangeld werd betaald (een som niet grooter dan die, welke de Groningers zelf zouden moeten geven). Graan, in de Ommelanden verbouwd, mocht, wanneer het te Appingedam ter stapel was geweest, vrijelijk worden uitgevoerd. Vrije in- en uitvoer van vreemde en Damster biersoorten verder; alleen Groningsch bier echter mocht bij tapmaten worden verkocht [1]).

De energieke wijze van optreden van de Staten Generaal tegen de Groningsche gezanten en het bouwen van het kasteel [2]) vooral hadden effect gehad en toen in het begin van 1607 het kasteel zou verdwijnen om plaats te maken voor andere fortificaties, had de Stad een les gekregen, die haar nog lang heeft geheugd. Haar welvaart vermeerderde – door toeneming der bevolking, door de verdwijning der vijandelijke benden, door hare ondernemingen in de veenstreken: uiterst gestrenge handhaving harer rechten was vooreerst geen levensbehoefte meer voor haar. De sententies van 1597 en 1599 waren de fundamenten geworden, waarop verdere procedures waren gebouwd.

Het „stapelrecht" wordt ongeveer vijftig jaren later [3]) omschreven als te bestaan uit twee gedeelten:

---

1) Uitvoeriger WIERSUM a. w., bl. 235.

2) Zie over het kasteel Mr. J. A. FEITH in G. V. A. 1898, bl. 1 vgg.

3) In het „Directorium dienende tot naerder observantie van het „stapelrecht de Stadt over den Ommelanden competerende, ende redres „in de proceduiren tegen de contraventeurs van dien" (15 October 1649) o. a. in H. S. in quarto nº. 163.

„1⁰ seeker ordre ende reglement nopende de handelinge van „diverse waeren, in d'Omlanden vallende ofte sijnde[1]).

„2⁰ het recht van brouwen in den Omlanden en de consumptie „van bieren aldaer".

Het is dus een ruimer begrip geworden, dan het in vorige eeuwen was: het oude Oldermansboek gold feitelijk niet meer, de toestand is, zooals ALTINGH het uitdrukt: „Haerder Hog. „Mog. sententien van de jaren 1597 ende 1599 zijn het tegen„woordige Oldermansboeck"[2]). Zoo komt het, dat de vermelding van den hoofdinhoud dier sententiën mag worden beschouwd als een niet ongeschikt einde van de in de voorgaande bladzijden vervatte mededeelingen.

---

1) Dit wordt in het voorn. directorium nog nader omschreven als volgt: „Het stapelrecht is alhier eygentlyck een Recht, de Stadt compe„terende, uyt cracht van welcken d'ingesetenen in de Omlanden gehouden „sijn haere goederen ende waren in den Omlanden vallende ofte sijnde „binnen de Stadt ter marckt te brengen, sonder dat daerover in den „Ommelanden eenich voerkoop ofte handelinge gemaeckt ofte uyt de „selvige buiten de provincie gevoert mogen werden, ten sy eerst ende „alvooren deselve in de Stadt ter stapel geweest ende het recht daervan „betaelt is".

2) Pilaren en Peerlen I, bl. 165.

BESLUIT.

In de voorgaande bladzijden hebben wij verschillende perioden der geschiedenis van Groningens handel kunnen onderscheiden. Het oudste document, dat ons hieromtrent kan inlichten, is het Oldermansboek. Dit is niet in zijn oorspronkelijken vorm tot ons gekomen: uit de afschriften echter is met voldoende zekerheid op te maken, dat in Groningen, evenals op zoovele plaatsen elders, een algemeene koopliedenvereeniging, eene gilda mercatoria, eene hense bestaan heeft. Reeds zeer vroeg schijnt de band, die verschillende leden der hense onderling bond, losser te zijn geworden: het karakter van vereeniging trad meer en meer op den achtergrond.

Een afzonderlijk college – overblijfsel (mogelijk het bestuur) van de oude hense – behartigde nu de belangen van den Groningschen handel en strekte over degenen, die zich daarvoor aangaven en die een zekere som gelds betaalden, zijne bescherming uit. Dit college, dat ook rechterlijke functies vervulde, droeg den naam Gildrecht. Het complex van bepalingen, dat Groningens handelswetgeving vormde, droeg eveneens den naam gildrecht. Degenen, die zich, ter verkrijging van bescherming, bij dat college opgaven en daarvoor eenig geld betaalden, „wonnen" – aldus werd het uitgedrukt – „een hense", wonnen „het gildrecht". „Hense winnen" is de oude, „gildrecht winnen" de nieuwere benaming. In ouderen tijd trad Groningens buitenlandsche handel meer op den voorgrond dan later; vandaar, dat de artikelen, die over het „winnen" van een „hense" handelen, meer bijzonder spreken over eene bescherming van den Groningschen koopman buitenslands. Het „winnen" van het „gildrecht" beperkt zich tot verleening aan den Groningschen burger of buer van zekere handelsvrijheid in de Ommelanden, het gebied, dat Groningen trachtte commercieel aan zich ondergeschikt te maken. Dit laatste wordt vooral van beteekenis omtrent 1430, toen zich een nieuw leven openbaarde in Groningen op het gebied van stads-, handels- en gildewetgeving.

Omstreeks het midden der veertiende eeuw had de macht van het Gildrecht zeer weinig te beteekenen. Op sommige punten treffen wij den Raad aan als beschermer van Groningens handelsbelangen. Dan zien wij ook, dat in 1362 de Groningsche kooplieden – zoowel de groot- als kleinkooplieden – zich tot een gild vereenigden, hetwelk in zijne organisatie van de gewone bedrijfsgilden niet verschilde: een andere instelling dus dan de oude hense. Dit gild van 1362 schijnt niet veel te hebben beteekend; nergens vinden wij er later melding van gemaakt. De grootkooplieden komen in later tijd steeds voor als buiten een gild staande: de kremers, de kleinkooplieden hebben zich in 1434 tot een gild vereenigd.

Omstreeks 1430 had – wij zeiden het reeds – op velerlei gebied in Groningen reorganisatie plaats. Zoo ook op handelsgebied. Het gild van 1362 schijnt omtrent dien tijd te hebben afgedaan. De Raad blijkt niet de geschikte beschermer van de handelsprivilegies van Groningen tegenover de Ommelanden. Krachtig optreden in deze streken toch kon de Raad niet: hij zou dan in strijd komen met de verbonden tusschen Stad en Land gesloten. Toch moest Groningens positie als centrale markt voor het omliggend terrein worden gehandhaafd, de Stad moest de stapelplaats blijven voor alle Ommelandsche producten, uitvoer naar buiten mocht niet anders dan over de Groningsche markt geschieden. Reeds in zeer vroegen tijd had Groningen zich een stapelrecht aangematigd; dit schijnt echter zeer weinig uitgestrekt te zijn geweest. De oude „hense" – hetzij in vereeniging met het bestuur der Stad, hetzij zelfstandig – had hiermede een begin gemaakt: als handhaver van het herleefde, meer uitgebreide stapelrecht moest nu ook de voorzitter van het Groningsche Gildrecht, de Olderman optreden. Dit gebeurde. De Raad was inmiddels in de Stad tot een krachtig lichaam aangegroeid: hij had het Gildrecht aan zich ondergeschikt gemaakt en vaardigde omstreeks 1430 (weder afgekondigd 1439) een ordonnantie uit, waarbij aan ieder nietburger van Groningen handel in de Ommelanden werd verboden, tenzij hij te Groningen „buurmaal" en „gildrecht" had gewonnen.

Gestrenge toepassing van de hernieuwde stapelbepaling heeft niet lang geduurd. Zij is in haar geheel nooit door de Ommelanders erkend; alleen de Ripperda's hebben in 1434 beloofd, er de hand aan te zullen houden.

Wel wist de Stad bij het verbond van 1473, bekrachtigd later in 1482, op twee gewichtige punten de medewerking der Ommelanders te verkrijgen: deze stemden er in toe, 1⁰ dat geen Ommelandsch koren uit hunne landstreek zou worden uitgevoerd, maar dat alle graan te Groningen ter markt moest worden gebracht en 2⁰ dat in de Ommelanden Groningsch bier bij tapmaat zou worden verkocht. Op de overtreding dezer bepalingen was geen boete gesteld. Zij werden gehandhaafd door de stadsschutten, die – ofschoon het niet in het verbond stond opgenomen – met verbeurdverklaring straften. Van een optreden van den Olderman in de Ommelanden hooren wij tot op het laatst der vijftiende eeuw niets meer. Omstreeks 1500 wordt het echter anders: de stapelvervolgingen beginnen omtrent dien tijd weer op te komen. De Olderman treedt dan echter ook op als handhaver van de bepalingen uit het verbond van 1482 en beboet de overtreders daarvan.

Kort na 1500 geraakte Groningen in politieke verwikkelingen: binnen de muren gildenoproeren, vóór de poorten de vijand. Met verschillende vorsten worden verbonden gesloten, de een erkent in meer, de ander in minder uitgebreiden zin de privilegies der Stad. Deze gaat intusschen door, ze op vrij ruime schaal toe te passen. Ook hare eigen burgers beperkte de Stad in het recht, om vrijen handel in de Ommelanden te drijven. B. en R. bepalen in 1510, dat het winnen van het gildrecht alleen maar recht geven zal tot het drijven van veehandel in de Ommelanden. Dit recht moet ook door de burgers worden gewonnen.

Tot op het midden der zestiende eeuw had de Stad met toepassing harer stapelbepalingen niet steeds dezelfde gedragslijn gevolgd. Hierin wordt in 1559 verandering gebracht. Door verschillende omstandigheden genoopt en gesterkt door medewerking van de Hoofdmannenkamer vaardigt Groningen 27 April van dat

jaar eene ordonnantie uit, waarbij binnen de muren van de Stad de stapel wordt gelegd niet alleen van alle Ommelandsche, maar ook van alle van buiten inkomende goederen. Hij die „voorkoop" pleegde in de Ommelanden hetzij van Ommelandsche, hetzij van vreemde goederen, werd met een mark gouds beboet. Dit was iets nieuws en tegen deze met energie doorgezette bepalingen ontstond in de Ommelanden hevig verzet. Door hare krachtige bestuursorganistie wist de Stad zich lang tegenover de Ommelanden te handhaven. Menigvuldige uitspraken in geschillen, die naar aanleiding van de bepaling van 27 April 1559 ontstaan zijn, stelden de Stad wel is waar niet volkomen in het gelijk, maar deze bekommerde zich om die verschillende recessen weinig. Volledige erkenning van hare gerechtigheden wist zij te verkrijgen, toen zij in 1580 Spaansch was geworden; het octrooi van Philips van 1582 was voor haar een dierbaar kleinood. Toen in 1594 Groningen zich aan de Staten Generaal overgaf, was het niet te verwonderen, dat de Unie, wilde zij dezen hoeksteen van haren tempelbouw behouden, de Stad in vele opzichten ter wille moest zijn. De verhouding van Stad en Lande wordt nu nader geregeld, maar geen van beide partijen is met die regeling tevreden. Eerst in 1599 gelukt het, een eenigszins bevredigende oplossing te vinden. Niet eerder houdt zich de Unie echter van het bezit van Groningen verzekerd, voor zij door het aanleggen van een kasteel de onwillige tot gehoorzaamheid aan haar gezag heeft gedwongen.

Met de Reductie was de strijd tusschen Groningen en Ommelanden niet uitgestreden, maar toch was hij in hoofdzaak beslist: hij was niet geëindigd, vóor de Stad op bijna alle voorname punten had gekregen, wat zij wenschte. De stapel voor vanbuiten inkomende waren was haar wel niet in zijn geheel toegestaan, maar toch voor vele goederen: zij had het stapelrecht voor binnenslands verbouwde granen en voor binnenlandsche vettewaren, kortom, er was een toestand geschapen, zooals die vóor het uitbreken der oorlogen met de Saksers, in het laatst

der vijftiende en in het begin der zestiende eeuw was geweest.

Zoodoende was het economische overwicht van de Stad over het platteland gevestigd, was hier het resultaat bereikt, waarnaar alle middeneeuwsche steden streefden en hetwelk zij voornamelijk door stapelrechten, door verbod van voorkoop en van handel en nering op het platteland trachtten te bereiken. Practisch overal toegepast vinden deze strijdmiddelen – een economische theorie is immers de resultante van de op een bepaald tijdstip werkende maatschappelijke krachten – in de middeneeuwen overal ook hunne theoretische verdedigers. Mocht Philippus van Leiden zich over het laatste – over het verbod van handel en nering – in min gunstigen zin uitlaten, men houde in het oog, dat deze schrijver uiterst vijandig gezind was tegenover de gilden en niets minder dan onmiddellijke opheffing dier colleges eischte, voor dien tijd eene dwaasheid, die natuurlijk nergens toepassing heeft gevonden.

Juist de gilden zijn in een middeneeuwsche stad corporaties van groot belang en het laat zich hooren, dat, waar deze krachtigen invloed hebben, de maatregelen tegenover het platteland zeer sterk zijn toegepast. In Groningen was de invloed der gilden zeer krachtig en dit is een van de redenen geweest, waarom de strijd tusschen Stad en Land in deze streken zoo bijzonder heftig is geweest, zoo buitengewoon lang heeft geduurd. Maar andere redenen zijn hiervoor ook nog aan te voeren. Het deugdelijk georganiseerde Groningen had tegenover zich een tegenstander, die politiek alle beteekenis miste, er was geen vast aaneengesloten ridderstand, daarentegen overvloed van oneenigheden tusschen de grondeigenaars en de meiers. Dan ontbrak een krachtig centraal gezag, een landsheer, die macht genoeg bezat, om de te welig uitgroeiende loten van stedelijk protectionisme te besnoeien, om den overmoed van den landman binnen de perken terug te voeren. Eindelijk nog hebben tal van ingrijpende geschillen van politieken, van religieusen, van financiëelen, van waterstaatkundigen aard het hunne er toe bijgedragen, dat de verhouding tusschen Stad en Lande van dien aard is geworden, dat Slingeland in zijn' tijd

nog kon zeggen, dat ze „aanliep teegen bekende grondregelen „van publyke en particuliere societeiten".

Wij spraken van de gilden, wier belangen vooral de economische overheersching van het platteland vorderden. In deze corporaties vinden de oneenigheden met het platteland hare meest luidruchtige verdedigers, door haar worden de wapenen tegenover het land het felst gehanteerd, excessen op het gebied van protectionistische maatregelen zijn meestal aan de gilden te wijten. Maar deze maatregelen zelve vonden hunne verdedigers in en werden practisch toegepast door de bekwaamste mannen van hun' tijd: het voorbeeld van Wilhelmus Frederici, den humanist staatsman, moge hier voor allen spreken.

Was de zienswijze dier mannen onjuist? Zou Groningen zonder strenge toepassing van het stapelrecht en van daarmede verwante bepalingen de hoogte hebben bereikt, waarop het in het begin der zeventiende eeuw stond, waarop het thans staat? Het zij geoorloofd, hiertegenover deze vraag te stellen: zou de Stad ooit zich zooveel moeite hebben gegeven tot behoud harer rechten, zou zij zich daarvoor zoo groote opofferingen hebben getroost, als zij gedaan heeft, wanneer zij niet de innige overtuiging had, dat zij daarmede staan of vallen zou?

Het gedrag der Stad is steeds energiek geweest: rust heeft zij zich niet gegund, voor zij bereikt had, wat zij wilde. Zoo ergens, dan mogen hier de woorden gelden van SCHMOLLER: „So lange „das egoistische Gemeinschaftsgefühl engerer Kreise (in casu van de middeneeuwsche steden) „zugleich der Träger einer energischen „Vorwärtsbewegung war, hatte es sein Recht, trotz der Rohheiten „und Gewaltthätigkeiten, die wir heute nicht nur miszbilligen, „sondern kaum mehr begreifen". [1]).

---

[1]) Prof. G. SCHMOLLER, Studiën über die wirthschaftliche Politik Friedrichs des Groszen (Handbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft im Deutschen Reich, VIII) bl. 21. SCMOLLER noemt hier als voorbeeld van gewelddadigheid het optreden der gilden in Danzig en elders tegenover de handwerkslieden op het platteland, Groningen kan wijzen op de vastzetting der Ommelander heeren.

BIJLAGEN.

BIJLAGE I

OLDERMANSBOEK

BOEK I (TEKST A).

(Primus liber).

Aldus sal men keesen de ghene die dat || ghiltrecht verwaren solen [1]).

(1) [2]) In sunte Peters dach ad ca || thedram de XII die dat iaer || wt den rade gaen. solen IIII || wt hem loten die selven vier mit || ten olderman ende twe busheren van || den ghiltrechte solen ter stunt op || den selven dach keesen over die Stad XVI die dat ghiltrecht op dat iaer solen verwaren so dat se nemant en keesen die op dat iaer anden Raede is ofte die op dat iaer wt den Raede geet men se solen keesen wt der ae kerspel. IIII wt assinge kluft. IIII wt oester kluft. wt gelekinge kluft ende wt gaddinghe kluft VIII. de se menen daer nutte toe sijn ende dat borghere sijn ende dat ghiltrecht hebben. Ende die XVI solen kesen enen olderman den solen se keesen dat ene iaer wt den IIII inden ae kerspel dat ander iaer wt den IIII in assinghe kluft. ende die ander II Jaer wt den VIIII. inden dre anderen kluften ghelike alsmen die Borghemeisteren pleghet to keesen. *Item desse XVI salmen keesen na maechtale In soe maten als die Raet ghekoren wort.*

Item Een vremt man die van buten hijr in comet ende sijn buer-

---

[1]) Hetgeen in het origineel rood is geschreven, is in den druk *gecursiveerd.*

[2]) De nummers der artikelen zijn in het origineel door een latere hand met Romeinsche cijfers aangegeven.

mael ghewonnen heeft den en salmen dat ghiltrecht niet gunnen noch gheven eer dat hi een half iaer hijr buer hevet gheweest ende eijghen cost vuer ende licht gheholden hevet ende stad dienst ghedaen mit waken graven etc. ghelijc andere borghere ende buer ende dan so mach hi dat ghiltrecht winnen mit tween olden vrancrijcschen scilden Mit vorwarden dat hi sal verwissen hijr mitter wone te bliven daer na twe iaer naest comende ende in die II iaer van hijr mitter wone niet te varen ten doe hem kenlike noetzaken.

(2) Item dat ghiltrecht sal erven vanden borghere ghelijc dat borgherscap ervet ende die ghene daert op ervet van borghere wanneer sie des bruken willen die solent versoken anden olderman ende die busheren mit IIII oelde vleemschen groete ende laten hem inscriven ende den scriver solen se gheven een half oelt vleemsche voer tscriven ende desse vier oelde vleemschen solen wesen toeder bussen behoef.

(3) Item so wanneer die nije oldermans ghekoren sint als voirs. is. so solen de olde rechte rekenscap doen bi eren ede den Borghermeisters ende den nijen olderman ende busheren altoes binnen viertiendaghen na sante peter ad cathedram ende dan op den selven dach over te leveren den nijen olderman et busheren die slotelen mitter bussen ende mitten ghelde ende allent dat se daer van ontfanghen hebben ende inden Jaer van ghecomen is In teghenwoerdicheit der Borghermeistere bi oren ede ende daer to elc bi enen francrijcschen schilde. Ende die oldeste bushere van Jaren sal verwaren die busse ende de olderman mit den anderen busheren elc enen slotel ende dat register daer de ghiltrechts lude inne sint salmen leggen inde busse ende daer en salmen nemant in scriven dan als de olderman ende busheren rekenscap doen ende dan salmen daer in scriven die ghene die dat ghiltrecht inden Jaer ghewonnen hebben ende daer se rekenscap van doen. Datum anno domini M° CCCC° et XXXIIII° Cathedra sancti Petri.

(4) Item want et voertijdes wal to twe malen ghekundighet is dat die ghene die oer buermael borgherscop ende ghiltrecht ghewonnen hebt dat sie solen hebben ende holden eijghen kost vuer ende roeck ende doen stadesdienste mit waken graven ende der ghelijc. Ende somighe lude die hijr oer buermael borgherscap ende ghiltrecht hebben des noch ter tijt nicht ghedaen hebben noch en doen So laten Borghermeister ende raet noch derdewerf weten dat die selven die hijr oer buermael borgherscap ofte ghiltrecht ghewonnen hebben tusschen dit ende passchen holden vuringhe eyghene kost ende woenstad ende staddienste te doen gelijc anderen borgheren ende buren ofte solen oer buermael ofte burgherscap ende des ghiltrechts ontwaert wesen nader tijt.

(5) So wellic onser buer komanscap doet mit ene uterbuer die verboert ene marc goldes et en waer dat he sijn guet mit enen anderen bestede toe boren over so en brake he niet.

(6) So wanneer die olderman die ghiltrechts lude daghen laet to der morghensprake. so sal elc recht voert komen bi een mengelen wijns to broke alsmen to hope luet toe sunte martijn.

(7) Ghij zweren dat ghi den wilkoer des ghemenen Coepmans die sic mit onser Stad in voertijden begrepen hebben In onsen ghiltrechte niet ghebroken hebben. Also dat ghi In fredewold langhewolt In hummerke In hunzeghe lant In fivleghe lande en gheen guet ghecoft hebben. noch hebben copen laten daer ghi aventure an hadden ende gheen goet daer wt of In ghevoert hebben noch wtvoeren laten hebben noch wt of doer driven of rijden laten hebben dat u god so helpe.

(8) (Gyltrechtes luede eedt) [1].

Ghi sweren dat ghi trouwe ghiltrechts lude solen wesen in deser stad. Ende komen wan yu de olderman daghen latet toe

[1]) Met latere hand er boven geschreven.

der morghen sprake bi al sulke broke als dat boeck inholt ende helpen toe vinden rechte ordel op verclaringe des bokes na uwer macht dat [net] to laten omme leef noch omme leet noch omme vrende of omme maghe of omme ghenerhande dat sake yu god so helpe.

(9) Ghi sweren dat ghi sullen melden al dat den ghiltrechte en teghens gaet. Ende en sullen mit ghenen luden die buten der Emese ende Lauwerse woenen komenscap doen In onsen landen noch mit oeren ghelde noch personen mede In to leiden to bate of to scade tusschen der Emese ende lauwerse vorscreven tot ghenen tyden. dat iu god soe helpe ende alle syne hillighen [1]).

(10) Dit is die ordinancie die wij Borghermeistere ende Raed In Groninghen bi Consent onser swoernen Meent hebben bijgrepen so dat nemant nae dessen daghe in vreeslant tusschen der Emze ende der lauwerse kopenschop sal driven he en zie borgher ofte he en hebbe sine buermalen ende sine giltrechte ghewonnen van den oldermannen. Datum anno domini M° CCCC° XXXIX [2]).

(11) Borghermeistere Raed ende ghezwoerne meente sint verdragen dat na dessen daghen nemant van onsen borgheren buren ende invoneren over eemze reijsen sal omme yenich guet oeck wat guet dattet sij te kopen dat aldaer over eemze verboden is Bij X marck to broke Welk persone daer over verschenen wort sal In die voerg. broke vervallen wesen Ende daer to syns ghiltrechtes een Jaer lanc ontwaert wesen. Datum anno domini M° CCCC° LVIII.

---

1) Met anderen inkt dan de vroegere artikels.

2) Dit en hetgeen nu volgt weer met denzelfden inkt als de vroegere artikels.

BOEK II (TEKST A).

(Secundus liber)

Beati qui custodiunt iudicium et faciunt iusticiam omni tempore.
Dit boec hoert den ghiltrechte to gronighen.

Dijt sint der stat rechte van gronighen ınder morghen sprake bynnen gronighen ende buten lande.

(1) *So dat nemant den anderen anspreken en moet buten lande dan in de morghen sprake.*

Soe we ander rechte zoket buten lande oppe sinen buer sonder onser morghen sprake de breket een marc goldes. ende die marc goldes is X marc enghels. elke marc bij XII scillinghen ellic scillinck bij XII enghelsche kroende penninge sint daer boven sesse nicht. dat die int recht vinden solen van der sake so salment versten to Gronighen inden naesten winter to birechtene bij beijden zijden ghenomen wisse borghen.

(2) *Van den dat een man sinen buer ladet to enen eenwighe.*

Soe wellic buer sinen buer ladet to enen eenwighe de breket een marc goldes. Wert he des vortughet mit tween tughen. comt he dan to ghenaden so ist X scillinghe sterlinghes mach men nicht vortughen he werdes onschuldich mit siner hant.

(3) *Van deef saken valschere of eghen scalc toe heten.*

Soe wellic buer sinen buer hetet deef schalkere falschere iof eghen scalc of deer dinghe gelijke in erenste mode de breket enen marc goldes. Of he vortughet wert mit tween tughen. Soket hi dan ghenade zoe ist X scillinghe enghels mach men nicht vortughen so werde he unschuldich mit ziner hant.

BOEK II (TEKST V).

69 Copia

Dat giltrecht.

Dit synt der Stadt Rechte van Groeningen inder moergensprake binnen Groninge ende buten Groenninge.

(1)[1] We recht soeket buten lande.

So we ander Recht soeket buten Lande up synen buer sunder uns morgensprake, de breket een marck goldes, ende een marck goldes is X marck Engelsche, ende ellick marck bij XII schillinge synt daer baven sesse nicht die dat giltrecht vinden sullen van der sake, so salmen vorsten to Groningen in den naesten winter to byrichtene bij beiden syden genamen wisse boerge.

(2) We synen buer buten lande ladet to ewige.

So welck buer synen buer buten lande ladet to ewige de breket een marck goldes wort he des vertuget met tween tugen, ende kumpt he dan to genade, so ist X schilling sterl. mach ment niet vertugen met II tugen he wert des unschuldich met der handt.

(3) Van quade woerden.

Diewelcke buer synen buer hetet deeff, schalck, valscher, off egen schalck in ernsten moede, de breket enen marck goldes, off

---

[1]) In het origineel ontbreken nummers voor de artikels. Zij zijn hier duidelijkheidshalve bijgevoegd.

(4) *Van een ordel to beropen buten landes in de morghensprake to gr.*

Soe waer een buer claghet up sinen buer inder morghen sprake buten lande. wert dat ghiltrecht ghegheven soe we dat schuldichghet ende enteghen gaet ende daer to groninghen in de morghensprake biropet hebben se een recht ghiltrecht ghegheven. Soe ghelde die ghene de it beropen hevet also menighe vijf schillinghe enghels als der ghene waren de dat ghiltrecht ghegheven. Hebbet ze oec unrechte dat ghiltrechte ghevonden. Elcker luck breket vijf scillinghe enghels. In desser zake so neme die olderman van beijden zijden enen wissen borghen de zake in den naesten winter to gronighen te berichtene.

(5) *Van vechten buten landes.*

Soe we sinen buer buten lande bevechtet in erenste moede. In wat lande dat schuet de breket vijf scillinghe enghels. Wert he des vortughet mit tween tughen.

(6) *Van mit vreemden luden toe vechten buten landes.*

Soe wellic unse buer enen anderen vremeden menschen bijvechtet In wat lande dat schuet de breket ses scillinc sterlinghes. Etten ware dat onse buer untrechten wolde mit siner hant. Dattet mit woerde ende daden also vorhalet hadde dat heet mit eren nicht laten en mochte Ende he ne ghene broke sculdich ne zij.

(7) *Van mene ede to sweren buten landes van schulde.*

Soe we sinen borgheren brenghet to swerende buten lande van schulde des men eme thijet Ende daer nae openbare wert dat he de schuldich is. he breket een marc goldes.

he vertuget wert met tween tugen, soeket he dan genade, so ist X schillingen Engels, ende machment niet vertugen, so wert he des unschuldich met syner handt.

(4) Van clagen.

So waer een buer claget up synen buer in der moergensprake buten lande, wort dat Giltrecht gegeven, so we dat schuldiget, en to Groeningen inder moergensprake beropet, hebben se een recht giltrecht geven, so gelt degene, de dat beropen hevet also mennige V schillingen sterl. als dergene waren de dat Giltrecht gegeven hebben, hebben se oeck unrecht dat giltrecht gevonden, ellickerlyck breket V schillingen sterl. in der saken. So neme de olderman van beiden syden enen wissen boerge de sake in den naesten winter to berichten.

(5) Van bevechten buten lande.

So we synen buer buten lande bevechtet in ernsten moede in wat lande dat schiedt de breket V sc. sterl. wort he des vertuget mit tween tugen.

(6) Van bevechten.

So welck unse buer enen fremden beyechtet in wat lande dat schiet de breket V schilling sterl., et en were dat unse buer dat ontrechten wolde met syner handt, dat hyt met woerden ende daden also verhaelt hadde, dat hyt met eren nicht laten muchte, unde hij negenen broke schuldich en sij.

(7) We synen buer brenget to sweren.

So we synen boerger brenget to swerende buten lande van schulde de men hem tyet, unde dat daerna apenbaer wort, dat he des schuldich is, he breket enen marck goldes.

(8) *Van dat ellic buer bi den anderen staen sal sin recht toe beschermen buten lande.*

Soe wellic onse buer buten lande to unrechte biswaret wert. so so sal ellic buer bij den anderen staen bi den vaerscippe. Waerheit dat men solde een hoghere recht soken so wenne de olderman ende de morghen sprake dar toe korede zolde varen dat onrecht to werenne bi ener marc enghelsche ende op des mannes cost daer de claghe op gheit unghehindert siner reyse.

(9) *Van claghen op enen anderen ende tughe nemet.*

So we claghet op enen anderen ende nemet he tughe. ende heft he der nicht. so breket he veer sterlings Ende vorwint he ene mit tughe die breket achte sterlinghe. Ghift hie eenwolt eer he vortughet werde so breket hee veer sterlinghe. ende nemet he weder tughe ende heft he der nicht so breket he sesteijn sterlinghe. Ende gheit he en over mitten weder tughe he breket tweendertich sterlinghe. elc sterling is ene kroende enghelssche.

(10) *Van claghen op den anderen buten lande ende tughe nemet.*

So we claghet op en anderen buten lande ende nemet tughe. ende heft he der nicht de breket achte sterlinghe. vorwint he den schuldigen mitten tughe so breket he sesteijn sterlinghe. Ghift he an wold eer hie vortughet vorde so breket he achte sterlinghe. Nemet he weder tughe teghen den claghere ende heft her nicht de breket tweendertich sterlinghe. vorwint he den clagher mit weder tughe he breket vijf scillinghe sterlinghe. ende veer sterlinghe ghift heet. Inwold eer he vortughet werde so breket he tweendertich sterlinghe ellic sterling is een kroende enghels.

(11) *Van de niet antworden wil inder morghensprake buten lande.*

Soe wellic buer sinen buere wil nicht antworden inder morghen sprake den is ghegheven vrij orlof to claghene vor den rechte.

(8) Van beswaringe.

So welck unse buer buten lande to unrechte[1]) beswart wort, so sall ellick buer bijden anderen staen, by den werscippe, waer dat men een hoger recht solde soeken. So wen de olderman in der moergensprake daertoe koere, de solde varen, dat unrecht to weren, by enen marck Engels, ende up des mans kost, daer de claghe up gaeth, ungehindert syne reise.

(9) Van tugen.

So we claget up den anderen unde noemet he tuge ende hefft he der nicht, so breket he IIII schillingen sterl. ende verwint he ene met tuge, de breket VIII sc. gifft he sick een wolt, eer he vertuget worde, so breckt he veer sterl. unde nomet he weder tuge ende en hefft he der nicht, so breket he XVI sterl. unde geet he em over met den weder tuge, he breket XXXII sterl.

(10) Van tugen.

So we claget buten lande upten anderen ende nomet he tuge ende hefft he der nicht, de breket acht sterl., verwint he den schuldigen met tugen, so breckt he XVI sterl. gifft he dat een wolt, eer he vertuget worde, so breket he VIII sterl. Nomet he weder tuge tegen den clager ende hefft he der nicht de breket XXXII sterl., verwint he den clager met weder tuge, de breket V sc. sterl. ende IIII sterl. gifft he hem een wolt eer he vertuget, de breket XXXII sterl.

(11) Van to verantworden.

So welck buer synen buer nicht will antworden in de morgen sprake den is gegeven frij orloff to clagen voer den rechte.

---

[1]) NB. In den tekst staat hier tweemalen achterelkaar „to unrechte."

(12) *Van enen gaste sine schult to ontforen.*

Soe wellic onse buer enen gaste zine schult ontforet ende he dat claghet. Is der schult meer dan ene marc die breket vijf schillinghe sterlinghe. Is se minre dan ene marc so breket he twelef sterlinghe wil se nemant voer hem ghelden.

(13) *Van wande ander namen of volden of teken of seghel gheft.*

Soe wellic onse borghere yenigherhande want ander namen [1]) ghift oft ander volden oft ander teken dan sijn recht is de breket veertich schillinghe enghels van elken lakene nicht to latene ene de des vortughet wert.

(14) *Van onderkoep toe doene.*

Soe wellic onse buer is in ener kopinghe ende een ander onder gheit hem ende wert he des vorwonnen mit tween tughen die breket ses scillinghe sterlinghe wert he oec nicht vortuget he werde ontschuldich mit siner hant.

(15) *Van schepen toe scheiden.*

Soe wellic onse buer een scip heft ghemene mit onsen bure de mach et setten tusschen sunte mertens daghe ende sunte peters daghe daer nae nicht het en sij bi beijder willen. Soe we vanden anderen scheiden wil de sal setten ende de ander sal kesen.

(16) *Van dobbel spil ende wortafel spil.*

Van dobbel spele ende van wortafelspele soe ende wilmen ghene claghe horen.

(17) *Van vredeloze lude.*

Soe we to gronighen voer gherichte vorleghet wert vredeloes den derf men in onser morghen sprake niet antwoerden.

---

[1]) Eerst stond in het origineel: yenigerhande ander wande namen ghift. Met later hand is „wande" veranderd in „want" en is door plaatsing van een a en een b boven de woorden „want" en „ander" aangeduid, dat deze woorden van plaats moesten verwisselen.

(12) Van den gasten.

So welcker unse buer een gaste syne schulde untfoert, ende he dat claget is der schult meer dan enen marck de breket V schilling sterl. is he minner dan een marck so breket he XII sterl. wil se nemant voer em gelden.

(13) Van wanden anders to nomen.

So welck unse boerger enigerhande wande ander namen off zegel off ander volde gifft, anders dan syn recht is, de breket XL schillinge sterl. van ellicken laken to em nicht de des vertuget wort.

(14) We den anderen doet underkoep.

So welck unse buer is in een kopinge ende een ander undergeit hem, wert he des verwunnen met tugen de breket VI sc. sterl., wert he oeck nicht vertuget, de worde unschuldich met syner handt.

(15) Off we schepen to same hebben.

So welck unse buer een schip hevet gemeen met unsen buer, de mach dat setten tuschen Sunte Martins dage, ende Sunte Peters, daerna nicht et en sy hoer beider wille, so we van den anderen scheiden will de sall setten ende de ander sall keesen.

(16) Van dobbelen.

Van dobbelspelen ende worptaffele so en will man negene clage hoeren.

(17)

So we to Groningen voer gerechte verleghet wort, den en derff men in unser moergensprake niet antworden.

(18) *Van een man de knechte heft dat men verscip an hem breken mach.*

Soe wellic onse buer to knechte hevet. die wile dat he mit sinen heren is soe machmen veerscip in hem breken ghelike enen buer ende de knecht mach verscap breken alse buer. Wil he dan nicht beteren so sal de here voer hem beteren van woerden ende van spreken. Soe en derf de here nicht hogher beteren dan voer ses scillinghe sterlinghe ende wil de knecht nich beteren so mach de here one verlegghen voer also vole gheldes.

(19) *Van want toe kopen tusschen de lauwerse ende der emese dit holt men nu.*

Tusschen die lauwerse ende die emze so en moet nemant want wt snijden we des vortughet wert de bote mit XX scillinghe enghels van elken lakene ende nicht to latene. Machmen nicht vortughen he werde onschuldich mit siner hant.

(20) *Van dat neman vresene goet voren moet buten landes.*

Soe wellic buere vresene guet voret de sal beteren mit ener marc goldes ende nicht to latene wert he des vortughet.

(21) *Van valschen ghelde.*

Soe wert oec enich onser bure buten lande bigrepen mit valschen ghelde daer en sal nemant van onser buer vorstaen.

(22) *Van achtene vrede toe breken buten lande.*

Soe wellic onser buer breket achtende vrede buten lande ofte mit ons wonet. de broke hoert der busse twee deel. Den achten dat derde deel de ghenade vinden de achten. Alle die meijstermans sijn in veer scippes ware de moghen achtene vrede nemen buten lande.

(23) *Van schult toe maken buten landes.*

Soe we een schult maken wil buten lande boven enen marc de men buten lande ghelden sal die sal gaen voer den olderman ende

(18) Van wtheemden knechten.

So welck unse buer een uthbuer to knechte hevet, dewijle dat he met synen heren is, so mach men werschip in em breken lijcke enen buer, ende de knecht macht werschip breken als een buer, will he dan niet beteren, so sall de here voer em beteren, van woerden ende sproke, so en derff de here nicht hoger boeten als voer VI schil. sterl., ende will de knecht nicht beteren, so mach hem de here verleggen voer all so voel.

(20) Van Vriesen goedt.

So welck unse buer Vriesen goeth voert, de sall beteren met ener marck goldes, ende nicht te laten, wort he des vertuget.

(21) Van bygrijpinge buten lande.

So wert oeck ienich unse buer buten lande begrepen met valschen gelde, daer sall ne geen unser boerger voerstaen.

(22) Van vrede to breken buten lande.

So welck unse buer breket den achtene vrede butes landes off de met uns wonet, die broke hoert de busse, de tweedeell den achten, dat darden deell de genade vinden de achte, alle de mesterman syn in werscippes ware, de moegen achtene vreden nemen buten lande.

(23) Van schulde to maken.

So we ene schuldt maken will baven een marck de men buten lande gelden sal, de sall gaen voer den olderman, ende twee

twe ghiltrechtes mans ende bekennen hare schult mach he des oldermans nicht hebben so neme he dre ghiltrechtes mans.

(24) *Van schult to maken buten landes den to g'ge b' sal.*

Soe we ene schult maket buten lande boven ene marc de men to gronighen betalen sal oft anders waer de sal nemen den olderman ende twe meisterman de in werscapis waere sint de moghen dat vortughen ende ne ghene knechte.

(25) *Van wilkore toe maken buten landes.*

Soe wellic onse borghere ene wilkoer maken willen buten lande den moghen sie maken bi horen eghenen willen. Mer si en moghen nemant daer to dwinghen ende wert die wilkoer broken soe moghen vortughen alle de in werscippes ware zint to der bussen behoef.

(26) *Van toe claghene in de morghensprake buten landes.*

Soe we to claghene hevet inder morghen sprake buten lande uppen anderen de sal claghen inden naesten wintere of se beide to hues sint waert dat een van den tween nicht toe hues en ware so mach he sine claghe enen anderen man bevelen in twier ghiltrechts mannen antwort daer na so en wil men ghene tughe van horen.

(27) *We onse borghere toe onrechte beswaret buten landes.*

Soe wellic man onsen borghere buten landes beswaret to onrechte ende dat kant de olderman so mach men den vorlegghen dat daer nemant meenscap mede hebbe al want to der tijt dat he betert hebbe den claghere.

(28) *Van enghels want toe kopen in enghelant.*

Gheen onser borgher moet kopen enghels want an enghelant men dinghet bi der gard. ende soe want et ghecoft is so salment elnen mitter gard bi ener halver marc to broke van elken laken of he des vortughet wert mit tween tughen. Mach men hem des nicht vortughen so werde he des onschuldich mit zijnre hant.

giltrechtsman ende bekennen den schuldt, mach he des oldermans niet hebben, so neme he drie giltrechtesman.

(24) Van schulde to maken buten lande.

So we ene schult maken will buten lande baven een marck de men to Groningen betalen sall, off anders waer, de sall nomen den olderman ende twee mesterman de int werschippe waer synt, de moegen tugen ende negene knechte.

(25) Van wilkoer.

So welck unser boerger de enen wilkoer maken will buten lande, den moegen se maken bij haren egen wille, mer se en moegen ne genen man daertoe dwingen, ende wert de wilkoer broken, so moegen em vertugen alle de in warschippes waer syn tot der bussen behoeff.

(26)

So we to clagen hefft in der morgensprake upten anderen buten lande, de sall clagen in den naesten winter, off se beide to huis synt, waer dat de ene van den tween nicht to huis en were, so mach he syne clage enen anderen man bevelen, in twyer giltrechtsmanne antwort, ende daerna wil ne gene tuge daervan hoeren.

(27)

So welck man unse boerger to unrecht buten lande beswaert, ende dat untkent de olderman ende morgensprake, so mach men den verlegghen, datter nemant mengschap mede hebben sall, all want ter tydt dat he betert hebbe den clager.

(28)

Negene unser boerger moeth kopen engels want an Engelandt men dinget bij der garden, ende so wan eth gekofft is, so salment elnen metter garden, bij ener halver marck grote ter broeke van elcken laken, off he des vertuget wort met tween tugen, mach men des niet vertugen, so worde he unschuldich met syner handt.

(29) *Van hense ende dat ghiltrecht toe winnen.*

Soe wellic onser borghere of buer yenighe hense winnen wil de mach se winnen van alle goedes hillighen daghen want toe paeschen ende daer na nicht. dat en sole wesen ene bevarene hant. Een riper hense twe penninghe sterlings ombevaren mer bevaren achte penninghen sterlings. Een herbere hense achte penninghe sterlings ombevaren mer bivaren dertich penninghe sterlings. Colsche ende utersche hense ellic achte penninghe sterlings ombevaren mer bivaren elkerlijc tweendertich penninghe sterlings ende ellic sterling penninc is een kroende engelsche ende zoe we de ene wint van dessen tween de hevet se beide.

(30) *Des ghiltrechtes knapen.*

Soe we ene hense wint de sal den ghiltrechten gheven vijftich lovensche penninghe.

(31) *Van want to vercopen et dit is af gheset to des ghiltrechtes weder segghen.*

Soe we binnen groninghen wont de en moet buten groninghen tusschen de lauwerse ende de emze gheen want vercopen noch bi helen lakene noch bi der ellen wert he des vortughet mit tween tughen de breket van elken lakene XX scillinghe ster-

(29)

So welck unser borger enige hanse winnen will, de mach se winnen van alle gades hilligen dage want to paschen, ende daer na nicht, et en sullen wesen een beware hansen.

Een rijper hanse II deñ sterl. onbewaren, mer bewaren VIII sterl. Eene hethekere hanse VIII deñ sterl. onbewaert, bewaren XXXII deñ sterl. ellickerlijcke, Ende we de ene wint van dessen tween, de hefft se beide.

(30)

So we een hanse wint de sall den Giltrechteren geven enen Lovenschen penninck. Alle hanse salmen winnen to Groeningen an der tijdt als vs. is.

(30*)

Neman en sall Olderman wesen buten lande he en vermoede hem to Groeningen to komen upten naesten winter, queme he nicht, so mucht he em untschuldigen met synen Ede.

(30**)

So wanneer dat Giltrecht wil geven hoer beer den hansbroderen, de en salmen anders nemant geven, noch begevene noch onbegevene, men den Rade daer de tosamen sijnt. So we dit brake, de breket ses deñ sterl. also mennich als daer is de dit daen hebben to der bussen behoeff, sunder genade.

(31)

So we binnen Groningen woent, de en moet buten Groeningen tuschen der Lauwers ende der Eemse ne gene laken verkopen, noch bij helen laken, noch bij der ellen, wert he des vertuget met tween tugen, de broke XV schilling sterl. ende nicht to latene

linghes. ende nicht to laten. Ende mach men hem niet vortughen so sal he onschuldich werden mit tween siner naester naburen ende waer hem sijn nabuer niet vrendelic so mach he en verren mit sinen ede ende nemen enen anderen. Sunder to apinghedam daer moten de ghene de mit ons woenachtich sin vorcopen bi helen lakene.

(32) *Van engels want to kopen in flanderen.*

In flanderen koepmen enghels want alsoet leghet mer soe wan et ghecoft is so salment meten bi der flemescher elle bi ene marc grote to broke van elken lakene ende nicht to latene. mach men hem vertughen mit tween tughen. mach men hem nicht vortughen so sal he zich onschuldich maken mit sijnre hant.

(33) *Van des ghiltrechtes broke.*

Soe we brecht teghens ghiltrecht ene marc goldes sunder ghenade dat is teijn marc sterlinghe. Ende dan unhorsum wart ende men hem dan bedet dat he wedde of borghe sette bi den verscapte ende nochtan onhorsam is dat verscat is ses scillinc sterlinges. ende daer na hem boden wert bi ene marc goldes dat he wedde of borghe sette ende dan nicht en weddet noch borghe set de latere marc goldes is teijn scillinge sterlinges. ende ander broke de hier voer bescreven is sunder ghenade ende nochtan sal he de schult af leggen de hier van vorleghet ende den scaden de daer van komet ende beteret also danen broke als hier vorbescreven is sunder ghenade.

(34) *Van die vorlegheder lude goet voret.*

Soe we vorlegheder lude gued voreth ende des vortughet wert mit tween tughen de breket ene marc goldes de marc is teijn merc sterlinghe. Of he werde onschuldich mit tween de in verscappes ware sint.

mach ment nicht vertugen, so sal he unschuldich warden met tweer syner naesten naberen, ende weren hem syne naberen nicht vredelick so mach he em weren met synen ede, ende nemen enen anderen. Sunder to Appingedamme, dar moeten de met uns woenachtich syn, verkopen bij helen lakenen.

(32)

In Flander kopet men Engels want, also alze het lecht, mer so wan eth gekofft is, so salment meten by der Flaemscher ellen, by ener halver marck grote to broke, van ellicken lakene, ende nicht te latene machment vertugen met tween tugen, ende machment nicht vertugen, so mach he em unschuldich maken met syner handt.

(33)

So we breket tegen dat giltrecht ene marck goldes sunder genade, dat is V marck sterl. ende dan ungehorsam wort ende men hem dan bedet, dat he wedde off boerge sette, bij den verstacke ende nochtan ungehoersam is, dat werschip is VI sc. sterl., ende daernae em beden wort bij ener marck goldes, dat he wedde of boerge sette, ende dan nicht weddet noch borgen settet, de latere marck goldes is X marck sterl. ende de ander broeke de hyr voer VI is, de is sunder genade, ende nochtans sal he de schult affleggen daer he van verleght is, ende den schaden de daervan kumpt, ende syn verscat nicht weder to hebben, he en hebbe betert alsodaen broken, also hyr vs. is, ende sunder genade.

(34)

So we voer verleghder luide goet wort ende des vertuget wort met tween tugen, de breket een marck goldes, de marck is X marck sterl., off he werde unschuldich met twee werscips were.

(35) *Van dat een vorleghet man breken mach.*

Een vorleghet man de mach verscip breken mit vechtene mer an hem mach men gheen verscip breken ende alle broke de een verleghet man breket teghen de bus salmen op scriven al want he beteret.

(36) *Van vechtene buten den gherichte.*

Soe we in verscippes ver is ende upper reijse is copenscap toe doene ende buten des kindes rechte komen is so wat he doet van vechtene so brecht he teghen de bus ende des vortughet wert als an des ghiltrechtes boke bescreven staet. Mer wert daer wee vervonnen van deefte de sal beteren den busse mit teyn scillinc sterlings.

(37) *Van des ghiltrechtes ordele.*

Dit ghiltrecht dat des iaers sweret dat sal vinden alle ghiltrechte. mer hadden se des toe doene so mosten se twee busheren to hem nemen het en waer broke van ene marc goldes of van sciprechte. so moghen se dat olde ghiltrecht to hem laden.

(38) *Van mit ho menighen man dat men voer dat ghiltrecht komen sal sunder broke.*

Soe we voer den ghiltrechte to doene hevet de sal self seste komen de verscippes were zijn ende daer boven niet bi veer penninghe sterlinges. ende also meneghen man als he daer boven brenghet also menighe veer penninghe sterlinghes breket de hoeftdinc.

(39) *Van quaet spreken vor de morghen sprake.*

Soe we beschelt dat ghiltrechte wan de morghen sprake gheheit is mit untuchtighen woerden de buter banc staet. de sal beteren mit twee scillinghe sterlings vindet dat ghiltrecht. dedet oec enich ghiltrechtes man binnen der banc des gelike vindet dat ghiltrechte de brecht veer scillinc sterlings.

(35)

Een verleght man de mach werschip breken met vechtene, mer an em mach men geen warschip breken, ende alle broke de een verleghet man breket tegens der busse, salmen upschrijven all went he eth betert.

(36) Van vechten.

So we warschippes waer is ende up de reise is komenschap te doen, ende buten des rechtes richte komen is, so wat he doet van vechtene, so breket he tegen de busse, ende des vertuget wort, als an des Giltrechtes boeck geschreven staeth, mer wort daer we verwunnen, van deeffte, de sal beteren der busse met X sc. sterl.

(37)

Dat Giltrecht dat des iaers sweert sall vinden alle giltrecht mer hadden se des te doen, so musten se twee busheren tot hoer nemen, eth en weer broke van een marck goldes, off van schiprechte, so moegen se dat olde giltrecht bi hen selven laden.

(38)

So we voer den giltrechte te doen hevet, de sall selff seste komen, de warscippes war sijn, ende daerenboven nicht bij IIII den̄. sterl. ende also mennige man als he daer boven brenget also mennige IIII penninge sterl. breket de hovedinck.

(39)

So wee beschelt dat giltrecht so wanneer de moergensprake geheiet is, met untuchtigen woerden, de buten der banck staet sall beteren met twee sc. sterl. vindet dat giltrecht. Dede et oeck enich Giltrechtsman binnen der banck, des gelyckevindet dat giltrecht de breket IIII sc. sterl.

(40) *We beschelt mit quaden worden dat ordel dat de ghiltrechtes lude vonden hebt.*

Soe we beschelt een ghiltrecht dat het quaetliken ende onrechte ende valschlike ghewonden is. de wile de olderman mitten ghiltrechte inder banc is ende eer se vanden kerchove comet wert he des vertughet mit twee ghiltrechtes manne of mit veer de in verscippes ware zijn. de sal breken theijn scillinc sterlings. hit ne zi dat heet mit den boke moghe bewisen dat hit onrechte vonden zi. dedet oec yenich man bynnen der stat de des vortughet wert mit twee de in verscippes waere zijn de sal beteren mit vijf scillinghe sterlings.

(41) *We enen anderen sijn guet bevelet.*

Soe waer een man den anderen bevelet sijn guet mede wt to vorene he sal eme oec beloven ziner rekinghe ende darne wil me nene tughe van horen.

(42) *Van tollen toe ontforen.*

Soe wee ontforet den tolne iof niet folne tolnet wert he vortughet mit twee tughen de in verscippes ware sin de breket teijn scillinc sterlings inde busse. Slacht de tolner dat guet op ende vint dat he mijn ghetolnet hebbe ende den tolnare nicht vol ghedaen hebbe wert he des verwonnen mit twe tughen so sal he beteren der bussen mit teyn marken sterlinge.

(43) *Van der steden koren buten lande breket.*

Soe wellic onser borghere of buer buten lande eenre stat kore breket de kundighet is gasten to holdene wert eme daer broke af ghenomen wert he des vortughet mit tween tughen so breket he teijn scillinc sterlinges in de busse.

(40)

So we beschelt dat Giltrecht, dattet qualick ende valschlick gevonden is, dewijle dat de olderman metten giltrechte an der banck is, unde se van den kerckhove komen, wert he dan vertuget met tween tugen giltrechtsmannen, offt met veeren de warschepsman syn, de sall breken X schilling sterl. et en sy dat he metten boeke bewijsen mach dat eth unrecht gevonden sij, dedet oeck ienich man binnen der Stadt, de des vertuget wort met tween die warscippes waer syn, de sall beteren met V sch. sterl.

(41)

So waer een man den anderen beveelt syn goeth mede uth to varen, he sall hem oeck beloven syne rekeninge, ende daer en wil men ne geen tugen van hoeren.

(42)

So we untfoert den tollen off niet voll en tolnet, wort he vertuget met II tugen, de werschippes weert, de breket X sc. sterl. in de busse. Slaet de tolner dat goet up, ende vindt he dat he min getolnet hebbe, ende den tolner nicht voldaen en hefft, wort he des verwunnen mit twee tugen, so sall he beteren de busse met X marck sterl.

(43)

So welck unse boerger buten lande een stadtkoere breket de gekundiget is vaste to holden, wart hem daer broke over namen, wort he des vertuget met tween tugen so breeckt he X scilling sterl. in de busse.

(43*)

Toe sunte Petersdage, so sall men dat giltrecht kesen, so

(44) *Van dat ne man en sal mit vreemden luden varen in vreeslant.*

Ne gheen man en moet mit vreemden luden de buten vreeslant wonen trecken of varen in vreeslant umme helpen to kopen yenigher hande gued noch mande copenscap mit hem doen noch mit vreemden luden ghelde of guede kopen daer se mande bate of scade an hebben bi eenre marc goldes to broke we des vortughet wert mit twee tughe de in verscippes ware zint mach men niet vortughen he werde onschuldich mit sijnre hant den men des bethiet.

(45) *Van dat men den stapel ende markede toe gronighen holden sal.*

Want van den ghemenen coepman de stapel ende de hoghesten markeden van allen gueden van vreeslande gheleghet is to gronighen soe en moet gheen vremet man doer gronighen noch wedder doer of buten umme gronighen of doer de lake of over de knipen of anders doer of wedder doer ghenen steden daer boven of beneden trecken of varen in hunseghe lant in fiuwegelinghe lant in hummerse in lancwolt of vredewolt copenscap daer ynne to doene of guet daer in of wt voren of doer driven of doer rijden wt vreeslant bi eenre marc goldes to broke we des vortughet wert mit tween tughen de in verscippes ware zint mach men niet vortughen he werde onschuldich mit zijnre hant de men des bethiet.

wen de Radt ende de achte gekaren syn, also datmen nemant kan kesen in dat giltrecht, de Raedtman offte de achte gekoren sij up dat iaer.

Geextraheert uth een boeck van older schriffte in in den welcken verscheiden Rechten, tractaten ende verbunden beschreven ende tegen den selven gecollationiert, is daermet te accordieren bevonden bij mij

J. v. GENNEP
Secr.

---

(46) *Hoe de olderman mit den busheren de broke wt winnen sal.*

Item wanneer de olderman ende dat ghiltrecht al hoere rechte ende al hoer bode ghedaen hebben op enen man de brechachtich is ende onhorsum blivet soe mach de olderman mitten busheren de broke ende de schulden wt wijnnen mit eenre hoffart.

(47) *Wanneer men den olderman ende de busheren kesen sal ende dat ghiltrect.*

Toe sunte peters daghe ad cathedram als de raet ende achten ghecoren sint soe salmen kesen den olderman ende twee busheren. ende de sullen tot hen kesen derteen ghiltrechtes lude bi horen ede de daer nutte ende oerbaar toe zint.

(48) Ne gheen borgher noch inwoenre en moet noch en sal ghene lakene kopen van vreemden luden bynnen gronighen de men hem leveren sal anders de lakene toe ontfanghen dan in onse wanthuus bij vijff marken to broke. Dit moghen vertughen twee borghers ofte vier besetene buere mach men niet vertughen so do he onschult mit sinen ede de men des bethiet.

(49) Item waert sake dat daer enighe hollanders of duijtschen die hier in onse omlande wonen quamen over die emse ende daer kopenscap hantierden de salmen den olderman to kennen gheven. Ende he sal breken een marc goldes so vake als he verschenen wort den ghiltrechte. Dit mach men vertughen als voerscreven is oft onschult doen als vorscreven is.

(50) Item men is verdraghen die vreesen de over emze wonen moghen hore komenscap doen over de lauwerse ende weder doer de stat trecken sonder broke ende des gelijc so moghen doen de over de lauwerse varen over de emze sonder broke.

Het derde boek, houdende het Waterrecht, wordt hier niet afgedrukt. Men zie daarvoor de uitgave FEITH *van het Oldermansboek.*

Hier volgen nog de raadskeuren van 1446, naar de lezing van tekst A.

Int iaer ons heren dusent vierhundert sesenveertich des dinxedaghes na onser vrowen to lichtmisse do overdroghen de borghermeistere ende raed mit der sworenre meente Alle desse punten hier nae ghescreven staen.

(1) Alle vremde koeplude moghen alle onse marckede hoer lakene verkopen in onse wanthuus bi teerlinghen ofte bi stucken et ende niet bi ellen. drie workeldaghe lanck ende nicht langher. die ene workeldach voer den binoemden hiligen dach. Ende de ander twe workeldaghen naden binoemden hilighen daghe wtghenomen die vriemarcket die sal bliven na older gewoenten. Ende tendes dessen drien workeldaghen ofte die vriemarket vorscreven. so sullen se hoer lakene weder in die line setten int wanthuus voers. also dat voertides pleget to wesen. Mer se moghen tusschen den vors. marckede hoer lakene verkopen uter lijne bi teerlinghe ofte bi halven teerlinghen in onse wanthuus ende nicht myn. Elck laken to broke bi vijf sware marck. Dit moghen vertughen twe borghers ofte vier besetene buere machment niet vertughen so do he onschult mit sinen ede de men des betiet.

(2) Ne gheen borgher noch inwonre en moet noch en sal ghene lakene kopen van vreemden luden bynnen gronighen de men hem leveren sal anders de lakene to ontfanghen dan in onse wanthuus noch gheen borgher ofte inwoenre sal der vreemder lude lakene

verkopen anders dan bi teerlinghen of bi halven teerlinghen. ende niet mijn effensche. Elck laken to broke bi vijf sware marck. Dit machmen vertughen als vorscreven is of onschult doen als vors. is.

(3) Item alle vreemde koeplude moghen koren herinck verkopen op die benoemde drie workeldaghe In allen onsen markeden bi tunnen oft bi halven tunnen ofte bi verdel tunnen als vors. is wthgenomen de vrijmarket de bliven na older ghewoenten. Ende na den markeden oft tusschen den markeden oft markedaghen. So en sullen se noch nement van oere weghen myn effensche verkopen dan ene halve last bi ene sware marck to broke van elker tunnen. Dit machmen vertughen als vors. is of onschult doen als vors. is.

(4) Item waert sake dat daer enighe hollanders of duijtschen die hier in onse ommelande wonen quamen over de eemze en daer kopenscap hantijerden de salmen den olderman to kennen gheven. Ende he sal breken ene marck goldes so vake als he verschenen wort den ghiltrechte. Dit machmen vertughen als vors. is oft onschult doen als voers. is.

(5) Item ne gheen borgher noch inwonre en sal wtrijden to ghenen tijden dan mit tween peerden bi tijen sware marck to broke van elken peerde anders dan to mitfasten. Dit machmen vertughen als voers. is of onschult doen als vors. is.

(6) Ne gheen borgher noch inwoenre en sal meer rijnderen driven effensche to diest op ene market dach voer vrijmarket dan sestien stucke. Ende na vrijmarket nicht meer dan vierentwintich stucke ten weer sake dat hem wat over ghelopen were van de market dagen daer bi voren bi vijf sware marken to broke van elken runde. Dit machmen vertughen als vors. is of onscult doen als to voers. is.

(7) Item so en sal gheen koepman van gronighen enigher hande levendighe ware kopen anders dan bi aernemsche gulden

bi vijf marck to broke van elken stucke. Dit machmen vertughen als voers. is of onscult doen als vors. is.

(8) *Van den cleynen boden.*

En ywelic sal sick wachten voer die cleine boden als van dre scillinghe een halve marck ende een hele marck dat nyement daer inne broeckachtich worde want als sie versche. sint salmen se van stonden an wtpenden sonder hoffert ofte wete.

(9) *Van der koeplude eed* [1]).

Ghy sweren dat ghy dit guet dat ghij hijr ter market ghebracht hebben myt nemandes ghelde ofte guet ghekoft en hebben dan met yw eyghen ghelt ofte guet ende daer nemant of andeel of part an en hevet van enyghen vremeden luden anders dan ghij allene, dat yw got soe helpe ende al syn hillighen.

(10) Nemant borger ofte inwoner der stad groningen sal enige koepmansscap doen van enigen veervoetdeden beesten in. ofte doer den umlanden bedryven he en hebbe dan eerste dat ghyltrecht der stad groningen van den oldaerman aldaer na olden heerkomen ende loflicke ghewoente ghewonnen bij pene der vorboertenisse een marck goldes.

M. CCCCC X. den VIII dach inden mert.

---

1) Eerst stond vóor *koeplude* het woord *vremter;* dit is later doorgestreken.

BIJLAGE II

SCHUITENMAKERSGILDEROL VAN 1382.

(TEKST B)

In den jaer ons heren. MCCCLXXXII op onses heren hemelvaertsdach. Doe waert begrepen een keerse in die ere des hilligen kerstes ende onser liever vrouwen ende des gueden sunte Joseps in dieser maneren als hyrnae bescreven staet.

Int eerste so sal elck broder ende suster des iaers gheven enen braspeninc toe wasghelde een groetken toe zielmissen.

Voert meer weert datter welc broder of suster wtstorven, dat sullen des doden vrenden die hovedinghen te weten doen ende die hovedinghen sullen voert te weten doen den ghemeynen broderen ende susteren dat sie comen voer den huse daer die dode in is ende brenghen den doden ter kercken en sie sullen weder gaen voert huys daer die dode wtghedraghen is, bi een verendel biers to broke.

Ende voert sullen die ghemeyne broders tsamen komen alst die hovedinghen ghebieden bi een halve tonne beers toe broeke.

Voertmeer weert dat yement ontstuer dede, als die broeders tsamen synt, dat were bi ener halver tonne beers to broeke en bi der ghilde.

BIJLAGE II

SCHUITENMAKERSGILDEROL VAN 1382.

(TEKST C)

In den Jaer ons heren M^{0} CCC^{0} end LXXXII^{0} op ons heren hemelvaerts dach. doe wart begrepen een keerse in die ere godes ende des hilligen kerstes ende onser liever vrouwen ende des gueden sunte Josephs. In desser manieren als hyrna bescreven staet.

Int eerste soe sal dat paer volcks des iaers gheven enen braspenninck to wasghelde. ende een groetken toe zielmissen.

Van enen doden.

Voertmeer weert sake datter een broder of suster storve dat zullen die dode vrenden den hovedinghen toe weten doen. ende sullent voert bi oren boden te weten doen den ghemeynen broderen ende susteren dat sie komen voer thuys daer die dode in is ende brenghen den doden te kercken ende sullen weder gaen voert huys daer die dode wt gedraghen is bi een vierendel beers tbroeck.

Van tsamen te comen.

Voert sullen die ghemene broders te samen komen alst em die hovedingen tweten doen by ene halve tonne beers toe broke.

Onlust daer verdriet aff komen mach.

Voertmeer weert sake dat iement onlust makede daer kijf of verdriet van komen muchte of quade onnutte woerde spreke. die en broder off suster an syn ere ghinge of messen toeghe of mit bere ghote in quade mode of dergheliken als die broders ende susters tsamen synt by een halve tonne biers ende by der ghilde.

Voert sullen die olde hovedinghe. nye hoefdinghe kiesen. up sunte. Josephs dach. ende wel ghecoren wert die sal dat jaer hovedinc bliven bi een tonne biers toe broke ende bi der ghilde. Ende daer sal io een olth hovedynck mede bliven bi der voers. pene.

Voert sullen die olde hovedinghe de nye hovedinghe rekenschap doen bynnen acht daghen bi ene tonne biers toe broeke.

Voert soe sal elc den andren toe hulpe komen als hie des behovet myt synen knechten bi een halve tonne beers toe broeke.

Voert soe wie een kint wil setten te leren, die sal gheven een cleyn pont wasses to der keersen behoef.

Oic en sal nement tymmeren des hillighen daghes bi die vorcreven broke.

Voertmeer weert sake dattet jenich broder were die ons broderen versmaden ende en queme niet int huis daer die broderen sint tsamen die sullen alsoe voele ghelden als die daer ghecoemen sint bi der gylden te broke.

Voertmeer weert sake dat ienich knecht hyr queme van buyten die hyr eer niet gewracht en hadde die sal gheven een cleyn pont wasses toe der keersen behoef gelyc een ander leerionghe die daer eer nee to gegaen en hevet ende daer den mester voer toe manen daer die knecht mede werct.

Van hovedingen toe kiesen.

Voert sullen die olde hoevedinghen nye hovedynghen kiesen op sunte Josephs dach. ende wel ghechoren wort die sal dat iaer hoveding bliven by ene tonne beers toe broke ende by der ghilden ende daer sal io een olt hoveding mede in bliven bi der selver broeke.

Van hovedynghen rekenscap tdoen.

Voert sullen die olde hovedynghen den nyen hovedynghen rekenschap doen bynnen achte dagen by een tonne biers tbroke.

Van hulpe ende malcanderen by toe staene mit knechten.

Voert sal elck den anderen to hulpe komen als hie des tdoen hevet myt synen knecht by een halve tonne biers toe broeke.

Van te tymmeren op hillige daghe.

Voert soe en sal niemant tymmeren up hillighe daghe alst stichtes uyr is bider voerscreven broecke.

Van een kint toe leren.

Voert soe wie een kint wil setten toe leren die sal gheven een cleen pont wasses to der keersen. 1)

Van versmadenisse der broderen onder den anderen.

Voert weert sake datter enich broeder weer de onse broderen versmade ende en queme niet inthuis als die broders ende susters tsamen sint ende die gylde dryncken die sullen alle soe voele gelden als die daer ghecomen sint bider ghilde toe broke.

Van een knecht van buten.

Voertmeer quame hyr enich knecht van buten die hyr eer niet gewracht en hadde die sal gheven een cleen punt was ter keerszen gelyck een ander leerionghe die daer eer nye to gegaen

1) De volgorde der artikels is hier anders dan in den hiernaaststaanden brief.

Voertmeer weer jenich ghildebroder die syn kint die ghilde wynnen wil. die sal gheven ene guede tonne beers dair sie die hovedinghe copen den broders to hoichnisse dat hie dat Ampt ghewonnen hevet.

Voertmeer soe wie desse ghilde wynnen wil die sal gheven IIII olde schilden of guede silveren pande setten daer den hovelynghen wal an ghenoeghet half der stadt behoef ende half toe den ampt behoef ende soe sal hie gheven den broders ene guede tonne beers als voerscreven is van dat ghildebroders bier.

Voertmeer so en sal nement onse ghilde wynnen hie en sal eerst breve brenghen dat hie vrij is ende niet eyghen. is hie van bueten ende dat syne saken rechtveerdic sint soe sal hy eersten syn buermael wynnen. Ende wanneer hie dat ghewonnen heft soe sal hie den hovedinghen sweren der stadt beste tdoen.

Item soe en sal gheen ghildebroder arbeiden mit jenighen man. die der gylde niet en hevet up half werck bij een guede tonne biers toe broeke.

en heft ende daer den meister voer toe manen daer die knecht mede werct.

Van een ghildebroders kynt.

Voertmeer weer daer ienich gyldebroder die syn kint die gylde wynnen wolde die sal gheven ene guede tunne biers daer sie die hovedinghe copen den broders to eenre hoichnisse dat hie dat ampt ghewonnen hevet.

Van desse ghilde te wynnen.

Item desse ghilde salmen wynnen mit IIII olde schilden of guede sulveren pande setten daer den hovedynghen wal an ghenoeghet half ter stadt behoef ende half ter ghilde behoef ende den broderen ende susters ene guede tonne biers. Als van een gyldebroders kint vors is.

Van vry te syn ende niet eghen.

Voertmeer soe en salmen niement in desse ghilde ontfanghen hie en sal brieve brenghen dat hie vry sy ende niet eghen ende van enen gueden geruchte ende dat syn saken rechtschichtich synt als eenen gueden knapen tobehoert. Ende des gelycken sullen die vrouwen oick breve brenghen dat si vry sint ende niet eghen ende van gueden gheruchte als van de mans voerscreven is.

Van borgerschap to wynnen.

Item soe en salmen niemant in desse ghilde ontfanghen he en hebbe eersten die borgherscap ghewonnen tegen den raet. ende daer nae mach hie die ghilde wynnen mit paymente als vorscreven is.

Van halff werck.

Item soe en sal gheen ghildebroder mit ienighen man die die ghilde niet en hevet arbeiden op half werck by ene guede tonne bieers to broeke.

Item soe en sal gheen ghildebroder ienighen knecht arbeiden laten in syn huis dan syn brodeknecht die syn werck doet bi ene tonne beers toe broke.

Item soe en sal gheen Meister gonnen synen knechte dat hie wercke sijn selffs werck bi nacht of daghe bi ene half tonne beers to broke den meister aff toe manen daer ment verschynen mach.

Item aldus syn die hoefdinghe verdraghen ende die ghemeine broders Soe wie die ghilde wint die sal bode wesen soe langhe datter een ander comet die hem verlosset hie sie die hoghe of leghe.

Item een ghildebroders dochter mach die ghilde wynnen mit halve gelde.

Item off een ghildebroder storve ende dat wyff enen ander man weder name die mach die ghilde wynnen mit halven ghelde.

Item oft sic enich ghildebroder also thierde dat hie der ghilden niet weerdich en were. dat sal staen to des rades verclaringhe ende der ghemeynen hovedinghen.

Item soe en sal gheen ghildebroder opt des anderen werck ghaen tensy bi desghenen willen die dat werck eersten beghonnen hevet bi ene halve tonne biers toe broke.

Van een knecht to arbeiden in syn

Item soe en sal geen ghildebroder ienighen knecht arbeiden laten in syn huis dan syn ghebrode knecht die syn werck doet by een tonne biers to broke.

Van enen knecht to gunnen.

Item soe en sal gheen meister gunnen synen knecht dat hie wercke syns selffs werck by daghe of by nachte by ene halve tonne beers toe broke den meister af te manen daerment beschynen mach.

Van bode te syn.

Item voert soe sint die ghemene broders verdraghen soe wie den gilde wint die sal bode wesen hent ter tyt datter een ander compt die em verlosset hie si die hoghe off die leghe ende sal boden ende daghen alst em die hoevedingen to weten doen bi een halve tonne bieers toe broke.

Van een gyldebroders dochter.

Item een ghildebroders dochter mach die ghilde wynnen mit halven ghelde.

Off een broder storve.

Item off een ghildebroder storve ende dat wyf een ander man weder neme die mach die ghilde wynnen mit halven ghelde.

Van onwyslic to tyren.

Item of sick ienich ghildebroder also tyerden dat hie die ghilde niet weerdich en were dat sal staen to verclaringhe des rades ende den ghemenen hovedinghen van alle ghilde.

Van op eens anderen werck to ghaen.

Item soe en sal geen ghildebroder op des anderen werck gaen ten sy bi des ghenen willen die dat werck eersten begunnen hevet bi ene halve tonne biers toe broke.

Item soe en sal gheen meister enigen knecht huren bi der weke den hy meer te lone gheven sal dan XII kromsterten bi een cleyn pont wasses toe broke. to deser ghilde keerse behoeff alsoe vake als men dat beschynt Ende alsoe mannich weke als ment vreisschen mach dat die knecht mit die Meister ghewesen hevet Alsoe mennich cleyne pont wasses brect die meister to der vors. keers.

Item oick die desse vorscreven ghilde wijnnen wil die sal eerst borger wesen eer hi die ghilde wynnen mach.

Voertmeer soe hebben Borgermeister ende Raidt. Gezwoerne meente ende die ghemeyne hovelynghen van allen ghilden. Gheordineert. dat die vrouwen personen alsoe vrij sullen wesen. als van die mans vors is. eer men sie in die ghilde ontfanghen sal ende mach.

Van knechten.

Item soe en sal gheen meister enighen knecht huren bi der weken den hie meer te lone sal gheven dan XII krumsterten bi een cleyn punt wasses to broke ter keersen behoef also vake alsmen dat beschynen Ende alsoe mennighe weke alsmen vresschen kan dat die knecht mitten meister ghewest hevet also mennighe clein punt wasses breket die meister to der vorscreven keerse.

Item oft ienich knecht van hyr toeghe ende buten wrochte den sal gheen meister weer to wercke setten bi een tonne beers. eer der tyt dat die knecht mitten meisters weder versoent is.

Item soe sint die ghemenen ghildebroders verdraghen mitten boumeisters soe dat gheen meister off knecht des hillighen daghes sal schepen uptrecken by een tonne beers to broke ende een cleen punt wasses totter keerse so vake alsmen sie daer mede beschynt.

Voert so en sal gheen meister meer dan twe knechten wynnen bi der vorscreven broke ende wil hie een leerionghe hebben dat mach hie doen etc.

BIJLAGE III

KOOPLIEDENGILDEROL VAN 1362.

In den jaer ons Heren MCCC ende LXII des Sondages voer Pinxteren . . . . enz. Volgt: Oorkondenboek van Groningen en Drente n⁰. 514.

Dan: *Van toe cramen.*

In den jaere ons Heren Doemen schreeff Tsestich op onser liever Vrouwen avent toe Vrijmarcket Doe stunden ons tho Borgemesteren ende Raedt, also dat niemant cramen en sall eer ter tijt dat onse borghers ghecramet hebben Ende aldus so salmen cramen Item men sal cramen van Gaddinghestrate horne nederwert al soe vere als se cramen konnen. Ende daer na sullen voert an cramen die Damsters ende voert alle dieghene die buermael ende ghiltrecht hebben Ende daer na Deventer Campen Zwolle ende Steenwyck moghen cramen alsoe veer als die ghene die penninck weert veil hebben.

Wel die Ghilde toehort.

Item voert meer desse Ghilde hoert tho alse mit ellen wth tho meten ende mit schalen wth toe weghen als int gros.

Van guden of waren toe copen buten marckten.

Item voert meer of hier eenige guede ofte ware veile queme buten marckten, die onse Ghilde an gheet, die en sall niemant van onse broders ofte susters copen, ten sij bij consent onsen Hovelinghen, bij een guede tonne biers toe broecke, ende die ghene die dit vercoept, die sal alsoe wal breecken als die ghene die dat coept.

Van leerjongen toe te setten.

Item voert meer soe welck Riemslagher of Schemaker een leerionghen toe settet Die sal gheven een pont wasses tot unser liever vrouwen behoeff, ende een halve tonne biers ter Ghilden behoeff.

Van knechten holden lopen inden Lande.

Item voert meer wel een knecht inden lande holt lopende, ende voer den olderman verdinghen wil, die sal gheven was ende bier als voerschreven is.

Van Pantweigeringe.

Item voert meer ofte jemant pantweigheringe dede die breket tot elcker een halve tonne biers.

Item vort meer soe en sall gheen hoevelinck wter Stadt reysen hij en sall een ander in sijn stede setten, bij een halve tonne biers tho broecke die hie settet die en salt niet weigheren bij die voers. broecke.

Item weert Dat daer enich gildebroder des anderen goet of marck met onrecht antaste, en onthielde, die breket der Ghilde een half tonne biers.

Item als die Ghilde broeders schelinge teghens malcander hebben, dat sullen sie eerst anden hovelinghen versoecken, bij een halve tonne bier toe broecke.

BIJLAGE IV

SCHUTTENBRIEF VAN 1482[1]).

Geen waren buyten des stadt poorten te koopen.

In den Jaer ons Heeren dusent vierhundert ende twie ende tachtentich up Sunte Valentijns dach verdroegen Raedt ende Swoorne Meente mit der gemeener Acht, datmen geen goet, kleyn noch groot hoedane dat sij buiten poorten coopenn sall, dat nha Groningen gebracht wort te vercopenn, bij vijff marck tho broeke, koomet daer oock korenn gestortet thoe verkoopenn, so salmen denn staal van den koorenn brengenn, binnen der stadt ende daer vercoopen bij voors. breuke.

Voor 8 ofte 10 uijren niet te koopen.

Item men sal geen goet koopenn voor acht uhrenn, van Meij dage tho Sunte Michiels dach, ende vann Sunte Michiels dach hen toe Maij voor tijn uhren, elcke tonne botter vijff marck toe breuke, ende elck pondt kesen by twie marck toe breuke, ende alle cleijne penningware by een marck tho breuke, wtgesecht dat een jegelijck borger ende inwooner der stadt mogenn koopen voor desse voorschreven uhren, een mudde roggenn ende een yegelijck backer drie mudde roggen, ende voort wes sie in ooren husenn behoeven, sonder broeke, ende nha desse voors. uhren mach elck man coopenn omme den coopman te losenn.

---

[1]) Naar een zeventiendeeeuwsch afschrift uit H. S. in folio n⁰. 201, een stadboek, waarin verschillende ordonnanties achterin staan opgenomen. De opschriften zijn zwart, maar met een andere hand dan de artikelen zelve geschreven.

Van goedt voor te bespreecken.

Item oock en sal niemant voorbesprekenn eenich goet, voor desse voors. uhrenn, went tot der uhren als voors. is, bij derselver pene toe broeke, als voors. is; welmenn des betijet, die sal dat met sijnen eede ontgaenn, des men niet overtuigen mach.

Van mit uitheemschen luiden gelt te kopen.

Item soo en sal geen borger noch inwoonner mit wtheemschenn luidenn gelt, koopenn tot behoeff des wtheemschen, van elcke waar als voors. is, ende waert dat de wtheemsche mann inder stadt tegenwoordich weer, soo mach hie koopenn in sulken tijdenn, als voors. is, wel men des betijet, dee sal mit zijnen eede ontgaan, desmen em nicht overtuigenn mach.

Van vreemt koren roepen te laten.

Item komet daer eenich vrembt kooren over zee, over zandt, dat salmenn roepenn laten, ende drie dagen daer nha liggende holdenn, omme der meenten elckenn bij mudden, ende by halve mudden, toe koopenn, ende denn brouwers die dat selvenn behoevet, ende na den drien dagen machmen koopen bij summen, omme den koopman te lossen, wellicke daerentegen dede bij vijff marck thoe broeke, ende off jemant betegen worde, dat hijt voorbesprookenn hadde, soo sall hijt als voors. is mit sijnenn eede ontgaenn, ende wes die koopmann niet verkoopen kan, mach hie weder wth voerenn.

Van voerkoop te doen.

Item soo en sal geen borger noch inwooner inden lande voorkoop doenn, dat sij koorenn, botter off keesse meer dan hie in sijn selves huijs behoevet, bij alsodane breuke als voors. is.

Van solt hijr te brengen.

Item off jemant solt veijl brochte toe Groningen, so sall die schipper eenen brieff hebbenn van waer datt soldt is, ende voer

woedane hie dat verkopet, soo sall hie dat solt roepen laaten, ende daer na achte dagen lanck, bij tonnenn ende halve tonnenn, ter meenten behoeff vercopen, als em dienet, sonder broeke, ende weert saake, dat jemant voor die acht dagen meer kofte offte besprooke, sal voor elcke last wesen vijff marck tho broeke, wenmen des bethiet, sall mit sijnen eede ontgaann als voors. is.

Van dese voors. poincten te beschijnen.

Item deese voors. puncten sullen beschijnen bij oeren eede, als sie des gedenckenn, Borgemeijsteren, Raatmannen, hoeftmannen, geswooren meenten, ende die int Giltrecht sijn, ende hoevelingen van den schutten, ende wes sie beschijnen sullen sie anbrengen bij oeren eede, oock mogenn twie borgeren beschijnen, die dat mit oeren Eede behollden willen, ende wat beschenen wort, van desse voorschreven persoenen, dat sal alle jechtich wesen, ende wie dat beschijnet de sal de halve broeke hebben, ende de ander helfte tot behoeff des Raades.

Van kloeckheijt ende argelist te vinden.

Item off jemandt in dessen voors. articulen enige argelist off kloeckheyt omme sochte, dat sall altijdt staen tot kenninge des Raades.

Van saet te kopen ende uit te voeren.

Item die Raadt mitter swoorne meente sint verdragen, ende laten wieten, dat niemant geen saaden sall koopenn, ende vercopenn, in uns Stadt noch in unsenn verbonde omme wth tho voeren, bij vijff marcken to broeke, ende bij verlies des sades. Ende waer des saades twintich mudden, soo sall de breuke wesenn vann elcke twintich mudden vijff marck thoe broeke, ende bij verlies des saades. soo wie men des bethijet, den men niet beschijnen ofte vertuigen en kann, die sal dat mit sijnen eede ontgaann, van der tichte, die men en doet, hoe luttelijck ofte hoe voele, hie

wtgevoert sall hebben, ofte den broeke gelden, die daer op gesedt is, als voors. is. van elcke twintich mudde, dier daer mede betegen wordt.

N.B. *Hier eindigt het stuk over den voorkoop. De Schuttenordonnantie gaat verder, maar met een stuk van 1497 over de reinigingspolitie enz.*
Het nu volgend artikel is niet gedateerd.

Van olie ofte honich te slijten.

Item de Borgemesters ende Raadt mitter hoeftmans, mitter swoorne meente, ende mittenn Bouwmester van de Gilden sint verdragen:

Datt alle degene die olie ofte honnich, sleten, bij cleenen maten ende groote matenn als mit halven quaarten ende quaarten, mengelen ende kroesen ende kannenn, ende de sullen den olie niet duirder gevenn dan de eerste van den olie dee sie wtter pijpe vercoft hebbenn, dat sij cleene ofte groote mate als voors. is, bij vijff marck tho broeke, so vake als men jemende daermede beschijnt.

Van botter kesen etc. te slijten.

Item voort alle degeene de bottere, keese, speck ende russel, slijtenn, ende alle vette ware, diemen by punden wthwecht, dee diergelycke sint, niet duerer vercoopenn en sullen dan sie dat eerste punt van der waer mitten eersten vercoft ende gegeven hebben, ende niet duirer als voors. is, dat sij bij heelen ofte bij halven punden ende so voort up tho rekenen, bij vijff marck tho broeke, so vake als daer jemende mede beschenen wert.

Waer men staen sal met botter ende keese.

Item alle degene, de daer staan up den markede, voor de botter waghe, ofte by de botter wage mit bottere, kese, speck, russel, ende smeer ofte seepe, ofte de de ware gelijck sint, niet wtgescheidenn, sollenn nha desen dage, up sodane steden,

plaetzenn, niet meer staann, mit sodane waare tho bruicken, ofte tho vercopen, men elck sal staen voor sijn selfs huis, kelder ofte kamer, die hie bewoont ende gehuiret hevet bij vijff marck tho broeke, also vake als daer jemant mede beschenen wort.

Van solt slijten ende verkopen allerhande waer.

Item alle degene de solt slijtenn, ofte vercopenn arweten, boonenn ende grote ofte de der dingen gelijck sint, dat sij bij vorndel spinden, halve spinden ende heele spindenn, ende so voort op tho rekende, sullen die voorschreven waaren daer nae niet duirder slijten noch verkopen, dan de eerste mate daervan gegeven ende vercoft is, bij vijf marck tho broeke, soo vake alsmen daer jemande mede verschijnt.

N.B. *Thans volgens weer enkele artikelen betrekkelijk de stadsreiniging, welke hier niet staan opgenomen.*

Van koorn voorkopen binnen de Stadt.

Item de Raadt laat wieten ende gebiedenn, dat van sunte Michaeel aen went tho Meye, niemant eenich kooren binnen der stadt koopen sal, omme weder tho vercopenn, voor thijn uhren des morgens, ende van Meye went tho sunte Michaeel niemant oock eenich koorenn binnen unser stadt koopen sal omme weder tho vercopen, voor acht uhren des morgens, elck de daer tegenn doet by een j marck van elck mudde thoe broeke, int jaer van elven gekundiget.

Van hoppe uit te voeren.

Item oock laet de Raet wieten dat niemant hoppe wtter stadt voeren sall by een j marck thoe broeke, van elck mudde, dat wtgevoert wort int jaer vann elvenn gekundiget.

Van voorkoop.

Niemandt sal voerkoop doen, umme weder toe vercoopen ende voor wtheemschenn luidenn vercoopenn, van alle datgene dat toe Gro-

ningen toe markede koomet ofte koomen sall, bij vijff marck tho broeke, ende die broeke mitten scharpstenn aff thoe nemenn, wen des betijet ende niet avertuigenn mach, die sal dat ontgaann alse dat voer in den eersten puntenn geschrevenn staen, van voerkoop. Affgekundiget Sondages voor sunte Jacob anno XVI.

Noch van voorkoop.

Die Raadt laet wieten ende gebiedenn, dat geen voerkoper sall koopenn eenich koren vann garste, ofte haver des Vrijdages, dan des Saterdages als Sunten Martens clocke negene heft geslagenn, als dan mach een ider vercoper soo voele koorens koopen als nageschreven.

Die met kleine mate uitslijten.

Item de mit kleene matenn, willenn wthslitenn toe wieten als halve mudden, vierendeels, spinden, halve spinden, soelen mogenn koopen, alle Saterdaagen, als voorgen. garste ende haver, van itlijcke een vorndeell van een last, ten hoogesten ende niet meer bij sich tho holden. Des gelijckes een halff vorendeell van een last bonenn ende twee mudde arvijten ende niet hoger, allent woe voorschreven by een pene van vijff marck ende by voorluis des koorens. Datter over een vorndeel van eenn last is, oock datter over eenn halff veerendeel van een halve last boonen is, ende twie mudde arwijten.

Van garste ofte haver te kopen.

Item oock soo sal niemant van onse burgere off inwooners, manns ofte vrouwen persoenen kopen garste ofte haver, in unser stadt eder Umblanden, noch wth den schepen mit der wtheemschen geldt noch tott oer profijt, dat selve sall die Olderman mit dat giltrecht berichtenn, gelijckerwijs off dat een man van buiten in de Omblanden hadde gekofft ende wes denn hoevelingen vann den schuttenn hijran mach gebrookenn wesenn soelenn sie berechten nha hoer boeck.

Van voorkoop.

Item des sal niemandt vercoopen doenn als van cooren, geschege sulcx, sullen die hoevetlingen van den schutten berichten nha hoer boeck.

Hoe vake men ter weecke brouwen sal.

Item die twie puntenn inder Stadtboeck sullen geholdenn wordenn, naamentlijck dat LI ende LII int vijfte boeck, beth.. dat punt anno duisent vierhondert ende LXXVI Maandages nhae Sante Vijt ingesat is, dat menn eens ter weeken brouwen sall ende hoe voele men ter weke brouwen sall.

Van een gortemaker swijnen te mesten.

Item een gortemaker tho gorte tho swijnen, beesten th.. mestenn, ofte dergelyckenn mach een yder garste ende haver koopenn, wat hee behoeff is, men geen heell korenn sall hee wede vercopen, off uuth Stadt eder Ommelanden voeren.

Van molt te maecken om gelt.

Item oock en sal gemandt molt maakenn omme geldt, die eene binnenman den anderen, dan die hebbe dee Brouwergilde, ende een jder mach so voele solven maaken als hie behoevet.

Item dit voorgeschreven mach voertuigen een Raadtsman ofte twie Borgers; machmen dit niet voortuigen als baven geschreven soo doe hie off sie unschult mit hoerenn Eede; woldenn hie offte sie des niet doenn, soo is die saake als jechtich.

Van voorkoop.

An den Dincxdage voor Laurentie etc. XXXI tusschen denn hoevelingenn vannden schutten up de eenre, ende Geert in de wage, Symen in de wage mit itlycke annderenn botterkopers up de ander zijdt: heercomende van denn voorkoop botter ende keese mit hoerenn Eede tho ontgaann, hebben Borgermester ende Raadt

gekant wes voor desenn dage des voorkopers halven muchte gescheen wesen ende den hoevetlingenn daer durch in broeke muchte vervallenn sijnn, is tot vruntschap gewesen dan dedenn de Botterkoopers nha desenn tyden daer boven, sullen de hoevelingen alsulcx nha inholt hoeres boekes berichten.

Van gewichte.

Die gewichten van wasse van vlasse vann specerie ende vann allenn ngen die menn weget, die sall wesenn recht bij vijff marcktenn toe broecke, ende de wichten soelenn wesen vann loode off van metale bij vijff marcken toe broeke.

Van solt op te schepen.

nant sal solt op doenn schepenn ende van den wall doen voeren, eer dat solt gewegen is, bij verlies des soldes ende bij eenn marck tho broeke, welck marck sall halff hebben degene dee de solt wichte verwaert.

Van veylinge te houden over sijn groepe.

Item niemant sal holdt ofte veilinge holden over sijnn groepe anders dan voor sijnn vensteren, off voor sijn doere by vyff marck tho broeke.

Noch van veylinge.

Item alle degene de veylinge holdenn ende geen buermaall en hebben, de sullen hoer buermaall winnen van den rentmesters bij voorlies syne wooninge ende bij vyff marck tho broeke.

Van solt op te slaen.

Item soo en sal niemant soldt op slaann offte vercopenn bij hielen boedemen dat sij eerst geweegen bij den geenenn dee dat bevolen wordt bij een marck tho broeke.

Hoe men op de Vischmerckt staen sall.

Borgermeyster ende Raedt laat wietenn, dat niemandt up unsen vismarkede staen en sall over de groepe mit tavelen ofte bancke,

offte groote vaate, noch cleine vaate, elck bij eenre marck tho broeke, off hee sall banckhuire geven, ende niemant sall voor den anderen staen elck bij eene marck tho broke, ende alle diegene, die lott ontfangenn sullen oock banckhuire gevenn, elck by eenre marck tho broeke, halff tot des Raades behoeff ende halff dergenen, die de Banck in de huire heft, ende niemant sal pantweigeringe doen by eenre marck toe broeke.

Van schelpen te kopen.

Borgemeysteren, Raadt, zwoorne meente ende bouwmesteren van den gildenn der stadt Groningen hebben beslootenn, dat geen kalckberner, noch kalckvercooper geene schellen sullen besprekenn, noch geldt op die handt toe gevenn, noch koopen eer dan die schellen twie dagenn andenn wal gelegenn hebbenn; oock sall niemandts kalck koopenn, um weder tho vercopenn, eer die dan twee dagen andenn wall gelegenn, bij voorlus der schellen ofte kalcke tho behoeff der stadt, ende noch vyff marck tho broeke dee des betyet wordt, ende overtuigen mach sall ontgaenn mit synn eedt. Actum den 15 April a⁰ 43.

Borgermester Raadt Zwoorne Meente sijn mit den anderen accordeert ende hebben besloten, so wanneer des Sondages gelotet is, ende datt loet swarer wort, wat broodt, groff off kleenn wadt die backers dan vant olde lodtt overholdenn hebbenn, moegen sie denn Maendach daer na upt venster veil holdenn, ende voor vull verkoopen, doch wanneer sie dat voorschrevenn broot des Maandages avendes vant venster weder innemen, ende niet vercoft hebben, sullen die backers den broode eenen snede gevenn, ende daerna binnen huises min vercopenn. Actum den anderen dach Augusti anno XLVI.

Des hebben die Vrunde voorgenoempt, die backers vergunt, ende toegestaen, dat sie datt witte offte schoone unvercofte broodt als daer nijes gelotet is, niet sullenn snidenn gelyck voorschrevenn,

dann sullen den selve broodt een teeken ofte marck mit roder krijte geven. Actum den achteden dach Februarij Anno etc. XLII.

Van witte lakenen.

Anno Domini duisent vijff hundert soeven en veertich altera Thome apostoli hebben Borgermeesteren ende Raadt beslooten ende sijn voordragenn, dat geene borger noch inwooner sall geen meer witte laken koopen, um bij heele stucken weder tho vercopenn, dan hee bij der ellenn van sijn venster weder tho vercopen ende slijten will, bij pene vijff golt gulden tho broeke, tho behoeff der stadt. Ende daerenboven noch den hoevelingen van den schutten, hoer broeke ende gerechticheit van den vercoope.

Borgermeijster, Raadt, oldt ende nije, swoorne meente ende bouwmeijsters van den gilden der stadt Groningenn, sijn over eenn gecoomenn ende hebben eendrachtelijck beslootenn, datt geen borger noch inwooner deser stadt nadaghe in denn Omlandenn van Groningenn voorkoop sall doen, van eenige waar ofte goederen in den selven Ummelanden gevallen, ende gewassenn meer dan hie in sijnn selves huis behoefft, sulckes oock neet bespreken noch bespreken laten, dan tselve holdenn so dat van oldes plach toe wesen. Elck bij pene vijff marcke tho broeke, soo vaake datt eemants dede ende dat tho berichten nha older gewoonte. Publiceert ende mit der klocke affgelut den lesten Martii . . . . .

Thans volgen enkele eeden, die voor het onderwerp, dat ons bezighoudt, niet van belang zijn, waarom zij hier dan ook niet staan opgenomen.

Borgermeysteren ende Raedt laat juw gebiedenn dat ghij nha desse daage geen moldt offte kooren sullen vercoopen offte verpermuteeren dat buiten desser stadt sall wesen off wtgevoert worden, bij verlies des koorens ende priveringe een jaer lanck juwer neringe, gilde ende ampte, ende offt ghij voor deser tydt eenich koorenn offte moldt mucht voorkoft hebben, datselve niet

wth toe laaten bij de voorschreven penne ende straffe, ende so well desses alsoo bevundenn worde, sall nochtans naden voors. jaar noch staann, tottes Raades kenninge. Actum up Dingesdach na Jacobi etc. XLVII.

Borgermeister ende Raadt sampt Taalmans, Zwoorne meente ende Bouwmesters van den Gilden, hebbenn eendrachtelijck beslooten ende beleevet, dat een ijder borger ofte inwooner deser stadt, dee ditt gildrecht hefft, sall vrij unde onbespiert indenn Ommelandenn van Groningenn mogenn kopenn, ofte besprekenn alle vettewaaren in denselven Ommelanden gevallenn.

Beholtlijcken, datmen alle vette waaren, de noch onbesprooken ende onvercofft binnen ende nha Groningen varenn, salmen up de wagen, ofte voor de poorten niet mogen kopenn, noch bespreeken, dan alleene binnen Groningen ende dat na der gesetter uuyren; nha voermeldt ende inholt der hoefflingen vann den schuttenboeck, duirende datselve alle tijdt tut des Erbaren Raades wederseggen.

BIJLAGE V

GILDRECHTSREGISTER.

Dit sin die ghiltrechts lude || die dat ghiltrecht ghewonnen || hebben. De hyr na ghescreven staen || In Oesterkluft, in Gelcking || kluft ende In Ghaddinc cluft.

(*fol. 1 recto*)

Stuerman
Jan . . . (v)rese
Johan tydemans
Henric ter bruggen
Egbert van ballen
Claes van ballen
Johan van ballen
Henric barelds
uet Riken
Wigbolt eelhoern
Johan van munster
Henric doncker smyt
Tydeman werns
Johan matys zoen
Peter duvendriver
Claes van der emese
Barelt Henric fyens
Dirc van yedincweer
Dirc snoeck

(*fol 1 recto*)

Dirck schaffer
Albert wyerts
Johan gosens kaerls zwager
Gheert johans zoen
Geert smedeken
Reynken ghermers
Gosen borlehaer
Geert sch . . . .
Jacob sch . . . y
Engelbert vreze
Copken jacobs zoen
Lienert reyners zoen
Reymer gherwers
Yelys
Albert stilgancmaker
Beernt schirenbeke
Dirc wyers
Crabbe bunnens
de sporenmaker

(*fol. 1 verso*)

Johan van linghe becker
Gheert van evelt

(*fol. 1 verso*)

Swarte berent
Grote bole

Johan ten hove
Godeken ten hove
Lodewick bisscop
Alert (Sigher bonsche)
Jacob van wesel de becker
Albert enens
Bernier de scroder
Helpric enekens
Lambert van loppersum
Helmer
Johan buschase
Johan dove geerts zone wever
Syse kasse
Henric huge de mulner
Johan fulrers
Michiel willems zone scomaker
Vrederic van beylen
Claes ten berghe
Johan wicboldes
Gheert korcgebint
Henric velthof
Johan van prusen
Else van loppersum [1])
Johan eskens ende
Helpric syn soen

Johan hoerneken
Herman jarghes
Johan de roede
Dirc zeynen zoen toe
holthusen de verkenkoper
Wolter wolters zoen
Rotgher hofman
Johan adems soen ende symon
Herman der stad bode
Ghyse die becker
Evert iarghes
Berent ter Brake, anders geheten lange berend
Meynolt van rypen
Claes meynoldes
Alef myserman
Tys van norden
Loef de goltsmit
Herman voesken
Gerardus stoter
Gosen bisscop
Bertolt maes
Henric vosken
Herman de scroder
Arent willemssoen syn neve

(*fol. 2 recto*)

Lambert naeldenmaker
Willam coepall
Johan pauwels zoen
van bomele
Johan brabant
Willam de kremer
Jonghe bertolt maes
Johan de brune
Johan ghysing

(*fol. 2 recto*)

Johan de goede
Geert dircs zoen
Willem noerthaer
Tese de pelser
Symon claes zoen
Wolter scutte
Beernt alberts zoen
Willam egging
Ecbert lanting

---

[1]) Later doorgestreken.

Albert roettyden
Hughe dircs zoen
Herman syghers
Albert vukebier
Swarte lamme
Henric hermans zoen
grete perleberge neve
Albert stine henrix zoen
Meister willam
Johan helprix zone van beilen
Barelt ter brugghe
Johan ecberts zoen
Johan hissens
Jacob de becker
Frederic de becker
Coenradt
Rykert beyers
Dirc van covoerde
Hilbrant brant

Fecke
Johan hughinc
Aernt de gruter
Lachende clawes
Mathijs stevens zone
Henric loesingh
Albert van haller
Johan van beylen
Coep van aelden
Robert van aurike
Rolof de herteghe
Frederic liefken der bectster zone
Johan plaggert
Herman trutelman.
Aert willem } hoper
Wygher husingen } hoper
Claes vossens
Johan hughe dircs soens soen

(fol. 2 verso)

Johan van ryede
Gheert ghysens
Willem gheerts soen
Johan fennekens
Aernt de scroder
Gheert van wagheningen
Jacob van den grave
Dirc eltekens
Willem geerts zoen de vorhocker
Lubbe bussen vorhocster
Godeken van den busch
Johan dodens
Herman achter de klocke
Willam van staden
Ludeken de klocghieter
Ludeken scroder
Beernt lichtenberch

(fol. 2 verso)

Gheert van herwerden de pelser
Henric de huker
Beernt in den gadem
Peter peter henrix zone
Johan ten reke
Engelbert int raethuys
Johan van osenbrugge
Johan smedeken
Lubbert bekermaker
Jacob bayens
Willem geerts soen
Geert van der munte
Geert ten syle
Geert peters zoen
Hille her daniels broderken
Johan van der hoye
Johan hughe dircs zoen

de schomaker
Albert Johans zone van campen
Aert johans sone de
stillegancmaker
Helpric roettyden
Johan koesvelt
Ludeken schenens
Willam
Gijsbert koesvelt
Johan busse

Beernt ten voerde
Meister johan hessels zoen
Willam van deest
Aert droghescheerre
Dirc die pyper
Hubeken de trumper
Johan brabant
Zybrant lamberts
zoen de keytenbrouwer
Meerten de hopenbinder

(*fol. 3 recto*)

Florens florens soen van campen
Roede peter
Jacob van buren
Peter kerstekens soen
van scoenhoven
Jacob henrix soen
Johan david
Henric melijs soen
Dirc stael
Beernt iohans zoen
Albert buters zoen
Johan ter veltbrake
Ludeken schoeting
Henric de mudder
Johan rolofs soen
Claes peters soen
Geert lewe baerschere
Johan vleminc
Aerent ludekens soen
de schutemaker
Johan ketelhoet
ende Johan ketelhoet
ende Egbert ketelhoet
Herman bertolts zoen
de goltsmit
Herman van scarpenborch
Meynolt de hopenbinder

(*fol. 3 recto*)

Geert roettyden
Jacob geertsoen stillegancmaker
Egbert de backer van Schutdorp
Claes schultens
Willam bolen soen hopenbinder
Johan keminc
Henryc Willems zone
Johan pouwels soen van bomel
Johan kodde
Johan schinckels
Johan de scroder van emmen
Aelf de becker
Henric bebing
Scipper gheert
Meister geert de arste
Rotgher van den grave
Godschalc de lenge becker
Lambert poeck
Ludeken van Weenre
Berent die voghet
Johan gloding
Tyman geltekens zoen
Ludelof gerikens soen
Gosen van dockum
Huge van westerwolde
Herman smedekens neve

(fol. 3 verso)

Werner de rosener
Reynken lubberts zoen
de tymmerman
Johan borghers zoen
de schomaker
Johans lemegho
Wermbolt hulsen
de tymmerman
Werner homoele
Johan van welle
Johan ysebrants zoene
de stillegancmaker
Bertolt iohans zoen
de stillegancmaker
Johan van aelten } scroders
Willam iohans zoen } scroders
Johan holsten
Johan die sluter
Alert die brune
Evert blinde paghen neve
Claes iohans soen
Clauwes van aken
Peter berchhouwer
Johan lewe
Albertus de scriver

(fol 3 verso)

Geert peters zoen
Lambert vinckelder

N.B. *Nu zijn bij den oorspronkelijken opzet eenige bladzijden opengelaten, die later zijn aangevuld met gedateerde opgaven, welke hier op bl. 435 vgg. staan afgedrukt.*
Op fol. 7 recto volgt dan:

Dit is die Aecluft

Henric brunting
Albert ridders
Johan brunting
Gode van den busche
Albert jarchs

Jonge claes grijp
Johans stoep
Johan hering
Geert de keteler
Johan de mulner

Hilbrant buerhere
Eylke bider a schole
Hilbrant badding
Tese ter horst
Ludeken van roden wever
Johan ridders
Bruen clinghe
Ywe van colmer
Boldekyn
Coep bloetens
Mathys beren zoen
Gelmer kanter
Ecbert maes
Frederic kote
Claes sulteman
Iohan relam
Peter habe
Herman barniers
Ludeken ten holte
Peter ten holte
Bernier ten holte

Melys van sutphen
Herman henrix zoen scomaker
Barolt willam hopenbinders zoen
Dybbelt twyst
Otte grelle
Johan cloet
Dietmer canter
Hering de pelser
Aernt zadelmaker
Heyne hoghelant
Otte transouwe
Arent meister everts zoen
Helpric geert wybens zwager
Nenning iohans zoen
Claes herinc de hollander
Thomaes bòldewyns zoen
Mynolt symons
Sculte Johan
Johan buesken
Albert sissing
Evert hubbeldinck

(*fol. 7 verso*)

Werner smyt
Gheert buseken
Reynken foppen soen
Otte klant
Frederic van santen
Henric schuring
Herman luensche
Otte volkerding
Johan schoyer
Johan poppens
Dirc claes zoen
Ecbert holleken
Johan hoghelant
Hubert benekens
Peter van prusen
Lodewich van den berghe

(*fol. 7 verso*)

Henric onderwater
Haye wedinghe
Bertolt meyneken
Jonge claes scutemaker
Gheert van zwolle
Johan van swolle
Zwarte iohan
Rolof bakrinc
Meyneken van nederwolde
Albert van schonenbeke
Albert mellens
Claes albert mellens neve
Saschart
Johan van eelderwoelde
Johan peyserwoelt
Willam de hopenbinder

Geert maes
Rolof maes
Sybe
Reynken de bloetlater
Henric beneken
Drewes schutemaker
Evert scryemer
Johan kock
Claes grijp
Vrancke benen zoen
Ecbert hughinc

Rolof neseken
Rolof tyen soen
Henric van ulzen
Wobbeken hidden soen
Geert voet
Steven van eerse
Herman sturinc
Rijke meynolt
Peter ionghe
Geert op der lane
Tzitse

(*fol. 8 recto*)

Alert sywens
Johan pyning
Wernse backer
Pauwel juttens
Johan emans sone tonnedrager
Wessel kallensoen
Willam dapper
Haye ruter
Albert steenberch scomaker
Heyne mitten hare
Hermannus de custer
Dirck potter van alcmar
Henric kater
Aelf de becker
Johan potmaker
Herman koninc.
Johan coninc
Dirc spikerboer
Geert van osenbruggen
Geert brant
Symon hopper
Johan gryp
Coenrat knokenhouwer
Leffert abbing
Rolef rendes
Ludeken wolters van horne
Evert scipper hidden zone

(*fol. 8 recto*)

Tydeman stam kannegeter
Ludekens ymmens
Wermold harnasmaker
Johan van linge
Johan backer

N.B. *Wederom zijn hier eenige bladzijden opengelaten. Op fol. 10 recto volgt:*

Dit is Asselinge kluft.

Willem kanter
Iohan kanter
Iohan van der marke
Beernt van utrecht
Iohan van steenvorden
Wolter voesken
Gosen van den grave
Beernt rutinc
Johan van herverden
Peter van bomele
Tijese hughinc
Bruyn van heltman
Meister herman
Frederic van campen
Henric hardebrinc
Johan hardebrinc
Symon ten tyke
Gheert de sweertveger
Johan pap stilkenmaker
Lubbert lewe
Gosen dircs zoen
Dirc hoerneman
Johan hoerneman
Roloff van ummen
Lodewick hoerneken

Johan gheerts zoen
Wybrant klant
Ludeken wycbolds
Johan ter brugghen
Berent de knokenhouwer
Ludeken wolters
Koppehou
Hanninc rover
Jacob de knokenbouwer
Mense de becker
Detmer rengers
Johan van valten
Johan van groninghen
Henric reelam
Brun de
Johan prac
Herman kloeck
Johan van bersen
Johan sickinc
Evert sickinc
Smedeken
Willem smedekens soen
Rolof de hopenbinder
Ecbert van heckum
Johan mathys soen

(fol. 10 verso)

Willam johans zoen
Peter swancke
Wedige aelts zone olisleger
Johan boldewyns zone
Vrederic her scierbec zone
Lukas
Remmeken ten nyen zyl

(fol. 10 verso)

Geert lewe alberts zoen
Beernt backer
Rickert backer
Werner backer
Lijbert boterman
Johan klant
Zijgher iohans zoen

Jacob van deveren
Lubbert dietmers zoen
Henric henrix zoen
Bole voghelers
Henric bolens
Rembert van der mase
Peter knokenhouwer
Henric de geert wennckens broder dochter heft
Herman de loper
Otte scomaker
Jonge herman loper
Merrissis de knokenhouwer
Jacob doden soen
Gerijt geryts zone hol.
Herman gruter pelser
Geert wybens
Lubbert doncker
Heyne vole
Lubbert sickinc
Ludolff sickinc

Evert guede geerts zone
Ulfert
Reynolt hughinc
Johan ten reke
Enschet van zwolle
Blinde paghe
Johan timppe
Dymme zyghers
Heyne van myren
Ludelof sickinc
Geert zadelmaker
Gerken dietmers
Johannes de maelre
Tys van myren
Herman baroldes
Tomas jacobs viskoper
Peter hermans zone van leiden
Rolof bentinc
Ulgher
Ecbert ten nyensyle

(fol. 11 recto)

Eppe van den damme
Willam Syukens
Bernardus katheil
Volkeer de wever
Wermbolt de sadelmaker
Wolter de scroder
Scipper geert
Geert schomaker bi poert
Henric rinquyns
Claes retberch
Peter de kremer
Tele bolten
Sybrant snack
Johan meynolts zone
Meister jacob
Henric sante marien

(fol. 11 recto)

Merten de goltsmyt
Johan kremer van arnem
Albertus van borc
Henric van Sutphen
Meister iacob
Evert de wynman
Otte van rienen
Koert van ruden becker
Johan de loeyer
Johans de goltsmit
Tonijs de hodemaker
Egge van der ylst
Evert van deventer
Tamme van beyum
Tydeman volkerding
Henric de kloner

Sygher bunsche
Kenneken.
Aernt bose
Rolof wybens
Johan stratemaker
Reyner pijl
Henric van glaetbeke
Reinbolt de koperslager
Kersteken tonnys
Bertolt kremer
Johan bunsche

Ecbert hellinc
Henric van der lippe
Geert rasekop
Bart rijkerdinc
Johan nyenhuys
Berent bronchorst
Peter henrix zoen
Langhe iohans
Herman hubens
Johan de ioncker
Jacob loetscede

(*fol. 11 verso*)

Johan van guylick
Hubert stoep
Bertholemeus van prusen
Matheus de koc gulc neve
Evert sconeborch
Henric gloye
Pauwel de wilde
Maes de wilde
Herman van emmeric
Andries vleminc
Henric killenbuec
Aeren de leyendecker
Ghermeken
Baye van anlo
Koppyn kaers swagher
Gysbert Peters zoen
Ludeken slymmert
Henric bruntinc
Aernt inder borne
Geert bruntinc
Johan planckert
Vranke willems zoen
Blide tyen soen
Michael claes knecht
van miren was
Geert Johans sone van hoerne

(*fol. 11 verso*)

Volmer Wessels sone vischer
Herman koppijns zoen
lamme beyers man
Hilbrant syukens
Geert zeynen soen van holthusen
Eyelt aeltrikes sone oestvrese
Geertruut berghers
Reynken van steenwijc
Geert van mandels
Henric borghinc
Engelbert van ryede scomaker
Beernt van Dulmen
Claes zwaen sengers man
Pauwel die gruter
Herman van suderhusen
Henric hilbrands soen
Claes dusewalt
Johan brant
Lambert brant
Peter peter henrix sone
Beert boninc
Johans glasemaker
Henric rynevelt
Claes tomaes sone
Willem geertzoen byt colde gat
Claes van der elborch

(fol. 12 recto)

Meyne van mijnden
Willem de muser
Helmer everts soen
Henric scheelken
Rolof ludekens soen
Henrixken de make
Herman trypmaker van lenge
Luken van oderen
Herman zelle
Johan henrix zone zadeler
Johan kote
Johan van den essche
Dirc toemer
Willam scutte
Otte klant
Engelbert Jacobs zoen
Haert
Herman heynekens zone
de schomaker
Willam zael
Wenemer van scuttorp
Bertolt van essen
mense beckers soen
Johan hering
Clawes scubbert
Herman ten kolke
Reyner dircs zoen
Henric busschen neveken

(fol. 12 recto)

Clawes de wale smyt
Henric van midwolde
Koenken de hodemaker
Johan roevinc }
Rolof viehof } perdecopers
Wolter van westerwolde
Johan wesselinc
Berent ten voerden
Johan ter schuren
Rolof bayens
Ludeken van ringen
Johan van gheysmer
Willam costans zoen
Peter dircs zoen
Johan ludeken ulgers zone
Claes Jan heynen spelers zone
Reynert ter bruggen backer
Lambert hach }
Gosschalc hach } steenmesselers.
Johan van elst
Rolof wilting smit
Maes schomaker
Halteren de smit
Johan van halteren backer
Henric henrix zone schomaker
Hansken becker
Evert zanders

(fol. 12 verso)

Geert de wedege stenmesseler
Johan hermans zone hopenbinder
Johan van birc sceerre
Alike kotks
Johan niemeels smyt
Geert de wedic
Willam Johans zone zadelmaker

(fol. 12 verso)

Johan ter hansouwe
Johan haghe huys
Rolof van den lande
Johan van beylen scroder
Herman volmer
Gosen henrix zoen scomaker
Engbert de vloeter scomaker

Abele van beyem
Dirc van wullen pelser
Henric sloetman
Herman wolters zone hopenbinder
Peter boest
Dirc beernt knokenhouwer zone
Jacob van macheren glasmaker
Henric hiligen smit
Peter vrije lanteernenmaker
Bernier de koster
Henric alberts zone scomaker
Johan specker de scomaker
Johan de potter smyt
Ulfer scomaker van damme
Bruen de zadelmaker
Huge de pelser
Beernt bruning scroder
Herman lantverding
Lubbert hermans zoen steenmesseler

Bothger borlerhaer
Alef de luensche
Henric meynken
Gheert ghykinc
Wolter reyners zone hopenbinder
Dietmer scaeps soen
Albert rolteman
Gosen wenkes

Thans volgen de gedateerde opgaven. Een gedeelte daarvan, de eerste jaren, is opgeschreven op de bij den oorspronkelijken opzet opengelaten bladzijden en gedeelten van bladzijden. Bij de eerste jaren is telkens melding gemaakt van de rekening en verantwoording. Wanneer dat gebeurd is, zal dit hieronder nader worden opgegeven.

(fol. 3 verso 2e kolom). In den iaer onss Heren dusent vierhondert vierendedertich do was olderman van den ghiltrechte Herman Sighers ende busheren Folkeer Maurysingh ende Albert Jarichs ende do wonnen desse hyr na ghescreven dat ghiltrecht in den yersten . . . . volgen 33 namen.

(fol. 4 recto 1e kolom). In den jaer van XXXIIII voirs. worden ingheloset twe breve een van vierdehalf Arnhemsche gulden renthe ende een van twe ende viertich schillinge renthe wt den wanthuse ende die losseden yn die olderman ende busheren voirg.

(fol. 4 recto 2e kolom). In den jaer van XXXV° do leverde de olderman als Gherd brand mitten tween busheren als Ludolf Sicking ende Gherd uppe der Lane over in hore rekenscap in yeghenwordicheyd der Borghermesteren LIIII clinkardes . . . . . volgen 29 namen.

(fol. 12 verso 2e kolom). Desse wannen dat ghiltrecht in den jaer van XXXVI . . . . volgen 5 namen. *Op fol. 4 recto 2e kolom staat in een opengelaten ruimte:* In den jaer ons Heren XXXVI do leverden de olderman junge clauwes gryp myt den twen busheren als Rolef Wybens ende Johan potter over ter Stad behoef LXXX klinckerde hiiraf sin ghenomen LXIIII klinckerde ter Ae deep.

(fol. 4 verso 2e kolom). In den jaer van XXXVII doe was olderman hermen lewe ende busheer schaffer ende otte volkerding doe wonnen dese hier na ghescreven dat ghiltrecht . . . . . volgen 16 namen.

(fol. 5 recto 1e en 2e kolom). In den jaer van XXXVIII doe dede Hermen Zighers die olderman ende albert Jarghes ende Ulgher busheren rekenschap in teghenwoerdicheit der borghermeisteren doe leverden sie over ter stad behoef anderhalf honderd aer. gulden.

Item dese hier na geschreven hebben dat ghiltrecht ghewonnen in den selven jaer . . . . volgen 21 namen.

(fol. 5 recto 2e kolom en fol. 5 verso 1e kolom). In den jare ons heren M^{0} CCCC^{0} ende XXXIX^{0} do deden Gherardus brand de olderman folker maurissinge ende Otto folkerdinge Busheren rekenscap in teghenwordicheyt der Borghemesteren do bewyseden ze over ter stad behoef ghecomen LXXXIIII clinkerdes. Desse hebben dat ghiltrecht ghewonnen . . . . volgen 25 namen.

(fol. 5 verso 2e kolom). In den jaer ons heren M^{0} CCCC^{0} ende XL^{0} doe deden Evert wicboldes olderman, ludolf sickinc ende harman iarghes busheren rekenscap in teghenwordicheyt der Borghemesteren do bewiseden se over tor stad behoef LVI clinkardes. Desse hebben tghildrecht ghewonnen . . . . volgen 15 namen.

(fol. 6 recto 1e kolom). In den jaer ons heren M^{0} CCCC^{0} ende LVI^{0} doe deden folkeer maurissing olderman theso huginc ende otto folckerdinc busheren rekenscap in teghenwordicheyt der Borghermesteren do wyzeden ze over tor stad behoef LXXXIIII arnems guldens. Desse hebben tghildrecht ghewonnen . . . . volgen 14 namen.

(fol. 6 recto 2e kolom en 6 verso 1e kolom). In den jaer ons heren M^{0} CCCC^{0} ende XLII do deden herman Jarghes als een

olderman ende Luleff Syckinc ende gheert op der lane busheren rekenschop in teghenwoerdicheyt der borghermeysteren do wysende se over ter stad behoeff hondert ende XXVI aernemsche gulden. De hijr na staen wonnen dat ghyltrecht in den selven jaer . . . . volgen 24 namen.

(fol. 13 recto 1e kolom). In den jaer XLV was olderman Folkeer maurissinge ende gheerd brand ende Otto folkerdinck bussheren ende do wonnen desse naghescr. oere ghiltrecht . . . . volgen 22 namen.

Thans volgt een eenvoudige opgave van het aantal personen, die het gildrecht hebben gewonnen. De jaren 1482, 1580 en 1582 zijn om verschillende redenen in hun geheel overgeschreven.

1446	39 personen.
1447	20 „
1448	niemand.
1449	„
1450	11 personen.
1451	30 „
1452	niemand.
1453	„
1454	35 personen.
1455	40 „
1456	58 „
1457	67 „
1458	22 „
1459	27 „
1460	33 „
1461	28 „
1462	23 „
1463	15 „
1464	119 „
1465	50 „
1466	24 „
1467	23 „
1468	17 „
1469	106 personen.
1470	43 „
1471	38 „
1472	38 „
1473	44 „
1474	67, later nog 39.
1475	42 personen.
1476	49 „
1477	74 „
1478	40 „
1479	43 „
1480	41 „ (hieronder: Jan van Lemego smyt).
1481	46 „
1482	Zie bl. 439.
1483	25 personen.
1484	37 pers., 3 met een kan wijn.
1485	54 personen.
1486	niemand.
1487	„
1488	„
1489	75 personen.
1490	niemand.

1491	niemand.
1492	„
1493	17 pers., 16 met een kan wijn.
1494	niemand.
1495	„
1496	„
1497	„
1498	„
1499	15 pers., 5 „ „ „ „
1500	44 personen.
1501	26 „
1502	niemand.
1503	„
1504	42 pers., 12 „ „ „ „
1505	niemand.
1506	„
1507	„
1508	19, later nog 53.
1509	niemand.
1510	38 personen.
1511	70 „
1512	57 pers., 12 „ „ „ „
1513	niemand.
1514	32 pers., 7 „ „ „ „
1515	63 personen.
1516	75 „
1517	niemand.
1518	„
1519	„
1520	111 personen.
1521	niemand.
1522	„
1523	„
1524	64 personen.
1525	niemand.
1526	„
1527	63 personen.
1528	58 pers., 10 „ „ „ „
1529	niemand.
1530	„
1531	54 personen.
1532	36 pers., 12 met een kan wijn.
1533	61 personen.
1534	91 „
1535	7 pers., 6 „ „ „ „
1536	13 „ 2 „ „ „ „
1537	25 „ 14 „ „ „ „
1538	25 „ 5 „ „ „ „
1539	17 „ 12 „ „ „ „
1540	25 „ 3 „ „ „ „
1541	29 „ 3 „ „ „ „
1542	68 „ 2 „ „ „ „
1543	16 „ 11 „ „ „ „
1544	22 „ 3 „ „ „ „
1545	25 „ 11 „ „ „ „
1546	64 „ 46 „ „ „ „
1547	44 „ 29 „ „ „ „
1548 } 1549 }	59 „ 47 „ „ „ „
1550	32 „ 24 „ „ „ „
1551	15 pers., 19 „ „ „ „
1552 } 1553 }	94 „
1554	38 „ 4 „ „ „ „
1555	90 „ , later nog 84.
1556	25 „ 26 met een kan wijn.
1557	47 „
1558	37 „ 5 „ „ „ „
1559	87 „ 6 „ „ „ „
1560	31 „
1561	11 „ 6 „ „ „ „
1562	34 „ 1 „ „ „ „
1563	66 „ 6 „ „ „ „
1564	15 „
1565	12 „ 6 „ „ „ „
1566	12 „
1567	13 „
1568	11 „ 3 „ „ „ „
1569	11 „ 5 „ „ „ „
1570	18 „

1571 22 pers., 3 met een kan wijn.
1572 22 „
1573 15 „
1574 21 „ 2 „ „ „ „
1575 23 „
1576 29 „ 16 „ „ „ „
1577 69 „
1578 8 „ 19 „ „ „ „
1579 14 „
1580 Zie bl. 440.
1581 22 pers., 19 „ „ „ „
1582 Zie bl. 440.
1583 66 pers., 4 „ „ „ „
1584 21 „ 36 „ „ „ „
1585 17 „
1586 36 „
1587 31 „
1588 }
1589 } 153 „
1590 10 „
1591 22 „
1592 21 „
1593 53 „ , later nog 3.
1594 119 „
1595 135 „
1596 66 „
1597 61 „
1598 11 „
1599 51 „
1600 63 „

Thans volgen de jaren 1482, 1580 en 1582.

(fol. 29 verso)

In den jaer van LXXXII do wonnen desse hyrna gescr. staen dat ghiltrecht van eppe alme.
kreel schutenschuver
jan ansing smyt
jan cremer schutenschuver

Evert olyslager
maerten horijsen
Eeme syghers
Rickert lubberts
herman sevinck hopenbinder
jan wolters scomaker
derrick doncker upt Feen
jan dijsinck upt Feen
berneer zwertveger
berents schroder
lubbert gert bunynge
Egbert schroder
jan lammens van uthusen
jan korfmaker schutenschuver
jan wichers schutenschuver
uwe to thyum
jan hoytinck
rithe heynens
jan butinge hodemaker
henrick up de kolck schomaker
jan bitter
gheert hoyer
hermen benekoma
hebele strykers scutenscuver
abele ter bree schutenschuver
mester jan ten holte
roleff butinck
hinrick knotte
meynolt cluvinck menze
jan kerstkens buten der ap.
cornelys gheelgheter
jan backer gheerts
henrick van goer
fenne luykens

Item desse nages. hebbent ghewonnen um 1 kan wyns
drewes derick pover sone
jan grues
jan lambertss hermen
scherers neve

jan vryling knokenhouwer
eylert albertss
jan meertens de loper
luloff jarghes

(*fol. 64 verso*)

Anno 1580 van den dag des coers bes den 6en Juny heft nemandt van my onderges. als olderman der stadt Gronijngen, vermitz des selvigen stadz lancduyrich belech ende mijner (per senatorij ordinis electionem) ontlastinge dat ghiltrecht gewunnen.
Egbertus Upkena.

Anno Domini 1580 opten 6en dach Junij is dye Erb. Everdtth Eeeltts, olderman ghecoeren, ende vermidts der stadtth Groeninghen swaere belegheringe ende lanckduyrige oirloeghe ende crigheshandel, soe heft in tydth myner bedeninghe, nyemantth dat ghiltrechth van my ghewonnen.

(*fol. 65 recto*)

Anno 1582 hebben dese nabescr. dat giltrecht gewonnen van den Erb. Habbo Aldringa olderman indertijt der stadt Groningen um een kanne wyns als borgerkinder.

Derck Hermens schutenschuver
Evert Edens, syn soene Ede Evers
Jonge Johan Runskens
Take Jansens
Claes Peters
Koep Sijabbens
Wigbolt Jacops
Geert Ravenborch
Egge Febens
Wibrand van Oldendorp
Egbert Claessen
Lenert Cloet, Olde Johan Cloet, Jonge Johan Cloet, Willem Cloet, Henrick Cloet — alle Derck Kloets soens
Peter Geerts, Geert Warners soen
Jonge Johan Runskens
Albert Gerrijts Visker
Johan Tonies, Luitgen Tonies, Jonge Johan Tonies — Tonies Evers soens
Henrick Geertzen
Wigbolt Lubbers
Johan Hounerts

(*fol. 65 verso*)

Anno Domini 1582 hebben dese nabescr. dat giltrecht gewonnen van mij Habbo Aldringa olderman des tyts der stadt Groeninghen als inkomelingen.

Tyarck Jansen Visker
Garbrant Bartels van Gryskerke
Jacob Albers scipper
Focco Hoedenborch
Johan Egbers Mabe
Johan Drewes
Lambert Weyer van Velthusen
Katrine Hermens van Heslingen
Tee Vrericks van Baffelt
Johan Egbers wt Tolbert
Lubbert Hayens van Knypens
Henrick Oldendorp
Karel Allert van Sebaldeburen
Antonijs Micheels
Michel Garbarnd, Johan syn soen
Johan Peters van Oestum
Derck Geerts van Borger

Philippus Matelijn
Ebel Eeltkens Westvrese
Johan Peters
Hermen Jansens
Hermen Luitgens
Focco Jansen van Oldehove
Anne Rolofs Husinge

Borger Kinder

Johan Hovinge, Henrick Jacops, Evert Hermens, Johan Jansens, Abel Albers } Scutenscuver
Johan Papinck mit sijn soen Johan
Johan Mennes van Haren inkomeling
Geert Jacops
Johan Allers
Warner Joestes
Johan Ikinge van Peise, Johan Jansen de Vrese, Ebe Jansen } inkomelingen
Tonnys Hinrix Duntgebeer, Joachim Claessen van Eelde, Marten Gerryts, Jonge Berent van Stenvorde, Roloff Hindrix van Echten, Heerick Jurgens } k w
Berent Henricks van Grijpskerke
Henrick Pellendrop
Gerryt Jacops, Meiwert Hillebrants } van de Hogemede bij Awert
Tyese Jansen van Leens
Cornelis Jansen van Steem
Willem Roloffs, Onne Blame, Luitgen Vrese, Claes Tomas } k. w.
Jemme Arens touwslager
Joachim Stope van Gripswolde
Johan Hugens van Geten
Timen Berens alias Tant
Reiner Everts van Westerwijtwert
Bole Claesen van Sandweer
Gerrijt Metskens van Adewert
Johan Egbers, Sappe Rikels, Lutke Popke } Viskers
Egbert Dercks, Memert Peters, Derck Jansen } schutenschuver
Willem Wijffring
Fox, Sixtus, Johannes, Abel } Aldringa gebroder
Derck Jansen mit sijn soens
Johan, Engelbert, Derck, Reinert, Harmen } Dercksens
Reiner Krabbe
Laurens Jansen
Here Peters
Wessel Tyarts
Duert Tyarts
Derck Jansen
Herman Kock
Hermen Mensens hopman van een veendel borger in der tijt

In 1625 komt o. a. voor:
Onno Clasen Visscher heeft die Visschergilde voldaen.

Tot illustratie van hetgeen in het eerste hoofdstuk is beweerd omtrent buermaal en waterrecht volge hier nog een gedeelte van het jaar 1664.

(fol. 118 recto)

A. 1664 hebben dese naebeschreven personen het Giltrecht gewonnen, als Hopman Hindrick Barlinckhoff Olderman, de E.E. Wolter Clant en de E. Peter Hoijsema busheeren waeren.

Monsr. Frerick Canter
Monsr. Johannes Canter
Hindrick Peters Beerum.
Vinsent Willems stadtsmesselaer
Harmen Willems Rustinga
Johannes Hindricks Jongebloedt
Jacobus Hindricks Jongebloedt
Hindrick Liftinck
Remmert Albers op de Neye wech
Jan Gelsinck buirmael
Harmen Harmens buirmael
Johan Wielogers buirmael
Monsr. Pieter Hommens het buirmael gewonnen voor hem en sijn broeder Roelef Hommens

(fol. 118 verso)

Harmen Pieters bij Botterdiep het buirmael
Harmen Roelefs van Sidbuiren buirmal
Willem Egbers van Suitlaren buirmal
Hindrick Claessen timmerman buirmal
Frerik Hansen buiten Osterporte het buirmael
Geert Sickens buiten Apor. buirmael
Monsr. Eppe Herkens buirmael
Doctor Gerardt Cloeck buirmael
Monsr. Luckas Hulten buirmael
Albert Toemens buiten Botteringepoerte buirmael
Derck Clasen het waetterecht
Folckert Hansen het waetterecht
Auske Tetens Frese waeterrecht
Berent Gerrits van t Heerenveen het waeterrecht

enz.

STELLINGEN.

STELLINGEN.

I.

Voor een middeneeuwsche stad was strenge toepassing van protectionistische bepalingen eene levensquaestie.

II.

Onder „de aan de gemeente behoorende wegen" enz. in art. 230 al. 1 Gemeentewet worden alleen begrepen die wegen, welke de gemeente in eigendom heeft, niet dezulke, welke bij haar in beheer zijn, terwijl zij in eigendom aan een' derde behooren.

In al. 2 van ditzelfde artikel wordt gesproken van alle wegen enz. die bij de gemeente in beheer zijn.

III.

Art. 231 Gemeentewet moet geacht worden alleen te slaan op de eerste alinea van art. 230.

IV.

Art. 103 al. 2 Gemeentewet behoort te vervallen. In art. 179 dient te worden ingevoegd eene alinea *h bis*: „de zorg voor het „archief der gemeente".

In art. 205 worde ingevoegd eene alinea *l bis*: „die van de zorg „voor het archief".

V.

De wet van 8 Augustus 1815 (Staatsblad n°. 43), houdende herstel van de Balije van Utrecht, verdient afkeuring maar is niet ongrondwettig.

VI.

De bepalingen over zaken buiten den handel, in het Burgerlijk Wetboek voorkomend, mogen niet worden toegepast vóór een latere wet heeft aangewezen, welke zaken daaronder zijn te verstaan.

VII.

Terecht breekt het ontwerp voor het Tweede Boek van het Burgerlijk Wetboek met de onderscheiding van zaken in en buiten den handel.

VIII.

Op een met hypotheek bezwaard goed kunnen door den eigenaar nog andere zakelijke rechten worden gevestigd, met dien verstande, dat deze niet gelden tegenover den hypotheekhouder, zoodat zij vervallen, wanneer deze, gebruik makende van zijne bevoegdheid, het goed gaat verkoopen.

IX.

Tot deskundigen in geschrifte bij civiele en crimineele procedures dienen bij voorkeur archiefambtenaren te worden benoemd.

X.

In eerste instantie is rechtspraak van één rechter te verkiezen boven die van een college.

XI.

.Hij, die weigert, bij een' brand gevolg te geven aan een tot hem door een' marechaussee gerichte vordering om tot blussching mede te werken, valt onder art. 446 W. v. S.

XII.

Een wethouder, die weigert, een stuk mede te onderteekenen, hetwelk hem krachtens art. 102 al. 2 Gemeentewet door den burgemeester, tevens secretaris der gemeente, tot teekening wordt voorgelegd, is niet strafbaar.